

PAMĚTI MADEMOISELLE DE MONTPENSIER

LA GRANDE MADEMOISELLE

— SVAZEK I · MLÁDÍ A FRONDA —

Anne Marie Louise d'Orléans, vévodkyně z Montpensier (1627–1693)

*Úplný český překlad Chérueleva vydání z let 1858–1859
Kapitoly I–XVII, léta 1627–1653*

Tiráž

La Grande Mademoiselle

Paměti Mademoiselle de Montpensier – Svazek I: Mládí a Fronda (1627–1653)

Český překlad s vysvětlivkami

Autorka: Anne Marie Louise d'Orléans, vévodkyně z Montpensier (1627–1693), zvaná la Grande Mademoiselle, dcera Gastona Orleánského a vnučka Jindřicha IV.; první část pamětí psala ve vyhnanství v Saint-Fargeau

Původní název a vydání: *Mémoires de Mlle de Montpensier, petite-fille de Henri IV*, collationnés sur le manuscrit autographe, avec notes biographiques et historiques, par A. Chéruef, Paris, Charpentier, 1858–1859 (4 sv.). Dílo i vydání jsou volným dílem. Tento svazek obsahuje Chéruefovou předmluvu a kapitoly I–XVII (tom I, s. 1 – tom II, s. 264), tedy léta 1627–1653. Chéruefova shrnutí kapitol a jeho příloha se nepřekládají.

Předloha: pracovní přepis z webu Penelope (James Eason, University of Chicago), každá kapitola byla porovnána se skenem edice (tom I: Harvard / Google Books; tom II: Internet Archive). Rozhodující bylo znění skenu; chyby a vynechávky přepisu byly opraveny.

Překlad a vysvětlivky: Staré texty. Překlad vznikl s pomocí umělé inteligence a každá kapitola prošla nezávislým kontrolním čtením proti skenu; jména, data a údaje v poznámkách byly ověřovány dalšími prameny. Poznámky vycházejí z Chéruefova komentáře (přeložen) a z poznámek doplněných překladatelem; kde se prameny rozcházejí nebo je ztotožnění nejisté, je to v poznámce uvedeno. Není to vědecká edice.

Obálka: Gilbert de Sève (připisováno; † 1698), *Anne-Marie-Louise d'Orléans, vévodkyně z Montpensier, zvaná la Grande Mademoiselle*, po roce 1662, olej na plátně, 140 × 110 cm, Château de Versailles (Musée de l'Histoire de France), inv. č. MV 3476; dříve připisováno škole Pierra Mignarda. Malba z 17. století, volné dílo (autor zemřel 1698); věrná fotografická reprodukce dvourozměrného díla z Wikimedia Commons (snímek RMN), na obálce ve výřezu.

Vydal: JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8, www.stare-texty.cz

Výroba: Staré texty; elektronická publikace ve formátech EPUB a PDF

Vydání: první, elektronické

Rok vydání: 2026

Autorská práva: © Libor Petříček (Staré texty), 2026, k redakčnímu zpracování. Šíření podle licence CC BY-NC 4.0 (viz níže).

Text byl v tomto znění poprvé publikován na www.stare-texty.cz/knihovna/.

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo a co je přeloženo.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát se zálibou v historii. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Chce-li kdo knihu použít jinak, než jak je uvedeno výše, musí k tomu mít předchozí souhlas provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.

Obsah

Předmluva vydavatele (Adolphe Chéruel, 1858)	4
První část	6
Kapitola I (1627–1637)	6
Kapitola II (1637–1643)	20
Kapitola III (1643–1645)	32
Kapitola IV (1645–1646)	44
Kapitola V (1647–1648)	56
Kapitola VI (1649–1650)	72
Kapitola VII (1650)	88
Kapitola VIII (1650–1651)	98
Kapitola IX (1651)	106
Kapitola X (1651–1652)	118
Kapitola XI (1652)	129
Kapitola XII (1652)	140
Kapitola XIII (1652)	151
Kapitola XIV (1652)	166
Kapitola XV (1652)	181
Kapitola XVI (1652)	194
Kapitola XVII (1652–1653)	203

Předmluva vydavatele (Adolphe Chéruef, 1858)

Protože notice o životě a pamětech Mademoiselle de Montpensier má vyjít s posledním svazkem,¹ omezím se nyní na několik slov o tomto vydání.

Použil jsem autografního rukopisu pamětí Mademoiselle, uloženého v Císařské knihovně (Ms. Suppl. fr., č. 3015. B). Bohužel na začátku tohoto rukopisu chybí asi sto listů;² pro tuto část jsem otiskl starší vydání s několika opravami, které jsem vysvětlil v poznámkách. Týkají se především vlastních jmen, která byla zjevně zkomolena, mimo jiné jmen státních radů pověřených správou majetku Mademoiselle (kap. I) a jména paní z Brassac, z níž se stala paní z Brissac (kap. III).

Teprve když jsem mohl použít autografní rukopis, bylo mi umožněno vrátit pamětem Mademoiselle jejich skutečný ráz. Téměř všechna vydání jsou otiskem vydání z let 1735 a 1746, která se pokládají za nejlepší. Paměti Mademoiselle v nich však doznaly změn: vydavatelé především omladili a přikrášlili její sloh po způsobu osmnáctého století; věty byly rozsekány. Místo onoho širokého a poněkud vláčného slohu, jímž se vyznačují spisovatelé sedmnáctého století, byla přijata rychlá a úsečná forma století následujícího. Čtenáři, kteří si dají práci obě vydání porovnat, najdou na každé stránce četné doklady změn tohoto druhu. Někteří snad budou soudit, že sloh Mademoiselle těmito opravami ztrácí, že byl ve starších vydáních živější a volnější a že bylo chybou vracet mu jeho malátný a neohrabaný chod. Já prohlašuji, že tvář v tvář autografnímu rukopisu autorky jsem neváhal zachovat původní podobu slohu, i tam, kde je nesprávný.³

Jiné změny jsou závažnější a často jsem na ně upozornil v poznámkách. Je třeba je přičíst nedbalosti či lhostejnosti těch, kdo byli pověřeni opisem pamětí z autografního rukopisu a jejichž opis posloužil všem vydáním. Protože písmo Mademoiselle se často špatně čte, nebyla slova vždy rozluštěna přesně: na jednom místě, kde jde o zasedání parlamentu za Frondy, píše, že „Monsieur mluvil způsobem, který vzbuzoval u dvora obavy, že je pro pana Prince“. Opisovač četl: „Mluvil o tom, že mě provdá; což vzbuzovalo u dvora obavy, že je pro pana Prince.“ Když si člověk připomene, jaký byl tehdy postoj Mademoiselle k princovi z Condé, vidí, že jí vydavatelé připsují nesmysl. Ostatně by bylo dost podivné, kdyby Gaston Orleánský zaměstnával parlament sňatkem své dcery.

Na jiných místech opisovač ve spěchu a z nedbalosti přeskočil několik řádků, z čehož vyplývají závažné omyly: tak Mademoiselle podle vydavatelů říká, že se svatý Ludvík narodil v opatství, které bylo založeno teprve dlouho po jeho smrti (viz poznámku v kap. VI), kdežto ona mluví jen o opatství postaveném v Poissy na místě, kde se svatý Ludvík narodil. V poznámkách jsem upozornil na několik dalších vpuštění, která si opisovači dovolili. Ta by stačila k důkazu, jak bylo nutné paměti Mademoiselle pozorně revidovat a porovnat je s rukopisem, který je celý psán její rukou.

V historických poznámkách jsem se snažil seznámit čtenáře s hlavními osobami, které Mademoiselle uvádí na scénu, nebo opravit omyly, které jí unikly. Mademoiselle psala první část svých pamětí ve vyhnanství v Saint-Fargeau; na několika místech říká, že neměla po ruce záznamy a že jen sbírala své vzpomínky. Není divu, že se do takového vyprávění vloudily chronologické omyly a že často dokonce došlo k záměně let. Bylo by puntičkářské vyčítat to Mademoiselle, která sama někdy upozorňuje, že se v době zmýlila.⁴ Nebylo však pro čtenáře zbytečné, aby tyto omyly byly označeny a opraveny; o to jsem se snažil pomocí jiných současných pamětí.

Kromě těchto pamětí, jejichž chronologie není vždy zcela spolehlivá, jsem použil dvou nevydaných

¹ Ve čtvrtém, posledním svazku Chéruefova vydání z let 1858–1859, z něhož překládáme, tato notice není; svazek končí přílohou, obsahem a abecedním rejstříkem.

² Chybějící část rukopisu odpovídá textu před s. 207 prvního svazku Chéruefova vydání, v tomto překladu tedy kapitolám I–V a zhruba první třetině kapitoly VI.

³ Viz například v kap. VI: „...a také pan z Mercœur, o jehož sňatku s jednou z neteří pana kardinála se už začínalo mluvit.“ Nepovažoval jsem za dovolené tuto větu změnit, ačkoli je do očí bijícím způsobem nesprávná. – V českém překladu se nesprávnost věty neprojevuje.

⁴ Viz kap. IV: „Spletla jsem se v čase.“

deníků, které byly psány v okamžiku, kdy se události odehrávaly, a jejichž hlavní předností je, že podávají data s velkou přesností. Jedním je Deník Oliviera d'Ormesson, který má vyjít ve sbírce *Documents inédits relatifs à l'histoire de France*, druhým rovněž nevydaný Deník Dubuisson-Aubenaye. Povahu Deníku Oliviera d'Ormesson jsem představil jinde. Tento bezúhonný soudce, kterého proslavilo jeho počínání v procesu s Fouquetem, zapisoval den po dni všechny události, o nichž se dozvěděl, v letech 1643 až 1649 a 1661 až 1672. Deník Dubuisson-Aubenaye je mnohem kratší: zahrnuje jen pět let Frondy (1648–1653). Tento Dubuisson-Aubenay byl šlechtic v družině státního sekretáře Duplessis-Guénégauda; psal stejně jako Olivier d'Ormesson den po dni zprávy, které k němu doléhaly, a protože byl důvěrníkem ministra, bývá zpravidla dobře zpraven.

Kromě oprav, jichž si žádaly dost četné chronologické omyly v pamětech Mademoiselle, jsou zde někdy události, které jen naznačuje, aniž podává potřebné podrobnosti, buď proto, že je předpokládá u svých současníků za dost známé, nebo proto, že sama, jak někdy s poctivou upřímností upozorňuje, jejich podrobnosti neznala.⁵ Nebylo zbytečné tuto část pamětí doplnit; o to jsem se pokusil v Příloze.⁶

Mademoiselle své paměti na kapitoly nedělila; v sedmnáctém století to nebylo zvykem. Přesto jsem se domníval, že lze, aniž by se změnil ráz díla, vyznačit pro čtenáře místa k oddechu a v souhrnu umístěném na začátku každé kapitoly shrnout události, které jsou v ní vyprávěny.⁷

⁵ Viz kap. VI: „Protože jsem v té době nikoho nevidala, nezjišťovala jsem podrobnosti té historie; proto o ní víc neřeknu.“

⁶ Chéruelovu přílohu (Appendice) tento překlad neobsahuje.

⁷ Tyto souhrny (sommaries) se v tomto překladu nepřekládají.

První část

Kapitola I (1627–1637)

Kdysi jsem jen s velkou námahou chápala, čím se může zabývat mysl osoby, která je zvyklá na dvůr a narodila se k tomu, aby tam žila v postavení, jaké mi tam dává můj rod, když se ocitne odkázána na pobyt na venkově; neboť se mi vždycky zdálo, že ve vynuceném vzdálení nemůže nic pobavit a že být mimo dvůr znamená pro velké pány žít v naprosté samotě, navzdory množství jejich služebnictva a společnosti těch, kdo je navštěvují. Avšak od té doby, co jsem se uchýlila do svého domu, s potěšením zakouším, že vzpomínka na všechno, co se v životě odehrálo, zaměstnává dost příjemně na to, aby se čas ústraní nepočítal mezi ty nejméně příjemné, které člověk prožije. Kromě toho, že je to stav velmi příhodný k tomu, aby si to člověk vybavil v jeho pořádku, nachází se v něm i potřebný volný čas, aby to sepsal; takže snadnost, s jakou si dokážu vzpomenout na všechno, co jsem viděla, a dokonce na to, co se mi přihodilo, mě dnes na prosbu několika osob, které mám ráda, přiměla podstoupit námahu, k níž bych se nikdy nebyla domnívala, že se dokážu odhodlat. Zaznamenám tedy zde všechno, čeho jsem si mohla povšimnout od svého dětství až do této chvíle, aniž bych přitom dodržovala jiný pořádek než pořádek času, tak přesně, jak to jen bude možné. Doufám, že při šťastné paměti, kterou mi Bůh dal, mi z věcí, které jsem znala, sotva co unikne; a má vrozená zvědavost mi jich odhalila dost neobvyklých na to, abych si mohla slibovat, že jejich četba nebude nudná.

Počátek neštěstí mého domu nastal krátce po mém narození (29. května 1627), neboť po něm následovala smrt mé matky;¹ to značně umenšilo štěstí, jaké mi mé postavení dávalo očekávat. Velký majetek, který po sobě matka při své smrti zanechala a jehož jsem jedinou dědičkou, mě podle mínění většiny lidí mohl dobře utěšit nad tím, že jsem ji ztratila. Já však, která dnes chápu, jak velkým přínosem by mi byla její péče při mé výchově a její vliv spolu s její něhou při mém zaopatření, nemohu její ztrátu dost ožélet.

Brzy po její smrti mi zřídili dům a dali mi družinu daleko větší, než jakou kdy měla kterákoli dcera Francie, dokonce i kterákoli z mých tet, královny španělská² a anglická³ a vévodkyně savojská,⁴ než se provdaly. Královna, má babička,⁵ mi dala za vychovatelku paní markýzu ze Saint-Georges,⁶ jejíž manžel byl z rodu Clermont d'Amboise; byla dcerou paní markýzy z Montglatu, která byla vychovatelkou

¹ Matkou Mademoiselle byla Marie de Bourbon, dědička rodu Montpensier. – Marie de Bourbon-Montpensier (15. října 1605 Gaillon – 4. června 1627 Paříž), jediná dcera a dědička Henriho de Bourbon, vévody z Montpensier; smlouvou ze 14. ledna 1608 byla zaslíbena druhému synovi Jindřicha IV. a po jeho smrti se 6. srpna 1626 v Nantes provdala za Gastona Orleánského. Dne 29. května 1627 porodila dceru, Mademoiselle, a zemřela 4. června 1627 v Louvru na následky porodu.

² Španělská královna, o níž Mademoiselle mluví, je Alžběta (Élisabeth), dcera Jindřicha IV. a Marie Medicejské; narodila se 22. listopadu 1602, 18. října 1615 se provdala za Filipa IV., krále španělského, a zemřela 6. října 1644. – Narodila se ve Fontainebleau; ve Španělsku se nazývala Isabel de Borbón; byla matkou Marie Terezie, pozdější královny francouzské. Zemřela 6. října 1644 v madridském Alcázaru na komplikace růže (erysipelu).

³ Henrietta Francouzská, dcera Jindřicha IV. a Marie Medicejské; narodila se 25. října 1609, 11. května 1625 se provdala za Karla I., krále anglického, a zemřela 10. září 1669. – Správně se narodila 25. listopadu 1609 v Louvru (někdy se uvádí 26. listopadu). Chérueľovo 11. května 1625 je datum sňatku v zastoupení v Paříži (jiné prameny uvádějí 1. května); s Karlem se pak sešla v Anglii, kde byl sňatek 13. června 1625 dovršen. Matka pozdějšího krále Karla II. Zemřela 10. září 1669 na zámku Colombes u Paříže: trpěla těžkým plicním onemocněním a na radu lékaře Antoina Vallota užila proti bolestem nadměrnou dávku opiátů.

⁴ Kristina Francouzská, dcera Jindřicha IV. a Marie Medicejské; narodila se 10. února 1606 v Louvru (Chérueľ uvádí 10. února 1604), 10. února 1619 se provdala za Viktora Amadea, vévodu savojského, a zemřela 27. prosince 1663. – Po manželově smrti (1637) byla regentkou za své syny. Zemřela 27. prosince 1663 v Turíně (Palazzo Madama) (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁵ Marie Medicejská (1575–1642), vdova po Jindřichovi IV., matka Ludvíka XIII. a Gastona Orleánského; roku 1631 uprchla z Francie a už se nevrátila. Onemocněla v červnu 1642 a zemřela v chudobě 3. července 1642 v Kolíně nad Rýnem na zánět pohrudnice (přirozená smrt).

⁶ Jeanne de Harlay, markýza ze Saint-Georges. Její syn, Paul (správně François de Paule) de Clermont, markýz z Montglatu, zanechal velmi zajímavé paměti o vládě Ludvíka XIII. a Ludvíka XIV. O paní z Montglatu, matce markýzy ze Saint-Georges, v nich píše: „Všichni tito princové (synové a dcery Jindřicha IV.) byli vychováni paní z Montglatu, ženou velkých zásluh a ctností.“ – Paní ze Saint-Georges byla Mademoiselleinou vychovatelkou až do své smrti v únoru 1643. Její matka Françoise z Montglatu, vychovatelka dětí Jindřicha IV., zemřela roku 1633. Markýz z Montglatu (pokřtěn 19. ledna 1620 v Turíně, zemřel 7. dubna 1675) byl od roku 1644 velmistrem královny šatny; jeho paměti vyšly roku 1727.

zesnulého krále, Monsieura, mého zesnulého strýce⁷ vévody orleánského a všech mých tet; a byla to osoba velké ctnosti, ducha a zásluh, která dokonale znala dvůr. Potom byla dvorní dámou anglické královny a vévodkyně savojské a dokázala si získat jejich lásku tak vroucně, že jedině kvůli ní pocítily skoro všechnu tu lítost, když je tamní poměry donutily vyhnat odtud Francouze, které tam s sebou přivedly. Má matka porodila v Louvru; mě umístili v Tuileriích, které s ním souvisejí velkou galerií; ta byla obvyklou cestou, kudy mě nosili k Jejich Veličenstvům a kudy se i Jejich Veličenstva sama dost často obtěžovala přijít mě navštívit.

Královna, má babička, Marie Medicejská, mě nesmírně milovala a projevovala mi, jak jsem slyšela vyprávět, mnohem více něhy, než kdy projevovala vlastním dětem; a protože Monsieur byl z nich vždycky nejmilejší, nemá se nikdo divit náklonnosti, kterou ke mně chovala, když se k tomu připojila úcta a láska, jakou měla k mé matce. Přesto jsem byla nešťastně připravena o to, abych zakusila její účinky, nemilostí, která ji přinutila opustit Francii, protože jsem tehdy byla ještě tak malá, že si ani nepamatuji, že bych ji viděla. Byla to pro mě ztráta neméně závažná než ta, kterou jsem utrpěla při svém narození, neboť jsem podle všeho měla v této velké královně najít to, co jsem ztratila smrtí své matky. Ne že by paní ze Saint-Georges, má vychovatelka, neměla k dobrému zastávání tohoto úřadu všechny vlastnosti, jaké si lze přát. Avšak ačkoli se schopnosti, dobré chování i urozenost často nacházejí u osob, které se na toto místo dosazují, osoby mého postavení se tak zřídka bojí těch, kdo stojí pod nimi, ať jsou jakkoli mladé, že je téměř nutné, aby péči těch, kdo je vedou, podporovala nějaká vyšší autorita: a proto si troufám říci, že projevuje-li se ve mně nějaká dobrá vlastnost, je mi vrozená a nic z ní se nemá připisovat výchově, třebaže byla velmi dobrá; neboť jsem se nikdy nemusela obávat sebemenšího trestu. Dodejte k tomu, že je velmi obvyklé vidět, jak děti, které se ctí a jimž se mluví jen o jejich vysokém rodu a velkém jmění, nabývají pocitů špatné pýchy. Měla jsem tak často kolem sebe lidi, kteří mi nemluvili o ničem jiném než o tom a o onom, že nebylo těžké mě o tom přesvědčit, a setrvala jsem v duchu velmi obtížné ješitnosti, dokud mi rozum nedal poznat, že k velikosti dobře zrozené princezny patří nezastavovat se u té velikosti, již mi tak často a tak dlouho lichotili. Upřímnost, s jakou chci mluvit o všem, co budu vyprávět, mě vede k tomu, abych tu zaznamenala jeden rys ze svého dětství. Když se se mnou mluvilo o paní z Guise, mé babičce,⁸ říkávala jsem: „To je moje babička z daleka; není královna.“

Nemilost královny, mé babičky,⁹ vyvolala u dvora mnoho rozporů. Monsieur¹⁰ byl jedním z nespokojenců; rozešel se s králem a krátce po ní opustil Francii. Jeho vzdálení se mě dotklo mnohem víc než vzdálení královny a chovala jsem se při té příležitosti způsobem, který neodpovídal mému věku; nechtěla jsem se bavit ničím, a nedalo se mě ani přimět, abych chodila na společnosti v Louvru; můj smutek se ještě zvětšoval, když jsem věděla, že Monsieur je u vojska, ze strachu, který mi naháněl nebezpečí hrozící jeho osobě. Postavení, v jakém byl Monsieur u dvora, nebránilo tomu, aby se o mě pečovalo všemožně: král a královna se ke mně chovali s nevšední laskavostí a dávali mi všechny možné důkazy přízně. Když přijížděli do Paříže, poroučeli, aby mě k nim často vodili; a nikdy se nestalo, abych s králem nemluvila o Monsieurovi. Jeho nepřítomnost přiměla krále ustanovit ke správě mého majetku komisaře: zvolili pana Faviera¹¹ a pana z Irvalu,¹² státní rady, a jednoho

⁷ Nicolas, vévoda orleánský, druhý syn Jindřicha IV., se narodil roku 1607 a zemřel roku 1611. – Narodil se 16. dubna 1607 ve Fontainebleau a zemřel jako čtyřletý, podle otce Anselma 17. listopadu 1611 (jiný údaj: 11. listopadu); příčina smrti v pramenech neuvedena. Titul vévody orleánského pak přešel na mladšího bratra Gastona.

⁸ Henriette-Catherine, vévodkyně z Joyeuse, provdaná nejprve za Henriho de Bourbon, vévodu z Montpensier, a podruhé za Charlese Lotrinského, vévodu z Guise. – Henriette-Catherine de Joyeuse (8. 1. 1585 – 25. 2. 1656), dědička domu Joyeuse a neteř vévody z Épernonu; z prvního manželství matka Marie de Bourbon-Montpensier, a tedy babička Mademoiselle. Od 5. 1. 1611 (jiný údaj: 6. 1. 1611) manželka vévody z Guise; matka slečny z Guise a Henriho II. z Guise (1614–1664). Zemřela 25. února 1656 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁹ Marie Medicejská upadla v nemilost roku 1630, po dni oklamáných. – Ve dni oklamáných (10.–11. listopadu 1630) žádala královna matka propuštění kardinála Richelieua, král se však postavil za něho; roku 1631 Marie Medicejská uprchla z Francie.

¹⁰ Jean-Baptiste-Gaston, vévoda orleánský, syn Jindřicha IV. a Marie Medicejské, narozený roku 1608, zemřel roku 1660. Obvykle se označuje jménem Monsieur. – Bratr Ludvíka XIII. a otec Mademoiselle z prvního manželství s Marií de Bourbon-Montpensier († 1627); Mademoiselle ho nazývá také Jeho královskou Výsostí. Zemřel 2. února 1660 na zámku v Blois, kam ho roku 1652 vypověděl Mazarin (příčina smrti nejistá; uvádí se patrně mrtvice (?)).

¹¹ Jacques Favier, baron z Méry-sur-Seine. Ve starých vydáních bylo jeho jméno změněno na Savier.

¹² Jean-Antoine de Mesmes, pán z Irvalu; roku 1630 byl referendářem (*maître des requêtes*); státní radou se stal teprve roku

radu parlamentu jménem Grasteau, vesměs muže zasloužilé a poctivé, kteří velmi dbali, aby mi nic nechybělo z toho, co jsem si mohla přát; a jejich počínání v tomto pověření bylo tak znamenité, že Monsieurovi po jeho návratu z Flander odevzdali značnou sumu, kterou ušetřili.

V té době se odehrálo mnoho věcí: byla jsem tehdy jen dítě, na ničem jsem neměla podíl a nemohla jsem si ničeho všimnout. Pamatuji si jen, že jsem viděla obřad pasování rytířů řádu, který se konal ve Fontainebleau¹³ a při němž byli z řádu také vyloučeni pan vévoda z Elbeufu¹⁴ a markýz z La Vieuville.¹⁵ Viděla jsem, jak sundávají a lámou desky s jejich erby, které visely v řadě s ostatními; zeptala jsem se, proč se to děje: řekli mi, že se jim tato potupa činí proto, že následovali Monsieura. Hned jsem se dala do pláče a byla jsem tím zacházením tak dotčena, že jsem chtěla odejít, a řekla jsem, že na takový čin se nemohu se slušností dívat. Můj vzdor mě však nepřiměl nenávidět dvůr: byla jsem okouzlena, když pobýval ve Fontainebleau a Jejich Veličenstva pro mě posílala. Když se to stalo, byla jsem tam tři nebo čtyři týdny s radostí v srdci, pro ustavičné zábavy, které jsem tam nacházela po své chuti. Pravda je, že král něhou, kterou mi projevoval, dobře mírnil zármutek, jaký mi působila jeho nechuť k Monsieurovi. Smýšlení královny¹⁶ se v tom s jeho smýšlením neshodovalo; myslím, že přívětivost, jakou mi projevovala, byla jen účinkem přízně, kterou měla k Monsieurovi. Pokud se o tom zmiňují dějiny oné doby, dějiny dnešní by mohly dobře tvrdit opak.¹⁷ Byla jsem na jejich laskání tak zvyklá, že jsem krále nazývala svým tatínkem a královnu svou maminkou; myslela jsem, že jí je, protože jsem svou matku nikdy neviděla. Když jsem byla v Paříži, chodily si se mnou hrát všechny urozené dívky, které tam byly; a nejpilnější ve společnosti se mnou byly slečny¹⁸ z Longueville, z Épernonu, z Brissacu,

1642, po smrti svého otce Jeana-Jacquese de Mesmes, pána z Roissy. – Jean-Antoine de Mesmes (1598–1673); nezaměňovat s Henrim II. de Mesmes, rovněž pánem z Irvalu (asi 1585–1650), prezidentem parlamentu (viz níže, kap. VII).

¹³ Tento obřad se konal 15. května 1633.

¹⁴ Charles II. Lotrinský, vévoda z Elbeufu (5. listopadu 1596 – 5. listopadu 1657), z vedlejší větve Guisů, od 20. června 1619 manžel Catherine-Henriette, legitimované dcery Jindřicha IV. a Gabrielly d'Estrées; v lednu 1649 ho parlament jmenoval generálem svého vojska. Zemřel 5. listopadu 1657 v Paříži v paláci Elbeuf (příčina smrti nejistá; jeden pramen uvádí přirozenou smrt, jiné ji neuvádějí).

¹⁵ Charles, markýz (později vévoda) z La Vieuville (1582 – leden 1653), superintendant financí v letech 1623–1624 (v srpnu 1624 byl propuštěn a zatčen, když se do královské rady prosadil Richelieu); roku 1625 uprchl z vězení v Amboise do ciziny. Znovu superintendantem byl od září 1651. Zemřel v úřadu v Paříži v lednu 1653 (přirozená smrt); prameny se rozcházejí v dni úmrtí (2. nebo 9. ledna).

¹⁶ Anna Rakouská, dcera španělského krále Filipa III., provdaná za Ludvíka XIII. roku 1615, zemřela 20. ledna 1666. – Po smrti Ludvíka XIII. (1643) regentka za nezletilého Ludvíka XIV. s kardinálem Mazarinem. Zemřela 20. ledna 1666 v Paříži (klášter Val-de-Grâce) na rakovinu prsu.

¹⁷ Paměti Mademoiselle byly psány po Frondě, kdy byl Gaston Orleánský ve vyhnanství v Blois.

¹⁸ Nemám v úmyslu upozorňovat na chyby v textu, které jsem se snažil napravit. Musím však předeslat, že jsem úmyslně změnil slovo „paní“, které mají nejrozšířenější vydání, na „slečny“; jde tu totiž o mladé osoby zhruba ve věku Mademoiselle, jako byly Marie d'Orléans (slečna z Longueville, narozená roku 1625); Anne-Louise-Christine de Foix de La Valette d'Épernon, která vstoupila ke karmelitkám v ulici Saint-Jacques a přijala jméno sestra Anne-Marie de Jésus; Marie de Brissac a její sestry Anne-Ursule, Élisabeth a Marguerite-Guyonne. – Slečna z Longueville (1625–1707), dcera Henriho II. d'Orléans, vévody z Longueville, z prvního manželství s Louise de Bourbon, později vévodkyně z Nemours a autorka pamětí, zemřela 16. června 1707 v Paříži (přirozená smrt). Slečna z Épernonu (1624–1701), dcera Bernarda de Nogaret de La Valette, vévody z Épernonu, a Gabrielle-Angélique, legitimované dcery Jindřicha IV., vstoupila roku 1648 tajně ke karmelitkám v Bourges a později přešla do pařížského kláštera; zemřela 22. srpna 1701.

dcery pana z Gramontu,¹⁹ slečny z Lannoi,²⁰ du Lude,²¹ Séguier, dcera kancléře,²² z Rancé,²³ z La Ville-aux-Clercs, z Jarnacu²⁴ a mnohé jiné; a ty byly mými zvláštními přítelkyněmi.

Nebyla jsem svými hrami tak zaujata, abych nedávala dobrý pozor, když se mluvilo o Monsieurově smíru. Kardinál Richelieu,²⁵ který byl prvním ministrem a pánem všech záležitostí, chtěl být bezpodmínečně pánem i této; a to s návrhy pro Monsieura tak potupnými, že jsem je ani nemohla poslouchat, abych nebyla zoufalá. Dával říkat, že k Monsieurovu smíru s králem je nutné zrušit jeho sňatek s princeznou Markétou Lotrinskou²⁶ a dát mu za manželku slečnu z Combalet, kardinálovu neteř, která je dnes paní z Aiguillonu.²⁷ Nemohla jsem se ubránit pláči, jakmile se mi o tom mluvilo, a ve svém hněvu jsem, abych se pomstila, zpívala všechny písně, které jsem znala proti kardinálovi a jeho neteři; to dokonce zdvojnásobovalo náklonnost, kterou jsem chovala k princezně Markétě, a nutilo mě to o ní ustavičně mluvit.

Monsieur se nicméně usmířil a vrátil se do Francie bez té směšné podmínky. O tom, jak se to stalo, nebudu nic říkat, protože jsem o tom neměla žádné povědomí.²⁸

Jakmile jsem se dozvěděla o Monsieurově návratu do Francie, vyjela jsem mu naproti až do Limours. Když odjížděl, bylo mi teprve čtyři nebo pět let; chtěl vyzkoušet, zda ho po tak dlouhé nepřítomnosti poznám, a aby neměl nic, čím by se odlišoval od lidí ze své družiny, dal si sejmout modrou stuhu, a pak mi řekli: „Podívejte se, kdo z nich všech je Monsieur.“ V tom mě síla přírody poučila tak dobře, že jsem bez chvilky váhání šla a skočila mu kolem krku, čímž se zdál dojat podivuhodnou radostí. Pokud jsem byla u něho, nacházel všechnu svou zábavu ve všem, co bavilo mne, a když se dozvěděl, že by mě velmi potěšilo zatančit si v baletu, chtěl, abych v nějakém tančila, protože jsem nemohla tančit v tom, který král a královna v té době uspořádali, neboť jsem byla příliš malá: takže pro tento balet, který se dal nazvat tancem trpaslíků, sestavili skupinu malých dívek, princezen a jiných urozených, a všech pánů, kteří byli stejné výšky jako my. Nádherná výzdoba a úbor každého z tanečníků a tanečnic způsobily, že balet připadal velmi příjemný, ačkoli jinak v něm co do kroků a výstupů nebylo nic příliš vybroušeného.

¹⁹ Dcerami pana z Gramontu byly Suzanne-Charlotte, pozdější markýza ze Saint-Chaumont, Anne-Louise, později markýza z Feuquières, Françoise-Marguerite a Charlotte-Catherine. Slečnou z La Ville-aux-Clercs byla Marie-Antoinette de Loménie de Brienne, dcera hraběte z Brienne, pána z La Ville-aux-Clercs. – Hrabě z Brienne je Henri-Auguste de Loménie (1595–1666), od roku 1643 státní sekretář pro zahraniční věci.

²⁰ Jde patrně o Madeleine-Thérèse de Lannoi neboli Lannoy, dceru Clauda de Lannoi, hraběte z La Moterie, který zemřel roku 1643.

²¹ Hrabě du Lude (Timoléon de Daillon) měl dvě dcery: Françoise, která se provdala za Louise de Bretagne, hraběte z Avaugour a z Vertus, a Charlotte-Marie, která se roku 1653 stala vévodkyní z Roquelaure a zemřela následujícího roku.

²² Charlotte Séguierová, která se roku 1639 provdala za Maximiliena de Béthune, vévodu ze Sully, a podruhé za Henriho de Bourbon, vévodu z Verneuil. Nejstarší dcera kancléře, Marie Séguierová, byla v době, o níž Mademoiselle mluví, už provdána. – Jejím otcem byl Pierre Séguier (28. května 1588 – 28. ledna 1672), od roku 1635 kancléř Francie; 2. března 1650 upadl v nemilost, pečeti mu byly naposledy vráceny roku 1656 a držel je až do smrti. Zemřel 28. ledna 1672 v Saint-Germain-en-Laye (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²³ Charlotte de Rancé, nejstarší dcera Denise de Rancé a Charlotte Joly de Fleury, se později provdala za Reného de Faudoas, hraběte z Belinu, a po jeho smrti za Gilberta-Antoina, hraběte z Albonu; jedna z jejích sester, Marie de Rancé, se provdala za Françoise de Rochemontais. Jejich bratrem byl slavný opat z La Trappe Armand-Jean de Rancé.

²⁴ Guy Chabot, baron z Jarnacu, měl z druhého manželství s Marií de La Rochefoucauld tři dcery, Claire, Charlotte a Marii, které se staly řeholnicemi.

²⁵ Armand-Jean du Plessis, kardinál Richelieu, první ministr v letech 1624–1642. – Narodil se 9. září 1585; zemřel 4. prosince 1642 v Paříži po dlouhé nemoci (horečky, píštěle a vředy, chrlení krve; pitva zjistila rozsáhlé poškození plic, patrně tuberkulózu).

²⁶ Markéta Lotrinská (22. července 1615 Nancy – 13. dubna 1672 Paříž; Chérueť uvádí narození roku 1613 a úmrtí 3. dubna 1672), dcera Františka Lotrinského, hraběte z Vaudémontu, sestra vévody Karla IV. Lotrinského. Monsieur se s ní tajně oženil v Nancy v noci z 2. na 3. ledna 1632 (Chérueť uvádí 31. ledna 1632; o sňatku viz níže v této kapitole). Ludvík XIII. sňatek neuznal a pařížský parlament ho roku 1634 prohlásil za neplatný; král ho povolil až na smrtelné posteli v květnu 1643 a v červenci 1643 se manželé znovu oddali v Meudonu. Byla tedy Mademoiselleinou macechou. Zemřela 13. dubna 1672 v Orleánském (Lucemburském) paláci v Paříži (přirozená smrt).

²⁷ Marie-Madeleine de Vignerot (Chérueť: Wignerod), narozená roku 1604, provdaná roku 1620 za Antoina du Roure, markýze z Combalet, zemřela roku 1675. – Neteř kardinála Richelieua, od roku 1638 vévodkyně z Aiguillonu. Její manžel Antoine de Grimoard de Beauvoir du Roure, markýz z Combalet, padl roku 1622 u Montpellieru; po jeho smrti složila slib, že se znovu neprovdá. Zemřela 17. dubna 1675 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²⁸ Gaston Orleánský se vrátil do Francie 8. října 1634.

Byl v něm mezi jinými jeden výstup, v němž se přinášeli v klecích ptáci, které pak vypustili, aby létali po sále: důstojná výprava takového baletu. Stalo se, že jeden z těch ptáků se zapletl do jednoho ze záhybů²⁹ okruží slečny z Brézé,³⁰ neteře kardinála Richelieua, která patřila k naší skupině; začala křičet a plakat tak prudce, že ještě zdvojnásobila smích, jaký ta nečekaná příhoda vyvolala v celém shromáždění. Z toho posuďte, jakého věku byly dámy tohoto baletu. Králův balet nepůsobil tolik zábavy.

Kardinál Richelieu, aby dal najevo úplné usmíření s Monsieurem, provdal slečnu z Pontchâteau, svou neteř, dnes paní hraběnkou z Harcourtu, za pana z Puylaurens,³¹ Monsieurova oblíbence, kterého z toho důvodu učinili vévodou. Pan z Puylaurens se toho baletu účastnil jen proto, aby se zakryl kardinálův úmysl dát ho zatknout; to se provedlo krátce po jeho sňatku. Dal ho zatknout v Louvru během jedné zkoušky baletu.³² Odvezli ho do Vincennes, kde zemřel jako vězeň dosti náhle. Jeho smrt se přičítala, a se značnou pravděpodobností, pomstě a věrolomnosti pana kardinála Richelieua. Tato zpráva mi způsobila všechen zármutek, jakého jsem byla schopna, a pozdější události potvrdily, že jsem k němu měla dost důvodů. Je to jediný Monsieurův oblíbenec, který mi kdy dal důvod, abych mu přála dobré; často mě navštěvoval, a ačkoli si mou přízeň získával spíš svými cukrovinkami než svou péčí a ochotou, choval se ke mně přesto s takovou úctou, jako bych byla ve věku, kdy bych si toho mohla všimnout. Přenechávám lidem lépe poučeným a v záležitostech osvěcenějším, než jsem já, aby mluvili o tom, co se dělo u dvora a co Monsieur udělal po Puylaurensově uvěznění. Mohu říci jen to, že nepodnikl jedinou cestu do Paříže, aby mě často nenavštívil. Baval se tím, že mě nechal zpívat dobové písně, a rozmlouval se mnou, aniž by dával najevo nějakou nudu, o všem, co lze říci malé holčičce.

Kdybych byla neměla rozum dítěte, nebyla bych tehdy viděla horlivou pozornost pana hraběte ze Soissons³³ ke mně, aniž bych o ní přemýšlela. Byl v té době s Monsieurem ve výborných vztazích a prokazoval mu velké pocty, jejichž cíl jsem poznala teprve dlouho poté, co ustaly, a krátce před jeho smrtí. Jeho úmyslem bylo se se mnou oženit. Monsieur mu slíbil, že k tomu dá souhlas, když byl v Sedanu, a tento úmysl ho vedl k tomu, aby dbal na všechno, co mohlo posloužit k tomu, aby se mi uchoval v paměti. Pověřil jednoho šlechtice jménem Campion,³⁴ kterého nechával bydlet v Paříži, aby se často chodil vyptávat, jak se mám, a vyřizoval mi od něho pozdravy: aby ve svých posláních tím lépe uspěl, nosil mi někdy drobné cukrovinky a sedanské dražé, které mi jeho pán posílal.

Monsieur, který od té doby, co se pan hrabě³⁵ uchýlil do Sedanu, sídlil v Blois, mi poručil, abych za ním přijela. Než jsem odjela, dala jsem si vyžádat svolení od krále, který byl v Chantilly; svolil a řekl jen tomu, koho jsem k němu vyslala, že si přeje, abych se s ním přijela rozloučit; což bych byla nikdy neopomněla, ani kdybych jeho rozkaz nebyla měla. Vždycky jsem velmi dbala, abych na projevy přízně, jichž se mi od Jeho Veličenstva dostávalo, odpovídala svou úctou. Když bylo rozhodnuto

²⁹ Záhyby okruží a límců.

³⁰ Claire-Clémence de Maillé-Brézé, která se později provdala za Louise de Bourbon, prince z Condé. – Claire-Clémence (25. února 1628 Brézé – 16. dubna 1694 Châteauroux), dcera maršála Urbaina de Maillé-Brézé; 11. února 1641 se v Paříži provdala za vévodu z Enghien, pozdějšího Velkého Condého („pana Prince“). Zemřela 16. dubna 1694 na zámku Raoul v Châteauroux, kam ji manžel roku 1671 vypověděl (přirozená smrt).

³¹ Antoine de Laage (l'Age), pán z Puylaurens, byl za to, že přivedl Gastona Orleánského zpět do Francie, odměněn sňatkem se slečnou z Pontchâteau, která byla sestřenicí kardinála Richelieua, a nikoli jeho neteří, jak říká Mademoiselle. Sňatek se konal 28. listopadu 1634. – Toho dne provdal Richelieu v malém Lucemburském paláci tři své příbuzné najednou. Slečna z Pontchâteau, Marguerite-Philippe du Cambout, dcera Charlese du Cambout, markýze z Coislin, se po Puylaurensově smrti v únoru 1639 provdala za Henriho Lotrinského, hraběte z Harcourtu (1601–1666), syna vévody z Elbeufu; zemřela 9. prosince 1674 v Paříži na mrtvici. Puylaurens zemřel ve vězení ve Vincennes (viz následující poznámku); příčina smrti nejistá, Mademoiselle i jiní současníci podezírali kardinála.

³² Puylaurens byl zatčen 4. února 1635 podle paměti Andrého d'Ormesson. Zemřel ve Vincennes 1. července téhož roku.

³³ Louis de Bourbon, hrabě ze Soissons (1604–1641), princ královské krve, který padl roku 1641 v bitvě u La Marfée jako vůdce povstání proti kardinálu Richelieuovi. – Narodil se 1. května 1604 v Paříži. Zahynul 6. července 1641 u La Marfée nedaleko Sedanu po vítězné bitvě výstřelem z pistole do hlavy: podle jedné verze nešťastnou náhodou, když si nabitou pistolí zvedal hledí přílby, podle jiné ho zabil neznámý důstojník, snad na Richelieuův rozkaz.

³⁴ Dva šlechtici tohoto jména, Alexandre a Henri Campionové, hráli za nezletilosti Ludvíka XIV. významnou úlohu. Zde jde o Alexandra Campiona, který postupně sloužil Louisi de Bourbon, hraběti ze Soissons, vévodovi z Vendôme a vévodovi z Longueville. Zanechal dopisy, které mají pro dějiny této doby jistou cenu.

³⁵ Tímto titulem se obvykle označoval hrabě ze Soissons.

o odjezdu, paní ze Saint-Georges, která znala mou radost z vyjížděk, mě vedla do Chantilly dost velkou oklikou. Paní abatyše od Saint-Pierre v Remeši, dcera paní z Guise, která byla řeholnicí v Jouarre se svou tetou, mě požádala, abych byla přítomna jejímu procesí, které připadlo na tu dobu, takže jsem se vydala za králem touto cestou. Prvním noclehem mimo Paříž byl dům, který patřil mému pokladníkovi, jímž byl tehdy jakýsi Marchand, muž dobré společnosti, který hned večer, kdy jsem přijela, tančil balet. Odtud jsem jela do Montglatu, kde jsem našla veselí, které pro desetiletou slečnu nebylo o nic horší než balet: byla to svatba jednoho zahradníka z toho domu, která se zdála připadnout právě na mou zábavu. Paní ze Saint-Georges, která mě tam vzala úmyslně, protože to místo patřilo jí, mě tam nechala tři dny, během nichž se se vši představitelnou péčí starala, abych se veselila. Potom jsem jela do Jouarre, kde jsem pobyla stejně dlouho, kvůli obřadu procesí paní abatyše remešské. V tom klášteře byly tři dcery paní z Chevreuse,³⁶ zhruba v mém věku, s nimiž jsem se bavila: nebylo tam nic, čeho bych si mohla nějak povšimnout. Z Jouarre do Chantilly jsem jela přespat do Villemareuil, které patřilo jednomu Monsieurovu superintendentovi financí, který mě tam velmi dobře přijal a dobře mě pohostil. Během pobytu tam jsem jela na mši do Saint-Fiacre, což je v tom kraji velmi uctívané poutní místo; a paní ze Saint-Georges, která byla velmi zbožná, velice dbala, aby mi tu zbožnost dala zalíbit: což je v deseti letech dost nesnadná věc.

Když jsem přijela do Chantilly, uvedla jsem celý dvůr do dobré nálady. Král byl tehdy velmi zarmoucen podezřeními, která mu byla vnuknuta o královně, a nebylo tomu dlouho, co se odhalila ta schránka, jež zavdala podnět k tomu, co se odehrálo ve Val-de-Grâce a o čem se až příliš mnoho mluvilo. Zastihla jsem královnu na lůžku, nemocnou; člověk mohl onemocnět i pro menší urážku, než jaké se jí dostalo. Kancléř ji přišel vyslýchat den předtím:³⁷ byla ještě v prvních pocitech své bolesti, které přítomnost paní ze Saint-Georges dokázala zmírnit. Ta zprostředkovávala styk, který královna udržovala s Monsieurem: královna byla ráda, že vidí důvěrnou osobu, před níž může otevřít své srdce; a aby se zabránilo jakémukoli podezření, zvaly mě obě jako třetí, v domněnání, že nikoho nenapadne, že by se v přítomnosti dítěte odvážily mluvit o tak důležitých záležitostech. Nutnost je přiměla, aby mi důvěřovaly; a kdybych byla věnovala jejich řečem tolik pozornosti, kolik jsem pak měla lítosti, že jsem ji nevěnovala, mohla bych zde vyprávět zvláštní věci, které bez pochyby nikdo nezná. Kromě toho mě všemi možnými prostředky zavazovaly, abych o jejich rozhovorech mlčela. Jednou z jejich obratností bylo, že mi ustavičně vychvalovaly mlčenlivost, a já si vzala do hlavy, že pravým a nejjistějším způsobem, jak ji zachovat, je zapomenout, co jsem slyšela; a v tom jsem uspěla tak dobře, že jsem si na to už nikdy nevzpomněla. Královna chtěla, abych v Chantilly pobyla dlouho; paní ze Saint-Georges jí představila, že by to nebylo vhodné; že kdyby ji král začal podezírat, nemohla by jí už prokazovat obvyklé služby: takže jsem u Jejich Veličenstev nebyla dlouho. Vždy se ke mně chovali dokonale, a než jsem odjela, poprosila jsem královnu, aby mi dala jednu ze svých dvorních slečen, jménem Saint-Louis, příbuznou paní ze Saint-Georges, která bývala často se mnou. Vyhověla mi a já ji odvezla do Paříže, kde jsem pobyla velmi krátce. Odjela jsem do Blois a vzala jsem s sebou se slečnou ze Saint-Louis i slečnu z Beaumontu,³⁸ která patřila ke zvláštním přítelkyním paní ze Saint-Georges, jež ji poznala v Anglii, když byla dvorní slečnou královny, mé tety.

³⁶ Marie de Rohan, narozená roku 1600, provdaná roku 1617 za vévodu z Luynes, zemřela roku 1679. Viz dílo pana Cousina nazvané *Madame de Chevreuse*. – Marie de Rohan-Montbazon, dcera Hercula z Rohanu, vévody z Montbazonu; po smrti konetábla z Luynes († 1621) se v dubnu 1622 provdala za Clauda Lotrinského, vévodu z Chevreuse. Důvěrnice Anny Rakouské a nejproslulejší intrikánka své doby, opakovaně vypovězená; roku 1637 uprchla z Tours do Španělska (viz text níže). Zemřela 12. srpna 1679 v Gagny u Paříže, kde žila v ústraní v klášteře (přirozená smrt).

³⁷ Královnu Annu Rakouskou vyslýchal kancléř Pierre Séguier 24. srpna 1637. Richelieu se chtěl ujistit o stycích, které tato princezna udržovala s nepřáteli Francie. Listiny týkající se těchto výsledků jsou otištěny v díle pana Cousina. – Jde o aféru Val-de-Grâce: královna byla podezřelá z tajné korespondence se Španělskem. Vyšetřování začalo 11. srpna 1637; podle jiných pramenů královna styky přiznala už 15. srpna a 17. srpna 1637 v Chantilly podepsala přiznání a závazky, které omezovaly její korespondenci a návštěvy klášterů, a král vydal akt zapomenutí.

³⁸ Slečna ze Saint-Louis a slečna z Beaumontu se později vyznamenaly odporem proti Mazarinovi. „Slečna z Beaumontu,“ říká paní de Motteville, „byla smělá dívka, ducha velkého, drsného a bez pravidel. Hanila vládu s tak malou opatrností, že často nacházela vyzvědače tam, kde se cítila nejbezpečnější; a ačkoli se její vlastnosti mísily s krásnými city, protože ta loď byla bez kormidelníka, snadno mohla ztroskotat.“ – Obě byly dvorními slečnami Anny Rakouské; jejich křestní jména a životní data se nepodařilo zjistit.

Po odjezdu z Paříže jsem jela přenocovat do Soisy u Corbeilu, krásného domu, který patřil prezidentu z Bailleulu,³⁹ nazítří do Fontainebleau, pak do Pluviers,⁴⁰ prvního města Monsieurova údělu, kde jsem zastihla služebníky z jeho domu, protože můj vlastní, ačkoli dost velký, nebyl ještě schopen se vydat na cestu, díky dobrému hospodaření lidí, kteří užívali mého majetku. Za to jsem tam byla dokonale přijata a obsloužena a titíž služebníci mi sloužili i po celou cestu. Na své cestě jsem neviděla jiné příjemné domy než Chenailles, který patřil královskému pokladníkovi téhož jména, a dva domy zvané La Ferté-Saint-Aubin a La Ferté-aux-Oignons: první patří panu ze Senneterre,⁴¹ druhý hraběti ze Saint-Aignan.⁴² Monsieur mi vyjel naproti až do Chambordu, který leží tři míle od Blois; je to zámek, který mu patří, postavený Františkem I. velmi neobvyklým způsobem, uprostřed obory o obvodu osmi nebo devíti mil, bez jiného nádvoří než prostranství, které se táhne kolem části budovy a má okrouhlý tvar. Jednou z nejzajímavějších a nejpozoruhodnějších věcí toho domu je schodiště, udělané tak, že jedna osoba může stoupat a druhá sestupovat, aniž by se potkaly, třebaže se vidí; s ním si Monsieur hned zpočátku se mnou rád pohrával. Byl nahoře na schodišti, když jsem přijela; sestupoval, když jsem stoupala, a velmi se smál, když viděl, jak běhám v domnění, že ho chytím. Byla jsem ráda, že se baví, a ještě radši, když jsem ho dostihla. Hned potom jsme spolu nastoupili do kočáru a jeli jsme do Blois, kde mě přišly pozdravit a přivítat městské sbory, jako všechny sbory ostatních měst, jimiž jsem projížděla, jak to žádá řád. Monsieur se sám obtěžoval přemýšlet o mé zábavě a ustavičně chodil do mého pokoje, ačkoli jsem bydlela v křídle odděleném od jeho nádvořím a musel vystoupit po schodišti. Odpovídala jsem jeho záměru; zaměstnávala jsem se vším, co mě mohlo potěšit, nejčastěji hrou s pérovým míčkem a pálkou nebo nějakou jinou pohybovou hrou, kterou mám ze všeho na světě nejraději. Monsieur byl tak laskav, že se chtěl účastnit, a hrál se mnou o sázky ponechané na vůli prohrávajícího, které jsem nejčastěji vyhrávala a za které jsem byla vyplácena hodinkami a nejrůznějšími šperky, jaké se ve městě našly.

Během mého pobytu u Monsieura tam často přijížděl pan z Vendôme⁴³ se svými syny a všechny urozené osoby z kraje. Slečna z Vendôme⁴⁴ mě tam jednou navštívila bez matky; což bylo dost neobvyklé, a to přesto, že ji matka svěřila otci, aby ji přivezl. Mezi všemi těmi návštěvami jsem měla časté návštěvy paní hraběnky z Béthune,⁴⁵ kterou jsem navštívila v Selles, což je velmi krásný a velmi příjemný dům na řece

³⁹ Nicolas Le Bailleul neboli de Bailleul, prezident pařížského parlamentu, superintendant financí v prvních letech Mazarinovy vlády, zemřel roku 1651. – Narodil se roku 1586; v letech 1622–1627 byl převôtém pařížských kupců, superintendantem financí v letech 1643–1647. Zemřel 20. srpna 1652 (Chérueľův rok 1651 je patrně chybný; příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁴⁰ Staré jméno Pithiviers.

⁴¹ Henri de La Ferté-Senneterre neboli Saint-Nectaire, maršál Francie od roku 1651, zemřel roku 1681. – Narodil se roku 1599 (podle jiných údajů 1600), maršálem byl jmenován 5. ledna 1651, později vévoda z La Ferté. Roku 1656 padl u Valenciennes do zajetí, roku 1657 dobyl Montmédy a roku 1658 Gravelines. Zemřel 27. září 1681 (příčina smrti nejistá; jeden pramen uvádí přirozenou smrt, jiné ji neuvádějí). Nezaměňovat s maršálem z La Ferté-Imbault (Jacques d'Estampes).

⁴² Hrabětem ze Saint-Aignan byl tehdy François (Honorat) de Beauvilliers (1607 nebo 1608 – 16. června 1687; jiný údaj narození 1610), syn Honorata de Beauvilliers, hraběte ze Saint-Aignan († 1622), a bratr paní hraběnky z Béthune (viz níže); roku 1650 jako Mazarinův vyslanec dobyl v Bourges velkou věž, roku 1663 se stal vévodou ze Saint-Aignan a páirem Francie. Zemřel 16. června 1687 v Paříži (přirozená smrt). Nezaměňovat s jeho otcem Honoratem de Beauvilliers (1579–1622).

⁴³ César, vévoda z Vendôme, přirozený syn Jindřicha IV. Jeho nejstarším synem byl Louis de Vendôme, vévoda z Mercœuru, jeho druhým synem François, vévoda z Beaufortu, který hrál za Frondy významnou úlohu. – César de Bourbon (1594–1665), legitimovaný syn Jindřicha IV. a Gabrielly d'Estrées, zemřel 22. října 1665 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena). Louis, vévoda z Mercœuru (1612–1669), se roku 1651 oženil s Laurou Manciniovou, Mazarinovou neteří, po její smrti vstoupil do duchovního stavu a roku 1667 se stal kardinálem; zemřel 6. srpna 1669 v Aix-en-Provence (příčina smrti v pramenech neuvedena). François, vévoda z Beaufortu (1616–1669), zvaný za Frondy „král tržnic“, zastřelil 30. července 1652 v souboji svého švagra, vévodu z Nemours; padl 25. června 1669 při výpadu z obležené Kandie na Krétě a jeho tělo se nenašlo.

⁴⁴ Élisabeth de Vendôme (srpen 1614 Paříž – 19. května 1664 Paříž), dcera Césara, vévody z Vendôme, sestra vévodů z Mercœuru a z Beaufortu; 11. července 1643 se v Louvru provdala za Charlese-Amédéeho Savojského, vévodu z Nemours (svatební smlouva ze 7. července 1643; Chérueľ uvádí v pozdější poznámce 11. června). Zemřela 19. května 1664 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁴⁵ Marie d'Aligre, s níž se Philippe de Béthune oženil ve druhém manželství. – Jiné prameny ji jmenují Marie d'Alègre (sňatek 1608). Z textu však plyne, že Mademoiselle mluví o manželce tehdejšího hraběte z Béthune, Hippolyta (viz níže), neboť „její manžel“ a „starý pan z Béthune“ jsou dvě osoby: tou byla Anne-Marie de Beauvilliers (1609 nebo 1610 – 1688; jiný údaj úmrtí 1698), sestra hraběte ze Saint-Aignan, od roku 1629 Hippolytova manželka, později dáma od šatu královny Marie Terezie (příčina smrti v pramenech neuvedena).

Cher; komnaty jsou tam krásné, pohodlné a dobře zařízené. Ona i její manžel mě tam dokonale přijali, a dokonce i starý zesnulý pan z Béthune⁴⁶ udělal, co mohl, aby mi projevil svou radost. Přítomnost této slavné osobnosti dodávala domu ještě zvláštní ozdobu; jeho zásluhy a pověst, kterou si získal v důležitých úřadech, jež zastával, a zvláště ve dvou vyslanectvích v Římě, ho činily ctihodným v očích všech; a ještě mnohem víc ho takovým činila úcta, jakou k němu choval král, můj děd, když mu svěřil výchovu zesnulého pana vévody orleánského, mého strýce. Obratnost a hrdinské ctnosti, které králi Jindřichovi IV. vynesly příjmení Veliký a které ho činí nenapodobitelným pro ty, kdo přijdou po něm, způsobují, že už jeho volba sama stačila, aby se o někom smýšlelo příznivě. Dnešní hrabě z Béthune⁴⁷ není o nic méně důstojným dědicem ctností, věrnosti a oddanosti svého otce královskému domu, než je dědicem jeho jména. Starý pán, který si v srdci uchovával dávnou vášeň, s jakou sloužil králi, svému pánu, dával najevo, že pocítuje nevšední útěchu, když vidí jeho památku obnovenou přítomností jeho vnučky, a dal mi dobře poznat city, které k němu choval, těmi, které jsem u něho viděla.

V Selles jsem byla dva dny a odvezla jsem si odtud spoustu vzácností, které měl z Říma a které mi daroval; a pak jsem se vrátila do Blois, odkud Monsieur odjel do Tours, kam ho táhla náklonnost k Louison Rogerové.⁴⁸ Poručil mi, abych za ním přijela za dva dny. Mohla jsem tam jet až po osmi dnech, kvůli lehké horečce, která mě postihla. Toto zdržení mi zabránilo setkat se tam s paní z Chevreuse, která v té době odtud odjela do Španělska.

Do Tours jsem se vydala, jakmile mi to zdraví dovolilo. Plula jsem po řece na malé galéře, která patřila Monsieurovi, jenž si ji dal postavit k projížďkám po Loře, a neschybělo jí nic z toho, co mají galéry na moři. Dala jsem zastavit tři míle od města a zbytek cesty dokončila kočárem. Zastihla jsem Monsieura v jednom domě u města zvaném La Bourdaisière, který byl připraven pro mě. Sjely se tam všechny dámy a Monsieur se sám obtěžoval mi je představit, zvláště Louison, která byla tmavovlasá, dobře urostlá, prostřední postavy, velmi příjemné tváře a na dívku takového stavu, která nebyla u dvora, velmi duchaplná. Monsieur ji nešetřil chválou, připravil mě, abych se k ní chovala dobře, a upozornil mě, že mi bude často chodit dělat společnost při hře a že je na to ve věku: bylo jí asi šestnáct let. Paní ze Saint-Georges, která byla zpravena o Monsieurově vášni, se ho zeptala, zda je ta dívka počestná, protože jinak, ač se těší jeho přízni, by byla ráda, aby ke mně nechodila. Monsieur ji o tom plně ujistil a řekl jí, že bez této podmínky by to sám nechtěl. Již tehdy jsem měla takový odpor k neřesti, že jsem paní ze Saint-Georges řekla: „Maminko (tak jsem jí říkala), jestli Louison není počestná, nechci ji vidět, i když ji můj tatínek miluje; anebo jestli chce, abych ji viděla, nepřijmu ji vlídně.“ Odpověděla mi, že počestná naprosto je, z čehož jsem měla velikou radost. Velice se mi líbila, byla to osoba stejně příjemné povahy, jako byla roztomilá: proto jsem se s ní často vídala. Paní markýza z Fourilles, která byla v Tours po dobu mého pobytu, mě také velmi často navštěvovala: byla to velmi počestná žena, v jejíž společnosti jsem se nesmírně ráda zdržovala. Ačkoli jsem měla nacházet víc uspokojení u dětí svého věku, když jsem potkala rozumné osoby, které mi byly po chuti, opouštěla jsem své hry a zábavy, abych s nimi rozmlouvala. Zkrátka tam i v Blois jsem trávila čas dokonale; byl podzim: měla jsem potěšení z vyjížděk. Monsieur tam dal přijet herce a měli jsme představení skoro každý den.

Monsieur měl jednání v Paříži; během jeho nepřítomnosti jsem si vyjela do Richelieu. V den odjezdu jsem obědvala u paní z Fourilles ve Fourchaut, velmi příjemném domě, kde mi vystrojila velkou hostinu.

⁴⁶ Philippe de Béthune, hrabě ze Selles a z Charostu, mladší bratr vévody ze Sully; zemřel roku 1649 ve věku 88 let. – Narodil se roku 1561 (podle jiného údaje asi roku 1565, a byl by tedy zemřel ve čtyřiaosmdesáti letech); zemřel 18. dubna 1649 na zámku v Selles-sur-Cher (příčina smrti v pramenech neuvedena). Několikrát byl vyslancem. Mademoiselle píše, že mu Jindřich IV. svěřil výchovu svého syna Nicolase, vévody orleánského (viz výše); jiné prameny ho uvádějí jako vychovatele Gastona Orleánského.

⁴⁷ Hippolyte de Béthune, narozený v Římě roku 1603, zemřel roku 1665. Shromáždil vzácnou sbírku rukopisů, která je nyní v Císařské (dnes Národní) knihovně v Paříži. – Narodil se 19. září 1603 a zemřel 24. září 1665 (příčina smrti v pramenech neuvedena). Sbírkou 1 923 svazků, kterou začal shromažďovat už jeho otec, daroval v prosinci 1662 Ludvíku XIV.

⁴⁸ Louison Rogerová (Louise Roger de La Marbelière), dcera jednoho tourského úředníka, Monsieurova milénka. Dne 13. ledna 1638 mu v Joué u Tours porodila syna Louise, kterého Mademoiselle později vzala pod svou ochranu a dala mu říkat rytíř z Charny; ten později sloužil jako generál ve Španělsku a zemřel tam roku 1692. Sama potom vstoupila k visitantkám, kde byla známa jako matka Louise. Její životní data a příčinu smrti se nepodařilo zjistit.

Potom jsem projela městečkem jménem Champigny, které mi patřilo a pocházelo od pánů z Montpensier: za jejich života to bylo jejich letní sídlo; a o tento statek jsem přišla proto, že byl spojen s jiným, z něhož Richelieu zčásti závisel jako léno. Kardinál ho chtěl mít; Monsieur se ho neodvážil odmítnout, takže jako můj poručník provedl jeho výměnu za Bois-le-Vicomte a svolil dokonce ke zbourání mého domu, které kardinál chtěl mít provedeno dříve, než se výměna uskuteční. Monsieur ke všemu svolil ze dvou důvodů: prvním bylo, že kardinál byl tehdy všemocný a on mu nemohl odporovat; a druhým, že jsem byla nezletilá a že až budu ve věku, dosáhnou zrušení toho, co on udělal; takže zničení mého domu mi nemohlo uškodit víc než výměna, neboť až se domohu navrácení, nepochybně dosáhnou i náhrady za toto zničení. Na důkaz toho, jak kardinál v této věci zneužil své moci, poslouží to, že rozkazy, stejně jako smlouva, kterou Monsieur k této výměně podepsal, byly podepsány v Blois několik dní po Puylaurensově smrti. Lze posoudit, s jakou volností mohl pán jednat po násilí spáchaném na osobě jeho oblíbence; a i kdybych nebyla bývala nezletilá, tato jediná okolnost mohla podle práva zneplatnit všechny listiny sepsané v době, kdy tyranie vládla tak zjevně, a to i nad osobami královské krve.

Když jsem přijela do Champigny, šla jsem nejprve do Svaté kaple, jako na místo, kde mě památka mých předků, kteří ji postavili a založili, jako by zavazovala k této povinnosti, abych se tam pomodlila za spásu jejich duší. Kardinál Richelieu chtěl dát zbourat i tuto kapli; a aby k tomu dostal papežovo svolení, uvedl, že je zpustlá a že se v ní nedá sloužit mše. Urban VIII.,⁴⁹ který tehdy vládl a jemuž byla žádost adresována, si vzpomněl, že když byl nunciem ve Francii, sloužil v ní mši a že ji založily příliš slavné osobnosti, které zanechaly dědice rovněž příliš slavné, než aby se byli nepostarali o zachování stavby, jež je pomníkem knížat, jejichž památka jim musela být příliš drahá, než aby ji takto zanedbali. Urban kardinálovu žádost zamítl, nad čímž se kardinál velmi rozzlobil. Myslím, že má zbožnost na tom místě se nelíbila paní z Aiguillonu, která přijela až tam, aby mě přivítala. Ještě víc jí vadilo, že obyvatelé, stále ještě neutěšení z toho, že vyměnili pána, pocítili při pohledu na mě znovu ožívat něhu, kterou jim do srdcí vtiskla památka dobrodiní a laskavosti pana z Montpensier,⁵⁰ a slzami i všemi možnými projevy náklonnosti dávali najevo bolest nad svou ztrátou.

Ten večer jsem přijela do Richelieu. Ve všech oknech města i zámku byly papírové lucerny všech barev, jejichž světla dělala ten nejpříjemnější dojem na světě. Projela jsem velmi krásnou ulicí, jejíž domy jsou všechny velmi dobře postavené a jeden jako druhý, a to teprve nedávno; čemuž se netřeba divit. Páni z Richelieu, ač šlechtici dobrého rodu, nikdy žádné město nestavěli; spokojovali se se svou vesnicí a s prostředním domem. Dnes je to nejkrásnější a nejnádhernější zámek, jaký lze spatřit: nádvoří je neobyčejně veliké a proti vchodu je vidět velkou hlavní budovu, uprostřed níž je kupole; na obou koncích dva pavilony, z nichž vybíhají dvě další křídla, táhnoucí se podél nádvoří vpravo a vlevo a končící u dvou dalších pavilonů, které jsou spolu spojeny terasou nad branou, kudy se vchází: to vše tím nejvelkolepějším způsobem, jaký si lze představit; a co dodává nádvoří tohoto domu velikou krásu, jsou bronzové sochy a nejrůznější ozdobné kusy, ty nejvzácnější a nejbohatší v Evropě, které stojí kolem dokola ve výklencích, zřízených k tomu ve zdech.

Všechno, čím lze dům ozdobit, je k vidění v Richelieu:⁵¹ tomu nebude těžké uvěřit, představí-li si člověk, že je to dílo nejctižádostivějšího a nejslávychtivějšího muže na světě, navíc prvního státního ministra, který dlouho držel absolutní moc nad záležitostmi státu. Nahoře na schodišti je balkon obrácený do nádvoří, na němž stojí dva otroci v podobě bronzových soch, odvezení z Écouen, který patřil panu z Montmorency; mají se za dva nejvzácnější kusy toho druhu, jaké se v našem století viděly.⁵² Schodiště

⁴⁹ Urban VIII., vlastním jménem Maffeo Barberini (duben 1568 Florencie – 29. července 1644 Řím), papež od 6. srpna 1623. Zemřel 29. července 1644 v Římě (příčina smrti v pramenech neuvedena; smrt prý uspořádal zámutek nad výsledkem války o Castro).

⁵⁰ Henri de Bourbon, vévoda z Montpensier, narozený 12. května 1573, zemřel 27. února 1608. Chérueť uvádí rok narození 1563. Jeho jediná dcera, Marie de Bourbon, se 6. srpna 1626 provdala za Gastona Orleánského a 29. května 1627 porodila Mademoiselle. – Příčina smrti v pramenech neuvedena.

⁵¹ Podrobný popis zámku Richelieu v próze i ve verších podává Vignierovo dílo *Le château de Richelieu, ou l'histoire des dieux et des héros de l'antiquité* (Saumur, Desbordes, 1676).

⁵² Tyto sochy, které daroval Františku I. Roberto Strozzi a potom král konetáblůvi z Montmorency, jsou nyní uchovávány v Louvru.

je rovněž velmi krásné; jinak je nepochopitelné, že komnaty svou velikostí tak málo odpovídají kráse vnějšku. Dozvěděla jsem se, že to pochází odtud, že kardinál chtěl, aby se zachovala komnata, v níž se narodil. Přizpůsobit dům šlechtice velkému záměru nejmocnějšího oblíbence, jaký kdy ve Francii byl, to uznáte, musel být pro architekta oříšek: a také nedokázal udělat nic jiného než velmi malé příbytky, jimž však zato, ať jde o zlacení či o malby, nechybí nic k okrášení vnitřku. Kardinál tam dal pracovat nejslavnějším malířům, jací tehdy byli v Římě a v celé Itálii.⁵³ Nábytek je tam krásný a bohatý nade všechno, co se dá říci. Nic se nevyrovná nesmírné hojnosti všech krásných věcí, které jsou v tomto domě. Mezi vším, čeho moderní vynalézavost použila k jeho okrášení, je na krbu jednoho sálu vidět erb kardinála Richelieua, tak jak tam byl umístěn za života jeho otce a jak ho kardinál chtěl ponechat, protože je na něm řetěz řádu Ducha svatého, aby tím dokázal těm, kdo mají ve zvyku pomlouvat původ oblíbenců, že se narodil jako šlechtic z dobrého rodu. V tomto bodě nikoho neoklamal. Slyšela jsem od starých služebníků svého děda, že si pana z Richelieu vážil jako urozeného muže: a tehdy princové královské krve nežili tak důvěrně, jak žijí dnes; proto se dalo o postavení lidí soudit podle toho, jak s nimi jednali.

Vraťme se k mému předmětu. Paní z Aiguillonu mě přijala a hostila velmi dobře; paní du Vigean⁵⁴ a slečna z Rambouillet⁵⁵ jí pomáhaly konat čest domu. Pan du Vigean,⁵⁶ kterého jsem zastihla v Blois, kam jako Monsieurův penzista přijel vykonat své dvorské povinnosti, mě doprovodil, aby je přijel vykonat i do Richelieu: nevyšlo mu to; s úžasem jsem viděla, že jeho manželku jeho přítomnost uvádí do rozpaků a že to kazí radost z mé návštěvy. Paní z Aiguillonu se mě zeptala, proč jsem ho přivezla; odpověděla jsem jí, že mě nežádal o svolení, aby mohl přijet; že doprovázel Goulase, sekretáře Monsieurových rozkazů, který jel za mnou ve svém kočáře s jedním šlechticem Jeho královské Výsosti jménem Chabot,⁵⁷ který je nyní panem z Rohanu a který byl tehdy na tom se svými záležitostmi tak špatně, že byl velmi šťastný, že má své denní jídlo u Goulasova stolu. Všechny ty okolky, které se kolem pana du Vigean dělaly, nás velmi pobavily, když jsme byly samy, Beaumont, Saint-Louis a já, a dokonce i paní ze Saint-Georges, již její věk nebránil, aby byla ve velmi dobré náladě.

Když jsme strávily dva dny v Richelieu, jehož procházky nejsou tak krásné jako budovy, protože příroda odepřela tomuto místu tolik půvabu, kolik mu ho dalo umění, vydaly jsme se do Fontevraud, kam mě paní z Aiguillonu chtěla doprovodit; aspoň to tak předstírala, jak jsme pak usoudily. Projely jsme Chavigny; dostaly jsme tam svačinu; seděly jsme u stolu, ona změnila barvu; paní du Vigean jí nahmatala tep a řekla jí tato slova: „Má drahá, je vám zle; máte horečku.“ A půl hodiny spolu rozmlouvaly úlisnými řečmi, které nám daly cestou až do Fontevraud stejně důvodů k smíchu, jako předchozích dnů příjezd pana du Vigean. Bylo snadné poznat, že tato předstíraná nemoc je jen záminkou k návratu; velmi jsem ji k tomu nutila a ona se se mnou v Chavigny rozloučila. Pokud byla šťastná, že se nás zbavila, já se cítila velmi ulehčena, že jsem se zbavila její společnosti a společnosti paní du Vigean; jejich způsoby mě nesmírně nudily. Rozpaky paní z Aiguillonu pocházely hlavně z toho, že byla neteří oblíbence a ze všech jeho příbuzných u něho nejváženější; tak si zvykla na úctu všech, že jí bylo zatěžko ocitnout se s osobou, které úctu dlužila, a v duši trpěla, že se neodváží dávat zákony tam, kde jsem byla já.

⁵³ Divy zámku Richelieu obšírně popsal La Fontaine; viz *Nouvelles œuvres diverses de J. de La Fontaine* (Paříž, Nepveu, 1820), s. 48 a násl.

⁵⁴ Anne de Neufbourg, manželka Françoise Poussarda du Vigean. V dílech Voitureových je velmi často řeč o baronce du Vigean, o jejím manželovi a o jejích dcerách, a zvláště o mladší z nich, Marthe du Vigean. Mezi jinými místy lze uvést tyto sloky, v nichž Voiture opěvuje krásu Marthe du Vigean (v překladu prózou): „Vigean je vycházející slunce, rozvíjející se poupě, či Venuše, která vystupující z vln spaluje svět. Aniž ví, co je láska, její krásné oči ji přivádějí na svět a ona ji všude probouzí, aniž ji zná.“

⁵⁵ Julie-Lucine d'Angennes, narozená roku 1607, provdaná roku 1645 za pana z Montausier, zemřela 15. listopadu 1671; i jí věnoval verše Voiture. – Dcera markýze a markýzy z Rambouillet, proslulé hostitelky literárního salonu; narodila se v Paříži, sňatek se konal 13. července 1645 (jiný údaj: 15. července). Příčina smrti v pramenech neuvedena. Manžel Charles de Sainte-Maure, vévoda z Montausier, zemřel 17. května 1690 (jiný údaj: 17. listopadu 1690).

⁵⁶ François Poussard de Fors du Vigean. Voiture si hraje se jménem Fors, když mluví o Anne du Vigean, nejstarší dceři barona du Vigean. – O ní viz níže, kap. VI.

⁵⁷ Henri Chabot, pán ze Sainte-Aulaye, se roku 1645 oženil s Marguerite de Rohan a přijal jméno Rohan-Chabot. – Henri Chabot, vévoda z Rohanu (1616 – 27. února 1655), později klient pana Prince; sňatek s dědičkou rodu Rohanů se konal 6. června 1645. Zemřel 27. února 1655 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

Celá ta komedie nám dopomohla k veselé cestě do Fontevraud, kde mě zahrnula laskáním abatyše,⁵⁸ která byla přirozenou dcerou zesnulého krále, mého děda, a zesnulé paní maršálky z L'Hôpitalu, tehdy paní des Essarts. Příbuzenství způsobilo, že všechny řeholnice se domnívaly, že jsou povinny prokazovat mi víc péče a horlivěji se kolem mě točit než kolem jiné osoby mého postavení; dokonce se domnívaly, že mi činí velikou čest, když mi říkají neteř Madame (tak oslovují abatyši); a přitom jsem byla všemi jejich přízněmi unavená a byla bych z nich onemocněla, kdyby mě prostota většiny těch dobrých sester často dobře nepobavila. Nejprve bylo třeba vyslechnout Te Deum a vydržet různé obřady, které trvaly velmi dlouho a během nichž jsem neměla jiné zaměstnání než přát si potkat jednu bláznivou ženu, o níž jsem slyšela mluvit; čehož se mi brzy dostalo díky dost zábavné příhodě.

Přijela jsem pozdě, takže obřady byly tak dlouhé, že se mezitím setmělo. Když jsem vstoupila do kostela, Beaumont a Saint-Louis místo aby šly za mnou, šly se projít po nádvořích kláštera, kde uslyšely strašlivý křik. Beaumont dostala strach a chtěla utéct, Saint-Louis ji uklidnila a řekla jí, že je třeba podívat se, co to je. Vyдалy se k místu, odkud ten hluk slyšely; našly bláznivou ženu zavřenou v kobce, kde bylo okénko, jímž jí bylo vidět jen hlavu. Ta ubohá bytost byla úplně nahá, a když se nějakou dobu bavily jejími výstřednostmi, přišly mi to oznámit, aby mě pobavily; nechala jsem rozhovoru s paní abatyší, rozběhla jsem se k té kobce a odešla jsem od ní teprve k večeři. Dostala jsem špatné jídlo; a ze strachu, abych se nazítří nedočkala téhož zacházení, poprosila jsem tetu, aby dovolila mým služebníkům připravovat mi jídlo venku; poslala pro ně, aby jich sama použila, takže ten den i v následujících dnech se obědvalo lépe.

Paní z Fontevraud mi ten den poskytla podívanou na druhou bláznivou ženu. Protože na další den už žádná nezbyla, zmocnila se mě nuda; odjela jsem navzdory naléhání své tety. Všichni muži z mé družiny vstoupili během dvou dnů, které jsem tam byla, do opatství, díky výsadě, kterou mají všechny princezny královské krve, že mohou do opatství královského založení uvést, koho se jim líbí. Toto opatství má velmi neobyčejnou hodnost: abatyše je hlavou řádu s toutéž mocí a pravomocí nad mužskými kláštery fontevraudského řádu jako nad ženskými a neuznává nad sebou žádnou církevní moc kromě papeže. Velikost kláštera dobře odpovídá tak proslulému opatství. Jsou to tři kláštery v jedné klauzuře, z nichž každý má kostel, v němž se slouží zvlášť, jako by to byly tři oddělené a od sebe vzdálené domy. Ve Francii je mnoho měst, jejichž hradby nejsou tak rozlehlé jako ohrada tohoto opatství, a v nichž není vidět tolik budov, kolik jich je tam; také se uvádí, že je téměř vždy držely princezny, většinou královské krve nebo levobočky královského domu.

Z Fontevraud jsem jela do Saumuru na mši k Notre-Dame des Ardilliers, místu velmi proslulému množstvím zázraků, které se tam staly a ještě často dějí. Tam jsem poobědvala a potom jsem pokračovala v cestě až do Bourgueil, opatství, které tehdy patřilo panu arcibiskupovi remešskému z rodu Valençay.⁵⁹ Obydlí je tam dost pěkné: nejpříjemnější na něm je, že je to místo s nejkrásnější polohou na světě, jakou lze najít. Tak se mi líbilo, že jsem tam zůstala pět nebo šest dní, během nichž mě navštívil pan z Vendôme se svými syny; přivezli s sebou spoustu honičích psů, aby mi dopřáli potěšení z lovu, a ve svém úmyslu nemohli uspět lépe. Když jsem několikrát viděla jelena probíhat bourgueilskými lesy, viděla jsem ho ještě dlouho, jak se brání psům v rybníce a jak uniká. To vzalo naději, že ho ještě uvidíme; mysleli jsme, že hon je daleko; vrátila jsem se do Bourgueil, a sotva jsem vystoupila po schodišti, vběhl jelen se psy na nádvoří, kde hon před mýma očima skončil, a dokonce jsem docela pohodlně mohla přihlížet tomu, jak se psům předhazuje jejich díl, což se stalo hned na místě.

Potom jsem se vrátila do Tours v době, kdy jsem myslela, že se tam má Monsieur vrátit; nezastihla jsem ho tam, a když jsem na něho čekala celé dva dny, dozvěděla jsem se, že pojedje rovnou do Blois, a jela

⁵⁸ Jeanne-Baptiste de Bourbon, dcera Jindřicha IV. a Charlotte des Essarts, paní z Romorantinu. – Jeanne-Baptiste byla legitimována 3. března 1608. Charlotte des Essarts (asi 1580–1651), zvaná hraběnka z Romorantinu, s níž měl Jindřich IV. dvě dcery, se roku 1630 provdala za pozdějšího maršála z L'Hôpitalu; zemřela 8. července 1651 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁵⁹ Léonor d'Estampes neboli d'Étampes, nejprve biskup v Chartres, potom arcibiskup-vévoda remešský, opat v Bourgueil a v Saint-Martin de Pontoise, zemřel v Paříži 8. dubna 1651. – Narodil se 6. února 1589 na zámku Valençay; biskupem v Chartres byl v letech 1620–1641, remešským arcibiskupem od roku 1641 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

jsem tam. Projížděla jsem přes Chenonceau, starý dům té nejneobyčejnější podoby, jakou lze vidět. Je to velký a mohutný blok stavby na břehu řeky Cher, k němuž přiléhá velké dvoupatrové křídlo postavené na kamenném mostě, který vede přes řeku. Celé toto křídlo tvoří jen dvě galerie, které mají díky tomu velmi příjemný výhled. Tomuto domu chybí jen pán, který by byl ochoten vynaložit na malby a zlacení, jaké by si ty dvě místnosti zasloužily; komnaty v domě, ač podle starobylého návrhu, jsou přesto dost krásné. Zahradám nechybí nic než to, co se tam nechce udělat; voda, lesy a všechna přirozená dispoziční, jakou si lze přát, se tam nacházejí tím nejšťastnějším způsobem. To místo patří panu z Vendôme a přešlo na něho z lotrinského domu po královně Louise,⁶⁰ sestře pana z Mercœuru,⁶¹ která tam po smrti Jindřicha III. stále sídlila; dosud je tam vidět její komnatu a kabinet, které dala vymalovat načerno a posít slzami, kostmi mrtvých a hroby a množstvím truchlivých hesel. Zařízení je stejné; jedinou ozdobou v těchto pokojích je malý portrét Jindřicha III. nad krbem v kabinetu.

Odtud jsem jela do Blois, kde jsme, když se Monsieur vrátil z Paříže, měli herce a jiné zábavy, jaké jsme měli v Tours. Strávili jsme tam svátek Všech svatých, a potom jel Monsieur oslavit svátek svatého Huberta do Amboise, kam mě vzal s sebou. Bydlela jsem za městem v domě zvaném Le Clos, který patřil jakémusi panu z Amboise,⁶² který byl polním maršálem a guvernérem Trinu⁶³ pro krále. Dámy z Tours se přijely na tu slavnost podívat; hon nebyl tak zábavný jako ten v Bourgueil. Když slavnost skončila, jel Monsieur přenocovat do Chenonceau, kam jsem ho následovala a kde nám pan z Beaufortu vystrojl večeri o osmi chodech po dvanácti mísách⁶⁴ a tak dobře obslouženou, že i kdyby to bylo v Paříži, nebylo by možné udělat nic lepšího ani nádhernějšího. Nazítří jsme se vrátili do Blois, kde jsem dlouho nepobyla kvůli ročnímu období, které začínalo být cítit zimou; a když jsem se loučila s Jeho královskou Výsostí, neobešlo se to bez prolévání mnoha slz a bez velkého zármutku, který Monsieur pocíťoval i ze své strany.

Zapomněla jsem poznamenat, že když jsem byla v Tours, jedna z mých komorných dostala neštovice; to mě přimělo přestěhovat se do arcibiskupského paláce, kde byl Monsieur, kterého jsem tak vídala častěji, než když jsem byla v La Bourdaisière, ačkoli se tam obtěžoval přicházet každý den. Pohodlí, že jsme byli v jednom domě, dávalo víc příležitostí k setkání, a hlavně večer, třebaže jsem se ukládala už v sedm hodin, jak to bývá u všech desetiletých dětí. Monsieur se nikdy nevrátil ze svých návštěv, aby nezašel do mého pokoje; dával mě budit a dobře tušil, že budu mít větší radost z toho, že ho uvidím, než ze spánku; a když zavolal paní ze Saint-Georges, Beaumont a Saint-Louis, vyprávěl nám o všech svých minulých dobrodružstvích, a to velmi příjemně, jako člověk, který má na světě nejvíc půvabu a přirozené lehkosti v dobrém vyjadřování. Co nejčastěji jsem ho přiváděla k hovoru o mé nevlastní matce, k níž jsem cítila velkou náklonnost: dokonce jsme si spolu psaly, a mohu po pravdě říci, že když jsem o ní při několika příležitostech s Jeho královskou Výsostí mluvila, nikdo jí u něho neposloužil užitečněji než já. Jednoho dne jsme ho přiměly vyprávět, jak se do ní zamiloval a Puylaurens do paní z Phalsbourgu.⁶⁵ Beaumont, která mluví otevřeně a svobodně, mu řekla: „Přiznejte, že vás oženila láska vašeho oblíbence, a ne vaše vlastní.“ Neodpověděl na to nic jiného, než že mi potom několikrát řekl,

⁶⁰ Louise Lotrinská, narozená 30. dubna 1553, provdaná 15. února 1575 za Jindřicha III., zemřela bezdětná 29. ledna 1601. – Dcera Mikuláše z Vaudémontu, vévody z Mercœuru; narodila se v Nomeny, oddána byla v remešské katedrále. Jako vdova žila v ústraní a ve stálém smutku na zámku Chenonceau, který jí odkázala tchyně Kateřina Medicejská, a zemřela na zámku v Moulins (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁶¹ Philippe-Emmanuel Lotrinský, vévoda z Mercœuru, byl stejně jako královna Louise synem Mikuláše Lotrinského. – Philippe-Emmanuel (9. září 1558 Nomeny – 19. února 1602 Norimberk), poslední vůdce ligy v Bretani; po smíru s králem bojoval ve službách Rudolfa II. proti Turkům v Uhrách. Zemřel 19. února 1602 v Norimberku na nemoc, kterou se nakazil na zpáteční cestě z Uher do Lotrinska (přirozená smrt). Jeho jediná dcera a dědička Françoise se 16. července 1609 (jiný údaj: 1608) provdala za Césara, vévodu z Vendôme – odtud vlastnictví Chenonceau.

⁶² V té době se vyskytuje jakýsi François d'Amboise, hrabě z Aubijoux, který zemřel roku 1665. – Ztotožnění je jen Chérueulova domněnka (?).

⁶³ Trin neboli Trino, město v Piemontu (dříve v hrabství Montferrat) u Pádu. Bylo dobyto na Španělích 27. září 1643.

⁶⁴ Nádobí různých tvarů, do nichž se kladla všelijaká jídla.

⁶⁵ Henriette Lotrinská, provdaná roku 1621 za Louise, prince z Phalsbourgu a z Lixheimu. – Henriette (7. dubna 1605 – 16. listopadu 1660) byla dcerou Františka Lotrinského, hraběte z Vaudémontu, a Kristiny ze Salmu, tedy sestrou Markéty Lotrinské a vévody Karla IV. Její manžel Louis de Guise, levoboček kardinála z Guise, zemřel roku 1631. Příčina její smrti v pramenech neuvedena.

že od smrti mé matky mu nikdy nebyl po chuti žádný z návrhů sňatku, které mu byly činěny, kromě návrhu paní princezny Markéty Lotrinské. Pak se ocitl v Lotrinsku: krása této princezny, které tehdy bylo teprve čtrnáct let, tak zapůsobila na jeho náklonnost, že se rozhodl si ji vzít a promluvit o tom s panem z Vaudémontu,⁶⁶ jejím otcem, který hned svolil a jen ho upozornil, že je třeba tento úmysl utajit před panem vévodou lotrinským, jejím bratrem, protože by s tím nesouhlasil; takže aniž by věc vyrazili, v dohodě s princeznou Markétou se s ní šel oženit do kláštera řeholníků řádu svatého Benedikta, který dala v Nancy postavit paní z Remiremontu,⁶⁷ sestra pana z Vaudémontu. Bylo to provedeno v sedm hodin večer; kromě nich dvou tam byli jen pan z Vaudémontu, paní z Remiremontu, pan z Moretu,⁶⁸ nevlastní bratr Jeho královské Výsosti, Puylaurens, vychovatelka princezny Markéty, která se jmenovala, nemýlím-li se, paní z La Neuville, a otec benediktin, který je oddal. Pan vévoda lotrinský,⁶⁹ jakmile se to dozvěděl, byl zoufalý; což je dost s podivem vzhledem k významu takové partie. Dozvěděla jsem se později od něho samého, že ho k odporu vedlo to, že byl tehdy zamilován do královny a byl s ní ve velkém srozumění; slíbil jí, že tomuto sňatku zabrání, protože se protivil jejímu záměru provdat se za Monsieura. Ona tuto myšlenku zakládala na tom, že neměla děti; a když viděla, že králova zdraví je téměř stále podlomené, myslela si, že brzy bude moci se znovu vdát a že přátelství mezi ní a Monsieurem jí dává naději, že si ji vezme. Přesto jsem slyšela Jeho královskou Výsost říkat, že i kdyby jeho bratr zemřel, když byl vdovcem, nebyl by si ji vzal, ledaže by se to stalo v určité době, totiž nanejvýš během dvou nebo tří měsíců, kdy do ní byl zamilován.

Vracím se ke své cestě, od níž jsem odbočila, abych pověděla to, co bylo jistě méně nudné než líčení noclehů na velké silnici z Orléansu do Paříže. Nebudu mluvit o tom, co jsem dělala v La Motte v Sologni, která patří panu arcibiskupovi bourgeskému z rodu Ventadourů,⁷⁰ který tehdy byl jejím opatem. Pozval mě do svého domu v La Motte a tak mě ujišťoval, že tam budu dobře pohoštěna, že mi řekl, že tam nebudu muset posílat své služebníky. Na jeho slovo jsem poslala rovnou do Orléansu ty, které mi dal Monsieur. Už jsem řekla, že jsem na celé cestě neměla jiné než gardisty a jednoho exempta, kteří mě neopouštěli, stejně jako ostatní. Tento příbytek musel překvapit neméně než špatné jídlo: ten údajný zámek, jehož příkopy byly sotva vyměřené, se skládal jen z malého pavilonu, v němž byl jen sál a vedle něho pokoj, kde spala celá má společnost i mé ženy. Myslím, že nás bylo přes dvacet, kdo strávili noc v těch dvou místnostech, a že jich nebylo o moc méně v jednom pokoji, kam umístili mé lidi. Když jsem panu abbému poděkovala za dobročinnost, kterou prokázal služebníkům a gardistům Jeho královské Výsosti, když je tohoto noclehu ušetřil, zeptala jsem se ho, kde jsou ty komnaty, o nichž mi mluvil; aniž mi odpověděl, poslal pro plán namalovaný na plátně, na němž mi ukázal velmi krásné vyobrazení domu; avšak na malbě jsem nenašla tolik pohodlí, kolik jsem ve skutečnosti zakusila nepohodlí. Provázela je tak špatná večeře, že jsme se nenasytili o moc víc, než kdyby nám ji byl také dal jen namalovanou. Jestliže toto pohoštění nezatížilo žaludek, zato dobře rozveselilo mysl, a upřímnost pana abbého stála za víc než všechno ostatní.

Odtud jsem jela po velké silnici až do Paříže, kde jsem si několik dní odpočinula. Hned potom jsem nezapomněla jet do Saint-Germain pozdravit Jejich Veličenstva, která mě velmi laskavě přijala a každé s radostí přijalo hodinky z Blois, které jsem jim darovala: králove byly velmi malé, smaltované namodro; královniny byly také smaltované a byly na nich figury podle tehdejšího zvyku.

⁶⁶ František Lotrinský, hrabě z Vaudémontu, zemřel 15. října 1632. – Mladší syn vévody Karla III. Lotrinského, narozen 27. února 1572 v Nancy; otec vévody Karla IV., Markéty Lotrinské a Henriette, paní z Phalsbourgu; od roku 1597 manžel Kristiny ze Salmu. Zemřel v Badonvilleru, podle jiných pramenů 14. října 1632 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁶⁷ Kateřina Lotrinská (3. listopadu 1573 Nancy – 7. března 1648 Paříž), dcera vévody Karla III. Lotrinského, od roku 1612 abatyše světské kapituly v Remiremontu. Markéta Lotrinská u ní po smrti své matky vyrůstala a měla být její nástupkyní. Zemřela 7. března 1648 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁶⁸ Antoine, hrabě z Moretu, levoboček Jindřicha IV. a Jacqueline de Bueil, hraběnky z Moretu, narozený roku 1607 a legitimovaný 1608. Pokládán byl za padlého v bitvě u Castelnaudary 1. září 1632; podle známé legendy však přežil a dokončil své dny jako poustevník. Okolnosti jeho smrti jsou tedy nejisté.

⁶⁹ Karel IV., vévoda lotrinský (5. dubna 1604 Nancy – 18. září 1675 Allenbach), bratr Markéty Lotrinské; přidal se na stranu císaře a podporoval Gastona Orleánského, a přivodil tak roku 1633 obsazení Lotrinska Francouzi. Zemřel 18. září 1675 v Allenbachu (přirozená smrt).

⁷⁰ Anne de Levi neboli Levy (Lévis), arcibiskup bourgeský, zemřel 12. března 1662.

Zimu jsem strávila v Paříži stejně jako ty předchozí. Chodila jsem na společnosti, které paní hraběnka ze Soissons⁷¹ pořádala dvakrát týdně v paláci Brissac: jejich obvyklou zábavou byla divadelní představení; velmi jsem ráda tančila: kvůli mně se tam často tančilo, a ta, která se toho nejvíc účastnila, byla slečna z Longueville. Měly jsme spolu ve zvyku posmívat se celému světu, ačkoli by bylo velmi snadné nám to oplatit; byly jsme oblečeny tak směšně, jak jen bylo možné, nebylo na světě šklebu, který bychom nedělaly, ačkoli jí i mně naše vychovatelky činily všechny myslitelné výtky. Jediným prostředkem, jak nám v tom zabránit, bylo zakázat nám se vídat: bylo známo, že tato újma bude pro nás tvrdá, kvůli velkému přátelství, které jsme k sobě chovaly. Paní Princezna⁷² a paní z Longueville,⁷³ tehdy slečna z Bourbonu, které byly v Paříži, na naše plesy nechodily; z čehož jsem měla nesmírnou radost, protože jsem tehdy k jedné i druhé chovala ten největší odpor.

Ke konci zimy (prosinec 1637) královna otěhotněla; přála si, abych přijela bydlet do Saint-Germain. Během jejího těhotenství, z něhož se dělalo velké tajemství, kardinál Richelieu, který neměl rád Monsieura, nebyl rád, aby u Jejich Veličenstev byl někdo, kdo k němu patří; a ačkoli mě spolu s královnou držel na křtu, ačkoli mi pokaždé, když mě viděl, říkal, že ho toto duchovní příbuzenství zavazuje pečovat o mě a že mě provdá (řeč, jakou mi vedl, jak se to dělá u dětí, kterým se ustavičně opakuje totéž), ačkoli dával najevo, že ke mně chová velkou náklonnost, bylo přesto velmi obtížné rozptýlit všechny pochybnosti, které mu jeho nedůvěra vnukala. Když k mé cestě svolil, jela jsem do Saint-Germain s nekonečnou radostí. Byla jsem tak nevinná, že jsem měla radost i z toho, že vidím královnu v tomto stavu, a vůbec jsem nepomyslela na újmu, kterou to působilo Monsieurovi, jenž choval k ní i ke králi tak srdečné přátelství, že se z toho přesto radoval a dával to najevo. Moje ustavičná přítomnost u královny mi od ní vynášela mnoho projevů laskavosti, a ona mi stále říkala: „Budete mou snachou;“ ale ze všeho, co se mi říkalo, jsem poslouchala jen to, co odpovídalo mému věku.

⁷¹ Anne de Montafié, manželka Charlese de Bourbon, hraběte ze Soissons, a matka Louise de Bourbon, rovněž hraběte ze Soissons. – Narodila se 21. července 1577 v Lucé, za hraběte ze Soissons se provdala 27. prosince 1601. U dvora se jí říkalo „paní hraběnka“. Zemřela 17. června 1644 v Paříži v paláci Soissons (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁷² Charlotte-Marguerite de Montmorency (Chéruel ji nazývá Henriette-Charlotte), proslulá svou krásou a vášní, kterou vzbudila v Jindřichovi IV. – Princezna z Condé (1594–1650), dcera konetábla Henriho I. z Montmorency, manželka Jindřicha II. z Condé († 1646), matka Velkého Condého, prince z Conti a vévodkyně z Longueville; u dvora se jí říkalo „paní Princezna“. Zemřela 2. prosince 1650 v Châtillon-sur-Loing (přirozená smrt).

⁷³ Anne-Geneviève de Bourbon, narozená roku 1619, zemřela roku 1679. Viz dílo pana Cousina nazvané *Madame de Longueville*. – Dcera Jindřicha II. z Condé a Charlotte-Marguerite de Montmorency, sestra Velkého Condého, od roku 1642 manželka vévody z Longueville; jedna z hlavních postav Frondy. Narodila se 28. srpna 1619 na zámku ve Vincennes, kde rodiče sdíleli vězení; zemřela 15. dubna 1679 v Paříži v klášteře karmelitek ve Faubourg Saint-Jacques (přirozená smrt).

Kapitola II (1637–1643)

Dvůr byl tehdy velmi příjemný: velmi k tomu přispívala králova láska k paní z Hautefortu,¹ kterou se snažil každý den bavit. Hon byl jednou z největších králových zálib; jezdily jsme na něj s ním často: se mnou jezdily paní z Beaufortu,² Chemerault³ a Saint-Louis, královniny dvorní slečny, d'Escars,⁴ sestra paní z Hautefortu, a Beaumont. Byly jsme všechny barevně oblečeny, na krásných jízdních klisnách v bohatých čabrakách, a abychom se chránily před sluncem, měla každá klobouk ozdobený množstvím per. Hon se vždy pořádál směrem k nějakým krásným sídlům, kde nás čekaly velké svačiny, a na zpáteční cestě usedal král do mého kočáru mezi paní z Hautefortu a mne. Když měl dobrou náladu, bavil nás velmi příjemně o všech věcech. V té době trpěl, aby se mu o kardinálu Richelieuovi mluvilo dost volně; a důkazem, že mu to nebylo nemilé, je, že o něm sám mluvil stejně.

Hned jak jsme se vrátili, šlo se ke královně; s potěšením jsem jí posluhovala při večeři a její dvorní slečny nosily mísy. Tříkrát týdně byla pravidelně zábava s hudbou, kterou přicházela provozovat hudba králova pokoje, a většina árií, které se tam zpívaly, byla jeho skladbou; dokonce k nim psal i slova a jejich námětem nebyla nikdy jiná než paní z Hautefortu. Král byl tak galantní nálady, že při svačinách, které nám dával na venkově, nezasedal ke stolu a obsluhoval nás skoro všechny, ačkoli jeho zdvořilost měla jen jediný cíl. Jedl až po nás a zdálo se, že paní z Hautefortu neproazuje víc ochoty než ostatním, tak se bál, aby si některá jeho galantnosti nevšimla. Jestliže mezi nimi došlo k nějaké roztržce, všechny zábavy se odložily; a přišel-li král v té době ke královně, s nikým nemluvil a nikdo se také neodvažoval mluvit s ním; sedl si do kouta, kde nejčastěji zíval a usínal. Byla to melancholie, která mrazila všechny, a za té mrzutosti trávil většinu dne tím, že sepisoval, co řekl paní z Hautefortu a co ona mu odpovéděla: je to tak pravdivé, že se po jeho smrti našly v jeho skříňce obsáhlé protokoly o všech sporech, které měl se svými milenkami, k jejichž chvále, stejně jako ke chvále jeho, lze říci, že nikdy nemiloval jiné než velmi ctnostné.

Ke konci královnina těhotenství přijely do Saint-Germain paní Princezna a paní z Vendôme⁵ a přivezly s sebou své dcery. Byla to pro mě nová společnost; chodily se se mnou procházet a král z toho byl velmi rozpačitý; ztrácel jistotu, když viděl někoho, na koho nebyl zvyklý, jako prostý šlechtic, který by přijel z venkova ke dvoru. Je to dost špatná vlastnost pro velkého krále, a zvláště ve Francii, kde se má často ukazovat svým poddaným, jejichž náklonnost se získává spíše vlídným přijetím a důvěrností než přísnou vážností, z níž ti z rakouského domu nikdy nevycházejí. Ke dvoru přijel také Monsieur a krátce nato královna porodila syna.⁶ Narození pana dauphina mi dalo nové zaměstnání: chodila jsem se na něj dívat každý den a říkala jsem mu *můj mužíček*; krále to bavilo a všechno, co jsem dělala, mu bylo vhod. Kardinál Richelieu, který nechtěl, abych si na to zvykala ani aby si zvykali na mě, mi dal nařídit, abych se vrátila do Paříže. Královna a paní z Hautefortu udělaly, co mohly, abych zůstala; nedosáhly toho, čehož jsem velmi litovala. Když jsem se loučila s králem a královnou, byl to samý pláč a křik; Jejich Veličenstva mi projevila mnoho přátelských citů, a zvláště královna, která mi při té příležitosti

¹ Marie de Hautefort (5. února 1616 – 1691), dcera Charlese, markýze z Hautefortu, a Renée du Bellay. Ke dvoru přišla roku 1628 jako dvorní slečna královny matky a roku 1631 přešla v téže hodnosti do domu královny Anny Rakouské, kde její babička z matčiny strany Catherine Le Voyer de Lignerolles zastávala úřad dámy od šatu. Roku 1646 se provdala za maršála Charlese de Schomberg, vévodu z Halluinu. Podle Chéruela zemřela roku 1691 (příčina smrti v pramenech neuvedena). O první části jejího života viz dílo pana Cousina *Madame de Hautefort*.

² V této době nenacházím u dvora žádnou osobu tohoto jména. Zřejmě je třeba číst paní z Hautefortu.

³ Françoise de Barbezières, slečna z Chemerault, dvorní slečna královny; podle Chéruela hrála v pletichách té doby neblahou úlohu. Tajně si dopisovala s kardinálem Richelieuem, který ji (1639) zahrnul do nemilosti králový přítelkyně, buď aby odvedl podezření od úlohy, kterou hrála, anebo protože se bál jejího vlivu na Cinq-Marse. Později se provdala za Macého Bertranda, pána z La Basinière. Životní data se nepodařilo zjistit.

⁴ Slečna d'Escars, narozená roku 1620, se roku 1653 provdala za Françoise de Choiseul, markýze z Praslinu.

⁵ Françoise Lotrinská, vévodkyně z Vendôme (1. listopadu 1592 – 8. září 1669), jediná dcera a dědička Filipa Emanuela Lotrinského, vévody z Mercœur; od 16. července 1609 (jiný údaj: 1608) manželka Césara, vévody z Vendôme, legitimovaného syna Jindřicha IV.; matka vévodů z Mercœur a z Beaufortu a slečny z Vendôme. Zemřela 8. září 1669 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁶ Tento syn, pozdější Ludvík XIV., se narodil na zámku v Saint-Germain-en-Laye 5. září 1638.

dala poznat zvláštní něhu.

Po tomto zármutku mě čekal ještě jiný. Nechali mě jet přes Rueil, abych navštívila kardinála, který tam obvykle sídlil, když byl král v Saint-Germain. Tolik mu leželo na srdci, že jsem dauphinovi říkala *můj mužíček*, že mi za to udělil velké pokárání: říkal, že jsem příliš velká na to, abych užívala takových výrazů, a že se mi nesluší takto mluvit. Řekl mi tak vážně všechno, co by se dalo říct rozumné osobě, že jsem se, aniž bych mu cokoli odpověděla, dala do pláče; aby mě utišil, pohostil mě svačinou. Přesto jsem odjížděla velmi rozhněvaná na všechno, co mi řekl.

Když jsem byla v Paříži, jezdila jsem ke dvoru už jen jednou za dva měsíce; a když se to stalo, obědvávala jsem s královnou a vracela se přespat do Paříže. Paní z Hautefortu mě tam občas přijížděla navštívit, protože byla docela mou přítelkyní a dobře věděla, že tím nedělá nic, co by se mohlo znelíbit králi nebo královně. Kardinál, který viděl, že je zcela oddána své paní, ji neměl rád a jen nerad snášel přátelství, které k ní král choval; královna na ni nežárčila vůbec a nežárčila ostatně nikdy na nikoho. Královny přízně si dost nevážila, protože to byl člověk na světě nejvíce náchylný k rozmarům tak málo důstojným osoby jeho věku, že se jim nemohla nevysmívat; a kromě toho jí paní z Hautefortu prokazovala služby, které by ji mohly zavázat k tomu, aby přimhouřila oči. Ostatně byla zadobře s Monsieurem a s panem hrabětem ze Soissons a pomáhala tím udržovat dobrou shodu, která panovala mezi královnou a Monsieurem. Když se královna dozvěděla o řeči, kterou ke mně kardinál vedl, dala najevo, že ji to mrzí, a laskavě mi řekla: „Je pravda, že můj syn je příliš malý; vezmeš si mého bratra.“ Měla na mysli kardinála-infanta,⁷ který byl tehdy ve Flandrech generálním kapitánem té země a velel tam vojskům španělského krále;⁸ a já, které na vdávání nezáleželo, jsem tyto plány poslouchala méně, než jsem myslela na tanec a na zábavy té zimy.

Chodila jsem dál na shromáždění a představení, která pořádala paní hraběnka ze Soissons: už ne v paláci Brissac, nýbrž v paláci Créqui.⁹ Paní Princezna podle jejího příkladu pořádala jiná v paláci Ventadour.¹⁰ V Paříži probíhalo ustavičné soupeření mezi těmito dvěma shromážděními o to, které přiláká víc lidí, totiž víc mužů; počet žen byl totiž vždy pevně dán. Neměly jsme větší zábavy, než když přišel někdo z těch od paláce Ventadour, jako páni z Beaufortu, Coligny¹¹ a Saint-Mesgrin,¹² které jmenuji jako přední kavalíry toho shromáždění a nejgalantnější z těch, kdo pořádali představení a dávali hrát houslistům. Když přišli do paláce Créqui, smluvily jsme se mezi sebou, že je k tanci nevyzveme. Jestliže je některá náhodou nebo z tajného srozumění vzala, byl to velký žal pro celou naši kliku; a slečna z Longueville a já jsme pak nepřestávaly bručet. Vskutku, jestliže jsme mezi sebou uváděly do rozpaků ty od paláce Ventadour, byly jsme s nimi také my velmi v rozpacích. Pokud jde o mne, kterou paní Princezna někdy zvala na své plesy, nechodila jsem tam s potěšením; když jsem tam byla, nevěděla jsem, co jim říct, a také se mnou nikdo skoro nemluvil; viděla jsem na všech stranách jen ustavičné šuškáni mezi nimi a jednali se mnou tak jako s holčičkou, že ačkoli jsem jí opravdu byla, vracela jsem se odtamtud se smrtelnou zlostí v srdci. To byla hlavní příčina, z níž se zrodila nevole, kterou bylo později vidět mezi panem Princem¹³ a mnou a kterou jsem chovala k celému jeho domu. Byla-li nějaká velká shromáždění,

⁷ Ferdinand Habsburský, kardinál-infant (17. května 1609 – 9. listopadu 1641; jiný údaj narození: 16. května 1609 v Escorialu), syn Filipa III., bratr Anny Rakouské a Filipa IV., od dětství kardinál a arcibiskup toledský; zvítězil nad Švédy u Nördlingenu (1634) a byl místodržitelem Španělského Nizozemí. Zemřel 9. listopadu 1641 v Bruselu, vyčerpaný a podloměného zdraví (uváděn žaludeční vřed); pověsti o otravě, o nichž Mademoiselle mluví níže, se nepotvrdily.

⁸ Filip IV. (8. dubna 1605 – 17. září 1665), španělský král od roku 1621, bratr Anny Rakouské a kardinála-infanta. Zemřel 17. září 1665 v Madridu (přirozená smrt).

⁹ Palác Créqui zaujímal část prostoru mezi ulicí des Poulies a ulicí des Pères-de-l'Oratoire (dnes ulice de l'Oratoire-du-Louvre).

¹⁰ Palác Ventadour stál na rohu ulice de Tournon a ulice du Petit-Bourbon (dnes ulice Saint-Sulpice).

¹¹ Maurice z Coligny, nejstarší syn maršála z Châtillonu (viz níže v této kapitole) a pravnuke admirála Gasparda z Coligny. Jako zastávce cti vévodkyně z Longueville vyzval vévodu z Guise a 12. prosince 1643 s ním svedl souboj na Place Royale, o němž Mademoiselle v Pamětech vypráví; byl raněn do ruky a odzbrojen a Guise mu daroval život. Zemřel v květnu 1644, podle Chérueula na následky souboje, podle Priola zármutkem.

¹² Jacques Estuer de Caussade, markýz ze Saint-Mégrin (Saint-Mesgrin) († 1652), o němž bude řeč dále; kapitán královských lehkých jezdců. Padl 2. července 1652 v bitvě u předměstí Saint-Antoine.

¹³ Jde tu o Ludvíka Bourbonnského, který byl tehdy jen vévodou z Enghien a princem z Condé neboli panem Princem, jak

kde byly obě naše družiny pomíchány, byly to nepředstavitelné pletichy, abychom si navzájem zabránily tančit; to byly naše státní záležitosti a naše zaměstnání. Díky Bohu čas naši nenávist rozptýlil a důvod, na němž spočívala, si nezasloužil, aby trvala tak dlouho, jak trvala.

Zatímco jsme se věnovaly jen tomu, jak strávit čas, vedly se u dvora pletichy závažnější než ty, které nás rozdělovaly na plesech. Pan kardinál Richelieu umístil ke králi pana z Cinq-Mars,¹⁴ kterého si král učinil svým oblíbencem na místě pana ze Saint-Simon,¹⁵ prvního podkoního, jehož vypověděli do jeho gubernie Blaye. Sotva se pan z Cinq-Mars usadil, učinil si ho kardinál svým důvěrníkem a posloužil si jím k tomu, aby od dvora vyhnal paní z Hautefortu a Chemerault, což mi způsobilo velký zármutek, který se ještě zvětšil tím, že jsem se je neodvažovala navštívit. Podrobnosti této nemilosti zná tolik lidí, že o nich nechci nic říkat.

Nebyl to však jediný zájem, který jsem měla na dvorských záležitostech: velice jsem se účastnila věcí pana hraběte ze Soissons, které se tam den ode dne zhoršovaly. Král se vypravil do Champagne, aby proti němu vedl válku; a během té cesty mě paní z Montbazou,¹⁶ která hraběte velmi milovala a byla jím velmi milována, pravidelně každý den navštěvovala, mluvila mi o něm s velkou náklonností, říkala mi, že bude nesmírně šťastná, až si ho vezmu, že se pak v paláci Soissons nikdo nebude nudit, že se bude myslet jen na to, aby se mi tam pořádaly plesy a představení, že se bude jezdit na procházky, že ke mně bude mít úctu a něhu, jaké nemají obdoby. Obratně vyzdvihovala všechno, co mohlo ten stav učinit šťastným, a všechno, co mě k němu mohlo podle mého věku naklonit. Poslouchala jsem ji s potěšením a k osobě pana hraběte jsem neměla žádný odpor. Přesto jsem, aniž bych věděla proč, neměla žádnou chuť se vdávat. Nešťastný osud, který měl ve svých podnicích, dobře ukazuje, že jsme nebyli zrozeni jeden pro druhého; přesto jsem jeho smrt¹⁷ upřímně oplakala; a když jsem jela navštívit paní jeho matku do Bagnolet, pan¹⁸ a slečna z Longueville a celý dům dávali svou bolest najevo jen ustavičným nářkem. Králův hněv proti němu byl tak velký, že nechtěl, aby se jeho památce prokazovala čest, a zakázal, aby se za něho u dvora nosil smutek.

Kromě nepoměru mého věku k jeho byl můj sňatek s ním velmi uskutečnitelný: byl to velmi zdvořilý a vzdělaný muž, nadaný velkými vlastnostmi, a přestože byl z mladší větve svého domu, byl kdysi zasnouben s anglickou královnou. Nelze popřít, že ztráta tak dokonalého prince královské krve, jakým byl on, byla pro stát velkou ztrátou. Krátce před bitvou u Sedanu, v níž padl, poslal k Monsieurovi pana hraběte z Fiesque,¹⁹ aby mu připomněl slib, který mu ve věci mé osoby dal, a že věc je ve stavu, kdy ji

se tehdy říkalo, se stal teprve po otcově smrti (26. prosince 1646; Chérueť uvádí rok 1647). – Ludvík II. Bourbon, princ z Condé, zvaný Velký Condé (1621–1686), syn Jindřicha II. z Condé, vítěz od Rocroi (1643). Zemřel 11. prosince 1686 ve Fontainebleau (některé prameny uvádějí 11. listopadu), kde onemocněl, údajně ze starosti o vnukovu manželku nemocnou neštovicemi (přirozená smrt); v posledních letech trpěl těžkou dnou.

¹⁴ Henri Coiffier de Ruzé, markýz z Cinq-Mars (27. března 1620 – 12. září 1642), druhý syn maršála d'Effiat; po otcově smrti (1632) ho vzal pod ochranu Richelieu a uvedl ke dvoru, aby měl u krále svého člověka; roku 1638 mistr královny šatny, od listopadu 1639 velký podkoní Francie („pan Velký“). Obrátil se proti kardinálovi a spolu s Gastonem Orleánským, vévodou z Bouillonu a Françoisem-Augustem de Thou se spíkl k jeho pádu; jménem Gastona byla 13. března 1642 v Madridu podepsána tajná smlouva se Španělskem. Zatčen byl 13. června 1642 v Narbonne, odsouzen v Lyonu mimořádnou komisí, kterou vedl kancléř Séguier, a 12. září 1642 sťat v Lyonu na náměstí des Terreaux spolu s de Thouem.

¹⁵ Claude de Rouvroy, vévoda ze Saint-Simon (16. srpna 1607 – 3. května 1693), otec autora Pamětí; oblíbenec Ludvíka XIII., od 5. března 1627 první podkoní, od roku 1635 vévoda a guvernér Blaye. Roku 1636 upadl v nemilost, zdánlivě proto, že se ujal obrany svého strýce Étienne de Saint-Simon, guvernéra Le Catelet, stíhaného pro vydání toho místa; patrně však začínal být kardinálovi na obtíž. Zemřel 3. května 1693 (přirozená smrt).

¹⁶ Marie de Bretagne d'Avaugour (asi 1610–1657), dcera Clauda de Bretagne, hraběte z Vertus, od roku 1628 druhá manželka o 42 let staršího Hercula z Rohanu, vévody z Montbazou, a tedy macecha paní z Chevreuse; proslulá kráska. Zemřela 28. dubna 1657 na spalničky nebo neštovice.

¹⁷ Louis Bourbonský, hrabě ze Soissons, byl zabit výstřelem 6. července 1641, když předtím porazil královo vojsko v bitvě u La Marfée nedaleko Sedanu. Líčení této bitvy vyšlo v Montrésorových Pamětech (kolínské vydání z roku 1723, sv. II).

¹⁸ Henri II. Orleánský, vévoda z Longueville (17. dubna 1595 – 11. května 1663), guvernér Normandie; z prvního manželství otec slečny z Longueville, od roku 1642 manžel slečny z Bourbonu, Anny Ženevievy Bourbonské. Zemřel 11. května 1663 v Rouenu (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹⁹ Charles-Léon, hrabě z Fiesque (1613–1658), syn staré hraběnky z Fiesque, o níž bude řeč níže v této kapitole; jeho otec padl roku 1621, takže hrabětem z Fiesque byl v roce 1641 on. Později přívrženec pana Prince a jeho jednatel u španělského dvora. Zemřel 4. října 1658 v Madridu (příčina smrti v pramenech neuvedena).

lze dovést do konce: velmi pokorně ho prosil, aby svolil, aby mě unesl, což bylo jediným prostředkem, jímž se ten sňatek mohl uskutečnit. Monsieur s tímto východiskem nechtěl souhlasit, takže odpověď, kterou pan hrabě z Fiesque přinesl, pana hraběte citelně ranila.

Zaznamenám tu, co se přihodilo paní hraběnce v den smrti jejího syna v jejím domě v Bagnolet. Přecházela z jednoho pokoje do druhého; z obložení jí k nohám spadly dvě palmy, což ji překvapilo; nepomyslela, že by to mohlo být zlé znamení, a řekla jen, aby je přivázali zpět tam, odkud spadly. Později se tvrdilo, že pád těch dvou palm byl předzvěstí neblahé zprávy, která jí byla oznámena, i toho, jak krátce se měl její syn těšit z vítězství, které vybojoval. Potom už měla myslet jen na vítězství, kterého mohla dosáhnout sama nad sebou, a v ústraní oplakávat ztrátu svého domu ve ztrátě toho prince. Byl-li její žal velký, byl velmi skrytý; krátce nato se zdála zcela utěšená a žila ve světě stejně jako předtím.

Zpráva o této smrti, které u dvora předcházela zpráva o prohrané bitvě, tam byla donesena ve velkém spěchu, a pan z Noyers,²⁰ státní sekretář, který ji přijal první ve dvě hodiny po půlnoci, šel probudit kardinála Richelieua, aby mu ji oznámil. Byla mu tak blahodárná, že ho vytrhla ze sklíčenosti, v níž byl pro porážku králova vojska, a zdál se zcela zotaven; na té ztrátě mu záleželo tolik, kolik mu mohlo dát potěšení z toho, že je zbaven nepřítele takového postavení. Aby jeho stranu definitivně rozprášil, vyjel král, který byl v Péronne, týž den, kdy dorazil kurýr vyslaný maršálem z Châtillonu,²¹ a dlouhými denními pochody jel přímo do Mézières. Den po svém příjezdu tam sám rozmístil ubikace svého vojska k obléhání Donchery, malého místa u Sedanu, které vydrželo jen pět dní. Když bylo dobyt, uzavřel pan z Bouillonu²² svůj smír, čímž skončilo tažení toho roku; potom se dvůr vrátil do Saint-Germain.

Protože tu o tom, co se za mých časů a s mým vědomím přihodilo, mluvím jen podle toho, jak mi to něco zvláštního připomene, nechala jsem uniknout narození pana vévody z Anjou;²³ zapomínala jsem o něm mluvit, protože nemám jiné záznamy, které by mi ten čas mohly připomenout, než věc samu. Narodil se v září roku 1640. Byla jsem tehdy v Bois-le-Vicomte, kam jsem přijela už v červnu, a o tom narození jsem se dozvěděla z hřmění pařížských děl dřív, než mi to kdokoli přišel říct. Nejela jsem proto do Paříže dřív než na zimu, během níž se nestalo nic pozoruhodného kromě sňatku pana vévody z Enghien se slečnou z Brézé, neteří kardinála Richelieua. Tento ministr měl a mohl, jak se zdá, doufat v tuto čest jen za cenu velké pokory a naléhavých proseb u pana Prince;²⁴ naopak tento žádal kardinála jako na kolenou o slečnu z Brézé a učinil, aby ji dostal, co by učinil, kdyby byl chtěl pro svého syna královnu celého světa. A aby tomu ministrovi dokonce dal najevo, že není svazku závislého na něm, jímž by se nechtěl spojit se všemi jeho zájmy, prosil ho, aby zároveň provdal slečnu z Bourbonu za pana markýze z Brézé.²⁵ Pan kardinál odpověděl, že ochotně dává šlechticky princům, ale ne šlechtice princeznám: prokázal mu tedy jen tu milost, že mu přislíbil slečnu z Brézé pro pana vévodu z Enghien. Byli zasnoubeni v králově pokoji, jak

²⁰ François Sublet, pán z Noyers, baron z Dangu (1589–1645), oddaný pomocník kardinála Richelieua; nejprve intendant financí (Chéruel: superintendant), od 12. února 1636 státní sekretář pro válku, zároveň superintendant královských staveb a opevnění; roku 1643 upadl v nemilost. Podepisoval se de Noyers, a nikoli des Noyers, jak se někdy píše. Zemřel podle Chéruela 20. října 1645 (jiný údaj: 10. října), na svém panství v Dangu v Normandii (podle jiného pramene v La Boissière u Trappes) (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²¹ Gaspard III. z Coligny, maršál z Châtillonu (26. července 1584 Montpellier – 4. ledna 1646 Châtillon-sur-Loing), maršál Francie od roku 1622, otec Maurice z Coligny a Gasparda z Coligny, pozdějšího vévody z Châtillonu. Zemřel 4. ledna 1646 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²² Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, vévoda z Bouillonu (22. října 1605 – 9. srpna 1652), starší bratr vikomta z Turenne, do roku 1642 svrchovaný kníže sedanský. Zemřel 9. srpna 1652 v Pontoise na skvrnitou horečku.

²³ Filip, vévoda z Anjou (21. září 1640 – 9. června 1701), mladší bratr Ludvíka XIV., později vévoda orleánský; o tomto princovi viz Saint-Simonovy Paměti. Jako králův bratr se rovněž nazýval Monsieur; nezaměňovat s Gastonem, jemuž Mademoiselle v Pamětech říká Monsieur. Zemřel 9. června 1701 na zámku Saint-Cloud na mrtvici.

²⁴ Jindřich II. Bourbonský, princ z Condé (1. září 1588 – 26. prosince 1646), první princ královské krve, otec vévody z Enghien (pozdějšího Velkého Condého), prince z Conti a slečny z Bourbonu; manžel paní Princezny; proslulý šetrností až lakotou. Zemřel 26. prosince 1646 v Paříži po nemoci ve věku 58 let (přirozená smrt). Nezaměňovat s jeho synem, jemuž Mademoiselle říká pan Princ po roce 1646.

²⁵ Jean-Armand de Maillé, vévoda z Brézé (1619–1646; Chéruel: Armand de Maillé-Brézé), synovec kardinála Richelieua a bratr slečny z Brézé; později velký admirál. Padl 14. června 1646 v námořní bitvě u Orbetella: dělová koule zasáhla záď jeho vlnkové lodi Grand Saint Louis a přerazila ho vejpůl.

je zvykem u princů královské krve; a toho dne dal princ v Palais-Cardinal velmi krásný balet, na němž byli král, královna a celý dvůr.

Pak byl ples, na němž slečna z Brézé, která byla velmi malá, upadla, když tančila courantu, protože jí, aby jí zvýšili postavu, dali tak vysoké střevíce, že nemohla chodit. Žádný ohled nezabránil celé společnosti smát se, a to ani panu vévodovi z Enghien, který k té věci svoloval jen nerad a jen ze strachu, že by se znelíbil svému otci. Ten ho stále držel v Dijonu,²⁶ nic mu nedával a nedovoloval mu žádnou volnost: mladý princ se trápil, že se nemůže dát poznat, a později se dobře ukázalo, že už tehdy měl vlastnosti, aby to mohl učinit se ctí. Brzy po svatbě tak těžce onemocněl, že se myslelo, že zemře, a všichni to přičítali zármutku, který mu ta záležitost způsobila; a ta mu k němu mohla dát mnoho důvodů, i kdyby se nebralo v úvahu nic jiného než to, co se týkalo osoby jeho ženy: neboť kromě toho, že co do krásy a duševních vlastností neměla nic, co by ji povznášelo nad průměr, byla navíc ještě takové dítě, že si i více než dva roky po svatbě hrála s panenkami; také jí celá rodina jejího muže dost pohrdala a špatně s ní zacházela; toho si všimla, přilnula k tomu, aby mě navštěvovala, a radost a potěšení měla jen u mne. Přiznávám vám, že mi jí bylo líto a že jen tento ohled mě přiměl snášet její návštěvy: pokud jde o mne, neměla jsem z nich žádné potěšení.

Rok po své svatbě, roku 1642, byla poslána do kláštera karmelitek v Saint-Denis, aby se tam za nepřítomnosti svého manžela, který doprovázel krále na cestě do Roussillonu, naučila číst a psát. Usoudilo se, že se tato mladá žena vychová lépe v klášteře než jinde, protože mě viděli vrátit se odtamtud po velmi dlouhé nemoci rozumnější, než jsem bývala; k tomu se přidalo, že kardinál znal tamní představenou z doby, kdy byla dvorní slečnou královny, mé babičky, jako osobu velkých zásluh a ducha.

Král odjel z Paříže na cestu do Roussillonu v únoru roku 1642; královnu a své dvě děti nechal v Saint-Germain-en-Laye, když předtím vydal všechny rozkazy a učinil všechna možná opatření pro jejich bezpečnost. Oba princové byli svěřeni paní z Lansacu²⁷ jako jejich vychovatelce; a na stráž měli jen jednu kompanii pluku francouzských gard, jejímž kapitánem byl starý dobrák Montigny, nejstarší v celém pluku. Obě tyto osoby dostaly každá zvláštní rozkaz: rozkaz paní z Lansacu zněl, aby v případě, že by Monsieur, který zůstával v Paříži jako první po králi, přijel navštívit královnu, řekla důstojníkům kompanie, ať zůstanou u pana dauphina, a aby Monsieura nevpustili, kdyby přišel v doprovodu více než tří osob. Pokud jde o Montignyho, dal mu král polovinu zlatého tolaru, jehož druhou polovinu si ponechal, s výslovným příkazem, aby neopouštěl osobu obou princů, které střezil; a kdyby se stalo, že dostane rozkaz převézt je nebo je vydat do rukou někoho jiného, zakázal mu uposlechnout, i kdyby ho viděl napsaný vlastní rukou Jeho Veličenstva, ledaže by mu ten, kdo by mu ho doručil, zároveň předložil druhou polovinu zlatého tolaru, kterou si ponechal. Díky Bohu se nepodniklo nic, co by mohlo dát věřit, že nějaké hnutí mělo dát podnět k podezření, která se v té věci chovala. Když to bylo vykonáno, král odjel.

Královna se dozvěděla, co král nařídil paní z Lansacu ohledně Monsieura; vzkázala to paní ze Saint-Georges, která to dala vědět Jeho královské Výsosti, a ten té výstrahy využil a jezdil do Saint-Germain jen s tolika lidmi, s kolika tam mohl být přijat; to si nedal ujít, aby nepromarnil příležitost vidět královnu, s níž měl tehdy mnoho záležitostí, jejichž konec byl tak neblahý, že je lze právem nazvat nešťastnými. Za králova nepřítomnosti královně několikrát hrozili, že jí odejmou děti a pošlou je do Vincennes. Vskutku v tomto úmyslu jí král za své cesty často vzkazoval, aby jela do Fontainebleau; to však nikdy nechtěla udělat.

Pan Princ byl ponechán s plnou mocí velet v Paříži, dokud bude král vzdálen. Starost o veřejné záležitosti mu nezabránila vyřídít jednu domácí: provdal slečnu z Bourbonu za pana z Longueville, což pro ni byl

²⁶ Princ z Condé byl guvernérem Burgundska, jehož hlavním městem byl Dijon.

²⁷ Françoise de Souvré (1582–1657), dcera maršála Gillese de Souvré, vychovatele Ludvíka XIII., od roku 1601 manželka Artuse de Saint-Gelais, pána z Lansacu a markýze z Balonu (Chéruel: Arthur de Saint-Gelais, markýz z Lansacu); v letech 1638–1643 vychovatelka malého Ludvíka XIV. a jeho bratra Filipa. Zemřela roku 1657 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

krutý osud.²⁸ Byl starý; ona byla velmi mladá a krásná jako anděl. Tento nepříjemný nepoměr nezabránil tomu, aby do té partie velmi ochotně svolila, čehož jsem si dobře všimla na jejích zásnubách, na které jsem byla pozvána. Druhý den byla v paláci Longueville velká společnost. Ta, která se konala ke svatbě pana vévody z Enghien, jejího bratra, který je nyní panem Princem, nebyla zdaleka tak slavná; byli tam jen příbuzní nevěsty. Kardinál Richelieu nepokládal za nutné ke cti své rodiny vidět tam členy královského domu.

Dva dny po této svatbě se slečna z Brienne²⁹ provdala za markýze z Gamaches: to dalo podnět k další společnosti a plesu, ačkoli nebyla sezóna; ta doba se ostatně k zábavám příliš nehodila, protože dvůr brzy nato držel smutek za smrt královny, mé babičky.³⁰

Na tuto zprávu navázala zpráva o procesu a popravě pana z Cinq-Mars, velkého podkoního Francie, a pana de Thou,³¹ čehož jsem velmi litovala, jak z ohledu na jejich osoby, tak proto, že Monsieur byl nešťastně zapleten do záležitosti, která je zahubila, dokonce do té míry, že se věřilo, že je nejvíce zatížila a byla příčinou jejich smrti jediná výpověď, kterou učinil před panem kancléřem. Tato vzpomínka mi obnovuje příliš mnoho bolesti, než abych o ní mohla říct víc.

Smutek za královnu, mou babičku, mě zavazoval uzavřít se v černé komnatě.³² Dodržovala jsem toto ústraní co nejpřísněji. Nebylo mi zatěžko odříct si návštěvy; přihodilo se mi, co zakoušejí všichni nešťastní: nikdo mě nevyhledal. Mohu ke své chvály říct, že jsem této Monsieurově nemilosti projevila víc citu, než by mi můj věk měl dovolit mít. V té době jsem poznala paní z Fouquerolles,³³ kterou jsem nechala tolik mluvit v životopise, který jsem napsala³⁴ a který o ní poví dost z toho, co bych mohla říct, aniž bych sem o tom něco vkládala.

Když pan z Bouillonu uzavřel po smrti pana hraběte ze Soissons smír, dostal se zase do dobré přízně u dvora; a když se následujícího roku zjistilo, že patří ke klice pana z Cinq-Mars, chtělo se namluvit, že se smířil jen proto, aby tím lépe oklamal kardinála, který mu dal svěřit velení královského vojska v Itálii. Tento úřad nezabránil tomu, aby ho dali zatknout, jakmile se zjistilo, že je zapleten do pletichy pana z Cinq-Mars. Výkon rozkazu, který byl k tomu vydán, byl svěřen panu z Commingese,³⁵ guvernérů Casale, a pánům du Plessis-Praslin a z Castelnau,³⁶ polním maršálům ve vojsku, jemuž velel pan

²⁸ Tato svatba se konala 2. června 1642. Anně Ženevievě Bourbonkové bylo dvacet tři let, vévodovi z Longueville čtyřicet sedm. Viz dílo pana Cousina *Madame de Longueville*.

²⁹ Marie-Antoinette de Loménie, dcera státního sekretáře Henriho-Augusta de Loménie, hraběte z Brienne, pána z La Ville-aux-Clercs, se 4. června 1642 provdala za Nicolase-Joachima Rouault, markýze z Gamaches. Je to tatáž osoba, kterou Mademoiselle výše nazývá slečnou z La Ville-aux-Clercs (viz výše, kap. I). Zemřela 8. prosince 1704 ve věku osmdesáti let. Saint-Simon o ní mluví velmi příznivě: „Byla to žena milá, velmi duchaplná, celý život velmi z velkého světa, a do konce si uchovala hlavu, zdraví i přátele atd.“

³⁰ Marie Medicejská zemřela v Kolíně nad Rýnem 3. července 1642 (viz výše, kap. I).

³¹ François-Auguste de Thou (1607–1642), syn dějepisce Jacquese-Augusta de Thou, státní rada, dříve královský referendář, přítel Cinq-Marsův. Zatčen 12. června 1642 v Narbonne a odsouzen za to, že o spiknutí věděl a neoznámil je; sťat 12. září 1642 v Lyonu spolu s Cinq-Marsem.

³² Etiketa staré monarchie vyžadovala, aby princezny zůstávaly v prvních dobách smutku v místnosti zcela potažené černou látkou. Saint-Simon o tomto zvyku často mluví, zvláště při smrti vévody z Berry: „Pokoj paní vévodkyně z Berry byl zcela uzavřen a bez denního světla... Což působilo spoustu směšných výjevů a dosti neslušného smíchu, který se stěží dal potlačit. Osoby, které přicházely z plného světla, nic neviděly, klopýtaly a potřebovaly pomoc. Otec du Trévoux a po něm otec Tellier pronesli svou soustrast ke zdi, jiní k nohám lůžka; stala se z toho tajná zábava.“

³³ Jeanne-Lambert d'Herbigny, dcera Françoise Lambert, pána z Herbigny, a Jeanne de Mesmes (sňatek rodičů 1615). Životní data se nepodařilo zjistit.

³⁴ Tento životopis paní z Fouquerolles se nachází v Conrartových rukopisech (Arsenálská knihovna, rukopisy in-folio, sv. XII, fol. 1375).

³⁵ Gaston-Jean-Baptiste, hrabě z Comminges (1613 – 25. března 1670; Chéruel: Jean-Baptiste de Comminges), synovec Françoise de Comminges, pána z Guitaut, kapitána gardy královny Anny Rakouské (nezaměňovat s ním); tehdy guvernér Casale, později poručík tělesné stráže královny. Dne 26. srpna 1648 zatkl Broussela, 18. ledna 1650 prince z Conti, kterého pak doprovázel s ostatními princů do Vincennes; roku 1651 generálporučík, v letech 1662–1665 vyslanec v Londýně. Zemřel 25. března 1670 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

³⁶ César de Choiseul, narozený roku 1598, maršál Francie od roku 1645, vévoda a pair od roku 1653, zemřel roku 1675. Zanechal Paměti, které jsou ve všech sbírkách pamětí k dějinám Francie. – César de Choiseul, hrabě du Plessis-Praslin, se narodil v Paříži (jiný údaj roku narození: 1602); vévodou z Choiseul byl jmenován podle jiných pramenů až v listopadu 1665.

z Bouillonu. Byl zajat v Casale, odtud odvezen jako vězeň na zámek Pierre-Encise v Lyonu a byl velmi šťasten, že si vykoupil život postoupením svého místa a svého svrchovaného knížectví Sedanu. Hned po jeho zadržení poslali velet na jeho místo do Itálie pana z Longueville, který po návratu nenašel svou ženu tak krásnou, jak ji zanechal, protože byla velmi poznamenána neštovicemi, které měla krátce po manželově odjezdu.

Ten rok byl pozoruhodný několika příhodami: kardinál se dlouho netěšil z porážky pana z Cinq-Mars;³⁷ z cesty do Roussillonu se vrátil velmi nemocen a za pobytu dvora v Narbonne byl dokonce několik dní v nebezpečí života. Stav, v němž byl už tehdy, jak se zdálo, mu nedovoloval věnovat se rozbíjení silné kliky, a ještě méně stíhat pomstu tak daleko, kam svou pomstu dovedl. Jeho nemoc se den ode dne zhoršovala a nemohl krále doprovázet na zpáteční cestě. Jeho Veličenstvo ho čekalo ve Fontainebleau, kam dorazil o několik dní později. Oběť, kterou mu právě přinesli hlavami pánů z Cinq-Mars a de Thou, mu, jak se zdálo, nestačila: aby se uspokojil, chtěl, aby účinky jeho hněvu pocítili všichni, kdo byli přáteli těch nešťastníků a kdo v něm budili nedůvěru; a chtěl svůj vliv pozvednout s větším leskem, protože věděl, že se mělo za to, že poklesl. Ve Fontainebleau toho dosáhnout nemohl; a aniž by se vzdal, ačkoli byl prudkostí své nemoci přiveden do krajnosti, přiměl dvůr, aby odjel do Paříže, kam se dal převézt; a tam, ačkoli krále viděl jen při návštěvách, jimiž ho Jeho Veličenstvo ráčilo poctít, dovedl tak dobře využít něžností, předstíraných či skutečných, které od něho dostával, že několik dní před svou smrtí dal vyhnat od dvora Troisvilla,³⁸ kapitána mušketýrů královny gardy, Tilladeta, kapitána u gardového pluku, La Salla a několik dalších, ačkoli se k tomu král jen s neuvěřitelnou nesnází odhodlával, a zvláště co se týče Troisvilla. Má se dokonce za to, že obtíž, kterou v tom kardinál poznal, ho tak zasáhla, kvůli představě, kterou měl o úbytku své přízně, že strach a zlost uspíšily jeho smrt o několik dní.

Ukončil své dny po tomto posledním vítězství 4. prosince 1642 a zemřel v držení tak velké moci a tak krásné pověsti, že se po jeho skonu postupovalo podle jeho rad a že jeho vlastní nepřátelé ctíli jeho památku. Král přijel toho dne do Paříže: viděl ho jen na okamžik předtím, než vydechl naposledy, a když vycházel z Palais-Cardinal,³⁹ chtěl, aby jeho brány zůstaly obsazeny jeho gardami. Zpráva, kterou o tom kardinálovi dali před smrtí, ho citelně zarmoutila; bylo by to pro něho mnohem krutější hoře, kdyby byl předvídal lhostejnost, s jakou jeho pán přijal zprávu o jeho smrti.

Jakmile jsem se to dozvěděla, šla jsem za králem prosit ho, aby byl k Monsieurovi poněkud laskav. Myslela jsem, že se chápu velmi příznivé příležitosti, jak ho obměkčit: odmítl mě a druhý den šel do parlamentu dát proti němu zapsat deklaraci,⁴⁰ jejíž předmět je známý, aniž bych ho tu vysvětlovala. Chtěla jsem se mu vrhnout k nohám, až bude vcházet do parlamentu, a prosit ho, aby nezacházel do té krajnosti; dozvěděl se o tom a vzkázal mi, že mi to zakazuje; nic ho nemohlo odvrátit od toho urážlivého úmyslu. Když vydal několik zvláštních rozkazů, odjel do Saint-Germain a svěřil řízení záležitostí

Zemřel 23. prosince 1675 v Paříži (přirozená smrt). – Jacques de Castelnau, pán z Mauvissière, zemřel roku 1658. – Toto Chérueľovo ztotožnění je sporné: Jacques de Castelnau (1620–1658) bojoval podle dostupných životopisů v letech 1636–1646 v Pikardii, ve Flandrech a v Německu (o Itálii se nezmiňuje) a polním maršálem se stal až roku 1645, kdežto zde jde o polního maršála vojska v Itálii roku 1642. Maršálem Francie se stal 20. června 1658; 16. června 1658 byl u Dunkerku zasažen mušketovou koulí a 15. července 1658 na následky zranění zemřel.

³⁷ Cinq-Mars byl popraven v Lyonu 12. září 1642; Richelieu zemřel v Paříži 4. prosince téhož roku.

³⁸ Chérueľ ho nazývá Henri-Joseph de Peyre, hrabě z Troisville neboli z Tréville. – Jean-Armand du Peyrer, hrabě z Tréville (Troisville) (1598 Oloron – 8. května 1672 Troisvilles), známý z Dumasových *Tří mušketýrů*; od roku 1634 kapitán-poručík kompanie královských mušketýrů, jejímž kapitánem byl sám král. Na podzim 1642 ho král na Richelieuovo naléhání odstranil od dvora jako důvěrníka z Cinq-Marsova okruhu; po kardinálově smrti ho hned povolal zpět. Roku 1657 dostal guvernéřství hrabství Foix. Zemřel 8. května 1672 v Troisvilles (příčina smrti v pramenech neuvedena).

³⁹ Palác nesl toto jméno proto, že ho postavil kardinál Richelieu. Obdiv, který tehdy budil, vyjádřil Corneille ve verších své komedie *Lhář* (II. dějství, 5. výstup): celý svět prý nemůže spatřit nic, co by se vyrovnalo nádherné vnější podobě Kardinálova paláce. Richelieu odkázal palác králi Ludvíku XIII. a palác pak dostal jméno Palais-Royal, které nese dodnes.

⁴⁰ Tato deklarace, která vylučovala vévodu orleánského z regentství, byla parlamentem zapsána 9. prosince 1642.

kardinálu Mazarinovi⁴¹ podle rady kardinála Richelieua⁴² a za rádce s ním měl pány z Chavigny⁴³ a z Noyers. Tento poslední si své místo dlouho neudržel; oba druzí, kteří za života kardinála Richelieua vždy na jeho přízeň velice žárlili, se ocitli v dokonalé shodě a spikli se k jeho pádu. Pan z Noyers požádal kvůli nepatrnému pokoření, které mu ti páni obratně způsobili, o propuštění a král mu je udělil.⁴⁴ Kardinál Mazarin dal jeho úřad panu Le Tellierovi,⁴⁵ který byl intendantem spravedlnosti ve vojsku v Piemontu, odkud pro něho schválně poslali, aby se stal státním sekretářem.

Nesmírná touha, kterou jsem měla vidět Monsieura opět u dvora, ve mně vzbudila naději, když kardinál Richelieu zemřel, protože Monsieur byl v Blois, kde stále pobýval od té doby, co se vrátil ze Savojska díky podivnému smíru, který za něho uzavřel abbé z La Rivière.⁴⁶ Nebyla jsem jediná, komu ta smrt přinesla radost, neboť kromě nekonečného počtu soukromých osob lze usoudit, že královna a Monsieur ji museli velmi pocítit, když ztratili svého největšího nepřítele. Přesto se tak brzy netěšili ze štěstí, které jim ta ztráta zdánlivě slibovala. Všechna neštěstí, která způsobil kardinál, trvala dál; a nebylo se čemu divit, protože měl tu moc, že přiměl krále přijmout toho, koho chtěl dosadit na své místo. Myslím, že nikdy nebyl na světě nikdo jiný než on, kdo by jakoby závěti naložil s tím, co záviselo jen na pouhé milosti krále: to lze říct, protože kromě dosazení kardinála Mazarina zanechal většinu svých dědiců a přátel úřady a gubernie.

Rok předtím, a dost nevhod pro ty nové ministry, nastala ve Francii velmi významná změna, způsobená smrtí kardinála-infanta. Zemřel na třídenní zimnici, která mu nezabránila být celé tažení u vojska a dobýt zpět Aire asi dva měsíce poté, co ho dobyl maršál z La Meilleraye.⁴⁷ Jeho nemoc se proto nezdála příliš nebezpečná; přesto, když se vrátil do Bruselu, zemřel tam během velmi krátké doby: to vedlo k obviňování Španělů, že ho otráвили ze strachu, aby se nestal pánem Flander spojenectvím s Francií. Takový byl opravdu jeho záměr. Královna mi řekla, že po smrti krále našla v jeho skřínce záznamy, v nichž viděla, že můj sňatek s tímto princem byl rozhodnut; víc mi neřekla: to stačilo k úsudku, že kdyby o tom Španělé měli sebemenší tušení, byli by se ho zbavili jakýmkoli způsobem. Když ta ztráta

⁴¹ Jules Mazarin (Giulio Mazzarino; 14. července 1602 Pescina v Abruzzu – 9. března 1661 Vincennes), papežský diplomat, od roku 1639 ve francouzských službách, kardinál od roku 1641; po Richelieuově smrti první ministr, za nezletilosti Ludvíka XIV. vládl spolu s regentkou Annou Rakouskou. Zemřel 9. března 1661 ve Vincennes po dlouhé nemoci (chronické onemocnění ledvin a plic s dnou a vodnatelností).

⁴² Tvrzení Mademoiselle potvrzuje dopis umírajícího Richelieua Mazarinovi. Opis tohoto dopisu je v rukopisech Císařské knihovny (Boîtes du Saint-Esprit, č. 177). Zní takto: „Pane, protože mi Boží prozřetelnost, která vyměřuje meze životu všech lidí, dala v této poslední nemoci pocítit, že mé dny jsou sečteny a že ze mne vytěžíla všechny služby, které jsem mohl prokázat světu, opouštím jej jen s lítostí, že jsem nedokončil velké věci, které jsem podnikl ke slávě svého krále a své vlasti. Protože se však musíme podrobit zákonům, které nám ukládá, žehnám této nekonečné moudrosti a přijímám rozsudek své smrti s tak velkou stálostí, jak velkou mám radost, když vidím, s jakou péčí mě v ní utěšuje. Protože mým nejpevnějším uspokojením byla vždy horlivost pro prospěch Francie, je mi nesmírně líto, že ji zanechávám, aniž bych ji upevnil všeobecným mírem. Ale protože mi velké služby, které jste státu už prokázal, dávají dost poznat, že budete schopni vykonat, co jsem započal, odevzdávám vám své dílo do rukou se souhlasem našeho dobrého pána, abyste je dovedl k dokonalosti, a jsem šťasten, že ve vaší osobě získává víc, než by mohl ztratit v mé. Protože vám nemohu, aniž bych křivdil vaši ctnosti, doporučovat nic jiného, budu vás prosit, abyste vynaložil modlitby Církve za toho, kdo umírá, Pane, váš nejpokornější služebník Armand, kardinál-vévoda z Richelieu.“

⁴³ Léon Bouthillier, hrabě z Chavigny (28. března 1608 – 11. října 1652; Chérueu uvádí rok narození 1594), syn Clauda Bouthilliera, superintendanta financí, chráněnc a důvěrník kardinála Richelieua, od roku 1632 státní sekretář pro zahraniční věci; roku 1643 byl úřadu zbaven. V září 1648 byl jako guvernér Vincennes zatčen a převezen do Le Havru; propuštěn byl po prohlášení ze Saint-Germain (říjen 1648). Za Frondy rádce pana Prince. Zemřel 11. října 1652 v Paříži na horečku (přirozená smrt), krátce po roztržce s panem Princem.

⁴⁴ Pan z Noyers byl 10. dubna 1643 vypovězen na své panství Dangu (departement Eure).

⁴⁵ Michel Le Tellier (1603–1685), státní sekretář pro válku v letech 1643–1666, od roku 1677 kancléř Francie, otec markýze z Louvois; za králova pobytu v Guyenne roku 1650 řídil správu v Paříži. Zemřel 30. října 1685 v Paříži (přirozená smrt).

⁴⁶ Louis Barbier, zvaný abbé z La Rivière (1593 – 30. ledna 1670), oblíbenec, důvěrník a rádce Gastona Orleánského a prostředník mezi ním a dvorem. Původně byl učitelem (*régent*) v koleji du Plessis a později se stal biskupem-vévodou z Langres (od roku 1655). Na tyto rozmary štěstěny, jak známo, naráží Boileau ve své první satíře: pošetil osud prý v tomto železném věku umí, když chce, udělat z pedanta vévodu a paira. Zemřel 30. ledna 1670 v Paříži (přirozená smrt).

⁴⁷ Charles de La Porte, markýz, později vévoda z La Meilleraye (1602–1664), bratranec kardinála Richelieua (Chérueu: synovec), maršál Francie od 30. června 1639, velmistř dělostřelctva, od července 1648 superintendant financí. Zemřel 8. února 1664 (přirozená smrt).

přišla, řekl král královně velmi drsně: „Váš bratr je mrtev.“ Tato zpráva, tak suše oznámená, jí byla dalším hořem v neštěstí tak citelném, jakým pro ni byla smrt bratra, kterého vroucně milovala, a to právem, protože byla od něho milována stejně: ostatně to byl princ zásluh, velmi urostlý, ač malý, tak krásný v obličeji, jak jen lze být, a dokonale zdvořilý a vzdělaný muž.⁴⁸ Pokud jde o mne, když jsem uvažovala o svých zájmech, velmi mě to mrzelo, protože to bylo pro mě nejpříjemnější zaopatření na světě, pro krásu té země, pro její blízkost k této a pro způsob tamního života, který se francouzskému nevzdaluje. Na vlastnosti jeho osoby, ačkoli jsem si ho velmi vážila, jsem myslela nejméně. Kdyby se ty plány byly uskutečnily, ministři, kteří nastoupili po kardinálu Richelieuovi, by měli méně práce. Monsieur se domníval, že s nimi pořídí lépe než se zesnulým: poslal ke dvoru abbého z La Rivière, aby vyjednal jeho smír, a ten ho vyjednal vskutku stejně poctivě jako ten předchozí. Už při té cestě se ke mně začal chovat tím pěkným způsobem, v němž pak pokračoval: provedl mi u krále nějaký kousek ve věci, na kterou si už nevzpomínám.

Monsieurův smír se uskutečnil, vrátil se do Paříže a sesedl u mne. Začala jsem svou řeč stížnostmi na abbého z La Rivière, který se u něho začínal těšit přízni; nepřijal mé stížnosti tak, jak jsem si slibovala; to však neochladilo radost, kterou jsem měla, že ho vidím. Večeřel u mne, kde hrálo čtyřiadacet houslistů;⁴⁹ byl tam tak veselý, jako by páni z Cinq-Mars a de Thou nebyli zůstali na cestě. Přiznávám, že jsem ho nemohla vidět, aniž bych myslela na ně, a že jsem ve své radosti cítila, že mě ta jeho rmoutí. Druhý den jel do Saint-Germain, kde ho král velmi dobře přijal. Pokud jde o královnu, o tom nelze pochybovat, protože poslední záležitost, pro niž byl Monsieur vzdálen, byla jejich společná. U Jejich Veličenstev se dlouho nezdržel; jezdil tam čas od času a tu zimu strávil v Paříži.

Nikdy nebylo tolik plesů jako toho roku 1643. Sňatek pana z Montglatu se slečnou z Cheverny⁵⁰ jich přinesl mnoho; byla jsem na všech. Z toho sňatku jsem byla tím radši, že tato mladá osoba, která byla příjemnou společnicí, pak byla stále u mne, protože se přistěhovala k paní ze Saint-Georges, své tchyni. Z této dobré společnosti jsem se netěšila dlouho, pro smrt paní ze Saint-Georges; byla nemocná celou zimu; krátce po synově svatbě musela ulehnout a její nemoc se zhoršovala; 13. února upadla do blouznění, při němž ztratila vědomí. Ráno, když jsem se probudila, jsem se dozvěděla, v jakém je stavu; vstala jsem ve velkém spěchu, abych jí šla nějakými úsluhami projevít vděčnost za ty, jimž se tak důstojně věnovala u mne od chvíle, kdy jsem přišla na svět. Přišla jsem, když se užívaly všechny možné prostředky, aby se probrala; po velké námaze se to podařilo, a hned jí přinesli svátost oltářní na cestu a poslední pomazání, které přijala se všemi známkami opravdu křesťanské duše. Na všechny modlitby odpovídala s obdivuhodnou zbožností: což nepřekvapilo ty, kdo věděli, jak zbožně žila.

Když to bylo vykonáno, zavolala své děti, aby jim dala požehnání, a požádala mě o svolení, aby mi je dala také; řekla mi, že čest, kterou měla být u mne od mého narození, způsobuje, že se odvažuje si tu svobodu dovolit. Cítila jsem k ní něhu, která odpovídala té, jež se jevila ve vši péči, kterou věnovala mé výchově: poklekla jsem u jejího lůžka s očima zalitými slzami; přijala jsem smutné rozloučení, které mi dala; objala jsem ji. Byla jsem tak dojata její ztrátou a nekonečným množstvím dobrých věcí, které mi řekla, že jsem ji nechtěla opustit, dokud nezemře. Požádala, aby mě odvedli, a své děti také; naše slzy a nářek ji příliš dojímaly, a dávala najevo, že já sama jsem celým předmětem lítosti, které byla schopna cítit. Odešla jsem do svého pokoje, a sotva jsem do něho vstoupila, začala umírat a o čtvrt hodiny později

⁴⁸ V originále *honnête homme*. Tato slova měla v jazyce 17. století velmi široký smysl: zahrnovala všechny vlastnosti muže, který vyniká duchem a vychováním. Tak napsal Bossuet (*Rozprava o světových dějinách*, předmluva): „Bylo by hanbou pro každého *honnête homme*, kdyby neznal lidský rod.“

⁴⁹ Čtyřiadacet houslistů, o nichž je v Pamětech Mademoiselle několikrát řeč, bylo čtyřiadacet houslistů králova pokoje. Jejich náčelník se nazýval král houslistů. Hráli při králově obědě a na dvorních plesích. Soukromé osoby někdy dosáhly toho, že jim čtyřiadacet houslistů hrálo k jídlu. V nevydaných pamětech o Frondě se čte: „Abbé z Bouillonu dal večeri princů z Conti, princů z Marsillacu, rytířům z La Rochefoucauld a z Gramontu atd. Při večeri jim hrálo čtyřiadacet královských houslistů.“ (Deník Dubuisson-Aubenayův k 15. červnu 1649.)

⁵⁰ Cécile-Élisabeth Hurault de Cheverny (Chiverni). Sňatek se konal 8. února 1643, a nikoli 1645, jak se čte v některých životopisech. Portrét paní z Montglatu nakreslila Mademoiselle a je otištěn za jejími Paměti (vydání z roku 1735). Milovníci skandálů najdou o této dámě málo vzdělavatelné podrobnosti v *Milostné historii Galů*. Zemřela 27. února 1695. – O panu z Montglatu, synovi paní ze Saint-Georges, viz výše, kap. I.

zemřela.⁵¹

Skoro v té době přišel Monsieur, zastihl mě velmi zarmoucenou a řekl mi, že nemám zůstat v domě, kde je mrtvé tělo, a zvláště tělo osoby, jejíž ztráta mě tak bolí. Prikázal mi jet přespat do paláce Guise,⁵² kde tehdy bydlel; přenechal mi svůj pokoj a šel k lazebníkům.⁵³ Když jsem ho znovu viděla, projevil mi velkou lítost nad smrtí paní ze Saint-Georges a velkou vděčnost za služby, které prokázala jemu i mně. To dalo podnět k řeči o obsazení jejího místa: dala jsem mu najevo, že si přeji mít paní z Vitry, sestru paní ze Saint-Georges; neodpověděl mi, z čehož jsem usoudila, že myslí na jiné.

Jakmile jsem byla v paláci Guise, šla jsem se slečnou ze Saint-Louis, která mě tam doprovodila, navštívit paní hraběnkou z Fiesque,⁵⁴ která tam bydlela. Dala mi najevo velkou účast na mém zármutku; a vskutku, kromě toho, co z ohledu na mne mohla v té věci cítit, měla jsem důvod věřit, že ji zarmoutila smrt osoby, která bývala velmi její přítelkyní. Druhý den jsem odjela do kláštera karmelitek v Saint-Denis, abych tam počkala, až mi Monsieur vybere vychovatelku. Napsala jsem mu odtamtud a, nemýlí-li mě paměť, i královně, abych je prosila, aby mi dali paní hraběnkou z Fiesque nebo paní hraběnkou z Tillières,⁵⁵ její švagrovou, obě osoby urozené, zasloužilé a ctnostné a mé příbuzné. Abych řekla pravdu, tu druhou jsem měla mnohem radši než první; čekala jsem, že ji dostanu, když navrhuji obě na výběr. Naději mi dodávalo ještě to, že hraběnka z Fiesque byla už šest měsíců nemocná a skoro neschopná vykonávat úřad tak namáhavý, jako byl tento. Přesto to byl podivuhodný lék na její neduhy: jakmile jí Monsieur dal vzkázat, že si přeje ji ustanovit u mne, vrátily se jí síly a tato zpráva jí jakoby zázrakem vrátila zdraví.

Monsieur poslal do Saint-Denis, kde jsem byla už osm dní, Goulase, aby mi oznámil tuto volbu a zeptal se mě, kdy bude mé vůli, aby za mnou přijela. Odpověděla jsem Goulasovi, ať mi ji přivede druhý den, a uložila jsem mu, aby k tomu vyřídil mé poklony Jeho královské Výsosti. Později jsem se dozvěděla, že důvodem, který ho vedl dát přednost hraběnce z Fiesque před hraběnkou z Tillières a před kýmkoli jiným, byl stav vdovy, vhodnější pro tento úřad než stav vdané ženy. Bývala dámou od šatu⁵⁶ mé zesnulé matky; chtěl jí vzít nárok, který mohla mít, aby jí byla i u dnešní Madame, protože za doby, kdy ji měl ve svém domě, se velmi pletla do intrik, a to do té míry, že kdyby moje matka nebyla zemřela, byl by ji Monsieur od ní odstranil; to vím z první ruky. Takže Jeho královská Výsost, která chtěla takové lidi odstranit ze svého domu, v němž jich už bylo víc než dost, z ní udělala mou vychovatelku a dobře předvíдалa, že malá náklonnost, kterou jsem k ní měla, mě nepřiměje přejmout nic z její povahy.

Když přijela do Saint-Denis, přijala jsem ji velmi dobře a nezapomněla jsem jí projevít velkou radost, že jsem v jejích rukou, že jsem si to přála a k tomu přispěla. Dala mi poznat, že to dobře ví a že se cítí být mi velmi zavázána. Tak uběhly první dny velmi poklidně: ona k tomu také velmi přispívala půvaby svého ducha; vyprávěla mi tisíce historek ze svých časů, velmi schopných pobavit, takže jsem nacházela velké potěšení v rozhovoru s ní; a vskutku, ač je stará, je stejně příjemnou společnicí jako

⁵¹ Paní ze Saint-Georges zemřela v noci z pondělí na úterý 24. února 1643 (Deník Oliviera d'Ormesson).

⁵² Palác Guise, který zahrnoval někdejší paláce Clisson, Laval a La Roche-Guyon, se táhl od ulice du Paradis k ulici des Quatre-Fils podél ulice du Chaume. Roku 1697 přešel na rod Soubise a na počátku 18. století byl z velké části přestavěn. Nyní v něm sídlí Říšský archiv (Archives de l'Empire).

⁵³ Domy lazebníků (*baigneurs*) byly v té době podniky, kde se nacházely všechny vymoženosti přepychu. „Zavírali se tam v předvečer odjezdu nebo v den návratu, aby se připravili na námahy, které je čekaly, nebo aby se zotavili z těch, které prodělali. Chtěl-li se člověk na chvíli ztratit ze světa, uniknout dotěrným a nudným lidem a zvědavému oku svého služebnictva, šel k lazebníkovi; byl tam jako doma; obsluhovali ho a hýčkali; opatřil si tam všechny požitky, jimiž se vyznačuje přepych nebo zkaženost velkého města. Majitel podniku a všichni jeho podřízení poznali z vašich posunků a pohledů, chcete-li zůstat v inkognitu; a všichni, kdo vás obsluhovali a znali vás nejlépe, se tvářili, že neznají ani vaše jméno.“ (Walckenaër, *Paměti o paní de Sévigné*.)

⁵⁴ Anne Le Veneur, vdova po Françoisovi de Fiesque, hraběti z Lavagne, který padl roku 1621 při obléhání Montaubanu. Podle Chérueľa zemřela 15. října 1653 (příčina smrti v pramenech neuvedena). Nezaměňovat s mladou hraběnkou z Fiesque, o níž bude v Pamětech Mademoiselle často řeč.

⁵⁵ Henri Le Veneur, hrabě z Tillières, se roku 1638 oženil s Claude Rouault neboli Rohaut, vdovou po Henrim de Bourdeille, hraběti z Mathas. – Henri Le Veneur (asi 1610 – duben 1687) byl synem Tanneguye II. Le Veneur, hraběte z Tillières († září 1652 v Paříži), a Catherine de Bassompierre, sestry maršála Bassompiera; svatba s Claude Rouault († 1669) se konala v srpnu 1638. Stará hraběnka z Fiesque (Anne Le Veneur) byla sestrou jeho děda, nikoli jeho sestrou; Mademoiselleino „její švagrová“ je tedy nepřesné. Paní hraběnkou z Tillières mohla být roku 1643 i Catherine de Bassompierre, manželka tehdejšího hraběte.

⁵⁶ Dáma od šatu měla na starosti toaletu královny nebo princezen, a zvláště jejich účes.

kdokoli na světě. Svůj úřad začala soupisem, který dala pořídit ze všech mých šperků, aby mi zabránila nějaké rozdávat bez jejího svolení, a zvláště z několika, které byly v kabinetu stranou a o které se bála, abych je nedarovala paní z Montglatu. Potom vzala klíček od mého psacího stolku, který v něm obvykle vazel (takže zůstával stále otevřený), aby si ho ponechala, protože se nehodilo, jak říkala, aby byl k mé dispozici, a ona musela vidět všechno, co píšu, a komu.

Takový postup se mi nesmírně nelíbil a její vedení mi připadalo velmi tíživé. Přesto jsem to, ač málo zvyklá na takovou závislost, snášela beze slova. Pravda je, že jsem nemohla učinit totéž při jiné příležitosti, která nastala brzy nato, ve věci jistých zájmů dětí paní ze Saint-Georges, k nimž se zachovala špatně. Tehdy jsem si připomněla všechny své nevole a dala jsem jí je najevo dost uctivě; odtud vzešla jistá trpkost; a ta hádka mi ji, ačkoli jsem ji prve shledávala příjemnou, učinila nepříjemnou. Od té doby jsme se velmi snadno dostávaly do sporů. Jednoho dne jsem měla trochu rýmu; můj lékař mi předepsal nějaký lék, který jsem nechtěla vzít, jak jsem to obvykle dělávala. Usoudila, ačkoli mi bylo přes patnáct let, že se mnou musí jednat jako s dítětem: zavřela mě v mém pokoji a dala u mých dveří říkat, že nepřijímám, protože jsem nemocná. Takový způsob jednání mi připadal stejně povýšený jako nepřijemný, a přesto jsem se nechtěla jinak vzpírat; dala jsem najevo jen dětskou uraženost: našla jsem způsob, jak uniknout ze svého pokoje; šla jsem k jejímu kabinetu, kde jsem věděla, že je; zamkla jsem ji a odnesla klíč. Byla několik hodin v nepokoji, protože se nedalo sehnat zámečníky; a její trápení bylo tím větší, že jsem na jiném místě zamkla jejího vnuka, který křičel, jako bych mu ubližovala. Měla jsem nevýslovné potěšení z rozpaků, v nichž jsem dobře viděla, že je, a nebylo zlomyslnosti, na kterou bych nepřišla, abych se jí pomstila; také jsem se z jejího jednání se mnou utěšovala jen všemi kousky, které jsem jí mohla provést. Trochu zmírnila svou povahu a dovolila mi vídat lidi; přesto to probíhalo tak, že to dávalo nějaký podnět k popichování. Nejčastější návštěvy, které jsem přijímala, byly od těch slečen, o nichž jsem mluvila dříve; a když jsme byly všechny pohromadě, přicházela hraběnka z Fiesque dozírat na náš rozhovor; shledávala, že v řečech probíráme jen malichernosti, které nerozvíjejí ducha, jako bychom se v našem věku měly bavit o těch nejvážnějších věcech na světě.

Dva měsíce poté, co byla u mne, se vrátila z Itálie, kam ji dvůr vypověděl, paní z Guise. Přijela dřív, než se čekalo. Toto překvapení mi zabránilo jet jí naproti. Jakmile jsem se dozvěděla o jejím příjezdu, šla jsem ji navštívit do paláce Guise, z čehož mi projevila nesmírnou radost. Dostalo se mi tam všech možných projevů přátelství od slečny z Guise a jejích bratrů, rytířů z Guise a z Joinville,⁵⁷ z nichž je dnes první panem vévodou z Joyeuse a druhý rytířem z Guise. Druhý den přišla paní z Guise obědovat ke mně a potom jsem ji velmi dlouho vídala téměř každý den u ní. Jednou jsem tam potkala paní a slečnu z Épernonu,⁵⁸ které jsem neviděla pět nebo šest let: byly celou tu dobu v Guyenne nebo v Anglii a od svého návratu se neodvažovaly ke mně přijít, protože pan z Épernonu⁵⁹ byl s Monsieurem ve sporu. Nezáleželo nám, jim ani mně, na tom tolik, abychom k sobě měly méně přátelství; proto nám byla nesmírnou radostí tak příznivá příležitost znovu se vidět; a abychom se mohly vídat dál, požádala jsem o svolení Monsieura, který mi je dal.

Hned první den, kdy jsem je znovu viděla u paní z Guise, zastihla jsem tam paní Martelovou, ženu dost prostorekou, která řekla, že by se měl pan rytíř z Guise, jenž je, jak jsem právě řekla, pan z Joyeuse, oženit se slečnou z Épernonu. Slečna z Guise a já jsme na místě daly najevo, že to velmi schvalujeme,

⁵⁷ Slečna z Guise: Marie Lotrinská (15. srpna 1615 – 3. března 1688), dcera Charlese Lotrinského, vévody z Guise, a Henriette-Catherine de Joyeuse, paní z Guise, Mademoiselleiny babičky; zemřela 3. března 1688 v paláci Guise v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena). – Rytíř z Guise: Louis Lotrinský, pozdější vévoda z Joyeuse (11. ledna 1622 – 27. září 1654), mladší bratr vévody Henriho II. z Guise; zemřel 27. září 1654 v Paříži na následky zranění pravé paže, které utrpěl 22. dubna 1654 při útoku na nepřítel u Arrasu. – Rytíř z Joinville: Roger Lotrinský (21. března 1624 – 6. září 1653), maltézský rytíř, nejmladší bratr vévody Henriho II. z Guise, po bratrovi rytíř z Guise; zemřel 6. září 1653 v Cambrai (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁵⁸ Vévoda z Épernonu se podruhé oženil s Marií du Cambout de Coislin, o níž je tu řeč. Slečna z Épernonu pocházela z jeho prvního manželství s Gabrielle-Angélique de Bourbon, legitimovanou dcerou Jindřicha IV. a markýzy z Verneuil (viz výše, kap. I). – Marie du Cambout de Coislin (asi 1620–1691), dcera Pierra-Césara du Cambout, markýze z Coislin, a Marie Séguierové; manželka vévody z Épernonu od 28. listopadu 1634. Zemřela 12. února 1691 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁵⁹ Bernard de Nogaret de La Valette, vévoda z Épernonu (1592–1661), syn Jeana-Louise, vévody z Épernonu (1554–1642), guvernér Guyenne. Zemřel 25. července 1661 v Paříži (přirozená smrt).

a dokonce si to přejeme; a myslím, že láska, kterou k ní rytíř později projevoval, se v jeho srdci zrodila v tu chvíli, protože do té doby jí nedal žádné znamení; ten záměr však neměl výsledek, který jsem si přála. Měla jsem k paní a slečně z Guise tak silné přátelství, že jsem se neobešla bez toho, abych je viděla každý den. Jednou jsem to zameškala: chtěla jsem tam jet po večeři. Paní hraběnka z Fiesque se tomu postavila; navzdory všem jejím námitkám jsem prosadila svou. Ta návštěva mě stála vězení na pět nebo šest dní. Namlouvala jsem si, že se to nemohlo stát bez účasti paní z Guise; přestalo mi záležet na tom, abych ji navštěvovala, a cítila jsem k ní od té doby jistý chlad.

Kvůli trápení, které jsem působila paní hraběnce z Fiesque, se proti mně chtěla opevnit Monsieurovými rozkazy a donesla mu proto velké memorandum o tom, jak se mám chovat; jeho prvním článkem bylo, že se při probuzení pokřičuji, a ostatek byl na úrovni všeho, co se dá předepsat dítěti, ačkoli mi už bylo šestnáct let. Nejvíce mě zarmoutil jeden nepříjemný zákon, který mi dala uložit jen z ohledu na své pohodlí. Její věk a povaha ji vedly k tomu, že se vyhýbala večerním vycházkám; neodvážila se mi přímo zakázat jezdit na Cours,⁶⁰ což byla jediná příležitost, kdy jsem se vracela pozdě: dala mi zakázat jezdit tam, aniž bych o svolení požádala Monsieura. Vzdálenost od Tuileríí k paláci Guise, kde bydlel, mě často připravovala o příležitost zastihnout Jeho královskou Výsost nebo dostat včas odpověď; a tím jsem byla po mnoho dní zbavena potěšení z této procházky. Monsieurovy autority užívala také k tomu, aby mě pokořovala, když její vlastní nestačila.

⁶⁰ Cours neboli Cours-la-Reine, promenáda, kterou dala roku 1616 založit Marie Medicejská; vedla po pravém břehu Seiny od nábřeží Tuileríí k nábřeží de la Savonnerie, směrem k vesnici Chaillot.

Kapitola III (1643–1645)

Krátce poté, co ke mně ustanovili paní hraběnku z Fiesque, onemocněl král touž nemocí, kterou měl před cestou do Perpignan; to mě zavazovalo prokazovat mu povinnou úctu, a často jsem jezdila do Saint-Germain. Král měl z mých návštěv radost a vždy se ke mně tvářil velmi vlídně; proto jsem se odtud nikdy nevracela jinak než hluboce dojata jeho nemocí, o níž každý předpovídal, že bude mít zlý konec. A vskutku, na počátku následujícího dubna, krátce po nemilosti pana z Noyers, o níž jsem mluvila, se mu začalo přitěžovat a už jen chřádl a trpěl až do čtrnáctého dne května, kdy zemřel. Jestliže žalostný stav, do něhož nemoc přivedla jeho tělo, budil soucit, zbožné a šlechetné smýšlení jeho duše bylo k povzbuzení; hovořil o smrti s ryze křesťanským odhodláním; byl na ni tak dobře připraven, že když z oken pokoje v novém zámku v Saint-Germain,¹ kam se uložil, aby měl zdravější vzduch než ve starém, viděl Saint-Denis, ukazoval cestu do Saint-Denis, po níž povevou jeho tělo; upozorňoval na jedno místo, kde byl špatný úsek cesty, a doporučoval, aby se mu vyhnuli, aby vůz neuvízl v blátě. Slyšela jsem dokonce, že za své nemoci zhudebnil žalm *De profundis*, který se zpíval v jeho pokoji hned po jeho smrti, jak je zvykem činit, jakmile králové skonají. Se stejným klidem mysli nařídil, co se má učinit pro dobro správy jeho království, až zemře.

O jeho prohlášeních poslední vůle ve prospěch královny a princů nic neříkám; to není látka, která by měla patřit do mých Pamětí; lépe a podrobněji se to dočte v dějinách té doby. Do téže řady kladu i to, co se odehrálo, když královna šla do parlamentu, aby se tam dala prohlásit regentkou.²

Vracím se tedy k tomu, co se týká mne. Od té doby, co královna přijela do Paříže, kde se usadila, chodila jsem denně do Louvru, a spíše dvakrát než jednou. Mým obvyklým zaměstnáním tam bylo hrát si s králem nebo s panem vévodou z Anjou, který byl nejroztomilejší dítě na světě a k němuž jsem vždy chovala velkou náklonnost. Ze všech královských dvorních slečen jsem se nejraději zdržovala u Neuillant,³ která byla velmi milá a velmi duchaplná.

Na počátku regentství se vytvořila strana proti přízni kardinála Mazarina, které se říkalo strana Důležitých; dělali velký hluk, a bylo to bez účinku. Uvěznění pana z Beaufortu, který byl zatčen téměř hned při zrodu této kliky, jejíž byl hlavou,⁴ tuto frakci v okamžiku rozprášilo; a toto uvěznění nemělo žádné další následky, ačkoli se krátce předtím pan z Nemours⁵ oženil se slečnou z Vendôme.

Zatímco ta strana trvala, přihodila se záležitost, která u dvora nadělala mnoho hluku: paní z Montbazonu

¹ Nový zámek v Saint-Germain, postavený Jindřichem IV., byl téměř úplně zbořen roku 1776; zůstaly z něho jen nádherné terasy a pavilon Jindřicha IV., v němž byla zřízena restaurace.

² Deklarací z 20. dubna 1643 světil Ludvík XIII. Anně Rakouské regentství, vázané však na regentskou radu; parlament na slavnostním zasedání za přítomnosti krále (*lit de justice*) 18. května 1643 toto omezení zrušil a dal jí plnou moc regentky.

³ Suzanne de Baudéan, dcera Charlese de Baudéan, hraběte z Neuillant. Roku 1651 se provdala za Philippa de Montault, vévodu z Navailles a maršála Francie. Později se stala vychovatelkou královských dvorních slečen a upadla v nemilost z čestného důvodu, o němž Mademoiselle mluví k roku 1664. – Narodila se roku 1625 (podle jiných údajů 1627). Její manžel Philippe de Montault-Bénac, vévoda z Navailles (1619 – 5. 2. 1684), byl maršálem od roku 1675; zemřel 5. února 1684 v Paříži na mrtvici (přirozená smrt). Nemilost z roku 1664 souvisela s proslulou příhodou zazděných dveří k pokojům dvorních slečen (červen 1664): dala zamířovat tajné vchody, a zatarasila tak cestu i králi; manželé byli zbaveni úřadů a vypovězeni od dvora, roku 1666 jim král na přání své matky dovolil vrátit se. Zemřela v únoru 1700 v Paříži (podle jedné pramenů 14. února, podle jiných 25. února; příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁴ Beaufort byl zatčen 3. září 1643. – Podle dobového dopisu z Paříže byl zatčen v Louvru večer ve středu 2. září a nazítří, ve čtvrtek 3. září, časně ráno odvezen do Vincennes; datum 2. září uvádějí i novější přehledy. „Důležití“ (*les Importants*) bylo posměšné jméno skupiny velmožů, kteří se roku 1643 pokusili odstranit Mazarina; Beaufort byl uvězněn ve Vincennes.

⁵ Henri Savojský, vévoda z Nemours, se oženil s Élisabeth de Vendôme 7. července 1643. Je vidět, že Mademoiselle, která právě mluvila o Beaufortově zatčení, se vrací zpět. Její chronologie není příliš přesná. – Ženichem byl ve skutečnosti Charles-Amédée Savojský, vévoda z Nemours (12. dubna 1624 Paříž – 30. července 1652 Paříž), z vedlejší větve savojského rodu, starší bratr Henriho, který se stal vévodou z Nemours až po něm; Chéruelovo „Henri“ je omyl. Datum sňatku se u Chéruela rozchází (zde 7. července, na jiném místě 11. června 1643); novější údaje kladou svatbu v Louvru na 11. července 1643. Za Frondy byl přívržencem pana Prince. Padl 30. července 1652 v Paříži na koňském trhu u Butte Saint-Roch v souboji na pistole se svým švagrem, vévodou z Beaufortu, který ho zasáhl do prsou; příčinou byl spor o vedení strany princů a žárlivost kvůli paní z Châtillonu.

našla jednoho večera u sebe dva lístky⁶ od jedné dámy jednomu kavalírovi; hned prohlásila, že jsou od paní z Longueville a že je vytrousil z kapsy Coligny, který ji toho dne navštívil. V tomto příběhu je třeba poznamenat, že zlé jazyky u dvora tvrdily, že pan z Longueville miluje paní z Montbazonu už dlouho, že je s ní zadobře a že mu paní Princezna od jeho sňatku zakázala ji navštěvovat. Než povím, jaké pokračování měl kousek, který chtěla paní z Montbazonu paní z Longueville provést, chci sem vložit opis lístků, které prý našla, protože mám jeden velmi věrný z velmi dobrého místa: byl mi dán i s nadpisem.

Opis domnělých dopisů, které byly nalezeny u paní z Montbazonu.

„Mnohem víc bych litovala změny vašeho chování, kdybych se méně domnívala, že si zasloužím, abyste mi i nadále zachoval svou náklonnost. Přiznávám vám, že dokud jsem ji pokládala za opravdovou a prudkou, poskytovala vám ta má všechny výhody, jaké jste si mohl přát. Nyní ode mne nečekejte nic jiného než úctu, kterou dlužím vaší diskrétnosti. Mám příliš mnoho hrdosti, než abych se dělila o vášně, kterou jste mi tak často přísahal, a nechci vás za vaši liknavost v návštěvách trestat jinak než tím, že vás o ně připravím docela; prosím vás, abyste už ke mně nechodil, protože už nemám moc vám to přikazovat.“

Tolik jeden, a tímto zněl druhý:

„Co vás to napadá po tak dlouhém mlčení? Copak nevíte, že táž hrdost, která mě učinila vnímavou k vaší dřívější náklonnosti, mi zakazuje snášet falešné zdání, že trvá? Říkáte, že vás má podezření a mé vrtochy činí nejnešťastnějším člověkem na světě. Ujišťuji vás, že tomu nevěřím, ačkoli nemohu popřít, že jste mě dokonale miloval, stejně jako vy musíte přiznat, že vás má úcta důstojně odměnila. V tom jsme si navzájem učinili zadost, a nechci mít ani nadále méně dobroty, bude-li vaše chování odpovídat mým úmyslům. Shledal byste je méně nerozumnými, kdybyste měl více vášně; a nesnáze vidět mě by ji jen rozmnožily, místo aby ji zmenšily. Já trpím tím, že nemiluji dost, a vy tím, že milujete příliš. Mám-li vám věřit, vyměňme si povahy; já nalezu klid v plnění své povinnosti, a vy ji máte zanedbat, abyste se osvobodil. Ani si neuvědomuji, že zapomínám, jak jste se mnou strávil zimu, a že k vám mluvím stejně upřímně jako kdysi. Doufám, že se zachováte stejně dobře a že nebudu litovat, že jsem byla přemožena v předsevzetí, které jsem učinila, už se k tomu nevracet. Zůstanu tři nebo čtyři dny po sobě doma a uvidí mě tam jen večer; víte proč.“

Paní z Montbazonu s těmito dvěma dopisy roznesla tu okolnost mezi tolik lidí a s tolika posměšky, že se brzy rozkřikla. Jakmile se o tom dozvěděla paní Princezna, její vznešená a hrdá povaha ji přiměla vybuchnout s velkým zápallem proti paní z Montbazonu; každý přičítal pomluvu, kterou ta rozšířila, nenávisti a žárlivosti, kterou chovala k paní z Longueville. Přátelé paní Princezny jí šli nabídnout své služby; dvůr se při té příležitosti rozdělil; všichni Důležití se postavili na stranu paní z Montbazonu, a královna neopomněla postavit se na stranu druhou. Co tu stranu ještě posílilo o větší část dvora, bylo to, že pan vévoda z Enghien, nyní pan Princ, právě prokázal státu tak významnou službu vítězstvím v bitvě u Rocroi,⁷ že se mu nedalo dost vděčnosti projevit. Sláva tohoto prince a pověst, s níž se vracel z tažení, učinily jeho paní matku hrdější než obvykle; a když přišla řeč na smír, chtěla, aby jí paní z Montbazonu dala zadostiučinění.

Záležitost se dlouho vyjednávala, protože se paní z Montbazonu nechtěla podrobit; královna uplatnila svou autoritu; paní z Montbazonu se k tomu odhodlala. V den, který byl pro toto podrobení zvolen,⁸ shromáždila paní Princezna u sebe, kam měla paní z Montbazonu přijít, všechny své přátele a přítelkyně;

⁶ Tyto lístky byly nalezeny počátkem srpna 1643; adresovala je hraběti z Maulévrier paní z Fouquerolles. Mademoiselle se o této dámě už zmínila: viz výše, kap. II.

⁷ Bitva u Rocroi byla vyhrána 19. května 1643. – Pět dní po smrti Ludvíka XIII. porazil jednadvacetiletý vévoda z Enghien španělské vojsko Francisca de Melo, které oblehlo pevnost Rocroi na hranici Champagne. Francouzské pravé křídlo vedl Gassion, levé L'Hôpital, jehož ohrožené křídlo zachránil protiútok záloh pod Sirotem; španělské tercie se vzdaly teprve po čestné kapitulaci.

⁸ Tato scéna se odehrála 10. srpna 1643. – Podle Ormessonova zápisu citovaného v následující poznámce („V pondělí 10. srpna ... v sobotu“) se však stala o dva dny dříve, v sobotu 8. srpna 1643; 10. srpen 1643 připadl na pondělí.

takže se v paláci Condé sešlo nesmírné množství lidí. Byl tam Monsieur, a já jsem se kvůli němu nemohla vyhnout tomu, abych tam šla, ačkoli jsem tehdy nechovala přátelství k paní Princezně ani k nikomu z její rodiny; nemohla jsem však při této příležitosti se slušností stát na straně opačné, než byla její, a byla to jedna z těch povinností příbuzenství, od nichž se nelze vyvázat. Paní z Montbazonu, velmi vystrojená, vstoupila do pokoje paní Princezny s velkou pýchou; a když byla u ní, přečetla z papíru připevněného k vějíři omluvu, kterou jí předepsali pronést a která zněla takto:⁹

„Madame, přicházím vás ujistit, že jsem zcela nevinná ve zlomyslnosti, z níž mě chtěli obvinít. Žádný čestný člověk nemůže pronést takovou pomluvu. Kdybych se dopustila provinění té povahy, podrobila bych se trestům, které by mi uložila královna; nikdy bych se neukázala ve společnosti a prosila bych vás za odpuštění. Prosím vás, abyste věřila, že nikdy neporuším úctu, kterou vám dlužím, ani mínění, které mám o ctnosti a zásluhách paní z Longueville.“

Odpověď paní Princezny paní vévodkyni z Montbazonu.

„Madame, velmi ochotně věřím ujištění, které mi dáváte, že nemáte žádný podíl na zlomyslnosti, která byla rozhlášena: příliš se podřizuji rozkazu, který mi v tom dala královna.“

Když člověk musí něco takového učinit, nebývá obvyklé ani snadné učinit to s dobrou tvář, a tón toho, kdo se omlouvá, dobře ukazuje, že srdce provinění, jehož se dopustilo, nelituje. Proto to, co paní z Montbazonu řekla, nebylo přijato lépe, než to pronesla; paní Princezna jí odpověděla řečí ještě kratší než ta její, ačkoli i ta byla dost krátká, a to s pramálo smířlivým výrazem a aniž by se vzdala oné majestátnosti, kterou uměla tak dobře provázet všechno, co dělala. Bylo to jen zdání usmíření; proto také smír netrval dlouho, jak bude vidět dále.

Stav, v němž jsou dnes věci, mě nutí povědět, jak příznivě se o nich v té době soudilo, abych ukázala, jak velice se člověk zmýlil v dohadách, které si o nich činil: všude byly jen samé ustavičné radovánky; skoro neminul den, aby nebyly serenády v Tuileriích nebo na Place Royale.¹⁰ Zdálo se, že vnější projevy zármutku nad smrtí krále, ještě docela čerstvou, které se mu měly aspoň věnovat, se nemohou snést s radostí, kterou působily krásné naděje vkládané do šťastného regentství královny. Nemilost, v níž byla po celý život svého manžela, dojímalá srdce všech a získala jí jejich náklonnost; každý si snadno sliboval odměnu za ni a všechno, co lze očekávat od dobroty královny, která vždy dávala najevo, že jí má mnoho. Ani dnes by se tomu nevěřilo, kdyby to člověk sám nezakoušel, že ona, která tak tvrdě poznala, jaké nebezpečí je ponechat veškerou autoritu vlády jedinému ministrovi, byť velmi schopnému, byla schopna ji vydat, jak to naprosto učinila, do rukou nejneschopnějšího a nejnehodnějšího člověka na světě.¹¹ Jakmile se to začalo ukazovat, poznali poctiví lidé, že království utrpělo smrtí krále velkou ztrátu, a nynější počínání královny ho od té doby v mysli všech dobře očistilo od výtky, které se mu dostávalo, že jí pohrdal a že vždy poněkud přísně dbal, aby jí nedal žádnou moc ve věcech státu a jen málo svobody. Zda měl zvláštní důvody s ní špatně zacházet, nebo ne, to nevím; slyšela jsem však vyprávět, že král jednou řekl Monsieurovi o mé matce: „Bratře, rád bych si s vámi vyměnil ženu; a vy

⁹ Deník Oliviera d'Ormesson nám podává přesné znění obou těchto projevů v jazykových tvarech oné doby, které vydavatelé Pamětí Mademoiselle pokládali za nutné upravit podle vkusu osmnáctého století. Jsou v něm také důležité odchylky, zejména *přijímám místo věřím* v odpovědi paní Princezny. Zde je znění obou projevů podle Oliviera d'Ormesson: „V pondělí 10. srpna nám pan z Aligre řekl, že v sobotu byla paní z Montbazonu navštívit paní Princeznu, u níž byl celý dvůr, princové i princezny, a kardinál Mazarin jako svědek za královnu; paní z Montbazonu měla na papíře slova, která měla říci, a když začala, aniž řekla ‚Madame‘, paní Princezna si postěžovala; načež paní z Montbazonu začala znovu takto: Madame, přicházím vás ujistit, že jsem nevinná ve zlomyslnosti, z níž mě chtěli obvinít, neboť žádný čestný člověk nemůže pronést takovou pomluvu; a kdybych se dopustila provinění té povahy, podrobila bych se trestům, které by mi královna chtěla uložit, a nikdy bych se neukázala před lidmi a prosila bych vás za odpuštění, a prosím vás, abyste věřila, že nikdy neporuším úctu, kterou vám dlužím, ani mínění, které mám o zásluhách a ctnosti paní z Longueville. Odpověď zněla: Velmi ochotně přijímám ujištění, které mi dáváte, že nemáte nijaký podíl na zlomyslnosti, která byla rozhlášena, podřizujíc se zcela rozkazu, který mi v tom dala královna. Nato paní z Montbazonu odešla; nikdy se nezdála krásnější a půvabnější.“

¹⁰ Paměti kardinála z Retzu potvrzují podrobnosti, které podává Mademoiselle: „Ve francouzském jazyce už nejsou,“ říkal La Feuillade (Paměti kardinála z Retzu, kniha I, ke konci), „než čtyři slovíčka: Královna je tak dobrá.“ Také Saint-Évremond opěvuje čas dobrého regentství, čas, kdy vládla šťastná hojnost, čas, kdy město stejně jako dvůr dýchalo jen hrami a láskou.

¹¹ Úsudek, který Mademoiselle vynášá o Mazarinovi, je tak zjevně nespravedlivý, že je zbytečné u něho prodělat. Kardinálovi nepřátelé mu neupírali obratnost, ani když ho obviňovali z věrolomnosti a jiných neřestí.

byste nechtěl, protože byste na tom prodělal.“ Rozdíl, který činil mezi zásluhami těchto dvou osob, nemohu ani ospravedlnit, ani pokárat, protože jsem svou matku nikdy neviděla: přenechávám těm, kdo znali obě, aby posoudili, zda byl králův úsudek v tomto případě správný.

Během prvního roku svého vdovství královna pilně navštěvovala všechny pařížské kostely; a protože je sotva den, který by v některém z nich neměl svou zvláštní slavnost, dbala, aby byla přítomna na všech. Byla jsem k ní tehdy tak připoutána z vlastního sklonu i z povinnosti, že jsem ji všude doprovázela; odpírala jsem si procházky, při nichž bych se mohla pobavit, abych jí dělala společnost na všech místech, kam chodila; a ačkoli si mých pozorností málo cenila a nesvěřovala mi nic, prokazovala jsem jí tuto horlivost bez nudy a silné přátelství, které jsem k ní chovala, mi dávalo všechno snášet. Jednou z jejích zábav bylo chodit se večer procházet do Renardovy zahrady,¹² která je na konci Tuilerijské zahrady: paní z Chevreuse, slečna z Beaumontu, několik dalších a já jsme tam jednoho dne hrály o občerstvení, a královna na ně byla pozvána; bylo snadné přizpůsobit den jejímu pohodlí,¹³ protože tam chodila skoro každý letní den. Paní Princezna tam toho dne byla a paní z Montbazonu přijela po ní. První prohlásila, že se občerstvení nezúčastní, zůstane-li tam druhá; paní z Montbazonu odejít nechtěla: věc se dlouho projednávala a výsledek nebyl dobrý pro ty, kdo měli hlad. Po dvou nebo třech hodinách chození od jedné strany ke druhé se nakonec rozhodlo jen to, že se rozejdou bez občerstvení.¹⁴

Nazítří dostala paní z Montbazonu králův rozkaz odebrat se do některého ze svých domů. Tato příležitost, která obnovila jejich spor, mě přiměje říci o tom, co bylo jeho příčinou, to, co vím na ospravedlnění paní z Longueville. Ne že bych se domnívala, že by tak podivná příhoda kdy mohla poškodit její pověst: je to vlastně jen péče, kterou vynakládám, aby se poznala pravda, aniž tvrdím, že by to paní z Longueville potřebovala. Víím, pravím, z dobrého místa, takže to mohu tvrdit, že ty dopisy, které byly nalezeny u paní z Montbazonu, vypadly z kapsy pana z Maulévrier, jemuž je napsala paní z Fouquerolles. Neřeknu proto, že by se z toho měly vyvozovat zlé závěry proti ní: lze říci, že úmysl paní z Montbazonu nelze prokázat jinak než k její hanbě. Její odjezd překvapil mnoho lidí; a velká shoda, která panovala mezi ní a paní z Chevreuse, jež se vrátila ke dvoru jako vůbec všichni ostatní vyhnanci od počátku regentství, vzbudila domněnku, že tento odchod bude mít další následky, protože všichni Důležití byli jejich přáteli. Královna přesto s paní z Chevreuse zacházela dobře, a krátce nato se učinila opatření k rozprášení kliky.¹⁵

Paní ze Senecey,¹⁶ která také patřila k vyhnancům z doby moci kardinála Richelieua, se vrátila vykonávat svůj úřad čestné dámy královny, do něhož byla dosazena paní z Brissacu,¹⁷ která odešla, majíc přízeň královny. Paní z Lansacu, kterou kardinál Richelieu učinil vychovatelkou pana dauphina a pana vévody z Anjou, dostala rovněž rozkaz odejít jakožto osoba, která byla vybrána proti vůli královny. Královna chtěla svěřit výchovu svých dětí paní markýze ze Saint-Georges, mé vychovatelce, která by mě kvůli tomu neopustila; Monsieur by k tomu nesvolil, anebo bych zůstala u královny. Krále vzali z rukou paní z Lansacu a svěřili ho do rukou paní ze Senecey.

Změna, kterou regentství královny přineslo do věcí, umožnila, jak jsem řekla, návrat všem, které přízeň kardinála Richelieua vzdálila od dvora: paní z Hautefortu byla povolána zpět; pan z Épernonu se tehdy usmířil s Monsieurem, z čehož jsem měla velkou radost kvůli přátelství, které jsem chovala a vždy

¹² Tato zahrada ležela na konci té terasy Tuilerií, která se táhne podél Seiny.

¹³ Tato událost se odehrála 21. srpna, protože královský zatykač (*lettre de cachet*), jímž byla vévodkyně z Montbazonu vypovězena, je datován 22. srpna a podle Mademoiselle byl tento list poslán nazítří po této scéně.

¹⁴ Olivier d'Ormesson píše (Deník k 30. srpnu 1643), že „paní z Montbazonu byla tak drzá, že zůstala a snědla občerstvení připravené pro královnu“.

¹⁵ O porážce kliky Důležitých lze nahlédnout do Pamětí pana z La Châtre, který byl do této strany zapleten.

¹⁶ Marie-Catherine de La Rochefoucauld, provdaná 7. srpna 1607 za Henriho de Bauffremont, markýze ze Senecey. – (1588–1677), ovdověla roku 1622; od roku 1626 čestná dáma královny Anny Rakouské, roku 1638, za kardinála Richelieua, zbavena úřadu a vypovězena od dvora, roku 1643 regentkou povolána zpět a ustanovena vychovatelkou mladého Ludvíka XIV. Zemřela roku 1677 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹⁷ Místo paní z Brissacu je třeba jistě číst paní z Brassacu. Byla to totiž Catherine de Sainte-Maure, manželka Jeana Galarda de Béarn, hraběte z Brassacu, kterou kardinál Richelieu vnutil Anně Rakouské za čestnou dámu. – Catherine de Sainte-Maure (1587 – 11. května 1648 Paříž) se provdala roku 1602 a první čestnou dámou královny byla v letech 1638–1643; příčina smrti v pramenech neuvedena. Její manžel zemřel roku 1645 (podle Chantéraca v pětadesáti letech).

si od té doby uchovala k paní a slečně z Épernonu. Časté návštěvy, které jim v té době vykonával pan z Beaufortu, vzbudily domněnku, že si chce vzít slečnu, protože se o tom kdysi mluvilo v Anglii, když tam byli. Byla to chiméra; a pan z Joyeuse, kterému se tehdy říkalo rytíř z Guise a který měl se slečnou z Épernonu skutečně úmysly, jí dál pravidelně dvořil, aniž žárlil.

První měsíce regentství byly nejkrásnější, jaké si lze přát. Ten, jemuž mělo regentství, jak se zpočátku zdálo, přinést nejvíc štěstí, totiž pan z Beaufortu, byl první, kdo pocítil nemilost. Jakmile se královna stala paní, zdálo se, že veškerá přízeň se týká jen jeho, a jediný, kdo mu stál v cestě, byl kardinál Mazarin. To mezi nimi brzy vyvolalo nenávisť: kardinálova intrika zvítězila nad tím druhým; udělala se z toho státní záležitost; a když se to nejméně čekalo, zatkli pana z Beaufortu v královnině kabinetu,¹⁸ což vykonal pan z Guitaut,¹⁹ kapitán její gardy. Nazítlí byl vězeň odvezen do Vincennes, a všechny jeho přátele vyhnali; několik jeho služebníků uvěznil a v tomto jediném dni byli všichni Důležití poraženi: dokonce i pan z Chevreuse²⁰ dostal rozkaz odejít, takže to byla za krátký čas velká změna u dvora a projev moci, který dobře posloužil k upevnění především moci kardinála Mazarina. Byla to natolik jeho věc, že královna nahlas prohlásila, že se pana z Beaufortu zmocnili, protože chtěl dát kardinála Mazarina zavraždit.²¹ Ačkoli jsem dost lhostejně přihlížela tomu, jak se ti pánové prou o ministerstvo, přesto, protože jsem v té době často navštěvovala paní z Nemours, sestru pana z Beaufortu, vzali si z toho záminku, aby mi u Monsieura prokázali zlou službu prostřednictvím abbého z La Rivière, který byl u něho ve velké přízni a neměl mě rád. Poznamenám tu, ač k svému velkému žalu, že všichni ti, jimiž se Monsieur nechal zaujmout, mi na mé neštěstí vždy kazili jeho přátelství a jsou ještě dnes příčinou, že se ke mně nechová tak, jak se odvažují říci, že jsem ho k tomu zavázala.

V průběhu toho, co jsem právě vylíčila, jsem neměla příležitost mluvit o příchodu Madame do Francie:²² povím tu, kdy se to stalo a za jakých okolností, které jsou mi známy. Během nemoci, na niž nebožtík král zemřel, se Monsieur, který dostal svolení přijet ke dvoru, s ním usmířil a dosáhl jeho souhlasu se svým sňatkem, který král až dosud nechtěl uznat za platný; a král mu zároveň dovolil dát přivést Madame, pod podmínkou, že až bude v Paříži, oba prohlásí před panem arcibiskupem,²³ že aby nezůstalo nic, co by se dalo přát pro platnost jejich sňatku, potvrzují jej, nakolik to může být zapotřebí: byl to ohled, který si král přál ani ne tak k nápravě nějaké domnělé vady toho sňatku, jako pro své vlastní uspokojení a na důkaz úcty a poslušnosti, kterou mu Monsieur dlužil. Madame byla ještě v Cambrai, když jí tento návrh byl učiněn; sotva ho uslyšela, byla hotova vrátit se ještě dál zpátky: říkala, že jde-li o čest, nemá se být povolný k nikomu. Bylo třeba k ní několikrát jet, než se podařilo přemoci její odpor v tomto bodě; a i tak se poddala jen s neuvěřitelnou nechutí. Přesto si pospíšila natolik, že vstoupila do Francie před smrtí krále; bylo to však tak krátce před jeho smrtí, že ho už nemohla vidět.

Jela jsem jí naproti do Gonesse, odkud jela do Meudonu, aniž projela Paříží; nechtěla tam přijet, dokud nebude moci pozdravit Jejich Veličenstva, což nemohla, protože neměla smuteční šat. Do Meudonu jsme přijely pozdě; Monsieur tam přijel, aby ji přivítal, a zastihl ji na nádvoří: jejich setkání se odehrálo v přítomnosti všech, kdo ji doprovázeli. Všichni přítomní byli velmi udiveni chladem, s jakým se pozdravili, vzhledem k tomu, že pronásledování, které Monsieur kvůli tomuto sňatku vytrpěl od krále a od kardinála Richelieua, jen upevnilo Monsieurovu stálost k Madame; proto se nedalo věřit, že by jejich radost ze shledání zmírnilo něco jiného než podmínka, kterou jim král uložil. Když chvíli zůstala

¹⁸ Jak už bylo řečeno, k tomuto zatčení došlo 3. září 1643.

¹⁹ François de Comminges, pán z Guitaut (1581–1663), kapitán gardy královny Anny Rakouské, strýc hraběte z Comminges. Zemřel roku 1663 (přirozená smrt).

²⁰ Claude Lotrinský, vévoda z Chevreuse (5. června 1578 – 24. ledna 1657), třetí syn Henriho Lotrinského, vévody z Guise, zavražděného roku 1588 v Blois, a Kateřiny Klevské; roku 1622 se stal druhým manželem Marie de Rohan, vévodkyně z Chevreuse. Zemřel 24. ledna 1657 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²¹ Paměti Henriho Campiona dokazují, že proti kardinálovu životu skutečně existovalo spiknutí.

²² Den jejího příjezdu uvádí Olivier d'Ormesson: „Madame přijela včera večer do Meudonu, kde ji Monsieur přijal s paní z Guise a slečnou z Guise; pan arcibiskup pařížský je téhož večera bez obřadů znovu oddal.“ Deník Oliviera d'Ormesson k 27. květnu 1643.

²³ Pařížským arcibiskupem byl tehdy Jean-François de Gondi, který zemřel 21. března 1654. – (1584–1654), první pařížský arcibiskup (od roku 1622), strýc Paula de Gondi, pozdějšího kardinála z Retzu, který po něm v úřadu nastoupil. Zemřel 21. března 1654 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

na nádvoří meudonského zámku, odebrala se Madame do svého pokoje, a potom ji Monsieur přišel zavolat, aby šli do kaple, kde byl pan arcibiskup pařížský oděn v pontifikálním rouchu, s mitrou na hlavě a berlou v ruce, a čekal se všemi náležitými obřady, aby přijal prohlášení Jejich královských Výsostí.

Doprovázela jsem Madame a při tomto obřadu s ní byly jen paní a slečna z Guise, maršálka z Étampes,²⁴ čestná dáma Madame, paní z Fontaine,²⁵ její dáma od šatu, paní hraběnka z Fiesque a já. Monsieur řekl panu arcibiskupovi, že ačkoli je si jist, že v jeho manželství není žádná neplatnost, přichází s Madame, aby dostal slibu, který dal králi, a rozkazům, které od něho dostal, a učinil mu prohlášení, které si Jeho Veličenstvo přálo pro větší jistotu. Madame ze své strany řekla se slzami v očích, že nic nebylo méně potřebné než tento krok; že to však král chtěl. Všichni se poklonili a hned potom se odešlo. Madame už neměla onu velkou krásu, jíž byl Monsieur kdysi okouzlen, a způsob, jakým byla oblečena, nepřispíval k nápravě škody, kterou jí způsobily strasti mnoha let. Neznala u dvora nikoho a nevěděla příliš dobře, jak se tam žije: to způsobilo, že jsem jí nebyla bez užitku. Měla jsem z toho velkou radost, protože způsob, jakým se ke mně chovala, mě zavazoval žít s ní v dobrém; dělala jsem všechno, co bylo v mých silách, abych si uchovala její přízeň, o kterou bych nikdy nepřišla, kdyby mi nedala důvod jí nedbat.

Vracím se k tomu, co jsem opustila, abych mluvila o Madame. První zimu po nastoupení regentství, 1643–1644, se nepříhodilo nic pozoruhodného kromě souboje pana vévody z Guise²⁶ s panem z Coligny,²⁷ který byl důsledkem sporu mezi paní Princeznou a paní z Montbazonu. Tento souboj znovu poněkud rozdělil dvůr; ne však tak, aby tím mohly být rušeny zábavy: všude se hodně tančilo, a zvláště u mne, ačkoli se příliš nehodí poslouchat housle v pokoji vyzdobeném na smutek. Právě na těchto plesích dal rytíř z Guise zcela najevo svou vášeň ke slečně z Épernonu, a slečna z Épernonu neměla k tomuto sňatku o nic menší chuť; já jsem si ho také velmi přála. Avšak šuškaní slečny z Guise o této věci u její paní matky ten záměr zmařilo, a ne bez důvodu mi bylo její počínání v tom vždy podezřelé.

Jaro poskytlo příležitost k jiným zaměstnáním: Monsieur odjel do Flander velet královu vojsku a Jejich Veličenstva odjela do Rueilu, kam jsem je následovala. Bavili jsme se tam docela dobře: slečna z Neuillant, k níž jsem chovala přátelství, mi tam dělala dobrou společnost, a také Saint-Mesgrin²⁸ se mnou někdy chodila.²⁹ Každý týden jsem jezdila do Paříže navštívit Madame, která nemohla dvůr následovat, protože byla nemocná falešným těhotenstvím, které jí velmi podlomilo zdraví.

Dvůr nezůstal v Rueilu dlouho v klidu; spěšně se vrátil do Paříže na zprávu o jakési vzpouře, k níž došlo

²⁴ Catherine-Blanche de Choiseul, od roku 1610 manželka Jacquese d'Étampes, markýze z La Ferté-Imbault, maršála Francie. – Catherine-Blanche de Choiseul (asi 1590–1673) se vdala 27. května 1610. Její manžel Jacques d'Étampes (1590 – 20. května 1668) byl maršálem jmenován teprve 5. ledna 1651, Mademoiselle mu tedy dává pozdější titul; zemřel 20. května 1668 na svém zámku Mauny v Normandii (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²⁵ Dáma od šatu Madame; blíže neztotožněna.

²⁶ Henri II. Lotrinský, vévoda z Guise (4. 4. 1614 Paříž – 2. 6. 1664 Paříž); za účast na povstání hraběte ze Soissons (1641) byl odsouzen, žil v Bruselu, kde se 11. listopadu 1641 oženil s Honorée (Honorine) de Berghes, ovdovělou hraběnkou z Bossu (Bossut), a roku 1643 se vrátil do Francie; platnost toho sňatku uznala římská Rota až roku 1666. Zemřel 2. června 1664 v Paříži (přirozená smrt).

²⁷ K tomuto souboji došlo v sobotu 12. prosince 1643. – Maurice z Coligny, nejstarší syn maršála z Châtillonu, vyzval jako zastánce cti vévodkyně z Longueville vévodu z Guise, milence paní z Montbazonu, a utkal se s ním na Place Royale v Paříži. Sekundanty byli Godefroi d'Estrades (za Colignyho) a štolba Bridieu (za Guise). Coligny byl raněn do ruky a odzbrojen a Guise mu daroval život. Parlament zahájil vyšetřování a d'Estrades uprchl do Holandska. Coligny zemřel v květnu 1644, podle Priola zármutkem, podle jiných zpráv na následky zranění (?).

²⁸ Slečna ze Saint-Mesgrin neboli Saint-Mégrin byla jednou z dvorních slečen královny Anny Rakouské a vzbudila v Monsieurovi vášeň, o níž mluví paměti té doby k roku 1644. – Sestra markýze ze Saint-Mégrin (viz výše, kap. II); křestní jméno a životní data nejsou doložena.

²⁹ Za pobytu Mademoiselle v Rueilu se přihodila věc, o níž nemluví, ale která musela hluboce ranit její pýchu. Olivier d'Ormesson o ní ve svém Deníku k 23. červnu 1644 píše: „Byl jsem v Amboille, kam mě následující pondělí přišel navštívit pan z Breteuil a řekl mi, že byl v Rueilu, kde byla královna, které hráli všemožnou hudbu a která se velmi bavila; že vévodkyně z Aiguillonu je ve větší přízni než kdy předtím a že kardinál Mazarin bydlí v předzámčí a přinutil Mademoiselle, aby odtamtud odešla a ubytovala se v městečku.“ Předzámčím (*basse-cour*) se nazývala ta část zámku, kde byly kůlny pro kočáry a hospodářské budovy.

kvůli dani, které se říkalo sáhovné (*toisé*) a která byla uvalena na každý dům, jenž měl platit určitou dávku za každý sáh. Ve chvíli, kdy se začaly domy měřit,³⁰ nastalo mezi lidem pozdvižení: několik buřičů tlouklo na buben a vyvěsilo kapesník na konec hole, aby jim sloužil jako prapor. Takto táhli ulicemi, aby rozdmýchali vzpouru; přítomnost krále tuto vzbouřenost brzy rozpýtlila.³¹

Krátce nato propukla další, z dost zábavného důvodu, která však byla ze strany těch, kdo ji podnikli, vedena dost rázně, aby vzbudila obavy. Zemřel farář od Saint-Eustache: pan arcibiskup pařížský, který tu faru uděluje, ji dal panu Poncetovi.³² Když se ten chystal ujmout se jí, postavil se proti tomu synovec zesnulého, jménem Merlin: chtěl uplatnit rezignaci, kterou prý jeho strýc, zesnulý farář, učinil v jeho prospěch. Pro Ponceta nebylo těžké se bránit, kvůli vadám, které toto domnělé právo činily neplatným. Merlin však našel oporu v přízni farníků, a zvláště drobného lidu farnosti, který si pro náklonnost, jakou choval ke strýci, umínil stát na straně synovce. Lid se srocoval, aby ho chránil; a když poslali několik městských biřiců a několik gardistů, aby dav rozehnali, ta chátka se zmocnila kostela a zvonila na poplach.³³

Tento nepořádek trval dobré tři dny, během nichž se radili, že půjdou vyplnit dům pana kancléře, protože jako farník nestál na Merlinově straně. Trhovkyně z tržnic k tomu vyslaly ke královně deputaci, a ta, která mluvila, řekla jako jediný důvod, že Merlinové byli jejich faráři z otce na syna a že si poslední přál, aby po něm nastoupil jeho synovec; že nemohou snést žádného jiného. Nikdy nebylo frašky tak zábavné jako všechno, co se odehrálo ve sváru těch dvou soupeřů, a nebýt následků, jichž bylo třeba se obávat, bylo by člověka těšilo dívat se, jak trvá. Když se vidělo, že se měšťané začínají v tržnicích barikádovat a že není jiného prostředku je uklidnit než dát jim faráře, jehož žádají, dostali Merlina; a hned byl ve farnosti všude klid.

Zatímco byl dvůr zaměstnán tím, aby tyto začátky vzpoury neměly zlé následky, obléhal Monsieur Gravelines, které se velmi dobře bránilo;³⁴ proto také jeho dlouhý a houževnatý odpor učinil jeho dobytí tím slavnějším pro Jeho královskou Výsost, k jejíž cti je třeba ještě říci, že úspěch tohoto podniku byl vždy pokládán za tak obtížný, že za vlády krále, jeho bratra, ačkoli kardinál Richelieu, který vládl, byl velmi velký státník a jeden z nejsmělejších mužů na světě ve svých záměrech, se nikdy nikdo neodvážil pojmout záměr tu pevnost napadnout. Zpráva o její kapitulaci mi způsobila nepředstavitelnou radost, protože jsem vždy chovala k Monsieurovi všechnu možnou něhu, i když jsem se domnívala, že se mnou nezachází dobře. V den, kdy se v Notre-Dame zpívalo *Te Deum* na poděkování za toto dobytí,³⁵ konaly se, jak se sluší, veřejné slavnosti. Pan kancléř dal toho dne večer odpálit před svým domem velmi pěkný ohňostroj, na jehož podívanou mě pozvala paní ze Sully; a měli jsme tam kromě toho velké občerstvení a houslisty.

Madame dala nazítří zapálit další velký ohňostroj na nádvoří Orleánského paláce,³⁶ v jehož oknech byly všude papírové lucerny, na nichž byly namalovány erby Jejich královských Výsostí; a aby byla slavnost

³⁰ Stará nařízení zakazovala stavět za pařížskými hradbami; navzdory tomuto zákazu tam vyrostlo mnoho staveb. Usnesení královské rady z 27. ledna 1644 nařídilo vyměřit budovy postavené za starými hradbami a vybrat od jejich držitelů pokutu vypočtenou podle počtu sáhů. Tento výnos dal podnět k vzpouře, o níž mluví Mademoiselle.

³¹ Král se vrátil do Paříže 5. července 1644.

³² Mademoiselle klade do roku 1644 události, k nimž došlo roku 1645, jak dokazuje Deník Oliviera d'Ormesson k 29. květnu 1645.

³³ Vzpoura vrcholila 30. května 1645. „Ženy,“ píše Olivier d'Ormesson, „vystoupily na zvonici a zvonily na poplach; držely stráž a každého, kdo šel kolem, se ptaly: Kdo jde? Bylo třeba říci Merlin, jinak byl člověk zbit. Civilní poručík ani gardisté nic nezmohli. Nakonec byla královna nucena vzkázat farníkům po panu Thubeufovi, že budou mít za faráře pana Merlina. Potom zpívali *Te Deum* a provolávali: Ať žije král, královna a pan Merlin! Večer zapalovali ve všech ulicích ohně radosti, i lidé urozeného stavu.“ Deník Oliviera d'Ormesson k 30. květnu 1645.

³⁴ Toto město kapitulovalo 28. července 1644. – Obléhání trvalo od konce května; nominálně velel Gaston Orleánský, fakticky maršálové La Meilleraye a Gassion. Fridrich Jindřich Oranžský poslal admirála Trompa, aby holandským loďstvem uzavřel přístav.

³⁵

2. srpna 1644.

³⁶ Gaston Orleánský tehdy bydlel v Lucemburském paláci, který se proto někdy nazývá Orleánským palácem.

úplná, byl ples a občerstvení. O dva dny později jsem udělala totéž u sebe, a potom jsem vzala houslisty ke královně, která nás s potěšením nechala dost dlouho tančit na terase Palais-Royal. Monsieur se krátce nato vrátil ke dvoru.

V předvečer jeho příjezdu se konala velmi krásná společnost u příležitosti svatby paní hraběnky z Belin, dcery pana hraběte z Tresmes,³⁷ kapitána královské tělesné stráže, která se vdávala za hraběte z Tavannes,³⁸ mého příbuzného. Jejich Veličenstva nevyjela Monsieurovi naproti, protože si to nepřál; jel mu naproti jen kardinál Mazarin, a celý dvůr projevoval velkou radost, že ho tam znovu vidí. Pan vévoda z Enghien, který byl tehdy v Německu, tam ze své strany činil velké pokroky; odpor, který jsem k němu v té době chovala, způsobil, že jsem se nijak ráda nevypytávala, co dělá. Proto o tom teď nic neřeknu, aniž chci cokoli zamlčet z jeho slávy, protože dějiny o ní řeknou dost, aby ho zvěčnily.³⁹

Hned po Monsieurově návratu odjel dvůr do Fontainebleau, kde se Neuillant ode mne nehnula, stejně jako velmi často Saint-Mesgrin, do níž se Monsieur zamiloval.⁴⁰ Madame, která pocítila jistou žárlivost na Monsieurovu lásku, mi to zazlívala, ačkoli jsem k té galantní pletce nijak nepřispěla: čehož se nebylo třeba ani obávat vzhledem k mé povaze, která je tomuto druhu zaměstnání přímo protivná. Protože Saint-Mesgrin byla velmi početná dívka, nemohla jsem jí bránit, aby mě navštěvovala, a Monsieurovi ještě méně, na této cestě, kdy mě celý dvůr dost pilně navštěvoval. V té době jsem se seznámila se Saujonem,⁴¹ o němž budu jinde mluvit dost obšírně, takže stačí uvést tu jen dobu, kdy jsem ho poznala, ačkoli to není nijak významná osobnost.

Paní a slečna z Épernonu přijely ke dvoru: postarala jsem se, aby byly ubytovány blízko mého bytu; netěšila jsem se však dlouho z toho, že je tam vidím: slečna onemocněla neštovicemi, a královna mě hned nato požádala, abych opustila zámek. Dala jsem jí vzkázat, že bych, bude-li s tím souhlasit, obsadila byt Monsieura, který byl prázdný, protože Monsieur byl v Blois; a ten byt byl velmi vzdálen od toho, který jsem opouštěla. Nechtěla to a odpověděla, že má osoba je příliš drahá, než aby ji vystavovala nebezpečí: dobře jsem poznala, že to byla jen zdvořilost, aby mě vzdálila s větší uhlazeností, protože král přece v zámku zůstával. Musela bych být velmi lehkověrná, abych se nechala přesvědčit, že královna tam viděla větší nebezpečí pro mne než pro svého syna.

Odjela jsem od dvora rozmrzelá a odebrala se nedaleko odtud do Fleury, domu jednoho šlechtice jménem baron z Rannes, který je ve službách Monsieura. Slečna z Neuillant mě tam následovala, za což jsem jí byla zavázána, protože mi její dobrá společnost ušetřila mnoho nudy, kterou bych bez ní měla. Byla jsem tam jen tři dny, protože Monsieur se vrátil z Blois, podivil se, že nejsem u královny, a ihned pro mě poslal; uposlechla jsem s velkou radostí, abych se mohla častěji dozvídat zprávy o slečně z Épernonu, jejíž nemoc mě velmi znepokojovala. Pan rytíř z Guise jí věnoval veškerou představitelnou péči; ohled na nebezpečí, které hrozí tomu, kdo se přibližuje k nemocným neštovicemi, mu nezabránil, aby ji denně nenavštěvoval: projevil k ní neuvěřitelnou vášeň, která trvala ještě celou následující zimu.

Když jsme se vrátili do Paříže, projevila mi Madame jistý chlad kvůli Saint-Mesgrin; netrvalo to dlouho: dobré porozumění, které jsem se Saint-Mesgrin měla, brzy skončilo. Abbé z La Rivière, kterého jsem

³⁷ René Potier, hrabě, později vévoda z Tresmes, byl kapitánem tělesné stráže. – René Potier (asi 1579–1670) dosáhl roku 1648 povýšení hrabství Tresmes na vévodství; příčina smrti v pramenech neuvedena.

³⁸ Louise-Henriette Potier se poprvé provdala za Emmanuela de Faudas-Averton, hraběte z Belin; podruhé se provdala za Jacquese de Saulx, hraběte z Busançois a z Tavannes. – Jacques de Saulx, hrabě z Tavannes (1620–1683), byl za Frondy přívržencem pana Prince; roku 1650 se po zatčení princů zavřel s Colignym-Saligny v burgundské pevnosti Seurre (Bellegarde). Zemřel roku 1683 (přirozená smrt).

³⁹ Vévoda z Enghien vyhrál v té době bitvu u Freiburgu, která se skládala z několika bojů svedených 3. a 5. srpna 1644. – Podle jiných údajů se bojovalo 3., 5. a 9. srpna 1644.

⁴⁰ V jedné básni složené v té době o předních kráskách dvora se mluví o Saint-Mesgrin, vzpurné panně, která se brání ještě lépe než Gravelines: Gravelines dobyvatelé dobyli, ale Saint-Mesgrin snad nedobudou. Další podrobnosti o slečně ze Saint-Mesgrin lze najít v Loretově gazetě (1. října 1650); je z ní vidět, že si v té době, jak říká Loret, velmi získala bohatého finančníka Jeannina de Castille.

⁴¹ Compet de Saujon. – Šlechtic, později kapitán gard. Roku 1648 se pokusil sjednat sňatek Mademoiselle s arcivévodou Leopoldem Vilémem, v květnu 1648 byl zatčen a vězněn v Bastile a v Pierre-Encise (viz níže, kap. V). Křestní jméno a životní data nejsou doložena.

neměla ráda, se začal dvořit Neuillant; stala se mi podezřelou a má důvěra k ní poklesla. Když jsem poznala, že mezi paní Princeznou a jí je jisté přátelství, rozkmotřily jsme se docela, a tím zároveň jsem ochladla k Saint-Mesgrin, která mě přestala navštěvovat, protože si na to zvykla skoro jen kvůli Neuillant. Téhož roku jsem ztratila ještě přátelství slečny z Longueville,⁴² protože když zemřela paní hraběnka, odešla bydlet do paláce Longueville⁴³ ke své nevlastní matce, která byla pro mne osobou nesnesitelnou: tak to mezi námi dvěma vypudilo styky i přátelství.

Zmatek v anglických záležitostech, který začal za ministerstva kardinála Richelieua, dospěl toho roku tak daleko, že anglická královna byla nucena opustit zemi a uchýlit se do Francie. Přistála v Bretani, v přístavu Brest; měla nemoc, kvůli níž jí lékaři předepsali vody v Bourbonu. Odjela tam užívat lázní, než přijela ke dvoru. Když dokončila léčení a vědělo se, že má přijet, byla jsem jí vyslána naproti jménem Jejich Veličenstev v králově kočáře, jak je zvykem, až do Bourg-la-Reine, kde jsem ji zastihla s Monsieurem, který tam jel přede mnou. Když jsme ji vezli do Paříže, potkali jsme Jejich Veličenstva kousek za předměstím Saint-Jacques;⁴⁴ a když se navzájem pozdravili a vyměnili si zdvořilosti, přisedla anglická královna ke králi a královně. Ačkoli vynaložila mnoho péče, aby obnovila své síly a zdraví, byla ve všech ohledech v tak žalostném stavu, že ji všichni litovali. Ubytovali ji v Louvru, kde se jí nazítří dostalo všech poct náležejících královně, a to královně, dceři Francie.⁴⁵ Několik měsíců vystupovala s královskou družinou; měla s sebou mnoho urozených dam, dvorní slečny, kočáry, stráž, lokaje. To se pozvolna zmenšovalo, a zakrátko nebylo nic vzdálenějšího její důstojnosti než její družina a její stůl.

Za několik měsíců nato přišla ke dvoru zpráva o smrti španělské královny,⁴⁶ což prodloužilo smutek ve Francii, kde smutek za nebožtíka krále ještě neskončil. Mínilo se, že tento ovdovělý král by byl pro mne vhodnou partií; královna mi dala najevo, že si to vášnivě přeje. Kardinál Mazarin se ke mně vyjádřil v témže smyslu a řekl mi navíc, že má zprávy ze Španělska, z nichž se dozvídá, že se tam ta věc přeje. Královna a on o tom nějaký čas mluvili s Monsieurem a se mnou; a předstíranou horlivostí dobré vůle nás oba vábili touto ctí, ačkoli neměli nejmenší úmysl nám vyhovět. Byli jsme však v tak dobré víře, že jsme nepozorovali, že oni žádnou nemají, takže pro ně bylo snadné věc obejít, jak to skutečně učinili, a najednou se o tom přestalo mluvit. Teď by mě velmi mrzelo, kdyby se byla uskutečnila: při mé povaze bych nechtěla být královnou, abych byla tak nešťastná, jako byla ta španělská. Jistý Španěl jménem Georges de Casselny, který byl zajat v Katalánsku a byl zajatcem na čestné slovo, přišel za panem ze

⁴² O slečně z Longueville viz výše, kap. I. Ve starých vydáních bylo neprávem uvedeno paní z Longueville místo slečny z Longueville. Nevlastní matkou, o níž je v téže větě řeč, byla Anne-Geneviève de Bourbon, vévodkyně z Longueville, o níž se mluvilo už několikrát.

⁴³ Palác Longueville stál v době, o níž mluví Mademoiselle, v ulici du Petit-Bourbon (dnes náměstí před Louvrskou kolonádou) a v ulici des Poulies. Roku 1665 ho prodal Ludvíkovi XIV. Henri d'Orléans, vévoda z Longueville, který koupil palác Chevreuse v ulici Saint-Thomas-du-Louvre. Bývalý palác Chevreuse pak přijal jméno palác Longueville. – Chéruelův letopočet nesedí: Henri II. Orleánský, vévoda z Longueville, zemřel 11. května 1663. Podle novějších údajů získal král palác Chevreuse 30. července 1662 a 13. srpna 1662 ho dal vévodovi z Longueville výměnou za jeho palác v ulici des Poulies; podle jiných byl palác Chevreuse postoupen vévodkyni z Longueville roku 1663.

⁴⁴ Anglická královna (Henrietta Marie Francouzská) přijela do Paříže 5. listopadu 1644.

⁴⁵ Deník Oliviera d'Ormesson podává dost úplné podrobnosti o vjezdu anglické královny do Paříže: „Anglická královna poobědvala a přenocovala v Montrouge a královna ji tam přijela uvítat v sobotu (5. listopadu) s králem, malým Monsieurem (Filipem z Anjou, později vévodou orleánským), paní Princeznou a panem vévodou z Enghien ve svém kočáře. Páni z Guise a všichni kavalíři byli na velmi dobrých koních a oděni do barevných šatů se zlatými a stříbrnými výšivkami. Městská rada jí vyjela naproti do Montrouge, aby ji pozdravila. Po krátkém rozhovoru vstoupil král první a usadil se vpředu ve svém kočáře. Anglická královna se posadila vedle něho; královna potom vzadu; pan vévoda orleánský u dvířek z jedné strany a pan vévoda z Enghien z druhé; paní Princezna vedle královny. Pořadí bylo takové, že vpředu šla velká stáj, potom královi lehčí jezdci a pak mušketýři, v jejichž čele byli páni z Montbazou a z Trévilles (Troisville). Potom šlo množství šlechty na dobrých koních a pak tělesná stráž krále a královny; nato samotný králův kočár s mnoha šlechtici na koních; potom kompanie četníků krále a královny, kočár anglické královny, pak kočáry krále, královny, vévody orleánského, pana Prince atd. Kardinál Mazarin se neukázal. Vystoupili u Louvru a ubytovali anglickou královnu v královnině bytě. Všechny svrchované dvory ji přišly pozdravit; a říká se, že nejlépe si vedl pan Nicolai, první prezident účetní komory. Král a královna navštívili anglickou královnu nazítří. Královna jí vždy dávala místo po pravici a oslovují se Madame, má sestro. Král šel všude první; říká jí toto a ona jemu Monsieur. Král jí dává tisíc dvě stě franků denně.“ Kardinál Mazarin, který při vjezdu anglické královny nebyl, ji šel pozdravit nazítří.

⁴⁶ Alžběta Francouzská, dcera Jindřicha IV. a manželka Filipa IV., španělského krále, zemřela 5. nebo 6. října 1644. Tato událost byla ve Francii známa před vjezdem anglické královny; ale, jak říká jeden rukopisný zpravodaj té doby, „smrt španělské královny se nechtěla oznámit, dokud se nevykoná vjezd řečené královny anglické“. – Správně 6. října 1644; viz výše, kap. I.

Surgis do Orléans, aby ho poprosil, aby mu zjednal rozhovor s Monsieurem, který jeho přijetí odložil do Paříže. Tímto odkladem se úmysl toho Španěla prozradil: byl vsazen do Bastily a kardinál řekl Monsieurovi, že je to člověk, který ho chtěl tímto návrhem sňatku odvrátit od služby králi; čemuž Monsieur uvěřil a věří dosud.

Několik osob však tvrdilo, že to nebyla záminka a že ten šlechtic měl rozkaz činit pevné a upřímné návrhy na sňatek svého krále se mnou, o nichž se domníval, že má promluvit s Monsieurem dříve, než je přednese u dvora. Ten ubožák však byl kvůli tomu několik let vězněn; a když byl propuštěn na svobodu, byl doprovázen až za hranice království. Stalo se, že později hlídal pana vévodu z Guise ve Španělsku, když byl zajat v Neapoli;⁴⁷ a když pan z Guise poslal sem k Monsieurovi jednoho šlechtice, dal mi Georges de Casselny vyřídit poklonu a uložil mu, aby mi řekl, že kdybych ho neznala, mohu dobře vědět, kdo je, protože jsem o něm slyšela dost mluvit: a v tom se nemýlil.

Nevzpomínám si, že by se u dvora v té době přihodilo něco pozoruhodného. Velmi pilně jsem navštěvovala anglickou královnu, která, jakkoli byla nešťastná, nepřestávala se zalíbením vyličovat všechna svá minulé štěstí, sladkost života, který vedla v Anglii, krásu a dobrotu té země, zábavy, které tam měla, a zvláště dobré vlastnosti prince waleského,⁴⁸ svého syna. Dávala najevo přání, abych ho mohla vidět: z toho jsem dost dobře uhodla její úmysly, a pokračování ukáže, že jsem se v úsudku, který jsem si o tom učinila, nemýlila.

Nastal čas vytáhnout s vojsky do pole. Monsieur odjel k vojsku;⁴⁹ byl tam nějaký čas, aniž co podnikl, potom překročil Colme u Capelle-Brouck, přechod, o němž se od té doby hodně mluvilo a který se proslavil odporem, jaký tam kladli nepřátelé. Boj byl tvrdý; a ačkoli celé španělské vojsko přešlo na druhý břeh řeky a větší část našich ji přeplavala, ztratili jsme tam přesto velmi málo lidí. Jeho královská Výsost se odtud vydala oblehnout Mardyck,⁵⁰ který dobyla, a potom Bourbourg,⁵¹ kde pan z Rantzau⁵² tak užitečně přispěl k úspěchu obléhání jako jeden z generálporučíků pod Monsieurem: to přimělo Jeho královskou Výsost, aby se za něho přimluvila, a byl jmenován maršálem Francie, což byla čest hodná jeho rodu, neboť je z jednoho z předních rodů Holštýnska, a odměna náležející za dlouhé služby, které této koruně za války prokázal. Kromě Mardycku a Bourbourgu dobyl Monsieur za toho tažení ještě Béthune⁵³ a mnoho dalších míst, na jejichž jména si nevzpomínám.⁵⁴ Zdálo se, že se stačí jen ukázat, aby mu otevřela brány, takovou hrůzu nahnal Španělům ve Flandrech úspěch, který měl u Gravelines.

Pan vévoda z Enghien ze své strany dále získával v Německu nad císařskými rozličné výhody; a mimo jiné vyhrál slavnou bitvu u Nördlingenu,⁵⁵ která neposloužila méně k tomu, aby uvedla francouzské záležitosti v Německu do dobrého stavu, než k tomu, aby tomuto princovi získala pověst, kterou má dnes, že je největším vojevůdcem svého století. Kdyby si byl kardinál Mazarin, který chce, aby se všechny úspěchy státu přičítaly jeho ministerstvu, vždy uchoval takové pomocníky, jako byli tito dva princové,

⁴⁷ Vévoda z Guise byl zajat 5. dubna 1648 u Capuy a odvezen do Gaety. – Neapolské povstání proti španělské vládě vypuklo v červenci 1647; Guise přistál v Neapoli 15. listopadu 1647 a byl prohlášen vévodou (dóžetem) „Neapolské královské republiky“. V dubnu 1648 obsadil Neapol don Juan José Rakouský, Guise padl do zajetí a byl odvezen do Španělska, odkud byl propuštěn roku 1652.

⁴⁸ Karel Stuart, narozený 22. května 1630; vládl v Anglii jako Karel II. v letech 1660 až 1685. – Syn anglického krále Karla I.; anglickým, skotským a irským králem se stal po restauraci roku 1660. Zemřel 6. února 1685 v paláci Whitehall v Londýně, čtyři dny po náhlém záchvatu mrtvice (2. února); příčina nejistá: prameny uvádějí mrtvici, novější rozbor příznaků ukazuje spíše na selhání ledvin (urémii); dobové podezření z otravy se neprokázalo.

⁴⁹ Gaston Orleánský odjel k vojsku 28. května 1645.

⁵⁰ Pevnost Mardyck byla obklíčena 20. června a vzdala se 10. července.

⁵¹ Bourbourg byl dobyt 9. srpna.

⁵² Josias Rantzau byl jmenován maršálem Francie 16. července 1645. Zemřel 4. září 1650. – Josias, hrabě z Rantzau (18. října 1609 Bothkamp v Holštýnsku – 1650), holštýnský šlechtic, původně švédský plukovník, který přešel do francouzských služeb; později guvernér Dunkerku. Datum jmenování maršálem se v pramenech rozchází (16. července, podle jiných údajů 30. června 1645). V bojích přišel o oko, ucho, paži a při obléhání Arrasu (1640) o nohu. Dne 27. února 1649 byl zatčen pro podezření z jednání se Španěly a vězněn, propuštěn byl 22. ledna 1650. Zemřel v září 1650 v Paříži na vodnatelnost, kterou dostal po uvěznění (přirozená smrt); den úmrtí se v pramenech rozchází (4. nebo 14. září).

⁵³ Béthune se vzdalo 29. srpna 1645.

⁵⁴ Saint-Venant, La Mothe-aux-Bois, Warneton (Varneton), Comines a Menin otevřely postupně své brány v září 1645.

⁵⁵ Bitva u Nördlingenu (franc. Nordlingue) v Bavorsku byla vyhrána 3. srpna (1645). – Nazývá se též bitvou u Alerheimu.

jak se mu to ještě několik let dařilo, bylo by se Francii vedlo lépe.⁵⁶ Nemohl se zdržet, aby neprojevil svou neschopnost, a jeho nedostatek úsudku můžete vidět na tom, co o něm povím.

Hned po bitvě u Nördlingenu pan vévoda z Enghien těžce onemocněl,⁵⁷ a to tak, že kurýr, který přinesl tu zprávu, řekl, že ho opustil, když se ho lékaři vzdali a že nemůže vyváznout; přesto, protože byl připraven ohňostroj, který se měl toho dne odpálit na vodě pro zábavu dvora, neměl kardinál Mazarin, aniž by uvážil, jaké následky může mít, projeví-li se taková lhostejnost ke ztrátě prince takového postavení, který nešetřil ničím ve službě státu, ten rozum, aby dal tu zábavu o několik dní odložit. A jako by chtěl tomu, kdo by to chtěl postřehnout, ještě víc napomoci, stalo se, že ohňostroj byl odpálen naproti paláci Enghien, kde byla paní vévodkyně z Enghien; a nebylo pochyb, že hluk tak veřejné radovánky učinil její soukromou bolest ještě citelnější.

Obava ze smrti tohoto prince netrvala dlouho: o několik dní později přišla zpráva o jeho uzdravení; dozvěděli jsme se, že se vyléčil z horečky i z prudké vášně, kterou už několik let choval ke slečně du Vigean.⁵⁸ Byla to záležitost, kterou bral tak vážně, že když jeho žena onemocněla, slíbil té slečně, že si ji vezme, a dal to všem tak dobře uvěřit, že pan du Vigean a celá jeho rodina, jimž to bylo prohlášeno, o tom byli dokonale přesvědčeni, ačkoli k uskutečnění bylo napřed třeba, aby buď jeho žena zemřela, nebo aby bylo zrušeno jeho manželství, z něhož měl už syna. Jeho žena se uzdravila a nabyla dokonalého zdraví. Zbývalo jen zrušení jeho manželství. Pan vévoda z Enghien o tom už mluvil s kardinálem Mazarinem; a mnoho lidí, kteří tvrdí, že znají pravdu o této historii, má za to, že kdyby bylo jisté, že si po zrušení manželství vezme slečnu du Vigean, bylo by se zrušení povolilo. Ta dívka byla velmi krásná: proto byl tento slavný milenec tak hluboce zasažen. Když odjížděl k vojsku, touha po slávě mu nebránila cítit bolest odloučení; nemohl se s ní rozloučit, aniž prolil slzy, a když odjížděl na tuto poslední výpravu do Německa, omdlel, když se s ní loučil.⁵⁹

⁵⁶ Mademoiselle zřejmě vůbec nechápe politiku Mazarina, postaveného mezi rody Orléans a Condé, který je musel šetřit s krajní obratností a stavět je proti sobě. Jeden nejmenovaný autor, který zanechal nevydané paměti o této době (Císařská knihovna, rukopisy, Suppl. fr. č. 925), posuzuje situaci a ministrovo počínání mnohem lépe: „S novým rokem (1644) začal každý kout nové plány. Vévoda orléanský, který byl za minulé vlády skoro stále v nemilosti, chtěl využít času a příležitosti a požádal o guvernéřství v Languedocu. Tato provincie je bezpochyby jednou z nejdůležitějších ve Francii, ať pro úrodnost kraje, ať pro svou rozlohu, ať pro svou polohu. Rhôna a moře, jimiž je z jedné strany ohraničena, Guyenne z druhé, město Toulouse a jeho parlament, ale zvláště citadely v Saint-Esprit a v Montpellieru jeho význam nesmírně zvyšují. Maršál ze Schombergu, který ji po několik let dost šťastně spravoval, si velmi přál v ní zůstat. Naléhají však na něho, aby přijel ke dvoru; brání se a omlouvá se; ale nakonec musel uposlechnout. Sotva přijel, dala se věc do jednání a tak se na něho naléhalo, že po několika sporech byl nucen spokojit se s guvernéřstvím v Metách, s úřadem plukovníka Švýcarů a se sto tisíci tolary v hotovosti a vzdal se úřadu. Princ z Condé zatím pravidelně zasedal v radě a byl tak zahrnut statky, hodnostmi a úřady, že si neměl co přát kromě zachování toho, co měl. Pokud jde o vévodu z Enghien, ten neměl žádné zaopatření; ale jeho rod, jeho služby a jeho ctížádost mu dávaly doufat ve všechno: proto upřel zraky na guvernéřství v Champagni, jednak pro snadnost, s jakou je bylo možno vyrvat z rukou maršála z L'Hôpitalu, jednak proto, že Champagne sousedí s Burgundskem, jehož guvernérem byl princ z Condé. Věc se brzy urovnala, protože se maršál z L'Hôpitalu spokojil s nějakými penězi v hotovosti a s úřadem králova místodržitele; ale protože guvernéřství provincií jsou spíše břemenem než výhodou, nejsou-li spojena s guvernéřstvím nějakého zvláštního opevněného místa, přál si vévoda z Enghien, aby se k němu připojily citadely v Clermontu a ve Stenay; k čemuž byla královna nucena svolit; ale aby se zachovalo zdání, odložilo se provedení až do návratu z tažení. – Kardinál Mazarin, vida, že se na něho tak naléhá ze všech stran, začal vážně myslet na své záležitosti a usoudil, že k udržení svého postavení musí nezbytně rozdělit rody Orléans a Bourbon, aby se navzájem vyvažovaly a on mohl stát pevně uprostřed a stát se nepostradatelným oběma. Nebylo pro něho nesnadné ve svém záměru uspět; neboť kromě povahy těchto princů a jejich tak protichůdných nálad je činily nesmiřitelnými na jedné straně vazba, kterou měl vévoda orléanský k rodu lotrinskému, nepříteli rodu Bourbon, a na druhé straně smrt vévody z Montmorency, na kterou vévoda orléanský nemohl zapomenout. Kardinál k tomu ještě přidával své úskoky, tu podněcoval žárlivost vévody orléanského na slávu a krásné činy vévody z Enghien, tu rozněcoval ctížádost druhého, a živil tak jejich rozdělení, a zvláště rozdělení žen na obou stranách, které spolu ustavičně soupeřily duchem i krásou.“ Zdá se, že Mademoiselle tuto Mazarinovu politiku vůbec netušila. Přičítá jeho neschopnosti a nedostatku úsudku (to jsou přesně výrazy, jichž užívá) počínání ministra, po pravdě málo poctivé, ale jistě velmi obratné, jímž rozdělit dva mocné rody, jejichž spojení by bylo ovládlo a utlačilo regentku i Francii.

⁵⁷ Vévoda z Enghien onemocněl 2. září před Heilbronnem. Převezli ho do Philippsburgu.

⁵⁸ Marthe Poussart du Vigean, o níž byla řeč výše (kap. I), vstoupila ke karmelitkám v ulici Saint-Jacques roku 1647 a složila tam řeholní slib roku 1649. Viz Cousinovu knihu *Madame de Longueville*, přílohu o karmelitkách a zvláště o slečně du Vigean.

⁵⁹ Slečnu du Vigean patrně míní Sarasin pod jménem Filis v těchto verších, určených vévodovi z Enghien po německém tažení (1645): Velký vévodo, jenž neseš srdce Amorovo a tvář Martovu atd., když jsi dal zvítězit liliím a zkontroloval pýchu Německa, přijď u své Filis začít tažení jiného druhu.

Avšak ať už prudkost toho neduhu nedovolila, aby byl dlouhého trvání, nebo ať nebyl povahy, která by mohla odolat tak dlouhé absenci, bylo pozorovat, že předmět svých citů najednou zapomněl, a po návratu jí nedal najevo žádnou známku vášně, kterou jí kdysi projevoval; ona mohla najít útěchu v dobrém a moudrém chování, jaké k panu vévodovi z Enghien zachovávala. Tato galantní pletka byla příčinou, že se pro ni nenaskytla žádná partie a že Saint-Mesgrin,⁶⁰ který ji už dlouho miloval, se neodvažoval dát učinit žádný sňatkový návrh, pro žárlivost, kterou mu ten princ působil: proto měl nesmírnou radost, když se dozvěděl, že může být vyslyšen. Dal hned promluvit s příbuznými slečny du Vigean a o sňatku se jednalo: bez úspěchu; načež se stala řeholnicí v klášteře karmelitek v Paříži.

Po skončení tažení se Monsieur vrátil ke dvoru a po návratu zastihl Madame, která porodila dceru,⁶¹ čehož jsem litovala, protože jsem věděla, že to bylo proti přání Jeho královské Výsosti a že to nebylo ku prospěchu jeho domu. Dvůr odjel strávit podzim jako obvykle do Fontainebleau; vše, co se tam dostalo k mé známosti, byla jen galantní pletka pana z Joyeuse se slečnou z Guerchy,⁶² královninou dvorní slečnou: všichni říkali, že je to z popudu slečny z Guise, která nechťela, aby si její bratr vzal slečnu z Épernonu. Galantní pletky pana vévody z Guise se slečnou z Pons⁶³ nadělaly po pravdě více hluku než tato; trvaly s takovou silou, že si nezaslouží, abych jim tu věnovala místo. Vracím se tedy k panu z Joyeuse, jeho bratrovi, jehož počínání dalo za pravdu úsudku, který se učinil o jeho sestře. Jeho návštěvy v paláci Épernon byly pak méně časté, a já jsem odhalila, že ho jeho paní matka chce oženit se slečnou z Angoulême;⁶⁴ upozornila jsem na to paní a slečnu z Épernonu, které tomu nemohly uvěřit. Nějaký čas nato zjistily, že je to pravda.

⁶⁰ Jde o Jacquesa Estuarta, markýze ze Saint-Mégrin neboli Saint-Mesgrin, bratra slečny ze Saint-Mesgrin, která vzbudila vášeň Gastona Orleánského; o něm viz výše, kap. II.

⁶¹ Marguerite-Louise d'Orléans, narozená 28. července 1645, provdaná 19. dubna 1661 za Cosima Medicejského, toskánského velkovévodu, zemřela v Paříži 17. září 1721. – Markéta Luisa Orleánská se narodila v Blois; byla nejstarší dcerou Gastona Orleánského z druhého manželství s Markétou Lotrinskou, tedy Mademoiselleinou nevlastní sestrou; její manžel se stal velkovévodou jako Cosimo III. až roku 1670. Zemřela 17. září 1721 v Paříži (přirozená smrt; v letech 1712 a 1713 prodělala záchvaty mrtvice).

⁶² Krásu slečny z Guerchy opěvují básně té doby: „Guerchy, ty uchvacuješ svět...“ A jinde: Guerchy, dvě srdce pro vás hoří; láska, která je spojuje, by je nechala spolu naříkat, aniž by na sebe žárlila: Malta a Lotrinsko jsou pod vaší vládou. Tyto Benseradovy verše označují podle vykladačů komtura z Jars, maltézského rytíře, a vévodu z Joyeuse z lotrinského rodu. – Dvorní slečna Anny Rakouské.

⁶³ Suzanne de Pons, dcera Jeana-Jacquese de Pons, markýze de la Caze, a Charlotte de Parthenay, paní z Genouillé. Zemřela neprovdána roku 1668. Nevydané paměti, citované už výše (pozn. o Mazarinově politice po bitvě u Nördlingenu), mluví o všech těchto milostných pletkách. „Královna,“ píše nejmenovaný autor, „byla ve Fontainebleau a užívala si půvabů venkova. Tito slavní dobyvatelé (vévoda orleánský a vévoda z Enghien), když jí složili své vavříny k nohám, odebrali se první do Paříže a druhý do Chantilly, kde čekali na konec roku. Jestliže dvůr ve Fontainebleau předčil dvůr v Chantilly počtem, ten mu nijak neustupoval v galantnosti a zábavách. Přijela tam princezna z Condé, vévodkyně z Enghien a z Longueville v doprovodu asi tuctu urozených osob, z nejpůvabnějších ve Francii. Kromě krásy místa byly tam hojně hony, hra, hudba, divadlo, procházky s nesmírnou volností a vůbec všechno, co činí venkov příjemným. Byla tam mladá du Vigean, k níž vévoda z Enghien choval tehdy mnoho něhy a přátelství. Ona mu ze své strany dost opětovala a všichni jí přáli. Přecházelo se nepozorovaně od jedné zábavy ke druhé. Tak čas plynul nepozorovaně, aniž si toho kdo všiml nebo se mohl nudit. Ve Fontainebleau se vévoda orleánský zamiloval do jedné královniny dvorní slečny jménem Saint-Mégrin; vévoda z Guise do jiné, které se říkalo Pons, a vroucně ji prosil, aby si ho vzala.“

⁶⁴ Marie de Valois, jediná dcera a dědička Louise-Emmanuela, vévody z Angoulême a hraběte z Alais. – Správně Marie-Françoise de Valois (1631–1696), pozdější manželka Louise Lotrinského, vévody z Joyeuse. Louis-Emmanuel de Valois (28. dubna 1596 – 13. listopadu 1653 Paříž; podle jiného údaje 13. ledna 1653), hrabě z Alais, od roku 1650 vévoda z Angoulême, guvernér Provence; příčina smrti v pramenech neuvedena.

Kapitola IV (1645–1646)

Ke konci zimy způsobil velký rozruch u dvora i všude jinde jeden sňatek: byl to sňatek slečny z Rohanu,¹ dcery zesnulého vévody toho jména, který se tolik proslavil za války s hugenoty, kterou tak často znovu rozdmýchával. Byla dědičkou rodu, bylo jí dvacet sedm až dvacet osm let a vždy se těšila pověsti nevidané ctnosti. Zdálo se, že nikdy nepotká osobu, která by jí byla rovna rodem i zásluhami. Díky tomuto chování a svému velkému jmění se odvážila doufat v zesnulého pana hraběte ze Soissons,² a skutečně se o tom mluvilo; potom pomýšlela na vévodu Výmarského;³ byla zasnoubena s Ruprechtem,⁴ druhým synem falckého kurfiřta,⁵ který zemřel jako český král. Té hodnosti užil tak málo, že mu byla přiznávána skoro až po jeho smrti. Odmítla pana z Nemours,⁶ nejstaršího ze savojského rodu ve Francii, který byl také starším bratrem toho, jenž se oženil se slečnou z Vendôme; a učinila to pod záminkou náboženství. Nic se nevyrovnalo její hrdosti; přesto pojala náklonnost k panu Chabotovi, o němž jsem mluvila na začátku těchto Pamětí.⁷ Štěstí mu bylo vždycky dost nepříznivé, dokud mu Monsieur nedal úřad prvního maršálka ubytování svého domu, který mu vynášel víc než penze čtyř set tolarů, již měl předtím a která mu byla spolu s úřadem ponechána; to nestačilo, aby se mohl ukazovat ve světě: proto také jeho výprava sestávala jen z ubohého kočáru se skrovným doprovodem, který ho vozil ke slečně z Rohanu. Tento nevalný stav ovšem vyvažoval mnoha dobrými vlastnostmi, pro něž si ho všichni vážili.

Ačkoli nebyl hezký, měl velmi dobré vzezření, mnoho ducha, byl urostlý a tančil dokonale; dokonce se věřilo, že právě tyto půvaby slečnu z Rohanu okouzly. Ačkoli byl mužem cti a měl zásluhy, nikdy si nezískal pověst ve válce. Až do čtyřiaadvaceti let byl vychováván pro duchovní stav a podnikl jen několik tažení jako dobrovolník po boku Jeho královské Výsosti; ani od počátku regentství nebyl příliš horlivý, protože neměl v mysli nic naléhavějšího než uskutečnit svůj záměr se slečnou z Rohanu, v němž právem nacházel nesrovnatelně víc svého prospěchu než ve válce. Tato láska trvala několik let a dala podnět k nesčetným pěkným pletichám.

Mnoho lidí se snažilo Chabotovi v tom posloužit, mezi jinými markýza z Piennes,⁸ jeho sestřenice

¹ Marguerite de Rohan, princezna z Léonu, zemřela 9. dubna 1684. Byla dcerou Henriho z Rohanu, vůdce protestantské strany za Ludvíka XIII. – Narodila se roku 1617; byla dědičkou rodu Rohanů a 6. června 1645 se v Paříži provdala za Henriho Chabota, který se tímto sňatkem stal vévodou z Rohanu. Zemřela 9. dubna 1684 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena). Její otec Henri, vévoda z Rohanu (21. srpna 1579 Blain – 13. dubna 1638), hlava hugenotské strany a její vojévůdce ve válkách let 1621–1629, zemřel v opatství Königsfelden (kanton Bern) po zranění a zajetí v bitvě u Rheinfeldenu (28. února 1638); prameny se rozcházejí, zda zemřel na samo zranění, nebo na mozkové krvácení v době, kdy se zdálo, že se zotavuje.

² Louis de Bourbon, hrabě ze Soissons; viz výše, kap. II.

³ Bernard Sasko-Výmarský, jeden z nejproslulějších vojévůdců Gustava Adolfa; narodil se 16. srpna 1600 a zemřel 18. července 1639. – Chéruef uvádí chybný rok narození: Bernard se narodil 16. srpna 1604 ve Výmaru. Po smrti Gustava Adolfa u Lützen (1632) převzal velení švédského křídla, roku 1634 byl s Hornem poražen u Nördlingenu, od roku 1635 bojoval ve francouzském žoldu a roku 1638 dobyl Breisach. Zemřel náhle 18. července 1639 v Neuenburgu am Rhein na začátku nového tažení, po delším zhoršování zdraví (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁴ Princ Ruprecht se proslavil v anglických občanských válkách, kde velel vojskům svého strýce Karla I. Zemřel roku 1682. – Ruprecht Falcký se narodil 17. prosince 1619 v Praze; jako synovec Karla I. byl bratrancem prince waleského. Zemřel 29. listopadu 1682 ve svém domě ve Spring Gardens ve Westminsteru na zánět pohrudnice (přirozená smrt).

⁵ Falcký kurfiřt Fridrich V. byl roku 1619 prohlášen českým králem, potom dán do klatby a vyhnán ze svých zemí. – Fridrich V. Falcký (26. srpna 1596 Deinschwang – 29. listopadu 1632 Mohuč), zvaný „zimní král“, byl 8. listopadu 1620 poražen v bitvě na Bílé hoře. Zemřel 29. listopadu 1632 v Mohuči na horečnatou nemoc, kterou prameny nazývají „morovou horečkou“ (přirozená smrt).

⁶ Louis Savojský, zemřelý 16. září 1641, byl starším bratrem Charlese-Amédée Savojského, vévody z Nemours, který se oženil s Élisabeth de Vendôme. Když Charlese-Amédée Savojského zabil roku 1652 v souboji jeho švagr, vévoda z Beaufortu, přijal titul vévody z Nemours třetí bratr, Henri Savojský, a roku 1657 se oženil se slečnou z Longueville (Marií d'Orléans), o níž byla řeč výše (kap. I). – Louis Savojský, vévoda z Nemours (1615 – 16. září 1641), zůstal svobodný; příčina smrti v pramenech neuvedena.

⁷ Viz výše, kap. I.

⁸ Gilonne d'Harcourt byla prvním manželstvím provdána za Louise de Brouilly, markýze z Piennes, který padl při obléhání Arrasu roku 1640. Podruhé se provdala za Charlese-Léona de Fiesque, jehož matka byla vychovatelkou Mademoiselle. O této osobě bude v dalším průběhu Pamětí Mademoiselle často řeč. – Gilonne d'Harcourt (1619 – 16. října 1699) se poprvé vdala 26. ledna 1632; markýz z Piennes padl 10. srpna 1640 u Arrasu. S Charlesem-Léonem, hrabětem z Fiesque (1613–1658),

z prvního kolena, která je dnes hraběnkou z Fiesque. Chabot, který ze své strany na nic nezapomínal, začal ke konci žít nádherně; jeho družina se rozrostla skoro najednou; nedělo se to ovšem bez velkého rozruchu a obvyklá blahověle světa způsobila, že se o tom mluvilo všelijak; on nedbal na nic z toho, co se mohlo říkat, jen když svou věc dovede do konce. Usoudil, že se potřebuje opřít ještě o mocnou ochranu: proto se mnohem víc přimkl k panu vévodovi z Enghien, který byl tehdy v Paříži, než ke svému pánovi, který mu tu svou odepřel; také byl za svou oddanost dobře odměněn. Pan vévoda z Enghien se té věci ujal a vynaložil na ni všechn svůj vliv. Ačkoli měl Chabot nesmírně mnoho ducha, nezávázal si tohoto prince k podpoře svého podniku tolik tím jako spíš tím, že dokázal být jeho důvěrníkem u slečny Du Vigean. Když mu tedy Chabot posloužil v záležitosti, na níž mu v životě nejvíc záleželo, nelze se divit, že se s takovou horlivostí, jakou projevil, staral o zdar tohoto sňatku, o nějž Chabot usiloval. Slečna z Rohanu ho dost chtěla, aniž by byla zcela rozhodnuta; šlo jen o to přimět ji k rozhodnutí.

Pan vévoda z Enghien jí o tom promluvil první, a to s úspěchem: byla k tomu příliš nakloněna, než aby se jednání protáhlo. Mluvil o tom také s kardinálem a s královnou, aby sňatek schválili a aby pro Chabota dosáhl vévodského brevetu, aby slečna z Rohanu sňatkem neztratila své postavení; v té věci dosáhl všeho, oč žádal. Když měl zajištěno vše, co mohlo být překážkou, bylo třeba přistoupit k uzavření. Pan vévoda ze Sully,⁹ bratranec slečny z Rohanu z prvního kolena, tu ještě znamenitě posloužil, protože jeho sestřenice už byla vázána slibem; a aby ji přiměl rychleji se rozhodnout, šel za ní jednoho večera a řekl jí, že je všechno odhaleno, že ji její paní matka chce dát unést a že pro ni už není bezpečného místa. Přesvědčena, odebrala se v tu hodinu do paláce Sully, kde byl vévoda z Enghien, který ji přiměl k poslednímu rozhodnutí. Paní z Rohanu,¹⁰ tou záležitostí krajně zasažena, šla za dcerou tam, kde věděla, že je. Pan vévoda z Enghien to všechno obrátil v žert: měla tu mrzutost, že dceru viděla a nic u ní nepořídila; a ačkoli měla v úmyslu ji odvézt, sedl si do jejich kočáru a odvezl každou z nich do jejího domu. Potom už Chabot nesměl ani na okamžik odkládat uzavření sňatku, a protože to nemohlo být v Paříži, neboť paní z Rohanu dala všem kněžím zakázat, aby její dceru oddali, odvezli ji pan a paní ze Sully s Chabotem do Sully, kde je oddal kněz, který se plavil po Loirě a vracel se z Říma se svolením je oddat.¹¹ Když se to paní z Rohanu dozvěděla, myslela už jen na to, jak se pomstít: což také od té doby činila ve všem, v čem mohla. Tato záležitost zaměstnávala celý svět po celou zimu.¹²

Jakmile přišlo jaro, změnila se témata hovoru díky cestě, kterou Jejich Veličenstva podnikla do Compiègne. Monsieur, který se chystal k vojsku, neodjel zároveň s nimi; já, která jsem doprovázela královnou, jsem se s ním šla rozloučit a při té příležitosti jsem s ním mluvila o hraběti z Montrésoru,¹³ svém příbuzném, kterého den předtím uvěznil pro pletichy. Rozzlobil se na mě a řekl mi, že dobře vidí, že to paní z Guise mě přiměla prokázat mu tuto dobrou službu; že kvůli ní nic neudělá, protože je s ní a s chováním jejích dětí naprosto nespokojen; a když jsem dala najevo překvapení a chystala se ji hájit, dodal, že až mi poví, jak se věc má, je si jist, že budu stejného mínění: což mi dalo podnět naléhat na

přívřzencem pana Prince, se provdala 21. října 1644 (podle jiných údajů 1643). Později byla dámou od šatu Mademoiselle a za Frondy ji provázela. Zemřela 16. října 1699 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁹ Maximilien de Béthune, vévoda ze Sully a markýz z Rosny. Byl to syn slavného ministra Jindřicha IV. – Chéruele se tu mýlí: šlo o ministrova vnuka Maximiliena-Françoise de Béthune, vévodu ze Sully (1614 nebo 1615 – 1661), syna markýze z Rosny († 1634). Bratrancem slečny z Rohanu byl proto, že její matka byla dcerou ministra Sullyho. Byl zetěm kancléře Séguiera a roku 1652 členem rady vévody orleánského. Zemřel roku 1661 (podle jiných údajů 1662) (přirozená smrt). Nezaměňovat s ministrem Jindřicha IV. Maximilienem de Béthune, vévodou ze Sully (1559–1641).

¹⁰ Marguerite de Béthune (1595 – 21. října 1660), dcera ministra Sullyho, od 7. února 1603 (podle jiných údajů od roku 1605) manželka Henriho, vévody z Rohanu. Po manželově smrti (1638) se snažila prosadit nárok svého syna Tancreda de Rohan (1630–1649), tajně vychovaného v Holandsku, na jméno a dědictví rodu proti dceři Marguerite, která se proti její vůli provdala za Chabota; spor prohrála rozsudkem pařížského parlamentu z 26. února 1646. Za Tancredova skutečného otce se obecně pokládal její milенец Henri de Nogaret de La Valette, vévoda z Candale. Tancrede padl 1. února 1649 při přepadení v lese u Vincennes. Marguerite de Béthune zemřela 21. října 1660 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹¹ Tento sňatek byl slaven v červnu 1645. – Dne 6. června 1645 v Paříži.

¹² V chronologii této části Pamětí Mademoiselle je jistý zmatek. Tyto události předcházejí bitvě u Nördlingenu, o níž byla řeč výše (kap. III).

¹³ Claude de Bourdeille, hrabě z Montrésoru. Zanechal Paměti, otištěné v hlavních sbírkách pamětí k dějinám Francie. – Narodil se roku 1606; byl oblíbencem Gastona Orleánského a roku 1651 patřil ke koadjutorovým přívřzencům v okolí vévody orleánského. Zemřel roku 1663 v Paříži v paláci Guise (příčina smrti nejistá, patrně přirozená smrt).

něho znovu. Řekl mi, že Montrésor, jehož zásluhy jsem vychvalovala jako zásluhy muže, který má na světě nejvíc cti, provedl slečně z Épernonu ten nejnehodnější podvod, jaký si lze představit: totiž že zatímco dával najevo co největší touhu a horlivost po jejím sňatku, a slečna z Guise také, oba místo ní chystali sňatek slečny z Angoulême, a to na rozkaz paní z Guise, která nic nevěděla o tom, co její dcera dělá na druhé straně; že aby toho lépe dosáhl, šel Montrésor za panem Princem a řekl mu, že ho paní z Guise snažně prosí, aby tu věc přijal vlídně, a že na oplátku se pan z Joyeuse zcela připoutá k němu a k panu vévodovi, jeho synovi; že kdyby také chtěl zjednat návrat pana z Mercœuru¹⁴ ke dvoru a dosáhnout souhlasu s tím, aby se oženil se slečnou z Guise, byl by ještě celý dům Vendôme zcela na jeho straně a on by byl s to dělat všechno, co by se mu líbilo.

Ta řeč mě tak překvapila, že jsem se nemohla zdržet otázky, zda si je Jeho královská Výsost všemi těmi okolnostmi dobře jist; řekl mi, že jsou zcela jisté a že je ví od pana Prince samého, který mu o tom přišel podat zprávu a hanět pana z Joyeuse, že ačkoli má tu čest být jeho švagrem, hledal jinou ochranu než jeho, a také Montrésora, že si myslel, že by se on, pan Princ, chtěl plést do všech těch sňatků; že po tom všem už nemůže o Montrésorově zlé víře pochybovat. Požádala jsem Monsieura o svolení říci to slečně z Épernonu: to mi rád dovolil a měl z toho velkou radost.

Ačkoli mi špatné jednání slečny z Guise v této záležitosti působilo zármutek kvůli ní samé a také proto, že byla příčinou, že se neuskuteční věc, kterou bych si na světě nejvíc přála, bylo mi jakýmsi zadostiučiněním dát paní a slečně z Épernonu poznat, že rady, které jsem jim v té věci dávala, byly pravdivé a že mi přátelství, které k nim chovám, dalo prozíravost, s níž jsem v počínání slečny z Guise viděla jasněji než ostatní. Šla jsem za nimi ihned a učinila jsem při té příležitosti všechno, co mi přátelství mohlo předepsat: byly stejně ohromeny, jako je důvěra, kterou měly ve své prostředníky, musela dosud udržovat v klidu.¹⁵

Nazítří jsem odjela se dvorem do Chantilly,¹⁶ kde nás pan Princ a paní Princezna pohostili tak nádherně, jak jen bylo možné. Odtud se jelo přenocovat do Liancourtu, kde jsme spolu s kardinálem Mazarinem dlouho rozmlouvali o Montrésorově uvěznění. Chtěl si ze mě tropit žerty kvůli tomu, že u Montrésora našli dopis od slečny z Guise, který hodil do ohně, a chtěl mi namluvit, že to, co se o tom rozhlásilo, lze vykládat ve smyslu velmi odporujícím vysoké cudnosti, již se ona honosí. Řekla jsem mu a dokázala, že chování slečny z Guise je takové, že ji nelze bez nespravedlnosti podezírat z nejmenší milostné plotky, i kdyby byl Montrésor velmi mladý, velmi krásný a velmi nebezpečný svůdce; že jí ten dopis nemohl a nesměl nijak uškodit, protože Montrésor je příliš blízkým příbuzným toho rodu a mužem zásluh; že pan z Guise, který k němu měl velkou důvěru, mu nepochybně dal o nějaké záležitosti napsat slečnou

¹⁴ Louis de Vendôme, vévoda z Mercœuru (říjen 1612 Paříž – 6. srpna 1669 Aix-en-Provence), nejstarší syn Césara, vévody z Vendôme, nemanželského syna Jindřicha IV., a starší bratr vévody z Beaufortu. Dne 4. února 1651 se oženil s Laurou Manciniovou (1636–1657), Mazarinovou neteří; po její smrti vstoupil do duchovního stavu a roku 1667 se stal kardinálem. Zemřel 6. srpna 1669 v Aix-en-Provence (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹⁵ Mademoiselle přechází velmi rychle přes události roku 1646 a často je zaměňuje s událostmi roku 1647. Z jednoho dopisu, který napsal jeden z Mazarinových agentů, aby mu byl předložen, se zdá, že Mademoiselle, nebo aspoň několik osob z jejího okolí, bylo podezíráno z nepřátelství k ministrovi. Ten dopis, datovaný 28. března 1646, je zčásti šifrován; šifrované pasáže jsou zde vyznačeny kurzívou: „Ačkoli monsignore (*Mazarin*) snad zná podrobnosti toho, co se u dvora kuje, jsem příliš zavázán službou, kterou dlužím Jeho Eminenci, než abych vás neupozornil na to, co jsem se dozvěděl od jednoho služebníka vévody z Mercœuru, který mě cestou z Chenonceaux do Vendôme navštívil, když se dozvěděl o mé dlouhé nemoci: totiž, pane, že se u téhož vévody slibují, že brzy uvidíme velké *spojení* mezi *domy Lucemburků, Guise a Nemours s domy Condé a Longueville*. K tomuto záměru přispívají různé osoby, a mezi jinými mi tentýž služebník jmenoval *vévodkyni z Montbazonu, princeznu z Marsillacu, mladou hraběnkou z Fiesque* a některé další osoby, které jsou blízko *Mademoiselle* a které ji přesvědčují, aby dala Monsieurovi, svému otci, věřit, že *jeho mínění v radách* je mnohem méně *váženo* než *mínění pana Prince*. Někteří služebníci *Jeho Výsosti* patří k *této kličce*.“ Mademoiselle nemluví ani o násilnostech, k nimž jejího otce málem dohnala vášeň ke slečně ze Saint-Mégrin. „Pan vévoda orleánský,“ píše Olivier d’Ormesson, „pojal jistou žárlivost na markýze z Jarzay kvůli slečně ze Saint-Mégrin, a když ho viděl vcházet do Lucemburského paláce, rozkázal hraběti ze Saint-Aignan, aby ho dal vyhodit z okna. Saint-Aignan prosil Monsieura, aby mu raději rozkázal se s ním bít, ale ne s ním takto naložit; Monsieur to tedy rozkázal komusi ze svých gard. Pan abbé z La Rivière běžel naproti, zadržel gardy a dal Jarzaye rychle odvést; ten se pak vzdalil od dvora, aby poskytl čas k urovnání věci. Tento čin byl přijat velmi špatně, neboť ani králi není dovoleno takto zacházet se šlechticem.“ O tomto Jarzayovi neboli Jarzém (René du Plessis de La Roche-Picmer neboli Pichemer) bude řeč dále.

¹⁶ Dvůr odjel z Paříže 9. května 1647.

z Guise, svou dcerou; že není důvod se tomu divit, protože vím, že pan z Guise nedělal nic, aniž by se předtím poradil s Montrésorem. Kromě toho jsem řekla všechno, co se dalo, abych Montrésorovi u tohoto ministra posloužila; ten byl tak zlomyslný, že mě chtěl přimět změnit mínění z bílého na černé a nastražit mi past; myslel si, že mě do ní dovede přátelství, které chovám k paní z Épernonu.

Aby mě rozpálil, vyprávěl mi tytéž okolnosti, jaké mi už řekl Monsieur; a ačkoli bylo snadné mě rozhněvat natolik, abych při té příležitosti řekla o Montrésorovi stejně mnoho zlého, jako jsem o něm dříve říkala dobrého, neprořekla jsem se a nechávala jsem ho stále v nejistotě o tom, co si o něm myslím. Řekl mi, že dobře zabránil tomu, aby pan z Joyeuse dovedl do konce svůj záměr se slečnou z Angoulême; že paní z Carignanu,¹⁷ která se před nějakou dobou vrátila ze Španělska, ji chce pro jednoho ze svých synů; že jí v tom je třeba posloužit a že by to byla vhodná partie, protože ta dívka je bláznivá a němý by se k ní hodil víc než kdo jiný. Chvíli jsme se spolu bavili tou směšnou představou, kterou nám ten nepovedený pár skýtal. Prosila jsem ho, aby na tom rozhodnutí trval, aniž by mi ovšem příliš záleželo na výsledku té věci. Paní z Carignanu jsem prokázala všechny dobré služby, jaké jsem mohla. Do našeho rozhovoru přišla královna a chvíli se ho účastnila, načež jsme se rozešli, všichni jeden s druhým velmi spokojeni.

Z Liancourtu se jelo přenocovat do Compiègne, kde se krátce po našem příjezdu přišel vévoda z Enghien rozloučit s Jejich Veličenstvy, aby odjel velet vojsku v Champagni. O několik dní později přijel ke dvoru Monsieur, kde pobyl jen krátce. Odjel do Amiensu podle přání Jejich Veličenstev, která byla ráda, že se tam dostaví dřív, než tam přijedou ona. Tehdy, dokud tam Jeho královská Výsost pobývala, byl dvůr krásný, protože všichni mladí urození lidé, kteří byli u dvora, se tam se svými výpravami sjeli, aby šli k vojsku. Nazítří po příjezdu dvora do Amiensu¹⁸ dostala královna zprávu o smrti císařovny, své sestry,¹⁹ která zemřela na mrtvici, když byla v naději. Abbé z La Rivière mi řekl, že se musím provdat za císaře,²⁰ a pak se opravil a řekl mi, že je to příliš daleko; že arcivévoda Leopold,²¹ jeho bratr, přichází do Flander; že je třeba ho učinit jejich svrchovaným pánem; že si ho vezmu. Řekla jsem mu, že mám raději císaře; a ačkoli jsme o tom mluvili dost dlouho, ta řeč neměla pokračování.

Když byly válečné přípravy hotovy, odjel Monsieur k vojsku a dvůr do Abbeville, odkud jel do Dieppe v Normandii, kam přišly sbory šlechty a nejvyšších soudních dvorů vzdát králi úctu. První prezident rouenského parlamentu,²² muž zásluh a ctnosti, šedesátiletý, omdlel ke konci své řeči, jejíž slova se ukázala velmi pravdivými. Dostal nějaké křeče, a aby řeč dokončil, řekl králi, že umírá jako jeho nejpokornější, nejposlušnější a nejvěrnější služebník a poddaný. Hned vyšel z královnina kabinetu, kde řeč pronesl; upadl na schodech, ztratil řeč a za půl hodiny zemřel, velmi oplakáván těmi, kdo ho znali.

¹⁷ Marie Bourbonská, dcera Charlese, hraběte ze Soissons, se provdala za prince Tomáše Savojského. Jejich nejstarší syn, o něhož tu jde, je onen proslulý němý, o němž mluví Saint-Simon ve svých Pamětech a ve svých poznámkách k Dangeauovu Deníku (8. června 1692). – Marie de Bourbon-Soissons (3. května 1606 Paříž – 3. června 1692 Paříž), sestra Louise, hraběte ze Soissons, padlého roku 1641. Svatební smlouva s Tomášem Františkem Savojským, princem z Carignanu (1596–1656), byla uzavřena 10. října 1624, sňatek se konal 6. ledna 1625. Jejich syn Emanuel Filibert žil v letech 1628–1709. Zemřela 3. června 1692 v Paříži v paláci Soissons (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹⁸ Dvůr přijel do Amiensu 28. května 1647.

¹⁹ Marie Anna, dcera španělského krále Filipa III. a manželka císaře Ferdinanda III. – Marie Anna Španělská (1606–1646) zemřela 13. května 1646 v Linci ještě za těhotenství, nikoli na mrtvici: den předtím ji náhle přepadla horečka a silné krvácení, zemřela příštího rána a dceru Marii z jejího těla vyňali živou, ale žila jen několik hodin (obě pohřbeny v jedné rakvi v císařské kryptě ve Vídni 24. května).

²⁰ Ferdinand III. (13. 7. 1608 Štýrský Hradec – 2. 4. 1657 Vídeň), král uherský a český, římský císař od roku 1637. Znovu se oženil 2. července 1648 v Linci se svou sestřenicí, arcivévodkyní Marií Leopoldinou Tyrolskou (1632–1649), dcerou arcivévody Leopolda V. Tyrolského. Zemřel 2. dubna 1657 ve Vídni (přirozená smrt; patrně na onemocnění žlučníku, od roku 1650 trpěl těžkými záchvaty dny).

²¹ Arcivévoda Leopold Vilém Habsburský (5. ledna 1614 Vídeňské Nové Město – 20. listopadu 1662 Vídeň), od roku 1647 do roku 1656 místodržitel Španělského Nizozemí. Zemřel 20. listopadu 1662 ve Vídni (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²² Tato událost se stala na počátku srpna 1647. V Deníku Oliviera d'Ormesson se k 10. srpnu 1647 čte: „Byl jsem v Palais-Cardinal, kde jsem viděl krále v dobrém zdraví. Pověděli mi o smrti prvního prezidenta z Rouenu (Faucon de Ris), který obědval u pana z Montigny, guvernéra Dieppe, a všiml si, že jsou u stolu třináct. Dali přivést jednoho syna pana z Montigny. První prezident prohlásil, že nikdy nebyl zdravější. Potom šel pronést svou řeč, která byla špatná, a když odcházel, padl dole na schodech mrtev a neřekl nic jiného než: „Můj Bože, jak je mi zle!“ Odesli ho do pokoje pana z Guitaut, kam ho královna přišla navštívit. Pustili mu mnohokrát žilou lancetou; ale byl mrtev.“

Protože v Normandii nebylo velkých záležitostí, vrátil se dvůr z Dieppe do Paříže, aby tam vyčkal dobytí Courtrai,²³ které se bránilo velmi dlouho, ačkoli Monsieurovo vojsko bylo velmi značné. Pan vévoda z Enghien se k němu připojil se svými vojsky; Španělé byli toho tažení na své straně velmi silní; jejich vojsku velel markýz z Caraceny²⁴ a připojilo se k němu vojsko pana vévody lotrinského, takže naši se ocitli sami skoro obleženi, když obléhali Courtrai: k tomu by nebylo došlo bez nedbalosti kardinála Mazarina, který z nedostatku prozíravosti nechal to obléhání strádat nedostatkem všeho; a generálové se ocitli v takové nouzi, že když se město vzdalo, nebylo už ani prachu, ani koulí. Posuďte schopnosti a úmysly takového ministra, který vydává v sázku pověst zbraní svého pána i pověst dvou osob takového postavení spolu s jejich životy. Slyšela jsem Monsieura říkat, že už tehdy spolu s panem vévodou z Enghien poznal, že kardinál Mazarin je člověk nezpůsobitý k záležitostem, které spravoval. Od té doby si zachovali dobré mínění, které o jeho osobě vždycky dávali najevo.

Zatímco se pan vévoda z Enghien při tomto obléhání ve službě králi neustále vystavoval nebezpečí, jak to už mnohokrát činil s dosti velkým úspěchem, zemřel jeho švagr, vévoda z Brézé, při obléhání Orbetella²⁵ ranou z děla: byl admirálem Francie a guvernérem Brouage. Všechna vděčnost, kterou dlužili za znamenité služby pana vévody z Enghien, nebyla dost velká, aby dostal některý z těch dvou úřadů; královna si vzala oba;²⁶ a ačkoli toto odmítnutí působilo velkou mrzutost tomu, kdo o ně žádal, dal ji najevo jen málo a pokračoval v tažení se stejnou péčí a stejnou rázností, s jakou je začal.

Po dobytí Courtrai zůstalo vojsko ještě nějakou dobu ve Flandrech a bylo už připraveno utkat se s nepřátelským vojskem na rovině u Brugg, kde však zůstalo jen u zdání. Holanďané táhli až tam a dělali, jako by se chtěli s námi spojit k nějakým velkým podnikům; a byl by to velmi velký podnik svést bitvu s našimi silami spojenými s jejich. Všechno proběhlo bez jediné rány. Vilém Nasavský, princ oranžský,²⁷ který byl tehdy jejich generálním kapitánem, se zalíbil Monsieurovi i panu vévodovi z Enghien; měl pěknou tvář a býval velmi urostlý. Před několika lety se mu postava pokazila; protože však měl volnou kazajku, když byl na rovině u Brugg, ta vada nebyla vidět. Říká se, že měl mnoho zásluh a odvahy, jejichž důkazy podal při mnoha příležitostech, mezi jinými při jedné vzpouře, k níž došlo nějaký čas před jeho smrtí a kterou utišil svou rozhodností a rázným způsobem, jímž jednal. To jméno Nasavských je tak šťastné pro statečnost a pro úspěchy ve Flandrech, že nebude těžké těm, kdo četli dějiny té země, učinit si velkou představu o těch, kdo je nyní nosí. Tento princ se oženil s dcerou anglického krále;²⁸ ten svazek se zdál velmi výhodný pro svou vznešenost; a všichni, kdo se pokládají za dobré politiky, věřili už tehdy, ačkoli nepokoje v Anglii ještě nezačaly, že to bude zkáza toho rodu, ne-li úplná, tedy aspoň zčásti. Republiky obvykle nemají rády, když ti, kdo mají v rukou jejich vojska, činí jakékoli kroky, které svědčí o tom, že směřují k svrchovanosti; a to je prostředek, jak je z jejich

²³ Toto město bylo dobyto 8. června 1646. Mademoiselle je tedy neprávem klade až po cestě dvora do Dieppe, která se konala následujícího roku. Tyto omyly jsou tak hrubé, že se lze ptát, zda se jich nedopustili vydavatelé. Pro tuto část Pamětí bohužel nemáme vlastnoruční rukopis. – Chérueľovo datum je mylné: Gaston Orleánský dobyl Courtrai 28. června 1646 (podle jiných údajů 29. června), právě když se pro nedostatek střeliva chystal obléhání vzdát.

²⁴ Luis de Benavides Carrillo, markýz z Caraceny (20. září 1608 Valencie – 6. ledna 1668 Madrid), španělský velitel; v letech 1648–1656 guvernéř Milána a v letech 1659–1664 místodržitel Španělského Nizozemí. Zemřel 6. ledna 1668 v Madridu na nemoc (přirozená smrt).

²⁵ Vévoda z Brézé padl 14. června 1646. – Jean-Armand de Maillé, vévoda z Brézé (1619–1646), bratr Claire-Clémence, manželky vévody z Enghien, velký admirál Francie. Padl v námořní bitvě u Orbetella (Talamone), svedené během francouzského obléhání této španělské pevnosti v toskánském Stato dei Presidi (květen–červenec 1646; obléhání vedl princ Tomáš Savojský a bylo zrušeno): dělová koule zasáhla zád jeho vlajkové lodi Grand Saint Louis a přerazila ho vejpůl.

²⁶ „V pondělí 16. července 1646 byly v parlamentu zapsány listiny o úřadu admirála pro královnu.“ – „Dne 30. července mi řekli, že dvůr je velmi rozhádaný: pan kardinál měl velkou starost z dobrého srozumění mezi panem vévodou orleánským a vévodou z Anguien (Enghien); že úřad admirála bude nepochybně pochodní rozkolu, protože pan vévoda z Anguien stále žádá o místodržitelství pod královnou.“ (Deník Oliviera d'Ormesson.)

²⁷ Vilém Nasavský nastoupil po svém otci Fridrichu Jindřichovi v oranžském knížectví až 14. května 1647. Zemřel 6. listopadu 1650. – Vilém II. Oranžský (27. května 1626 Haag – 6. listopadu 1650 Haag), místodržitel Spojených provincií, jediný syn Fridricha Jindřicha Oranžského. Zemřel 6. listopadu 1650 v Haagu na neštovice.

²⁸ Vilém Nasavský se oženil s Marií, dcerou anglického krále Karla I. – Marie Henrietta Stuartovna (4. listopadu 1631 Londýn, palác St James's – 24. prosince 1660 Londýn, palác Whitehall), nejstarší dcera Karla I. a Henrietty Marie Francouzské, tedy sestřenice Mademoiselle; provdána 2. května 1641, od 6. listopadu 1650 vdova. Zemřela na neštovice; den úmrtí 24. prosince 1660 je podle starého kalendáře, podle nového 3. ledna 1661.

hodnosti sesadit, jakmile mají sebemenší podezření. Pokud však jde o pana prince oranžského, přišly nepokoje v Anglii příliš brzy po jeho sňatku, než aby proti němu mohly vzbudit podezření.

Vraťme se na rovinu u Brugg. Za doby, kdy tam naše a holandské vojsko pobývalo, zemřelo tam mnoho vojáků vedrem a žízni; toho roku bylo neuvěřitelné horko; psí dny nikdy nebyly tak kruté. Holanďané se vrátili do své země, kde, nemýlím-li se, oblehli Sas van Gent;²⁹ a naše vojska po návratu oblehla podruhé Mardyck,³⁰ protože od té doby, co ho Monsieur dobyl, ho Španělé dobyli zpět. To obléhání bylo vedeno zotrva; proto také bylo při jednom výpadu obležených zabito mnoho urozených lidí: La Roche-Guyon,³¹ první komoří králův, mladý, velmi urostlý a jediný syn pana z Liancourtu; hrabě z Fleix,³² z rodu Foix, zeť paní markýzy ze Senecey, čestné dámy královny; rytíř z Fiesque;³³ Le Terrail, polní maršál; markýz z Thémynes, polní mistr navarrského pluku, a baron z Grignanu, kapitán gardového pluku, byli mezi nimi. Pan vévoda z Nemours byl raněn do nohy. Všechna ta úmrtí způsobila mnoho zármutku a žalu u dvora, který byl ve Fontainebleau. Paní ze Senecey a paní hraběnka z Fiesque byly v tom neštěstí nejvíc politováníhodné; děti, které ztrácely, byli počestní lidé, zvláště rytíř z Fiesque, který byl nejrozhovnějším a nejzbožnějším šlechticem u dvora. Ty dva jsem litovala obzvlášť, protože to byli víc moji přátelé než ostatní: všichni to byli lidé zásluh a urození. Pan vévoda z Enghien si také přinesl známky nebezpečí, jemuž byl při tom obléhání vystaven; málem ho zabil granát, který vybuchl tak blízko něho, když byl v zákopu, že měl celou tvář popálenou.³⁴ Tu zprávu jsem přijala s dosti velkou radostí a odpor, který jsem k němu měla, mě dokonce přiměl přát si, aby z toho měl tvář znetvořenou. Nebylo na ní však nic znát.

Protože neštěstí v anglických záležitostech trvalo, poslal anglický král³⁵ prince waleského, svého syna, do Francie, aby tu byl v bezpečí. Přijel ke dvoru, který byl ve Fontainebleau. Jejich Veličenstva mu vyjela vstříc až do lesa, kde se, když se setkali, sestoupilo na zem, a anglická královna představila svého syna králi, potom královně, která ho políbila; potom pozdravil nás, paní Princeznu a mě. Bylo mu teprve šestnáct nebo sedmnáct let: byl na svůj věk dost vysoký, měl krásnou hlavu, černé vlasy, snědou pleť a byl docela příjemného zjevu. Nejnejemnější na něm bylo, že vůbec nemluvil francouzsky ani francouzštině nerozuměl. Přesto se dbalo o to, aby se mu dělala dobrá společnost; po tři dny, které ve Fontainebleau zůstal, mu dopřáli zábavu honu a všechny ostatní, jaké tehdy bylo možné; vykonal návštěvy u všech princezen. Hned od té chvíle jsem poznala, že by mě anglická královna ráda přesvědčila, že je do mě zamilován; že jí o mně ustavičně mluví; že kdyby ho nezdržovala, chodil by do mého pokoje v kteroukoli hodinu; že se mu velice líbím a že je zoufalý ze smrti císařovny, protože se krajně obává, aby mě nechtěli provdat za císaře. Přijímala jsem, co mi říkala, jak jsem měla, a nepřikládala jsem tomu tolik víry, kolik by snad byla chtěla.

Když odjeli z Fontainebleau, odjela jsem do Paříže navštívit Madame, která byla v naději a nebezpečně nemocná; zastihla jsem ji už mimo nebezpečí. Na zprávu o této nemoci odjel Monsieur od vojska a přijel nečekaně k Madame dva dny po mně, čímž jsem byla velmi příjemně překvapena. V Paříži jsem viděla paní a slečnu z Épernonu, které mi řekly zhruba totéž, co mi řekla anglická královna ve Fontainebleau; navázaly s ní zvláštní důvěrný styk, protože dlouho žily v její zemi, když se tam pan z Épernonu uchýlil; dostalo se jim tam všech možných poct od Jejich Britských Veličenstev, ačkoli se s nimi nesetkaly; takže

²⁹ Pevné město severně od Gentu.

³⁰ Pevnost Mardyck se vzdala 25. srpna 1646.

³¹ Henri-Roger du Plessis-Liancourt, hrabě z La Roche-Guyon.

³² Jean-Baptiste Gaston de Foix, hrabě z Fleix.

³³ Jean-Louis de Fiesque, maltézský rytíř.

³⁴ Bussy-Rabutin, který vévodu z Enghien neměl rád, mu ve svých Pamětech vydává totéž svědectví: „Nemohu pomyslet,“ říká, když mluví o tomto obléhání Mardycku, „na stav, v němž jsem toho prince zastihl, aniž by se mi zdálo, že vidím jeden z těch obrazů, na nichž malíř vynaložil všechnu obrazotvornost, aby dobře vystihl Marta v zápalu boje. Manžetu košile měl zakrvácenou u ruky, v níž držel kord. Zeptal jsem se ho, zda není raněn. – Ne, řekl mi, to je krev těch darebáků.“ (Viz Paměti Bussyho-Rabutina, Paříž 1857, vyd. Charpentier, sv. I, s. 127.)

³⁵ Karel I. Stuart, od roku 1625 král anglický, skotský a irský; od 11. května 1625 manžel Henrietty Marie Francouzské, sestry Ludvíka XIII. a Gastona Orleánského, a otec prince waleského. Byl s'tat 9. února 1649 podle nového kalendáře (30. ledna podle starého, v Anglii tehdy platného) před Banqueting House ve Whitehallu, po rozsudku zvláštního soudního dvora ustaveného Dolní sněmovnou.

byly povinny projevít všechnu vděčnost, kterou jim dlužily, svou úctou a návštěvami. Pan z Épernonu za svého vyhnanství tak vhod pomohl anglickému králi svými penězi, které mu půjčil na válku a které mu dosud nebyly vráceny, že královna nemohla jinak než mu zachovat vděčnost. Tak vznikl důvěrný styk mezi ní a paní i slečnou z Épernonu: ten styk založil důvěru. Ačkoli jsem byla dobře zpravena o smýšlení královny, své tety, nepřikládala jsem druhému vyznání, které mi učinily o citech prince waleského, víc víry než prvnímu, které mi učinila královna, jeho matka. Nevím, jaký by byl výsledek, kdyby je učinil on sám; vím dobře, že bych si nevážila toho, co by mi kdo říkal jménem muže, který by sám nedokázal nic říct.

Monsieur byl v Paříži jen jeden den, odkud jel do Fontainebleau, kam jsem přijela o den dřív. Jejich Veličenstva mu vyjela vstříc a byl přijat co nejlépe. Pravda je, že pokud jde o krásná slova a o dobré city na pohled, těch se mu za regentství dostávalo hojně; a protože se zůstalo jen u nich, ani on se příliš nesnažil dosáhnout skutečných projevů jejich dobré vůle. Nechal pana vévodu z Enghien u vojska, aby dokončil tažení; ten čas, který tam zůstal, využil slavně: oblehl Furnes, které za několik dní dobyl;³⁶ potom oblehl Dunkerk.³⁷ Tolik zdarů³⁸ a pokojný dvůr způsobovaly, že se ve Fontainebleau mnoho veselilo: byli tam houslisté i herci a jejich zábavu měli skoro každý den.

Přijel tam v té době mimořádný polský velvyslanec, aby požádal o ruku princezny Marie,³⁹ dcery pana vévody z Nevers, později vévody mantovského, která mu byla velmi rychle přislíbena: proto se také stejně rychle vrátil, aby se neztrácel čas s vysláním těch, kdo si ji měli vzít.

Dvůr nečekal na konec tažení a vrátil se do Paříže. Když tam přijel, přišla zpráva o dobytí Dunkerku; odpor, který jsem měla k panu vévodovi z Enghien, mi zabránil mít z toho radost; a byla jsem velmi ráda za nevolnost, která mě přepadla v den Te Deum, jež se dalo zpívat na poděkování, a která mi zabránila se ho zúčastnit.⁴⁰ Po tomto činu přijel strávit zimu do Paříže; byl zcela vyléčen z rány, kterou utrpěl při posledním obléhání Mardycku; zůstalo mu z ní jen trochu zarudnutí v obličeji, které ho málo znepokojovalo, protože si nikdy nelichotil krásou; zato má velmi dobré vzezření a docela vzhled velkého prince a velkého vojevůdce.

Je pravda, že polský velvyslanec přijel do Fontainebleau. Spletla jsem se v čase; žádost i sňatek princezny

³⁶ Město Furnes se vzdalo 7. září 1646.

³⁷ Dunkerk byl obklíčen 19. září a vzdal se 11. října 1646. Dobytí tohoto města bylo událostí velkého významu a Sarrazin k té příležitosti napsal své Dějiny obléhání Dunkerku (*Histoire du siège de Dunkerque*) a dosti pozoruhodnou ódu. – Data se v pramenech rozcházejí: obklíčení se klade na 19. nebo 25. září, kapitulace na 7., 10. nebo 11. října 1646. Na druhém místě po vévodovi z Enghien veleli obléhatelům Gassion a Rantzau, guvernérem města se stal Rantzau. Španělé Dunkerk znovu získali roku 1652.

³⁸ Olivier d'Ormesson shrnul ve svém Deníku úspěchy tohoto tažení, jednoho z nejskvělejších, jaká Francie vedla: „Potomstvo bude s obdivem číst o velkých činech, které vidíme za našich dnů: že zbraně devítiletého krále budí všude strach a že jsme za tři roky všude porazili své nepřátele, aniž by mezi princí dosud nastal rozkol. Neboť v tomto tažení maršál z Turenne zatlačil nepřátele, kteří se ho neodvážili vyčkat. Ve Flandrech dobýt Courtrai v přítomnosti vojska stejně silného jako naše, uprostřed jejich země, zdolat Mardyck, v němž bylo dva tisíce pět set mužů, uzavřít (zablokovat) Dunkerk a dobýt ho, aniž se pokusili o jakoukoli pomoc; v Katalánsku oblehnout Léridu uprostřed španělských států, aniž se ukázala pomoc; v Itálii vrátit se podruhé silnější než poprvé a uchytit se tam – to jsou věci, které budou v budoucnu obdivovány; a vévoda z Anguien nyní převyšuje největší hrdiny, neboť vykonal čtyři obdivuhodná tažení, završená dobytím Dunkerku, a to nejen štěstím, ale chrabrostí a vedením: sám dával všechny rozkazy a sám je vykonával, v tomto tažení byl dvakrát raněn a kolem něho padlo několik jeho lidí; je bdělý, štědrý a vlídný.“

³⁹ I v této části Paměti Mademoiselle jsou chronologické omyly, jak sama níže přiznává (viz níže v této kapitole). Sňatek Ludviky Marie Gonzagové z Nevers s polským králem Vladislavem VII. (správně Vladislavem IV.) byl slaven 5. listopadu 1645. Jeden dopis z té doby podává o obřadu tyto podrobnosti: „V neděli 5. listopadu (1645) se v Palais-Royal konal sňatek mezi polským králem, zastoupeným poznaňským vojvodou, a princeznou Marií osobně. Obřad vykonal varšavský biskup, jeden z velvyslanců. Potom byla velmi nádherná hostina, při níž byli král a obě královny, Monsieur, králův bratr, pan vévoda orleánský a oba velvyslanci.“ – Marie Ludovika (Louise-Marie) Gonzagová z Nevers (18. 8. 1611 Nevers – 10. 5. 1667 Varšava), prvorozená dcera Karla Gonzagy, vévody z Nevers (1580–1637), od roku 1627 vévody mantovského. Roku 1627 patřila ke kandidátkám na ruku Gastona Orleánského po smrti jeho první manželky. Po smrti Vladislava IV. se roku 1649 provdala za jeho bratra a nástupce Jana Kazimíra. Zemřela 10. května 1667 ve Varšavě po dlouhé nemoci (horečky, vyčerpání, kašel; přirozená smrt). Vladislav IV. Vasa (9. června 1595 – 20. května 1648) zemřel v Merkině v Litvě na nemoc (žlučové nebo ledvinové kameny), kterou podle pramenů zhoršila nevhodná léčba (přirozená smrt).

⁴⁰ Toto Te Deum se zpívalo 16. října 1646.

Marie se staly rok před tímto proslulým tažením. Přesto o tom budu mluvit zde, ačkoli jsem už mluvila o tom, co se stalo potom. Ten velvyslanec přijel do Fontainebleau v září 1645; odjel odtud s příznivou odpovědí 27. Ke konci následujícího měsíce října přijeli do Paříže velvyslanci vyslaní k uzavření sňatku, kde je pověst jejich velké výpravy a nádheru způsobila, že je všichni očekávali se zvědavostí. Když se na ně celý den netrpělivě čekalo, přijeli tak pozdě, že – k tomu ještě nikdo neměl tu prozíravost dát jim pochodně – nebylo lze rozeznat jejich nádheru ani pořadí jejich průvodu; což Poláky z jejich strany mrzelo. Dali požádat o svolení jet nazítří na audienci na koních;⁴¹ to jim bylo povoleno. Na nádvoří Palais-Royal byli postaveni ve stejném pořadí, v jakém vjeli do města. Bylo o tom sepsáno příliš mnoho relací, než abych se zdržovala podrobným popisem: řeknu o tom jen, že způsob jejich oděvů, zcela odlišný od našeho, nás přiměl dívat se na ten obřad jako na velmi nádhernou maškarádu.

Když viděli Jejich Veličenstva, vykonali návštěvy u princezen královské krve a potom šli navštívit tu, která měla být jejich královnou. Záležitost se dlouho neprotahovala a svatba se slavila v Palais-Royal. Královna si usmyslila, že s ní při obědě, který se toho dne konal, nebude kromě nové polské královny stolovat nikdo jiný než pan vévoda z Anjou, pan vévoda orleánský a velvyslanci. Nebyla jsem tam a nechtěla jsem tam jít ani odpoledne. Nebyla jsem tedy u toho obřadu; ostatně by se mi nelíbilo mít jen taburet před tou královnou na jeden den, kterou jsem vždycky viděla pod sebou, ačkoli to byla přílišná přecitlivělost, když ji královna stavěla nad sebe. Proto jsem osm dní neviděla královnu; kardinál Mazarin mě zastihl v Lucemburském paláci a chtěl mě přesvědčit, abych tam šla: omluvila jsem se.

Nemohla jsem se dost načudovat, že paní Princezna, tak pyšná, jaká byla, se nehnula od polské královny, která s ní jednala svrchu. Princezna z Carignanu ji nenavštívila; Madame tam také nešla; Monsieur ji navštívil a nebylo s ním zacházeno zdvořile. Chtěl, abych polskou královnu navštívila v Palais-Royal, aby královna neměla důvod se na mě zlobit, a ujistil mě, že mi královna nic neřekne. Šla jsem tam na rozkaz Jeho královské Výsosti jednoho dne, kdy mělo být divadelní představení; přišla jsem, když spěchala, aby tam šla. Měla jsem jen tolik času, abych vyslovila své poklony, a pak už jsem ji neviděla, protože královna vzala polskou královnu s sebou na jednu tribunu. Řekla mi, abych sešla do sálu, kde jsem nepokládala za vhodné být sama se všemi dámami, bez jediné princezny, před všemi těmi cizinci; odešla jsem domů, místo abych šla na představení. Královna z toho byla nespokojená a Monsieur mi ještě téhož večera vyhuboval. Kardinál Mazarin mě s královnou usmířil, a abbé z La Rivière, který se chtěl při té příležitosti uplatnit, mi tak vychvaloval kardinálovu dobrou službu, že mě přesvědčil, že bych mu za ni měla poděkovat, a skutečně mě k tomu zavedl do jeho pokoje: je to jediná návštěva, kterou jsem mu kdy vykonala z vlastní vůle, a i tu jsem vykonala s dosti velkou nechutí.

To všechno mi nepomáhalo k tomu, abych hořela láskou k polské královně, a byla to pro mě jakási pomsta, když se šla rozloučit s Monsieurem a při té návštěvě se dostala do jistých rozpaků.⁴² Nešťastnou náhodou se stalo, že v hodinu, kdy tam šla, se Monsieur dával holit a nepokládal za vhodné ukázat se v tom stavu; byl nucen ji nechat čekat; a protože nenavštívila Madame a neměla v úmyslu ji navštívit, čas jí ubíhal pomaleji, než by si přála; což jsem velmi ráda slyšela, a ještě raději, když odjela. Bylo dost lidí, kteří měli toho královského majestátu dost.

To však nebylo to, co mi nejvíc leželo na srdci. Po návratu z Fontainebleau jsem zastihla slečnu z Épernonu v tak silných zbožných myšlenkách, že obava, abych ji neztratila, mi udržovala mysl v ustavičném neklidu; to se mi nelíbilo a překvapilo mě. Vždycky jsem ji viděla vzdálenou přisnosteni, kterou nyní každou hodinu kázala: mluvila už jen o smrti, o pohrdání světem, o štěstí řeholního života

⁴¹ „V neděli 5. listopadu (1645) jsme doprovázeli pana kancléře, který jel do ulice Saint-Honoré podívat se na průjezd Poláků, kteří jeli do Palais-Royal ke sňatku. Poláci projeli na koních, velmi nádherní, v týchž šatech jako při vjezdu. Měl jsem z toho větší potěšení, protože jsem je viděl za plného poledne. Komoří pan z Guise doprovázel poznaňského vojvodu na koni; varmijský biskup jel napřed v kočáře, aby se připravil k obřadu, k čemuž dostal svolení od velkého almužníka.“ (Deník Oliviera d'Ormesson.)

⁴² Olivier d'Ormesson mluví také o těchto sporech o etiketu. Když vypráví o odjezdu polské královny, dodává: „Nebyl tam ani jediný kočár Monsieura ani Guisovců, protože Madame a Mademoiselle, ačkoli královna dala polské královně všude přednost, chtěly mít u ní křeslo; a proto ji u ní nenavštívily; ani ona je nenavštívila; a když se šla rozloučit s Monsieurem, nechal ji půl hodiny čekat, protože nenavštěvovala Madame. Dům Guise se přidal ke stejné straně. Jen dům pana Prince ji navštívil a prokázal jí všechnu čest.“

a vedla podobné řeči, které svědčily o citech, jejichž účinku jsem se opravdu obávala, když jsem viděla, že je ráda, že ji pan z Épernonu, který byl guvernérem Guyenne, povolal spolu s její nevlastní matkou do Bordeaux, a že říká, že tam lépe dojde spásy než u dvora; že tam bude mít volný čas modlit se k Bohu a utvrzovat se v dobrých vnuknutích, která měla; že bez tohoto vzdálení by mohla být buď zničena, nebo aspoň oslabena.

Pokračovaly jsme v těch smutných rozhovorech až do předvečera jejího odjezdu, jímž byl den svatě Terezie,⁴³ kdy se se mnou přišla rozloučit. Zastihla mě na lůžku, kde jsem zůstala pro jakousi nevolnost; poklekla přede mnou a řekla mi, že laskavost, kterou jsem k ní měla, a vzájemná důvěra mezi ní a mnou ji zavazují, aby mi sdělila své rozhodnutí stát se karmelitkou,⁴⁴ a že doufá, že veškerou péčí, kterou tomu bude věnovat, se v něm udrží a provede je co nejrychleji. Nebylo třeba tolik, aby se pohnula něha, kterou jsem k ní cítila: dojata jejím úmyslem, nemohla jsem se o něm dozvědět, aniž bych plakala; použila jsem tehdy všech důvodů, které jsem měla, abych ji od toho odvrátila: vyčítala jsem jí, jak málo citu ke mně má; řekla jsem jí, že i kdyby nebylo jiného ohledu, který by se jí týkal, ohled na pana z Épernonu by ji měl mocně zadržet, protože jeho nešťastný úděl může zmírnit jen její společnost; že nemá jinou útěchu než tu, kterou mu dává ona, a že snad nemůže učinit nic záslušnějšího, než mu pomáhat nést jeho neštěstí. Své rozhodnutí už učinila příliš pevně, než aby poslouchala cokoli, co by ho mohlo změnit; zavázala mě, abych o tom s nikým nemluvila, a odjela tak krutě do Bordeaux s paní z Épernonu, a naše rozloučení nás stálo mnoho slz.

Po tažení s druhým obléháním Mardycku se mi Saujon, o němž jsem už mluvila, začal horlivě dvořit a dával najevo, že se chce zcela oddat mým zájmům; proto jsem i já měla velký ohled na ty jeho. V té době mu zemřel otec a měl dvě sestry; starší jsem umístila jako dvorní slečnu u Madame,⁴⁵ které se velmi zalíbila: byla to také hodná dívka, velmi příjemná, pěkné postavy. Zároveň s tím, jak jsem ji tam zaopatřila, jsem jí dávala mnoho projevů své náklonnosti, která šla tak daleko, že jsem ji poučovala, jak se má chovat, a o věcech, které ji výchova na venkově nechávala neznat. Obava, aby se nedala strhnout k nějaké milostné pletce, mě přiměla učinit všechna opatření, jaká jsem mohla; bylo to marné: Monsieur se do ní zamiloval. Ať už z přirozené náklonnosti, nebo z ohledu na osobu Monsieura, byla k jeho dvoření příliš povolná a nebrala žádný ohled na to, co jsem jí o tom říkala, ačkoli jsem ji varovala, aby si dala pozor, že přízeň osob, jako je Monsieur, snadno připraví dívku o pověst. Protože se spokojovala tím, že námahu, kterou jsem si s ní dávala, přijímala jen vlídně, spokojila jsem se od té doby i já tím, že jsem ji zvlášť doporučila slečně z Fontaine, dceři dámy od šatu Madame, velmi počestné osobě, plné ducha a ctnosti; při každé příležitosti jsem dávala najevo, že co se jí týká, citelně se dotýká i mne. Když jsem se vrátila z Pikardie, kam jsem doprovázela dvůr, dozvěděla jsem se, že slečna ze Saujon dostala od Monsieura dopis, když byl u vojska; že se slečny z Fontaine ptala, zda na něj má odpovědět. Byla s ní nespokojena, protože jí poradila, aby to nedělala; a od té doby se s ní už nestýkala a vyhýbala se rozhovoru s ní. Toto počínání mi bylo podezřelé a přimělo mě usoudit, že se radou slečny z Fontaine neřídila; přesto se ke mně dál chovala vždy s velkou poddajností a úctou, avšak docela jinak, než bývala zvyklá.

Nade vším jsem měla stále na mysli odloučení od paní a slečny z Épernonu; a abych zcela neztratila potěšení z jejich společnosti, psala jsem jim a dostávala od nich zprávy pravidelně dvakrát týdně. Psala jsem jim všechno, co jsem věděla, a všechno, co jsem dělala; neměla jsem větší potěšení než s nimi takto rozmlouvat, jako bych s nimi mluvila, a s neuvěřitelnou netrpělivostí jsem čekala na den řádné pošty z Bordeaux.⁴⁶ I dvoření prince waleského mě přimělo myslet víc na ně než na city, které měl podle jiných mít: to poznamenávám proto, že ony se za ně byly zaručily a že se stalo, že během jejich nepřítomnosti mi projevoval oddanost; vídali jsme se často, protože to byla doba, kdy bývalo v Palais-

⁴³ Svátek svatě Terezie z Avily připadá na 15. října.

⁴⁴ Slečna z Épernonu složila sliby u karmelitek na předměstí Saint-Jacques a přijala tam jméno sestra Anne-Marie de Jésus (Anna Marie od Ježíše). Zemřela tam roku 1701.

⁴⁵ Starší sestra Saujonova; o ní a o Monsieurově náklonnosti k ní mluví Mademoiselle ještě v kap. V, kde se o ní také dovídáme, že se později stala dámou od šatu Madame.

⁴⁶ To jest řádný kurýr, který vozil dopisy z Bordeaux do Paříže.

-Royal často divadelní představení. Princ waleský nikdy neopomněl tam přijít a posadit se vždycky vedle mne; když jsem jela navštívit anglickou královnu, vždycky mě doprovázel ke kočáru, a ať bylo jakékoli počasí, nenasadil si klobouk, dokud mě neopustil; jeho zdvořilost ke mně se projevovala i v nejmenších věcech.

Jednoho dne, kdy jsem měla jít na společnost k paní z Choisy,⁴⁷ manželce Monsieurova kancléře, která mi ji každý rok pořádala, přišla anglická královna, která mě chtěla sama učesat a ozdobit, večer zvlášť kvůli tomu ke mně domů a vynaložila všechnu představitelnou péči, aby mě vystrojila. Princ waleský mi mezitím celou dobu svítil kolem mne pochodní a měl toho dne doplňky oděvu, takzvanou *petite oie*,⁴⁸ v barvě karmínové, bílé a černé, protože soubor drahokamů, který jsem měla, byl připevněn stuhami těch barev; měla jsem také pero týchž barev; všechno bylo tak, jak to anglická královna nařídila. Královna, která věděla, čím rukou jsem byla ozdobena, mi vzkázala, abych ji navštívila, než půjdu na ples: to nikdy neopomněla pokaždé, když jsem měla jít na nějakou společnost, protože chtěla vidět, zda jsem oblečena podle jejího vkusu.

Princ waleský přijel k paní z Choisy přede mnou a podal mi ruku, když jsem vystupovala z kočáru. Než jsem vešla do společnosti, zastavila jsem se v jedné komnatě, abych si před zrcadlem upravila účes, a on stále držel pochodeň; chodil za mnou skoro krok za krokem; a co je vzácné a co nechávám věřit, komu se zlíbí: podle slov prince Ruprechta, jeho bratrance z prvního kolena a mého blízkého příbuzného, který mu sloužil jako tlumočník, rozuměl všemu, co jsem mu říkala, ačkoli francouzsky nerozuměl.

Když jsem se po skončení společnosti vracela, byla jsem velmi udivena, že mě, když jsem přijela domů, doprovázel až ke dveřím; a když jsem vešla, šel svou cestou. Dvoření se dělo tak otevřeně, že ve světě vzbudilo velký rozruch: trvalo celou zimu se stejnou silou; projevilo se ještě silně na jedné proslulé slavnosti, která se konala v Palais-Royal ke konci zimy a při níž bylo velkolepé italské představení se stroji a s hudbou a po něm ples, na nějž mě chtěla královna sama ozdobit. Tři celé dny se upravovala má ozdoba: mé šaty byly celé posázeny diamanty se střapci karmínovými, bílými a černými; měla jsem na sobě všechny drahokamy koruny i anglické královny, která jich tehdy ještě několik zbylých měla. Nelze vidět nic lepšího ani nádherněji ozdobeného, než jsem byla toho dne já, a nechybělo mnoho lidí, kteří mi dost vhod dovedli říct, že má krásná postava, dobré vzezření, bělost a lesk mých plavých vlasů mě zdobí neméně než všechna bohatství, která se na mé osobě třeptala.

Všechno toho dne přispělo k tomu, abych vynikla, protože se tančilo na velkém jevišti, upraveném zvlášť k tomu účelu, ozdobeném a osvětleném pochodněmi, jak jen to bylo možné; uprostřed v pozadí jeviště stál trůn vyvýšený o tři stupně, krytý baldachýnem, a kolem celého jeviště byly lavice pro dámy, které měly tančit, a u jejich nohou tanečníci; zbytek sálu tvořil amfiteátr, z něhož jsme byli na očích. Král ani princ waleský si nechtěli na ten trůn sednout; zůstala jsem na něm sama; takže jsem u svých nohou viděla ty dva prince a všechny princezny, které byly u dvora. Necítila jsem se na tom místě nijak stísněně, a ti, kdo mi lichotili, když jsem šla na ples, našli i nazítří látku, aby tak činili znovu. Všichni mi neopomněli říct, že jsem se nikdy nezdála méně strojená než na tom trůnu; a že protože jsem z rodu, jemuž přísluší jej zaujímat, až budu jeden mít v držení a budu na něm mít setrvat déle než na plese, budu se na něm cítit ještě volněji než na tomto.

Zatímco jsem tam byla a princ byl u mých nohou, mé srdce se na něho dívalo svrchu stejně jako mé oči; měla jsem tehdy v mysli sňatek s císařem; k tomu bylo mnoho zdání, kdyby ze strany dvora jednali poctivě, protože Mondevergue,⁴⁹ který byl vyslán, aby jménem Jejich Veličenstev vyslovil císaři

⁴⁷ Jeanne-Olympe Hurault de l'Hôpital, od roku 1628 manželka Jeana de Choisy, královského referendáře (*maître des requêtes*) a kancléře vévody orléanského. – Byla nejstarší dcerou pána z Belesbatu z rodu Hurault, vnučkou (podle jiných pramenů pravnučkou) kancléře Michela de l'Hospital a matkou spisovatele abbé de Choisy (1644–1724). Prameny se rozcházejí v roce narození (1604, podle jiných dříve) i v roce smrti (1669, podle jiných 1666 nebo kolem roku 1662); příčina smrti v pramenech neuvedena.

⁴⁸ Názvem *petite oie* (doslova „husí drůbky“) se označovaly stuhy, punčochy, klobouk, mašle na kordu, rukavice a jiné ozdoby, které se tehdy pokládaly za nezbytné k úplnosti oděvu. V Molièrových *Směšných preciózkách* (10. výstup) říká markýz Mascarille preciózkám: „Co soudíte o mé *petite oie*? Shledáváte ji přiměřenou k šatu?“

⁴⁹ Dvořan; Mademoiselle se o něm zmiňuje znovu v kap. V.

soustrast nad ztrátou jeho ženy, přinesl zprávu, že v celé zemi i u vídeňského dvora si velmi přejí, abych se stala císařovnou; že mu dokonce někteří ministři řekli, že královna má v rukou prostředek, jak císaři zjednat všechnu útěchu, kterou může nalézt. Co mi tu věc ještě víc připomínalo, bylo to, že královna, když mě toho večera oblékala, nemluvila se mnou o ničem jiném než o tomto sňatku a řekla mi, že si tu věc vášnivě přeje a že pro to udělá všechno, co bude v jejích silách, přesvědčena, že by to bylo velké štěstí pro její dům. Myšlenka na císařství tak zaměstnávala mou mysl, že jsem se na prince waleského dívala už jen jako na předmět soucitu.

Pan vévoda z Enghien neměl na zábavách té zimy žádný podíl, protože hned na jejím počátku zemřel pan Princ, jeho otec,⁵⁰ a téhož dne porodila Madame druhou dceru,⁵¹ nyní zvanou slečna z Alençonu,⁵² z jejíhož narození jsem měla ještě větší bolest než z narození první. Jejich Veličenstva navštívila pana vévodu z Enghien, který se od té doby nazývá pan Princ, a pana prince z Conti,⁵³ aby jim vyslovila soustrast; a já jsem královnu při té návštěvě doprovázela. Když přijal soustrast od dvora, odjel pan Princ strávit první měsíce svého smutku do svého guvernéřství v Burgundsku, odkud odjel do Katalánska velet vojsku.⁵⁴

Nechci zapomenout říct, že na tom plese, o němž jsem právě mluvila, si anglická královna všimla, že jsem se na jejího syna dívala s pohrdáním: když odhalila příčinu, vyčetla mi to, jakmile mě uviděla, a od té doby stále říkala, že mám v hlavě císaře; bránila jsem se, seč jsem mohla; ale měla jsem tak málo moci zakrýt ve tváři city svého srdce, že nebylo těžké je poznat, když se na mě člověk podíval. Kardinál Mazarin mi často mluvil o tom, že mě provdává za císaře; a ačkoli pro to nic nedělal, velmi mě ujišťoval, že na tom pracuje. Abbé z La Rivière se toho také chápal, aby si u mě získal přízeň, a ujišťoval mě, že neopomíná o tom mluvit s Monsieurem a s kardinálem. Co mě později přivedlo k úsudku, že to všechno bylo jen proto, aby mě bavili, je to, že mi Monsieur jednoho dne řekl: „Slyšel jsem, že se vám líbí návrh sňatku s císařem; je-li tomu tak, přispěji k tomu, čím budu moci. Jsem přesvědčen, že v té zemi nebudete šťastná: žije se tam po španělsku; císař je starší než já; proto myslím, že to pro vás není výhodné a že šťastná můžete být jen v Anglii, pokud se tamní záležitosti urovnají, nebo v Savojsku.“ Odpověděla jsem mu, že si přeji císaře a že tu volbu činím pro sebe samu; že ho snažně prosím, aby schválil, co si přeji; že o tom mohu mluvit takto se vši slušností, protože to není muž mladý a galantní; že z toho je vidět, jak tomu skutečně bylo, že myslím víc na zaopatření než na osobu. Má přání však nedokázala pohnout nikým z těch, kdo měli moc tu věc uskutečnit, a ze všeho toho jsem měla jen tu mrzutost, že

⁵⁰ Jindřich Bourbonský, princ z Condé, zemřel 26. prosince 1646. Nazítří psal Olivier d'Ormesson ve svém deníku: „Odpoledne jsem šel s otcem do paláce Condé, kde jsme ho pokropili svčnou vodou. Ležel v pokoji a na loži, kde zemřel, v téměř prázdné a v čepici z červené vlny. Byl velmi změněný, tvář měl opuchlou a pokřivenou. Kolem něho se modlili řeholníci. Díval jsem se na něho s úžasem, vzpomínaje, že jsem ho viděl před čtrnácti dny v radě. Odtud jsem šel na kázání otce Castillona, který ho doporučil do modliteb.“ Anonymní současník, kterého jsme už citovali výše (kap. III), vylíčil lichotivý portrét Jindřicha z Condé: „Byl to,“ říká, „princ ducha živého a pronikavého. Byl vychován hugenoty; ale Jindřich Veliký, jakmile dosáhl koruny, ho ihned vyňal z rukou jeho matky a dal ho přivést ke dvoru, kde ho nejprve vyučili v katolické víře, jejímž ochráncem byl od té doby vždycky. V sedmnácti letech se oženil s Henriettou (správně Charlotte-Marguerite), dcerou konetábla z Montmorency, a prožil s ní nějaký čas v dosti šťastném klidu, dokud ho prudká vášň krále k této krásné princezně nedonutila opustit království a hledat bezpečí mezi cizinci. Za regentství Marie Medicejské mu štěstí bylo téměř vždy nepříznivé a nakonec byl uvězněn. Vláda Ludvíka Spravedlivého mu byla příznivější: když se panovník ujal správy věcí, vrátil mu svobodu a dal mu podíl na svých radách. Za nezletilosti Ludvíka XIV. nesl tíhu vlády s takovou rozvahou jako pevností. Nakonec zemřel v padesáti devíti letech. Zanechal svým blízkým a přátelům mocného ochránce a Francii prince, jehož dobré úmysly a moudré rady nelze dost vychválit. Protože však na zemi není nic dokonalého, nelze popřít, že tolik velkých vlastností bylo smíšeno s některými nedokonalostmi: obviňovali ho z lakoty, ze slabosti a především z toho, že neprosadil výhody, které náležely jeho rodu a postavení.“ – Narodil se v září 1588 (1. nebo 11. září) v Saint-Jean-d'Angély; zemřel 26. prosince 1646 v Paříži v paláci Condé ve věku 58 let, po nemoci (přirozená smrt).

⁵¹ Alžběta Orleánská, narozená 26. prosince 1646, provdaná 15. května 1667 za Louise-Josepha Lotrinského, vévodu z Guise, zemřela 17. března 1696. – Alžběta Markéta Orleánská, druhá dcera Gastona Orleánského a Markéty Lotrinské, zemřela 17. března 1696 ve Versailles (přirozená smrt).

⁵² Alžběta Orleánská nesla titul „slečna z Alençonu“ až do svého sňatku.

⁵³ Armand de Bourbon, princ z Conti, zemřel roku 1666. – Armand de Bourbon (11. října 1629 Paříž – 26. února 1666), mladší syn Jindřicha II. z Condé, bratr pana Prince a vévodkyně z Longueville; od mládí byl určen k duchovní dráze. Zemřel 26. února 1666 na zámku La Grange-des-Prés u Pézenas (příčina nejistá, patrně syfilis).

⁵⁴ Teprve roku 1647 odjel Ludvík Bourbonský, princ z Condé („Velký Condé“), převzít velení katalánského vojska.

jsem o tom musela déle poslouchat.

Kapitola V (1647–1648)

Po Velikonocích se v Palais-Royal konala společnost kvůli manželce jednoho dánského vyslance. Princ waleský vedl na mou prosbu k tanci slečnu z Guise místo slečny z Longueville, která si to nárokovala. Komtur z Jars,¹ který je služebníkem anglické královny, ponoukal prince waleského, seč mohl, aby se dvořil slečně z Guerchy;² velice si přál, aby princ prohlásil, že je krásnější než paní z Châtillonu.³ Princ však vkusu komtura z Jars v tomto nevyhověl. Na onom plese mi princ zapomněl oplatit courantu, jak bývá zvykem; řekla jsem princovi Ruprechtovi tónem, z něhož poznal, že se mi to nelíbí, že to byl opravdu kousek obratného muže; a on se mi hned nato omlouval, jak jen si lze představit.

Krátce nato odjel dvůr do Compiègne⁴ a odtud do Amiensu; a touha stát se císařovnou, která mě všude provázela a jejíž splnění se mi stále zdálo blízké, mě přivedla na myšlenku, že by bylo dobré osvojit si předem návyky, které by mohly odpovídat povaze císařovně. Slyšela jsem, že je zbožný, a po jeho vzoru jsem se zbožnou stala natolik – když jsem ji předtím nějaký čas jen předstírala –, že jsem po osm dní toužila stát se řeholnicí u karmelitek, a nikomu jsem se z toho nesvěřila. Ta touha mě tak zaměstnávala, že jsem nejedla ani nespala, a zmocnil se mě z ní tak veliký neklid, že spolu s neklidem, který je mi vrozený, vzbudil velké obavy, abych vážně neonemocněla. Pokaždé když královna navštěvovala kláštery, což se dělo často, zůstávala jsem sama v kostele; a myslíc na všechny lidi, kteří mě měli rádi a kteří by můj odchod ze světa želeli, dávala jsem se do pláče; co se v tom zdálo projevem odpoutání od sebe samé, bylo projevem mé citlivosti. Mohu aspoň říci, že po těch osm dní pro mě císařství nic neznamenal. Nebyla jsem prostá jisté marnivosti, že opouštím svět v takové chvíli: říkalo by se, že mě k tomu vede jen dokonalé poznání světa, když jej opouštím navzdory naději na tak významné zaopatření, s nímž jsem byla spokojena; nikdo mi nemohl vyčítat, že jsem se tak rozhodla z nějakého vzdoru.

Utvrzována v tom úmyslu den ze dne, rozhodla jsem se promluvit o něm s Monsieurem; šla jsem k němu, a protože právě hrál, vykonala jsem jen návštěvu a sdělení svého úmyslu jsem odložila na jindy. Nazítří přišel on ke mně, a já byla na mši. Když se mi několikrát nepodařilo s ním promluvit, přišel ke mně konečně jednoho večera; poprosila jsem ho, aby mě vyslechl ve věci, o níž mu musím podat zprávu; hned si mě vzal stranou, a když jsem mu odhalila dobré hnutí mysli, které na mě přišlo, požádala jsem ho o svolení tu myšlenku zkoumat a uskutečnit ji, bude-li trvat se stejnými city, které ji zrodily. Řekl mi, že to je proto, že se na mém sňatku s císařem nepracuje tolik, kolik bych si přála; odpověděla jsem mu, že tomu tak nemůže být, protože mi už na tom nezáleží, že raději budu sloužit Bohu, než abych měla všechny koruny světa, a k tomu jsem přidala tisíc podobných řečí, nad nimiž se nakonec rozzlobil, obořil se na osoby, které se se mnou stýkaly nejvíce, a řekl mi: „To paní z Brienne⁵ a ty pobožnůstkařky vám to vtlučkají do hlavy; už s nimi nebudete mluvit a já poprosím královnu, aby vás už nebrala s sebou do klášterů.“ Když jsem viděla, že mé prohlášení přijímá takto, rozhodla jsem se ze strachu, aby z toho nedělal hluk, prosit ho, aby o tom už nemluvil, a ujistila jsem ho, že udělám jen to, co mi poručí; a věru nikdy nikdo neposlechl lépe, než jsem poslechla já tehdy. Za tři dny nato jsem už nemyslela na to, co jsem řekla Jeho královské Výsosti. Paní z Fouquerolles, která to vypátrala, přispěla k tomu, že jsem od toho upustila; a Mondevergue, který mi o tom sňatku ustavičně mluvil a který si všiml mé

¹ François de Rochechouart, komtur z Jars, maltézský rytíř, komtur v Lagny-le-Sec. Byl zapleten do Chalaisova spiknutí (1626) a roku 1633 byl omilostněn teprve na popravišti. Zemřel v dubnu 1670.

² Viz výše, kap. III.

³ Isabelle-Angélique (Chérue: Elisabeth-Angélique) de Montmorency-Bouteville, vévodkyně z Châtillonu (1627 – 1695), dcera Françoise de Montmorency, hraběte z Bouteville, který byl s'tat 22. června 1627 v Paříži na náměstí de Grève za soubor, vedený navzdory královu zákazu; sestra Françoise-Henriho de Montmorency-Bouteville, pozdějšího maršála Lucemburka. Byla manželkou Gasparda IV. de Coligny, vévody z Châtillonu, který padl roku 1649 v boji u Charentonu. Podle Chérue se narodila roku 1626, bylo jí tedy roku 1647 jednadvacet let a byla v plném rozkvětu své krásy, jedné z nejproslulejších u dvora; jiné prameny uvádějí rok 1627. Zemřela roku 1695 v Paříži (přirozená smrt).

⁴ Tato cesta dvora se konala v květnu 1647; dvůr opustil Paříž 9. května. O této cestě už byla řeč výše, kde byla mylně položena do roku 1646. Viz výše, kap. IV.

⁵ Louise de Béon du Massès, manželka (smlouva ze 7. 2. 1623) Henriho-Augusta de Loménie, hraběte z Brienne, od roku 1643 státního sekretáře pro zahraniční věci; dvorní dáma a důvěrnice Anny Rakouské. Podle Chérue zemřela 2. září 1655 v Paříži (?); jiné prameny uvádějí rok úmrtí 1665.

zbožnosti, říkával někdy: „Jsem ďábel, který vás pokouší.“ Nakonec pojali u dvora jakési podezření o mém někdejší úmyslu odejít ze světa; a když jsem se dozvěděla, že se tomu posmívali, posmívala jsem se také a popírala, že bych na to vůbec kdy pomyslela.

Zatímco čas tažení ubíhal, naše vojsko se jen dívalo, jak arcivévoda dobývá zpět část flanderských pevností, které tam Monsieur v předchozích letech dobyl s královými vojsky. Tato nečinnost, která živila zasmušilou povahu Saujona, jenž tam byl a vykonával tam svůj úřad kapitána gard, mu dala příležitost zaměstnat mysl jistou chimérou; sotva ji pojal, dal ji najevo, a vyprávění o ní nesmím vynechat, protože se stala základem aféry, o níž se u dvora i ve světě dost mluvilo. Vilermont, šlechtic zasloužilý, kapitán gard, byl za toho tažení zajat při jednom výpadu, jehož se účastnil, když vévoda z Amalfi, Piccolomini,⁶ obléhal Armentières. Tento generál mu dovolil vrátit se na čestné slovo; před odjezdem ho pozval k obědu, a protože je obvyklé bavit cizince zdvořilými a lichotivými řečmi o jejich zemi, vévoda z Amalfi, který je pokládán za jednoho z nejšlechtetnějších a nejdvořnějších mužů našeho věku, mluvil o francouzském dvoře, mluvil o mně lichotivými slovy a chtěl dát najevo, že se v jeho zemi těším téže úctě a náklonnosti, s jakou se právě vyjádřil. Na závěr té chvály řekl: „Byli bychom příliš šťastni, kdybychom v této zemi měli takovou princeznu, jako je tato.“

Vilermont, který musel cestou ke dvoru projet vojskem, rozprávěl se Saujonem, svým přítelem, o svém zajetí, o zdvořilostech, jichž se mu dostalo, a o novinkách ze země, odkud přicházel. Vyprávěl mu prostodušně a bez postranních úmyslů řeči, které se vedly u stolu vévody z Amalfi. Saujon si usmyslil, že se nemají pustit ze zřetele, pro velký užitek, který si představoval, že se z nich dá vytěžit; a také hned tím, co na nich vystavěl, ukázal nevelký dosah svého úsudku. Protože s touto planou řečí počítal, napsal mi po Vilermontovi, kterého jsem znala jen od vidění a který u mě nikdy nebyl, aby nás přiměl spolu promluvit; vzkázal mi, že si Vilermont přál složit mi poklonu; že je to muž cti a zásluh; že to dobře dokazuje krásný čin, který za toho tažení vykonal, když se vrhl do Armentières, kde byla jeho kompanie; že k tomu prošel přestrojen nepřátelským vojskem; a že kdybych ho chtěla vyslechnout, řekl by mi mnoho zvláštních věcí, které bych ráda věděla. Když jsem ten dopis přečetla, přijala jsem Vilermonta co nejvlídněji a vyptávala se ho, co mi může povědět o zemi, z níž přichází; když mi o ní řekl mnoho dobrého, podal mi zprávu o citech, které ke mně projevil vévoda z Amalfi, a o přáních, která vyslovil, a k tomu, co jsem právě uvedla, dodal ještě, že se ho ten vévoda zeptal, zda mě provdají za prince waleského, na což odpověděl, že ne. Ačkoli si ta řeč nezasloužila sebemenší úvahy, přece když jsem tajemná slova Saujonova dopisu srovnala s tím, co jsem už poznala o jeho snílkovském a fantastickém duchu, usoudila jsem, že to jsou ty důležité věci, které mi má sdělit a které mi chtěl svým psaním dát na srozuměnou.

Zatímco se ve Flandrech ztrácelo, v Katalánsku se nezískávalo: do Amiensu přijel La Moussaye,⁷ vyslaný panem Princem, se zprávou o zrušení obléhání Lérídy.⁸ Ti, kdo by rádi zabránili, aby pan Princ z této akce sklídl čest, která mu náležela – jako by se jí nedalo nabýt v nezdarech války stejně jako v jejích úspěších –, chtěli, aby to bylo neštěstí, které ho může zostudit a srazit trochu jeho pýchu. Kardinál Mazarin, jemuž toto mylné mínění lichotilo nejvíc, z něho měl pro svůj zvláštní zájem větší radost než kdokoli jiný; od té doby, co tomuto princovi odepřeli pozůstalost po jeho švagrovi,⁹ z níž kardinál potají těžil, tento ministr se stále obával odplaty, kterou si princ, jak dobře viděl, mohl uchovat; chtěl proto té příležitosti využít, aby oslabil vážnost svého nepřítele na veřejnosti, jak to vždy velmi snadno dělal

⁶ Ottavio Piccolomini (11. 11. 1599 Florencie – 11. 8. 1656 Vídeň), jeden z nejslavnějších vojevůdců třicetileté války, císařský generál a polní maršál; od roku 1639 vévoda z Amalfi (titul od Filipa IV.), od roku 1650 říšský kníže. Zemřel 11. srpna 1656 ve Vídni po pádu z koně.

⁷ Amaury Goyon, markýz z La Moussaye, jeden z takzvaných „petits-maîtres“, mladých šlechticů oddaných Condému; sepsal relaci o bitvě u Rocroi. Podle deníku Oliviera d'Ormesson přijel La Moussaye se zprávou o zrušení obléhání do Paříže 29. června 1647: „V neděli 30. června jsem byl u pana z Met (Henriho de Bourbon-Verneuil). Pan Pelot mi pověděl, že pan z La Moussaye přijel předešlého dne a přinesl zprávu o zrušení obléhání Lérídy.“

⁸ Obléhání Lérídy (Lleidy) v Katalánsku, které Condé vedl v květnu a červnu 1647, bylo zrušeno 17. nebo 18. června 1647. Roku 1646 tu neuspěl hrabě z Harcourtu.

⁹ Condému odepřeli úřad velkého admirála, který měl jeho švagr (Chérueľ mylně „maršál de Brézé“) Jean-Armand de Maillé, vévoda z Brézé; viz výše, kap. IV. Po Brézého smrti si jeho úřad ponechala sama královna.

v kabinetu. Předcházel všemu, co mohlo posloužit k ospravedlnění pana Prince, protože dobře věděl, že se pan Princ ocitl v nutnosti od obléhání upustit jen proto, že ho nechali v nouzi o všechno, čeho bylo třeba k jeho zahájení i dokončení.

Všechny tyto úskoky nemohly zvítězit nad pravdou, kterou brzy poznal celý svět; a ten shledal, že to byla moudrost nad věk pana Prince, že tak dobře předvídal nebezpečí, do něhož ho uvrhli, totiž že vystaví královo vojsko, že je zachránil ústupem, který ho sice připravil o dobytí Lérídy, ale dal mu zvítězit nad vlastní povahou a sklony, což ho stálo víc než všechny útrapy jeho minulých tažení. Pověst nesrovnatelné chrabrosti si vskutku získal tak drazé, že aby ji ve světě jen zpochybnil, musel by zrušit tolik obléhání, kolik dobyl míst, a prohrát tolik bitev, kolik jich vyhrál. Proto také to, co chtěli jeho nepřátelé obrátit proti jeho slávě,¹⁰ posloužilo jen k tomu, aby ji ještě víc pozvedlo, a k tomu, aby se říkalo, že má štěstí, protože ke všem důkazům, které dal o své odvaze, mu chyběla jen příležitost dát důkaz své rozvážnosti, aby byl pokládán za největšího vojevůdce svého věku, a že nepromeškal čas ji ukázat. Já jsem ovšem patřila k těm, kdo to nazývali nezdarem. Ačkoli jsem tehdy měla odpor k jeho osobě i k jeho domu, zbožnost, v níž jsem na té cestě byla, způsobila, že jsem z toho přesto neměla radost, a to tak, že jsem nemohla mít potěšení z toho, jak ho tupí, a nechtěla jsem se učit písně, které se o něm složily, a znala jsem je teprve dlouho potom.

Po zprávě o zrušení obléhání Lérídy se v Amiensu dlouho nepobylo a dvůr se odtud vrátil do Paříže. Ačkoli mě úmysl stát se řeholnicí opustil, zbožnost, která se od té touhy oddělila, mi zůstala, a učinila jsem ji tak přísnou, že jsem nechodila na Cours a nedávala jsem si mušky ani pudr do vlasů;¹¹ nedbalost, s jakou jsem se česala, způsobila, že vlasy byly tak neupravené a tak dlouhé, že jsem byla celá k nepoznání; nosila jsem tři šátky kolem krku, které mě v létě dusily, a ani jednu barevnou stuhu, jako bych chtěla vypadat na čtyřicet let, a myslím, že by mi dokonce udělalo radost, kdyby mi to někdo řekl, ačkoli jsem od toho věku byla velmi daleko. Uspokojení mi přinášelo jen čtení životopisu svaté Terezie a to, když jsem mluvila o Německu nebo o něm slyšela mluvit; v mém způsobu života a oblékání byla taková reforma, že se nebudete divit, že netrvala. Co mě opustilo naposled, byla moje myšlenka na Německo. Monsieur o tom napsal panu vévodovi Františku Lotrinskému,¹² který byl ve Vídni a který se toho ochotně ujal; každé zprostředkování mi bylo dobré, aniž jsem zkoumala, jaké může být. Hodnost tohoto prostředníka mě nenechávala pochybovat o jeho schopnostech ani o jeho vlivu; očekávala jsem od něho tedy mnoho.

Byl to abbé z La Rivière, kdo mi o tom promluvil první a kdo byl rád, že mě může bavit tím, co mě těšilo, aby si u mě získal přízeň, protože jsem ho od přírody neměla ráda. Nejvíc ho trápilo, že jsem Monsieurovi otevřeně říkala všechno, co jsem se dozvěděla, že se ve světě říká o jeho působení u Monsieura, a nedozvíдалa jsem se nic k jeho prospěchu, protože byl často podezříván, že svého pána

¹⁰ Nepřátelé prince z Condé tehdy rozšiřovali urážlivé písně. Jedna z nich je ve sbírce zvané Maurepasova (Císařská knihovna, rukopisy, sv. II, s. 367). Uvedu z ní jen první sloky jako ukázkou tohoto druhu dokumentů, jimž dnes někteří lidé přikládají příliš velký význam. Ta píseň vděčila za svůj úspěch jen pomluvám a utrhačností vůči mužům i ženám té doby, jimiž je plná. V prvních slokách se podařilo napadnout zároveň Condého i jeho otce, který právě zemřel: „Vracejí se naši válečníci, vavříny nijak obtěžkaní; koruna je tam příliš drahá, *lère la lère, lanlère, lère la*, u Lérídy. – Vítězství se ptalo: Cože, princ z Condé? Měla jsem ho za jeho otce, *lère* atd., u Lérídy. – Když změnil jméno, ztratil svou pověst; pro něho jsem nemohla nic udělat, *lère* atd., u Lérídy. – Tento dobrý princ se zajisté zcela otevřeně ukázal důstojným synem svého otce, *lère* atd., u Lérídy.“

¹¹ Užívání mušek (drobných černých skvrnek nalepovaných na pleť) v ženské toaletě se zdá pocházet ze 17. století, soudě podle spisku z roku 1656, uloženého v Conrartových rukopisech v Arsenálské knihovně (in folio, sv. XI, s. 313–315). Ten spisek, podepsaný „*la bonne faiseuse*“ (dobrá výrobkyně), začíná takto: „Mám jich všech druhů, abych zjemnila oči a ozdobila tvář; a jen když je obratná ruka umí dobře použít, nikdy se nedávají nadarmo. Uplatní-li se má muška, leckterý galán, který se vám vysmívá, není-li chycen dnes, bude chycen zítra; ať je lhotejný, nebo se dělá důležitým, nakonec ho muška píchne.“ Když autor po svém vyličil původ této módy, končí takto: „Ten bůh, jehož se lidé bojí a který stále strojí tisíc úkladů proti svobodě mužů, uvedl v *našem věku* v módu všechny ty krásné mušky.“ Viz také La Fontainovu bajku *Moucha a mravenec* (*La Mouche et la Fourmi*).

¹² Patrně Mikuláš František Lotrinský (6. 12. 1609 – 25. 1. 1670), roku 1647 jediný žijící „vévoda František Lotrinský“ (ztotožnění odvozené), syn Františka Lotrinského, hraběte z Vaudémontu, mladší bratr vévody Karla IV. Lotrinského a bratr Madame (Markéty Lotrinské). Ve Vídni tehdy skutečně žil: jeho syn Karel (pozdější vévoda Karel V. Lotrinský) se tam narodil 3. dubna 1643. Byl biskupem toulským a od roku 1627 kardinálem; roku 1634 se hodnosti zřekl, přijal titul vévody lotrinského a oženil se s princeznou Claude, druhou dcerou vévody Jindřicha II. Lotrinského. Zemřel 25. ledna 1670 (přirozená smrt).

zrazuje, a nikdo kromě mě se neodvažoval na to Jeho královskou Výsost upozornit. Tato příhoda mě uvedla do velkého přátelství s Madame, kterou jsem dříve dost zanedbávala; a proti svému zvyku jsem jí prokazovala velkou pozornost a často ji navštěvovala, aniž jsem se u ní nudila. Věděla jsem, že se jí nelíbí Monsieurova láska ke slečně ze Saujon; upozornila jsem tu slečnu a vyhubovala jí, že se v tom nechová, jak by měla. Byla to zbytečná pokárání, protože si v tom zvykla na tak špatný způsob, že mě povýšenost, s jakou přijímala, co jsem jí říkala, odradila, takže jsem přestala mluvit s ní jako obvykle a nemluvila jsem s ní už skoro vůbec, čímž jsem Monsieurovi nevyhověla; ten byl se mnou stejně nespokojen, jako byla Madame spokojena. Při té příležitosti tu povím, čeho jsem si všimla a co mi potvrdil sám Monsieur, totiž že nelze být dokonale zadobře s ním a s Madame zároveň, ačkoli jí projevuje a skutečně chová velké přátelství a žije ve svém domě se stejnou snášenlivostí a ochotou, s jakou žije dobrý měšťan ve své rodině.

Saujon, který nedostával odpověď na svůj dopis a kterého trápilo, že neví, jak jsem se chytla na vnaidlo rozhovoru vévody z Amalfi, nemohl se dočkat, aby se o tom přišel přesvědčit sám. Podnikl cestu do Paříže kvůli nějakým záležitostem vojska z rozkazu generálů, o který si, myslím, sám řekl, aby měl záminku přijet. Nechápal, že by člověk mohl, aniž by mu chyběl zdravý rozum, ztratit jediný okamžik a nevyužít toho, co mu Vilermont pověděl. Zbožnost, v níž mě zastihl, a kázání, jaká jsem mu dělala o dobrém stavu, v němž mají být připraveni vojáci, kteří jsou víc než jiní vystaveni nebezpečí smrti, ho tak ohromily, že mi o ničem nepromluvil; a příležitost k tomu mu vzalo i to, že jsem mu ani nevyslovila Vilermontovo jméno.

K podzimu podnikl dvůr cestu do Fontainebleau, kde jsem znovu začala nacházet zalíbení v zábavách, takže jsem se ráda účastnila procházek, zábav a divadelních představení. To posloužilo jen ke zmírnění přílišné přísnosti, do níž jsem se uvrhla; v srdci mi stále zůstaly city zbožnosti, které mě málem dovedly až ke karmelitkám. Monsieur, králův bratr, se cesty nezúčastnil, protože se ještě nezotavil ze spalniček, které měl v létě a po nichž následovala velmi těžká úplavice, jež ho přivedla do nebezpečí.¹³ Jakmile o tom Jejich Veličenstvům přinesli zprávu, odjela královna co nejspěšněji do Paříže. Král a pan kardinál Mazarin zůstali ve Fontainebleau. Královnu jsem doprovázela jen já. Obavy, že nemoc pana vévody z Anjou skončí zle, netrvaly dlouho; musely jsme zůstat v Paříži jen dva dny, než jsme se dočkaly zlepšení, načež se královna vydala zpět do Fontainebleau stejně spěšně, jako odtud odjela.

Potom tam přijela Madame; naše přátelství i moje přísnost ke slečně ze Saujon pokračovaly jako předtím; proto také Monsieur nebyl spokojenější tam než v Paříži. Abbé z La Rivière, který si toho všiml, mi někdy říkal, že kdybych chtěla, byla bych s Monsieurem výborně zadobře, protože se mu nelíbím jen v jistých věcech malého významu, na něž bych mohla a měla dávat pozor. Zeptala jsem se ho, co to je; odpověděl mi, že je mám jen dobře prozkoumat, a až je poznám, abych se jich vyvarovala. Mezi zábavami, které se ve Fontainebleau konaly, byl i ples na počest prince waleského, který tam zajel na krátkou návštěvu. Německá záležitost, která byla tehdy veřejně známá a o níž se věřilo, že v ní dvůr jedná upřímně, poněkud zchladila horlivost prince waleského, a říkalo se, že si hraje na zoufalého milence. Já jsem v té věci nebyla nijak útlocitná. Pobyl tam jen tři dny a dvůr se vrátil do Paříže, kde zima jako obvykle uplynula v plesech a představeních a jediným předmětem rozhovorů celého dvora byl pan z Guise kvůli cestě, kterou tehdy podnikl do Říma,¹⁴ aby dosáhl zrušení svého manželství s hraběnkou

¹³ Koncem roku 1647 onemocněl také Ludvík XIV.; neštovice se u něho projevy 11. listopadu. Olivier d'Ormesson k tomu píše: „Králova nemoc, neštovice, ho přivedla do velikého nebezpečí, nad čímž Monsieur projevoval radost; malý Monsieur (Filip z Anjou, bratr Ludvíka XIV.) ležel celý zmořený u pana z Mauroy, a zašlo se tak daleko, že když Monsieur večerel u Fremonta s panem z La Rivière, připíjelo se na zdraví Gastona I. Úřady už byly rozděleny; královna byla dokonce varována, že se chystá únos malého Monsieura z domu pana z Mauroy v noci ze soboty na neděli, kdy byl král velmi zle; aby se tomu zabránilo, byl maršál ze Schombergu celou noc na koni s kompanií těžké jízdy. Monsieur se za to všechno omlouval a pan d'Émery urovnal La Rivièreovu záležitost.“

¹⁴ I zde jsou chronologické omyly, na které je třeba upozornit: vévoda z Guise odjel do Říma roku 1646, a nikoli 1647. Deník Oliviera d'Ormesson, psaný v době samých událostí a s velmi přesnými daty, o tom nenechává pochyb: „V pondělí 29. října 1646 odjel pan z Guise s panem abbém d'Elbeuf do Říma, aby tam, jak se říká, dal zrušit své manželství s paní z Bossu a potom si vzal slečnu z Pons. Soudí se, že bude-li s ním hraběnka z Bossu moci v Římě mluvit, zamiluje se do ní znovu. Jiní říkají, že jde o to, aby znovu získal svá obročí.“ K této věci lze nahlédnout do takzvaných Pamětí Henriho Lotrinského, vévody z Guise, které začínají právě cestou tohoto prince do Říma; autor toho díla chronologické údaje pominul.

z Bossu a mohl si vzít slečnu z Pons.¹⁵

Dvůr, který neměl jiný úmysl než mě klamat nadějí, kterou mi stále dával, že mě provdá za císaře, a který věděl, že je císař připraven uzavřít jiný sňatek, jež zprávy ze světa brzy zveřejní, byl nucen mi to sdělit a začít se tím vyvazovat ze slibu, který mi dal. Aby svůj podvod ukázali co nejméně okatě, byl abbé z La Rivière, který v této komedii hrál významnou roli, první, kdo mi přišel říct, že zprávy z Německa jsou špatné, že se mluví o sňatku císaře s jednou z tyrolských arcivévodkyň, a dal mi na srozuměnou, že ten záměr vychází od španělského dvora a že se ho nemá cenu pokoušet zmařit. Rozhořčení, které jsem nad tím pocítila, mě přimělo pátrat po pravdě o té věci s takovou dychtivostí, že jsem odhalila, že mě kardinál Mazarin a abbé z La Rivière klamali; že mi ukazovali krásné vyhlídky na toto zaopatření jen proto, aby mě živili marnou nadějí; že ve skutečnosti nikdy nepracovali na prostředcích, jak ten záměr uskutečnit. Ačkoli jsem byla přesvědčena, že tito lidé nejednají poctivě, přesto se mě citelně zmocnil hněv proti dvoru, a byla to zášť, která mě trápila tím víc, že jsem neměla prostředky dát jí průchod.

Zatímco mě takto v každé hodině vábili všemi možnými zaopatřeními, která by se pro mě mohla hodit, vrátil se od vojska Saujon, který mi o ničem nemluvil; často mě navštěvoval, a jednoho dne, kdy u mě zrovna byl, se mě jeden šlechtic z mé družiny jménem La Tour, kterého mám velmi ráda a s nímž jsem z důvěry, kterou k němu chovám, rozmlouvala o své nevoli proti dvoru, zeptal, zda mi Saujon neukazoval nějaké dopisy; řekla jsem mu, že ne. Hned jsem ho uviděla; zavolala jsem si ho; ukázal mi jeden dopis, který mu kdosi napsal z Flander a v němž stálo, že po přáních, která spolu vyslovili, přišly i pověsti, že se tam mluví o naději, že mě uvidí provdanou za arcivévodu; že nikdo nepochybuje, že se stane svrchovaným pánem té země; a ten dopisovatel mu sděloval, že díky velkým stykům, které má s nejpřednějšími z těch, kdo tam vládou za španělského krále, a dokonce s těmi, kdo jsou v arcivévodově mysli nejvýš zapsáni, mu o tom může psát spolehlivé zprávy. Saujon mi ukázal dva nebo tři dopisy, které byly v témž tónu; často mi vykládal o štěstí, které by mohlo být s tímto budoucím postavením spojeno, a krásu toho zaopatření mi dával pochopit krásou té země. Dobře jsem chápala, co říká, ne však to, že by byl schopen takový záměr uskutečnit. Aby mě o tom ještě víc přesvědčil, požádal mě o svolení zbavit se kompanie, kterou měl v pluku gard, aby se mohl volněji připoutat ke mně. Když se jí zbavil, řekl mi ke konci postu, že chce vymyslet nějakou záminku, aby mohl podniknout několik cest do Flander. Tu představu jsem pokládala za dost planou; on mi navíc říkal, že uvidím, jak tu věc pokročí.

Ta chiméra mu vězela v hlavě dlouho; často o ní mluvil, a protože mám ráda blázný, ať veselé, nebo melancholické, a nevěřila jsem, že by se z toho mohlo stát něco vážného, poslouchala jsem ho. Odebrala

¹⁵ Už výše byla řeč o Suzanne de Pons, dceři Jeana-Jacquese de Pons; viz výše, kap. III. Paní de Motteville o ní mluví několikrát, mimo jiné k roku 1646: „Vévoda z Guise, jehož srdce poletovalo od vášně k vášni, miloval tehdy slečnu z Pons, dvorní slečnu královny, krásnou, z dobrého rodu a velmi koketní; slíbil jí, že si ji vezme, ačkoli byl ve skutečnosti ženat s hraběnkou z Bossu ve Flandrech. Aby jí slib dodržel, rozhodl se jet do Říma a dát své manželství s tou dámou zrušit; ale nepodařilo se mu to.“ Slečna z Pons brzy nato opustila dvůr, jak dokládají tytéž Paměti k roku 1647: „Slečna z Pons už nějaký čas odešla ode dvora a žila pod vládou tohoto prince (vévody z Guise). Od té doby, co nebyla u královny, žila v klášteře bez řádné klauzury, obsluhovaná úředníky vévody z Guise a vydržovaná na jeho útraty.“ Paní de Motteville, obvykle nakloněná shovívavosti, vylicila Suzanne de Pons s rázným přísným soudem; nazývá ji *dychtivou po rozkoši*. Celé to místo si zaslouží citaci (Paměti, na začátku roku 1648): „Slečna z Pons, která byla zavřena jen napůl, nebyla tak plná velkých myšlenek na korunu a naději do budoucna, aby jí přítomnost nebyla ještě dražší. Spoléhala bezpečně na vášeň, kterou k ní vévoda z Guise choval; řadila se už mezi největší královny Evropy, ale to jí nebránilo myslet na zábavu. Tato duše dychtivá po rozkoši se nespokojila s nepřítomným milencem, který ji zbožňoval, a s hrdinou, který se chtěl, aby si ji zasloužil, stát panovníkem a složit jí k nohám všechna svá vítězství. Ctižádost a láska spolu nebyly dost mocnými kouzly, aby zcela zaměstnaly její srdce: k jejímu uspokojení bylo třeba, aby se chodila procházet na Cours, aby se účastnila jistých slavností, které se pro ni pořádaly, a aby přijímala kadidlo od všech těchto nových dobyvatelů. Paní z Guise, bojíc se, aby nejela za vévodou z Guise, svým synem, prosila královnu, aby ji dala zavřít do kláštera s přísnější řeholí, než byl ten, v němž byla; nepokládala totiž za vhodné nechat ji doufat, že se stane královnou, ba ani vévodkyní z Guise, a život, který vedla, se jí vůbec nelíbil. Královna, která tehdy pokládala neapolskou záležitost za věc, z níž se může stát něco významného, jí v tom ráda vyhověla; a protože ta dívka měla tu čest jí sloužit, bylo správné, aby dbala o její chování. Paní vévodkyně d'Aiguillon, která královně ten špatný dárek opatřila, dala z jejího rozkazu slečně z Pons vědět, že musí vstoupit k sestřím Navštívení Panny Marie. Nerada se dávala nutit; uposlechla proto toho rozkazu s velkou nechuť a zůstala v tom klášteře proti své vůli, dokud ji nevalné štěstí vévody z Guise a sklon slečny, který nesměřoval k pokání, nepustily na úplnou svobodu.“

jsem se do Saint-Denis strávit Svatý týden u karmelitek, kam jsem se o velkých svátcích obvykle uchýlovala; když se dozvěděl, že jsem se uhodila do hlavy, poslal se přeptat, jak se mi daří, aby mi přitom mohl napsat a oznámit, že řádná pošta, od níž čekal zprávy, mu žádné dopisy nepřinesla. Nikdy jsem tu záležitost nebrala v jiném smyslu než v tom, který jsem právě uvedla. Pokud jde o Saujona, nevím, jak si počínal; viděla jsem ho nazítří po svém návratu ze Saint-Denis a byla jsem celá ohromena, když mě den nato navštívil Vilermont a řekl mi, že Saujona právě zatkli.¹⁶ Ve všem, co udělal, jsem neznala žádný zločin; zeptala jsem se Vilermonta na důvod a on mi řekl, že ten důvod dobře znám sama; a když jsme po něm pátrali, znalost jeho povahy, že se rád nevhod plete do věcí, nás oba zároveň přivedla k úsudku, že to bude jeho domnělé vyjednávání; to ve mně hned vzbudilo obavu, aby toho neudělal víc, než mi pověděl. Šla jsem ihned ke královně, kde jsem potkala Commingese, Saujonova příbuzného, který mi s překvapením oznámil tutéž novinu, jakou mi řekl Vilermont; projevila jsem nad tím údiv a nedala jsem najevo, že bych o tom něco věděla, čemuž on ovšem nevěřil.

Ještě víc mě, po pravdě řečeno, udivilo, že mi o tom královna neřekla ani slovo a že když jsem odtud šla do Lucemburského paláce, Monsieur mi o tom také nic neřekl. Pokud jde o Madame, která, myslím, nebyla do tajemství toho postupu zasvěcena, ta mi dala najevo, že ji Saujonova nemilost mrzí, protože ho měla za mého služebníka. Chtěla jsem zároveň navštívit Saujonovu sestru, která byla tehdy dvorní slečnou Madame a nyní je její dámou od šatu, a ta tam nebyla. Vrátila jsem se tam nazítří a šla jsem do jejího pokoje. Jakmile mě uviděla, propukla ve velký nářek bolesti, obracela ke mně své stesky a dávala mi vinu za bratrovo uvěznění, ačkoli mi to neřekla. Dost mě to překvapilo, přesto jsem našla způsob, jak ji nechat trochu utěšenou, a po dvou dnech se už o té záležitosti mluvilo jen jako o maličkosti. Saujon měl až dosud za vězení jen dům prévôta *de l'Île*¹⁷ a nikdo mu neříkal nic o zločinu, z něhož ho chtěli obvinít. Pokládala jsem za nespravedlivé, že se s ním takto zachází; mluvila jsem o tom s abbém z La Rivière, aby o tom promluvil s kardinálem Mazarinem. La Rivière mi řekl jen to, že Saujon je velmi vinen, a za několik dní nato mě navštívil, a aniž mi mluvil o vězni, dal se, jak se mi zdá, dost nevhod se mnou rozmlouvat o Německu a o partiích, které by se tam pro mě mohly hodit; a aby ve mně jeho rozhovor zanechal příznivý dojem, řekl mi, že Monsieur nebyl se mnou nikdy spokojenější než tehdy a že jsem s ním zcela zadobře; čemuž jsem dost snadno věřila, protože jsem dobře věděla, že jsem neudělala nic, co by ho zavazovalo k opaku.

Jen tyto dva body tvořily celý rozhovor, který se mnou abbé z La Rivière vedl; nevěděla jsem, co soudit o jeho úmyslu, leda že mě tím chtěl svést ze stopy, abych si nemyslela, že se chce do Saujonovy záležitosti vměšovat; v tom mě utvrdil vzkaz, který jsem brzy nato dostala od Saujona a jímž mi dal vědět, že na něho nezapomněli. Vzkázal mi, že ho přišel vyslýchat trestní poručík;¹⁸ že se ho ptal, zda byl v Holandsku a zda tam někdy píše. Na obě otázky odpověděl kladně, a aby lépe vyhověl té druhé, dodal, že tam má bratra, kapitána pěchoty, jemuž píše jednou nebo dvakrát do roka; že se ho ptal, zda byl ve Flandrech, a že mu odpověděl, že tam sloužil dvě nebo tři tažení, a že tím výslech skončil. Pan kardinál Mazarin si ho dal zavolat a hned mu dal všechny sliby, jaké si lze představit, aby ho přiměl říct, že jsem věděla, co udělal; což byla taková nepravda, že jsem se nikdy nemohla dozvědět, co stálo v jeho dopise, který zachytili. Saujon popřel, že bych o jeho dopise něco věděla. Ten rozhovor trval několik hodin, aniž kardinál Mazarin mohl ze Saujona dostat něco jiného než pravdu, ačkoli ta mu nebyla příjemná, protože mě naprosto ospravedlňovala; a nebyl mu příjemný ani jiným způsobem: Saujon nebyl ani příjemný, ani výmluvný.

Po návratu od prévôta *de l'Île* si dal zavolat svého bratra, aby mi po něm vzkázal, co mu pan kardinál Mazarin řekl, a že se domnívá, že mi za to královna a Monsieur udělí důtku; že mě prosí za odpuštění, že je toho příčinou, a snažně mě žádá, abych uvážila, že to udělal v dobrém úmyslu. Tato záležitost mi měla po celý život připomínat, abych se nestýkala s lidmi neopatrnými ani se snílky. Mám příliš velkou vrozenou dobrotu, která mi dává věřit, že všichni mají vždy úmysly stejně přímé jako já, a v dalším průběhu těchto Pamětí uvidíte, jak jsem byla ještě nachytána neopatrnými lidmi. Upřímnost, s jakou

¹⁶ Saujon byl zatčen v květnu 1648, podle Deníku Oliviera d'Ormesson.

¹⁷ Prévôt Île-de-France.

¹⁸ Poručík pařížského prévôta, který měl na starosti vyšetřování a souzení trestních věcí u Châteletu v Paříži.

jednám, a má nevina v této příhodě mě přesvědčily, že mě z té šlamastyky vyvedou; neměla jsem tedy žádné obavy ze všeho, co pan kardinál Mazarin Saujonovi řekl, a měla jsem to za maličkost. Slibovala jsem si od laskavosti královny a Monsieura mnohem víc, než jsem jí u nich našla. Po Saujonově vzkazu jsem šla do Palais-Royal, jako jsem chodila každý den; nikdo mi neřekl ani slovo. Když jsem vycházela od slečny z Beaumontu, která je osoba bez zábran a které jsem vždycky dovolovala, aby se ke mně takto chovala, zavolala na mě: „Princezno, říká se, že vás Saujon chtěl unést a odvézt vás, abyste se provdala za arcivévodu.“ Dala jsem se do smíchu a obě jsme tu věc měly za směšnou, jakou také byla, a to nahlas v královčině pokoji.

Odebrala jsem se do Lucemburského paláce s úmyslem promluvit o tom s abbém z La Rivière, potom s Monsieurem; ten večerel u pana kardinála Mazarina a vrátil se tak pozdě, že jsem na něho nečekala. Co se týče La Rivière, ten se mi omluvil, že za mnou nepřichází promluvit, že je zaměstnán záležitostmi Jeho královské Výsosti Monsieura. Nazítří mě navštívil mladý Saujon a řekl mi, že jeho bratr měl s panem kardinálem Mazarinem ještě jeden rozhovor a že závěr zněl tak, že protože z něho nelze dostat, co si přejí, uváží královna a Monsieur, co mají se mnou udělat.¹⁹ Šla jsem do Palais-Royal a tam ještě zasedala rada; vykonala jsem zatím jednu návštěvu, odhodlána získat o té záležitosti nějaké vysvětlení; když jsem se tam vrátila, abbé z La Rivière, který vyšel z rady mezi prvními, přistoupil ke mně a řekl mi: „Už není čas tajit před vámi hněv, v němž jsou královna a Monsieur proti vám; brzy vám ho dají najevo, a vy jeho příčinu dobře znáte.“ Odpověděla jsem mu, že nevím, čím jsem se mohla královně a Monsieurovi znelíbit; že zasluhuje-li mé chování tak špatné zacházení, jakým mi hrozí, doufám, že si královna zvolí vhodnou chvíli, aby mi řekla, co jí bude libo, o samotě ve Val-de-Grâce, a Monsieur ve svém kabinetu; a že nejsem ve věku, kdy by se mi měly dělat důtky před lidmi.

Když jsme byli u toho, zavolal si mě Monsieur; vstoupila jsem do královniny galerie; slečna z Guise, která byla se mnou, šla za mnou. Monsieur jí s dost velkou zuřivostí zavřel dveře před nosem; to by mě mělo vylekat, kdyby mi svědomí způsobovalo nějaké výčitky. Byla jsem velmi klidná, cítila jsem se nevinna v obvinění, které bylo proti mně vzneseno; postoupila jsem ke královně, která mě pozdravila rozhněvanou tváří; řekla panu kardinálu Mazarinovi: „Musíme počkat, až přijde její otec.“ Postavila jsem se do jednoho okna, které bylo výš než zbytek galerie, a poslouchala jsem tam se vši hrdosť, jakou člověk může mít, když má na své straně rozum; a to znamená mít mnoho navrch nad osobami, které mají nad námi tolik jiných výsad. Když Monsieur přišel, začala královna dost příkrým tónem: „Váš otec a já víme o vašich pletichách se Saujonem a o velkých záměrech, které měl.“ Odpověděla jsem, že o nich nic nevím; že jsem velmi zvědavá, co tím chce Její Veličenstvo říct, a že by mi prokázala velkou čest, kdyby mi to sdělila; nato odvětila, že to dobře vím, protože je ve vězení kvůli mně a že jsem příčinou stavu, v němž se nachází. Namítla jsem, že to, že je někdo mým služebníkem, mu nedává ani rozvahu, ani štěstí, a že ačkoli jím Saujon je, mohou mu docela dobře chybět obojí, aniž bych tím byla vinna já. Pokračovala: „Víme, že vás Saujon chce provdat za arcivévodu; že vám říká, že dostane Nizozemí do svrchovaného vlastnictví, a spoustu jiných chimér, o nichž jste se dala přesvědčit jako o pravdě; arcivévodě je poslední z lidí a nejhorší partie, jaká se dá najít.“

Protože jsem nic neříkala, říkala mi královna: „Odpovídejte.“ Uposlechla jsem a odpověděla jsem jí, že prokazuje Saujonovi velkou čest, jestliže byl schopen si takový záměr namluvit, když ho dává do vězení jako rozumného člověka, a že Petites-Maisons²⁰ by byly místem mnohem vhodnějším, kdyby

¹⁹ Olivier d'Ormesson píše k 6. květnu 1648: „Každý mluvil po svém o jiné novině: Mademoiselle je obviněna, že se chtěla provdat za arcivévodu Leopolda. Saujon, o němž se říká, že vedl jednání, je v Bastile. Královna ji v přítomnosti Monsieura nazvala drzou. Potom jí postavili stráž v její domě; ona tu věc směle popírá, zřídka se Saujona i jeho dopisů a mluví velmi odvážně. Jedni říkají, že tu záležitost opravdu sjednávala a že se měla odebrat na hranice; druzí, že je to kousek, který jí hrají, protože žádala o své jmění a La Rivièreovi spílala a nazvala ho *darebákem*, a že není ani zdání, že by k tomu sňatku, který pro ni nemůže být výhodný, svolila.“ Všechny tyto pochybnosti objasňují Paměti Mademoiselle. Deník Oliviera d'Ormesson jsem citoval jen proto, abych upřesnil data a ukázal, že se veřejné mínění zabývalo těmito událostmi, které se zprvu zdají zajímavé jen pro Mademoiselle.

²⁰ Petites-Maisons – pařížský hospic založený roku 1557 (mezi rue de Sèvres a rue de la Chaise), určený pro chudé, starce a duševně nemocné. Výraz se často užíval i přeneseně pro označení šílenství.

se ta věc potvrdila; že pustit se do něčeho, co přísluší jen králi, jejímu bratrovi,²¹ může jen blázen; že já jsem až do této chvíle ve světě za bláznivou neplatila; a že bych musela být opravdu bláznivá, abych péči o své zaopatření přenechala panu ze Saujon; a že po péči, jakou vynaložila na zaopatření polské královny, která nebyla ani mého stavu, ani se mi v ničem nevyrovnala, mohu dobře doufat, že na mé osobě projeví vděčnost za závazky, které má k Monsieurovi; a že se tedy, pokud jde o můj osud, zcela spoléhám na ni; že vím, jak je z lásky k němu zavázána opatřit mi osud velký a odpovídající mému stavu i vděčnosti, kterou má Monsieurovi prokazovat. Její Veličenstvo bylo dost udiveno tím, jak odpovídám; říkala Monsieurovi a panu kardinálu Mazarinovi: „Podívejte se, s jakou jistotou tvrdí, že o celé té záležitosti nic neví.“ Říkala jsem: „Jistoty má člověk dost, když hájí pravdu, kterou mluví.“ Vyčítala mi a říkala: „To je velmi pěkné, že člověku, který je oddán vaší službě, za odměnu položíte hlavu na popraviště.“

Protože jsem slyšela říkat, že pro službu královně a Monsieurovi tímto způsobem zahynulo mnoho lidí, a protože mi to při té příležitosti přišlo na mysl, odpověděla jsem: „Aspoň to bude první.“ Ať ve výčitkách, ať v otázkách podobného druhu, trvalo to dost dlouho; už mě unavovalo na to odpovídat, a smím-li to říci, bylo mi královny a Monsieura líto, když jsem je viděla takto jednat. Královna říkala: „Tak odpovídejte na to, nač se vás ptají.“ Uposlechla jsem a řekla jsem jí, že protože jsem nikdy nebyla vyslýchána, nevím, jak odpovídat na to, nač se mě ptá. Pan kardinál Mazarin, který byl chladnokrevný a který to poslouchal, si všimal všeho, co jsem říkala, a smál se tomu. Toho posledního slova si bylo možné povšimnout; královnu i Monsieura už několikrát vyslýchal pan kancléř.²² Dalo se věřit, že jim schválně odpovídám věci stejně silné jako ty, které mi říkali oni, ba ještě silnější, protože pravda byla proti nim a proti mně byly jen domněnky. Rozhovor mi připadal dlouhý: opakování, která nám nejsou příjemná, se vždycky takovými zdají, a skutečně trval hodinu a půl; to mě unavilo; a když jsem viděla, že nepůjdu-li, nebude tomu konce, řekla jsem královně: „Myslím, že Vaše Veličenstvo mi už nemá co říct.“ Odvětila mi, že nemá; poklonila jsem se a odešla z toho souboje víceméně jako vítězka, ale velmi rozhněvaná.

Když jsem odcházela, chtěl se mnou abbé z La Rivière mluvit; vylila jsem si na něm svůj hněv a odešla jsem domů, kde mě chytila horečka; to mi nezabránilo, abych nazítří nevyšla navštívit paní z Guise, která dostala zprávu o uvěznění pana z Guise, kterého Španělé dali zatknout v Neapoli, když ji šel pozvednout ke vzpouře.²³ A dokonce už to bylo vykonáno a on byl jejím pánem; kdyby měl tolik rozvahy jako odvahy a trochu štěstí, byl by mohl udržet to dobytí, jehož nabyt s velkou slávou; ve všem, co v životě dělal, mu vždycky všechno chybělo, kromě odvahy.

Po návratu z té návštěvy jsem si šla lehnout, a obava, že by mě mnoho lidí přišlo navštívit spíš ze zvědavosti než z lítosti, mě přiměla dát u svých dveří rozkaz, že nechci nikoho vidět, a dala jsem říkat, že mi není dobře; což byla pravda. Lze posoudit, jakou bolest působí taková záležitost osobě mé povahy, a myšlenka, že ty pověsti obíhají po cizích zemích, spolu se zlým smýšlením královny a Monsieura vůči mně, mě drtila zármutkem a melancholií. Stalo se, že po rozkazu, který jsem dala u svých dveří, následoval podobný rozkaz Monsieura paní hraběnce z Fiesque, což bylo jakési vězení, které mě nemrzelo, protože jsem se do něho uvrhla sama dobrovolně. Monsieur také poručil paní hraběnce z Fiesque, aby ode mě vzdálila jednu malou komornou, kterou jsem měla a s níž Saujon často mluvil; obviňoval ji, že byla do té intriky zapletena; velmi se mě to dotklo kvůli rozruchu, který by to

²¹ Španělskému králi Filipu IV. (8. 4. 1605 – 17. 9. 1665, králem od roku 1621), bratru Anny Rakouské; jemu patřilo Španělské Nizozemí, které arcivévoda Leopold Vilém spravoval jako místodržitel. Zemřel 17. září 1665 v Madridu (přirozená smrt).

²² Královna Anna Rakouská podstoupila mimo jiné výslech ve Val-de-Grâce, jehož protokol se dochoval až do našich dnů a který otiskl pan Cousin mezi přílohami díla nazvaného *Madame de Chevreuse*. Paní de Motteville dává představu o ponižení, jež tehdy Anna Rakouská zakusila, v tomto místě svých Pamětí, k roku 1638: „Byla přivedena tak daleko, že nemohla dosáhnout odpuštění jinak, než když vlastní rukou podepsala, že je vinna ve všech věcech, z nichž byla obviněna, a žádala o ně krále velmi pokornými a velmi poddanými slovy a sama se vyznávala, že ho není hodna.“ – O výslechu a o kancléři Séguierovi viz výše, kap. I.

²³ Kdy byl vévoda z Guise zajat, bylo uvedeno výše (kap. III): stalo se tak 5. dubna 1648. V Paříži se ta zpráva rozšířila 29. dubna. „Ve středu 29. dubna se rozhlásila neapolská záležitost; královna dokonce šla navštívit paní z Guise.“ (Deník Oliviera d’Ormesson.)

způsobilo, protože jsem k ní nechovala ani přátelství, ani důvěru; a dokonce jsem ji o dva roky později vyhnala, protože se vdala z lásky. Rozrušení, které mi všechny tyto okolnosti způsobily, došlo tak daleko, že jsem dostala dvojitou třidenní zimnici, která mě několikrát přepadla. Pan abbé z La Rivière mě za mé nemoci pozorně navštěvoval; jeho návštěvy ji nezmírňovaly: byla jsem přesvědčena, že k ní hodně přispěl. Běh času a událostí mi dostatečně ukázal, že všem osobám, které mi chtěly u Monsieura prokázat zlou službu, se to podařilo tím snáze, že Jeho královská Výsost šla polovinu cesty jim vstříc; při sebemenší příležitosti byly nuceny pokračovat, spíše aby se mu zalíbily, než ze zlého úmyslu, který vůči mně měly.

At' už abbé z La Rivière litoval nesnází, které mi způsobil, a chybného kroku, k němuž přiměl svého pána, přišel mi říct, že Jeho královská Výsost souhlasí, abych se stýkala se světem, jakmile mi to zdraví dovolí. Toho svolení jsem využila: navštívil mě celý dvůr, který byl ke mně velmi příznivě naladěný. Královnu a Monsieura velmi odsuzovali a nikdo nemohl pochopit, s jakým úmyslem se ke mně takto zachovali, když hana z toho padala na ně. Znali mě příliš dobře, než aby věřili, že bych byla schopna vzít si do hlavy záměr tak chimérický a tak směšný, jaký rozhlašovali, aby ospravedlnili svůj postup. Nikdy v životě jsem neudělala nic, co by mohlo dávat věřit, že bych měla myšlenku tolik mně na škodu; také můj zármutek se vůbec nezakládal na tom, co si kdo mohl myslet o mých úmyslech; točil se kolem toho, jak málo něhy ke mně Monsieur dával najevo. I kdyby byla věc pravdivá, měl ji zatajit. Kdybych byla schopna sladké rozkoše, kterou dává pomsta vůči osobám, jež jsou mi tak blízké jako královna a Monsieur, mohla bych ji pocítit při pohledu na zahanbení, jímž je ta záležitost pokryta; já jsem se na to dívala sama zahanbená a myslela jsem na to, čím jim mám tu čest být, v duchu křesťanské lásky a úcty.

Když jsem se několik dní stýkala se světem a zdraví jsem měla dobré, nenapadlo mě, že bych měla navštívit královnu a Monsieura. To opomenutí snad přivedlo abbého z La Rivière k domněnce, že ve světě se to bude přičítat nějakému pohrdání z mé strany a že jedním povýšeně, ačkoli jsem tak nesmýšlela; zeptal se mě, kdy chci navštívit Monsieura a královnu. Odpověděla jsem, že kdy se jim zlíbí, že tu čest přijmu s radostí; vzkázal mi, abych přijela nazítří ráno do Lucemburského paláce. Přijela jsem: tajemně mě nechali vystoupit u schodiště, které vede do Monsieurovy knihovny; abbé z La Rivière si pro mě přišel ke kočáru a vedl mě nahoru. Jsou tam dva kabinety: malý, kterým se prochází a kde zůstala paní hraběnka z Fiesque a můj štolba; vešla jsem do Monsieurova, který změnil výraz a zdál se mi velmi zaražený. Chtěl mi udělit důtku a začal tónem, jakým se důtky udílejí; ucítil, že je spíš povinen se mi omluvit než mi vyhubovat; zvolil tuto cestu, aniž si však myslel, že ji volí. Jsem si jista, že kdo by se ho zeptal, co mi řekl, když mi hubovat začal, pokládal by to stejně jako já za jakousi omluvu. Velmi jsem plakala, nevím, zda z rozpaků, nebo z něhy; je lépe věřit spíše jednomu než druhému. Jeho královské Výsosti vstoupily slzy do očí; potom mě pan z La Rivière odvedl k Madame: prošla jsem Monsieurovou galerií, ložnicí a předpokojem; bylo tam mnoho lidí, kteří se dívali, což je dost obvyklé. Madame a já jsme spolu mnoho nemluvíly.

Odebrala jsem se ke královně: bylo to v Palais-Royal, kde si mě opět dobře prohlíželi; vstoupila jsem dosti hrdě a nepřízeň osudu tu hrdost, která je mi vrozená, sotva zmenšila, ačkoli jsem jí od té doby zakusila mnoho. Královna vstávala z lože. Ačkoli jsem k ní vždy měla přístup v kteroukoli hodinu, kvůli tomu, čím jsem, a kvůli tomu, čím jsem jí vždy byla od počátku regentství, a ačkoli se mnou žila ve velké důvěrnosti, místo abych k ní přistoupila, jak jsem bývala zvyklá, zůstala jsem u dveří, kde mě pan vévoda z Anjou přišel obejmout a říct mi: „Sestřenko, vždycky jsem byl při vás a zastával jsem se vás proti všem.“ Královna mi neříkala ani slovo; pak ji napadlo říct mi: „Posaďte se, musíte být slabá, když jste byla nemocná.“ Odpověděla jsem jí, že mě nemoc vůbec neoslabila a že mám dost síly, abych stála. Nevím, zda si nemyslela, když jsem mluvila o své síle, že jí ráda připomínám, že jsem jí měla dost na to, abych snesla pronásledování, jemuž mě vystavila, a zda nevěřila, že jsem to řekla s úmyslem si rýpnout; a já jsem svůj úmysl ani neospravedlnila; ona zčervenala. Když byla oblečena a připravena jít na mši, podala jsem jí rukavice; vzala si mě stranou a řekla mi několik slov. Velmi dobře si pamatuji, že nepatřila k nejlaskavějším; ale nemohu je zopakovat. Kdybych byla tehdy pomyslela, že se jednou budu chystat sepsat své příhody, a kdybych byla dokonce věřila, že jich zažiji tolik, kolik jsem jich od té

doby zažila, a tak hodných sepsání, byla bych si ty řeči dobře zapamatovala; a na to jsem tehdy myslela ze všeho nejméně. Její Veličenstvo šlo na mši a já jsem se vzdálila. Nazítří mě navštívil pan kardinál Mazarin a dal mi najevo, že ho všechno, co se stalo, velice mrzí, a vynaložil všechno úsilí, aby mě přesvědčil, že na tom neměl žádný podíl. Já jsem ho nechala věřit, že jsem o tom docela přesvědčena; čemuž snadno uvěřil: dost si lichotí, že má tento dar.

Po tom všem jsem čas od času chodila vzdávat královně svou úctu, ale ne tak často, jak jsem bývala zvyklá; nevěřila jsem, že by jí mohla být příjemná přítomnost osoby, s níž tak zle naložila. Pochopila jsem tehdy, a ještě lépe to chápu nyní, že člověk se snadno obejde bez dvora, když pozná, že tam nemá postavení odpovídající svému stavu a lesk, s jakým tam má být. Často jsem jezdila do svého domu v Bois-le-Vicomte,²⁴ kde jsem pobývala tři nebo čtyři dny; podnikla jsem trochu delší cestu, jela jsem do Montglatu,²⁵ kde mě pán a paní domu přijali s radostí a s nádherou. Jela jsem do Pontu k paní Bouthillierové;²⁶ je to jeden z nejkrásnějších domů ve Francii: leží ve stráni, jsou tam vidět fontány, kanály a dole pod zahradami, které jsou v terasách, řeka Seina; aleje jsou krásné a dům postavil jeden superintendent: to proto, aby se dalo posoudit, jaké jsou krásy uvnitř, nábytek i nádhera, s jakou jsem byla přijata. Zůstala jsem tam tři dny a hodně jsem tam tančila; projížděla jsem se na koni; byla tam ta nejhezčí loďka na světě; jezdila jsem na ní málo: bojím se vody. Paní Bouthillierová vzala k sobě jednu svou příbuznou, jménem slečnu z Neuville, mladou, hezkou a duchaplnou, která mi velmi dobře dělala honéry svého domu; nyní je to paní z Frontenacu.²⁷ Od té chvíle jsem k ní pocítila přátelství, jehož účinky později poznala; ona říká, že ho také chovala ke mně: dala mi toho důkazy; uvidíte ji jako mou společnici v mých minulých triumfech i v mých nynějších nemilostech.

Po dni nebo dvou pobytu jsem se vrátila do Bois-le-Vicomte; jela jsem přes Senars, abych tam oslavila svátek Panny Marie v polovině srpna. Abatyše byla z rodu La Trémoille a moje velká přítelkyně; byla to řeholnice veliké ctnosti a mnoha zásluh.²⁸

Den poté, co jsem přijela do Bois-le-Vicomte, přišla zpráva o bitvě u Lens, kterou vyhrál pan Princ.²⁹ Protože se vědělo, jakou mám k němu nechuť, nikdo se mi to neodvážil říct: na stůl mi položili zprávu, která přišla z Paříže; když jsem vstala z lože, uviděla jsem ten papír na stole a přečetla jsem ho s velkým úžasem a bolestí. Protože jsem svou nechuť neměla mísit s tak velkým prospěchem pro stát, nevěděla jsem, jak jedno od druhého oddělit; při té příležitosti jsem se cítila méně dobrou Francouzku než nepřítelkyní; vybruslila jsem z toho a zakryla jsem svůj pláč nářky nad několika důstojníky ze svých známých, kteří padli; a protože dobrá povaha je chvályhodná zejména u velkých, které obviňují, že jí mnoho nemají, a obzvláště u velkých z rodu Bourbonů, vysloužila jsem si chválu místo hany, kterou jsem zasluhovala. Nevím, jak jsem mohla být tak citlivá na vítězství pana Prince: vyhrával jich tolik, že jsem si na ně měla zvyknout; ale na to, co se nelíbí, si člověk nezvykne.

Monsieur mi vzkázal, abych se vrátila do Paříže a radovala se s královnou. Ten rozkaz se mi velmi nelíbil: zacházení, kterého se mi od ní dostalo, bylo ještě tak čerstvé, že co jí působilo radost, mně ji sotva působilo; k tomu ještě ten, kdo bitvu vyhrál – můžete posoudit, jak mi na tom záleželo. Přesto jsem uposlechla a přijela do Paříže, a v den svatého Ludvíka jsem zastihla královnu, jak jede k jezuitům;³⁰

²⁴ Panství, které podle kap. I dostala Mademoiselle výměnou za Champigny, jež si od jejího poručníka Monsieura vymohl kardinál Richelieu.

²⁵ O panu a paní z Montglatu byla řeč už výše (kap. I a II).

²⁶ Marie de Bragelongne neboli de Bragelonne, manželka Clauda Bouthilliera neboli Le Bouthilliera, který byl za vlády Ludvíka XIII. superintendantem financí. Claude Bouthillier (1581–1652), pán z Pont-sur-Seine, od roku 1628 státní sekretář a v letech 1632 až červen 1643 superintendant financí, byl otcem Léona Bouthilliera, hraběte z Chavigny. Zemřel 13. března 1652 v Paříži; pohřben je v Pont-sur-Seine.

²⁷ Anne de La Grange-Trianon (1632–1707), dcera Charlese de La Grange-Trianon, pána z Neuville; po matčině smrti ji vychovávala paní Bouthillierová, její vzdálená příbuzná. Dne 28. října 1648 se tajně provdala za Louise de Buade, hraběte z Frontenacu; za Frondy patřila k nejbližší družině Mademoiselle a doprovázela ji roku 1652 do Orléans i do vyhnanství v Saint-Fargeau. Zemřela 20. ledna 1707 v Paříži, ve svém bytě v Arsenalu.

²⁸ Jde patrně o Madeleine de La Trémoille, která byla abatyší v Pont-aux-Dames a zemřela roku 1676.

²⁹ Bitvu u Lens vyhrál 20. srpna 1648 princ z Condé nad Španěly, jimž velel arcivévoda Leopold.

³⁰ Svátek svatého Ludvíka připadá na 25. srpna. Jezuité měli v ulici Saint-Antoine chrám sv. Ludvíka (dnes Saint-Paul-Saint-Louis).

řekla jsem jí, že jsem se vrátila kvůli dobré zprávě a že věřím, že mi prokáže tu čest a uvěří, že na ní mám takový podíl, jaký mám mít. To nebylo mnoho řečeno: neměla jsem příliš důvodů mít podíl na tom, co se týkalo jí. Nazítří,³¹ v den dost pozoruhodný, jsem šla s ní na Te Deum do Notre-Dame; posadila jsem se vedle kardinála Mazarina, a protože měl dobrou náladu, mluvila jsem s ním o propuštění Saujona; slíbil mi, že se o ně u královny přičiní. Královnu jsem nechala v Palais-Royal a odjela jsem k obědu.

Sotva jsem dorazila domů, přišli mi říct o rozruchu, který byl ve městě: že se měšťané chápou zbrani a stavějí barikády,³² protože byl zatčen prezident z Blancmesnilu³³ a pan Broussel.³⁴ Ten druhý byl mnohem oblíbenější než první a lid ho nazýval svým otcem; byl to muž poctivý a ctnostný, ostatně nevelkého ducha. Když jsem ho viděla, divila jsem se, jak mohl tak dlouho udržet takovou pověst s tak malými schopnostmi. Odjela jsem do Lucemburského paláce; jela jsem po nábřeží podél galerie Louvru, kde jsem zastihla jen kompanie pluků švýcarských a francouzských gard ve zbrani; když jsem přejela Pont Neuf, našla jsem mnoho natažených řetězů. Pařížský lid mě měl vždycky velmi rád, protože jsem se tam narodila a byla tam vychována; to v něm vzbudilo úctu ke mně a náklonnost větší, než jakou obvykle chová k osobám mého stavu, takže jakmile uviděli mé lokaje, sundávali řetězy.

Když jsem vykonala návštěvu u Madame, odjela jsem do Palais-Royal, kde byli všichni ve velkém rozrušení a žasli nad tímto hnutím, samo o sobě nevelkým, významným jen pro následky, které z něho mohly vzejít, a pro příklady minulých věcí,³⁵ jimiž jsou všechny naše dějiny plné. Já, která jsem nic takového nikdy neviděla a nebyla jsem ve věku, kdy bych mohla o čemkoli uvažovat, jsem měla radost ze všech novot; a protože jsem tehdy nebyla příliš spokojena s královnou ani s Monsieurem, bylo pro mě velkým potěšením vidět je v nesnázích. Ať byla nějaká záležitost sebedůležitější, jen když mohla posloužit mé zábavě, myslela jsem celý večer jen na to; a v následujících dnech jsem se bavila jen tím, že jsem pozorovala všechny ty lidi s kordy, kteří kordy nosít zvyklí nebyli a nosili je neobratně; tím jsem se bavila, zatímco se celá Francie třásla, ačkoli jsem měla velký zájem na jejím zachování. Pluky švýcarských a francouzských gard, o nichž jsem mluvila, zůstaly celou noc tam, kde jsem řekla, a v ulici před Tuilériemi, ze strachu, aby se měšťané nezmocnili brány de la Conférence.³⁶

Navečer toho dne byli měšťané ve zbrani ve všech čtvrtích a na všech křižovatkách měli strážnice; a co byl hrozný podnik: jednu z nich postavili u závory des Sergents v ulici Saint-Honoré, kde stála hlídka jen deset kroků od hlídky královské stráže. Nazítří mě časně ráno probudil buben, který bubnoval k pochodu, protože se šlo dobýt Nesleské věže,³⁷ které se zmocnilo několik darebáků. Vyskočila jsem z lože a běžela k oknu, abych viděla, jak vyrazejí; brzy tu výpravu skončili: ostřílení lidé brzy přinutí darebáky pustit

³¹ Te Deum za vítězství u Lens se zpívalo 26. srpna 1648.

³² Den barikád (26.–28. 8. 1648): po Te Deum za Lens dal dvůr 26. 8. kolem poledne zatknout dva členy parlamentu, radu Pierra Broussela (zatkl ho Comminges) a prezidenta Reného Potiera z Blancmesnilu, kterého odvezli do Vincennes. Večer a v noci na 27. 8. začali Pařížané napínat přes ulice řetězy a 27. 8. postavili stovky barikád ze sudů naplněných zeminou; kancléř Séguier se před davem ukryl v paláci Luynes a maršál z La Meilleraie ho za střelby, při níž byli mrtví, vyprostil. Parlament vedený prvním prezidentem Molém šel v průvodu ke králi žádat propuštění svých členů; propuštění bylo povoleno večer 27. 8., Blancmesnil se vrátil o půlnoci a Broussel ráno 28. 8. kolem deváté hodiny.

³³ René Potier, pán z Blancmesnilu, byl postupně radou pařížského parlamentu (od roku 1636) a prezidentem první vyšetřovací komory. Zemřel 17. listopadu 1680. V přehledu pařížského parlamentu je charakterizován přísně: „Melancholický, výstřední, podivínský, velmi nevrlý, slabý, těžko přístupný; nepostrádá rozumu, ale věci bere vždy za nepravý konec; nespolehlivý a nelze od něho nic čekat; někdy z rozmaru tvrdošíjně trvá na straně, kterou zvolí; ve své komoře nemá žádný vliv.“ Při četbě těchto poznámek, sepsaných patrně kolem roku 1657 pro kardinála Mazarina, se nesmí zapomínat, že se v nich s frondéry zachází velmi zle. – Byl synovcem Augustina Potiera, biskupa z Beauvais († 1650), někdejšího prvního almužníka Anny Rakouské.

³⁴ Pierre Broussel (asi 1575–1654), rada velké komory pařížského parlamentu, stařec oblíbený pro svou chudobu a poctivost; v červenci 1652 ho frondéři učinili prévôtém pařížských kupců (již v září téhož roku z úřadu odstoupil; Chérueľův i dřívější údaj „1651“ je patrně chybný). Zemřel 27. srpna 1654.

³⁵ Narážka na barikády z roku 1588: 12. května 1588 povstala Paříž na podporu vévody z Guise a král Jindřich III. z města uprchl do Chartres.

³⁶ Tato brána stála na západním konci terasy Tuilérijských zahrad, která vede podél Seiny. Jméno měla patrně od konferencí, které se roku 1593 konaly mezi zástupci Jindřicha IV. a zástupci ligy a nazývají se konference v Suresnes. Brána byla zbořena roku 1730.

³⁷ Nesleská věž stála na břehu Seiny (na levém břehu řeky). Byla stržena roku 1663 se zbytky paláce Nesle a na jejím místě byla postavena kolej Čtyř národů neboli Mazarinova kolej (dnes palác Institutu).

kořist. Přesto několik vojáků zranili; ti šli za svou kompanií, která se vracela na své stanoviště. Dívala jsem se na ty raněné z okna s velkou lítostí a strachem; nikdy předtím jsem žádné neviděla; zlé časy, které následovaly, mě otužily, takže jsem se mohla dívat na mrtvé i raněné, aniž mě opustily první city lítosti, které jsem měla k těmto.

Protože všechny dějiny i paměti mnoha lidí, kteří píší, vyprávějí všechno, co se stalo – jak pan kancléř jel do Justičního paláce a byl potom nucen uchýlit se do paláce Luynes,³⁸ i všechny ostatní okolnosti barikád –, nebudu o tom mluvit víc; leda tolik, že jsem byla v Palais-Royal v době, kdy tam celý parlament³⁹ přicházel ke králi. Když bylo rozhodnuto vrátit jim vězně, vyšli velmi hrdě a s výrazem, z něhož bylo lze soudit, že toho využijí a že znají lidi, s nimiž mají co dělat; od té doby začali proti panu kardinálovi frondovat, a dokonce když mluvili s králem, ocitla jsem se vedle jednoho z nich, kterého jsem tehdy neznala, a ten o něm se mnou mluvil velmi otevřeně.

To byl počátek nepokojů, které následovaly a v nichž začala být napadána králova autorita. To by mělo dobře ukázat králům, když jsou ve věku, kdy mohou vládnout, a když v něm nejsou, osobám, v jejichž rukou je autorita uložena, že je třeba všechno přesně vážít, i ty nejmenší věci, a zkoumat jejich následky: příliš mnoho shovívavosti v jedné době je stejně trestuhodné jako příliš mnoho přísnosti v jiné; a když se člověk přikloní k jedné z těch dvou cest, bylo by někdy potřebnější v ní pokračovat než ji měnit; jedna i druhá měly v mnoha důležitých příležitostech ve všech říších světa zlé účinky. Nejsem ani dost schopná o tom rozhodovat, ani nemám chuť to dělat: radu je třeba přenechat schopnějším lidem. Kéž je Bůh osvítí, aby ji dávali tak, aby jejich rady, budou-li následovány, mohly v budoucnu prospět celému křesťanstvu, a zvláště našim králům.

Ačkoli slovo Fronda⁴⁰ vzniklo jen kvůli maličkosti, musím tu uvést jeho původ. Jednoho dne na počátku těch nepokojů, kdy se parlament často scházel, mluvil Bachaumont,⁴¹ rada, o jedné své záležitosti; o své protistraně řekl: „Však já ho z praku trefím“; a protože každý seděl na svém místě, začalo se mluvit proti panu kardinálovi, aniž ho však jmenovali, ačkoli se dost dávalo najevo, o koho jde. Barrillon starší začal zpívat:

„Zvedl se dnes ráno vítr Frondy; myslím, že hřmí proti Mazarinovi. Zvedl se dnes ráno vítr Frondy.“

Brzy nato opustila Jejich Veličenstva Paříž pod záminkou, že se má Palais-Royal vyčistit,⁴² a odjela do Rueilu.⁴³ Zámek v Saint-Germain obývala anglická královna, jejíž syn, pan princ waleský, odjel do Holandska. Monsieur Paříž neopustil a já také ne; jezdila jsem tam jen dvakrát nebo třikrát týdně dvořit se a volila jsem k tomu dny, kdy zasedala rada. Chtěla jsem se setkat s panem kardinálem a promluvit s ním o propuštění Saujona; nebylo to ani tak z ohledu na něho jako na sebe, protože se mi zdálo, že dokud bude ve vězení, budou si myslet, že nejsem u dvora dobře zapsána, nebo mě budou obviňovat, že opouštím lidi, kteří jsou ke mně připoutáni. Protože se věřilo, že tento k nim patří, bylo pro mě tvrdé slyšet tyto dva důvody, a zvláště ten druhý. Nebýt u dvora dobře zapsán je sice nepříjemné, ale protože je to neštěstí, a ne vada, utěší se s tím člověk snáz, neboť časem dojde ke smíru. Saujona převezli od prévôta *de l'Île* na zámek Pierre-Encise v Lyonu nějaký čas předtím, než dvůr odjel z Paříže.

Zatímco byl dvůr v Rueilu, parlament se scházel každý den kvůli téže věci, kterou začal: šlo o odvolání

³⁸ Palác Luynes stál na nábřeží Augustinů, na rohu ulice Gît-le-Cœur. Byl zbořen roku 1672.

³⁹ Pařížský parlament nebyl zastupitelský sbor, nýbrž nejvyšší soudní dvůr; královské výnosy musel zapsat do svých register, aby platily, a směl k nim králi předkládat výtky (*remonstrances*).

⁴⁰ Fronda (1648–1653), povstání parlamentu a velmožů proti vládě kardinála Mazarina za nezletilosti Ludvíka XIV. Slovo *fronde* znamená prak a *fronder* střílet z praku, přeneseně útočit, brojit; jiní současníci (Ménage, Montglat) odvozovali jméno strany od hry s prakem, již se pařížští chlapci bavili navzdory zákazům policie.

⁴¹ François Le Coigneux, pán z Bachaumontu (1624 Paříž – 1702), rada-klerik pařížského parlamentu, stoupenec Frondy, syn prezidenta Le Coigneux (Jacques Le Coigneux, 1588–1651, prezident parlamentu, dříve ve službách Gastona Orleánského).

⁴² Dvůr odjel 13. září 1648. Olivier d'Ormesson píše ve svém Deníku: „V neděli 13. září jsem se chystal na královu mši. Od pana Rose (Toussainta Rose, sekretáře králova kabinetu) jsem se dozvěděl, že král odjel už v šest hodin ráno s panem kardinálem do Rueilu a že královna pojedje odpoledne. V Paříži o tom každý začínal mluvit jako o útěku.“

⁴³ Rueil (dnes Rueil-Malmaison) západně od Paříže, zámek kardinála Richelieua, po jeho smrti majetek jeho neteře, vévodkyně z Aiguillonu.

paulette,⁴⁴ a dál frondoval proti panu kardinálovi; to víc přispělo k tomu, že dvůr odjel do Rueilu, než čištění Palais-Royal. Králova absence velice zvětšila nevázanost a svobodu, s jakou se mluvilo v Paříži i v parlamentu. Ten sbor dokonce podnikl několik kroků, které se dvoru nelíbily, takže byl dvůr nucen odjet do Saint-Germain, odkud se anglická královna vystěhovala a přijela do Paříže. Monsieur, který někdy přespával v Rueilu, tam v té době byl a vzkázal Madame, aby opustila Paříž a vzala s sebou své dvě dcery, které byly velmi malé, mou sestru z Orléans a mou sestru z Alençonu. Paní Princezna si nechala přivést pana vévodu z Enghien,⁴⁵ svého vnuka; a já jsem se ocitla v dost trapné situaci, jako jediná z královského rodu v Paříži, které nikdo nic nevzkázal.

Protože člověk nesmí nikdy váhat konat svou povinnost, i když ho k ní vlastní náklonnost nevede, odjela jsem do Rueilu a dorazila jsem, když se královna chystala odjet do Saint-Germain. Zeptala se mě, odkud přijíždím; řekla jsem jí, že z Paříže a že jsem se na zprávu o jejím odjezdu k ní dostavila, abych měla tu čest ji doprovázet, a že ačkoli mi neprokázala tu čest, aby mi to přikázala, zdálo se mi, že nemohu opomenout učinit, k čemu jsem zavázána, a že doufám, že bude mít tolik laskavosti, aby to přijala vlídně. Odpověděla mi s úsměvem, že to, co jsem udělala, jí není nemilé, a že to pro mě bylo mnoho, po tom, jak se se mnou zacházelo, vidět, že mě trpí, ačkoli můj postup by si byl dobře zasloužil, aby se oni zachovali vlídně ke mně a napravili tak minulost. Dala jsem Monsieurovi a abbému z La Rivière najevo, že nejsem spokojena s tím, že se poslalo i pro malé děti, a mně nikdo neřekl ani slovo; odpověď byla jen odpovědí velmi rozpačitých lidí. Když člověk selže vůči osobám, které samy nikdy neselhávají, jejich chování ho stojí mnoho zahanbení, a obvykle v takovém stavu vede řeči, které je lepší zapomenout než si pamatovat. Za té cesty jsem se dvořila jen z nutnosti, která mě k tomu nutila; bydlela jsem v téže domě jako královna a nemohla jsem ji nevidět každý den; ale nebylo to s toutéž péčí a toutéž vytrvalostí, s jakou jsem to dělala od počátku regentství; také jsem tam neměla tytéž příjemnosti. Musím na čas opustit Saint-Germain, abych promluvila o slečně z Épernonu, a pak se tam ke dvoru vrátím.

S panem kardinálem se jednalo o sňatku prince Kazimíra,⁴⁶ bratra polského krále, který je nyní sám králem, se slečnou z Épernonu; již tehdy byl předpokládaným dědicem, pokud jím lze být u volitelného království; bylo to velmi pravděpodobné a další běh věcí ukázal, že to bylo dobře podložené. Přiznávám, že když jsem se o tom dozvěděla, měla jsem tu největší radost na světě. Ačkoli byl císař ženatý, měl syna, který byl uherským králem,⁴⁷ věkem se ke mně hodícího a princem dobré naděje; blízkost Německa a Polska mě tedy přiváděla k víře, že bychom své dny trávily skoro spolu, má dobrá přítelkyně a já; zdála se mi skvěle pomstěna na slečně z Guise a na panu z Joyeuse. V té záležitosti nebylo jediné okolnosti, která by se mi nelíbila, a lze to posoudit podle toho, jak jsem jí o tom psala a zda jsem ji neodvracela od toho, aby se stala karmelitkou. Okolnosti byly nejpříznivější na světě: princ Kazimír žádal pana kardinála o Francouzku a pan kardinál si vášnivě přál sňatek pana vévody z Candale⁴⁸ s jednou ze svých neterí, s čímž pan z Épernonu tehdy nerad souhlasil. Protože je to muž velmi ctižádostivý, kdyby byl viděl svou dceru královnou, byl by ochotně svolil ke sňatku svého syna.

Zbožnost slečny z Épernonu ten záměr zmařila a dala přednost trnové koruně před polskou. Ačkoli ten návrh neodmítla a přijala ho jako velkou čest, předstírala nemoc a dala si předepsat lázně v Bourbonu,

⁴⁴ Paulettou neboli ročním poplatkem se nazývala daň, kterou platili soudní úředníci, aby se stali vlastníky svých úřadů. Zavedl ji Sully roku 1604 a pronajal ji finančníkovi Pauletovi, od něhož dostala jméno. Poplatek, který úředníci ročně platili, činil šedesátinu ceny jejich úřadu. V rozpravách parlamentu nešlo jen o paulettu. Připravovala se tam proslulá deklarace z 24. října (podepsaná 22. října, zapsaná parlamentem 24. října), nejdůležitější akt parlamentních jednání té doby; o ní viz níže.

⁴⁵ Henri-Jules de Bourbon, vévoda z Enghien (1643–1709), syn pana Prince a Claire-Clémence de Maillé-Brézé. Zemřel 1. dubna 1709 v Paříži (přirozená smrt); v posledních letech trpěl duševní chorobou.

⁴⁶ Jan Kazimír Vasa nastoupil roku 1648 po svém bratru Vladislavovi (Chéruel mylně „Vladislav VII.“; správně Vladislav IV.) na polský trůn a oženil se s jeho vdovou Marií Ludovikou Gonzagovou z Nevers. – Jan Kazimír (1609–1672), syn Zikmunda III., vstoupil roku 1643 v Římě do jezuitského noviciátu a roku 1646 se stal kardinálem; roku 1668 abdikoval a žil ve Francii jako opat v Saint-Germain-des-Prés. Zemřel 16. prosince 1672 v Nevers na mrtvici.

⁴⁷ Ferdinand IV., starší syn císaře Ferdinanda III.; později zvolený římský král. Zemřel ještě za otcova života, nečekaně, 9. července 1654 ve Vídni na neštovice.

⁴⁸ Louis-Charles-Gaston de Nogaret de Foix, vévoda z Candale, syn Bernarda, vévody z Épernonu. Narodil se roku 1627 v Metách a zemřel 28. ledna 1658 v Lyonu na nemoc (*flux hépatique*), která ho zastihla na zpáteční cestě z Katalánska do Paříže (přirozená smrt). Proslul elegancí a úspěchy u žen.

aby mohla vstoupit do prvního kláštera karmelitek, na který na cestě narazí: dobře věděla, že v žádném klášteře v guvernérství jejího pana otce by se ji neodvážili přijmout. Paní z Épernonu ji na té cestě doprovázela, aniž znala její úmysl. Projely Bourges, kde druhý den odešla ke karmelitkám, které už od Bordeaux dobře věděly, že k nim má přijít; přijala tam řeholní roucho spolu s jednou ze slečen paní z Épernonu; ta, jakmile se o tom dozvěděla, šla do kláštera: slzy ani prosby u slečny z Épernonu nic nesvedly. Den předtím mi napsala z jednoho mého panství, kudy projížděla, a nic mi nesdělila o provedení svého úmyslu, s nímž se mi přece svěřila; to zdvojnásobilo můj zármutek, když jsem se dozvěděla, že je u karmelitek, protože jsem viděla, že se její důvěra ke mně zmenšila: bála jsem se, aby nepřestalo i její přátelství. Napsala mi, jakmile byla v Bourges, mnišským slohem, plným kázání a zdvořilostí, které mi nepřipadaly tak něžné a tak upřímné jako obvykle. Psala mi, že přijde do velkého kláštera v Paříži, ačkoli k němu vždycky dávala najevo velkou nechuť.

Napsala jsem jí, abych jí dala najevo svou nelibost a abych se ji pokusila přesvědčit, aby vstoupila do malého kláštera⁴⁹ nebo do kláštera v Saint-Denis či v Pontoise; dům, který si vybrala, jsem neměla ráda. Neměla jsem se divit, že změnila rozhodnutí: když se člověk zříká světa, totiž svých blízkých, přátel, koruny i sebe samého, zbytek není nic. Má nechuť k tomu místu pocházela z toho, že tam často chodila paní Princezna; a v tom byl celý její základ, který nebyl valný. Přesto slečna z Épernonu nemohla být lépe: je to velký dům, dobrý vzduch, početná komunita, plná mnoha dívek urozených a duchaplných, které opustily svět, jež znaly a jímž pohrdaly; a to dělá dobré řeholnice. Když má nechuť přešla, shledala jsem, že je tam velmi dobře, pro sebe i pro mě, když už byla karmelitkou, ačkoli bych ji byla raději měla ve světě. Protože Paříž je místo, kde se pobývá skoro stále, může ji tam člověk aspoň často vídat.

Když přijela, poslala mě poprosit, abych ji navštívila: šla jsem tam v hněvivém duchu, jako osoba stížená prudkou bolestí, a pevně rozhodnutá dát jí najevo svou nelibost ve všem, v čem jsem si na ni měla co stěžovat. Když jsem ji uviděla, pojala mě jen něha; a všechny ostatní city jí ustoupily tak docela, že mi nebylo možné ji před ní skrýt, protože mi slzy a krajní bolest, kterou jsem cítila, nedovolily s ní mluvit; neustaly po celé dvě hodiny, co jsem u ní byla, aniž jsem jí mohla říct jediné slovo. Přijala to s krajní krutostí; jiní v tom snad viděli pevnost; přátelství, které jsem k ní chovala, způsobuje, že to nemohu nazvat jinak. Litovala mě, že tak lituji jejího štěstí, a vyčítala mi, že takové počínání není láska k ní; potom mi kázala kázání, která mě nijak nedojala: nemohla jsem z nich mít užitek; jen jsem se trápila. Ta tvrdost mě neodradila; vrátila jsem se tam o dva dny později; bylo to stejné, a myslím, že kdybych neopustila Paříž, abych následovala dvůr, byla by ve mně stále stejná bolest a v ní stejná tvrdost. Čas mi později dal poznat štěstí, jemuž se těšila; mé strasti mi daly pocítit, že byla šťastnější než já a že to já jsem se měla za ni radovat a ona mít bolest z toho, že mě vidí tak hluboko ve světě a tak málo dojatou tím, co se týká Boha. Pokud jde o přátelství, které k ní chovám, potrvá, dokud budu živa.

Zatímco byl dvůr v Saint-Germain, mnoho se jezdilo sem a tam, aby se dosáhlo dohody s parlamentem. Ten vyslal deputované, kteří jednali s panem kardinálem na základě deklarace, kterou vydal král. Je tak slavná, že i kdyby se o ní zmiňovaly jen registry parlamentu, stačilo by to, abych o ní nemusela říkat víc.⁵⁰ Tehdy se říkalo, a slyšela jsem to říkat i později, že by byla velmi užitečná pro blaho státu a veřejný klid, kdyby byla zůstala celá. Je třeba věřit, že není zcela v souladu s autoritou krále, protože se zdálo, že byla získána skoro násilím a vydána s úmyslem utišit nepokoje, jimiž se hrozilo, kdyby byla odeprána. Znalci a politici posoudí lépe, než bych to dokázala já, zda se právem porušila.

Madame porodila během pobytu v Saint-Germain dceru, které dali jméno slečna z Valois;⁵¹ protože je

⁴⁹ Velký klášter karmelitek v Paříži stál na předměstí Saint-Jacques; malý klášter měly v ulici Chapon. Mnoho podrobností o karmelitkách, a zvláště o slečně z Épernonu, najde čtenář v díle, v němž pan Cousin vylíčil život paní z Longueville (*Jeunesse de madame de Longueville*, příloha).

⁵⁰ Královská deklarace, která vzešla z konferencí dvora s parlamentem v Rueilu a v Saint-Germain (září–říjen 1648) a přijala většinu požadavků parlamentu: snížení daní, odvolání intendantů z provincií a zásadu, že nikoho nelze držet ve vězení déle než čtyřicet hodin bez výslechu. Byla podepsána 22. října 1648 a parlament ji zapsal 24. října 1648; odtud Chérueľovo označení „deklarace z 24. října“.

⁵¹ Françoise-Madeleine d'Orléans (Františka Magdaléna Orleánská), narozená 13. října 1648 na zámku Saint-Germain-en-Laye, provdaná roku 1663 za Karla Emanuela II., vévodu savojského; zemřela 14. ledna 1664 v královském paláci v Turíně, patnáctiletá.

útlého zdraví, nemohla jet do Paříže s dvorem, který tam odjel v předvečer Všech svatých. Den předtím měli královna a Monsieur velkou roztržku kvůli kardinálskému klobouku, který královna slíbila abbému z La Rivière⁵² a v té věci ho oklamala ve prospěch prince z Conti; ne že by spravedlnost nebyla zcela na straně posledně jmenovaného; vždyť ani Jeho královská Výsost by nebyla dala přednost zájmům jednoho z lidí svého domu před zájmy prince své krve. Kardinál Mazarin, kterého tehdy obviňovali, že řekl, že není otrokem svého slova, si počínal jako muž, který jím není, jak říkal Monsieur, jenž tvrdil, že mu slovo nedodržel. Řekl panu Princi, že Monsieur nechce, aby se jeho bratr stal kardinálem, takže ho to proti Monsieurovi popudilo; spojil se s královnou a s kardinálem, a byl by to býval velký důvod k rozkolu u dvora, kdyby Monsieur byl jiné povahy; jeho přirozená dobrota ho přiměla přenést se přes všechny ohledy kvůli klidu a blahu státu; jen několik dní nenavštěvoval královnu, a během té doby mu všichni nespokojenci obvyklým způsobem dvořili; a po pravdě řečeno, jiných lidí tam bylo málo. Ačkoli byl generálním místodržitelem státu, dalo se dobře předvídat, co se stane. Mezitím chodili ti, kdo vyjednávali, večer potajmu z Palais-Royal do Orleánského paláce a pojmenovali je *oubliurs*, oplatkáři,⁵³ protože chodili jen v noci.

Deklarace, o níž jsem mluvila, byla velmi výhodná pro vězně, protože v ní byl článek, který stanovil, že nebudou vězněni déle než čtyřicet hodin, aniž by byli vyslechnuti, a že vinní budou potrestáni a nevinní propuštěni na svobodu. To strašlivě omezovalo královu autoritu a byl to skutečně článek přijatý za nezletilosti.⁵⁴ Ačkoli je třeba každému zjednat spravedlnost, jsou zločiny, které nejsou hrdelní, a přesto mají krále zavazovat, aby lidi držel ve vězení, aniž by skládal účty z důvodů, pro které je tam dává. Protože ze svých činů skládá účty jen Bohu, bylo velmi tvrdé, že ho tou deklarací chtěli přinutit, aby je skládal parlamentu. Narodila jsem se v postavení tak málo způsobilém ten článek deklarace schvalovat, že je pravděpodobné, že lidé, kteří stojí níž, jej schvalují z přirozeného sklonu, jaký by každý měl, být pánem. Zdá se mi, že autorita jediného má v sobě tolik z božství, že by se jí člověk měl s radostí a úctou podříditi z vlastní volby, i kdyby nám Bůh nedal se v ní narodit. Já dobře chápu, že kdybych se narodila v republice, byla bych jako stvořená k tomu, abych ji vzbouřila, kdybych mohla, i kdyby to nebylo pro mě; tak si vážím monarchie.

Saujonovi deklarace velmi prospěla; poslali královny rozkazy panu abbému z Aisnay,⁵⁵ královu

⁵² Z karnetů (zápisníků) kardinála Mazarina je vidět, jak odporne se mu staly ustavičné požadavky abbého z La Rivière. „La Rivière,“ psal (karnet XIII, s. 2 a 3), „je nesnesitelný, chová se co nejnevůlněji, nic nemiluje. Všechno mu má sloužit k uspokojení a prospěchu; žádná poctivost, pravdivost a přátelství. Je to hromada bázlivosti: kdo mu nažene nejvíc strachu, má nad ním největší moc a nejlépe s ním naloží. Tato bázlivost způsobuje, že má stále na tisíc ohledů; bojí se pana Prince a chce mu vyhovět, bojí se opačné strany a pracuje na jejím uspokojení, aniž si uvědomuje, že nelze dělat dvě diametrálně opačné věci; ale strach mu brání to vidět. Je přesvědčen, že všechno musí být obětováno jeho kardinálskému... Nechce nic dělat, aniž by jeho pán tleskal všemu, co říká, a je přesvědčen, že každý musí dělat totéž, a je tak povýšený, že s ním nikdo nechce mít co dělat.“ Na následující stránce (s. 4 karnetu XIII) Mazarin vypočítává bohatství, jimiž byl La Rivière zahrnut a který se neostýchal žádat ještě o remešské arcibiskupství, tehdy první církevní hodnost ve Francii; a končí těmito slovy: „Je obdivuhodné, že v téže době, kdy o ně naléhá, ujišťuje, že není ani zistný, ani ctižádostivý. A přece je přitom třeba se přetvařovat, a aby se zachránil celek, je třeba ho uspokojit; jinak by totiž Jeho královská Výsost (Gaston Orleánský) přijala zlá rozhodnutí; tak velký je vliv, který má zmíněný abbé na něho.“

⁵³ Narážka na cukrářské tovaryše, kteří v zimě kolem osmé hodiny večer chodili po Paříži a vyvolávali *oublies*, druh pečiva z mouky, vajec a medu, které se peče mezi dvěma železy na ohni. Tito oplatkáři byli před několika lety vyhnáni. (Poznámka vydání z roku 1735.)

⁵⁴ Mazarinovy vlastnoruční karnety dokazují, že takový byl i názor tohoto ministra a že ho pobuřovaly povýšené nároky parlamentu: „Je to podivná věc,“ psal Mazarin (karnet X, s. 64), „že se král nepozorovaně snižuje k tomu, aby jednal o dohodě s parlamentem jako rovný s rovným, a královna tomu nemůže zabránit, protože osoby, které mají u ní největší váhu, k tomu svým chováním přikládají ruku.“ Článek, o němž mluví Mademoiselle, patřil k těm, které Mazarina stály nejvíc. „Prezident z Mesmes,“ píše ministr na téže stránce svých karnetů, „se rozhodně vyslovuje pro veřejnou bezpečnost a proti královským zatykačům (*lettres de cachet*).“ A o něco dál (tamtéž, s. 66): „Je to podivné, že když se jedná s císařem a se španělským králem, jedná se zdvořile, ačkoli jsme s nimi ve válce, a když se v některém bodě povolí, povolí se i v jiných; kdežto s parlamentem, když se ze čtyřiceti článků k jeho úplnému uspokojení povolilo v prvních třiceti devíti, trvá se na posledním, jako by se nic nebylo stalo.“

⁵⁵ Camille de Neufville, narozený 22. srpna 1606 v Římě. Byl generálním místodržitelem ve správě Lyonu a Lyonnais (od roku 1646), která patřila jeho bratrovi, maršálovi a pozdějšímu vévodovi z Villeroi (Chéruei ho nazývá Charles de Neufville; ve skutečnosti jde o Nicolase de Neufville, 1598–1685, od roku 1646 vychovatele Ludvíka XIV. a maršála Francie); od roku 1653 lyonským arcibiskupem. Chéruei uvádí, že zemřel roku 1698; správně zemřel 3. června 1693 v Lyonu. Aisnay neboli

místodržiteli v Lyonnais, který velí v Lyonu v nepřítomnosti svého bratra, pana maršála z Villeroy; rozkaz zněl, že Saujon odejde do některého ze svých domů; což by bylo velmi obtížné: Saujon byl šlechtic, který neměl nic než plášť a kord.

Ainay bylo staré benediktinské opatství kluniacké kongregace, ležící na soutoku Saôny a Rhône.

Kapitola VI (1649–1650)

Dokud byl dvůr v Paříži, neměl tam všechnu spokojenost, jakou si mohl přát; to přimělo pana kardinála poradit, aby ji opustil, což byl záměr poněkud odvážný, uvážil-li člověk, jak nejistý je výsledek. Protože Monsieur a pan Princ byli lidé, kterým na blahu státu nejvíce záleželo, viděl, že podle vši pravděpodobnosti v něm budou rozhodovat oni a že cokoli z té rady vzejde, padne spíše na ně než na něho. Další běh věcí ukázal, že bylo možné se bez té cesty obejít; byla příčinou všech mrzutých nepokojů, které následovaly, i absence pana Prince, kterou je třeba počítat za mnoho. Monsieur a pan Princ říkali, že je kardinál jen s velkou námahou přiměl, aby k tomu záměru svolili; nakonec svolili a říkají také, že toho potom velice litovali; měli k tomu důvod: oba to draze odnesli. Monsieur měl už nějaký čas dnu, a dva dny před odjezdem přišla královna držet radu k němu; tam padlo konečné rozhodnutí o té cestě: shledalo se, že pro ten záměr je vhodná noc svátku Tří králů, kdy se všichni budou veselit, aby byli v Saint-Germain dřív, než si toho kdokoli všimne. Ten den jsem večerela u Madame a celý večer jsem byla v Monsieurově pokoji, kde mi kdosi z jeho lidí přišel ve velkém tajemství říct, že se zítra odjíždí; tomu jsem nemohla uvěřit kvůli stavu, v němž Monsieur byl. Šla jsem mu tu novinu vykládat jako žert: mlčení, které k tomu zachoval, mi dalo důvod tušit, že je ta cesta pravdivá; chvíli nato mi popřál dobrou noc, aniž cokoli odpověděl. Odešla jsem do pokoje Madame a dlouho jsme o tom mluvily; byla téhož mínění jako já, že Monsieurovo mlčení dokazuje, že je ta cesta pravdivá. Domů jsem odešla dost pozdě.

Mezi třetí a čtvrtou hodinou ranní jsem uslyšela silné bušení na dveře svého pokoje; dobře jsem tušila, co to je: vzbudila jsem své ženy a poslala otevřít. Viděla jsem vstoupit pana z Commingese; zeptala jsem se ho: „Nemusí se odjet?“ Odpověděl mi: „Ano, Mademoiselle; král, královna a Monsieur vás čekají na Cours; a tady je dopis od Monsieura.“ Vzala jsem ho, dala si ho pod polštář a řekla jsem mu: „K rozkazům krále a královny není třeba připojovat Monsieurovy, abych poslechla.“ Naléhal, abych ho přečetla; stálo v něm jen, abych bez prodlení poslechla. Královna si přála, aby mi ten rozkaz dal Monsieur, protože se domnívala, že její rozkaz neuposlechnu a že bych byla ráda zůstala v Paříži, abych se přidala ke straně proti ní; neboť nikdy jsem neviděla nikoho, kdo by přiznal, že patřil ke straně proti králi: je to vždycky proti nějaké jiné osobě než král. Kdyby se ve všem, co mohla předvídat, nebyla mýlila víc než v této obavě, byla by šťastnější a měla by méně trápení; nikdy nebylo nic pravdivějšího než to, co jsem si od té doby stokrát pomyslela.¹

V okamžiku, kdy se mnou pan z Commingese mluvil, byla jsem celá rozrušená radostí, že vidím, jak se chystají udělat chybu, a že budu přihlížet bédám, které jim způsobí. To mě trochu mstilo za pronásledování, jež jsem vytrpěla. Tehdy jsem nepředvíдалa, že se ocitnu ve významné straně, kde budu moci konat svou povinnost a zároveň se mstít. Avšak kdo se mstí tímto způsobem, mstí se pořádně i sám na sobě.

¹ Účinek, jaký vyvolal odjezd dvora v noci z 5. na 6. ledna 1649, živě líčí několik nevydaných deníků té doby. „Ve středu 6. ledna,“ píše Olivier d’Ormesson, „o svátku Tří králů, v sedm hodin mi paní de Sévigné vzkázala, že král v noci odjel; nikdy mě žádná zpráva tak nepřekvapila. Šel jsem k panu de Lamoignon (Guillaume de Lamoignon, který se později stal prvním prezidentem pařížského parlamentu), kde mi to bylo potvrzeno, a také že brána Saint-Honoré je střežena a že lid donutil královská zavazadla vrátit se do Palais-Royal. Vrátil jsem se a nařídil opatřit chléb na týden. Většina dvořanů spěchala odjet; ale brány byly zavřeny a nikdo nevyšel. Plenily se vozy, které chtěly vyjet. Nikdy nebylo zděšení větší. Parlament se sešel odpoledne a usnesl se, aby se měšťané kvůli bezpečnosti města ozbrojili a aby se nikdo nepouštěl ven. Uložil prévôtovi kupců, aby se postaral o přísun potravin, a zakázal guvernérům měst přijímat posádky.“ Dubuisson-Aubenay, který byl ve zvláštních službách státního sekretáře Duplessis-Guénégauda, mluví o těchto událostech také ve svém nevydaném Deníku k 6. lednu 1649: „Ve středu 6., na Tří krále, v pět hodin ráno přišel hrabě z Miossensu k panu Duplessis de Guénégaud oznámit mu, že kolem třetí hodiny král odjel z Palais-Royal s královnou a kardinálem Mazarinem a odebral se do Saint-Germain. Pánové vévoda orleánský a princ z Condé odjeli zároveň s nimi. Několik hodin nato vsedli řečení pánové, státní sekretář Duplessis a hrabě z Miossensu, jeho švagr, do kočáru prvně jmenovaného se šestispřežím a odjeli ke dvoru. Hodinu po nich odjely děti řečeného pana Duplessise do Fresnes a po další hodině tři vozy naložené nábytkem, postelemi, tapisériemi, prádlem, šaty a stříbrným nádobím, které vyjely branou Saint-Antoine. Když zatáčely podél městského příkopu, napadla je lůza z předměstí s křikem: Pleňte! Pleňte! Po několika hodinách však, když se vidělo, že komisař té čtvrti loupež vyšetřuje, přišlo k němu mnoho lidí vrátit stříbrné nádoby.“

Vstala jsem se vším možným spěchem a odjela jsem v Commingesově kočáře, protože můj kočár ani kočár hraběnky z Fiesque nebyly připraveny. Měsíc dohasínal a ještě nesvítilo; uložila jsem hraběnce z Fiesque, aby mi co nejdřív přivezla mou výbavu. Když jsem nastupovala do královna kočáru, řekla jsem: „Chci sedět vpředu nebo vzadu v kočáře; nemám ráda zimu a chci mít pohodlí.“ Chtěla jsem tím odtamtud vystrnadit paní Princeznu, která obvykle sedávala na jednom z těch dvou míst. Královna mi odpověděla: „Sedíme tu král, můj syn, a já, a paní Princezna matka.“ Odpověděla jsem: „Tu tam musíme nechat; mladí lidé jsou povinni přenechávat dobrá místa starým.“ Zůstala jsem u dvířek s panem princem z Conti; u druhých seděla mladá paní Princezna a paní ze Senecey.² Královna se mě zeptala, zda jsem nebyla velmi překvapena; řekla jsem, že ne a že mi to Monsieur řekl, ačkoli to nebyla pravda; málem mě při té lži přistihla, protože se mě zeptala: „Jak to, že jste tedy šla spát?“ Odpověděla jsem jí: „Ráda jsem si udělala zásobu spánku, protože jsem nevěděla, budu-li mít tuto noc postel.“ Nikdy jsem neviděla nikoho tak veselého, jako byla ona: kdyby byla vyhrála bitvu, dobyla Paříž a dala pověsit všechny, kdo se jí znelíbili, nemohla by být veselejší, a přitom měla ke všemu tomu velmi daleko.

Když se přijelo do Saint-Germain (byl svátek Tří králů), šlo se rovnou do kaple na mši, a celý zbytek dne uběhl vypsáním každého, kdo přijel, co se v Paříži říká a dělá. Každý o tom mluvil po svém a všichni se shodovali, že nikdo nedává najevo nelibost nad královým odjezdem. Po celém městě se bubnovalo a všichni se chopili zbraní. Byla jsem ve velkém neklidu kvůli své výbavě; znala jsem paní hraběnkou z Fiesque jako ženu nevhod bojácnou a bála jsem se, že to odnesu, jak se také stalo. Nechtěla za toho rozruchu vyjet z Paříže ani dát projet mé výbavě, kterou jsem nejvíc potřebovala. Bez ní samé bych se byla snadno obešla. Poslala mi jeden kočár, který projel mezi největšími buřiči, aniž mu kdo co řekl; zbytek by byl projel stejně; těm, kdo v něm seděli, prokazovali všemožné zdvořilosti,³ ačkoli to byli lidé, kteří jich mnoho neprokazují, a bylo mi to vyprávěno. Poslala mi v tom kočáře jednu matraci a trochu prádla.

Když jsem viděla, jak bídne jsem vybavena, šla jsem hledat pomoc na Nový zámek,⁴ kde bydleli Monsieur a Madame; Madame mi půjčila dvě ze svých komorných; protože stejně jako já neměla všechny své svršky, šlo to všechno komicky. Ulehla jsem v moc pěkném podkrovním pokoji, krásně malovaném, zlateném a velkém, s malým ohněm a bez skel i bez oken; což v lednu není příjemné. Mé matrace ležely na zemi a moje sestra, která neměla postel, spala se mnou: muselo se zpívat, aby usnula, a její spánek netrval dlouho; velice rušila ten můj; převracela se, cítila mě vedle sebe, budila se a křičela, že vidí bubáka; takže se znovu zpívalo, aby usnula, a tak uběhla noc. Posuďte, jak příjemně mi bylo, když jsem předchozí noc málo spala a celou zimu jsem byla nemocná, s bolestmi v krku a silnou rýmou. Přesto mě celá ta námaha vyléčila.

Naštěstí pro mě dorazily postele Monsieura a Madame: Monsieur byl tak laskav, že mi dal svůj pokoj; sám spal na posteli, kterou mu půjčil pan Princ. Když jsem byla v Monsieurově pokoji, kde nikdo nevěděl, že tam bydlím, probudil mě hluk; odhrnula jsem záclonu u postele a velice jsem se podivila, když jsem viděla svůj pokoj plný lidí ve velkých kabátcích z buvolí kůže, kteří se velmi podivili, když mě uviděli, a které jsem znala stejně málo jako oni mne. Neměla jsem prádlo na převlečení, a tak mi prali noční košili přes den a denní košili přes noc; neměla jsem své ženy, aby mě učesaly a oblékly, což je velmi nepohodlné; jedla jsem s Monsieurem, u něhož se jí velmi špatně. Přesto jsem byla veselá a Monsieur obdivoval, že si na nic nestěžuji. Madame taková nebyla; já jsem však tvor, kterému nic nevadí a který je vysoko nad malichernostmi. Tak jsem zůstala deset dní u Madame, načež dorazila má výbava a byla jsem velmi ráda, že mám všechna svá pohodlí. Přestěhovala jsem se na Starý zámek,⁵ kde byla královna; byla jsem rozhodnuta, kdyby má výbava nepřijela, poslat do Rouenu, aby mi tam pořídili

² Marie-Catherine de La Rochefoucauld, provdaná de Bauffremont, markýza ze Senecey; o ní viz výše, kap. III.

³ Podle Deníku Oliviera d'Ormesson k 8. lednu 1649 byl odepřen průvodní list paní z Fiesque a její dceři, paní z Bréauté, které se chtěly připojit k Mademoiselle.

⁴ Nový zámek v Saint-Germain dal postavit Jindřich IV. Byl zbořen roku 1776; zůstaly z něho dnes jen terasy, opěrné zdi a budova zvaná pavilon Jindřicha IV.

⁵ Starý zámek v Saint-Germain pochází z velmi dávné doby; budovy, které stojí dodnes, však dal postavit František I. a rozšířil Ludvík XIV.

šaty a postel, a za tím účelem jsem žádala o peníze Monsieurova pokladníka; a mohli mi je klidně dát, protože se užívalo mého jmění. Kdyby mi je byli odepřeli, přesto bych našla někoho, kdo by mi je půjčil.

Saujon, který už nebyl v Pierre-Encise, přijel do Orléans navštívit svého bratra; a na zprávu o králově odjezdu a o válce se přiblížil k Saint-Germain. Místo aby přišel ke dvoru, poslal bratra požádat o svolení odejít k vojsku sloužit u své kompanie, která byla v Saint-Denis. Mluvila jsem o tom s Monsieurem, ten o tom mluvil s panem kardinálem a ten to u královny prosadil; takže Saujon přišel do Saint-Germain a byl dobře přijat; potom odešel na své stanoviště; čas od času se do Saint-Germain vracel; pak odešel do Pontoise, kde velel pěti nebo šesti kompaniím svého sboru, a to bylo tehdy významné místo.

Když byl Saujon z vězení, neměla jsem už žádný zjevný důvod se na dvůr zlobit a stěžovat si na něj; a protože jsem pana kardinála velmi žádala o jeho propuštění, musela jsem jemu velice poděkovat, i královně, která měla tím větší radost, že mi může projevít laskavost a prokazovat přízeň, že dobře věděla, že to nedělá radost paní Princezně, která tehdy s královnou nebyla zadobře, protože princ z Conti, kterého měla paní Princezna vždycky raději než pana Prince, ačkoli se jejich zásluhy lišily, odešel do Paříže s panem z Longueville;⁶ to vedlo královnu k domněnce, že je paní Princezna horlivější pro stranu Paříže než pro stranu krále. To mi dodalo horlivosti pro zájmy dvora: vždycky jsem stála proti ní.

Ten odchod zprvu vzbudil dost poplachu, a nebylo to z lítosti nad princem z Conti ani nad panem z Longueville ani ze strachu, že by mohli napáchat mnoho zla. Pan Princ jel prohlédnout Charenton, který ještě nebyl obsazen lidmi z Paříže a kam se zamýšlelo poslat vojáky; vrátil se velmi pozdě a obávali se, že je s nimi zajedno a že se ostatní šli k němu připojit; jeho návrat a jeho chování po celou tu válku dobře dokazují, že měl opačný úmysl než jeho bratr. Příležitostí k boji nebylo za té války mnoho, trvala krátce, a v Saint-Germain se dlouho čekalo, aniž přišla vojska, která měla obléhat Paříž.

Nikdy se nezamýšlelo obléhat ji podle pravidel: obkličovací val by byl trochu příliš velký a vojsko příliš malé; spokojili se s tím, že ho rozdělili do dvou stanovišť, jednoho v Saint-Cloud a druhého v Saint-Denis: jedno bylo Monsieurovo a druhé pana Prince. Občas se zajaly vozy s chlebem z Gonesse a pár volů, a s velkým spěchem se to přicházelo hlásit do Saint-Germain; brali se zajatci, a byli to lidé nevýznamní. Velká akce byla u Charentonu, který byl dobyt za dvě hodiny.⁷ Monsieur a pan Princ tam byli osobně: oba se jí zúčastnili, jak bylo jejich zvykem, a ten, kdo místo hájil, se jmenoval Clanleu; býval ve službách Monsieura a odešel od něho; nechtěl žádnou milost. Pan z Châtillonu⁸ tam byl raněn a druhý den zemřel ve Vincennes, a pan ze Saligny,⁹ oba z rodu Coligny. Přihodila se tam dost pozoruhodná příhoda, která se zdá spíš románem než pravdou. Markýz z Cugnacu,¹⁰ vnuk starého maršála z La Force,

⁶ Oba princové přijeli do Paříže v noci z 9. na 10. ledna. Olivier d'Ormesson k 10. lednu uvádí o jejich příjezdu některé podrobnosti: „Pan de Blancménil řekl (v parlamentu), že když byl dnes ráno zpraven, že pan princ z Conti a pan z Longueville přijeli k bráně Saint-Honoré už ve dvě hodiny a nemohli vstoupit, šel tam s panem Brousselem, aby je přijal; a když je zastihl, jak vcházejí s panem koadjutorem, doprovodil je domů, kde mu pan princ z Conti a pan z Longueville prohlásili, že přišli, aby se ujali zájmů pánů z parlamentu bez podmínek a bez výhrad, a požádali ho, aby to přišel oznámit.“ – O vévodovi z Longueville viz výše, kap. II.

⁷ Charenton byl dobyt 8. února 1649. Tento úder frondéry zdrtil: „Po obědě,“ píše Olivier d'Ormesson k 8. únoru, „když jsem šel s panem de Collanges (Coulanges) na val, dozvěděli jsme se, že Charenton byl kolem deváté hodiny vzat útokem; že Clanleu, který byl jeho velitelem, byl zabit, když odmítl milost, a že tam byl zabit pan z Châtillonu. Nikdo té zprávě nemohl uvěřit. Na bulváru u brány Saint-Antoine, kde byla celá Paříž, bylo vidět, jak se vracejí oddíly pěchoty, měšťané a jízda. To dobytí všechny ohromilo, protože to byl jediný volný průchod pro potraviny, a naše generály obviňovali ze zrady, hlavně pana z Elbeufu, který byl varován už předešlého dne kolem třetí hodiny a to varování zanedbal. Říkalo se, že pan Princ dal Charenton zapálit. Celé město bylo plné ozbrojených měšťanských kompanií a bylo jich přes dvacet tisíc mužů. Pan koadjutor vyjel na koni se dvěma pistolemi a v šedém šatě, o čemž se mluvilo.“ – Velitelem parlamentní posádky byl Bertrand d'Ostove, baron z Clanleu; padl při obraně Charentonu, když odmítl milost.

⁸ Gaspard z Coligny, vévoda z Châtillonu (1620–1649; Chérueť ho nazývá „vévodou z Coligny“), byl bratrem toho Colignyho, který zahynul po svém souboji kvůli paní z Longueville; viz výše, kap. III. Byl pravnukem admirála Gasparda z Coligny a manželem paní z Châtillonu. U Charentonu byl 8. února 1649 smrtelně raněn a zemřel následujícího dne ve Vincennes.

⁹ Gaspard, hrabě ze Saligny, markýz z Orne, kapitán-poručík královských četníků. Mluví o něm Coligny-Saligny ve svých Pamětech, vydaných Společností pro dějiny Francie, s. 18.

¹⁰ Pierre de Caumont, markýz z Cugnacu. – Starý maršál je Jacques-Nompar de Caumont, vévoda z La Force (1558–1652), hugenotský velmož a druh Jindřicha IV., který jako chlapec přežil Bartolomějskou noc; maršálskou hůl dostal roku 1622.

který byl uvnitř, se chtěl zachránit a skočit na loď: řeka byla zamrzlá a ledová kra ho odnesla na druhý břeh, a několik lidí dokonce říkalo, že ho odnesla až do Paříže.

Po tomto činu stála obě vojska dost dlouho v šiku mezi Vincennským lesem a Picpusem, a nikdo se nebil. V Saint-Germain se z té výpravy velice radovali; jen paní z Châtillonu byla zarmoucená. Její zármutek mírnila náklonnost, kterou měl její manžel ke slečně z Guerchy; v boji měl dokonce jeden z jejích podvazků uvázaný na paži; protože byl modrý, bylo ho vidět; a tehdy se ještě neviděla šerpa té barvy.

Náhdera v Saint-Germain nebyla velká: nikdo neměl celou svou výbavu; ti, kdo měli postele, neměli tapiserie, a ti, kdo měli tapiserie, neměli šaty, a žilo se tam velmi chudě. Král a královna měli dlouho jen nábytek pana kardinála. V Paříži se totiž báli, aby nepropustili kardinálovy věci pod záminkou, že jsou královny a královniny, a proto nechtěli propustit nic, tak velká byla nenávisť. Není to bez příkladu, že národy jsou schopny v krátké době nenávidět i milovat tytéž lidi, a zvláště Francouzi. Král a královna postrádali všechno, a já jsem měla všechno, co se mi zlíbilo, a nic mi nechybělo. Na všechno, pro co jsem posílala do Paříže, se vydávaly propustky; dávali tomu doprovod; nic se nevyrovnalo zdvořilostem, které mi prokazovali.

Královna mě požádala, abych poslala vůz, který by přivezl něco z jejích svršků; poslala jsem ho s radostí, a člověk má dost radosti z toho, že je s to prokázat službu takovým lidem a že vidí, že má jistou vážnost. Mezi svršky, které si královna dala přivést, byla truhla španělských rukavic; když je prohlíželi, měšťané pověřeni tou prohlídkou, kteří nebyli zvyklí na tak silné vůně, velice kýchali, jak vyprávěl páz, kterého jsem tam poslala a který byl mým obvyklým vyslancem. Královna, Monsieur a pan kardinál se velice smáli té části jeho zprávy, která se týkala poct, jichž se mu v Paříži dostalo: vešel do parlamentu, do velké komory, a řekl tam, že ho posílám pro svršky, které jsem nechala v Paříži. Řekli mu, že stačí, abych dala najevo, cokoli si přeji, že shledám, že je to shromáždění vždy plno veškeré úcty, kterou mi je povinno, a zkrátka mu kvůli mně prokázali tisíc zdvořilostí. Můj páz říkal také, že jemu samotnému jich prokázali mnoho. Nebyl ani v nejmenším zaražen, když mluvil před královnou a panem kardinálem; Monsieura vídal často a chodil s ním mluvit mým jménem. Měl dlouhé slyšení; byl podrobně vyptáván; viděl všechno, co se v Paříži dělo, kde ho nepochybně také hodně vyptávali, a na chlapce čtrnácti nebo patnácti let si s tím posláním velmi dobře poradil. Od té doby mu Monsieur i celý dvůr neříkali jinak než vyslanec; a když jsem byla v Paříži, chodil navštěvovat všechny ty pány a byl v parlamentu tak známý, že tam s úspěchem doporučoval záležitosti svých přátel.

Pan vévoda z Beaufortu vyjel naproti jednomu konvoji; u Juvisy narazil na maršála z Gramontu,¹¹ který vytáhl, aby konvoj napadl; došlo k malému boji,¹² v němž pan z Nerlieu,¹³ z rodu Beauvau, plukovník jízdy, muž velkých zásluh, padl rukou pana vévody z Beaufortu. Při jiné akci zasadil pan z Beaufortu ránu kordem panu z Briolles, který velel pluku Condé-jízda, a nechal svůj kord v Briollesově stěhně, protože přibyli další lidé a musel ustoupit. Briolles byl velmi čestný muž a patřil k mým přátelům. Pan z Beaufortu dostal nápad napsat panu z Nemours a dal dopis jednomu vojákovi gard z Boiseleauovy kompanie, a ten požádal svého kapitána o svolení dopis převzít; kapitán se bál, aby se nezapletl, a řekl vojákovi, ať dopis vezme a že on o tom nechce vědět, jak mi později sám řekl. Pan z Nemours si mě vzal stranou v pokoji Madame a ukázal mi dopis pana z Beaufortu, který obsahoval jen velmi výhodné návrhy pro něho, s úmyslem přemluvit ho, aby přešel do Paříže; posílal mu také dopis pro Jeho královskou Výsost se stejným úmyslem, a celý otevřený; dopis ho pověřoval, aby se o něm se mnou poradil. Vždycky mi projevoval mnoho důvěry a náklonnosti; avšak tentokrát jsme pan z Nemours a já nebyli příliš rádi, že se nám dostává jejích projevů; kdyby se to bylo vědělo, mohlo nám to uškodit.

Zemřel 10. května 1652 v Bergeracu ve vysokém věku (přirozená smrt).

¹¹ Antoine (III.) z Gramontu (1604–1678), původně hrabě z Guiche, od 22. září 1641 maršál Francie, od roku 1648 vévoda z Gramontu; za blokády Paříže obsadil s královskými oddíly Saint-Cloud. Zemřel 12. července 1678 v Bayonne (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹² Tento boj se odehrál 10. února 1649.

¹³ Charles de Beauvau, pán z Nerlieu neboli Noirlieu. Padl v boji u Juvisy 10. února 1649 rukou vévody z Beaufortu (podle Mademoiselle; jiný pramen se nenašel).

Dopis pro Jeho královskou Výsost byl napsán velmi uctivými slovy jeho jménem i jménem celé strany, aby ho pobídl přejít do Paříže, a říkal mu vše, co ho k tomu mohlo pohnout. Vzhledem k tomu, jak jsme Jeho královskou Výsost viděli smýšlet, rozhodli jsme se, pan z Nemours a já, dopisy spálit, a navzájem jsme si přísahali, že se o nich nikdy nezmíníme.

Pan z Nemours se tehdy začínal dvořit paní z Châtillonu: ta láska začala už při první cestě do Saint-Germain; a protože se tehdy začal její manžel dvořit slečně z Guerchy, bylo jí dvoření pana z Nemours méně nemilé. Předtím se jejich lásce nic nevyrovnalo a vzali se právě z lásky; ačkoli byli oba vysokého rodu (ona byla z rodu Montmorency a on z rodu Coligny), nebyli bohatí ani jeden, a jejich příbuzní byli proti, takže ji unesl.¹⁴ Dalo se tedy čekat, že lásku vystřídá přátelství: krásná shoda měla trvat navždy. Tak by tomu nebylo, kdyby jednoho z nich nepředěšla smrt. Všimli si, že v den, kdy ji šli utěšit pro smrt manžela, ležela v posteli velmi vystrojená; to potvrdilo, že zármutek není velký, protože když velký je, člověk o nic nedbá. Pan z Châtillonu byl krásný, dobře urostlý a nanejvýš statečný; protože jsem ho znala málo, nebudu nic říkat o jeho duchu.

V té době se roznesla pověst, že pan ze Saint-Mesgrin je zamilován do paní Princezny a pečlivě jí prokazuje úctu; to nebyl žádný důkaz: lidem takového postavení ji nikdo nezapomíná prokazovat. Královna chodila každý den na litanie do kaple a sedávala v malé modlitebně na konci empory, kde zůstávaly ostatní; a protože královna setrvala dlouho poté, co byly litanie odříkány, ty, které¹⁵ neměly tolik zbožnosti, se bavily hovorem, a bylo si všimnuto, že pan ze Saint-Mesgrin mluví s paní Princeznou. Já jsem nic z toho neviděla; byla jsem totiž s královnou v modlitebně, kde jsem nejčastěji usínala, protože nejsem slečna stvořená pro tak dlouhé modlitby a rozjímání. Myslela jsem, že přátelé pana ze Saint-Mesgrin ho upozorní, aby ty rozhovory zanechal, a že kdyby se o nich dozvěděl pan Princ, nelíbilo by se mu to, ačkoli jeho paní choť byla velmi ctnostná a jemu na ní velmi málo záleželo. Což také učinil, a dál se o tom nemluvalo.

Často jsem vídala paní princeznu z Carignan, manželku pana prince Tomáše Savojského;¹⁶ je sestrou zesnulého pana hraběte ze Soissons. Je to žena ošklivá, ale vznešeného zjevu, s vystupováním i způsoby velké princezny; je štedrá až k marnotratnosti, má velmi velký dvůr a výbavu; zkrátka všechno, co má, je takové. Je duchaplná, ale bez soudnosti: proto mluví mnoho a říká málo pravdy; ale jde to do takové krajnosti, že vypráví historky přesahující i hranice pravděpodobnosti. Protože byla často v Piemontu a dlouho ve Španělsku, na svobodě i ve vězení, odtud si bere všechno, co si vymýšlí: jinak je to docela dobrá žena. Měla mě velmi ráda; proto se nezlobila, když jsem se jí do očí smála všem lžím, které mi vykládala. Měla s sebou svou dceru, princeznu Courci,¹⁷ která je duchaplná a má mnohem víc zdrženlivosti a soudnosti než její matka a byla také mou dobrou přítelkyní. Když jsem se chtěla pobavit, bavila jsem se s matkou, a když jsem chtěla mluvit vážně, s dcerou. Paní z Carignan má vždycky plné kapsy cukrovinek, a královna si ze mě dělala legraci, že ji mám ráda jen proto, aby mi je nosila, aniž bych se musela namáhat a nosit je ve vlastních kapsách.

Když se začalo mluvit o míru, málo mi na tom záleželo: protože jsem tehdy myslela jen na své zábavy v Saint-Germain, nikdy bych odtamtud nechtěla odjet, a veřejné blaho jsem příliš neznala, stejně jako blaho státu; neboť ačkoli se člověk narodil s dosti velkým podílem na něm, když je velmi mladý a velmi nesoustředěný, má za cíl jen radovánky svého věku. V Rueilu se konalo několik konferencí, kam jezdili pan Princ a kardinál, a podrobnosti o nich jsou známy: proto se tu nebudu pouštět do žádných velkých záležitostí, o nichž nemám sebemenší znalost, a abych si s tím nedělala starosti, řeknu jen, že nevěřím,

¹⁴ Viz Paměti paní de Motteville k roku 1644 o únosu slečny de Montmorency-Bouteville Gaspardem z Coligny. Podle paní de Motteville to byl vévoda z Enghien (Ludvík Bourbonský), kdo Colignymu poradil, aby slečnu z Bouteville unesl. Totéž vyplývá i ze slov připisovaných paní Princezně (Charlotte de Montmorency): „Můj zlý syn to zosnoval.“

¹⁵ Zde začíná vlastnoruční rukopis Pamětí Mademoiselle.

¹⁶ Tomáš František Savojský, princ z Carignan, se oženil s Marií Bourbonskou (svatební smlouva 10. října 1624, sňatek 6. ledna 1625; viz výše, kap. IV). Princ Tomáš zemřel 22. ledna 1656 v Turíně.

¹⁷ Louise-Christine Savojská (1. srpna 1627 Paříž, palác Soissons – 7. července 1689 Paříž), dcera Tomáše Františka Savojského, prince z Carignan, a Marie Bourbonkové; 15. března 1653 se v kostele Saint-Sulpice provdala za Ferdinanda Maxmiliána, markraběte bádenského. Za manželem do Bádenska odejít odmítla a manželé žili odděleně (příčina smrti v pramenech neuvedena).

že by ten mír byl pro krále velmi výhodný.¹⁸

Byla jsem mezi prvními, kdo jeli do Paříže, jakmile byl uzavřen mír: požádala jsem královnu a Monsieura o svolení tam jet. Paní princezna z Carignanu jela se mnou. Protože jsem tam neměla žádnou záležitost, nebyla bych tak o svolení žádala, kdybych neměla pěknou, ale velmi neblahou záminku, totiž navštívit anglickou královnu kvůli smrti krále, jejího manžela, jemuž anglický parlament dal teprve před dvěma měsíci useknout hlavu.¹⁹ U dvora se za něho smutek nedržel, totiž ne tak, jak by se byl držet měl: drželi ho jen lidé, a ne povozy,²⁰ pro nedostatek peněz; ten důvod je velmi chabý. Když jsem předtím mluvila o bídném stavu, v jakém jsme byli, zapomněla jsem říct, že jsme byli v Saint-Germain ve stavu, do jakého se chtěla dostat Paříž; záměrem totiž bylo vyhladovět je, a oni měli všeho hojnost, kdežto v Saint-Germain se často nedostávalo potravin; vojska, která byla v okolí, totiž brala všechno, co se tam přiváželo. Tak se tam skoro hladovělo; proto se často říkalo, že pan kardinál nevolí dobře svá opatření a že právě to brání, aby se věci dařily.

Odjela jsem tedy, jak jsem řekla, mezi prvními do Paříže: vystoupila jsem v Louvru, kde bydlela anglická královna; nenalezla jsem ji tak citelně zasaženou, jak by měla být vzhledem k lásce, kterou k ní choval král, její manžel, jenž s ní jednal božsky dobře, takže byla paní všeho, a vzhledem ke způsobu smrti, který, jak se mi zdálo, měl její zármutek ještě velmi zvětšit. Já si myslím, že to bylo silou ducha, neboť v mimořádných chvílích dává Bůh mimořádnou sílu, aby se člověk s odevzdaností podrobil jeho vůli; bez toho jsou totiž chvíle, kdy by bylo těžké odolat; a někdy také zdrcenost a trvání strastí natolik oslabí duši a natolik ji navykne bolestem, že se člověk stane necitelným i k těm nejtvrdějším: i to je účinek Prozřetelnosti; neboť děje-li se to s dopuštěním Božím, je to účinek jeho dobroty, která doplňuje naši slabost a která nám přesto u něho slouží k zásluze; a tak nezáleží na tom, kárají-li to lidé.

U anglické královny jsem zastihla jejího druhého syna, pana vévodu z Yorku:²¹ přijel z Holandska od své sestry, princezny Oranžské, u níž byl od té doby, co uprchl z vězení, kde ho v Anglii dlouho drželi. Byl to tehdy mladý princ třináctiletý až čtrnáctiletý, velmi hezký, dobře urostlý a krásné tváře, plavý, a mluvil dobře francouzsky; to mu dodávalo lepšího vzezření než králi, jeho bratrovi; nic totiž podle mého mínění muže tak nehyzdí, jako když neumí mluvit: mluvil velmi případně a z rozhovoru, který jsme spolu vedli, jsem odešla o něm velmi dobrého mínění.

Jakmile jsem byla doma, přišli mě navštívit všichni,²² nejvýznamnější i nejméně významní lidé strany: po tři dny, co jsem byla v Paříži, se můj dům nevyprázdnil. Protože jsem přijela jen kvůli anglické královně, chodila jsem ji také každý den navštěvovat; stejně tak jsem chodila na Cours: je to promenáda, kterou jsem měla vždycky velmi ráda a kterou budu mít ráda i nadále, až se vrátím do Paříže. Vévoda z Yorku tam jezdil se mnou a měl z toho velkou radost.

Když jsem se vrátila do Saint-Germain, královna se mě podrobně vyptávala na všechno, co jsem v Paříži viděla, dělala a řekla, a já jsem jí o tom podala velmi věrnou zprávu, a Monsieurovi také. Každý den bylo v Saint-Germain vidět samé nově příchozí; všichni lidé strany totiž přicházeli pozdravit krále a královnu, když byla amnestie zapsána, kromě pana z Beaufortu a pana pařížského koadjutora, nyní pana kardinála z Retzu.²³ Pan z Vendôme byl v Saint-Germain, a také pan z Mercœuru, o jehož sňatku s jednou z neteří

¹⁸ Mír v Rueilu byl podepsán 11. března 1649 a parlament jej zapsal 1. dubna 1649 (Chéruel uvádí jako den uzavření 1. duben). Tím skončila první „parlamentní“ Fronda.

¹⁹ Karel I. byl s'tat 9. února 1649 podle nového kalendáře; viz výše, kap. IV.

²⁰ V té době bylo zvykem pokrývat kočáry a koně znameními smutku. Saint-Simon ve svých Pamětech často mluví o tomto zvyku „drapovat“ (*draper*) a o osobách, které na to měly právo.

²¹ Jakub, vévoda z Yorku, narozený 24. října 1633 (14. října podle starého kalendáře, tehdy v Anglii platného) v paláci St James's v Londýně, druhý syn Karla I.; v dubnu 1648 uprchl svým strážcům a dostal se do Haagu. Roku 1685 se stal anglickým králem jako Jakub II. Zemřel 16. září 1701 na zámku Saint-Germain-en-Laye na krvácení do mozku.

²² „Ve čtvrtek 8. dubna (1649) přijíždí slečna orleánská do svého příbytku v Tuileriích za velkého potlesku Pařížanů. V pátek 9. jde celý svět navštívit slečnu orleánskou do Paříže.“ (Rukopisný deník Dubuisson-Aubenayův, k 8. a 9. dubnu.)

²³ Jean-François-Paul de Gondi (1613–1679), od roku 1643 koadjutor (pomocný biskup s právem nástupnictví) svého strýce, pařížského arcibiskupa, jeden z vůdců Frondy, od roku 1652 kardinál z Retzu, autor slavných Pamětí. Zemřel 24. srpna 1679 v Paříži (přirozená smrt).

pana kardinála se už začínalo mluvit.²⁴

Když parlament, městská rada a všechny ostatní svrchované soudní dvory a jiné sbory vykonaly vůči králi všechny povinnosti a poděkovaly mu, že jim dal mír, začalo se mluvit o cestě do Compiègne; to mě přimělo požádat o svolení zajet si ještě na krátko do Paříže před odjezdem Jejich Veličenstev, které jsem chtěla doprovázet. Monsieur tam přijel, když jsem tam byla,²⁵ zdržel se jen velmi krátce a zajel si do Blois. Během mého pobytu jsem umírala touhou vidět paní z Chevreuse,²⁶ která se teprve před čtrnácti dny vrátila z Flander. Když jsem odjížděla ze Saint-Germain, zakázali mi ji navštívit; to mou touhu ještě zvětšovalo. Poslala jsem jí poklonu a dala jsem jí najevo, jak je mi líto rozkazu, který mi byl dán, protože mi brání ji navštívit; ale pojedje-li na Montmartre, kde má dvě dcery a já svou tetu, setkáme se tam a já z toho budu mít velkou radost, a že si nemyslím, že bych se jí musela vyhýbat, kdybych ji potkala. Vzkázala mi, že tam jede: nezapomněla jsem se tam dostavit, ale udělalo se jí špatně a na schůzku nepřišla. Přišla tam slečna z Chevreuse,²⁷ která mi podrobně vyprávěla o všech zábavách ve Flandrech: byla velmi spokojena s krásou toho dvora; mě to nepřekvapovalo, protože jsem Monsieura hodně slýchala mluvit o době infantky Isabely;²⁸ ale ten dvůr už dnes není takový, jaký byl tehdy. Mluvila mi o arcivévodovi a řekla mi o něm víc dobrého, než jsem kdy slyšela předtím i potom, ačkoli jsem často vídala lidi, kteří přicházeli z Flander; řekla mi také, že si mě v té zemi velmi přejí; a tehdy bylo pravděpodobnější, než bylo potom, že by arcivévoda mohl být svrchovaným pánem Nizozemí. Takové zaopatření se mi věru vždycky velice líbilo, a ráda jsem poslouchala lidi, kteří mi říkali, že si mě tam přejí a že ten, kdo tam vládne, bude svrchovaným pánem, jako byl arcivévoda Albrecht.²⁹

Z Montmartru jsem jela k anglické královně, kde jsem zastihla královniny lidi, kteří odjížděli do Saint-Germain: uložila jsem jim, aby jí řekli, že jsem náhodou potkala slečnu z Chevreuse na Montmartru a že jsem nepokládala za svou povinnost utéct; že kdyby to byla její matka, byla bych to udělala; ale co se jí samé týče, zdá se mi, že to nemá žádný význam, protože jsme byly vždycky přítelkyně. Totéž jsem řekla Monsieurovi, který to přijal velmi dobře.

Pan z Beaufortu se za pařížské války dvořil slečně z Longueville;³⁰ byla to pro něho velmi výhodná partie: je to velmi velká dědička po své zesnulé matce, která byla z rodu Bourbonů³¹ a sestrou zesnulého pana hraběte ze Soissons. A ona by také nemohla udělat lépe, než si ho vzít; je to totiž princ velmi urostlý, velmi statečný a velkých zásluh, který se plně vyrovnal prvorozenému, ba i prvorozenému svého rodu. Nikdo se tedy nedivil ani řečem o něm, ani pozornostem, které jí prokazoval; divili se však, že to snáší paní z Montbazonu.³² Mnoho lidí věřilo, že protože ji často navštěvoval a protože je velmi krásná, šetří si ho, aby si ho vzala, až jí zemře manžel, který je velmi starý.³³ Na druhé straně velmi často chodil k paní z Chevreuse; a protože slečna z Chevreuse byla velmi krásná a také dědička, věřilo se, že má zálsusk na ni. Tak byl pan z Beaufortu pokládán za dobrou partii, o níž stály všechny princezny. Paní z Nemours, jeho

²⁴ Vévoda z Mercœuru se později oženil s Laurou Manciniovou, Mazarinovou neteří. – O vévodovi z Mercœuru viz výše, kap. I a IV. Laura Manciniová (1636–1657) zemřela 8. února 1657 v Paříži na následky porodu svého třetího syna.

²⁵ Vévoda orleánský přijel do Paříže ve čtvrtek 15. dubna a odjel odtud v sobotu 17. dubna.

²⁶ Vévodkyně z Chevreuse přijela do Paříže 12. dubna: „Toho dne (v pondělí 12. dubna) přijela do Paříže kolem jedenácté hodiny dopolední a vystoupila u chrámu Notre-Dame také vévodkyně z Chevreuse, která jela jedním tahem s přepřaháním z Cambrai a urazila třicet čtyři míle bez odpočinku.“ (Rukopisný deník Dubuisson-Aubenayův.) – O vévodkyni z Chevreuse viz výše, kap. I.

²⁷ Charlotte-Marie Lotrinská, dcera vévodkyně z Chevreuse, narozená roku 1627, zemřela 7. listopadu 1652; příčina nejistá, snad horečka (?).

²⁸ Infantka Isabela Klára Evženie, dcera Filipa II. a Alžběty Francouzské, vládla španělskému Nizozemí společně se svým manželem, arcivévodou Albrechtem.

²⁹ Arcivévoda Albrecht, syn Maxmiliána II., se narodil roku 1559; Filip II. ho roku 1596 jmenoval místodržitelem Nizozemí, roku 1598 se oženil s infantkou Isabelou Klárou Evženií, o níž byla řeč výše, a zemřel roku 1621.

³⁰ O slečně z Longueville, pozdější vévodkyni z Nemours, byla řeč výše, kap. I; zanechala Paměti, které jsou ve všech sbírkách pamětí k dějinám Francie.

³¹ Louise de Bourbon, první manželka vévody z Longueville, zemřela roku 1637.

³² Všechny paměti té doby mluví o vztahu mezi vévodou z Beaufortu a paní z Montbazonu. Viz mimo jiné paní de Motteville k roku 1649: „Paní z Montbazonu, kterou miloval vévoda z Beaufortu, atd.“ – O paní z Montbazonu viz výše, kap. II.

³³ Hercule z Rohanu, vévoda z Montbazonu, zemřel roku 1654 ve věku osmdesáti šesti let. Jeho žena ho přežila jen o tři roky; zemřela ve čtyřiceti pěti letech.

sestra, si se vši myslitelnou vášní přála slečnu z Longueville, jak pro bratrův prospěch, tak ze strachu, aby si nevzal paní z Montbazonu; takže všechno, co bratra v těch námluvách povzbuzovalo, jí působilo velkou radost.

Když jsem byla v Paříži, pan z Beaufortu mi řekl, že mi chce uspořádat hudbu houslistů; tu nabídku jsem velmi ráda přijala. Paní z Nemours a slečna princezna Louise³⁴ přišly ke mně na večeři. Poslaly jsme pro slečnu z Longueville; ale nebyla doma; potom se omluvila, že je nemocná, ale nakonec ke mně přišla. Houslisté hráli v Tuileriích a my jsme byly na terase, která se táhne podél hlavní budovy. Pan z Beaufortu a všichni muži byli v zahradě a ani jeden nevystoupil k nám. Pan z Beaufortu mi vzkázal, že mě prosí, abych navrhla, ať houslisté přejdou na parter na druhé straně budovy, a že je budu slyšet ze sálu; domnívala jsem se, a s dosti dobrým důvodem, že by byl rád, kdyby ta serenáda posloužila slečně z Chevreuse stejně jako slečně z Longueville: palác Chevreuse měl totiž na ten parter výhled; z toho lze usoudit, k čemu se ten kavalír upínal. Já, která jsem u něho nikdy neviděla žádnou náklonnost k manželství, jsem dobře tušila, že všechny ty galantnosti nebudou mít žádné pokračování, k mé velké lítosti; přála jsem si totiž stejně jako paní z Nemours, aby se záležitost se slečnou z Longueville dovršila. Zatímco jsme byly v tom sále, pan z Beaufortu se tam schoval za dveře, aby mohl mluvit se slečnou z Longueville, když chodila sem a tam; dělala jsem, že ho nevidím, ačkoli jsem ho dobře viděla. Kdybych byla zůstala v Paříži déle, ty serenády mohly pokračovat, a mohlo dojít i na nějaké plesy. Avšak královna pro mě poslala: musela jsem odjet hned nazítří, protože dvůr odjížděl den nato do Compiègne,³⁵ takže jsem se dostavila do Saint-Germain, jak mi bylo nařízeno. Madame tam zůstala, protože byla churavá; ale krátce nato se ke dvoru připojila, a Monsieur také.

Jakmile Monsieur přijel, přišel za mnou abbé z La Rivière a řekl mi, že anglická královna u Monsieura všemožně naléhá, aby ho přiměla svolit ke sňatku krále, jejího syna, se mnou, a že lord Germin³⁶ přijel, aby na něho v té věci jejím jménem ještě naléhal; že bych měla pomýšlet na rozhodnutí; že se mnou Monsieur promluví. Sám mi o tom mluvil, aniž mi to radil nebo zrazoval; řekl mi dobré i špatné stránky; ale to druhé převažovalo. Monsieur mi o tom mluvil a řekl mi: „Anglická královna mi učinila návrh, o kterém vám řekl La Rivière; uvažte, co v té věci máte dělat.“ Odpověděla jsem mu, že ho ve všem poslechnu, a že protože zná mnohem lépe než já, co je pro mě vhodné, odevzdávám se mu úplně a nemám jinou vůli než jeho. Několik dní nato poslal anglický král lorda Percyho,³⁷ aby vyřídil Jejich Veličenstvům poklony a požádal je o svolení přijet do Francie. Ten lord mi skládal velké poklony, a Germin i on se mi pečlivě dvěřili. Královna mi dala najevo, že si ten sňatek velmi přeje, a pan kardinál rovněž, a ujistila mě, že Francie bude anglickému králi mocně pomáhat; že má ve své zemi mnoho stoupenců, a dokonce ještě některé provincie, a že je ještě pánem celého Irského království. Královna mi řekla, že mě miluje jako dceru a že kdyby ten svazek nepokládala za výhodný pro mě, sama by mi ho nenavrhovala, protože mi přeje všechno štěstí; že znám anglickou královnu, která je nejlepší osobou na světě a která mě má upřímně ráda; že její syn je do mě vášnivě zamilován a že si nepřeje nic víc než se se mnou oženit.

Odpověděla jsem jí, že mi on prokazuje velkou čest, když mě chce; ale že ačkoli králova situace nedovoluje poskytnout mu tak velkou pomoc, jakou potřebuje, aby byl znovu dosazen do svých zemí, přesto udělám všechno, co mi ona a Monsieur poručí. Královna si ze mě před lordem Germinem tropila žerty; dobírali si mě a já jsem se červenala. Pan z La Rivière za mnou v té věci znovu přišel a řekl mi,

³⁴ Jde tu nepochybně o Louise-Christine Savojskou, výše zvanou princezna Courci, dceru Tomáše Františka Savojského, prince z Carignanu, a Marie Bourbonkové.

³⁵ Dvůr odjel ze Saint-Germain do Compiègne v pátek 30. dubna 1649.

³⁶ Lord Jermyn, kterému Mademoiselle říká Germin, byl jedním z hlavních rádců Karla I. a zůstal oddán jeho manželce, královně, po dobu jejího pobytu ve Francii. – Henry Jermyn (pokřtěn 25. března 1605 v Londýně – leden 1684), od roku 1628 vicekomoří, od roku 1644 komoří královny Henrietty Marie a až do její smrti její oblíbenec; od 8. září 1643 baron Jermyn, od 27. dubna 1660 hrabě ze St Albans. Zemřel v lednu 1684 ve svém domě na St James's Square v Londýně, v posledních letech téměř slepý (příčina smrti v pramenech neuvedena).

³⁷ Patrně (?) Henry Percy, baron Percy z Alnwicku (asi 1604 – asi březen 1659), mladší syn Henryho Percyho, 9. hraběte z Northumberlandu; za anglické občanské války velitel královské jízdy, roku 1648 odešel do Francie a přidal se k okruhu královny Henrietty Marie; stal se lordem komořím Karla II. Zemřel svobodný v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

že Germin, který odjíždí pro anglického krále do Holandska, kde král byl, žádá jednoznačnou odpověď, protože jeho záležitosti ho nutí urychleně odjet do Irska, a že svolím-li, stane se to tak, že anglický král přijede ke dvoru; že tam bude dva dny; že se se mnou ožení a že po svatbě tam bude ještě stejně dlouho, aby mi dopřál potěšení mít přednost před královnou, a že potom odjedu s ním do Saint-Germain, kam se anglická královna vrátila od té doby, co dvůr odtamtud odjel; že se tam zdrží krátce; já pak že zůstanu v Paříži, budu-li chtít, jak jsem byla zvyklá. Řekla jsem mu, že ten poslední bod je nemožný; že pojedu s králem do Irska, bude-li chtít, a nebude-li chtít, zůstanu u královny, jeho matky, nebo na některém ze svých sídel, protože by se neslušelo, abych žila ve společnosti a v zábavách (což osoby mého postavení nutí k výdajům), když bych si měla všechno odpírat, abych mu posílala peníze, a že bych nemohla být bez starostí, když bych věděla, že je vystaven takové válce, a že konečně, kdybych si ho vzala, musela bych časem přijmout rozhodnutí, jež by bylo ještě obtížnější dodržet, a že bych se nikdy nemohla zdržet, abych neprodala všechno své jmění a nevsadila je na dobytí jeho království; ale také že mě ty myšlenky trochu děsily, protože jsem byla vždycky šťastná a vychovaná v hojnosti, a ty úvahy mě velice lekaly. Řekl mi, že mám pravdu, ale že musím uvážit, že pro mě v Evropě jiná partie není; že císař a španělský král jsou ženatí; že uherský král je zasnouben se španělskou infantkou; že arcivévoda nikdy nebude svrchovaným pánem Nizozemí; že nechci svrchované pány z Německa ani z Itálie; že ve Francii jsou král a Monsieur³⁸ příliš mladí na ženění; že pan Princ je ženatý už deset let a že jeho žena je až příliš zdravá. Odpověděla jsem se smíchem: „Císařovna je v jiném stavu a zemře při porodu.“³⁹ Konečně, když jsem vše dobře uvážila a hodně se natrápila, neboť ta věc za to stála, řekla jsem mu: „Chce-li Monsieur, abych si dříve či později vzala anglického krále, a je-li přesvědčen, že je to nevyhnutelné, raději si ho vezmu, dokud je nešťastný, protože v tomto stavu mi bude zavázán, a až se vrátí do svých zemí, bude mě pokládat za tu, která to způsobila pomocí, jíž se mu kvůli mně dostane od mého rodu.“

Nazítří jsme odjeli do Amiensu; zpravila jsem o celé té záležitosti svou nevlastní matku, protože jsem dobře věděla, že si ji nepřeje a že mi u Monsieura pomůže ji zmařit; což také udělala. Lord Germin mě v Amiensu navštívil; velmi naléhal, abych mu řekla, co si myslím, a jménem anglického krále mě zahrnul tisícerými krásnými ujištěními. Z jeho řeči jsem poznala, že královna a Monsieur, kteří se nechtěli rozkmotřit s anglickou královnou, o mně řekli: „Je to stvoření, které je třeba získat; dělá jen to, co sama chce, a my nad ní nemáme žádnou moc.“ Je pravda, že měli k takové myšlence v otázce sňatku jistý důvod; neboť jsem vždycky myslela, že od chvíle, kdy člověk užívá rozumu, má ho užít v této věci jako v nejdůležitější věci života, protože jde o celý jeho klid, a že tedy mám myslet spíš na své zájmy než na zájmy svých příbuzných. Když jsem tedy viděla, že se Germin se mnou pouští hodně do věci, což u dívek nebývá obvyklé, přemýšlela jsem, jak se z té záležitosti s anglickou královnou vyvléct: řekla jsem mu, že si jí nekonečně vážím a že ji, smím-li to říci, také miluji (a mluvila jsem pravdu); že ohled na ni je v této věci tím nejsilnějším, jaký mám, a že kvůli ní bych se přenesla přes ohled na stav, v jakém je král, její syn; ale že pokud jde o náboženství, je to věc, přes kterou se přenést nelze, a že má-li ke mně nějakou náklonnost, má tuto obtíž překonat, když já ze své strany překonávám mnoho jiných.

Řekl mi, že ve stavu, v jakém je anglický král, se nemůže ani nesmí stát katolíkem, a uvedl mi spoustu dobrých důvodů, které jsou příliš dlouhé, než abych je vypisovala: totiž že kdyby se stal katolíkem, vyloučilo by ho to navždy z návratu do jeho království. Dlouho jsme se o tom přeli; pak se se mnou rozloučil a dal mi najevo, že podle jeho mínění mu to, co jsem mu řekla, dává důvod doufat, že obtíže, které dělám, nebudou mít dlouhého trvání. Od té doby, co se mnou v Compiègne mluvili Monsieur a královna, jsem byla velmi nesvá a měla jsem v hlavě zmatek, když jsem viděla, že stojím před uzavřením věci tak velké a na tak dlouhou dobu; to však netrvalo dlouho, neboť se mnou o tom už nikdo nemluvil, a dokonce ani o anglickém králi, až když jsem se vrátila do Compiègne, den před jeho příjezdem.

³⁸ Zde Filip, vévoda z Anjou, mladší bratr Ludvíka XIV. (viz výše, kap. II).

³⁹ Marie Leopoldina Tyrolská (1632–1649), od 2. července 1648 druhá manželka císaře Ferdinanda III. (viz výše, kap. IV). Zemřela 7. srpna 1649 ve Vídni na následky porodu, týž den, kdy porodila syna.

Nezdar, který potkal královo vojsko, jemuž velel hrabě z Harcourtu,⁴⁰ dal dost podnětů k hovorům. Pan kardinál Mazarin, který je mužem velkých záměrů, dal zaútočit na Cambrai velmi malým vojskem, jemuž se nedostávalo mnoha věcí k obléhání tak významného místa, jedné z nejlepších pevností na hranici, kde měl nepřítel silnou posádku a v poli vojsko mnohem silnější než naše: což tento podnik činilo dost směšným v očích lidí, kteří nebyli dost zasvěceni do tajemství, aby věděli, zda má v tom místě nějaké spojení; což se podle výsledku neukázalo. Nepřítel totiž prorazil jednu ze čtvrtí královského vojska a vrhl do pevnosti značnou posilu, takže hrabě z Harcourtu byl nucen obléhání zrušit. Ti, kdo pana kardinála Mazarina omlouvali, říkali, že se do toho obléhání pustil proti vši pravděpodobnosti proto, že hraběti z Harcourtu se nikdy nic nedařilo tak dobře jako věci tohoto druhu. Je dost pravda, že ve válce jako v jiných věcech má každý svůj talent.

Zhruba v té době se v Paříži přihodila dost legrační věc. Pan z Jarzé⁴¹ pronesl o panu z Beaufortu nějaké řeči, které se mu nelíbily, takže mu pan z Beaufortu pohrozil; a Jarzé řekl, že se ho nebojí a že mu nepostoupí čestné místo na chodníku ani v Tuileriích. Nato šel pan z Beaufortu k Renardovi,⁴² kde Jarzé večerel s pány z Candale, z Le Fretoy, z Fontrailles, z Ruvigny a s komtury z Jars a ze Souvré⁴³ a s několika dalšími, na něž si nevzpomínám. Vzal ubrus za cíp a shodil všechno na zem; převrhl stůl. Tasily se kordy; strhl se velký povyk, a nikdo nebyl ani zabít, ani raněn.⁴⁴ Protivníci se rozhodli, že se s panem z Beaufortu utkají, ale mimo Paříž, kde byl velmi oblíben, ze strachu, aby je neutloukly i prodavačky slanečků; takže všichni přijeli ke dvoru, kde z toho udělali žert, který tam byl přijat dost dobře.⁴⁵

Za několik dní nato odjel Monsieur do Nanteuil: povolal tam pana z Beaufortu a jeho přátele, ostatní tam přivezl s sebou a smířil je. Myslelo se, že z toho vzejdou velké souboje, a nevím, zda by pan kardinál nebyl rád, kdyby se touto cestou zbavil některých lidí; ale Jeho královská Výsost všechno urovnala, jak jsem řekla.

Když anglický král dorazil do Péronne, poslali kurýra, aby to oznámil Jejich Veličenstvům. Tehdy mi královna řekla: „Tady k vám jede váš milovník.“ Abbé z La Rivière mi řekl totéž. Řekla jsem mu: „Umírám touhou, aby mi říkal něžnosti; neboť nevím, co to je, protože se mi je nikdo nikdy neodvážil říkat, ne kvůli mému postavení, protože takové věci se říkaly i královnám, které známe, ale kvůli mé povaze, o níž se ví, že má ke koketnosti daleko; ale i když nejsem koketní, mohu si je přece vyslechnout od krále, za něhož mě chtějí provdat: proto bych si velmi přála, aby mi nějaké řekl.“

⁴⁰ Město Cambrai oblehl hrabě z Harcourtu 23. června 1649 a obléhání bylo zrušeno 2. července téhož roku. Při té příležitosti vznikly satirické kuplety, které jsou v Maurepasově sbírce (Císařská knihovna, rukopisy, sv. II, fol. 333). – Henri Lotrinský, hrabě z Harcourtu (1601–1666), mladší syn vévody z Elbeufu, přezdívaný Cadet la Perle; proslul jako vojevůdce (vyproštění Casale a dobytí Turína roku 1640), od roku 1643 velký podkoní Francie, roku 1649 vrchní velitel královského vojska na severu. Zemřel 25. července 1666 v opatství Royaumont (přirozená smrt).

⁴¹ René du Plessis de La Roche-Pichemer, markýz z Jarzé (asi 1613–1672), dvořan z okruhu pana Prince a kardinála Mazarina. Koncem roku 1649 upadl v nemilost, když se pokusil dvořit královně (viz níže). Zemřel roku 1672 (příčina smrti neznámá).

⁴² Renardova (Regnardova) zahrada sousedila s terasou Tuilerijských zahrad, která vede podél nábreží. Viz výše, kap. III.

⁴³ Fontrailles je patrně (?) Louis d'Astarac, markýz z Fontrailles (asi 1605 – 16. července 1677 Paříž), který roku 1642 jako účastník Cinq-Marsova spiknutí podepsal v Madridu jménem Gastona Orleánského tajnou smlouvu se Španělskem; po Richelieuově smrti patřil k „Důležitým“, roku 1647 byl uvězněn; účastnil se Frondy a pak přešel na stranu regentky (příčina smrti v pramenech neuvedena). Ruvigny je patrně (?) Henri de Massué, markýz z Ruvigny (1605, podle jiného pramene 1603 – 1689), generální deputát hugenotů u dvora, v letech 1674–1677 francouzský vyslanec v Londýně; zemřel roku 1689 v Anglii (přirozená smrt). Komtur ze Souvré je patrně (?) Jacques de Souvré (1600 – 22. května 1670 Paříž), syn maršála Gillese de Souvré, maltézský rytíř a komtur, od roku 1643 opat z Mont-Saint-Michel, později převor (velkopřevor) Francie maltézského řádu (příčina smrti v pramenech neuvedena). O komturovi z Jars viz výše, kap. V.

⁴⁴ Tato scéna se odehrála v pátek 18. června 1649. Písně té doby se o tomto Beaufortově hrdinském činu zmiňují: „Stane se velkým mocnářem pro své pamětihodné činy ten vévoda, o němž se tolik mluví; stane se velkým mocnářem, dokáže-li převrátit stát tak dobře, jako převrací stoly; stane se velkým mocnářem pro své pamětihodné činy.“ (Maurepasova sbírka, Císařská knihovna, rukopisy, sv. II, fol. 305.)

⁴⁵ „V neděli 20. června večer přijel vévoda z Beaufortu na Cours-la-Reine s velkým průvodem, zčásti na koních, zčásti v kočárech, s pistolemi u sedel připravenými, a čekal v kruhu uprostřed promenády; a to proto, že předchozí sobotu večer se tam pan z Candale ukázal s mnoha svými přáteli na koních, když přijížděl od Saint-Cloud.“ (Rukopisný deník Dubuissona-Aubenaye.)

V den jeho příjezdu se vstávalo časně; neboť protože měl v Compiègne jen poobědvat, bylo třeba vyjet mu brzy naproti. Byla jsem nakadeřená, což se mi nestává často. Když jsem nastoupila do královního kočáru, zvolala: „Hned je vidět, kdo čeká na svého milovníka; jak je vystrojená!“ Měla jsem už na jazyku odpověď: „Ty, které nějakého měly, dobře vědí, jak se člověk strojí a jakou si dává péči“; a mohla jsem říct, že protože můj má být mým manželem, strojím se právem; ale neodvážila jsem se. Vyjeli jsme mu naproti míli od Compiègne. Při setkání se vystupovalo z kočárů; pozdravil Jejich Veličenstva a potom mne: zdálo se mi, že vypadá velmi dobře, a lépe, než když odjížděl z Francie. Kdyby se mi jeho duch zdál odpovídat jeho zevnějšku, možná by se mi už tehdy zalíbil; ale když byl v kočáře a král se ho vyptával na psy a koně prince Oranžského a na tamní hony, odpovídal francouzsky. Královna se ho chtěla zeptat, jak se mají jeho záležitosti; neodpověděl nic; a když se ho několikrát vyptávali na vážné věci, na kterých mu dost záleželo, omlouval se, že neumí mluvit naším jazykem.

Přiznám se vám, že jsem se od té chvíle rozhodla sňatek neuzavřít, protože jsem si udělala velmi špatné mínění o tom, že je králem, a v jeho věku, a nezná své záležitosti. Ne že bych v tom neměla poznat svou krev; neboť Bourboni jsou lidé velmi oddaní malichernostem a málo věcem podstatným; snad i já, stejně jako ostatní, která z nich pocházím po otci i po matce. Hned po příjezdu se obědvalo; nejedl ortolány a vrhl se na obrovský kus hovězího a na skopovou plec, jako by nic jiného nebylo: jeho chuť se mi nezdála jemná,⁴⁶ a velmi jsem se styděla, že v tom není tak dobrý, jak se ukazoval v tom, co ke mně cítil. Po obědě se královna věnovala zábavě a nechala mě s ním; strávil tam čtvrt hodiny, aniž mi řekl jediné slovo: chci věřit, že jeho mlčení pocházelo spíš z úcty než z nedostatku vášně. Přiznávám pravdu, že při té příležitosti bych si byla přála, aby mi úcty prokazoval méně. Když mě přepadla nuda, zavolala jsem k nám pana z Comminges, abych se pokusila přimět ho k řeči: což se šťastně podařilo. Pan z La Rivière mi přišel říct: „Díval se na vás po celou dobu oběda a dívá se na vás pořád bez ustání.“ Odpověděla jsem mu: „Ať se dívá, jak chce, dokud neřekne ani slovo, nezalíbí se.“ Odvětil mi: „To jen děláte tajnosti z něžnosti, které vám řekl.“ – „Promiňte,“ řekla jsem mu, „pojďte ke mně, až tam bude, a uvidíte, jak si počíná.“ Královna vstala; přistoupila jsem k němu, a abych ho přiměla mluvit, zeptala jsem se ho na několik lidí, které jsem u něho viděla: na to odpověděl, ale žádné něžnosti. Nadešla hodina jeho odjezdu: nasedlo se do kočárů a doprovodili jsme ho až dprostřed lesa, kde se vystoupilo jako při jeho příjezdu. Rozloučil se s králem a přišel ke mně s Germinem a řekl mi: „Myslím, že pan Germin, který mluví lépe než já, vám mohl vysvětlit mé úmysly a mé přání; jsem váš nejposlušnější služebník.“ Odpověděla jsem mu, že jsem jeho nejposlušnější služebnice. Germin mi složil mnoho poklon, potom mě král pozdravil a odjel.

Příjezd anglického krále mě připravil o paní princeznu z Carignan, která mi byla velkým rozptýlením, jak jsem už řekla jinde. Královna jí vzkázala po paní z Brienne, která byla její velkou přítelkyní, že na obědě anglického krále bude u stolu sedět ona, a ne její dcera, a že při takových příležitostech tam mají být jen princezny královské krve: urazilo ji to do krajnosti a rychle odjela. Měla jsem přece to štěstí, že jsem se s ní nerozkmotřila; neboť celý dvůr se s ní rozkmoťil, kromě mne; a vůči mně by to bylo jen nespravedlivé, protože jsem královnu prosila, aby mě od účasti na tom obědě raději osvobodila, než aby dala paní z Carignan říct to, o čem jsem věděla, že se jí tolik nelíbí; ale královna mi tu prosbu nechtěla nikterak splnit, ačkoli jsem ji o to velmi naléhavě žádala.

Pan Princ, který toho roku nechtěl velet žádné armádě, odjel do svého burgundského guvernérství a zdržel se tam dost dlouho; což dvůr znepokojilo. Přece se však vrátil, z čehož měl pan kardinál, který se ho vždycky velmi bál, velikou radost. Vyjel mu naproti. Přijali ho s velkými poctami v domnění, že je nespokojen s tím, že královna chce dát panu z Vendôme úřad admirála kvůli sňatku slečny Manciniové, neteře pana kardinála, s panem z Mercœur. Myslelo se, že pan Princ je člověk, který se nasytí větrem: proto mu prokazovali velké pocty; ale protože mu náležely, necítil se jimi zavázán.

Král se vrátil do Paříže:⁴⁷ všechny městské sbory mu vyšly vstříc až k Saint-Denis. Byla to tlačénice

⁴⁶ Ve starších vydáních tu chybí jeden řádek. Po slovech „jako by nic jiného nebylo“ v nich Mademoiselle říká: „Jeho chuť se mi zdála stejně dobrá v tomto, jako se ukazovala v tom, co ke mně cítil.“

⁴⁷ Dvůr se vrátil do Paříže 18. srpna 1649.

lidu nevidaná; nikdy jsem se tolik nenudila: bylo největší horko na světě; v královnině kočáře nás bylo osm a jeli jsme od tří hodin odpoledne do osmi večer z Le Bourget do Paříže, kam jsou to jen dvě malé míle. Volání „Ať žije král!“ neustávalo a lid je provolával s tím větší radostí, že Jeho Veličenstvo dlouho neviděl a že jeho návrat po válce ho jakoby zavazoval projevit radost ještě víc. Ačkoli mi to působilo velkou radost, byla jsem z toho neméně omámená; také mě z toho velmi bolela hlava. Po příjezdu Jejich Veličenstev přivedl Monsieur pana z Beaufortu pozdravit krále; byl jediný ze všech, kdo byli v té válce, kdo od míru nepřišel do Compiègne ani do Saint-Germain. Všichni se sbíhali jako k něčemu neobyčejnému, aby viděli, jak se bude tvářit a jak bude přijat.

Brzy nato nadešel svátek svatého Ludvíka: král jel toho dne na koni k jezuitům v ulici Saint-Antoine; doprovázeli ho všichni princové a páni, kteří byli tehdy v Paříži, všichni pěkně oblečení, s krásnými čabrakami. Ta jízda byla velmi uhlazená a krásná na pohled. Pan kardinál udělal věc, která dost udivila, on, kterého obviňovali, že není smělý: jel za králem k jezuitům, projel ve svém kočáře s malým doprovodem celým městem a nikdo mu neřekl jediné slovo. K jezuitům jsem přijela trochu po královně, protože jsem s ní nemohla jet, neboť ráno jsem byla u karmelitek ve velkém klášteře⁴⁸ navštívit slečnu ze Saujon, která tam vstoupila. Královna mi při vstupu řekla: „Císařovna zemřela; tentokrát je třeba udělat všechno, abyste jí byla vy.“ Velmi pokorně jsem jí poděkovala a byla jsem z té zprávy docela ráda. Když jsme se vrátili do Palais-Royal, měl se mnou pan kardinál o té věci dlouhý rozhovor a řekl mi, že tu záležitost rozhodně vyřídí a že pošle pro Mondevergua, aby ho vyslal do Německa, protože ví, že budu ráda, pojede-li tam on: byla jsem spokojená.

Monsieur se nazítří vrátil z Limours;⁴⁹ hned jsem ho šla navštívit: zdál se mi velmi zarmoucený, že ztratil Saujonovou; dal mi najevo, že je velmi spokojen, že jsem ji navštívila a že jsem udělala, co bylo v mých silách, abych ji dostala ven, a že ji odtamtud rozhodně musí dostat a že k tomu mají její bratři podat žádost: velmi jsem to schválila. Věc předložili parlamentu. Mezitím za mnou Jeho královská Výsost často chodila na porady, a s velkou radostí z toho, že jsem tak horlivě usilovala Saujonovou dostat ven. Myslela jsem si, že to bude užitečné pro postup jejího bratra, kterého jsem tehdy považovala víc za svého služebníka, než ho považuji nyní. Když byl vydán rozsudek, že má vyjít, nechtěla; takže jsem pro ni musela jet ke karmelitkám sama. Než odtamtud odešla, vrhla se na kolena před Nejsvětější svátostí a složila své sliby, jak mi řekly karmelitky, ještě před mým příjezdem; neboť slib, který složila přede mnou, je neobvyklý: totiž že nikdy nebude řeholnicí v jiném klášteře než v tomto. Od karmelitek až do Lucemburského paláce nedělala nic jiného, než že láteřila na ty, kdo ji z kláštera vytahovali. V Lucemburském paláci zůstala pět nebo šest týdnů ve svém pokoji, stále trvala na tom, že se chce vrátit, ostříhala si vlasy a spala na lísách: zkrátka to byla horlivost krajní.

Dali zavolat jistého otce Léona, karmelitána zmíněné řehole,⁵⁰ který byl velmi schopný muž a který odjel kázat do Auxerre, aby jí vstup ke karmelitkám rozmluvil; potom přišli páni od Saint-Sulpice. Nakonec ji všichni ti kazuisté dohromady přesvědčili, že může ve světě vykonat víc dobra než v klášteře. Nabídl jí úřad dámy od šatu u Madame, který přijala; stala se opět ženou jako každá jiná, až na to, že se oblékala jen do serže, nosila jen hladké prádlo a čepec, protože neměla vlasy. To připomnělo paní z Aiguillonu, která jako slečna z Combalet provedla podobný kousek. Jak jí vlasy dorůstaly, ukazovala je, a nakonec se vrátila k hedvábí a krajkám. Zůstala zbožnou, míchala se do tolika záležitostí, do kolika jen mohla, nezanedbávala majetek, naopak si ho velmi cenila. Myslím, že proto, aby ho dobře použila; nepřestala se svými rozhovory s Monsieurem; ve svých obvyklých hodinách nevynechávala návštěvy u paní z Raré o nic víc než svou modlitbu, a když to ustalo, byl to Monsieur, kdo je vynechal. Velmi kouřil očima a dívá se pořád vzhůru: proto vráží do všeho, na co narazí; a když se omlouvá, dává na srozuměnou, že je to proto, že se její mysl jen málo zabývá věcmi tohoto světa. Říkalo se, že vstoupila do kláštera jen proto, aby si jí víc vážili, s úmyslem, že kdyby ji odtamtud vytáhli, mohla by obvinít La Rivière, že ji tam svým chováním dohnal, a tím, že by mu prokazovala tyto zlé služby, se pokusit

⁴⁸ Tento klášter stál na předměstí Saint-Jacques (dnes ulice Saint-Jacques). Viz výše, kap. V.

⁴⁹ Zámek Gastona Orleánského jihozápadně od Paříže.

⁵⁰ V originále *carme mitigé*, tj. karmelitán, který zachovává zmíněnou řeholi (obutý karmelitán), na rozdíl od bosých karmelitánů.

podělit se s ním o jeho přízeň, ne-li ji zničit úplně.

Od té doby, co ji Monsieur miloval, měla s ním mnoho sporů; neboť byla rozmarná a vůbec ne povolná; jeden z nich měla mimo jiné v Compiègne kvůli vévodovi z Richelieu,⁵¹ který s ní často rozmlouval, ačkoli jí Monsieur zakázal s ním mluvit. Měla důvod ho ctít, neboť její otec byl jeho vychovatelem; ale nerozmlouvala s ním s vědomím, že je dcerou muže, který jedl jeho chléb, nýbrž s úmyslem si ho vzít; myslela si, že toho ubohého hlupáka nachytá, jak to později udělala paní z Pons, která ho odvezla do Trie,⁵² kde byli pan Princ a slečna z Longueville, a ti mu ji dali za ženu.⁵³ Monsieur na své milenky velmi žárlí; a ačkoli paní ze Saujon miloval jen ve vši počestnosti (tak se jí totiž začalo říkat, když se stala dámou od šatu), nechtěl, aby se vdala, a ona po tom velmi toužila; a to byla jedna z věcí, jichž užíval pan z La Rivière, když ji chtěl s Monsieurem rozkmotřit. V domě ji nikdy neměli rádi, protože byla velmi pyšná; a od té doby, co získala vliv, v té povaze setrvala. Zbožnost ji z té vady nevyhlídila, stejně jako z vady zjištěnosti; neboť za celý život nikomu neposloužila zadarmo. K nevděku, jaký projevila vůči mně, stejně jako její bratr, o čemž budu mluvit níže, nelze nic dodat. Pokud jde o její, zašla tak daleko, že mi u Monsieura prokazovala zlé služby, kdykoli mohla, vykládala zle věci, které jsem dělala v jejím zájmu, a to s hroznou zlomyslností. Jednou, když jsem s Monsieurem mluvila o ní, řekl mi: „Nemyslete si, že je přesvědčena, že je vám zavázána; neboť mi často říkala, že vám zavázána není, protože jste jí kdysi chtěla zabránit, aby se se mnou stýkala a aby u mě byla v přízni. Posuďte podle toho její zbožnost, když v okamžiku, kdy se zdá nejsilnější, projevuje odpor k lidem, kteří jí chtěli zabránit v milostných pletkách, k nimž měla velký sklon.“ Totéž řekl Monsieur jednou za války panu Princ, který za mnou přišel, smál se, až se za břicho popadal, a řekl mi: „Slyšel kdy kdo takovou stížnost od zbožné ženy!“

Když už jsem u slečny ze Saujon, vzpomínám si, že Monsieur byl toho večera, kdy jsem ji jela vyzvednout ke karmelitkám, u královny; byli s nimi jen pan kardinál Mazarin a já. Když se mluvilo o tom, jak málo má předpokladů stát se karmelitkou, řekl nám: „Je tomu teprve pár dní, co jsme měli spor, protože se líčila, a já jsem to nechtěl.“ Ta záležitost mi u Monsieura získala velkou přízeň; ale protože mým osudem nebylo, aby mě miloval tolik, kolik si troufám říct, že si zasloužím, netrvala dlouho. Mondevergue přijel do Paříže; podle rozkazů, které k tomu dostal od dvora, se připravoval brzy nato odjet, jak také učinil; ne však, aniž by se mnou pan kardinál často rozmlouval o jeho cestě, jejímž účelem bylo vyslovit císaři jménem Jejich Veličenstev soustrast nad smrtí jeho manželky.

Anglický král, který měl být ve Francii jen čtrnáct dní, tam pobyl tři měsíce; ale protože dvůr byl v Paříži a on se svou matkou královnou v Saint-Germain, vídali jsme je málo. Když jsem se dozvěděla, že se chystá k odjezdu, šla jsem vzdát úctu královně matce a rozloučit se s ním. Anglická královna mi řekla: „Je třeba vám blahopřát ke smrti císařovny; neboť je pravděpodobné, že jestliže ta věc jednou nevyšla, tentokrát nezklame.“ Odpověděla jsem jí, že na to vůbec nemyslím. Pokračovala v té řeči slovy: „Tady je člověk, který je přesvědčen, že osmnáctiletý král má větší cenu než císař, kterému je padesát a má čtyři děti.“⁵⁴ To trvalo dlouho v podobě rýpání, a říkala: „Můj syn je pro vás příliš chudý a příliš ubohý.“ Pak zmírnila tón a ukázala mi jednu anglickou dámu, do které byl král, její syn, zamilován, a řekla mi: „Velice se bojí, abyste se to dozvěděla; podívejte se, jak se stydí, že ji vidí tam, kde jste vy, ze strachu, že vám to povím.“ Odešli. Potom mi královna řekla: „Pojďte do mého kabinetu.“ Když jsme tam byly, zavřela dveře a řekla mi: „Král, můj syn, mě prosil, abych vás požádala o odpuštění, jestli se vám nelíbil návrh, který vám byl učiněn v Compiègne; je z toho zoufalý, je to myšlenka, kterou má stále a které se nemůže zbavit; já jsem se tohoto pověření nechtěla ujmout, ale prosil mě tak naléhavě, že jsem se tomu nemohla ubránit; neboť jsem téhož mínění jako vy: byla byste s ním nešťastná, a já vás mám příliš ráda, než abych si to mohla přát, i když by bylo pro jeho dobro, kdybyste byla družkou jeho neštěstí;

⁵¹ Armand-Jean de Vignerot du Plessis, 2. vévoda z Richelieu (1629–1715), prasnovec kardinála Richelieua, guvernér Le Havru pod dohledem své tety a poručnice, vévodkyně z Aiguillonu. Zemřel 10. května 1715 v Paříži (přirozená smrt).

⁵² Trie-Château u Gisors, sídlo vévody z Longueville.

⁵³ Anne Poussard neboli Poussart du Vigean, vdova po Françoisovi-Alexandrovi d'Albret, pánovi z Pons, se 26. prosince 1649 provdala za Armanda-Jeana de Wignerod (Vignerot), vévodu z Richelieu. – Anne Poussart de Fors du Vigean (1622–1684); sňatek jí dohodila vévodkyně z Longueville proti vůli vévodkyně z Aiguillonu. Zemřela roku 1684 (přirozená smrt).

⁵⁴ Císař Ferdinand III. se narodil 13. července 1608; bylo mu tedy tehdy čtyřicet jedna let (viz výše, kap. IV).

ale všechno, co si mohu přát, je, aby jeho cesta byla šťastná a abyste o něho potom stála; to by podle mého bylo vrcholem jeho štěstí.“ Složila jsem jí na to své poklony, jak nejlépe jsem uměla, a v co nejuctivějších a nejvděčnějších slovech, jaká jsem dovedla, za laskavost, s níž se mnou mluvila.

Rozloučila jsem se s ní, abych jela do Poissy, dvě míle odtamtud, kde je opatství královské fundace, řádu svatého Dominika⁵⁵ (a kostel je postaven na místě, kde se narodil svatý Ludvík); do toho opatství byly za pařížské války umístěny dvě mé sestry. Vévoda z Yorku mi řekl, že jede se mnou a že ho cestou zpět odveze do Saint-Germain. Anglický král dostal chuť jet tam také; řekli mi to, nechtěla jsem ho vzít s sebou a řekla jsem mu, že u vévody z Yorku na tom nezáleží, protože je to malý chlapec. Poprosil královnu, svou matku, aby tam ráčila jet; což udělala, takže jeli všichni v mém kočáře, a po celou cestu mluvila anglická královna jen o tom, v jaké lásce bude král, její syn, žít se svou ženou a že nebude milovat nikoho jiného než ji; což on potvrdil slovy, že nechápe, jak může muž, který má rozumnou ženu, milovat jinou; a že co se jeho týče, prohlašuje, že ať by měl před sňatkem jakoukoli náklonnost, od chvíle, kdy bude ženat, skončí. Byla jsem přesvědčena, a bylo to dost pravděpodobné, že ta řeč byla velmi strojená. V Poissy jsem byla krátce, protože bylo pozdě; rozloučila jsem se s královnou, která tam zůstala. Král mě doprovodil ke kočáru a složil mi spoustu poklon, aniž mi řekl nějaké něžnosti; což by mu bylo dost k ničemu, protože jsem skočila na vějíčku císařství a nemyslela jsem na nic jiného.

Nějaký čas nato jsem prodělala nemoc, která mě dost odloučila od světa a která by jiným působila mnohem víc starostí, než působila mně; byly to neštovice. Ačkoli nejsem krásná, následky, které tato nemoc přináší, jsou tak zlé, že by člověk měl mít jisté obavy, co z toho bude. Neměla jsem žádné: neboť protože jsem už neměla horečku, když mi neštovice vyrazily, a cítila jsem se v dost dobrém stavu, abych se nebála smrti, obětovala jsem ochotně tu trochu krásy, kterou jsem mohla mít, svému životu, a abych ho prodloužila o jediný okamžik, obětuji ji vždycky ráda. Ale ta nemoc se mnou zacházela tak příznivě, že jsem nezůstala zarudlá; předtím jsem měla silnou kuperózu, což v mém věku a při zdraví, jaké mám, překvapovalo, a ona mi to všechno vzala: málokdo by chtěl užít takového léku, aby měl pěknou pleť. Celý dvůr posílal zjišťovat, jak mi je, se vši myslitelnou péčí, i lidé, které jsem neznala, a lépe řečeno, všichni kromě pana Prince, který neposlal; což velmi zdvojnásobilo odpor, který jsem k němu už měla. Všimla jsem si toho proto, že jsem nevěděla, co dělat, a bylo mi rozptýlením dávat si každý den přinášet lístek se jmény lidí, kteří se k mým dveřím přišli nebo poslali zeptat, jak mi je.

U dvora se přihodila dost legrační historie: markýz z Jarzé se zamiloval do královny; byl vyhnán⁵⁶ a zesměšněn kvůli dopisu, který dal paní z Beauvais,⁵⁷ první komorné královny. Také ona byla vyhnána, a protože jsem v té době nikoho nevidala, nezjišťovala jsem podrobnosti té historie; proto o ní víc neřeknu.

Při druhém vyjití po uzdravení (neboť to první bylo poděkovat Bohu) jsem šla do Palais-Royal, kde biřmovali krále a Monsieura, jeho bratra.⁵⁸ Monsieur a já jsme byli králi za kmotra a kmotru; pan Princ a jeho paní matka byli kmotry Monsieurovi. Pan Princ ke mně přistoupil a posměšně mi řekl, že jsem nemoc jen hrála a že jsem nemocná nebyla: ten žert jsem nepřijala dobře a on si toho všiml. Byl tehdy u dvora všemocný, protože to Monsieur dovolil; neboť kdyby jím chtěl být Monsieur, pan Princ by byl rád, protože s ním vždycky vycházel velmi dobře.

Tato velká moc pobouřila královnu a pana kardinála a přiměla je k rozhodnutí zatknout pana Prince, pana prince z Conti a pana z Longueville;⁵⁹ ale protože nebývali vždycky všichni tři pohromadě, bylo

⁵⁵ Ve starších vydáních byly vypuštěny dva řádky, takže Mademoiselle v nich říká, že se svatý Ludvík narodil v opatství, které bylo založeno teprve mnoho let po jeho smrti. Starší vydání mají toto znění: „Rozloučila jsem se s ní, abych jela do Poissy, dvě míle odtamtud, kde je opatství, kde se narodil svatý Ludvík.“ Je známo, že dominikánský řád se ve Francii usadil teprve za vlády svatého Ludvíka. Opatství v Poissy, řádu svatého Dominika, založil teprve Filip Sličný, vnuk svatého Ludvíka.

⁵⁶ K této nemilosti došlo 23. listopadu 1649.

⁵⁷ Catherine-Henriette Bellierová, baronka z Beauvais (1614 – 7. června 1689 Arrou), v letech 1646–1666 první komorná královny Anny Rakouské; proslula později jako první milénka mladého Ludvíka XIV. (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁵⁸ Zde Filip, vévoda z Anjou, mladší bratr Ludvíka XIV. (viz výše, kap. II); v následující větě je Monsieurem opět Gaston Orleánský, otec Mademoiselle.

⁵⁹ Pan Princ, princ z Conti a vévoda z Longueville byli zatčeni v úterý 18. ledna 1650 při zasedání rady v Palais-Royal. Byli

to obtížné. Monsieur byl zcela na straně dvora a věc se stala s jeho účastí. Mnoho lidí věřilo opaku, protože v Palais-Royal nebyl už dva dny, když byli zatčeni. Opravdu byl indisponován. Královna dala ty tři prince zavolat a vzkázala jim, že jsou nějaké záležitosti, které ji nutí svolat radu mimořádně. Pana Prince varovali před tím záměrem, a dříve než šel ke královně, přišel za ním Vineuil a ukázal mu lístek, v němž ho kdosi varoval, aby se měl na pozoru. Pana Prince tolik ujišťovalo to, že předchozího dne poslal prezidenta Perrota,⁶⁰ který je jeho člověkem, za panem kardinálem, a ten mu řekl o všech varováních, která pan Princ dostal; načež mu pan kardinál dal velká ujištění, a to taková, že Perrot řekl panu Princi, že se má naprosto spolehnout na všechno, co mu pan kardinál slibuje. Potom šel pan Princ večer ke královně; ležela v posteli: poklekl před ní, ona mu dala najevo, že k němu nabývá důvěry a že s ním bude napříště zacházet jako sama se sebou; on jí poděkoval, políbil jí ruce a vrátil se okouzlen. Asi před měsícem se se svým bratrem a panem z Longueville usnesl, že do Palais-Royal nepůjdou všichni tři spolu, protože věřili, že to bude jejich bezpečností: toho dne se pan z Longueville nemohl vyhnout tomu, aby tam byl, protože měl přivést markýze z Beuvronu,⁶¹ aby poděkoval králi za to, že jeho synovi slíbil nástupnictví v úřadě královského místodržitele v Normandii a guvernéra starého paláce v Rouenu;⁶² je to rod, který je k němu velmi připoután, a jedině z toho důvodu tam šel. Když přišli do Louvru, královna je přijala velmi přívětivě.

Toho dne⁶³ jsem šla do Lucemburského paláce, kde jsem zastihla paní z Guéméné,⁶⁴ která se mnou velmi dlouho hovořila o všem, co pan Princ dělá, aby si upevnil moc a aby se ho báli; neměla ho ráda, stejně jako já, a řekla mi, že bych o tom měla mluvit s Monsieurem. Šla jsem za Monsieurem a vyčítala jsem mu,⁶⁵ že snáší všechno, co jsem slyšela o panu Princi: protože jsem proti němu byla v krajním rozhořčení a rozhovor s osobou stejného smýšlení mě rozpálil, řekla jsem mu: „Měl byste ho dát zatknout; dali přece zatknout jeho otce.“⁶⁶ Řekl mi: „Trpělivost, brzy budete spokojena.“ Protože jsem ho celý den viděla velmi neklidného, usoudila jsem dobře, když jsem jeho neklid dala do souvislosti s jeho řečí, že se pracuje v neprospěch pana Prince.

Odešla jsem do Palais-Royal: na schodišti jsem zastihla lidi pana prince z Conti velmi znepokojené; zeptala jsem se jich, co se nahoře děje; odpověděli mi, že nevědí. Strážníci jsem našla zavřenou a všechny dveře předpokojů rovněž, proti obyčeji; u dveří královnina pokoje stáli dva strážci se dvěma karabinami: to jsem nikdy neviděla; tu jsem už nebyla na pochybách a uvěřila jsem tomu, co se dělo. Všichni v královnině předpokoji byli velmi neklidní, co se děje v radě, protože trvala déle než obvykle a nikdo z ní nevyšel. Nakonec skončila, a když královně řekli, že jsem v jejím pokoji, dala si mě zavolat a řekla mi: „Vy se nezlobíte.“ Řekla jsem jí, že ne, a byla to opravdu pravda; řekla mi: „Už o tom nemluvte.“ Krátce nato si mě vzala stranou a rozmlouvaly jsme spolu jako lidé nadšení, že se vidí pomstěni na osobách, které je neměly rády. Nebylo nic nespravedlivějšího než odpor, který jsem měla k panu Princi: od té doby se velmi změnil.

Byla jsem zvědavá a zeptala jsem se královny, zda pan z La Rivière o té věci věděl; odpověděla mi: „Jste

věznění ve Vincennes, od 29. srpna 1650 v Marcoussis a od listopadu 1650 v Le Havru, kde je 13. února 1651 propustil sám Mazarin.

⁶⁰ Jean Perrot, prezident pařížského parlamentu. – Patrně (?) týž jako Jean Perrault, prezident účetní komory, intendant a důvěrník pana Prince, který byl zatčen v noci 18. ledna 1650; zemřel roku 1681 (příčina smrti neznámá).

⁶¹ François d'Harcourt, markýz z Beuvronu. – François III. d'Harcourt (asi 1598–1658), královský místodržitel v Normandii; zemřel roku 1658 (příčina smrti neznámá). Nezaměňovat s Jacquesem de Harcourt, markýzem z Beuvronu, který padl roku 1622 u Montpellieru.

⁶² Starý palác byla pevnost, kterou roku 1420 postavil anglický král Jindřich V. na západním konci rouenského nábřeží, aby ovládala tok Seiny. Za revoluce byl palác úplně zbořen.

⁶³

18. ledna 1650.

⁶⁴ Anne de Rohan, princezna z Guéméné (pokřtěna 20. dubna 1606 – 1685), manželka svého bratrance Louise de Rohan, prince z Guéméné, pozdějšího vévody z Montbazonu (podle některých údajů od roku 1617, podle jiných byla roku 1617 zasnoubena a provdána počátkem roku 1619); jedna z proslulých krás dvora, od roku 1640 spjatá s Port-Royal. Zemřela roku 1685 na panství La Cense u Rochefortu (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁶⁵ Zde v autografním rukopisu Paměti Mademoiselle chybí jedna strana.

⁶⁶ Jindřich II. Bourbonský, princ z Condé, byl zatčen v Louvru 1. září 1616.

velmi zvědavá.“ – „Je to pravda, madame,“ řekla jsem jí, „mohu se obejít bez toho, abych to věděla.“ – „Myslím,“ řekla, „že se o tom dozvěděl teprve dnes ráno.“ – „Ach, madame, jak zlé znamení pro něho, když důvěra, kterou k němu mají, je už jen šestihodinovým ohledem. Je s ním konec, nebo se velmi mýlím; netajte mi to.“ – „Je to pravda,“ řekla mi královna, „prosila jsem Monsieura, aby mu o tom nic neříkal; stalo se velmi legračně, že když se shromáždili v galerii, aby šli do rady, řekl mu pan kardinál: ‚Pojďte do mého pokoje, chci vám něco říct.‘ Našel chodbu plnou stráží: zbledl a myslel si, že ho chtějí zatknout. Zeptal se: ‚Je to, co vidím, kvůli mně, pane?‘ Pan kardinál mi řekl, že měl velkou chuť se smát. Mezitím Guitaut zatkl pana Prince a Comminges pana prince z Conti a vévodu z Longueville. Sešli po malém schodišti a vyšli zahradou, kde na ně čekal jeden z mých kočárů s královými gendarmy a lehkými jezdci.“

Zatímco mi to vyprávěla, vrátil se Miossens,⁶⁷ který velí gendarmům, a vyprávěl jí, jak se kočár s panem Princem převrhl a že se pan Princ chtěl zachránit útekem a řekl mu:⁶⁸ „Ach, Miossensi, prokázal byste mi velkou službu, kdybyste chtěl,“ a že mu on odpověděl: „Jsem zoufalý, že mi to má povinnost nedovoluje.“ Paní Princezně poslali rozkaz, aby opustila Paříž, a paní z Longueville, aby přišla do Palais-Royal; což ona neuposlechla. Uprchla se slečnou z Longueville a odjela do Normandie v domnění, že tam najde velkou pomoc, protože to bylo guvernéřství jejího manžela. Pan z Beuvronu, kvůli jehož zájmům byl zatčen, ji nejprve přijal ve starém paláci v Rouenu, a jakmile dostal zprávy ode dvora, požádal ji, aby odtamtud odešla. Velmi ji bolelo, když se viděla vyhnána lidmi, kteří jí byli tolik zavázáni. Paní Princezna zůstala několik dní u karmelitek; potom odjela do Chantilly, kam s sebou vzala svou snachu a pana vévodu z Enghien, svého vnuka. Všichni je tam jezdili navštěvovat. Já jsem tam nejela. Poslala jsem tam někoho; neboť má návštěva by jí nebyla milá, protože z mého chování ve všem, co se jich týkalo, znala mé smýšlení o té věci.

⁶⁷ César-Phébus d'Albret, hrabě z Miossens (1614–1676), poručík královských gendarmů; 18. ledna 1650 velel oddílu, který doprovázel zatčené prince. Od roku 1653 maršál Francie (maršál z Albretu). Zemřel roku 1676 (přirozená smrt).

⁶⁸ Zde autografní rukopis opět pokračuje.

Kapitola VII (1650)

Den poté, co byli princové zatčeni, dal král povolat svrchované soudní dvory a všechny velmože království. Byl přečten spis proti panu Princi; je všem tak známý, že o něm nic říkat nebudu;¹ potom byl poslán do parlamentu, kde nebyl zapsán formálně jako deklarace, protože neměl náležitou formu. To bylo shledáno jaksi příznivým pro pana Prince a dvoru se to velmi nelíbilo. V den, kdy se četl, se přihodila dost zábavná věc: všichni čtyři státní sekretáři ho jeden po druhém vzali, aby ho přečetli, a žádný si s ním nedokázal poradit; omlouvali se tím, že je špatně napsaný; takže ho museli dát panu z Lyonne,² který ho psal; a ten řekl, že to psal v takovém spěchu, že se tomu nediví. Byl tam abbé z La Rivière a dělal dobrou tvář, ale dobře usuzoval, že ho ta záležitost bude stát místo, protože Monsieur k němu už neměl důvěru, a ani dvůr, který ho na tom místě vždycky ochotně udržoval,³ a že je musí opustit. O čtrnáct dní později, když viděl, že s ním Monsieur nejedná jako obvykle, požádal o propuštění a odjel do svého domu v Petit-Bourgu, šest mil od Paříže. Den před odjezdem mě dal poprosit, abych se za něj přimluvila; vzkázala jsem mu, že se ke mně nechoval natolik dobře, abych to udělala; že se spokojím s tím, že se nebudu posmívat nešťastníkovi. Madame, která ho neměla ráda, se nezachovala stejně; zle na něj totiž dotírala.

Tehdy se mluvilo o tom, že Monsieur bude poslán do Normandie, aby uvedl zpět pod královu poslušnost města, o nichž se obávali, že budou držet s panem z Longueville, a aby tu provincii úplně zajistil; ale to se změnilo, neboť tu cestu podnikli král a královna a Monsieur zůstal v Paříži. Bylo mi opravdu líto odjíždět prvního února, protože to nebyla doba vhodná k cestování, nýbrž k tanci, jak se toho zimy tančilo.

Před odjezdem zatkli paní z Bouillonu,⁴ která byla v jiném stavu; střežili ji v jejím domě. Její manžel odjel do Limousinu a maršál z Turenne⁵ do Stenay. Paní z Carignan, která byla se dvorem už šest měsíců rozhádaná a nechodila ke královně, předvedla svůj obvyklý úsudek: usmířila se, aby mohla jet na cestu do Normandie, kam se jelo připravit jejího švagra o jeho državy. Posuďte, jak se to slušelo! Vždyť i kdyby se dvorem nebyla rozhádaná, měla se s ním rozhádat, aby té cesty byla ušetřena.

Jakmile se přijelo do Rouenu, vyměnili stráž starého paláce a dali tam Švýcary z gardového pluku; do Dieppe poslali zatknout paní z Longueville. Svolali tam shromáždění města, kde se všichni jednomyslně usnesli ji vyhnat. Uchýlila se do zámku, a když viděla, že se tam nemůže dlouho držet, rozhodla se přeplavit do Holandska. Při nalodění málem utonula; musela přistát v jednom ubohém přístavu,⁶ kde jen s velkou námahou našla oheň, aby se usušila. Přesto se znovu nalodila a plula až do Holandska, kam šťastně dorazila. Viděla se tam dokonce se zesnulým princem Oranžským; a odtud odjela do Stenay, které je pevností jejího bratra. Slečna z Longueville se s ní v Dieppe rozhádala a opustila ji; dala požádat dvůr o ochranu a bezpečí: bylo jí dovoleno uchýlit se do Coulommiers, domu jejího otce.

V Normandii jsme byli čtrnáct dní;⁷ velmi jsem se tam nudila a byla jsem moc ráda, že jsem na

¹ Tento spis vyšel pod názvem *Lettre du roi sur la détention des princes de Condé, de Conti et du duc de Longueville, envoyée au parlement le 20 janvier 1650* (Královský list o uvěznění princů z Condé a z Conti a vévody z Longueville, zaslaný parlamentu 20. ledna 1650; Paříž, u řádných královských tiskařů a knihkupců, 20 stran).

² Hugues de Lyonne (Lionne, 11. října 1611 Grenoble – 1. září 1671 Paříž), synovec Abela Serviena po matce, byl tehdy osobním tajemníkem kardinála Mazarina; od 3. dubna 1663 až do smrti státním sekretářem pro zahraniční věci. Zemřel 1. září 1671 v Paříži (přirozená smrt).

³ Mazarinovy vlastnoruční karnety (zápisníky) dokazují, že kardinál už nějakou dobu jen netrpělivě snášel nároky abbého z La Rivière. Viz výše, kap. V.

⁴ Éléonore-Catherine-Fébronie de Bergh (6. května 1613 – 24. července 1657), dcera hraběte Frederika van den Bergh z brabantského rodu, katolička, od 1. února 1634 manželka Frédérica-Maurice, vévody z Bouillonu. V lednu 1650 byla zadržena, v březnu se pokusila s dcerou uprchnout, byla znovu dopadena a převezena do Bastily; propuštěna byla 15. října 1650. Zemřela 24. července 1657 (přirozená smrt).

⁵ Henri de La Tour, vikomt z Turenne (11. září 1611 – 27. července 1675), mladší bratr vévody z Bouillonu, od roku 1643 maršál Francie, jeden z největších vojevůdců své doby. Padl 27. července 1675 u Sasbachu, zasažen dělovou koulí.

⁶ Malý přístav, o němž Mademoiselle mluví, je Pourville u Dieppe. Tato pasáž Pamětí byla ve starších vydáních z velké části vypuštěna. Podle těchto vydání zní věta takto: „Rozhodla se přeplavit do Holandska, kam šťastně dorazila.“

⁷ Dvůr se vrátil do Paříže 22. února 1650.

masopust zase v Paříži. Po návratu jsem dala Saujonovi guvernéřství svého svrchovaného knížectví Dombes⁸ se dvěma tisíci toлары služného neboli penze: uprázdnilo se smrtí pana markýze z Chatte. V předvečer masopustního úterý řekla královna, když odcházela z plesu, že příští sobotu odjede do Dijonu. V Normandii jsem se tak velmi nudila, že jsem se rozhodla na tu cestu nejít a za tím účelem hrát nemocnou. V masopustní úterý jsem si nemohla odepřít jít na ples do Lucemburského paláce, kde Monsieur dával večeri panu vévodovi z Anjou: začala jsem si stěžovat na bolest v krku, kterou jsem velmi často trpěla. Na Popeleční středu jsem řekla Saujonovi, aby šel k panu kardinálovi Mazarinovi, k němuž občas chodíval, a řekl mu, že bych byla ráda, kdybych nemusela jet do Burgundska, pokud by s ním o mně mluvil. Ten den jsem si lehla do postele, aby se uvěřilo nemoci, na kterou jsem si předešlého dne stěžovala. Saujon ke mně přišel a řekl mi, že mu pan kardinál o té cestě začal mluvit, jakmile ho uviděl, a že vykonal mé rozkazy a že pan kardinál shledává, že mohu zůstat v Paříži. Velmi mě to potěšilo.

Přišel mě navštívit Monsieur a já jsem mu řekla, že do Burgundska jet nemohu; že jsem nemocná. Velmi mi vyhuboval; ale přesto jsem na svém rozhodnutí trvala. Potom vešel Saujon a vyprávěla jsem mu, co mi Monsieur řekl; radil mi, abych ho poslechla a následovala dvůr. Přišla mě navštívit paní z Choisy; řekla jsem jí: „Radujte se; z Paříže se nehnu.“ Odpověděla mi: „To mě nesmírně těší; děláte naprosto dobře.“ Saujon jí odvětil: „Radit Mademoiselle, aby neuposlechla Monsieura, není přátelská rada.“ Když to uslyšela a když s ní pohovořil, přiklonila se k jeho mínění. Já, která jsem se jím řídit nechtěla, jsem Saujonovi strašlivě vyhubovala, a to tak, že se divila, jak to, že se mi po takovém zacházení nepoklonil a neodešel.

Nazítří ráno za mnou Saujon přišel a řekl mi: „Jdu od pana kardinála, který vás dnes přijde navštívit a který si velmi přeje, abyste tu cestu vykonala.“ S velkou pohotovostí jsem si zase lehla do postele a tam jsem pana kardinála čekala. Nejprve na mě naléhal, abych královnu na té cestě doprovodila, řekl mi, že ke mně chová velké přátelství a velmi touží spatřit pro mě zaopatření, které by mi slušelo; že si ona, a on také, přeje, aby Mondevergueova cesta měla šťastný výsledek; a tisíc dalších krásných řečí. Na to jsem mu odpověděla, že začínám pozorovat, že mě vábí na všechny věci, které nemohou vyjít; že mám královny i jeho úplně dost. Pokračovala jsem v rozhovoru tímto způsobem a stejně vlídně. Rozešli jsme se tak, že jsem mu řekla: „Až uvidím, že vaše slova mají účinek, uvěřím jim,“ a on mě tisíckrát ujišťoval. U mne zastihl paní z Choisy a řekl jí: „Tak to vy jste zabránila Mademoiselle jet s námi?“ Odpřísáhla mu opak; on jí řekl: „Já to dobře vím: Saujon mi řekl, že jste jí to včera řekla.“ Paní z Choisy mi to řekla, jakmile odešel, a já jsem tomu nejdřív uvěřila a dostala jsem se na něj do strašlivé zuřivosti; usoudila jsem totiž, že se chlubil, že mě k té cestě přiměje díky vlivu, který na mne má, a že si raději, než aby se ukázalo, jak malý ten vliv je, vymyslel tuhle lež: aspoň tak jsem si tu věc vyložila; tři dny jsem se na něj mračila, a během té doby jsem se od Commingese, který byl jeho příbuzný, ale mnohem víc můj přítel a jemuž jsem si na to stěžovala, dozvěděla, že se chlubí, že mě ovládá, a že se tím vytahuje. Uvěřila jsem tomu, neboť jsem velmi věřila všemu, co mi Comminges říkal. Zlobilo mě, že jsem měla tolik důvěry a tak dobré mínění o člověku, který si to nezasloužil. Když jsem si však stěžovala několika jeho přátelům, mezi jinými paní z Fouquerolles, která ho velmi omlouvala a pomlouvala paní z Choisy, že je zlá (měla pravdu, ale ne v tomto případě), poradila Saujonovi, aby si to se mnou vyjasnil; což udělal, a touto cestou se se mnou usmířil.

Král poslal jednoho ze svých řádných šlechticů⁹ do Chantilly, aby zůstal u paní Princezny, protože se dozvěděl, že proti jeho službě intrikuje a uzavírá spolky. Její snacha¹⁰ mezitím uprchla se svým synem a odjela do Montrondy; a du Vouldy (neboť tak se ten šlechtic jmenoval) si toho vůbec nevšiml: šel do jejího pokoje, aby ji navštívil, a stále se domníval, že mluví s ní, ačkoli mluvil s jednou z jejích dvorních slečen, která ležela na posteli, a jednoho chlapečka pokládal za pana vévodu z Enghien,¹¹

⁸ Svrchované knížectví mezi Saônou a Ainou (dnes departement Ain) s hlavním městem Trévoux, které Mademoiselle zdědila po matce. Definitivně bylo k Francii připojeno roku 1762.

⁹ Řádní šlechtici královy komory.

¹⁰ Claire-Clémence de Maillé-Brézé, manželka prince z Condé (viz výše, kap. I).

¹¹ Mladý vévoda z Enghien a jeho matka dorazili 14. dubna do Montrondy (dnes departement Cher), kterému Mademoiselle

takže byla v Montrondu dřív, než se u dvora vědělo, že uprchla.

Bellegarde¹² padlo; drželo se dost dlouho díky odporu guvernéra a mnoha urozených osob, které v něm byly a které tam konaly divy; neboť ačkoli to byli všechno lidé hodností i zásluhami téměř sobě rovní, kteří mohli právem jeden druhému velení nepostoupit, přesto se obdivuhodně shodovali v úmyslu sloužit panu Princi. Odpor byl takový, že na hradbě vyvěsili černý prapor. Co to znamená, je dost známo, aniž bych se zdržovala výkladem; zdálo by se, že si chci zakládat na výmluvnosti, a o to nijak neusiluji, nýbrž jen o to, abych říkala věci prostě, jak je znám, a tak srozumitelně, jak je mi možné.

Po dobytí Bellegarde se dvůr vrátil do Paříže, odkud jsem se nehnula já ani Monsieur. Král tam dokonce nechal kompanie svých pluků francouzských a švýcarských gard, které držely stráž před Lucemburským palácem zrovna jako u osoby krále. Ale z hranice přišly nějaké zprávy, které Monsieura přiměly poslat je tam. Během nepřítomnosti dvora se přiblížila paní Princezna matka, a dvůr ji zastihl dvě míle od Paříže; byla patnáct dní ukrytá ve městě, aby vyčkala příhodnou chvíli k podání žádosti parlamentu (což udělala) o propuštění pánů princů, svých synů. Říkala, že jako rození princové krve jsou zároveň rozenými rady parlamentu; že tedy jako členové sboru nemají být ponecháni bez pomoci a že podle deklarace z roku 1648¹³ mají být propuštěni na svobodu, nebo souzeni svými přirozenými soudci. Parlament její žádost přijal; požádala o bezpečí pro sebe, takže ji poslali do jednoho domu na nádvoří paláce, k panu z La Grange, kam ji šel navštívit celý svět.

Monsieur byl tou příhodou v rozpacích; přesto ji den před příjezdem dvora přiměl odjet do Bourg-la-Reine, s čímž nebyli příliš spokojeni, neboť tvrdili, že Monsieur ji měl dát vyvést hned v den příjezdu. Královna mě po svém návratu velmi vlídně přijala. Všechna vojska z Bellegarde, ať pluky pana Prince, jeho ordonanční kompanie, nebo jiné oddíly lidí jemu oddaných, kteří se do toho místa vrhli po jeho uvěznění, byla rozpuštěna. Nikoho nepřekvapí, že měl mezi vojáky mnoho služebníků, když tak často a s takovým úspěchem velel královým vojskům a získal si v nich tolik vážnosti a pověsti. Všichni se odebrali k paní z Longueville do Stenay: to spolu s oddíly, které se už předtím připojily k panu z Turenne, z lidí jemu oddaných, kteří pod ním sloužili v Německu, vytvořilo značný sbor. Velel tomu vojsku ve službě pana Prince.

Mondevergue se vrátil z Německa a nepřinesl jinou zprávu než tu, že si mě tam velmi přejí. Ministři s ním o ničem nemluvili; on se však domníval, že je to proto, že patří k panu kardinálovi, a že k němu proto nezískali důvěru. Pan kardinál mi o té věci znovu řekl tisíc krásných věcí: že se ta záležitost nemá nechat ležet a že je třeba na ní pracovat víc než kdy jindy. Mondevergue mi jednoho dne řekl, že jde od pana kardinála a že mu řekl: „Chci Mademoiselle navrhnout, aby poslala do Německa Saujona.“ Byla jsem tak hloupá, že jsem to pokládala za vhodné. Večer u královny mi pan kardinál potvrdil totéž: svěřila jsem tu záležitost Monsieurovi, který s tím souhlasil, takže Saujonova cesta byla rozhodnuta. Dali mu ty nejkrásnější a nejobširnější instrukce na světě; ukázal mi je: shledala jsem je obdivuhodnými a nepochybovala jsem, že s nimi a s jeho schopnostmi, o nichž jsem byla přesvědčena, se ta věc podaří. Jeho odjezd mi způsobil velkou radost. Odjezd dvora do Compiègne následoval brzy potom; neboť paní z Longueville se dohodla se Španěly, kteří jí dali vojsko pod velením barona z Clinchampu, a to se spojilo s vojskem pana Prince, o němž jsem už mluvila a jemuž velel pan maršál z Turenne, takže se to vojsko stalo značným; vpadlo do Francie a oblehlo Guise,¹⁴ zatímco jsme byli v Compiègne. Tomu místu přišla pomoc.

Odpor, který bordeauxský parlament a velká část šlechty v Guyenne chovali k panu vévodovi z Épernonu, vyvolal v té zemi nepokoje, takže věci došly až do krajnosti; neboť se tam vedla válka doopravdy. Ta válka přiměla paní z Épernonu odtamtud odjet a vrátit se do Paříže; přijela v době, kdy

podle tehdejšího zvyku říká Mouron.

¹² Město Bellegarde neboli Seurre (dnes departement Côte-d'Or) se vzdalo 21. dubna 1650. – Zavřeli se v něm Condého přívrženci, hrabě z Tavannes a Coligny-Saligny; podle jiných údajů město kapitulovalo už 9. dubna a 21. dubna do něho vstoupilo královské vojsko.

¹³ Jde o deklaraci zapsanou parlamentem 24. října 1648; viz výše, kap. V.

¹⁴ Španělé s Turennem obléhali Guise od 16. června do 1. nebo 2. července 1650; hrad hájil Bridieu a na pomoc přitáhlo vojsko maršála du Plessis-Praslina.

jsem měla neštovice; byla ke mně tak laskavá a přátelská, že mě chtěla vidět i v tom stavu. Válka v Guyenne na čas polevila: maršál du Plessis-Praslin, který tam byl za krále, věci jistým způsobem uklidnil. Ale protože odpor proti panu vévodovi z Épernonu v srdcích Bordeauxských neodumřel, bylo snadné válku znovu rozpoutat.¹⁵ Odjela tam paní Princezna s panem vévodou z Enghien, svým synem, s pány vévody z Bouillonu a z La Rochefoucauldu¹⁶ a s mnoha urozenými osobami, které stály na straně pana Prince. Když přišla ke dvoru zpráva o jejich příjezdu do Bordeaux,¹⁷ povolal král Monsieura, který byl v Paříži, a všechny ministry, z nichž tam byla většina. Kancléř byl tehdy ve vyhnanství a strážcem pečeti byl pan z Châteauneufu.¹⁸

Bylo rozhodnuto, že dvůr pojedje do Bordeaux. Jejich Veličenstva odjela zpět do Paříže, kde se zůstalo jen tři dny, a do Bordeaux se jelo dost spěšně.¹⁹ Monsieur zůstal, aby velel v Paříži, a nechali u něho pana Le Telliera, státního sekretáře, aby vyřizoval všechny věci. Zůstal i pan z Châteauneufu a několik dalších ministrů. Pan maršál z La Meilleraye²⁰ přijal velení vojska a přijel k němu krátce před králem. Pan z Épernonu byl odvolán: přijel navštívit Jejich Veličenstva do Angoulême a odtud odjel do Loches. Maršál z La Meilleraye vyjel Jejich Veličenstvům naproti do Coutras, místa velmi proslulého bitvou, kterou tam vyhrál král, můj děd,²¹ když byl králem navarrským: to místo patří panu Princi kvůli vévodství Fronsac. Maršál z La Meilleraye se vrátil k vojsku. Když jsme jeli do Libourne, vypravil se pan kardinál k vojsku²² a nenašel je takové, jaké si myslel; ale královně o tom pravdu neřekl: řekl jí totiž, že je to nejkrásnější vojsko na světě, ačkoli bylo velmi slabé; nemělo dělostřelectvo, věc k obléhání dost potřebnou.

Pan z Commingese, kapitán královniných gard s právem nástupnictví po panu z Guitaut, svém strýci, byl nějaký čas vzdálen od dvora, protože byl v Guyenne v královských záležitostech a ve svém guvernérství Saumur, které nedávno dostal. Protože jsem si ho velmi vážila a měla jsem k němu velkou důvěru, mluvila jsem s ním o Saujonově cestě, vyprávěla jsem mu, jak k ní došlo, a řekla jsem mu, že už dorazil do Vídně; odpověděl mi: „Dovolí-li mi Vaše královská Výsost říct jí, co si o tom myslím, pak jsem zoufalý, že jste svolila, aby Saujon tu cestu vykonal; a nechápu, jak mohl být tak nešikovný, že to posláním přijal. Jste největší princezna na světě, jediná významná partie v Evropě stejně jako ve Francii; a aby to vypadalo, že se činí první kroky k vašemu sňatku s císařem, který je starý muž, má děti a který by, ať by byl v jakémkoli postavení, měl, je-li to čestný muž, pokládat za veliké štěstí, že si vás smí přijít na kolenou vyprosit; a aby se poznalo, že se jedná s vaší účastí a prostřednictvím osoby, o níž se ví, že je vám zcela oddána – přiznávám vám, že ta věc bude skvrnou vašeho života a že bych dal cokoli za to, abych byl v Paříži, když vám o tom mluvili; neboť bych byl Vaší královské Výsosti řekl všechno, co jí říkám teď; a kdyby jí ty pravdy nebyly po chuti, byl bych Saujonovi v té cestě jistě zabránil, protože není schopen to posláním dobře vykonat. Ne že by neměl ducha; ale je to duch dobrý pro něho samého, který se však nehodí pro velké záležitosti ani pro příjemnost v rozhovoru.“ Úplně mě přesvědčilo všechno, co mi řekl, a pochopila jsem, že má pravdu; velmi mě mrzelo, že jsem to poznala až ve chvíli, kdy už nebylo pomoci.

Přijeli poslanci pařížského parlamentu, aby předložili návrhy na mír s Bordeauxskými; ale nechtěli je

¹⁵ Tato věta ve starších vydáních chybí.

¹⁶ François VI., vévoda z La Rochefoucauldu (1613–1680), jeden z vůdců strany princů, autor proslulých Maxim; v bitvě u předměstí Saint-Antoine (2. července 1652) mu kule prostřelila obličej a málem ho oslepila. Zemřel 17. března 1680 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹⁷ Princezna z Condé a vévoda z Enghien vstoupili do Bordeaux s vévody z Bouillonu a z La Rochefoucauldu 31. května 1650.

¹⁸ Charles de l'Aubépine (l'Aubespine), markýz z Châteauneufu. – (1580–1653), strážce pečeti od roku 1630; roku 1633 byl pečeti zbaven a deset let vězněn v Angoulême, až do smrti Ludvíka XIII. Pečeti dostal znovu 2. března 1650, roku 1651 mu byly opět odňaty. Zemřel 26. září 1653 na svém zámku v Leuville-sur-Orge (příčina smrti nejistá; prameny uvádějí přirozenou smrt, jiné ji neznají).

¹⁹ Dvůr odjel z Paříže 4. července 1650. – I tato věta ve starších vydáních chybí.

²⁰ Charles de La Porte, maršál z La Meilleraye a velmistr dělostřelectva. – O něm viz výše, kap. II. Roku 1650 velel královskému vojsku proti Bordeaux.

²¹ Jindřich Navarrský zvítězil u Coutras 20. října 1587.

²² Část věty ve starších vydáních chybí.

vyslechnout, ba ani jim dovolit zůstat v Libourne přes noc; jen tam poobědvali. Monsieur poslal ze stejného důvodu Le Coudray-Montpensiera²³ se vzkazem, že nic není potřebnější než tento mír; že nepřátelé jsou na hranici v Champagni silní. Mrzutost, kterou jsem měla ze Saujonovy cesty od chvíle, kdy jsem poznala, jak je pro mne nevýhodná,²⁴ způsobovala, že jsem neměla příliš klidnou mysl; a tak jsem si nepřála, aby ji ostatní měli klidnější než já: bála jsem se tedy, že se mír uzavře, a přála jsem si, aby ta válka trvala, dokud se nebude vědět, jak dopadlo Saujonovo vyjednávání, protože jsem do té doby nechtěla jet do Paříže. Nepřála jsem si tu věc s takovou vášní jako dřív; ale nebyla mi ani úplně lhostejná. Toto přání, aby válka pokračovala, se shodovalo s přáním dvora, který ji chtěl: dobře jsem se jim tím zavděčila. Le Coudray jel do Bordeaux, kde mu předložili návrhy, které přivezl a které nebyly dobře přijaty, protože směřovaly k míru.

Královna, která ho chtěla poslat zpět do Paříže, aniž by Bordeaux dala odpověď, se mě dala zeptat: „Máte nějaký vliv na Du Coudrayho?“ Řekla jsem jí, že ano, a byla to pravda. Nařídila mi, abych ho přesvědčila, aby Monsieurovi řekl, že v Bordeaux žádný mír nechtějí, že ho tam velmi špatně přijali a že s ním jednali velmi nezdvořile. Řekla jsem mu to a on mi slíbil, že udělá všechno, co budu chtít. Napsal Monsieurovi v souladu s tím, co jsem mu řekla. Pan kardinál mě poprosil, abych totéž napsala paní z Fouquerolles, která tehdy patřila k mým přítelkyním, a vzkázala jí, aby můj dopis ukázala panu prezidentovi z Mesmes²⁵ a panu z Avaux,²⁶ jejím strýcům.²⁷ Oba byli mými přáteli, zvláště ten druhý; že ke mně má důvěru; a tak se uvěří tomu, co řekne pan Du Coudray, až se uvidí, že tito lidé jsou přesvědčeni. Le Coudray odjel, obtížen mnoha dopisy a málem pravdy, z čehož jsem potom měla velké výčitky svědomí.

Přišla zpráva o slehnutí Madame, která porodila syna: to mi způsobilo nekonečnou radost, největší, jakou jsem v životě pocítila. Celý dvůr projevoval velkou radost; dala jsem zapálit slavnostní ohně; nic jsem neopomněla, abych dala najevo svou radost, kterou jsem cítila v srdci přesně tak, jak jsem ji dávala najevo. Psala jsem Jejich královským Výsostem v takovém nadšení, že by navždy obměkčilo i skály. Monsieur mi dopisem, který mi napsal, aby mi oznámil toto šťastné narození, dal najevo, že je o mých citech přesvědčen; ani Madame nepochybovala o tom, co k ní cítím, pro náklonnost, kterou jsem vždy chovala ke svému rodu; ale když už jsem u Madame, a protože pobyt v Libourne nepřinesl nic, čím by stálo za to zatěžovat paměť, ráda tu vyličím věc, která mě velice bavila: jak jsem si dala od Madame vyprávět o jejím útěku z Nancy, když jela za Monsieurem do Flander.

Protože její sňatek nebyl veřejně prohlášen, byla, když Nancy obléhala královská vojska,²⁸ ve velkých rozpacích, co s ní bude; neboť král ho naprosto neuznával, takže se velmi bála, že padne do rukou Francouzů, a velmi se obávala pronásledování, jemuž by ji mohl vystavit kardinál Richelieu: to ji přimělo rozhodnout se uprchnout za jakoukoli cenu, protože pro udržení postavení, které pro ni bylo tak výhodné, nemohla riskovat příliš mnoho; připravila to se svým bratrem, panem princem Františkem Lotrinským, který zůstal v Nancy stejně jako ona. Ten si dal vyžádat průvodní list, aby mohl vyjet z města se třemi svými šlechtici do jiného místa, na jehož jméno se už nepamatuji; dostal ho. Madame se převlékla za muže; zkusila si světlou paruku, ale neslušela jí; vzala si jinou, stejné barvy jako své vlasy, a umazala si obličej sazemi. S kordem po boku se šla rozloučit s paní z Remiremontu, u níž bydlela a která tehdy přebývala v tomtéž klášteře, kde byla Madame oddána. Velmi vyděsila všechny řeholnice, které byly na modlitbách, když v pět hodin ráno uviděly v kostele muže. Poručila se Bohu a potom vyšla.

²³ Henri d'Escoubleau, markýz du Coudray-Montpensier, polní maršál.

²⁴ Část věty ve starších vydáních chybí.

²⁵ Henri de Mesmes, pán z Irvalu, prezident pařížského parlamentu. – Henri II. de Mesmes (asi 1585–1650), prezident parlamentu (*président à mortier*), zemřel 29. prosince 1650; prezidentem se po něm stal jeho bratr Jean-Antoine.

²⁶ Claude de Mesmes, hrabě z Avaux (1595–1650), diplomat, francouzský zplnomocněnec na mírovém kongresu v Münsteru, odkud byl roku 1648 po sporech se Servienem odvolán; roku 1650 superintendant financí. Zemřel svobodný 19. listopadu 1650 (přirozená smrt); Chéruel uvádí mylně 10. prosince.

²⁷ Matkou paní z Fouquerolles byla Jeanne de Mesmes, která se roku 1615 provdala za François Lamberta, pána z Herbigny, postupně referendáře (*maître des requêtes*) a státního radu. Viz výše, kap. II.

²⁸ Nancy oblehlo královské vojsko v září 1633; vévoda Karel IV. Lotrinský byl 21. září v královském ležení Istí zadržen a Ludvík XIII. vjel do Nancy 25. září 1633.

Její bratr projel královským vojskem: jeho kočár, v němž seděla, zastavili v ležení pana du Châtelier-Barlota, který byl polním maršálem. Nechtěli je pustit dál, dokud mu nepůjdou ukázat průvodní list. Madame vyprávěla, že ji to velmi znepokojovalo, ze strachu, aby nepřišel; neboť by ji bez pochyby poznal; ale naštěstí bylo tak časně, že ještě nevstal. Poslal panu princí Františkovi poklonu se vzkazem, že nemá-li tu čest ho navštívit, brání mu v tom obava, aby ho nezdržel. Když byli tři míle od Nancy, sedla Madame na koně, na strakoše (přivedla ho s sebou sem a teprve před několika lety posel); měla s sebou starého šlechtice ze svého služebnictva a jednoho šlechtice svého bratra. Jeli přímo do Thionville. Cestou narazili na vojáky, což je přimělo uchýlit se do lesa, kde zůstali tři nebo čtyři hodiny; potom pokračovali v cestě až do Thionville,²⁹ kam šťastně dorazili. Než se vrátil šlechtic, kterého poslala ke guvernérovi, lehla si u městské brány do trávy, tak byla unavená, že se nemohla udržet na koni. Hlídka si z ní tropila žerty a říkala: „Tady je mladý kadet, který ještě není moc zvyklý na námahu.“ Guvernérem v Thionville byl tehdy hrabě z Wiltzu; měl od infantky rozkaz použít všechny, kdo přijdou od vévody lotrinského, takže když tušil, že je to Madame, poslal pro ni k bráně jednoho důstojníka, ze strachu, že kdyby šel sám, prozradilo by ji to. Jakmile byla ve městě, poslala jí hraběnka šaty a potom ji šla navštívit.

Madame požádala hraběte o dva kurýry, jednoho, aby ho vypravila k Monsieurovi do Bruselu, a druhého k vévodovi lotrinskému, aby ani jeden, ani druhý o ni neměl starost. Když si trochu odpočinula, netrpělivost, s jakou toužila spatřit Monsieura, jí nedovolila zůstat v Thionville dlouho; odjela do Bruselu a Monsieur jí vyjel o několik dní cesty naproti. Lze si představit, jakou měli radost, že se vidí: královna matka³⁰ jí také vyjela naproti s infantkou, která byla k Mademoiselle³¹ stejně laskavá, jako byla ke královně a k Monsieurovi. Ubytovala je ve svém paláci; ubytovala v něm i Madame a poslala jí truhly plné všech představitelných věcí, od nejpotřebnějších až po všechny nejhezčí, jaké si lze vymyslet, a to s největší nádherou, jakou si lze představit, a co nejgalantněji; neboť tato princezna dokázala žít tímto způsobem a zároveň s nejvyšší a nej přísnější ctností. Byla to největší princezna, jaká kdy byla, a nenajde se v dějinách žádná, která by tak důstojně vládla státům ani s takovým schválením, jak vládla ona svým, ani s takovou láskou lidu. Byla nejdobročinnější a nejlaskavější na světě; sama odpovídala na všechny žádosti chudých, stejně jako na žádosti urozených. Ale kdybych chtěla vypočítat všechny velké a dobré vlastnosti, které měla a o nichž jsem tisíckrát slyšela mluvit Monsieura a všechny jeho lidi, bylo by zapotřebí celého svazku, a to by mě odvádělo od běhu mého vyprávění. Proto stačí, co jsem o ní řekla, abych dosvědčila svou vděčnost za laskavosti a pocty, které se od ní dostaly Monsieurovi a Madame.

Vraťme se do Libourne, kde se od odjezdu pana Du Coudray zůstalo měsíc³² a dost se nudilo. Bylo tam strašné vedro, takže královna, aby to nepohodlí méně cítila, ležela celý den na posteli a oblékala se teprve večer: nikoho tedy nepřijímala. Byla jsem celý den v jejím pokoji. Největší zábavou, kterou jsem měla, bylo psát do Paříže; neboť tehdy jsem nerada četla, což nyní mám velmi ráda. Potom se dvůr odebral do Bourgu, který leží na řece Dordogni, téměř naproti Bec-d'Ambez. Poloha je tam velmi příjemná, což přispívalo k tomu, že jsme se méně nudili. Já jsem se ustavičně dívala z okna svého pokoje, jak připlouvají lodě; a když jsem byla u královny, vyšívala jsem s ní celý den tapisérii. Neboť ačkoli bylo nejkrásnější počasí na světě, královna se nechtěla procházet; a mě velmi trápilo, že se nehnu z jednoho pokoje.

Pan kardinál odjel k obléhání Bordeaux,³³ které bylo obléháním jen naoko. Bylo dobyto jedno předměstí; odpor byl malý, a přesto se nadělalo hluku, jako by to byla obdivuhodná akce. Pan kardinál stál nahoře na zvonici Saint-Surin³⁴ (tak se to předměstí jmenuje) a díval se, co se děje. Myslím, že se pan maršál z La Meilleraye domlouval s obleženými; neboť podle množství míst, která dobyl tak šťastně a tak statečně,

²⁹ Ve starších vydáních chybí část věty od slov „Cestou narazili“.

³⁰ Marie Medicejská, která se uchýlila do Španělského Nizozemí. – O ní viz výše, kap. I.

³¹ Tak stojí v Chéruelově vydání. Smysl celé pasáže ukazuje spíše na Madame (Markétu Lotrinskou), o jejímž přijetí v Bruselu je tu řeč: Mademoiselle byla tehdy šestileté dítě a zůstala ve Francii.

³² Dvůr přijel do Libourne 1. srpna 1650.

³³ Řádný útok na město Bordeaux začal 5. září 1650.

³⁴ Předměstí Saint-Seurin; dobyl ho maršál z La Meilleraye.

je dobře věřit, že Bordeaux, které je velmi chatrné město, by bylo dobyto ve velmi krátké době, i kdyby se útočilo jen z jedné strany, z té nejslabší.

Monsieur, který byl v Paříži a viděl, jak špatně jsou na tom královny záležitosti na všech stranách kvůli podivným podnikům pana kardinála, který, aby pomstil pana z Épernonu, nechával hranici bez vojska a vydával ji nepřátelům, jen aby dobyl Bordeaux, poslal znovu pana Du Coudray s pány Lartigem a Bitaultem, radami pařížského parlamentu, kteří měli od sboru rozkaz neprodleně pracovat s poslanci, kteří přijdou z Bordeaux, na uzavření míru. Le Coudray měl také rozkaz připojit se k nim jménem Jeho královské Výsosti a vylíčit Jejich Veličenstvům, jak důležitá ta věc je. Přišla zpráva, že jedou; a když přijeli, královna a pan kardinál se tím velmi rozzlobili a řekli mi, že to jsou koadjutor a pan z Beaufortu, kdo k tomu Monsieura přiměli; a královna dodala, že umírá strachy, aby nakonec nechtěli dostat pana Prince na svobodu. V tom jsem s ní souhlasila; měla jsem totiž stejný strach a vášnivě jsem si přála, aby pan Princ strávil život ve vězení.

Bordeauxští poslanci, kteří si dali vyžádat průvodní listy, přijeli zároveň s pařížskými; ti nejednali s panem kardinálem, nýbrž s panem Servienem,³⁵ s maršálem z Villeroy³⁶ a se státními sekretáři. Bordeauxských poslanců bylo sedm, totiž jeden prezident parlamentu, tři radové, jeden syndický prokurátor města a dva další měšťané. Jednalo se několikrát, aniž se co uzavřelo.³⁷ Bydlela jsem v Bourgu u jednoho z těch radů, a v tom domě se scházeli a trávili celý den; tím jsem se s nimi seznámila. Protože se Monsieur do té věci vměšoval, chodili mi o ní bordeauxští poslanci velmi pečlivě podávat zprávy. Z nedostatku zaměstnání jsem si dávala každý večer některé z nich zavolat, abych se dozvěděla, co se na jejich konferencích stalo; tím si zvykli chodit mi vyprávět novinky, aniž bych se musela namáhat posílat pro ně. V jejich smlouvě vyvstaly nějaké potíže; to je přimělo vrátit se do Bordeaux, kam jeli i páni radové z Paříže a Le Coudray. Během této první konference nebylo příměří, ačkoli se válčilo málo; pan maršál z La Meilleraye měl dnu a pan kardinál byl v ležení.

Přijel kurýr se zprávou, že pan z Turenne pronikl hluboko do Francie a že v noci, kdy kurýr odjel, měl být v Dammartinu, který je jen osm mil od Paříže,³⁸ a že arcivévoda je ve Fismes; že kvůli té zprávě bylo nutné odvézt vězně z vincenneského lesa a dopravit je do Marcoussis, což je velmi pevný starý zámek u Montlhéry, který patří panu z Entragues.³⁹ Šla jsem o tom mluvit s královnou, která mě měla za směšnou. Přesto se to za tři dny dozvěděla; zprvu se jí to totiž neodvážili říct. Zprávy se musela dozvídat od pana kardinála, jinak jim nevěřila. Vědělo se také, jak arcivévoda napsal Jeho královské Výsosti, že má plnou moc uzavřít mír a že by se s ním proto velmi rád setkal a mohl s ním jednat; na což mu Jeho královská Výsost odpověděla, že si to vášnivě přeje a že posílá barona z Verderonne s donem Gabrielem de Toledo,⁴⁰ kterého k ní arcivévoda poslal, aby mu od ní přinesl zprávy. Královna byla o této zprávě zpravena jako o ostatních; nevěřila jí o nic víc. Jeho královská Výsost poslala kurýra, aby požádal o plnou moc k jednání a také o souhlas, aby mohla vzít s sebou pana nuncia a benátského vyslance, které si arcivévoda přál vidět. Jeho královská Výsost požádala také, aby ji doprovázel pan z Avaux, protože usoudila, že se bez něho nelze obejít pro velkou znalost té věci, kterou měl jako zplnomocněnec v Münsteru; ale že není toho mínění, aby se ze stejného důvodu posílal pan Servien, který je lidu podezřelý, protože panovalo mínění, že právě jeho se použilo k zmaření všeobecného míru.

³⁵ Abel Servien, markýz ze Sablé, zemřel roku 1659. – (1. listopadu 1593 – 1659), strýc Huguese de Lyonne po matce; za Richelieua státní sekretář pro válku (1630–1636), francouzský zplnomocněnec na mírovém kongresu v Münsteru, kde roku 1648 podepsal mír s císařem; od roku 1653 superintendent financí. Zemřel 17. února 1659 (podle jiných údajů 19. února) na zámku v Meudonu (přirozená smrt).

³⁶ Nicolas de Neufville, maršál z Villeroy (14. října 1598 – 28. listopadu 1685), od roku 1646 vychovatel Ludvíka XIV. a maršál Francie (viz výše, kap. V). Zemřel 28. listopadu 1685 (příčina smrti v pramenech neuvedena); Chérueť uvádí mylně rok úmrtí 1689.

³⁷ Tyto konference se konaly v září 1650.

³⁸ Mademoiselle tu opakuje pověsti, které šířili frondéři. Turenne nepostoupil dál než k La Ferté-Milon (srpen 1650).

³⁹ Princové byli převezeni do Marcoussis 28. srpna (podle jiných údajů 29. srpna 1650).

⁴⁰ Vyslanec arcivévody Leopolda Viléma; podle Priola nabízel roku 1650 jeho jménem paní z Longueville a Turennovi španělské vojsko. Životní data se nepodařilo zjistit.

Královna mi prokázala tu čest, že mi poslala pana z Lyonne,⁴¹ svého sekretáře, aby mi ty zprávy sdělil; přečetl mi dopis, v němž byly. Ten den mi bylo trochu špatně. Po obědě mě královna přišla navštívit a dala mi najevo, že nevěří, že by Španělé chtěli mír, a že si z nás tropí posměch; já, která jsem si ho vášnivě přála, jsem tomu věřila. Pan kardinál se vrátil a Monsieurovi poslali plnou moc tak obšírnou a, jak se říká, největší, jaká kdy byla dána člověku jeho postavení; neboť v takových případech se někdy víc věří soukromým osobám než velkým princům. Zdálo se mi, že pan kardinál není spokojen, že Monsieur poslal Verderonna a odpověděl arcivévodovi dřív, než se zeptal krále, protože to pokládal za přílišné hraní si na pána; a není to tak docela bez důvodu: pro to mínění bylo víc lidí než proti němu. Myslím, že pan kardinál neměl příliš chuti, aby se ta věc podařila, a ze svého hlediska v tom neměl neprávem. Já, která nejsem stvořena k tomu, abych mu tajila, co si myslím, jsem mu řekla, že nemohu Monsieurovi vyčítat, co udělal; že postavení, které ve státě má svým rodem, i to, které mu rod dává navíc za regentství, mu nedovolují čekat na odpověď dvora ve věci, která se zdála tak krásná a tak výhodná, jako byla konference za stavu, v jakém věci byly, kdy nepřátelé stáli před branami Paříže, všude platili a lid, který se téměř všecken vzbouřil, jim žehnal; že kdyby byli přitáhli k Paříži, otevřeli by jim brány, aniž by tomu Monsieur mohl zabránit. Zkrátka jsem mu řekla všechno, čím jsem mu mohla rozumovými důvody dokázat ty, které měl Monsieur, a službu, kterou prokazuje králi a jeho státu; že i kdyby se věc nepodařila, padne vina na Španěly a on, pan kardinál, bude očištěn od obvinění, že zmařil mír v Münsteru; že kdyby se uzavřel, nebylo by nic výhodnějšího v době, kdy je všechno ve zmatku, a že by to byl prostředek, jak držet pana Prince ve vězení, jak dlouho se bude chtít, protože jeho strana by byla poražena. Zkrátka jsem argumentovala ze všech sil: nevím, zda jsem argumentovala dobře.

Poslanci se vrátili z Bordeaux; nuda, kterou jsem trpěla, změnila mé smýšlení z Libourne, kdy jsem chtěla ze všech sil oddálit mír, ve velmi vroucí touhu ho uspišit, budu-li moci; takže jsem každý den mluvila s panem kardinálem, abych ho přiměla k dohodě, a líčila jsem mu, jaký má zájem na tom, aby k ní přispěl: což přijímal velmi dobře. Někdy mi se smíchem říkal: „Vdechujete svými okny tak bordeauxský vzduch, že bych se bál, aby z vás časem neudělal frondérku.“ Věci pokročily: bylo uzavřeno příměří, během něhož se pojal úmysl zmocnit se města, protože se do něj volně vcházelo. Pan Du Coudray, kterého jsem trochu zkazila v Libourne, se nechal panem kardinálem zkazit dokonale. Řekl mi, když mluvil o Bordeaux: „Kdyby se, zatímco se tam volně vchází, někdo zmocnil jedné brány, to by byla podívaná.“ Děkala jsem, že jsem si toho nevšimla; ale podle tónu, jakým mi to říkal, jsem usoudila, že to bylo navrženo a že poctivost není věc, na kterou se v této záležitosti nejvíc dbá. Protože jsem velmi upřímná, krajně mě to pohoršilo a usoudila jsem, že porušit smlouvu, na níž měl Monsieur podíl, by znamenalo urazit Monsieura. Dala jsem si zavolat jednoho z poslanců a řekla jsem mu, že kdyby se náhodou vojáci nebo důstojníci chtěli nepatříčně zmocnit některé brány a dvůr by to, až by se to stalo, neshledal špatným, Monsieur by se velmi zlobil; proto je dobré takovému činu předejít, a proto by se měla stráž u bran v Bordeaux konat během příměří stejně pečlivě jako během války. Potom jsem mu řekla: „Můžete dobře usoudit, že nevím, že by někdo měl takový úmysl. Kdyby mi ho někdo svěřil, nedávala bych vám tuto radu, a dokonce myslím, že kdyby se to stalo, bylo by to bez vědomí kohokoli; neboť jak by bylo možné někoho přimět k takové věci, při níž by se tak málo dbalo poctivosti a jejíž výsledek je tak nejistý? I když se může říkat, že králové nejsou povinni dodržet slovo svým vzbouřeným poddaným, je to otázka, kterou nehodlám rozhodovat.“ Poslanci poslali do Bordeaux a stráže byly zdvojeny.⁴²

Když byl mír téměř uzavřen, našel pan Servien nějakou novou překážku, proti níž všichni křičeli a říkali, že je nepřitelem míru. Na to jsem si dovolila říct královně, že by se nemělo dělat potíže s uzavřením míru; že kdyby se rozbil, utrpělo by se zrušením obléhání Bordeaux největší pokoření na světě; že by k tomu byli nevyhnutelně donuceni, protože by už neměli vojsko, které zničily nemoci a nedostatek střeliva; že na straně Paříže by se vydal rozsudek z roku 1617, ten, který byl vynesena proti maršálovi z Ancre⁴³ a který vylučoval cizince z vlády, strašák pana kardinála. Odpověděla mi: „Nuže, tak už nikdy

⁴¹ Hugues de Lyonne, synovec Servienův; viz výše.

⁴² Úsek od slov „usoudila jsem, že porušit smlouvu“ až po „stráže byly zdvojeny“ byl ve starších vydáních vypuštěn.

⁴³ Concino Concini, markýz z Ancre, maršál Francie, Florentán, všemocný oblíbenec Marie Medicejské; 24. dubna 1617 byl

nepojedeme do Paříže.“ Řekla jsem jí: „Bude třeba zřít se nejen Paříže, ale všech měst s parlamenty, které vydají týž rozsudek; a jestliže se věci přiostrí, začnou zlobit i prezidiální soudy⁴⁴ a nebude se jezdit už nikam jinam než do opevněných městeček.“ – „Nuže,“ řekla královna, „s tím je třeba se smířit;“ a vyčetla mi, že jsem frondérka. Odvětila jsem jí: „Říkám vám pravdu, a nikdo jiný vám ji neříká; a přiznávám vám, že kvůli nepatrné potíži je velmi podivné chtít trávit dny putováním od vesnice k vesnici a tím vystavovat nebezpečí královu autoritu, která už tak upadla.“ Večer jsem toho panu kardinálovi řekla ještě mnohem víc.

Nevím, zda to byl strach, který jsem jim nahnala, nebo nějaká naděje na vyjednávání prostřednictvím pana z Bouillonu, ale povolili amnestii⁴⁵ takovou, jakou Bordeauxští chtěli. Poslanci se poklonili Jejich Veličenstvům a vrátili se. Pan kardinál mi řekl, že se nazítří má setkat s panem z Bouillonu tři míle od Bourgu. Řekla jsem mu: „Budete oba velmi spokojeni; neboť si slíbíte všechno, co nedodržíte.“ Odjel na tu cestu ráno, jak řekl. Zůstala jsem celý ten den zavřená ve svém pokoji, četla jsem dopisy, které jsem dostala z Paříže, a odpovídala na ně. Přišli mi říct, že přijíždí paní Princezna: to mě dost překvapilo. Spěšně jsem šla ke královně, která mi řekla, když jsem vcházela: „Nuže, má neteři, nejste velmi udivena, že je paní Princezna tak blízko?“ Řekla jsem jí: „Ano, madame; dozvěděla jsem se to náhodou, a jsem tomu ráda. Jinak bych ji neviděla, protože jsem se rozhodla nevycházet.“ Řekla mi: „Byla bych vám to vzkázala.“ Nic jsem jí neodpověděla; dobře viděla, že se mi takové jednání nelíbí. Poslala k paní Princezně jednoho šlechtice, aby jí vyřídil poklony, a paní maršálka z La Meilleraye⁴⁶ si pro ni dojela ke břehu.

Když pan kardinál přišel ke královně, přistoupil k ní a řekl jí přede mnou: „Protože tu Monsieur není, nesmí se nic dělat bez účasti Mademoiselle; aspoň si nebude stěžovat, že se věci dělají bez něho, bude-li u nich ona.“ A potom řekl: „Je třeba uvážít, zda se paní Princezna přijme veřejně, nebo soukromě. Mademoiselle, řekněte svůj názor.“ Odpověděla jsem: „Kdyby se mě byli tázali na důležitější věci, řekla bych ho i k maličkostem; ale protože jsem na oněch neměla podíl, nechci mít podíl ani na těchto.“ Rozhodli se přijmout ji soukromě. Královna vešla do svého pokoje s králem, s Monsieurem, královým bratrem, s panem kardinálem, s maršálem z Villeroy a se mnou. Vzala jsem pana kardinála stranou a řekla jsem mu: „Tady je tajemství, kterému nerozumím; vidím však podle toho, jak horlivě se o paní Princeznu staráte, že se nějak vyjednává; ale prohloupíte, uděláte-li něco bez Monsieura; opustí vás, a vy se bez něho neobejdete. Ať si od pana Prince slibujete cokoli, nikdy vás neochrání proti Monsieurovi.“ Přísahal mi a ujišťoval mě, že nic neudělal; že příjezd paní Princezny je čistá náhoda. Řekla jsem mu, že bych si to kvůli němu přála; ale že jsem si jistá, že Monsieur to neschválí a že mu přinejmenším vzkáže, aby si dával pozor, co dělá, protože by Monsieura nakonec zavalil tolika nepříjemnostmi, že by ho Monsieur, ať je k němu sebevíc dobrotivý, byl nucen opustit.

Zatímco jsme tak rozmlouvali, což trvalo dost dlouho, vešla paní Princezna; den předtím jí pouštěli žilou: proto nosila pásku na ruce uvázanou tak směšně, stejně jako zbytek svého oděvu, že se královna jen s velkou námahou zdržela smíchu, a já také. Byl s ní pan vévoda z Enghien, nejroztomilejší na světě, a páni vévodové z Bouillonu a z La Rochefoucauldu. Když pozdravila královnu, mluvila s ní o své nemoci a o svém synovi; potom padli na kolena před Jejich Veličenstvy, aby je poprosili o propuštění pana Prince: což ona udělala nešikovně. Královna je zvedla a odpověděla jim nepříteli příznivě; návštěva byla velmi krátká. Šla jsem jí složit poklonu. Páni z Bouillonu a z La Rochefoucauldu po jejím odchodu ještě chvíli zůstali; potom přišli za mnou. Napsala jsem Monsieurovi velmi dlouhou zprávu o všem, co se stalo, protože jsem byla přesvědčena, že pan kardinál nebude spěchat, aby mu dal počet z toho, co

na rozkaz Ludvíka XIII. zastřelen na mostě před Louvrem gardisty markýze z Vitry, kteří ho zatýkali. Jeho manželka Leonora Galigai byla odsouzena za čarodějnictví a 8. července 1617 sřata na náměstí de Grève, její tělo bylo spáleno.

⁴⁴ Prezidiální soudy byly zřízeny roku 1552, aby zkrátily délku procesů, které parlamenty už nedokázaly vyřizovat. Obvykle je tvořilo devět soudců.

⁴⁵

1. října 1650. – Tímto dnem je datována deklarace o míru s Bordeaux; princezna z Condé odjela z města počátkem října a král do něj vjel 5. října 1650.

⁴⁶ Maršálkou z La Meilleraye byla Marie de Cossé-Brissac.

udělal. Psala jsem do čtyř hodin ráno; proto mě nazítří paní Princezna, když mě přišla navštívit, zastihla ještě spící. Mé ženy byly dost obratné, aby mě probudily. Shledala jsem ji úplně takovou, jaká bývala, a nezdálo se mi, že by ji ty události příliš vyzrály: to mě přivedlo k domněnce, že na všech věcech, které se děly jejím jménem, měla malý podíl. Mluvila se mnou jen o maličkostech a sotva mi odpovéděla, když jsem jí vyřizovala poklony pro jejího manžela.

Po obědě se mnou pan kardinál, který se domníval, že je nejpřesvědčivějším ze všech lidí, čtyři hodiny rozmlouval o horlivosti, kterou má pro službu Monsieurovi, o přátelství, které k němu Monsieur chová, o tom, které on chová ke mně, a o své touze, aby se podařil sňatek s císařem, o němž jsem se už nestarala; sotva jsem si dávala tu práci číst dopisy, které mi Saujon psal. Mluvil se mnou také o péči, kterou vynaložil, a o přání, které měl, provdat mě za španělského krále; zkrátka rekapitulace věcí, o kterých se mnou tolikrát mluvil. Vyptával se mě na můj majetek atd., když už nevěděl, co mi říct; vyptával se mě na můj majetek a mé záležitosti, o nichž jsem byla špatně zpravena, protože to všechno bylo v rukou Monsieurových lidí. Myslel si, že se mi zavděčí, když mi navrhl, že promluví s Monsieurem, aby mi dal právo s ním nakládat; že mám peníze; že chce být mým správcem. Zkrátka nebylo maličkosti, o níž by se mnou nerozmlouval, ačkoli nic z toho nemělo žádnou souvislost s věcí, o níž šlo a ke které jsem se stále vracela. Řekla jsem mu: „Není nízkosti, na kterou byste dnes ráno nepřišel. Když byl u mne pan Lenet,⁴⁷ který patří k panu Princi a přijíždí z Bordeaux, přišlo pro něho jedno z vašich pážat, aby šel na oběd, a vyřídil mu, že ho očekáváte; vysmáli jsme se vám, on a já. „Hleďte,“ řekl mi, „jak je jeho ministerstvo hrozné! Předevčírem mě chtěl dát oběsit; dnes mi chce dát oběd.““ Kardinál Mazarin mi odpovéděl, že to nebyl on, a dal mi velmi chabou výmluvu.

Večer se se mnou přišel rozloučit pan Lenet, kterého znám dost dobře; řekla jsem mu: „Pokládám vás všechny za velmi směšné, že vyjednáváte s panem kardinálem o propuštění pana Prince, děje-li se to bez účasti Monsieura; neboť to nic nezmůže. Chtěl by být pan Princ zavázán takovému člověku a zavázat se, že ho bude chránit proti celé Francii, která ho velmi nenávidí? Nevěřím tomu; a ačkoli vašeho pana Prince nemám ráda, byla bych přesto ráda, kdyby se s ním Monsieur spojil a dostal ho z vězení.“ Lenet mě velmi ujišťoval, že nevyslechl žádný z návrhů pana kardinála a že dobře ví, že pan Princ se nikdy nedostane ven jinak než přes Monsieura. Byli jsme oba dost špatně zpraveni o tom, co se děje v Paříži; neboť už tehdy pracovali přátelé pana Prince na tom, aby je, Monsieura a jeho, spojili společným zájmem.⁴⁸

Tehdy se pan z Nemours, který se přidal ke straně pana Prince prostřednictvím paní z Châtillonu, pokusil pana Prince osvobodit; ale ten podnik se nezdařil, protože nebyl dobře veden.

⁴⁷ Pierre Lenet (asi 1600–1671), rada burgundského parlamentu, rádce a jednatel pana Prince, autor Pamětí, které jsou ve všech sbírkách pamětí k dějinám Francie. Zemřel roku 1671 (přirozená smrt).

⁴⁸ Totiž Monsieura a pana Prince. Ke spojení obou Frond přispěla nejvíce paní z Chevreuse, která doufala, že se její dcera provdá za prince z Conti.

Kapitola VIII (1650–1651)

Odjeli jsme do Bordeaux téhož dne, kdy pan Lenet odjel do Montrondu, kam jel zajistit provedení smlouvy a zastavit nepřátelství, kterých se tamní posádka dopouštěla proti celému Berry. Když jsme byli na lodi, řekl mi pan kardinál: „Pan Lenet, který by nás rád rozkmotřil, mi toho řekl hodně,“ a vypověděl mi slovo od slova rozhovor, který jsem s ním měla večer; to mě dost překvapilo, ale nedala jsem to najevo. Řekla jsem mu: „Tak to tedy zkoušel štěstí na všech stranách; mně totiž řekl, že jste mu učinil tisíc návrhů na dohodu bez Monsieura, a zdálo se mi, že mu nemohu odpovědět jinak, než jak jsem odpověděla. To je dost pravděpodobné; není to příliš obratný člověk, když si myslí, že nás rozkmotří.“ Dost ho překvapilo, že jsem mu přiznala, že jsem o něm mluvila tak volně.

Ta cesta proběhla velmi příjemně: počasí bylo nejkrásnější na světě a okolí Bordeaux velmi půvabné; lodě, které byly určeny k obléhání, připluly všechny v den, kdy byl podepsán mír, doprovázely nás a při našem příjezdu do Bordeaux¹ silně pálily. Městská děla odpověděla; všechna jízda stála v řadě na břehu a vypálila salvu. Městská rada přišla krále pozdravit řečí dříve, než vystoupil z lodi; na nábreží byl neuvěřitelný zástup lidu. Projevovala se velká radost, že je vidět krále, a panu kardinálovi nikdo neřekl ani slovo, ačkoli se dost obávali, že se na něho bude pokřikovat „Mazarin!“: což by bylo před králem dost podivné; ale ti lidé se k němu stavěli tak, že se od nich dalo čekat všechno. U městské brány jsme našli pěší vojsko seřazené do špalíru s důstojníky. To mě překvapilo, protože podle smlouvy měli měšťané složit zbraně a královo vojsko se nemělo hnout ze svých ubikací. Zeptala jsem se pana kardinála: „Kdo jsou ti lidé?“ Odpověděl mi: „Nevím.“ Řekla jsem mu: „Jsou velmi špatně oblečení a vypadají na měšťany příliš ostříleně, a důstojníci salutují příliš dobře.“ Zeptala jsem se: „Co je to za vojsko?“ Odpověděli: „Pluk Navailles.“ Víc jsem o tom nemluvila.

Když jsem doprovodila Jejich Veličenstva do jejich příbytku – bydleli v arcibiskupském paláci –, odešla jsem do svého. Bydlela jsem u pana prezidenta z Pontacu, jehož žena je moje příbuzná a sestra pana de Thou;² jeho dům je velmi krásný a velmi nádherný. Ačkoli jsem v Bordeaux kromě ní nikoho neznala, přijala jsem hned v den svého příjezdu mnoho návštěv. Nemýlila jsem se, když jsem při příjezdu usoudila, že vojsko nepůsobilo dobře: dozvěděla jsem se totiž, že když parlament viděl, že ještě před královým příjezdem obsadilo vojsko všechny brány proti tomu, co bylo slíbeno, sešel se, aby se usnesl jít krále pozdravit, stěžoval si poslancům, kteří byli v Bourgu, na porušení smlouvy, a dokonce bylo navrženo znovu se chopit zbraní.

Ze strachu, aby se následující noci někdo o něco nepokusil, bylo rozhodnuto, že poslanci vyhledají pana Du Coudray a že spolu půjdou za těmi, s nimiž smlouvu sjednávali. Protože však pana Du Coudray pokládali za trochu mazarinovce, usoudili, že bude lepší přijít za mnou; což udělali, vylíčili mi věc a prosili mě, abych pro něho poslala; což jsem hned udělala. Řekla jsem mu, ať jde za královnou a řekne jí, jak důležitá ta věc je, a že nedodrží-li královna, co bylo slíbeno, ve městě se jistě chopí zbraní; a jaké by to bylo nesnáze, jaké zlé následky by z toho vzešly a jak špatně by to působilo v cizích zemích. Královna řekla Coudrayovi: „Z Mademoiselle se stává zuřivá frondérka,“ a dala mu najevo, že se mnou není docela spokojena. Ale protože jsem si byla jistá, že by se mi neodvážila nic říct, dělala jsem, že o tom nevím. Coudrayovi slíbili, že vojsko začne hned nazítří přecházet přes řeku a že se u bran bude držet stráž jen do té doby, než přejde, aby vojáci a jezdci nevníkli do města a nedělali tam nepořádek. Ti pánové, jimž přišel odpověď vyřídit do mého příbytku, byli velmi spokojeni, nazítří to oznámili svým sborům a ještě téhož večera to dali vědět ve městě, aby uklidnili mysl, které byly velmi vylekané.

Když parlament a všechny ostatní sbory pozdravily Jejich Veličenstva, jeli jsme po řece prohlédnout si všechny lodě. Vypálilo se tisíc dělových salv a všichni mušketýři na palubách pálili, jak se patří; celé Bordeaux bylo v oknech nad přístavem. Pan kardinál říkal: „Aspoň Bordeauxští vidí, že kdyby jim kdo

¹ Dvůr vjel do Bordeaux 5. října 1650.

² Louise de Thou, dcera dějepisce Jacquese-Augusta de Thou, se provdala za Arnauda de Pontac, prezidenta bordeauxského parlamentu. Byla sestrou Françoise-Augusta de Thou, který byl roku 1642 sťat v Lyonu spolu s velkým podkoním Cinq-Marsem. – O Cinq-Marsovi a de Thouovi viz výše, kap. II. Jacques-Auguste de Thou (1553–1617) byl prezidentem pařížského parlamentu a autorem latinských dějin své doby (*Historiae sui temporis*).

chtěl ublížit, s tak krásným loďstvem by to šlo.“ Já jsem se sice v námořní výzbroji příliš nevyznala, ale tahle se mi krásná nezdála a usoudila jsem, že ta projížďka se nehodí k ničemu jinému, než že dá nepřátelům pana kardinála nový podnět vysmívat se mu, že slaví triumf nad tak malou věcí.

Město Bordeaux leží v nejpůvabnější poloze na světě: nic není tak krásné jako řeka Gironde a její přístav; ulice jsou krásné a domy dobře stavěné. Žijí tam velmi slušní a velmi duchaplní lidé, kteří se však hodí spíš k provádění než k radě; jednají totiž velmi rychle a nemají velký úsudek.

Během desetidenního pobytu dvora tam nikdo nechodil ke královně, a když projížděla ulicemi, nikdo si jí příliš nevšímal; nevím, zda ráda slyšela, že můj dvůr je početný a že se ode mne všichni nehnou, kdežto k ní jich chodí tak málo. Kurýr, kterého jsem poslala k Monsieurovi, se vrátil a Monsieur mi napsal totéž, co jsem řekla panu kardinálovi. Jeho královská Výsost mu napsala dopis, jak jsem mu předpověděla: čímž se nechlubil. Ale jakmile se dozvěděl, že jsem dostala kurýra, byl v krajním neklidu, co mi asi vzkázali: poslal Coudraye, aby mě vyzpovídal, a tomu jsem nechtěla nic říct. Když jsem se vracela ze mše, našla jsem u sebe pana kardinála, který se mi omlouval, že mě ještě nepřišel navštívit, ale že měl tolik práce, že to nebylo možné. Čekal, že mu v překotném spěchu vypovím všechno, co mi Monsieur vzkázal; nezmínila jsem se mu o tom. Když jsem viděla, že on mi nic neříká, zeptala jsem se ho: „Neměl jste nějaké zprávy z Paříže?“ – „A vy jste žádné neměla?“ odpověděl mi. Řekla jsem mu, že ne; že se mi vrátil kurýr, kterého jsem poslala do Paříže, ale jen kvůli domácím záležitostem; že tedy mám dopisy jen od svých lidí, kteří mi o ničem nepiší. Myslím, že odešel z té návštěvy dost nespokojen; ale poznala jsem, že měla jiný účel.

Bordeauxský parlament vyslal dva prezidenty a deset nebo dvanáct radů, aby navštívili Monsieura, králova bratra;³ a protože byli Monsieurovi zavázáni za mír, usoudili, že mu nemohou dát silnější důkaz vděčnosti, než když mi prokáží čest, která mi nepříslušela, totiž vykonají u mne stejnou návštěvu jako u Monsieura. To pana kardinála rozzlobilo; dozvěděl se totiž, že se tak rozhodli, a zároveň že k němu nepůjdou. Chtěli jim zabránit, aby navštívili Monsieura, ale marně. Dal je také poprosit, aby ke mně nechodili, aby vyhověli královně, protože k panu kardinálovi nechodí; ale na jeho⁴ prosbu nedbali; přišli ke mně, jakmile vyšli od Monsieura, a pronesli ke mně řeč, která vyjadřovala jejich vděčnost vůči Jeho královské Výsosti, a to způsobem, který byl i ke mně velmi laskavý.

Pan kardinál, ač viděl, že návštěva je vykonána, nepřestal mít v hlavě, že chce také jednu, kvůli lesku, jaký by to mělo, kdyby mu parlament poslal poslance. Myslel si, že když se to nestalo při jeho příjezdu, musí se to stát při jeho odjezdu. Navštívil mě hrabě z Palluau;⁵ je to muž velmi oddaný panu kardinálovi, velmi duchaplný a velmi příjemný společník, s nímž jsem velmi ráda rozmlouvala. Když byl nějakou dobu u mne a zastihl mě s lidmi z parlamentu, kteří mě často navštěvovali (Gaskoňci jsou totiž lidé, kteří se snadno sblíží a brzy se seznámí), řekl mi: „Nechcete ukázat, jaký vliv máte u těch lidí, a prokázat službu jednomu ze svých přátel?“ Zeptala jsem se ho, jakou službu a kterému příteli; odpověděl mi: „Panu kardinálovi, když zařídíte, aby ho navštívili.“ Řekla jsem mu: „Jestli mě o to poprosí, udělám to; jinak se do toho nebudu plést; myslel by si totiž, že se chci dělat důležitou, a bylo by dost směšné myslet si, že mám vliv u lidí, které znám teprve tři dny.“ Nato mi řekl: „Ale bylo by od vás hezčí udělat to, aniž by vás někdo prosil.“ Ujistila jsem ho, že nic takového neudělám.

Šla jsem ke královně; Palluau tam za mnou přišel a řekl mi: „Musíte s panem kardinálem promluvit o tom, co jsem vám předtím říkal.“ Podruhé jsem ho ujistila, že nic takového neudělám; dlouho jsme se o to přeli a dala jsem mu najevo, že dobře vím, že se mnou mluví z podnětu pana kardinála, a že

³ Zde Filip, vévoda z Anjou, mladší bratr Ludvíka XIV. (viz výše, kap. II); Monsieurem, jemuž byli Bordeauxští zavázáni za mír, a Jeho královskou Výsostí na konci odstavce je však Gaston Orleánský, otec Mademoiselle.

⁴ V autografním rukopisu stojí *ma* (moji), smysl věty však vyžaduje *sa* (jeho).

⁵ Hrabě z Palluau se stal roku 1652 maršálem Francie pod jménem maršál z Clérambault; zemřel roku 1665. Satira Palluaua nešetřila. Byl věrný Mazarinovi, a proto vystaven útokům frondérů. Blot mu věnoval tento kuplet: „Tomu velkému maršálu Francie, oblíbenci Jeho Eminence, který tak dobře porazil Persana, Palluauovi, tomu velkému vojevůdci, který dobude jeden zámek za rok a ztratí tři pevnosti za týden.“ O Palluauovi bude v Pamětech Mademoiselle dále často řeč. – Philippe de Clérambault, hrabě z Palluau (1606–1665); od podzimu 1651 obléhal Condého pevnost Montrond, kterou její velitel Persan 1. září 1652 vydal. Zemřel 24. července 1665 v Paříži (přirozená smrt).

jsou tedy všechny ty okolky zbytečné. Přiznal mi to a poprosil mě, abych o tom nemluvila; ale abych věci připravila tak, aby se panu kardinálovi zamlouvaly, mám mu, až bude u královny parlament, který tam měl za chvíli přijít, a pan kardinál bude vedle mne, říct: „Zeptejte se Palluaua, o čem jsme spolu předtím mluvili.“ Pan kardinál tam byl a já mu to řekla; odpověděl mi: „Pan z Palluau mi to řekl a jsem vám velmi zavázán. Na těch lidech mi nezáleží: kdyby mě přišli navštívit, zavřel bych jim dveře, kdyby nebylo toho, že pro dobro králových služeb je nutné, abych se s nimi viděl.“ Nadělal přede mnou tisíc chvástavých řečí a skončil tím, že mě poprosil, abych udělala všechno, co je v mých silách, aby ho navštívili.

Dala jsem si zavolat všechny, které jsem znala, a s panem Du Coudray jsem na ně silně naléhala; ale všichni mi řekli, že kdybych jim to nařídila jménem Jeho královské Výsosti, udělají to; jinak že to nejde. Řekla jsem jim, že si myslím, že by to bylo Jeho královské Výsosti velmi milé, ale že jim nemohu říct, že mi to nařídil, protože k tomu nemám rozkaz. Nazítrá ti, s nimiž jsem mluvila, předložili věc svému sboru; a v parlamentu ji shledali tak směšnou, že by bylo lepší o ní vůbec nemluvit; a co se mne týče, pan kardinál to vzal tak zle, že mě obvinil, že jsem mu ten kousek provedla schválně; na čemž mi pramálo záleželo. Ačkoli jsem se v Bordeaux dobře bavila, měla jsem takovou chuť jet do Paříže, že jsem byla velmi ráda všemu, co mohlo pana kardinála odradit a přimět ho odjet z Bordeaux co nejrychleji. Což se stalo, a měla jsem velikou radost, když jsem se viděla na cestě.

V Saintes jsme zastihli pana arcibiskupa z Embrunu,⁶ kterého vyslalo duchovenstvo, aby prosil Jejich Veličenstva, aby dovolila propustit pana prince z Conti na svobodu, aby se mohl léčit, protože je v nebezpečí života. To vyslání nebylo milé; a protože se o něm předem dozvěděli, dali mu vzkázat, že ho nechtějí vidět; a pan kardinál a královna mi řekli: „Arcibiskup z Embrunu patří k vašim přátelům; musíte ho odvrátit od toho, aby s námi o té věci mluvil.“ Dům La Feuillade vždycky patřil Jeho královské Výsosti: otec a tři děti zemřeli v jeho službách; proto jsem se s nimi velmi stýkala a arcibiskup sám vždycky patřil k mým přátelům. Dala jsem si ho zavolat a předložila jsem mu, co mi bylo uloženo. Shledala jsem ho velmi ochotným k tomu, co jsem mu říkala, a nakloněnějším plnit rozkazy dvora než rozkazy svého sboru; a později jsem zpozorovala, že ho touha vměšovat se do záležitostí přiměla nechat se tím posláním pověřit, aby se zalíbil dvoru, stejně jako se z téhož úmyslu řídil mými radami. Podala jsem o svém poslání zprávu panu kardinálovi a potom královně, kteří byli velmi spokojeni, takže pan arcibiskup z Embrunu pozdravil Jejich Veličenstva i Jeho Eminenci, aniž o čemkoli mluvil.

Královna navštívila v Saintes jednu světskou zbožnou ženu, která žila u karmelitek a byla ochrnutá; ta jí vzkázala po paní z Brienne, že si vroucně přeje ji vidět; vzkázala jí totéž už cestou tam a tehdy ji prosila, aby k ní poslala nějakou důvěryhodnou osobu, které by mohla svěřit, co jí má říct. Královna k ní poslala otce Faura, františkána, který je nyní biskupem v Glandèves; ten se však po návratu do Libourne neodvážil královně říct všechno, co se od té zbožné ženy dozvěděl, protože to bylo proti panu kardinálovi; odjel tehdy z Angoulême, aby ji navštívil v La Rochelle, kde bydlela, a ona se dala do Saintes přinést schválně, aby tam královnu viděla, až bude projíždět. Pan z Glandèves řekl královně: „Paní Lainé (tak se totiž jmenovala) mi nechtěla nic říct a chce mluvit jen s Vaším Veličenstvem.“ Když jsme byli v klášteře, královna s ní mluvila, jak jsem už řekla, a měla s ní velmi dlouhý rozhovor, který mě nudil tak, že jsem přistoupila blíž v domnění, že ho přeruším, a slyšela jsem, jak jí královna říká: „Vidím dobře, že ho neznáte; on totiž nemá jiný zájem než králův.“ Tušila jsem, že ta žena mluví proti panu kardinálovi.

Když jsme seděli v kočáře, řekla královna paní z Brienne: „Ach, k jaké návštěvě jste mě to přiměla!“ Řekla jsem jí: „Myslím, madame, že té světi svíčku neobětujete.“ Odpověděla mi: „Tak tys slyšela, co mi říkala?“ Odpověděla jsem jí, že jsem něco zaslechla; nato mi odvětila: „Řekla mi tisíc zlých věcí o kardinálovi; ale je to ubohá žena, které to všechno někdo nakukal,“ a víc neřekla. Později jsem se

⁶ Georges d'Aubusson de La Feuillade, jmenovaný arcibiskupem v Embrunu roku 1649, byl vyslancem v Benátkách a ve Španělsku; zemřel roku 1698. – Georges d'Aubusson de La Feuillade (1609 – 12. května 1697), od roku 1669 biskup v Metách, starší bratr pozdějšího maršála Françoise d'Aubusson, vévody z La Feuillade. Zemřel 12. května 1697 v Metách (přirozená smrt); Chérueľův rok 1698 je mylný.

dozvěděla, že jí ta žena řekla, že pan kardinál nosí Francii i jí samé takové neštěstí, že bude příčinou jejich zkázy; že nevyžene-li ho brzy, vyženou ho násilím; a že na důkaz pravdivosti toho, co jí říká, ji ujistí, že do tří dnů onemocní. Což se stalo: v Poitiers totiž dostala horečku a musela si dát pustit žilou. Ta nemoc u ní trvala až do Amboise, kde se musela zdržet osm dní, během nichž se její nemoc zhoršila natolik, že vzbuzovala obavy. To pana kardinála velmi rozzlobilo: byl totiž ve vši možné netrpělivosti, aby už byl v Paříži a přemluvil Jeho královskou Výsost, aby svolila, aby byl pan Princ převezen do Le Havru. Ačkoli k němu kvůli tomu poslali několik kurýrů, nikdy nechtěl; což u dvora vzbudilo velká podezření o tom, co se stalo později.

Pan kardinál mi navrhl, abych si během královnina pobytu v Amboise zajela do Paříže; což bych snadno zvládla za dva dny s příprežemi. Měla jsem k tomu nejkrásnější záminku na světě, protože paní z Guise, moje babička, byla na smrt nemocná; ale protože jsem se bez svolení Jeho královské Výsosti neodvažovala na tu cestu vydat, mezitím se královně ulevilo a odjelo se. Pan kardinál zamýšlel, abych u Jeho královské Výsosti dosáhla toho, aby vyjel Jejich Veličenstvům naproti do Orléansu, a abych se ho pak, až ho budu doprovázet a budu stále u něho, pokusila přemluvit, aby svolil k tomu, co mu chtěli navrhnout.

Cestou mi pan kardinál sděloval zprávy, které dostával a které mu nebyly příliš milé; psali mu totiž, že přátelé pana Prince Jeho královskou Výsost neopouštějí a dosahují u něho velkých úspěchů, že paní z Chevreuse, koadjutor, paní z Montbazonu a celá ta frondérská klika i se svými stoupenci stojí na straně pana Prince. K celému tomu spojení velmi přispěla falcká princezna;⁷ v té době se začala stávat významnou a přiměla lidi, aby o ní mluvili ve velkých záležitostech. Dříve se mluvilo jen o jejich dobrodružstvích, když tu byla polská královna; ačkoli to byla její sestra, a to starší, téměř se s ní nestýkala. Což bylo nápadné, protože bydlely v témž domě. Pan z Guise, když byl ještě arcibiskupem remešským, se o ni ucházel, jako by už byl v tom stavu, v jakém je nyní,⁸ ale velmi neobyčejným způsobem; dvořil se jí totiž jako v románech. Když odešel z Francie, odešla také; brzy nato se převlékla za muže a jela přímo do Besançonu, aby odtamtud pokračovala do Flander. Dala si tam říkat paní z Guise; když s ním mluvila a když mu psala, říkala „pan můj manžel“. Zkrátka nevynechala nic z toho, co prozrazovalo, že je ženou pana z Guise. Zatímco byla v Besançonu a on v Bruselu, zamiloval se do paní hraběnky z Bossu a oženil se s ní. Vrátila se do Paříže a znovu přijala jméno paní princezna Anna, jako by se nic nestalo. O několik let později se tajně a bez svolení dvora provdala za pana prince Eduarda, jednoho z mladších synů pana falckého kurfiřta.⁹ Anglická královna jí zjedнала smír se dvorem; vrátila se; a protože její manžel byl velmi chudý a žárlivý a ona velmi galantní povahy, přiměla ho, aby svolil, že se bude stýkat s velkým světem, a přesvědčila ho, že to je způsob, jak se uživit a dostávat od dvora dobrodiní. Tehdy se dala vést svým sklonem a jeho sklon přemohla důvodem nouze. Za pařížské války vstoupil její manžel do služby, a tehdy se velmi spřátelila s paní z Longueville a s princem z Conti.

Dvůr nezastihl Monsieura v Orléansu, jak doufal, ba ani pana Le Telliera, který tam měl přijet. Dozvěděl se jen, že pana kardinála oběsili v podobizně na všech pařížských křižovatkách;¹⁰ což mu nebylo milé. Pana Le Telliera zastihli v Pluviers;¹¹ ten neujistil, že Jeho královská Výsost přijede do Fontainebleau, ani že má vůči dvoru příznivé úmysly. Byli tam tři nebo čtyři dny, aniž tam Jeho královská Výsost přijela.¹² Přijel tam pan z Châteauneuf a ujistil, že přijede; protože totiž patřil ke klice koadjutora, který

⁷ Anne de Gonzague, nad níž pronesl smuteční řeč Bossuet. Byla sestrou polské královny (Marie Gonzagové), o níž byla řeč výše (kap. IV). – Anne de Gonzague, princezna Falcká (1616–1684), dcera Karla Gonzagy, vévody z Nevers a mantovského; původně byla určena do kláštera; za Frondy obratná prostřednice mezi stranami, později se obrátila k náboženství. Zemřela 6. července 1684 v Paříži v Lucemburském paláci po dlouhé nemoci.

⁸ To jest navracený do světského stavu. – Henri II. Lotrinský, vévoda z Guise; viz výše, kap. III.

⁹ Princ Eduard byl synem falckého kurfiřta Fridricha V. a Alžběty Anglické. S princeznou Annou Gonzagovou se oženil roku 1644. – Eduard Falcký (5. října 1625 Haag – 10. března 1663 Paříž); sňatek se konal 24. dubna 1645 v Paříži, Chérueľův rok 1644 je patrně mylný. Zemřel 10. března 1663 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹⁰ Lůza oběsila kardinála Mazarina v podobizně (4. listopadu 1650), aby se pomstila za pokus o zavraždění vévody z Beaufortu, který se kardinálovi připisoval.

¹¹ Pithiviers.

¹² Dvůr přijel do Fontainebleau 7. listopadu 1650.

si hrál na Monsieurova oblíbence, chlubil se tím, co Monsieur dělal. Král a pan kardinál vyjeli Jeho královské Výsosti naproti; podle toho, jak dychtivě jeho příjezd očekávali, lze posoudit, jakou dychtivost mu projeví. Ale sotva Monsieur přijel, dal jim najevo nelibost a rozhořčení, které pocítil, když pana Prince převezli z Vincennes. Řekla jsem, jak se mi zdá, že princové byli převezeni kvůli tomu, že se k Paříži blížil nepřítel: je pravda, že se ta záminka použila; ale převezli je do Marcoussis, aniž se to Monsieur dozvěděl dřív, než tam byli, proti slovu, které mu na to královna dala. Když totiž odjížděla do Guyenne, řekla královna panu de Bar,¹³ který prince střežil, a to v Monsieurově přítomnosti, aby je nepropouštěl na svobodu ani je nepřeváděl na rozkaz jednoho nebo druhého z nich zvlášť, nýbrž teprve tehdy, až uvidí rozkaz podepsaný oběma společně. Myslím, že jsem se to dozvěděla od samého Monsieura při jedné cestě do Blois, kterou jsem podnikla, když jsem už napsala to, co stojí výše; ale protože se těmito Paměťmi zabývám jen pro sebe a snad je nikdy nikdo neuvidí, aspoň za mého života, nebudu se snažit je opravovat, neboť jsem přesvědčena, že bych to lépe neudělala; nepovažuji se totiž za schopnou poznat jejich vady.¹⁴ Ale vraťme se k věci.

Lze posoudit, zda měl Monsieur důvod být spokojen, když viděl, že pana Prince chtějí převést do Le Havru jen proto, aby byl na místě, kde by byl pan kardinál naprosto jeho pánem, aby ho v nějaké velké nouzi, až by ho všichni opustili, mohl vypustit jako blesk, který by rozdrtil všechny jeho nepřátele a rozprášil všechno, co by mu stálo v cestě. Na tom se dalo dost stavět: pan Princ měl totiž takové štěstí, že se zdálo, že mu nic nemůže odolat; a protože Monsieurovi nebylo po chuti, aby se to stalo bez jeho účasti, bránil se tomu.

Šla jsem ho navštívit do jeho pokoje ve Fontainebleau; byl velmi rozzlobený. Vylil si přede mnou srdce a řekl mi, že ať ho jakkoli pronásledují, aby k té změně dal souhlas, nikdy to neudělá a že je to pravý způsob, jak ve Francii rozmnožit nepokoje, z důvodů, které podle všeobecného mínění, jak jsem řekla, k tomu pan kardinál měl; že parlament bude frondovat víc než kdy jindy a že je rozhodnut už se do ničeho nemíchat. Toho dne ke královně nepřišel. Chodilo se sem a tam. Nakonec tam večer přišel; ale věci se místo uklidnění vyostřily, a tak se s královnou rozešel.

Pan kardinál mi poslal Lionna, aby mě za úsvitu probudil a poprosil mě, abych šla k Monsieurovi a zkusila, zda by nebylo možné přimět ho, aby zůstal; ale jeho rozhodnutí bylo tak pevné, že ho od něho nic nemohlo odvrátit. Královna poslala pana hraběte z Harcourtu¹⁵ pro prince do Marcoussis, aby je odvezl do Le Havru, a řekla Monsieurovi: „Když s tím nechcete souhlasit, ačkoli to vyžadují královny záležitosti, budiž.“ Monsieur řekl: „Král je pánem; ale já jsem jiného mínění.“¹⁶

Odjel tedy do Paříže dost nespokojen; dvůr ho následoval o den později. Monsieur, znechucen vším, co se dělo, se zcela spojil s přáteli pana Prince; ale protože podrobnosti mi jsou úplně neznámé, nebudu o nich nic říkat; Monsieur totiž, protože znal můj odpor k panu Princi, se přede mnou velmi skrýval; a když jsou věci minulé a člověk nemá v úmyslu je zapisovat, málo se po nich pídí, a tehdy jsem si nemyslela, že se kdy ocitnu na místě, kde by mě taková myšlenka mohla napadnout. Jediné, co se mi doneslo, je, že Monsieur jednal ve shodě s parlamentem o propuštění pana Prince na svobodu: v čemž uspěl, jak řeknu dále.

Paní Princezna¹⁷ zemřela v Châtillonu po dlouhé nemoci v těch nejkrásnějších a nejkřesťanštějších citech, jaké jsou možné; v posledních letech žila velmi zbožně, a to ji dokonce vedlo k tomu, že opouštěla zájmy svého syna, ať už proto, že byla velmi odevzdaná, nebo že měla méně něhy. Pan Princ ví, jak tomu

¹³ Bar, poručík gardy (blíže neztotožněn), od roku 1650 strážce uvězněných princů ve Vincennes, v Marcoussis a v Le Havru.

¹⁴ Následující místo autografního rukopisu je přeškrtnuto, nevím, zda samou Mademoiselle: „Jsem velmi nevzdělané stvoření, které nikdy nečetlo nic jiného než noviny, protože nemám ráda čtení; ale napříště se mu chci věnovat a uvidím, zda dokážu mít něco ráda úmyslně, aniž by v tom měl podíl sklon. Jsem na místě (v Saint-Fargeau), kde mi to bude velkým rozptýlením, podaří-li se mi tento záměr.“

¹⁵ Henri Lotrinský, hrabě z Harcourtu, narozený roku 1601, zemřel roku 1666 (viz výše, kap. VI). Na převoz princů, kterému velel, složili tento epigram: „Ten tlustý a malý muž, tak slavný v dějinách, ten velký hrabě z Harcourtu, celý zářící slávou, který vysvobodil Casale a znovu dobyl Turín, se stal biřicem Julia Mazarina.“

¹⁶ Převoz princů z Marcoussis do Le Havru se uskutečnil 15. listopadu 1650.

¹⁷ Jde tu o Charlotte de Montmorency, matku prince z Condé (viz výše, kap. I).

bylo, a já to soudit nebudu.

Pan kardinál¹⁸ odjel z Paříže do Champagne; dobyl zpět Rethel, který vzal pan z Turenne. Potom maršál du Plessis-Praslin, který velel královu vojsku, svedl bitvu u Sommepey.¹⁹ vyhrál ji a zajal mnoho zajatců. Pan z Turenne, který velel vojsku pana Prince, měl velké štěstí, že se zachránil. Pan kardinál chtěl, aby se jí říkalo bitva u Rethelu, protože byl ve městě, a aby se dalo věřit, že ji vyhrál on, ačkoli byl od ní deset mil daleko;²⁰ a na toto vítězství Jeho Eminence se složily dost legrační verše, které jeho statečnost obracely v posměch. Zdálo se mi, že je sem mám zapsat:

„Budiž kardinálovi dána odměna: bez tohoto nepřítomného vítěze by se nevykonalo nic, co by stálo za řeč. Přivedl naše lidi k výpravě; tak jako kostelník koná kázání, tak pan kardinál vyhrál bitvu.“²¹

Když zpráva o té bitvě došla, byla Jeho královská Výsost v Justičním paláci; rádi mu ji poslali právě tam v domnění, že tím vyděsí všechny přátele pana Prince, až uvidí, že jeho vojsko je poraženo; ale působilo to naprosto opačně: strach, aby toho pan kardinál nevyužil, je totiž utvrdil v úmyslu sloužit panu Princi, aby se jeho prostřednictvím zbavili takového nepřítele. Monsieur mi tu novinu přišel říct, když se vrátil od královny, a řekl mi: „Pro dvůr není nic méně výhodného než vítězství v této bitvě: panu Princi takhle prospěje víc, než kdyby ji byl vyhrál pan z Turenne.“

Pan kardinál se vrátil posledního dne roku 1650,²² nejpyšnější a nejvítězoslavnější na světě; nikdy jsem ho neviděla tak veselého. Královna byla ještě nemocná tou nemocí, která začala v Poitiers, a nevstávala. Když jsem vešla do jejího pokoje a přistoupila k její posteli, zeptala se mě: „Neteři, viděla jste pana kardinála?“ Odpověděla jsem jí, že ne. Král, který tam byl, pro něho šel; vyšla jsem mu naproti. Byla jsem v pokoji, když ke mně přistoupil; skoro poklekl, tak pokorně mě pozdravil. Pozvedla jsem ho a objala; prokázal mi tisíc zdvořilostí, které jsem mu oplátila.

Jeho radost zkalila častá shromáždění parlamentu, kam Monsieur nezapomínal chodit a kde mluvil tak,²³ že se dvůr obával, aby nebyl pro pana Prince, jehož služebníci a přátelé se začínali ukazovat ve společnosti. Mnoho se jich sešlo na plese u mladé hraběnky z Fiesque, jejíž manžel byl velmi oddán zájmům pana Prince. Přátelství, které k němu oba chovali, bylo příčinou, že mě hraběnka nenavštěvovala tak často, jak to dělala později. Na tom plese jsem viděla hraběte z Tavannes²⁴ a několik dalších lidí oddaných panu Princi, jimž jsem prokázala velké zdvořilosti. Té zimy se navzdory neklidu a rozbrojům v Palais-Royal dost tančilo a veselilo. Pan z Mercœuru se velmi dvořil slečně Manciniové, s níž byl skoro zasnouben; ale věc najednou uvázla, protože ji pan Princ nechtěl schválit.

Nakonec podal parlament velmi naléhavé výtky za propuštění pana Prince, a to tak, že dvůr musel odpovědět. Monsieur, který si tu věc přál a pokládal ji dokonce za nutnou, na královnu naléhal; a právě

¹⁸ Dvůr se vrátil do Paříže 15. listopadu. Mazarin odjel do Champagne 1. prosince.

¹⁹

15. prosince 1650. Bitva se svedla mezi vesnicemi Sommepey a Semide, sedm mil od Rethelu. – Rethel, který hájila španělská posádka, se vzdal 13. prosince 1650. V bitvě padl maršálův syn Charles, hrabě du Plessis.

²⁰ Paměti maršála du Plessis-Praslin, které jsou Mazarinovi celkem málo nakloněny, tvrdí opak. Zde je to místo: „Místo aby se odebral na nějaké vzdálenější a bezpečnější místo, kde by nepotřeboval vojsko na svou ochranu, přijel sám k armádě s lidmi, které si od něho maršál vyžádal, a ačkoli měl dnu, postavil se do čela gardového pluku.“ Autografní rukopis Mademoiselle skutečně uvádí deset mil, a ne dvě, jak se tisklo ve starých vydáních.

²¹ Text Mademoiselle byl v této citaci změněn. Stará vydání podávají tyto verše: „Kardinálovi náleží odměna: bez tohoto nepřítomného vítěze by se nevykonalo nic, co by stálo za řeč. Přivedl naše lidi k výpravě a z dálky vyhrál bitvu, tak jako kostelník koná kázání.“

²² V několika vydáních se v poznámce uvádí jako den Mazarinova návratu 1. leden 1651; deník psaný v samé době však o tom nenechává pochyb. Čte se v něm: „V sobotu 31. prosince 1650 jede celý dvůr naproti kardinálu Mazarinovi, který přijíždí večer s velkým průvodem.“ (Rukopisný deník Dubuissona-Aubenaye.)

²³ Bylo by únavné uvádět všechny opravy provedené podle autografního rukopisu; kdo si dá tu práci a texty porovná, snadno je zjistí. Musím však upozornit na toto místo. Staří vydavatelé četli: „Kde mluvil o tom, že mě provdává; což vyvolávalo u dvora obavy, aby nebyl pro pana Prince.“ Takto porušená věta je ve zjevném rozporu s dobře známým smýšlením Mademoiselle vůči princům z Condé. Ostatně by bylo velmi podivné, kdyby Gaston přišel mluvit o sňatku své dcery na plném zasedání parlamentu.

²⁴ Jacques de Saulx, hrabě z Tavannes, zemřel roku 1683. – O něm viz výše, kap. III.

kvůli tomu pronesl pan kardinál onu krásnou řeč o Cromwellovi a Fairfaxovi,²⁵ nad níž se proti němu Monsieur rozhorlil a řekl královně, že nevstoupí do královny rady, dokud tam ten člověk bude. Protože je podrobný průběh toho rozhovoru otiskán v aktech parlamentu a ví ho každý, zdá se mi tak veřejně známý, že si nedám tu práci zapisovat ho sem.

Když se to stalo, byla jsem už z Palais-Royal pryč. Nazítlí mi Goulas, Monsieurův sekretář, který jel s Lionnem do Le Havru jednat s panem Princem o jeho propuštění, vyprávěl, co se stalo. Spor mezi Monsieurem a panem kardinálem vznikl z toho, že si pan kardinál stěžoval, že Monsieur dovedl věci tak daleko, že se už nelze ubránit propuštění pana Prince a že on za to nebude mít žádnou vděčnost, protože bude vidět, že jeho svoboda byla vynucena. Jakmile jsem se o tom rozbroji dozvěděla, běžela jsem k Jeho královské Výsosti, která mi vyličila celou věc a řekla mi, že už nepůjde do Palais-Royal, dokud tam bude ten Mazarin. To rozhodnutí mi nebylo nemilé; ačkoli jsem totiž pana Prince neměla ráda, Monsieura jsem měla tak ráda, že jsem byla nadšená, že se pouští do dvou tak velkých věcí, jako vyvést pana Prince z vězení a pana kardinála z ministerstva, když ho kardinál rozhněval. Ale strach, aby ho neomrzely nesnáze té záležitosti a aby ji nedotáhl do konce, mi působil krajní neklid. Všichni přátelé pana Prince přišli při té příležitosti do Lucemburského paláce: prokázala jsem jim tisíc zdvořilostí a v tu chvíli jsem se rozhodla přemoci nerozumný odpor, který jsem k panu Princovi měla. Navštívil mě Guitaut,²⁶ který k němu patří, těší se jeho velké důvěře a dobře mu sloužil za jeho uvěznění. Tisíckrát jsem ho ujišťovala, že chci s panem Princem i s celým jeho domem dobře vycházet, a vyjádřila jsem lítost, že jsem to dříve nedělala. Velmi mě ujišťoval o úctě a přátelství, které ke mně všichni chovají, a o bolesti, kterou jim působilo, jak jsem s nimi zacházela.

Paní z Fouquerolles, která je nejintrikantnější osobou na světě a není ta nejrozházejší, mi přišla dělat návrhy jménem Jeho Eminence, o nichž nevím, zda by je byl uznal, nebo zda se jen dělala důležitou. Zkrátka říkala, že kdyby se Monsieur chtěl s panem kardinálem usmířit, dal by mu volnou ruku, aby udělal všechno, co by se mu zlíbilo, pro sebe i pro svou rodinu; a protože pro mne mohl udělat mnohem víc než pro ostatní, byla ta léčka dost lákavá; ale nebyla jsem tak směšná, abych do ní padla, nýbrž dost pohotová, abych ho od ní hned odvrátila.

Odpoledne téhož dne za mnou přišel jménem královny pan Servien, aby mě poprosil, abych udělala všechno, co bude v mých silách, abych Monsieura vůči panu kardinálovi obměkčila; že mě prosí, abych si vzpomněla na přátelství, které ke mně vždycky chovala; že ji velmi mrzí, že mi ho nemohla dát najevo, a že ve chvíli, kdy mi chtěla dát velmi citelné díky, se s ní Monsieur rozkmořil, aby tomu zabránil; že to je jedna z věcí, které ji nejvíc trápí, a že i kdybych na ni nemyslela z náklonnosti, měla bych na ni myslet kvůli svému vlastnímu zájmu; že by mi ten rozbroj velice uškodil. Řekla jsem panu Servienovi, že mě velmi mrzí všechno, co se stalo; že jsem velmi pokornou služebnicí královny; že vždycky udělám všechno, co bude v mých silách, abych jí to prokázala, ale že musí uvážít, že pan kardinál už dlouho s Monsieurem velmi špatně vychází; že Monsieur kvůli ní mnoho snesl a že pro muže Monsieurova postavení je velmi těžké snášet od pana kardinála pohrdání, které mu při každé příležitosti projevuje.

Šla jsem o tom rozhovoru podat zprávu Monsieurovi. V Lucemburském paláci bylo velké množství frondérů všech stavů; poradili Monsieurovi, aby mě poslal ke královně. Šla jsem tam; zeptala se mě: „Nuže! Nedivíte se, že mě váš otec chce pronásledovat a vyhnat pana kardinála, on, který ho miloval s neslýchanou vášní?“ Odpověděla jsem jí: „Monsieur k panu kardinálovi nenávist nechová, ale miluje

²⁵ K této scéně došlo 1. února 1651: „Monsieur,“ píše vévodkyně z Nemours (viz výše, kap. I) ve svých Pamětech, „byl v Palais-Royal, když kardinál řekl králi, že vévoda z Beaufortu a koadjutor jsou jako Fairfax a Cromwell, že parlament je jako parlament anglický... Monsieur odpověděl, že nemůže snést, aby králi vnukali tak podivné představy, a že ke králi už nevstoupí, dokud ti, kdo mu vnukají takovou nedůvěru, nebudou pryč; načež odešel, aniž se rozloučil.“ – Oliver Cromwell (1599–1658), vůdce parlamentních vojsk v anglické občanské válce, od roku 1653 lord protektor. Zemřel 3. září 1658 ve Whitehallu v Londýně (přirozená smrt; nejspíše se po infekci močových cest, trpěl též malárií a ledvinovými kameny).

²⁶ Tohoto Guitauta nelze zaměňovat s Françoisem de Comminges, pánem z Guitaut, kapitánem královniny gardy. Ten, o němž je tu řeč, byl jeho syn: říkalo se mu malý Guitaut; jeho jméno bylo Guillaume de Peichpeyrou neboli Puypeyroux. – Guillaume de Pechpeyrou-Comminges, hrabě z Guitaut (1626–1685), důstojník a pozdější první šlechtic pana Prince. Synem François de Comminges nebyl: jeho otcem byl Louis de Pechpeyrou-Comminges a François de Comminges byl jeho prastrýcem z matčiny strany. Zemřel roku 1685 v Paříži na silné horečky (přirozená smrt).

krále a stát, jak má, a protože je na základě své znalosti věcí přesvědčen o jejich špatném stavu, myslí si, že pan kardinál králi dobře neslouží: to je důvod, proč si přeje jeho vzdálení.“ Královna mi odvětila: „Proč to neřekl dřív?“ Odpověděla jsem: „Úcta, kterou chová k Vašemu Veličenstvu, je příčinou, že to snášel, dokud mohl, v naději, že pan kardinál využije rad, které mu dával; ale když viděl, že jimi pohrdá a dělá pravý opak, pokládal za svou povinnost učinit veřejné prohlášení, které dnes ráno učinil v parlamentu, aby ho jednou nikdo nemohl obvinít, že králi špatně sloužil.“ Dala jsem jí najevo, jak mě to mrzí a jakou radost by mi působilo, kdyby se našel nějaký prostředek, jak věci urovnat. Zkrátka jsem jí prokázala všechny možné zdvořilosti a poklony; k čemuž jsem se cítila povinná.

Dvůr se celý rozdělil a velmi se divili, že se vévoda z Elbeufu²⁷ postavil proti Monsieurovi, jemuž byl mnoho zavázán a proti němuž stál za pařížské války z odporu k panu kardinálovi, když byl Monsieur kardinálovým přítelem. Dával tím najevo, že Monsieurovo přátelství či nenávisť určují, jaký postoj sám zaujme k lidem. Přišel Monsieurovi něco vyřídit jménem krále a Monsieur mu řekl: „Královo slovo, které je posvátné, nemá vyřizovat takový člověk jako vy; proto od vás nic nepřijmu.“ A poslal ho pryč a řekl mu ještě mnoho věcí toho druhu, na něž si nevzpomínám.

Také princ z Tarentu,²⁸ syn pana vévody z La Trémoille, se nevhod pustil do verbování vojska, které mělo sloužit u Bordeaux proti panu Princi, ačkoli měl tu čest být jeho blízkým příbuzným. Věřilo se však, že ho k tomu přiměla paní lankraběnka Hesenská, jejíž dceru si vzal;²⁹ přesto se zdálo velmi podivné, že se nabízí panu kardinálovi v době, kdy se pracovalo na propuštění pana Prince. Řekla jsem mu o tom své mínění; je to totiž čestný muž, můj příbuzný a přítel, a velmi mě mrzelo, že se té chyby dopustil, kterou později dobře napravil. Je pravda, že pan Princ se vůči němu provinil: při jedné příležitosti, kdy šlo o zájmy pana z La Trémoille a pana z Rohanu, totiž stál na straně toho druhého, a to bez jakéhokoli jiného zjevného důvodu, než že byl jeho důvěrníkem, když miloval slečnu du Vigan.

Byla jsem stále v Lucemburském paláci s těmi rádci a neslyšela jsem s Monsieurem mluvit o ničem jiném než o tom, co se dělo v Justičním paláci. Dala jsem mu najevo, že bych tam chtěla jít; k čemuž svolil. Šla jsem do lóže zvané lanterne na straně soudní kanceláře. Toho dne se usneslo podat králi nové výtky za vzdálení pana kardinála; jedny už totiž byly podány den předtím.

Toho dne jsem ještě viděla královnu, která si dala vyprávět, jak si v Justičním paláci počínali. Podala jsem jí co nejstručnější zprávu, protože jsem poznala, že jí není milá. Toho večera jsem ji našla zasmušilejší, než bývala všechny dny předtím; byl to také ten večer, kdy měl pan kardinál odjet.³⁰

²⁷ Charles Lotrinský, vévoda z Elbeufu, zemřel roku 1657. – O něm viz výše, kap. I.

²⁸ Henri-Charles de La Trémoille, princ z Tarentu. – Zemřel 15. září 1672 (příčina smrti v pramenech neuvedena). Jeho otec Henri de La Trémoille, vévoda z Thouars (22. prosince 1598 – 21. ledna 1674), byl hugenotský velmož z Poitou; zemřel 21. ledna 1674 a je pohřben v Thouars (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²⁹ Princ z Tarentu se oženil s Amálií Hesensko-Kasselskou, dcerou Viléma V., lankraběte hesensko-kasselského, a Amálie Alžběty Hanavské. Právě tuto kněžnu Mademoiselle nazývá paní lankraběnkou Hesenskou. Byla tehdy vdovou a starší vydání mají neprávem „pan lankrabě Hesenský“. – Sňatek se konal roku 1648. Amálie Alžběta Hesensko-Kasselská (1602–1651) vládla za nezletilého syna jako regentka a byla věrnou spojenkyní Francie a Švédska; zemřela ve spánku 8. srpna 1651 v Kasselu (přirozená smrt; trpěla těžkým revmatismem nohy). Její manžel Vilém V. (1602–1637) zemřel 21. září 1637 (podle jiných údajů 1. října) ve vyhnanství v Leeru ve Východním Frísku po nemoci (bližší příčina nejistá; uvádí se horečka a vyčerpání).

³⁰ Mazarin odjel v noci z 6. na 7. února 1651. K 6. února zapsal Dubuisson-Aubenay do svého deníku: „V noci odjel kardinál Mazarin, provázen většinou svých přátel a dvořanů a dvěma až třemi sty koňmi, do Saint-Germain.“

Kapitola IX (1651)

Měla jsem v úmyslu jít brzy spát, protože jsem ráno vstala velmi časně; ale neudělala jsem to. Když jsem se totiž svlékala, přišli mi říct, že ve městě je velký rozruch. Pojala mě zvědavost vyjít na terasu, která je v Tuileriích, kde jsem bydlela: je z ní výhled na několik stran. Byla tehdy jasná měsíční noc; na konci ulice, u závory na straně k řece, jsem uviděla jezdce, kteří tu závoru střežili, aby usnadnili panu kardinálovi odjezd branou Conférence;¹ když na ně začali křičet lodníci, vyrazila spousta sluhů a moji houslisté, kteří jsou vojáky, ačkoli to není jejich řemeslo, vyhnat jezdce od závory; padlo mnoho výstřelů. Když jsem uviděla oheň a uslyšela výstřely, poslala jsem, aby mé lidi odvolali; to však nebylo možné, protože jsem tehdy v domě neměla ani jednoho muže dobrého rodu;² šli totiž spát v domnění, že jsem se už odebrala na lože. Ten velký hluk dolehl až do mé konírny, takže přišli další lidé, ale příliš pozdě; to už se totiž stal nepořádek, který mě velmi mrzel. Při té krásné příležitosti zajali jednoho vězně; ukázalo se, že je to pan z Roncherolles, guvernér Bellegarde. Rozmýšlela jsem se, zda ho mám propustit. Potom jsem uvážila, že Bellegarde není místo, kam by se pan kardinál mohl uchýlit: poslala jsem pro něho jednoho šlechtice jménem La Guérinière, mnohokrát jsem se mu omluvila za to, co se stalo, a v jeho přítomnosti jsem dala zavolat své lidi; a když je uviděl, dobře usoudil, že původci toho nepořádku nejsou a že já jsem nebyla s to mu zabránit. Přesto jsem jim pořádně vyhubovala a prosila jsem ho, aby dosvědčil, jak mě to mrzí.³ Pro jeho bezpečí jsem ho dala svými lidmi doprovodit až za město; řekl La Guérinièrovi: „Pan kardinál tudy měl projet; ale protože jsem měl s sebou jednoho muže, poslal jsem ho, aby ho varoval, ať jede jinou cestou.“

Zároveň zajali Estrades,⁴ guvernéra Dunkerku, k němuž měl pan kardinál velkou důvěru: proto jsem ho zadržela, dokud se od Monsieura nedozvím, co s ním mám udělat. Poslala jsem tam Préfontaina, svého sekretáře, a dala jsem zároveň oznámit, že pan kardinál odjel, že jeden z mých lokajů ho viděl projíždět v šedém oděvu a že se vydal cestou k bráně Richelieu.⁵ Ale tato zpráva nebyla pro Monsieura novinou; dobře totiž věděl, že pan kardinál má odjet, a slíbil královně, že se za ním nikdo nepustí. Vzkázal mi, abych pana z Estrades, kterého jsem dala odvést do velkého pavilonu Tuilerií, propustila, abych mohla, kdyby si ho přišli vyžádat jménem krále, říct: „Už tu není,“ a abych zároveň vzkázala La Guérinièrovi, jemuž jsem ho svěřila do stráže, aby ho odvedl přes Pont-Rouge⁶ do Lucemburského paláce. Zdálo se mi, že je od Monsieura velmi laskavé, že ho propouští: kdyby si ho totiž podržel, byl by pánem Dunkerku, protože královský místodržitel jménem Saint-Quentin patřil k jeho domu, muž důvtipný, který by Jeho královské Výsosti dobře posloužil. Ale uposlechla jsem jeho rozkazů. Estrades jsem vidět nechtěla; protože jsem ho totiž držela déle než Roncherolla, zdálo se mi, že by si na mě mohl stěžovat a že osoby mého rodu nemají vídat zajatce jinak než proto, aby jim daly svobodu. Poslala jsem Préfontaina, aby mu ji dal a aby se mu zdvořile omluvil, že jsem ho nepřijala, ale že jsem už byla svlečená.

Lidé se báli, aby král neodjel z Paříže: měšťané se chopili zbraní a drželi stráž u bran, a protože tu bylo mnoho důstojníků z vojsk pana Prince, ba i jejich jezdců, stavěli jízdní stráž na přístupech k Palais-Royal, celou noc hlídkovali a zastavovali kolemjdoucí. Jednou večer, když jsem se vracela z Lucemburského paláce, zastavila mě na nábreží jízdní hlídka; zeptala jsem se toho jezdce, kdo je, a odpověděl mi: „Jsem od lehkých jezdců pana Prince a mám od pana z Guitaut rozkaz nikoho nepropustit.“ Řekla jsem mu: „Cože! Vy mě neznáte?“ Řekl mi, že mě zná dobře; ale že doufá, že mi nebude zlé, když přesně poslechne, co mu bylo přikázáno, a nakonec mě nechal projet. Všichni královi

¹ Tato brána stála na konci terasy Tuilerijských zahrad, která vede podél Seiny; byla stržena roku 1739 (viz výše, kap. V).

² V originále *honnête homme*. Smysl, jaký se tomuto obratu v 17. století přikládal, byl vysvětlen už výše (kap. II): *honnête homme* byl muž dobrého rodu a dobře vychovaný.

³ Tato věta ve starších vydáních chybí.

⁴ Godefroi, hrabě z Estrades, guvernéra Dunkerku, se později stal maršálem Francie. Zanechal Paměti. – Godefroi d'Estrades (1607 Agen – 26. února 1686 Paříž), diplomat a voják, maršál Francie od roku 1675; roku 1653 řídil královské tažení v Guyenne a stal se doživotním starostou Bordeaux. Zemřel 26. února 1686 v Paříži (přirozená smrt).

⁵ Brána Richelieu stála v místech, kde ulici Richelieu protíná ulice Saint-Marc.

⁶ Pont-Rouge (Červený most) spojoval Tuilerijský palác s levým břehem Seiny. Byl postaven roku 1632, zničen roku 1684 a nahrazen Tuilerijským mostem. Jméno Pont-Rouge nesl také most, který vedl z ostrova Saint-Louis ke klášteru Notre-Dame. V této pasáži Paměti Mademoiselle jde zřejmě o první z nich.

a královnini lidé umírali strachy, že odjedou, takže denně přicházelo sto zpráv o tom, jak se Jejich Veličenstva chystají uprchnout a jaké převleky si k tomu určila; nikdy jsem neviděla nic tak k smíchu. Monsieur posílal každý večer Des Ouchese,⁷ který byl jeho člověkem, aby popřál královně dobrou noc, a ten měl rozkaz vidět krále, aby vyvedl z omylu lidi, kteří říkali, že chtějí odjet. Posuďte, jak byla královně taková zdvořilost příjemná! Des Ouchese vodili ke králi, který ho přijímal na lůžku; někdy se vrátil dvakrát, a dokonce krále probudil, když odhrnul závěs jeho lože. Královna si to velmi dobře zapamatovala; po pravdě řečeno, to jsou věci, na které se jen tak nezapomíná.

Po celou tu dobu jsem chodila každý den do Lucemburského paláce. Den poté, co pan kardinál odjel, jsem na nádvoří zastihla Monsieurův kočár; to mě překvapilo; řekli mi, že pojedou ke královně. Bylo mnoho lidí, kteří mu radili, aby tu návštěvu vykonal. Já jsem jejich mínění nesdílela; ze všech sil jsem ho prosila, aby tam nejezdil, a řekla jsem mu, že teď, když pan kardinál odjel, je nebezpečí mnohem větší; že kdyby ho zatkli, řeklo by se: „Teď už to nelze svádět na pana kardinála; vždyť tu není,“ a že má počkat, až se pan Princ vrátí. Mou radu poslouchal rád, protože mu vycházela vstříc; je totiž stejně podezíravý jako já. Myslím, že nelze kárat ty, kdo jsou podezíraví ve věci tak drahé, jako je svoboda. Jiní mu říkali, že by si královna mohla právem stěžovat a mohla by ho obviňovat, že má velké záměry, když má takové obavy, protože řekl, že jakmile kardinál odjede, půjde do Palais-Royal, a když tam nepůjde, ukáže, že to byla jen záminka. Ale protože říkal, že tam nechce jít, dokud nepřijede pan Princ, rozumní lidé shledávali, že má naprostou pravdu; neboť pokud jde o zaujaté, ti nikdy nemají za to, že má někdo pravdu, není-li stejně zaujatý jako oni.⁸

Zpráva, že pan Princ vyšel z Le Havru,⁹ potěšila všechny. Mne potěšila dvojnásob: radovala jsem se totiž z té věci samé i z toho, že jsem na ní poznala, jakou moc mám sama nad sebou, když jsem dokázala, jakmile jsem chtěla, přejít od nenávisti k přátelství. S touto zprávou přišla i zpráva, že pan kardinál dorazil do Le Havru, což dalo dost námětu k přemýšlení lidem hloubavým i těm, kdo hloubaví nebyli. Ani nevím, zda to Monsieura neznepokojilo; ale ať tomu bylo jakkoli, přesto šel do Palais-Royal. Královna ležela na lůžku: posadil se a mluvil s ní o všem možném; myslím, že jí při vstupu řekl nějakou zdvořilost. Přišla jsem krátce po něm; jeho návštěva byla dost krátká, stejně jako moje. Člověk je totiž dost v rozpacích s lidmi, o nichž ví, že jim vrazil dýku do srdce; a protože znám královnu tak, jak ji znám, nemohla jsem po tom, jak se mnou mluvila o panu kardinálovi pokaždé, když se bála, že proti němu Monsieur vystoupí, pochybovat o tom, co cítila ve chvíli, kdy to udělal.

Pan Princ přijel nazítří. Monsieur mu vyjel naproti až do Saint-Denis; a z celého dvora zůstaly v Palais-Royal jen ženy a mazarinovci; tehdy totiž začali kardinálovým přátelům tak říkat. Celá cesta ze Saint-Denis do Paříže byla lemována kočáry; nikdy nebylo vidět tak velikou radost, jakou projevil všechen lid, když spatřil pana Prince. Celé odpoledne jsem byla u královny; zuřila, když viděla tu tlačenicu ve své komnatě, kam se lidé tlačili, aby ho viděli přicházet, a ustavičně si stěžovala na horko; ale příčina byla pro ni hůř snesitelná než horko samo. Přesto se snažila tvářit vesele, ačkoli tomu nikdo nevěřil a nikdo se tím zdáním nedal oklamat. Páni princové přišli. Pan Princ jí řekl dost krátkou zdvořilost; pan princ z Conti a pan z Longueville po něm; pak začali žertovat s královnou a se všemi, kdo tam byli, jako by pan Princ byl ještě v Le Havru a pan kardinál v Paříži. Ti, kdo se smáli, byli opravdu na naší straně, a ne na straně té ubohé královny, která při té příležitosti prokázala mnoho síly a ctnosti, když snášela toto trápení a měla před očima největší nepřátele pana kardinála, jak triumfují nad jeho pádem.

Když páni princové odešli od královny, šli na večeri do Lucemburského paláce k Jeho královské Výsosti; přišli do komnaty Madame, kde jsem byla, a když ji pozdravili, přišli ke mně a řekli mi tisíc zdvořilostí; a pan Princ mi zvlášť dal najevo, jak rád byl, když ho Guitaut ujistil, že lituji, že jsem k němu chovala takovou nechuť. Když skončily zdvořilosti, přiznali jsme si navzájem nechuť, kterou jsme k sobě chovali: přiznal se mi, že byl nadšený, když jsem měla neštovice, že si vášnivě

⁷ Des Ouches býval prvním štolbou princezny Marie Gonzagové (pozdější polské královny; viz výše, kap. IV) a později se stal kapitánem švýcarské gardy Gastona Orleánského. O panu Des Ouches je řeč ve Voiturevých Dopisech (sv. I, s. 222, Charpentierovo vydání). Ve starších vydáních Pamětí Mademoiselle z něho neprávem udělali pana de Souches.

⁸ Část věty od slov „neboť pokud jde o zaujaté“ ve starších vydáních chybí.

⁹ Prince propustil na svobodu 13. února 1651 sám Mazarin.

přál, aby mi po nich zůstaly jizvy a nějaká znetvořenina, a že zkrátka jeho nenávisti ke mně nebylo možno nic přidat. Já jsem mu přiznala, že jsem nikdy neměla takovou radost jako z jeho uvěznění; že jsem si velmi přála, aby k němu došlo, a že jsem na něho nemohla myslet jinak, než abych mu přála zlé. Toto vyjasnění trvalo dost dlouho, společnost se mu velmi bavila a skončilo mnoha ujištěními o přátelství na obou stranách. Zeptala jsem se ho, proč se nedal pozeptat, jak se mi daří, když jsem měla neštovice; řekl mi, že jsem se proti němu nabídla panu kardinálovi při sporu, který s ním měl v roce pařížské války po návratu z Compiègne, když chtěl, aby se dodrželo slovo dané panu z Longueville, že dostane Pont-de-l'Arche. To u dvora vyvolalo velký rozruch; nakonec mu ho dali; a pan kardinál to tak dělal vždycky: sliboval lehkomyšlně, a když došlo na splnění, vyvolával spory, aby se z toho vyvlékl; a potom, když na něho hodně naléhali, to dal, ale takovým způsobem, že mu za to nikdo nebyl zavázán. Přiznala jsem panu Princi, že jsem byla ještě víc v nepravu, než si myslí, protože jsem Monsieura téměř na kolenou prosila, aby vzal pana kardinála pod ochranu a aby proti němu postupoval až do krajnosti. Potom přistoupil pan princ z Conti a já jsem ho ujistila, že pokud jde o něho, z jeho uvěznění jsem radost neměla a že mě mrzelo; za což mi velmi děkoval.

Pan Princ nám vyprávěl, jak pan kardinál přijel do Le Havru a jak před ním při pozdravu div nepoklekl; že udělal všechno možné, aby ho přesvědčil, že na jeho uvěznění neměl podíl a že to byli Monsieur a frondéři; ale že na jeho propuštění neměli podíl nijak a že je Jejich Veličenstva povolila na jeho nejponíženější prosby. Nevím, zda mu to uvěřil: aspoň to svou řečí nedal najevo. Obědvali spolu; pan Princ řekl, že pan kardinál nebyl tak do smíchu jako on a že byl velmi v rozpacích. Po obědě se rozešli; svoboda odejít měla totiž pro pana Prince větší půvab než společnost pana kardinála. Řekl, že pocítil podivuhodnou radost, když se viděl venku z Le Havru s kordem po boku. Může ho nosit rád; vždyť s ním umí dost dobře zacházet. Při odchodu se obrátil k Jeho Eminenci a řekl mu: „Sbohem, pane kardinále Mazarine,“ a ten mu políbil jezdeckou botu.

Saujon se v té době vrátil z Německa; o jeho cestě jsem mu neřekla ani slovo, protože jsem litovala, že jsem k ní svolila, a už mi nezáleželo na tom, kvůli čemu jel, když se ta věc úplně nezdařila. Když se císař zasnoubil s mantovskou princeznou,¹⁰ myslela jsem na tu záležitost už jen s velkou lítostí, že jsem po ní tolik toužila. Je to, jak jsem už řekla, ošklivé místo mého života; a mohu bez marnivosti říct, že Bůh, který je spravedlivý, nechtěl dát ženu, jako jsem já, muži, který si mě nezasloužil.

Monsieur a pan Princ žili stále ve velmi úzké shodě a s královnou navenek dobře. Krátce nato se začalo mluvit o sňatku pana prince z Conti se slečnou z Chevreuse: říkalo se, že ta věc byla rozhodnuta za uvěznění pana Prince a že to byl prostředek, jímž byla tato klika¹¹ získána pro zájmy pana Prince.¹² Ten sňatek nadělal mnoho hluku a do Říma poslali kurýry pro dispens. Pan princ z Conti se nehnul z paláce Chevreuse;¹³ pan Princ tam chodil často. Zároveň se v Římě žádalo o dispens, aby pan vévoda z Enghien mohl držet obročí, kterých se pan princ z Conti vzdával a která byla velmi značná.

Paní z Longueville se vrátila ze Stenay;¹⁴ paní z Chevreuse jí vyjela naproti a ve svém domě dělala čest těm, kdo ji přicházeli navštívit. Byla jsem tam hned večer, kdy přijela; prokazovaly jsme si nevídané přátelství a hodně jsme mluvily o minulosti, stejně jako jsem to udělala s panem jejím bratrem, ale s menší upřímností v ujišťování o přátelství, aspoň z mé strany; neboť jsem k ní velké přátelství necítila. Hned toho dne jsme si smluvily tisíc zábav a že se budeme často vídat, a obě jsme to nehodlaly dodržet,

¹⁰ Eleonora, dcera Karla II., vévody mantovského. Tato princezna zemřela 5. prosince 1686. – Chérueľův údaj o otci je nepřesný: Eleonora Gonzagová (18. listopadu 1630 Mantova – 6. prosince 1686 Vídeň) byla dcerou Karla Gonzagy, vévody z Nevers a z Rethelu (22. října 1609 – 30. srpna 1631 Cavriana; příčina smrti v pramenech neuvedena), který zemřel dříve než jeho otec, a vévodou mantovským se proto nestal; mantovským vévodou Karlem II. (1629–1665) byl její bratr. Sňatek s císařem Ferdinandem III. byl uzavřen v zastoupení 2. března 1650 v Mantově a slaven 30. dubna 1651 ve Vídeňském Novém Městě. Zemřela 6. prosince 1686 ve Vídni (Chérueľ uvádí 5. prosince; příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹¹ Jde o kliku frondérů. Viz Paměti kardinála z Retzu k roku 1651.

¹² Část věty ve starších vydáních chybí.

¹³ Palác Chevreuse stál v ulici Saint-Thomas-du-Louvre, stejně jako palác Rambouillet.

¹⁴

14. března 1651 podle Deníku Dubuisson-Aubenayova.

protože jsme nebyly zrovna stejné povahy. Krátce nato se z Montrondu vrátila paní Princezna.¹⁵ Šla jsem ji navštívit; ten den se mi zdála chytřejší než obvykle; ale po pravdě řečeno jsem tam byla krátce, a ona byla tak unesená radostí, že ji navštěvuje mnoho lidí a že se o ni dbá, že se, ač to nebylo v její povaze, sama překonávala.

V pašijovém týdnu se u dvora odehrála velká věc.¹⁶ Monsieur a pan Princ deset dní neviděli krále ani královnu; panu z Châteauneuf odňali pečeti a dali je panu Molému,¹⁷ prvnímu prezidentovi pařížského parlamentu. Povolali zpět kancléře, který byl ve vyhnanství, a pana z Chavigny, který byl po barikádách zatčen ve Vincennes a který byl, od té doby co odtamtud vyšel, vypovězen na svá panství. Došlo k mnoha změnám a pletichám, o nichž nic neřeknu, a ne proto, že bych si je nepamatovala, vždyť je to tak nedávno, že bych si odporovala, kdybych se tím vymlouvala, když jsem se tak často dovolávala své dobré paměti;¹⁸ ale proto, že jsou tu lidé, které mám ráda a kteří by tu nenašli své místo tak výhodné, jako ho najdou jinde; a o věcech, v nichž shledám, že moji přátelé chybovali, raději nebudu říkat nic, než abych je kárala. Zkrátka, Monsieur byl v celé té záležitosti oklamán.

Nemilost pana z Châteauneuf, který byl velkým přítelem paní z Chevreuse, vzbudila obavy, že se sňatek rozpadne, podle obecného mínění, že když neštěstí postihne nějakou kliku, všechno jde s ní; a brzy nato se ukázalo, že ta předpověď byla správná; sňatek totiž ztroskotal na člancích smlouvy.¹⁹ Pan princ z Conti nikdy nedával najevo takovou veselost.

Paní Princezna těžce onemocněla rúží na hlavě, která se jí obrátila dovnitř, a mnozí proto říkali, že kdyby zemřela, mohla bych se docela dobře provdat za pana Prince. Doneslo se to až ke mně, přemítala jsem o tom: a večer, když jsem se procházela po svém pokoji s Préfontainem, jsem o tom s ním uvažovala. Shledávala jsem tu věc proveditelnou pro velkou shodu, která byla mezi Monsieurem a jím, a pro nechuť, kterou královna chovala k Monsieurovi a která činila sňatek s králem nemožným. Shledávala jsem tedy, že velké vlastnosti pana Prince a zásluhy, jichž dosáhl svými velkými činy, mu dávají vše, co by mu mohlo chybět; neboť pokud jde o původ, jsme téže krve. Myslela jsem také na to, že dvůr nebude souhlasit se spojením našich dvou domů (říkám našich dvou větví, protože neseme totéž jméno), protože díky velkým držávám Monsieura i pana Prince by byl Monsieur se vším, čím ve státě byl, kdyby ho podporoval a poháněl pan Princ, velmi obávaný. Po ty tři dny, kdy byla paní Princezna v krajním nebezpečí, to bylo předmětem mých rozhovorů s Préfontainem; s nikým jiným bych o tom nemluvila. Probírali jsme všechny tyto otázky, a co mi k tomu kromě toho, co jsem o tom slyšela říkat, dávalo podnět, bylo to, že mě pan Princ chodil navštěvovat každý den; ale uzdravení paní Princezny tuto kapitolu okamžitě uzavřelo a už se na to nemyslelo.

Podnikla jsem dvou-nebo třídní cestu do Limours²⁰ s Jeho královskou Výsostí²¹ a vzala jsem s sebou nej příjemnější a nejkrásnější společnost, která byla se mnou téměř vždycky. Byla to paní z Frontenacu a slečny z La Loupe,²² všechny tři hezké a duchaplné; jen jsme tančily a procházely se pěšky i na koni.

15

18. března. Tamtéž.

¹⁶ Pečeti byly Châteauneufovi odňaty a dány Mathieu Molému ve Svatém týdnu, v úterý 4. dubna 1651 (Deník Dubuisson-Aubenayův).

¹⁷ Mathieu Molé, pán z Champlâtreux (1584 – 3. ledna 1656), původně generální prokurátor, od roku 1641 první prezident pařížského parlamentu; za Dne barikád (1648) vedl parlament v průvodu ke králi (viz výše, kap. V). Roku 1651 dostal pečeti dvakrát, v dubnu a v září (viz níže); po jeho smrti je znovu dostal Séguier. Zemřel 3. ledna 1656 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹⁸ Část věty od slov „že bych si odporovala“ ve starších vydáních chybí.

¹⁹ Sňatek byl zrušen už 4. dubna. Viz Paměti kardinála z Retzu k tomuto datu.

²⁰ V rukopise stojí Limours, a nikoli Nemours, jak bylo vytištěno ve starších vydáních.

21

3. května 1651 odjel vévoda orleánský do Limours. Deník Dubuisson-Aubenayův.

²² Dcery barona z La Loupe byly proslulé svou krásou a později se proslavily i milostnými pletkami. Starší z nich byla až příliš proslulá paní z Olonne. Provдалa se roku 1652. Loret psal 3. března 1652: „D'Olonne touží po sňatku se starší z krásných slečen z La Loupe, a má se za to, že za několik dní budou užívat své lásky.“ Druhá slečna z La Loupe se stala maršálkou z La

Toho roku jsem byla několikrát v Bois-le-Vicomte. Jezdila tam Remecourt, dvorní slečna Madame: byla to šprýmařka a její duch se docela obracel k posměškům; měla ráda svět, a přesto ho brzy opustila; krátce nato totiž vstoupila ke karmelitkám do velkého kláštera v Paříži. Ačkoli vyšla z téhož místa jako paní ze Saujon, nezachovala se stejně; zůstala tam totiž a je tou nejlepším řeholnicí, jakou si lze představit.

Parlament zasedal a vydával usnesení proti Bartetovi²³ a abbému Fouquetovi,²⁴ řádným vyslancům pana kardinála u královny.²⁵ Patřil k nim i Siron. Pan z Mercœuru jednoho dne na plném zasedání parlamentu oznámil svůj sňatek se slečnou Manciniovou, ale tím nejhluupějším způsobem na světě,²⁶ a takovým, že jsem si ho nezapamatovala, protože nebyl směšný nijak zábavně. Vše, co se dá o jeho sňatku říct, je, že nebyl zištný; oženil se s ní totiž v době, kdy pana kardinála stíhalo nejvíc neštěstí.

Pan Princ dal u Chantilly zadržet komorníka pana kardinála, který přijížděl od něho s množstvím dopisů pro dvůr. Dal ho vydat parlamentu; potom ho odvedli do Conciergerie. Jeho dopisy se nečetly: prokázala se ta úcta osobám, jimž byly adresovány, a táž úcta zabránila, aby se ta záležitost hnala dál. Když byl ten komorník nějaký čas v Conciergerii, dala ho královna propustit. Potom pojal pan Princ velké podezření kvůli poradě, která se konala u pana z Montrésoru, kde byli koadjutor, pan Servien a pan z Lyonne; bylo mu sděleno, že ho chtějí zatknout, takže v noci odjel do Saint-Maur, které je jen tři míle od Paříže.²⁷

To dvůr dost překvapilo: vyjednávalo se, aby se vrátil, a Monsieur, který s ním byl stále velmi zadobře, se do toho vložil. Pan Princ poslal do parlamentu jednoho šlechtice, kterého pan princ z Conti sboru představil²⁸ a který mu odevzdal dopis pana Prince; jím pan Princ parlamentu oznamoval, že se vzdálil od dvora, protože se tam necítí bezpečný, dokud budou u královny páni Servien, Le Tellier a Lyonne, kteří jsou chráněnci pana kardinála. Parlament vyslal ke králi deputaci s prosbou, aby ráčil povolát pana Prince zpět k sobě a odstranit k tomu všechny překážky jeho návratu. Královna se k tomu dlouho nemohla odhodlat; metala blesky a ustavičně opakovala, že ty tři osoby, které se žádají, nevzdálí. Přesto to udělala a pan Princ se vrátil do Paříže, kde nějaký čas nenavštívil krále ani královnu; což všechny velmi udivovalo. Král se chodil každý den koupat a vracel se přes Cours, kde jednoho dne potkal pana Prince.²⁹ Královně se velmi nelíbilo, že se ukazuje na místech, kde je král, a přitom k němu nechodí. Nakonec ho tam Monsieur jednou zavedl.

Brzy nato odjel Monsieur kvůli nějaké drobné nespokojenosti do Limours;³⁰ ale netrvala dlouho. Pan Princ se přičinil o jeho návrat. Vzpomínám si, že mi královna přikázala jet do Limours; dokonce mi

Ferté. Saint-Simon podává o stáří a smrti obou sester pikantní podrobnosti (vyd. Hachette, in-8°, sv. XI, s. 55–56): „Byla z rodu d'Angennes, z mladší větve, která jimi vymřela. Jejich krása a nevázanost jejich života nadělaly mnoho hluku. Žádná žena, ani z nejpopověstnějších pro milostné plotky, se je neodvažovala navštěvovat ani se s nimi kdekoli ukázat. Tak tomu tehdy bylo; móda se od té doby velmi změnila. Když zestárly a nikdo už o ně nestál, snažily se stát pobožnými. Bydlely spolu a jedné Popeleční středy šly na kázání: to kázání, které bylo o postu a o nutnosti činit pokání, je vylekalo. ‚Sestro,‘ řekly si po návratu, ‚ale to je doopravdy; to nejsou žerty; musíme činit pokání, nebo jsme ztracené. Ale sestro, co budeme dělat?‘ Po dlouhém přemýšlení řekla paní z Olonne: ‚Sestro, uděláme tohle: necháme postit naše služebnictvo.‘ Byla velmi lakomá; a přes všechny svůj důvtip, a měla ho mnoho, si myslela, že to vymyslela velmi dobře. Nakonec se však opravdu oddala zbožnosti a pokání a zemřela tři měsíce po své sestře, maršálce z La Ferté.“ Obě sestry zemřely roku 1714. – Mladší sestra, Madeleine d'Angennes (1629–1714), se 25. dubna 1655 provdala za maršála Henriho z La Ferté-Senneterre (viz níže, kap. X).

²³ O Bartetovi viz Conrartovy Paměti, článek nadepsaný „Bartet, sekretář kabinetu“.

²⁴ Basile Fouquet, bratr Nicolase Fouqueta, pozdějšího superintendanta financí. – Basile Fouquet (1622 – leden 1680), abbé, Mazarinův důvěrník, který pro něho řídil síť tajné policie; za kardinálova života kancléř královských řádů. Po Mazarinově smrti upadl spolu s bratrem v nemilost; roku 1678 se uchýlil do svého opatství Barbeau. Zemřel v lednu 1680 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²⁵ Zasedání 21. června 1651 bylo jedním z nejbouřlivějších.

²⁶ Vévoda z Mercœuru přiznal svůj sňatek s Laurou Manciniovou na zasedání 7. srpna (viz výše, kap. VI).

²⁷ „Ve čtvrtek 6. července 1651 ve dvě hodiny ráno odjíždějí princové z Condé a z Conti, princezna z Condé a vévodkyně z Longueville z Paříže do Saint-Maur-des-Fossés.“ (Rukopisný deník Dubuisson-Aubenayův.)

²⁸ Na zasedání 7. července 1651. – Mademoiselle byla přítomna několika těmto zasedáním parlamentu. V rukopisném deníku Dubuisson-Aubenayově se k 11. červenci čte: „Slečna orleánská se tam šla dívat z lucerny (tribuny parlamentu) a měla s sebou vévodkyni z Chevreuse, která ji dokonce vezla inkognito ve svém kočáře.“

²⁹

31. července 1651.

³⁰ Vévoda orleánský odjel do Limours 27. srpna; vrátil se odtud 4. září.

půjčila svůj kočár a své malé plavé koně na přepřež, abych nepropásla ani jeden den na Cours; a cestou zpět jsem potkala prezidenta Molého³¹ v kočáře pana Prince, jak tam jede; a Monsieur se potom vrátil.

Falcká princezna opustila pana Prince bez jakékoli příčiny; vzala si za záminku to, že nepřišel do Justičního paláce jednoho dne, kdy se soudil její proces. Ve skutečnosti tam už týden chodil každé ráno v pět hodin. Že se k rozsudku nedostavil, způsobilo to, že měl horečku a dvakrát mu pouštěli žilou. Pokládala to za špatnou výmluvu a přimkla se úplně ke královně a k panu kardinálovi. Bartet byl residentem polského krále, jejího švagra,³² a byl s ní velmi zadobře. Paní z Choisy s nimi byla v čilém styku, protože vždycky byla oddanou služebnicí polské královny. Falcká princezna chodila často k ní domů, protože její povaha byla nakloněna všem druhům zábavy.

Paní z Choisy za mnou jednoho dne přišla a řekla mi, že mi má říct něco závažného. Vešla jsem do svého kabinetu a ona začala: „Přicházím vám udělat štěstí.“ Řekla jsem jí: „Taková řeč je vůči osobě, jako jsem já, dost podivná, ale ne od paní z Choisy.“³³ Poslouchala jsem ji, ale nad tímto začátkem vážné řeči jsem se trochu zasmála. Pokračovala: „Bartet, který si mě, jak víte, váží kvůli mé polské královně a který mě z lásky k ní často navštěvuje, mi včera řekl: ‚Co je to vaše Mademoiselle zač? Dalo by se s ní něco udělat?‘ Odpověděla jsem mu, že jste velmi početná osoba a chytřejší, než se myslí. Zvolal: ‚Chci ji udělat francouzskou královnou.‘ Odpověděla jsem mu: ‚Jestli to uděláte, slibuji vám Bois-le-Vicomte.‘“ Poslouchala jsem ji velmi pozorně a ani mě nenapadlo ji přerušit. Pokračovala: „Víte, že tihle lidé jsou pány dvora; že kardinála ke všemu přimějí; a on je pánem královnina ducha: proto mám o té věci dobré mínění.“

Za pět nebo šest dní mě znovu navštívila a řekla mi: „Falcká princezna, která je nesrovnatelně chytřejší a mocnější než Bartet, se chce do vaší záležitosti vložit; ale je na mizině: musíte jí proto slíbit tři sta tisíc tolarů, jestliže ji dovede k úspěchu.“ Na všechno jsem řekla ano. „A já chci, aby můj manžel byl vaším kancléřem. Budeme se tak dobře bavit; falcká princezna totiž bude vrchní správkyní vašeho domu s dvaceti tisíci tolary služného. Bude prodávat všechny úřady vašeho dvora; posuďte tedy, jak neomylná je vaše záležitost, podle velkého zájmu, který na ní bude mít. Každý den budeme mít v Louvru divadlo; ona bude vládnout králi.“ Lze posoudit, jaké kouzlo to pro mě mělo, když mi takovou závislost předkládala jako největší potěšení na světě. „Král,“ řekla potom, „bude za čtrnáct dní zletilý; o týden později budete svoji.“ Ačkoli nejsem příliš důvěřivá, nevěděla jsem, co si o tom myslet. Dodávala: „Až falcká princezna navrhne tu věc Monsieurovi a zároveň kardinálův návrat, povolí to druhé z radosti, kterou bude mít z prvního.“ Pochybovala jsem o tom, protože jsem znala Monsieurův opačný závazek a to, jak málo ohledu a přátelství ke mně, jak se mi vždycky zdálo, choval, kdykoli šlo o nějaké mé zaopatření. Když jsem jí to řekla, odpověděla mi: „Musel by být blázen, aby kardinálův návrat za této podmínky nepovolil; a i kdyby ho nepovolil, falcká princezna, jejíž celý zájem je ve vaší záležitosti, přesvědčí kardinála, že mu je nezbytná; a on tomu uvěří.“ Já jsem jí nevěřila. Bartet navrhl paní z Choisy, že by mě jednou večer tajně navštívil, a dodal, že stejným způsobem se vídá i s královnou; to jsem rozhodně nechtěla.

Pan Princ odjel několik dní před královou zletilostí do Chantilly,³⁴ potom do Trie navštívit pana z Longueville a odtud do Saint-Maur. Paní Princezna a paní z Longueville byly už několik měsíců v Montrondu. Pan Princ na obřad královny zletilosti nepřišel.³⁵ Šla jsem se dívat, jak král projíždí, do paláce Schomberg a potom do Justičního paláce, do lucerny; vzala jsem s sebou anglickou královnu, která tam byla inkognito. Přišla tam i falcká princezna; mluvila se mnou o záležitosti paní z Choisy, jako by měla být za dva dny hotova. Před zletilostí se sedmkrát nebo osmkrát jezdilo na projížďky a já jsem jezdila na koni s králem; paní z Frontenacu mě doprovázela. Zdálo se, že král je s námi velmi rád, a to tak, že královna usoudila, že je zamilován do paní z Frontenacu, a proto zrušila projížďky, které

³¹ Mathieu Molé, první prezident pařížského parlamentu (viz výše).

³² Polským králem byl tehdy Jan Kazimír, který se oženil s Marií Gonzagovou, sestrou falcké princezny (viz výše, kap. IV).

³³ Poslední část této věty je dost nejasná; chce nepochybně říci, že taková řeč mohla být vážně míněna jen proto, že vycházela od paní z Choisy.

³⁴ Princ z Condé odjel 6. září do Chantilly.

³⁵ Králova zletilost byla vyhlášena v parlamentu 7. září 1651.

byly domluveny; což krále nesmírně rozzlobilo. Protože mu neřekli důvod, nabídl královně sto pistolí pro chudé pokaždé, když pojede na projížďku, v domnění, že tento dobročinný motiv přemůže její lenost; o té si totiž myslel, že ji k tomu vede. Když viděl, že tu nabídku odmítá, řekl: „Až budu pánem, pojedu, kam budu chtít, a brzy jím budu,“ a odešel. Královna velmi plakala a on také; usmířili je. Královna mu zakázala mluvit s paní z Frontenacu a řekla mu, že je příbuznou pana z Chavigny, který je přítelem pana Prince. Myslím, že pravdivější důvod toho zákazu byl ve strachu, aby si na mě král příliš nezvykl a aby mě časem, ať už tím, co by mu říkala paní z Frontenacu, nebo ze zvyku, nezačal milovat, a protože by mě miloval, aby nepoznal, že jsem nejlepší partie ze všech, které mu mohli dát, kromě španělské infantky.

Paní z Choisy mi přišla vyprávět všechno, co se mezi královnou a králem stalo, jak jí to řekl Bartet, abych už nemluvila o projížďkách, aby se královna nehněvala. Přesto se jelo ještě jednou na projížďku na koních; ale král se nepřiblížil ani k paní z Frontenacu, ani ke mně a vždycky sklopil oči, když jel kolem nás. Přiznávám se vám, že mě to velmi mrzelo; spoléhala jsem totiž víc na to, jak se ke mně král bude chovat, a na potěšení, které mu působila má společnost, než na vyjednávání paní z Choisy; a tato cesta, jak se stát královnou, by se mi byla líbila mnohem víc než ta druhá.

Panu kancléři byly podruhé odňaty pečeti³⁶ a stejně tak byly znovu svěřeny panu prvnímu prezidentovi; kancléře vzdálili.³⁷ Superintendantem jmenovali také pana z La Vieuville. Monsieurovi se to nelíbilo a několik dní nenavštívil královnu, ale chodil každý den ke králi. Nakonec ho tam král zavedl; nechtěl už chodit do rady. Já jsem byla nadšená, kdykoli se Monsieur vzpíral dvoru, v naději, že ho to učiní významnějším; ale to nadšení trvalo krátce; hned se totiž zase dal udobřit.³⁸ Nebylo mi líto vidět pana z La Vieuville superintendantem, protože to byl doklad vlivu falcké princezny. Což mě vedlo k víře, že může podat i jiné. Pan z La Vieuville jí dal mnoho peněz, a navíc rytíř, jeho syn,³⁹ byl jejím milencem, takže se dá říct, že superintendantem ho udělaly dvě vášně.

Za deset dní po zletilosti, které král ještě strávil v Paříži, se nestalo skoro nic jiného; odtud jel přímo do Bourges.⁴⁰ Věž se nějaký čas držela, a když se chystala vzdát, paní z Longueville, která zůstala v Montrondu od odjezdu paní Princezny do Bordeaux, uprchla s panem princem z Conti, s panem z Nemours a s mnoha jinými významnými osobami jejich strany. Když dvůr věž v Bourges dobyl, dal ji strhnout a odjel do Poitiers,⁴¹ zatímco vojsko, kterému velel pan hrabě z Harcourtu a které se skládalo z nejlepších králových oddílů, stálo proti hrstce nových milicí, v jejichž čele byl pan Princ. Několikrát se utkali bez značných ztrát; brali a znovu dobývali mosty na Charentě i města, a kdokoli jiný než pan Princ by byl hned napoprvé poražen hrabětem z Harcourtu, který je nejšťastnějším a nejstatečnějším mužem na světě. Ale po pravdě řečeno, pan Princ má stejné štěstí jako on a je nesrovnatelně větším vojevůdcem.

³⁶

8. září 1651.

³⁷ Podle Dubuisson-Aubenaye, který byl ve službách státního sekretáře Duplessis-Guénégauda a který kancléři doručil královny rozkazy, Séguier vypovězen nebyl: „Pan Duplessis řekl řečenému panu kancléři, že může zůstat v tomto městě, bude-li chtít, anebo se na dva tři dny vzdálit a pak se vrátit.“

³⁸ Dubuisson-Aubenay, když mluví o nespokojenosti vévody orléanského, připojuje k 9. září 1651 podrobnost, která vystihuje povahu Mademoiselle, ale ne zcela souhlasí s vyprávěním této princezny: „Mademoiselle, jeho dcera, je dvoru stále velmi nakloněna kvůli svému sňatku s králem, k němuž jí královna a celý dvůr dávají mnoho naděje.“

³⁹ André de La Vieuville zemřel následujícího roku ve věku pětadvaceti let na zranění, která utrpěl při obléhání Étampes. – Jiné prameny jmenují tohoto syna Henri (Henry); byl maltézským rytířem (odtud „rytíř“) a polním maršálem a zemřel roku 1652 na zranění z obléhání Étampes. Chérueľovo křestní jméno André je proto patrně mylné.

⁴⁰ K odjezdu z Paříže došlo 27. září 1651. Král vjel do Bourges 8. října. – Starší vydavatelé sem připojili tuto pasáž, která ve vlastnoručním rukopisu Mademoiselle není: „Ačkoli jsem byla zvyklá doprovázet královnu na všech cestách, které podnikala, v tom stavu, v jakém byl Monsieur vůči ní, a protože mi ani jeden, ani druhý nic neříkali, nechystala jsem se k odjezdu. Večer mi královna dala najevo, že ji mrzí, že záležitosti nejsou takové, abych ji mohla doprovázet. Rozloučila jsem se s ní tedy v té chvíli s lítostí, z velkého zvyku, který jsem měla ji doprovázet. Za čtvrt hodiny jsem na to už nemyslela; byla jsem omámena všemi novotami, které se líbí Francouzům, a zvláště mladým lidem, kteří nikdy důkladně neuvažují a sprádaají naděje jen z přeludů. To je skutečný stav, v jakém jsem byla.“

⁴¹ Dvůr opustil Bourges 31. října a do Poitiers přijel v prvních dnech listopadu.

Pan z Gaucourtu zůstal u Monsieura, aby tam hájil zájmy pana Prince, a velmi si přál přimět Monsieura, aby se otevřeně vyslovil. Zapomněla jsem říct, že anglický král projel Francií cestou z ostrovů Jersey do Skotska a že ho jeho matka, královna, jela navštívit do Beauvais. Po návratu mi řekla: „Král, můj syn, je nenapravitelný: miluje vás víc než kdy jindy; velmi jsem mu vyhubovala;“ a často se mnou o něm mluvila. Postavil značné vojsko, které vtrhlo do Anglie; svedl bitvu. Jeho vojsko bylo dvakrát silnější než vojsko jeho nepřátel; ale jakýmsi neštěstím, které ho až do této chvíle ve všem provází, byl po nejkrásnějších činech, jaké lze vykonat, na hlavu poražen a musel se zachránit útekem.⁴² Zpráva o této pohromě dorazila do Paříže k jeho matce, královně, a všichni ji šli utěšovat; a co ještě zvětšovalo její bolest, bylo to, že nevěděla, zda je mrtev, nebo zajat. Ta úzkost netrvala dlouho: dozvěděla se, že je v Rouenu⁴³ a že jede do Paříže; vyjela mu naproti. Už nějaký čas jsem nevycházela, protože jsem měla otok tváře. Usoudila jsem, že při této příležitosti se toho nemohu zprostit; proto jsem šla nazítří večer k anglické královně, aniž jsem měla upravené vlasy. Řekla mi: „Uvidíte, že můj syn vypadá velmi směšně; aby se zachránil, ostříhal si totiž vlasy a má velmi podivný oděv.“ V tu chvíli vešel. Shledala jsem ho velmi urostlým a mnohem pohlednějším, než býval před odjezdem, ačkoli měl krátké vlasy a hodně vousů, dvě věci, které lidi mění. Shledala jsem, že mluví velmi dobře francouzsky.

Vyprávěl nám, jak po prohrané bitvě projel se čtyřiceti nebo padesáti jezdci znovu nepřátelským vojskem a městem, za nímž se bitva svedla, a jak je potom všechny propustil a zůstal sám s lordem Wilmotem;⁴⁴ jak byl dlouho na stromě a potom v domě jednoho sedláka, kde si ostříhal vlasy; jak ho jeden šlechtic, který ho na cestě poznal, zavedl k sobě, kde se nějaký čas zdržel, a jak jel do Londýna se sestrou toho šlechtice za sebou na koni; jak tam přenocoval a spal deset hodin v naprostém klidu; jak v Londýně nasedl na člun, aby dojel až do přístavu, kde se nalodil, a jak ho kapitán lodi poznal. Tak dorazil do Dieppe.

Doprovodil mě až do mého příbytku tou galerií, o níž jsem mluvila na začátku těchto Pamětí a která vede z Louvru do Tuilerií, a celou cestu se mnou mluvil jen o bídém životě, který vedl ve Skotsku; že tam nebylo ani jedné ženy; že lidé tam byli tak hrubí, že považovali za hřích poslouchat housle, a že se tam strašlivě nudil; že porážku nesl méně těžce v naději, že přijede do Francie, kde nachází tolik půvabu v osobách, k nimž chová velké přátelství. Zeptal se mě, zda se brzy nezačne tančit. Podle všeho, co mi říkal, se mi zdálo, že je to plachý a bázlivý milovník, který se mi neodvažuje říct vše, co ke mně cítí, a který raději chtěl, abych ho měla za necitelného k vlastnímu neštěstí, než aby mě nudil jeho líčením; s jinými osobami totiž nemluvil o radosti, že je ve Francii, ani o své chuti tančit. Nebyl mi nepříjemný; a to můžete posoudit podle příznivého výkladu, který jsem dala tomu, co mi řekl dost špatnou francouzštinou.

Při druhé návštěvě, kterou mi vykonal, mě prosil, abych mu dala zahrát skupinu houslistů, kterou jsem měla a která byla velmi dobrá. Poslala jsem pro ně a tančili jsme; a protože mě ten otok, o němž jsem mluvila, přinutil zůstat skoro celou zimu na lůžku, přicházel mě navštívit každý druhý den a tančili jsme. Přicházelo tam všechno, co bylo v Paříži mladých a hezkých osob; nebylo totiž komu jinému dvořit se než mně, protože královna nebyla v Paříži a Madame měla tak vratké zdraví, že jí to brání mít ráda společnost i jakékoli zábavy. Naše shromáždění (byla dost hezká, aby se jim tak mohlo říkat) začínala v pět nebo v šest hodin a končila v devět. Anglická královna tam často přicházela. Jednoho večera mě překvapila, přišla ke mně na večeři a přivedla s sebou krále, svého syna, a pana vévodu z Yorku. Ačkoli

⁴² Karel II. a Skotové byli poraženi 3. září 1651 v bitvě u Worcesteru. – Datum je podle juliánského kalendáře, který tehdy platil v Anglii (podle gregoriánského kalendáře užívaného ve Francii 13. září).

⁴³ Karel II. přistál na normanském pobřeží 17. října. – Podle jiných pramenů odplul s lordem Wilmotem ze Shorehamu 15. října 1651 a ráno 16. října přistál u Fécampu (bez určení kalendáře); rozdíl jednoho dne zůstává nevyjasněn.

⁴⁴ Henry Wilmot, hrabě z Rochesteru, zemřel roku 1660. Jeho syn John Wilmot, hrabě z Rochesteru, narozený roku 1648, byl jedním z předních dvořanů Karla II. Proslul především svými satirickými básněmi. – Chérueľovy roky jsou mylné. Henry Wilmot (26. října 1612 – 19. února 1658) provázal Karla II. po bitvě u Worcesteru na útěku a s ním odplul do Francie. Zemřel 19. února 1658 ve Sluis ve Flandrech na nemoc, která v nezdravých zimních ubikacích 1657–1658 postihla jeho pluk i jeho samého (přirozená smrt); pohřben byl v Bruggách, po restauraci převezen do Spelsbury v Oxfordshiru. Syn John se narodil 1. dubna 1647 a zemřel 26. července 1680 (příčina nejistá: obvykle se uvádějí následky pohlavní choroby a alkoholismu, podle jiného výkladu selhání ledvin).

je moje obvyklá tabule stejně dobrá jako její, protože královské domy jsou všechny zařízeny jeden jako druhý, mrzelo mě, že jsem ji nepohostila lépe. Po večeři jsme hráli drobné hry: to vedlo k rozhodnutí v tom pokračovat a dělit čas mezi tanec a hru.

Anglický král dělal všechny ty tváře, které prý dělají zamilovaní. Prokazoval mi velké ohledy, ustavičně se na mě díval a bavil se se mnou, jak jen mohl. Říkal mi sladká slova, jak mi pověděli lidé, kteří nás poslouchali, a mluvil při takových řečech tak dobře francouzsky, že každý musí uznat, že láska je spíše francouzská než jakékoli jiné národnosti. Když totiž král mluvil jazykem lásky, zapomínal na svůj vlastní a jeho přízvuk ztrácel jen se mnou; ostatní mu totiž tak dobře nerozuměli.

Když se falcká princezna chystala odjet do Poitiers, přála si se se mnou setkat, ale ne u mě.⁴⁵ Dlouho jsem přemýšlela, jak by se to dalo udělat: volno jsem měla jen ve svátky a v neděli. Chodila jsem na mši k fuliánům přes Tuilerijskou zahradu: napadlo mě, že kdybych ji tam potkala jakoby náhodou, oslovila bych ji a mohly bychom spolu promluvit. Potkala jsem ji tedy, jak bylo ujednáno.⁴⁶ Měly jsme dlouhý rozhovor, v němž mi slíbila mnoho věcí a chtěla mě o jejich pravdivosti přesvědčit silou svých důvodů: čemuž jsem jen dost těžko věřila. Hodně se mnou mluvila o anglickém králi, jehož vlastním bratrancem je její manžel, a říkala, že kdyby se z toho důvodu dozvěděl, že v době, kdy on pracuje na věci pro sebe tak důležité, ona pracuje proti ní, velmi by se na ni zlobil.⁴⁷ Vtom přišla paní z Choisy a řekla: „Mademoiselle se rozhodně nesmí tak často vídat s anglickým králem; u dvora to udělá velmi špatný dojem.“ Falcká princezna řekla, že by to bylo směšné a že mám s ním žít jako obvykle. V té době jsem občas psala královně, která mi odpovídala. Psala jsem také panu rytíři z Guise, svému strýci, s velkou horlivostí pro dvůr, protože jsem myslela, že se na poště otevírají dopisy, jak jsem viděla, že se to dělalo za cesty do Bordeaux, a že tak uvidí mé dobré úmysly a budou mi za ně vděční.

Paní z Châtillonu byla v Paříži; po celý život se se mnou málo stýkala kvůli své oddanosti k zesnulé paní Princezně, s níž měla tu čest být příbuznou. Zatoužila se se mnou stýkat a řekla to markýze z Mouy, manželce Monsieurova prvního štolby, která mě často navštěvovala, protože byla velmi milá zjevem i duchem, a poprosila ji, aby se ode mne dozvěděla, zda by mi bylo vhod, kdyby mi pilně chodila dělat společnost. Protože je to žena vysokého postavení, krásná a příjemná ve společnosti, velmi mě to potěšilo; přála jsem si to, myslím, kvůli tomu, jak si mě vážila. Ale myslím, že i ona byla ráda, že je něčeho účastna, protože člověk se pořádně nudí, když není ničeho účasten. Pan z Nemours byl ze všech jejích ctitelů nejpřednější; a protože byl v Bordeaux, neměla žádného, takže myslím, že se nudila a že si myslela, že jí anglický král jen stěží unikne, až se mu bude chtít zalíbit, protože se nedomnívala, že by jí v tom mohly zabránit city, které choval ke mně, když v nich neměl jiný cíl než oženit se s výhodnou partií. Často přicházela na naše zábavy a lichotila mi tisícerým způsobem (je to totiž nejlichotivější osoba na světě) a velmi se snažila přesvědčit mě o své oddanosti ke mně.

Zatímco se všechny tyto věci děly, mluvila se mnou anglická královna jednoho dne o sňatku svého syna se mnou a řekla mi, že způsob, jakým se mnou ona i její syn vždycky žili, jim nedovoluje mluvit o tom s Monsieurem, aniž by věděli, zda je mi to milé; že v době, kdy by byl šťastnější, by ten návrh učinil Monsieurovi, aniž by se mě ptal, v přesvědčení, že na jeho osobě není nic, co by se mi nelíbilo; ale že nyní, kdy jeho štěstí tolik chybí, chce-li ho mít, chce to mít z mé čisté šlechtnosti, a ne od Monsieura. Odpověděla jsem jí, že stav, v němž jsem, je tak šťastný, že vůbec nepomýšlím na sňatek; že jsem spokojena s postavením, které mám, i s majetkem, který vlastním; že protože si nemám co

⁴⁵ Z dopisů adresovaných Mazarinovi, tehdy ve vyhnanství, je vidět, že se mělo za to, že Mademoiselle má na Gastonově dvoře velký vliv. Jeden z kardinálových agentů mu 18. listopadu 1651 psal: „Saujon (královskému prokurátorovi) důvěrně řekl, co se v kabinetu Jeho královské Výsosti děje ohledně Vaší Eminence, o čemž se domnívá, že je to věc tajnější, než ve skutečnosti je: totiž že Madame, která si vášnivě přeje smír svého bratra (vévody lotrinského), si přeje návrat Vaší Eminence a chtěla by k té podmínce přimět pana Prince, a dokonce že užívá paní ze Saujon, jeho sestru, aby k tomu získala mysl Jeho královské Výsosti; ale že Mademoiselle, která chce tu podmínku na své straně, paní ze Saujon k urychlení té věci nepobízí a radí jí, aby se dál přizpůsobovala smýšlení Jeho královské Výsosti, který i po všech naléháních Madame dává najevo, že je tomu vzdálen.“ Slovy „tu podmínku na své straně“ je třeba rozumět sňatek krále s Mademoiselle. Archiv ministerstva zahraničních věcí (France, sv. CXXXV, č. 117).

⁴⁶ Tato věta ve starších vydáních chybí.

⁴⁷ Část věty od slov „kdyby se z toho důvodu dozvěděl“ až po „velmi by se na ni zlobil“ ve starších vydáních chybí.

přát, těžko bych se vdávala; že tento návrh přijímám se vši úctou, kterou mu dlužím; ale že ji prosím o čas k rozmyšlenou. Řekla mi, že mi dává týden; že mě prosí, abych uvážila, že když se vdám, budu vždy paní svého jmění; že král, její syn, bude se svým dvorem žít ze dvou set tisíc tolarů, které ještě dostává jak z Anglie, tak z penze, kterou mu dává král; že budu královnou víc, než jsem nyní, a že budu nejšťastnější osobou na světě díky něžnosti a přátelství, které ke mně bude král, její syn, chovat; že několik německých knížat mu slibuje velkou pomoc; že má v Anglii silnou stranu, a že až se uvidí, že uzavřel tak významný svazek, velmi mu to prospěje; že za těchto okolností a se vši pomocí, kterou očekává, bude rychle znovu dosazen do svých království. Tak skončil náš rozhovor.

Anglický král mi často říkal: „Královna velmi netrpělivě čeká, až vás uvidí.“ A já jsem si s odpovědí nepospíchala; nevěděla jsem totiž, co jí odpovědět. Jednoho dne mě navštívila a řekla mi: „Má neteři, dozvěděla jsem se, že pro vás byla jakási naděje provdat se za krále a že se o tom vede vyjednávání. Ujišťuji vás, že můj syn ani já to nechceme křížit a že vám dáváme za pravdu, když soudíme, že musíte raději chtít být královnou francouzskou než anglickou. Proto na vás nebudeme naléhat; ale slibte nám, že kdyby se ta věc nezdařila, naše věc se uskuteční.“ Řekla jsem jí, že nevím, co tím chce říct; že jsem o tom nikdy neslyšela mluvit; že na důkaz toho souhlasím, aby mluvila s Monsieurem. Nemyslela jsem, že se tím příliš zavazují: věděla jsem totiž, že Monsieur k tomu nemá chuť; nevím, zda proto, že ho stav, v němž byl anglický král, nemohl přimět k souhlasu, nebo pro nechut', kterou vždycky měl k tomu, aby mě viděl zaopatřenou.

Lord Germin, který je ministrem anglické královny a krále, jejího syna, mě často navštěvoval a hodně se mnou o té věci rozprávěl. Za několik dní ho královna poslala, aby mi řekl, že jde do Lucemburského paláce mluvit s Jeho královskou Výsostí: s čímž jsem souhlasila, jak jsem už souhlasila předtím; a zdálo se mi velmi zdvořilé, že tam nechtěla jít, aniž by se mě zeptala. Šla jsem tam také. Anglická královna mluvila s Jeho královskou Výsostí, která mi řekla, co jí královna řekla a co jí sám odpověděl, totiž: že nepatřím jemu; že patřím státu a králi; a že je tedy třeba svolení Jeho Veličenstva. A že jí potom řekl tisíc zdvořilostí o cti, kterou mi král, její syn, i ona prokazují. Dala jsem mu najevo, že jsem ráda za odpověď, která nic nerozhodovala, protože ve stavu, v jakém byla Anglie, bych nebyla šťastná jako její královna.

Když jsem se vrátila domů, přišel tam anglický král, a protože si myslel, že ze strany dvora nebude žádná překážka, pokládal věc za hotovou. Dal mi najevo radost z příznivé odpovědi, kterou Monsieur dal královně, jeho matce: což mu dávalo příležitost odvážit se se mnou mluvit o svém úmyslu; dosud se prý spokojoval s tím, že o tom nechával mluvit královnu, svou matku. A přitom mi řekl spoustu krásných věcí, mimo jiné, že bude toužit víc než kdy jindy vrátit se do svých království, protože se o své štěstí bude dělit se mnou; což mu ho učiní milejším. Odpověděla jsem mu, že nepůjde-li tam, bude dost těžké, aby je tak brzy získal zpět. Odpověděl mi: „Cože! Hned jak si vás vezmu, chcete, abych odjel?“ Řekla jsem mu: „Ano, neboť stane-li se to, budu ještě víc než teď povinna hájit vaše zájmy; a tady bych vás s bolestí viděla tančit tricotet⁴⁸ a bavit se, zatímco byste měl být tam, kde si buď necháte rozbít hlavu, nebo si znovu nasadíte korunu, která by nebyla hodna na ní být, kdybyste si pro ni nešel hrotem svého meče a s nasazením života.“⁴⁹ Paní z Épernonu, která si tu věc vášnivě přála, měla velkou radost; viděla nás totiž, jak spolu rozmlouváme.

Byla jsem trochu nemocná: navštěvoval mě a s nejvyšší péčí se dával vyptávat, jak se mi daří. Ačkoli jsem s uzavřením té věci nikam nespěchala, po uzdravení jsem přesto znovu začala pořádat plesy jako obvykle. Stará paní hraběnka z Fiesque projevovala anglickému králi velké přátelství a říkala, že je třeba udělat z něho katolíka, a ustavičně mě prosila, abych s ním o tom mluvila. Jednou jsem to udělala. Odpověděl mi, že pro mě udělá všechno; ale že má-li mi obětovat své svědomí a svou spásu, je třeba, abych se i já zavázala k té věci, o níž se mnou tolik mluvil, a že jinak nic neudělá. Paní vévodkyně z Aiguillonu, neteř zesnulého pana kardinála Richelieua, velmi zbožná, ale přitom zcela oddaná dvoru, na mě strašně naléhala, abych mu slíbila, že si ho vezmu, stane-li se katolíkem; že je to má povinnost

⁴⁸ Tak stojí v rukopise, a nikoli triolet, jak mají starší vydání. Tricotet byl tanec živý a veselý povahy.

⁴⁹ Starší vydavatelé tuto pasáž pozměnili a poslední slova, která Mademoiselle říká Karlu II., převedli do nepřímé řeči.

a že budu před Bohem odpovědná za spásu jeho duše. Lord Montaignu⁵⁰ přišel navštívit paní hraběnkou z Fiesque, aby s ní hledal způsob, jak mě do té věci zaplést tak, abych se nemohla bránit; a když jsem to viděla, poznala jsem, že si to přeji u dvora, aby Monsieura všemožně poškodili tím, že mu dají spojení, které nemohlo být v dané situaci k užítu.

Mluvila jsem o tom s Goulasem v Lucemburském paláci; řekl mi, že mi o tom přijde jednou ráno v klidu promluvit. U mě se hrálo divadlo; anglický král tam ten den přišel, aniž jsem mu o tom řekla, takže si stěžoval. Nedbala jsem na to: a proto ke mně několik dní nechodil, a během nich mě Germin požádal o slyšení. Dala jsem mu je na druhý den ráno. Přišel, když byl Goulas v mém kabinetu; nechtěl vejít a čekal. Goulas mi líčil, v jakém bídém stavu bych byla, kdybych si vzala anglického krále; že ačkoli mám velké jmění, nemám ho přesto tolik, abych mohla vydržovat válku, jakou musí vést, a že kdyby prodal celý můj majetek a své království nedobyl zpět, umřela bych hlady; že může zemřít, a kdyby se to stalo, byla bych nejubožejší královnou na světě; že bych byla Monsieurovi na obtíž, místo abych mu mohla sloužit; že mám z tohoto návrhu poznat, jaké přátelství ke mně chovají u dvora, a naložit s tím, jak mi bude libo; že časté návštěvy anglického krále, úcta a ohledy, které mi prokazuje, jsou u krále galantnosti, a že toto otevřené vyznání, které o tom činí, by mi mohlo v cizích zemích uškodit a zabránit všem ostatním knížatům, aby na mě pomýšlela; že tedy nemohu ten styk přerušit dost brzy.

Několik dní předtím odjela falcká princezna do Poitiers, protože se říkalo, že tam má brzy přijet pan kardinál. Chtěla se se mnou sejít u paní z Choisy, kam jsem šla; vedla tytéž řeči jako obvykle a řekla mi, že mám udělat všechno, co je v mých silách, aby mi koadjutor prokazoval dobré služby u Monsieura. Byl to člověk, s nímž jsem se už několik let vůbec nestýkala, ačkoli kdysi patřil k mým přátelům; ale protože jsem si za cesty do Bordeaux trochu zahubovala na něho s královnou, od té doby za mnou nepřišel. Jeden jeho přítel, rada jménem pan z Caumartinu,⁵¹ mi řekl, že ke mně chová velkou horlivost a touží být se mnou zadobře; ale protože to byla jen zdvořilost a protože prokazoval velké pocty Madame, s níž jsem nebyla příliš zadobře, shledávala jsem, že navázat s ním mnoho styků by pro mě bylo obtížné.

Monsieur mi jednoho dne řekl: „Znala jste kdysi pana koadjutora: proč se s vámi už nestýká?“ Řekla jsem mu, že nevím; odpověděl mi, že je třeba nás usmířit. Řekla jsem mu, že udělá-li k tomu koadjutor první krok, budu ráda; ale že se mi nezdá, že bych ho měla dělat já. Potkala jsem ho u Madame: přišel ke mně a řekl mi: „Prosím vás o tu čest, abych s vámi mohl mluvit.“ Šli jsme k jednomu oknu, kde jsme si vše důkladně vyjasnili, a odešli jsme jako dobří přátelé. Falcká princezna měla velkou radost, že se to dozvěděla ještě před odjezdem; neboť ačkoli se se mnou rozloučila, zůstala ještě čtrnáct dní v Paříži, a během nich za mnou přišla paní z Choisy, aby mi řekla: „Falcká princezna potřebuje peníze; chce mít dvě stě tisíc tolarů.“ Řekla jsem jí, že nařídím svým lidem, aby je sehnali. Na to odpověděla: „Falcká princezna nechce, aby to vaši lidé věděli; ale sama vám je sežene i se zárukami pro ty, kdo vám je půjčí, protože ještě nemáte potřebná léta,⁵² aby nebyly žádné potíže.“ Nechtěla jsem nic takového udělat, protože jsem dobře viděla, že mě chce napálit; a protože se to stalo před rozhovorem s Goulasem, přerušila jsem jej, abych to sem vložila jako okolnost, na kterou se nemá zapomenout.

Když Goulas odešel, vešel Germin a řekl mi: „Rozhodně si nemyslím, že by naše věc nebyla vyřízena; pan Goulas je totiž velmi dobrý přímlovce.“ Řekla jsem mu, že anglický král mi prokázal velkou čest, že mě chtěl; ale že protože věci nejsou v takovém stavu, aby se mohly uskutečnit, prosím ho, aby mě nenavštěvoval tak často, protože to každému vadí a škodí mi to. Byl překvapen tím, co jsem mu říkala,

⁵⁰ Walter Montagu (asi 1603 Londýn – 5. února 1677 Paříž), druhý syn hraběte z Manchesteru, konvertita ke katolictví, komendatorní opat kláštera Saint-Martin u Pontoise a od roku 1647 almužník královny Henrietty Marie, u níž bydlel v Palais-Royal; Mademoiselle ho později v Pamětech nazývá „pan z Montaignu“. Zemřel 5. února 1677 v Paříži ve špitálu nevléčitelně nemocných (Incurables) (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁵¹ Jacques Lefèvre de Caumartin, státní rada, zemřel roku 1667. Pro paní z Caumartinu napsal kardinál z Retzu své duchaplné a málo pravdivé Paměti. – Jacques Le Fèvre de Caumartin, syn strážce pečeti Louise, byl v letech 1641–1648 francouzským vyslancem ve Švýcarsku (Solothurn) a zemřel 10. prosince 1667 (příčina smrti v pramenech neuvedena). Chéruelovo ztotožnění je však nejisté: radou pařížského parlamentu (od roku 1643 nebo 1644) a podle Saint-Simona „nejdůvěrnějším přítelem a rádcem kardinála z Retzu“ byl Louis-François Le Fèvre de Caumartin (1624–1687), pozdější referendář (1653) a intendant v Champagni; k „radovi, příteli koadjutora“ z textu se hodí spíše on.

⁵² To jest: nejste zletilá.

a řekl mi všechno možné, aby ten výrok zmírnil; ale já jsem na tom trvala a anglický král pak za mnou tři týdny nepřišel. Myslím, že ho to rozzlobilo a že se nudil; neměl žádnou zábavu. Bylo dobře vidět, že má zábava nespočívala ve cti jeho rozhovoru a jeho přítomnosti, protože má shromáždění pokračovala stejně často a byla krásnější, než když tam býval, neboť mnoho lidí, kteří neměli tu čest být mu známi, se tam neodvažovalo přijít.

Paní z Épernonu se trochu urazila, že jsem takovou řeč pronesla k Germinovi, aniž jsem jí o tom řekla, a protože nevěděla, co mě k tomu přimělo, myslela si, že nemám pravdu. Přicházela ke mně méně často; a ve dny, kdy se u mě tančilo, chodil anglický král k ní, kde hráli o šperky a chtěli, aby se věřilo, že se beze mě baví velmi dobře: čemuž jsem nevěřila, a u paní z Épernonu už vůbec ne, protože jsem velmi pociťovala, že ji nevidám tak často; vždycky jsem k ní totiž chovala takovou něhu, že mě znepokojoval i ten nejmenší chlad z její strany. Proto jsme se brzy usmířily a řekla jsem jí, že jsem se dozvěděla, že pan z Fienne roztrušuje po světě, že anglického krále vášnivě miluji a že si ho vezmu z lásky, a že mi to bylo krajně nemilé. Dozvěděla jsem se také, že lord Germin každý večer u paní Beringhen,⁵³ před mnoha lidmi, říkal skoro totéž a přidával: „Zmenšíme její dvůr; prodáme její statky.“ Tento způsob nadvlády, kterou si nade mnou chtěli osobovat, se mi nelíbil o nic víc než ta láska; takže jsem se na základě toho rozhodla. Popravdě řečeno, bylo to rozhodnutí trochu prudké, ale taková je moje povaha.

V téže době se mluvilo o tom, že se slečna z Longueville provdá za vévodu z Yorku. Často ji navštěvoval, a když byla věc téměř hotová, dala jsem anglickému králi a královně najevo, že si nemyslím, že by to bylo k jejich prospěchu, protože padesát tisíc tolarů ročního důchodu není dost značná suma, aby z ní mohl pan vévoda z Yorku vyžít se ženou a s dětmi, až by je měli. Soudili, myslím, že jsem si to nepřála; nevím, zda tu věc zmařil tento důvod, nebo důvod jejich zájmů, který byl dost velký.

Když jsem po rozhovoru s Germinem poprvé viděla anglickou královnu, udělala mi tisíc výčitek; a když vešel její syn (zvykl si vždycky sedat přede mnou na stoličku), přinesli mu velké křeslo, do něhož se posadil. Myslím, že čekal, že mi tím způsobí velkou zlost; nezpůsobil mi žádnou.

⁵³ Anne du Blé, dcera Jacquese du Blé, markýze z Uxelles, se roku 1646 provdala za Henriho z Beringhenu, prvního královského štolbu. – Henri de Beringhen (1603–1692); Anne du Blé zemřela roku 1676 (příčiny smrti v pramenech neuvedeny).

Kapitola X (1651–1652)

Přihodila se mnohem větší věc: pan kardinál vstoupil do Francie.¹ V tutéž chvíli, kdy se to Monsieur dozvěděl, poslal pro svá vojska, která byla v králově vojsku, jemuž velel maršál z Aumontu,² a která sestávala z jeho kompanií četníků a lehkých jezdců a z kompanií pana vévody z Valois, mého bratra,³ z jízdních a pěších pluků jednoho i druhého a z pluku Languedocu, jehož guvernérem je Monsieur. Hrabě z Maré, který byl ve službách Monsieura, přivedl svůj jízdní pluk. Hrabě z Hollacu, Němec, muž velmi vznešeného rodu a zásluh, jemuž dal Monsieur na mou prosbu svěřit jízdní pluk jeho národa, se k němu dostavil; a po jeho příkladu přišel se svým plukem i pan Sester, synovec maršála z Rantzau. Monsieur poslal část těch vojsk, aby obsadila všechny přechody přes řeky a zabránila panu kardinálovi v průchodu.

Parlament vyslal rady, aby se ve stejném úmyslu postavili na jeho cestu. Za tím účelem tam jeli páni du Coudray, Genier a Bitault⁴ a ocitli se v Pont-sur-Yonne právě ve chvíli, kdy tam pan kardinál dorazil s vojskem, které ho doprovázelo. K tomu střetnutí došlo 9. ledna 1652. Protože u toho mostu bylo jen sto mušketýrů languedockého pluku pod velením kapitána jménem Morangé, který se se svou hrstkou lidí velmi dlouho bránil značné přesile a vykonal při tom střetnutí velmi pěkný čin, museli se páni Bitault a du Coudray zachraňovat; první byl zajat, druhý se bránil jako velmi statečný šlechtic, jímž je, a zachránil se. Pan kardinál překročil Loiru u Gienu bez jakéhokoli odporu, protože obyvatelé odmítli vpustit do města pluk Jeho královské Výsosti, který se tam chtěl vrhnout. Všude prošel bez nejmenších obtíží až do Poitiers,⁵ kam šťastně dorazil a kde ho celý dvůr přijal se všemi možnými projevy radosti.

Pan koadjutor mě po tom vysvětlení navštívil. Mluvil se mnou o záměru anglického krále a řekl mi, že ho anglický král chtěl přimět, aby o tom promluvil s Monsieurem, ale že to udělat nechtěl; že by měl největší možnou radost, kdyby mě viděl francouzskou královnou, a prosil mě, abych věřila, že na světě není nic, co by pro to neudělal. Jeho jednání však jeho řečem neodpovídalo, neboť jsem ho vídala málo.

Když se Monsieur, jak jsem už řekla, prohlásil proti panu kardinálovi, přišla mě jednoho rána navštívit paní z Choisy. Řekla jsem jí, že ji prosím, aby napsala falcké princezně, že jí děkuji za nabídky služeb, které mi učinila; že pokud se domnívá, že je se mnou nějak zavázána, prosím ji, aby věřila, že já už s ní žádný závazek mít nechci, a že těch tři sta tisíc tolarů, které po mně pro ni paní z Choisy žádala, bude použito ve službě Monsieura na válku proti panu kardinálovi a že touto cestou se francouzskou královnou stanu spíš. Paní z Choisy, která se jako korouhvička točí podle všech větrů a na všechny strany, mé řeči velmi schválila a odpověděla mi: „Přicházela jsem vám říct právě to, co jste řekla vy mně.“ Poprosila jsem ji, aby se o té věci nikdy nemluvalo, protože kdyby se to ve světě rozneslo, myslelo by se, že jsem se dala napálit, a musela bych se bránit tím, že když lidé nedají své peníze těm, kdo je chtějí napálit, napálení nejsou. Slíbila mi, že to zůstane pohřbeno v zapomnění.

Do Paříže přijel pan z Nemours, který se vracel z Guyenne od pana Prince a jel do Flander pro svá vojska a pro ta, která mu dával španělský král. Když pan Princ odjížděl do Guyenne, ta vojska se šťastnou náhodou nacházela jako samostatný sbor oddělený od králova vojska a byla v Marle,⁶ takže se bez

¹ Kardinál Mazarin vstoupil do Sedanu 24. prosince 1651. – Od března 1651 pobýval ve vyhnanství v Brühl; do Francie se vrátil s vojskem asi šesti tisíc mužů, které najal na vlastní náklady v Německu a v Lutyšsku.

² Antoine d'Aumont, markýz z Villequier, byl jmenován maršálem Francie 5. ledna 1651. – Narodil se roku 1601 v Paříži; roku 1650 byl u vojska před Guise a u Rethelu; jako kapitán gard zatkl 19. prosince 1652 v Louvru kardinála z Retzu. Zemřel v lednu 1669 v Paříži (podle jiného údaje 1. ledna) na mrtvici (přirozená smrt).

³ Jean-Gaston Orleánský, vévoda z Valois (17. srpna 1650 – 10. srpna 1652), syn Gastona Orleánského a Markéty Lotrinské, nevlastní bratr Mademoiselle. Narodil se i zemřel v Orleánském (Lucemburském) paláci v Paříži; zemřel necelé dva roky starý na průjem (přirozená smrt).

⁴ Bitault byl radou třetí vyšetřovací komory parlamentu. – Parlament vyslal v lednu 1652 k Pont-sur-Yonne dva rady, Françoise Bitaulta a Jacquese Du Coudray de Geniers, aby Mazarinovi zastavili cestu; Bitault byl 9. ledna zajat, Du Coudray de Geniers unikl. „Pan du Coudray“ a „pan Genier“ z textu jsou tedy jedna a táž osoba. Nezaměňovat s markýzem du Coudray-Montpensier, vyslancem Monsieura (viz výše, kap. VII a VIII).

⁵ Kardinál Mazarin přijel do Poitiers 30. ledna 1652. Král mu vyjel míli naproti.

⁶ Marles neboli Marle je městečko na řece Serre v departementu Aisne.

potíží mohla odebrat do Flander a spojit se tam. Zdržel se v Paříži několik dní; v Lucemburském paláci se konaly plesy.⁷ Paní z Châtillonu⁸ se objevila na jednom z nich, vystrojená do posledního detailu a krásná jako anděl; a to bylo o to nápadnější, že celou zimu nikam nevycházela a neoblékala se.

Potom přijel pan hrabě z Fiesque jménem pana Prince s plnou mocí podepsat s Monsieurem smlouvu. Madame vynaložila všechno úsilí, aby Monsieurovi v podpisu zabránila, ale neměla dost vlivu. Pan z Nemours mi dal najevo, že je s tím velmi nespokojen a že to dá vědět panu Princi, a v jeho jménu mě zahrnul ujištěními o službách; na což jsem odpověděla dost chladně. Hrabě z Fiesque, k němuž jsem odedávna měla velkou důvěru, mě jménem pana Prince také zahrnul ujištěními o horlivosti, s jakou mi chce sloužit, a o jeho radosti, kdybych se dala přesvědčit, že vzhledem k tomu, čím jsme, jsou naše zájmy společné; že si velmi přeje, abych se stala francouzskou královnou; že by to pro něho bylo největší výhodou na světě, kdybych byla tak laskavá a měla k němu větší důvěru než dosud.

Tu poklonu jsem přijala velmi dobře a dala jsem hraběti z Fiesque najevo, že by mi bylo milejší, kdyby se mých zájmů ujal pan Princ, než kdokoli jiný; že mu důkazy této pravdy podám svým jednáním a že chci být napříště upřímně jeho přítelkyní; takže pan hrabě z Fiesque, který měl pro mě dopis od pana Prince pro případ, že jeho poklonu přijmu dobře, mi ho nazítří přinesl. Usoudila jsem, že je třeba ho sem vložit, stejně jako několik dalších:

*V táboře u Miradoux 3. března 1652.*⁹

„Mademoiselle,

s největší radostí na světě se dozvídám o laskavosti, kterou ke mně chováte; vášnivě bych si přál, abych vám mohl podat důkazy své vděčnosti. Požádal jsem pana hraběte z Fiesque, aby vám vyjádřil, jak toužím zasloužit si svými službami vaši další přízeň. Prosím vás, abyste věřila tomu, co vám ode mne vyřídí, a abyste byla přesvědčena, že nikdo na světě vám není s větší vášní a úctou, Mademoiselle,

vaším velmi pokorným a velmi poslušným služebníkem,

LOUIS DE BOURBON.“

Ten dopis byl na poklony, které jsem učinila jeho přátelům, dost laskavý a dobře ukazoval, jak si přeje patřit k mým přátelům, jak to od té doby dokazoval při všech příležitostech; a ani já jsem žádnou příležitost nepromeškala, abych se ujala jeho zájmů a dala najevo, jak drahé mi jsou.

Když přišla zpráva, že pan z Nemours vstoupil se svým vojskem do Francie, měla jsem z toho velkou radost. Když se přibližoval, Monsieur se velmi znepokojoval, jak dostat svá vojska přes Seinu. To se provedlo v Mantes,¹⁰ kde straně výborně posloužil pan vévoda ze Sully, který je tamním guvernérem. Bylo by bývalo žádoucí, aby tam byla Jeho královská Výsost; neboť to mohlo pana z Longueville přimět, aby ho tam přišel přivítat, protože to bylo v jeho guvernérství, a toto setkání by ho mohlo zavázat, aby pro pana Prince udělal, co neudělal. Pan koadjutor mu v té cestě zabránil; o postních suchých dnech byl jmenován kardinálem.¹¹ To Monsieurovi i všem jeho přátelům způsobilo velkou radost. Hned ráno

⁷ Jeden z Mazarinových agentů mu o těchto masopustních slavnostech psal takto (dopis ze 17. února 1652; slova, která jsou v dopise šifrována, jsou zde vyznačena kurzívou): „Bylo by zbytečné bavit Vaši Eminenci masopustními bláznovstvími. Všechna mají svůj základ v nestálosti a lehkomyšlnosti *Mademoiselle*, která chvílemi mluví velmi umírněně a dává najevo, že stojí na straně zájmů Vaší Eminence, a potom se neobyčejně utrhne. V těchto dnech dala Mademoiselle hrát Vaši Eminenci loutkám a v den masopustu pohostila Monsieura; a podle obecné pověsti se ženy opily stejně jako muži a padly tam řeči jak proti Vaší Eminenci, tak proti *královně*, které se nehodily ke slušnosti prince ani k jejímu pohlaví.“

⁸ Mademoiselle řekla výše, že pan z Nemours byl nejvýznamnějším z titelů paní z Châtillonu.

⁹ Údaj o místě a datu ve starších vydáních chybí.

¹⁰ K přechodu vojska vévody z Nemours přes Seinu došlo 3. března 1652. Kancléř, jemuž se vyčítalo, že vévodovi z Nemours přechod přes Seinu usnadnil, napsal královně, aby se ospravedlnil.

¹¹ Paul de Gondy byl povýšen na kardinála 19. února; zpráva o tom dorazila do Paříže 29. téhož měsíce. V jednom dopise z 1. března 1652 se čte: „Koadjutor už nebude mít rýmu, protože zpráva o klobouku dorazila dnes v noci a byla přijata s radostí, jaká už nemůže být větší; což mnohé překvapilo. Dej Bůh, aby toho nezneužil a aby byl lepším služebníkem krále; o čemž pochybuji.“ Tyto dopisy a ty, z nichž jsem už citoval výňatky, patří ke korespondenci kardinála Mazarina, uložené v archivu ministerstva zahraničních věcí.

mi to dal oznámit a potom mě navštívil, oděn do své nové hodnosti; takže ho nyní¹² budeme nazývat kardinálem z Retzu.

Tato nová hodnost mu dala příležitost projevit ještě víc nenávist, kterou choval k panu Princi. Dal totiž svolat shromáždění šlechty, které ve Vexinu podněcovali někteří jeho přátelé, aby panu z Nemours zabránilo v průchodu a napadlo ho; ale bylo to zcela marné. Ti lidé se ani neukázali, a Monsieurovi namluvili, že je to věc značná, což ho znepokojovalo. Když se pan z Nemours po přechodu řeky dal na pochod, přijel sem navštívit Monsieura¹³ a přivedl s sebou pana barona z Clinchampu,¹⁴ který velel všem vojskům, jež španělský král dal panu Princi, a mnoho jeho cizích důstojníků, kteří byli rádi, že uvidí Paříž.

Mezitím Monsieurovo vojsko, jehož generálem byl pan vévoda z Beaufortu, spěchalo co nejrychleji na pomoc Angers,¹⁵ kde pan z Rohanu vytrval za pana Prince, jak říkal. Další běh věcí to ukáže. Žádal o pomoc ve velkém spěchu, neboť ho tísnilo královo vojsko, jemuž velel maršál z Hocquincourtu.¹⁶ Když o pomoc žádal, stanovil den, do kterého se udrží; ale vzdal se o dva dny dřív,¹⁷ ačkoli věděl, že vojsko je velmi blízko a že mělo dorazit v den, který sám určil. Mnozí se domnívají, že už od té chvíle vyjednával s panem kardinálem a že do Paříže přijel jen proto, aby mu posloužil. Posloužil mu jistě tím, že zničil vojska; neboť velké pochody, které konala, je velmi vyčerpaly, a to dost zbytečně.¹⁸

Pan z Clinchampu poté, co vzdal úctu Jeho královské Výsosti, mě navštívil. Byla jsem s ním velmi spokojena: byl to poctivý muž, velmi duchaplný a zasloužilý. Kvůli němu a všem jeho důstojníkům si Monsieur přál, aby se u mne v den středopostí konala velká společnost; v čemž jsem ochotně uposlechla. Byl tam docela pěkný balet;¹⁹ on ho obdivoval méně než krásu francouzských dam, stejně jako všichni plukovníci. Neboť on sám, ačkoli sloužil španělskému králi, byl Francouz z lotrinského pomezí; od mládí byl vychováván u tohoto dvora a do služeb Španělů ho přivedl vévoda lotrinský. Navštěvoval mě často a dával mi najevo, že by si nic nepřál vášnivěji, než mě vidět paní Nizozemí. Obracela jsem ty řeči v žert, protože jsem ho neznala dost dobře, abych je mohla brát jinak, jak jsem to udělala později. Než odtud odjel, poprosili mě pan z Nemours a on, aby se u mne mohli ještě jednou podívat na tanec, než odjedou. Dala jsem mu ještě jeden ples, ale byl menší než ten první. V Paříži byli jen osm dní; museli totiž táhnout, aby se spojili s vojsky Jeho královské Výsosti.

Když bylo Angers vzato, dvůr se vrátil směrem k Paříži; na nějakou dobu se zastavil v Blois, odkud se poslalo do Orléans zjistit, zda tam přijmou krále s kardinálem: což se neobešlo bez potíží. Vojsko pana z Hocquincourtu totiž tak zpustošilo všechny statky Jeho královské Výsosti a vůbec celý kraj kolem Blois, že se Orléanští obávali podobného zacházení a měli dost důvodů bát se, že budou vydrancováni; neboť všechno obilí z provincie a všechn movitý majetek z celého kraje, šlechty i ostatních, byly uloženy v jejich městě. Na ten první králův dopis poslali obyvatelé Orléans k Jeho královské Výsosti

¹² Dřívější vydavatelé otiskli: „v Paříži jsme ho nazývali kardinálem z Retzu.“

¹³ Dopis z 5. března 1652 mluví o příjezdu vévody z Nemours do Paříže takto: „Pan vévoda z Nemours sem přijel dnes odpoledne v doprovodu čtyř set koní, včetně těch, které mu byly vyslány naproti; projel takto celým městem a sesedl u Orléanského paláce (v Lucemburském paláci).“

¹⁴ Bernardin de Bourqueville, baron z Clinchampu.

¹⁵ Tvrdilo se naopak, že vojsko vévody z Beaufortu Angers na pomoc nepřišlo a že je to třeba klást za vinu Monsieurovi.

¹⁶ Charles de Monchy, markýz z Hocquincourtu (1599–1658), guvernér Péronne, od 5. ledna 1651 maršál Francie; v prosinci 1651 provázal Mazarina při návratu do Francie. V noci ze 6. na 7. dubna 1652 ho pan Princ porazil u Bléneau. Později přešel ke Španělům (od roku 1655 v jejich službách). Padl 13. června 1658 u Dunkerku, když obhlížel francouzské linie, zasažen mušketovou kulí.

¹⁷ Město Angers otevřelo brány 7. března. – Chérueľovo datum je patrně mylné: vévoda z Rohanu vydal Angers královským vojskům maršála z Hocquincourtu už 28. února 1652; podle Priola byla kapitulace podepsána 28. února, město a hrad byly předány 29. února a vévoda z Rohanu odjel 1. března. Tomu odpovídá i dopis ze 6. března (viz níže).

¹⁸ Dopis datovaný v Paříži 6. března 1652 připisuje Mademoiselle a jejímu otci tento žert: „Pan z Orléans, když se dozvěděl zprávu o kapitulaci Angers, řekl po Mademoiselle, že Rohan začal jako Rohan a skončil jako Chabot.“ Autor tohoto dopisu je Mazarinovi zcela oddán.

¹⁹ O tomto baletu se mluví v dopise z 10. března 1652, psaném v Paříži: „Pro pana a paní z Nemours se tu v den středopostí konala velká hostina. Clinchamp a přední důstojníci vojska se tam objevili ve válečném oděvu. Balet tam dal Séguier, synovec pana kancléře.“

zjistit, co mají dělat.²⁰ Ta tam poslala pana hraběte z Fiesque a pana z Gramontu, který je jedním z jejích šlechticů, a ti uklidnili všechny zmatek, který vyvolaly obavy a zděšení; a výmluvnost, s níž hrabě z Fiesque mluvil k lidu, ho přivedla k poslušnosti Jeho královské Výsosti a sjednotila všechny myslí takovým způsobem, že když lid uvěřil, že intendant je člověkem pana kardinála, a ne krále, málem ho utloukl, když šel přes náměstí, které se jmenuje Martroy, a křičel přitom: „Chyťte mazarinovce!“ Takže aby ho hrabě z Fiesque zachránil před touto zuřivostí lidu, musel si pro něho dojíti; a lid ho za nic na světě nechtěl hraběti vydat, dokud nezvolal: „Ať žije král a pryč s Mazarinem!“ To také udělal; vystoupil totiž na schody, které jsou uprostřed náměstí, aby poslechl jejich rozkazů. Bylo docela zábavné vidět toho ubohého pana Le Grase, který je starým referendářem, jak se ve svém saténovém taláru podrobuje zákonům rozbourané lůzy. Když jde o záchranu života, není nic směšné.²¹

Pan markýz ze Sourdis, guvernér provincie a města Orléans, tam měl malou vážnost a jeho chování k Jeho královské Výsosti bylo takové, že jsme byli rádi, když jsme ho takto viděli. Pan hrabě z Fiesque se ve velkém spěchu vrátil, aby Jeho královskou Výsost přiměl odjet do Orléans,²² protože její přítomnost tam byla naprosto nezbytná pro udržení toho velkého města, místa tak důležitého v době občanské války a v míru tak proslulého svým obchodem; a ten obchod byl v naší válce o to užitečnější, že se o ní říkalo, že se vede jen pro obecné blaho. Spojení s Guyenne bylo pro stranu a pro zájmy pana Prince rovněž velmi důležité a pan Princ stále doporučoval, aby se dbalo na Orléans; takže všichni jeho přátelé na Monsieura velmi naléhali, aby tam jel: k čemuž se rozhodl v sobotu před Květnou nedělí²³ večer. Několik dní předtím mi řekl, že ho orleánská měšťané dali poprosit, aby tam poslal mne, kdyby sám jet nemohl. Odpověděla jsem mu na to, že dobře ví, že jsem vždy připravena ho poslechnout. Když mi v neděli ráno řekli, že Monsieur nazítří odjíždí do Orléans, že je to věc rozhodnutá a že vzkázal pánům vévodům z Nemours a z Beaufortu, aby mu za Étampes poslali doprovod, řekla jsem Préfontainovi: „Vsadila bych se, že do Orléans pojedu já.“ Odvětil mi, že nechápe, na čem tu myšlenku zakládám. Řekla jsem mu, že když se Monsieur zavázal k té cestě, s níž kardinál z Retzu nikdy nebude souhlasit, nemůže se z toho závazku vyvázat jinak než tím, že tam pošle mne; a že mě to příliš nemrzí, protože je to věc, na níž panu Princi záleží víc než na čemkoli na světě; a že je velmi krásné, když se člověk zavazuje k přátelství s lidmi, prokázat jim tak značnou službu; že je to navždy činí obávanými, a že když tím zároveň prokážu službu straně, budou mi zavázáni všichni, kdo k ní patří.

Měla jsem v úmyslu jet ten den přenocovat ke karmelitkám v Saint-Denis a strávit tam Svatý týden, jak jsem to dělávala skoro o všech velkých svátcích; dokonce jsem to Monsieurovi řekla a rozloučila se s ním. Ale kvůli Monsieurově cestě jsem svou cestu odložila na druhý den. Pan z Beaufortu, který přijel po hraběti z Fiesque, aby Monsieura přiměl jet do Orléans, mě navštívil a řekl mi: „Jestliže tam Monsieur nechce jet, muselo by to být já.“²⁴ Šla jsem ke kapucínkám v ulici Saint-Honoré, kde kázal otec

²⁰ Frondéři se už dlouho snažili přimět Gastona Orleánského, aby se odebral do hlavního města svého apanáže.

²¹ Starí vydavatelé vložili Mademoiselle do úst pravý opak její myšlenky. Takto zní jejich znění: „Bylo docela zábavné vidět toho ubohého pana Le Grase, který je bývalým referendářem, jak se ve svém saténovém taláru podrobuje zákonům rozbourané lůzy, aby si zachránil život: není nic tak směšného.“

²² Fiesque přišel podat zprávu o svém poslání do parlamentu na shromáždění 23. března 1652, jak dokazuje dopis, který téhož dne napsal jeden Mazarinův přívrženec. Čte se v něm: „Během shromáždění vstoupil pan z Fiesque, právě přijevší z Orléans, a potěšil sbor zprávou o vstupu generála Beauforta do toho města, takže při odchodu Monsieur nahlás říkal lůze, která na něho čekala, že se Orléans prohlásilo pro ně.“

²³ Květná neděle připadla roku 1652 na 17. března. – Toto datum je mylné: Velikonoce připadly roku 1652 podle gregoriánského kalendáře, který Francie tehdy užívala, na 31. března, Květná neděle tedy na 24. března. Tomu odpovídá i to, že nazítří po Květné neděli byl svátek Zvěstování Panny Marie (25. března) a že Mademoiselle vstoupila do Orléans na Škaredou středu 27. března (viz níže).

²⁴ Tato věta je podivně stavěná. Aby byla pravidelná, bylo by třeba to místo upravit a napsat: „jestliže tam Monsieur nechce jet, musíte to být vy“; ale už jsem upozornil, že rukopis otiskují se všemi nesprávnostmi. – Z dopisů té doby je vidět, že se Mazarinova strana snažila zasít rozkol mezi vévodou Orleánského a prince z Condé: „Vím z dobrého pramene,“ psal Mazarinovi jeden z jeho důvěrníků, „že pan vévoda Orleánský zle nakládá s panem vévodou z Beaufortu. Řekl mu, že je zrádce a že nemá žádnou náklonnost k jeho zájmům; že patří k Princi; že už měsíc měl všechnu moc a nic neudělal; že nebyl u Gergeau (Jargeau) a nepodnikl žádný útok. Totéž mu řekla i Madame. Monsieurovi se řeklo, že ho měli v úmyslu dostat z Paříže a odvézt k panu Princi. Tavannes mu řekl, že je ochoten mu podepsat, že nepřijme jiné rozkazy než jeho a že k tomu má výslovné pověření. Monsieur mu řekl, že pro něho jeho slovo platí jako písemný závazek; ale že dobře ví, s kým má co do činění. Ostatně k tomu

Georges,²⁵ velký frondér. Byl tam Monsieur; řekla jsem mu, že jsem svou cestu odložila, když jsem se dozvěděla o jeho. Potom jsem šla do Lucemburského paláce, kde jsem ho zastihla velmi znepokojeného; stěžoval si mi na pronásledování, jímž ho přátelé pana Prince nutí jet do Orléans; že kdyby opustil Paříž, bylo by všechno ztraceno, a že nepojede. Všechny rozhovory, které s ním člověk vedl, když nebyl spokojen s lidmi, kteří ho chtěli přimět k činu, končily vždycky přáním mít klid v Blois a chválou štěstí lidí, kteří se do ničeho nepletou. Abych řekla pravdu, nelíbilo se mi to. Usuzovala jsem z toho, že časem ta věc vyzní naprázdno a že se všichni ocitnou, jak se také stalo, každý u sebe doma. To se lidem našeho postavení příliš nehodí a ještě méně se to hodilo k povznesení mého osudu; takže mi takové řeči vždycky vhněly slzy do očí a působily mi velký zármutek. U Monsieura jsem zůstala dost dlouho; všichni mi chodili říkat: „Pojedete do Orléans, to je jisté.“

Pan z Chavigny, muž velmi duchaplný a velmi schopný, kterého k státním záležitostem vychoval kardinál Richelieu a který byl jím pokládán za takového, jak jsem právě řekla, byl mým velkým přítelem a velkým přítelem pana Prince; řekl mi: „Tady máte vykonat nejkrásnější čin na světě, který pana Prince citelně zaváže.“ Vtom vstoupil Monsieur; popřála jsem mu dobrou noc a odešla do svého domu. Když jsem večeřela, vstoupil hrabě z Tavannes, generálporučík vojska pana Prince, a řekl mi tiše: „Jsme nesmírně šťastni, do Orléans pojedete vy; ani slovo o tom. Pan z Rohanu vám to totiž přijde říct jménem Monsieura.“

Přijel pan z Rohanu a přinesl mi ten rozkaz, který jsem přijala, jako jsem vždycky přijímala Monsieurovy příkazy, s velkou radostí, že ho mohu poslechnout; ale v srdci jsem cítila ještě jinou radost, která mi předznamenávala osud stejně neobyčejný, jako bylo provedení toho podniku. Pan z Rohanu mi řekl, že pojede se mnou; poprosila jsem hraběte a hraběnkou z Fiesque, aby mě doprovodili, a také paní z Frontenacu; což udělali s velkým potěšením. Dala jsem pokyny ke svému povozu a ke všemu, co jsem potřebovala; ulehla jsem ve dvě hodiny po půlnoci a nazítří, v den Zvěstování Panny Marie, jsem v sedm hodin ráno šla vykonat pobožnost, protože jsem soudila, že svou cestu musím začít tím, že se uvedu do stavu, v němž by jí Bůh mohl dát požehnání, po kterém jsem toužila. Potom jsem se vrátila domů, abych dala ještě nějaké pokyny, a šla jsem obědvat do Lucemburského paláce, kde mi Monsieur řekl, že poslal markýze z Flamarens do Orléans oznámit, že tam jedu, a že napsal, aby se udělalo všechno, co nařídím, jako by to byl on sám. Jeho královská Výsost řekla pánům z Croissy a z Bermontu, radům parlamentu: „Musíte jet s mou dcerou do Orléans.“ Odpověděli jí, že jeho rozkazy uposlechnou. První byl naprosto oddán zájmům pana Prince. Neznám ho osobně, ale hodně z toho, co jsem o něm slyšela od jeho přátel, kteří byli i mými přáteli. Druhého jsem znala velmi dobře.

Když jsem strávila několik hodin v Lucemburském paláci v rozhovorech se všemi, poznala jsem, co si o mé cestě všichni myslí: přátelé kardinála z Retzu ji shledávali směšnou, přátelé pana Prince z ní byli nadšeni. Protože jsem k těm druhým ještě neměla úplnou důvěru, to, co mi řekli ti první, mě trochu znepokojovalo. Pan z Chavigny mi řekl, že dá panu Princi najevo, jak je mi zavázán; že je si jist, že se napříště bude ujímat mých zájmů jako svých vlastních, to jest s krajní vášnivostí, a že kdyby se za mé nepřítomnosti uzavírala nějaká smlouva, uvidím, jak mi přátelé pana Prince poslouží.

Abych ukázala, jak dobře byli ke mně všichni přátelé pana Prince nakloněni, povím vám, že mi paní z Châtillonu, když tu byl pan z Nemours, řekla: „Víte, čím jsem zavázána k oddanosti zájmům pana Prince, i jakou náklonnost k vám chovám, která mě vždycky vedla k přání vidět vás spolu zadobře. Teď to tak je; ale přeji si, abyste spolu byli ještě lépe, takže²⁶ pan z Nemours, který je vám nanejvýš oddán, a já také, jak víte, jsme včera dvě hodiny mluvili o tom, jak vás učinit francouzskou královnou. Nepochybujte, že pan Princ na tom bude pracovat z celého srdce; a protože mír nebude nikdy vyjednáván

je tu koadjutor, aby vnášel tyto nedůvěry do mysli pana z Orléans; a k tomu slouží i zlomyslnosti, které panu z Beaufortu připsal.“ – O příjezdu Beauforta a Tavanna do Paříže se mluví v dopise z 27. března.

²⁵ Dvorská strana postavila proti tomuto kazateli oratoriána. Píše to Mazarinovi jeden z přívrženců: „Je tu jeden otec z Oratoře, zvaný otec Le Boults, který velmi dobře kázal v zájmu dvora za přítomnosti pana vévody Orleánského, a ten tím byl dost překvapen. Je to proto, aby se čelilo kázáním otce George, která byla tak drzá, jak si jen lze představit.“ Dopis z 30. března 1652.

²⁶ V originále stará vazba *si que* ve významu *au point que* (do té míry, že).

jinak než prostřednictvím pana z Chavigny, jak to Monsieur panu Princi slíbil, mluvili jsme o tom s ním. Shledává, že nic není tak vhodné a tak užitečné pro Francii a pro obecné blaho jako pro vaši rodinu a pro vás; že je to pro pana Prince naprosto výhodné. Proto až bude odjíždět hrabě z Fiesque (což bude brzy), dejte mu o tom říct pár slov.“ Ani mě nenapadlo říct jí, že se mnou o tom hrabě z Fiesque mluvil ani že jsem na to panu Princi odpověděla. Zavolala pana z Nemours, který se mnou na to téma velmi dlouho rozmlouval a zahrnul mě tisícerými ujištěními o službách, a i potom se mnou o tom dál mluvil, stejně jako paní z Châtillonu a pan z Chavigny. Hraběte z Fiesque jsem nemusela ničím pověřovat; neodjel totiž a jel se mnou do Orléans. Paní z Châtillonu se se mnou přišla rozloučit do Lucemburského paláce, velmi sklíčená. Velice si přála jet se mnou; nenaléhala jsem na ni, protože jsem usoudila, že by to kvůli panu z Nemours vyvolalo řeči. Paní z Nemours tam chtěla jet velmi a já nevěděla, jak se jí zbavit, a věděla jsem, že její manžel by byl zoufalý, kdyby tam jela. Nakonec ji od toho odradil někdo z jejích přátel.

Když jsem se se všemi rozloučila, rozloučila jsem se s Jeho královskou Výsostí, která mi řekla: „Pan orléanský biskup, který je z rodu d’Elbène,²⁷ vás zpraví o stavu města; radu si vezměte také od hrabat z Fiesque a z Gramontu; byli tam dost dlouho, aby poznali, co je třeba dělat; abych bezpodmínečně zabránila tomu, aby vojsko pod jakoukoli záminkou překročilo Loiru, a že mi nemá co jiného nařídít než to.“²⁸

Nasedla jsem do kočáru s paní markýzou z Bréauté,²⁹ dcerou paní hraběnky z Fiesque, a s paními hraběnkami z Fiesque a z Frontenacu.³⁰ Jeho královská Výsost stála celou dobu u okna, dokud mě neviděla odjet; nesčetné množství lidu, které bylo na nádvoří, mi přálo požehnání, stejně jako ve všech ulicích, kudy jsem projela. Jeho královská Výsost mi dala poručíka své gardy jménem Pradine, dva exemty a šest gardistů a šest Švýcarů. Po odjezdu z Paříže jsem nemohla dojet přenocovat dál než do Chastres,³¹ protože jsem vyjela pozdě. Večer mě navštívil pan z Rohanu a složil mi tisíc poklon o tom, jakou měl radost, že byl vybrán, aby mě doprovázel. Přijala jsem je velmi dobře. Croissy mi je složil také a řekl mi: „Vím, že protože nemám tu čest, aby mě Vaše královská Výsost znala, mohla by se domnívat, že jsem nějaký mrzout, který si hraje na schopného a neposлуchá slepě jejích rozkazů; mohu ji ujistit, že mé jednání dokáže opak.“ Řekl mi pravdu, neboť jsem s ním byla velmi spokojena. Z Chastres jsem vyjela velmi časně. Před odjezdem navrhl pan z Rohanu Pradinovi, že protože mám u sebe málo gardistů, pošle pro padesát svých, kteří byli u vojska, aby mě doprovázeli. Pradine mu odpověděl, že kdybych jich chtěla víc, byli by mi je dali; ale že jsem je nechtěla a že gardy soukromých osob se s gardou Monsieura nemísí. Hned mi to přišel říct. Řekla jsem mu, že odpověděl velmi dobře a že to nechci: napsala jsem to Monsieurovi, kterému se to nelíbilo.

Když jsem vyjížděla z Chastres, přijel pan z Beaufortu a doprovázel mě celou cestu na koni u dvířek mého kočáru. Obědvali jsme v Étampes,³² pan z Beaufortu se mnou. Dvě míle odtud jsem zastihla doprovod, který čítal pět set koní a jemuž velel pan z Valonu, polní maršál Monsieurova vojska. Doprovod sestával z četníků a lehkých jezdců Monsieura a mého bratra a z oddílů vyčleněných ze všech sborů, francouzských i cizích. Stáli v bitevním šiku a pozdravili mě; potom jeli lehčí jezdci před mým kočárem a četníci za ním; gardisté a ostatní po eskadronách vpředu, vzadu a po stranách.

Když jsem byla v rovinách Beauce, sedla jsem na koně, protože bylo velmi krásné počasí a protože se

²⁷ Alphonse d’Elbène, orléanský biskup v letech 1647 až 1665. – Alphonse d’Elbène (asi 1600–1665), synovec albijského biskupa téhož jména (1608–1635). Zemřel roku 1665 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²⁸ Věta začatá v přímé řeči končí v nepřímé. Dřívější vydavatelé pokládali za nutné toto místo upravit a ponechat celou větu v přímé řeči.

²⁹ Marie de Fiesque, dcera staré hraběnky z Fiesque, Anne Le Veneur, vychovatelky Mademoiselle (viz výše, kap. II), a tedy sestra hraběte Charlese-Léona z Fiesque (viz výše, kap. II); podle Bassompierových Pamětí manželka Pierra, markýze z Bréauté. Životní data se nepodařilo zjistit.

³⁰ Mademoiselle odjela do Orléans 25. března. „V pondělí 25., kolem poledne, kočáry Mademoiselle na nádvoří Orléanského paláce, připravené k cestě, a ona v šedém šatě celém pokrytém zlatem, aby odjela do Orléans. Odjela kolem třetí hodiny a vezla s sebou vévodu z Rohanu, paní z Bréauté, hraběnkou z Fiesque a paní z Frontenacu.“ (Rukopisný deník Dubuissona-Aubenaye.)

³¹ Stará vydání mají místo Chastre neboli Chastres u Monthéry Chartres. Châtres leželo na cestě Mademoiselle, kdežto Chartres by ji od ní odvedlo. Châtres je nyní známo pod jménem Arpajon (Seine-et-Oise).

³² Další průběh cesty, jak ho Mademoiselle uvádí, by sám stačil k důkazu, že do Chartres jet nemohla.

mi na kočáře něco polámalo; to vojákům způsobilo velkou radost, že mě vidí. Už odtamtud jsem začala vydávat rozkazy; dala jsem totiž zadržet dva nebo tři kurýry, z nichž jeden byl muž z Orléans, který jel za Jeho královskou Výsostí, aby jí řekl, že jim král vzkázal, že tu noc přenocuje v Cléry a že odtud pojedje dál, aniž by do Orléans zajel, ale že tam pošle radu. Vzala jsem toho kurýra s sebou až do Toury, abych ho odtamtud v té věci vypravila k Jeho královské Výsosti.

Když jsem přijela do Toury, zastihla jsem tam pány z Nemours a z Clinchampu a mnoho dalších důstojníků, kteří mi dali najevo, že mají velkou radost, že mě vidí, ba větší, než kdyby to byl Monsieur. Řekli mi, že se přede mnou musí konat válečná porada. Zdálo se mi to pro mne dost nové; dala jsem se do smíchu. Pan z Nemours mi řekl, že si opravdu musím zvyknout poslouchat řeči o státních záležitostech a o válce; že se už nic nebude dělat bez mých rozkazů. Dali jsme se tedy do hovoru, abychom uvážili, co je třeba dělat. Pan z Rohanu si mě vzal stranou a řekl mi: „Víte dobře, že úmyslem Monsieura je, aby vojsko řeku nepřekročilo; že se bojí, že ho opustí v Paříži. Mluvte tedy s těmi pány.“ A potom mi řekl, že si nanejvýš přeje, aby ta cesta dopadla k Monsieurově spokojenosti, aby ho to zavázalo prosazovat mé zájmy v podstatných věcech; a že protože je o Monsieurových úmyslech informován lépe než já, bude mi věci říkat, jak budou přicházet, abych je provedla.

Ta řeč se mi nelíbila: když jsem viděla, jak si pan z Rohanu hraje na schopného, dobře jsem usoudila, že se domnívá, že já schopná nejsem a že se málo hodím k jednání ve státních záležitostech. Nic jsem mu nedala znát; nechala jsem ho a vrátila jsem se k celé společnosti a řekla jsem panu z Nemours a všem těm pánům, kteří veleli vojskům, že jsem pevně přesvědčena, že budou ve všem jednat ve shodě se mnou, a že se neobávám, že by chtěli překročit Loiru, aby přispěli na pomoc Montrondu, a nechat Monsieura v Paříži bez jakýchkoli vojsk; ale že přátelé kardinála z Retzu i on sám si nepřejí nic jiného než rozkol mezi Monsieurem a panem Princem, a toho se bojím víc než čehokoli na světě; a prosila jsem je, aby předešli zlomyslným lidem a dali mi slovo, že řeku nepřekročí bez Monsieurova rozkazu. Dali mi ho a chtěli mi to i podepsat; to jsem nepokládala za nutné.

Hned jsem v jejich přítomnosti napsala Monsieurovi, co mi řekli; potom mě ujistili, že napříště nebudou dělat nic bez mých rozkazů a že se tím podle svého přesvědčení řídí úmyslem pana Prince. Potom se rozhodlo, že naše vojsko potáhne ke Gergeau³³ a ubytuje se na předměstí Saint-Denis, které je na konci mostu na této straně;³⁴ že pokud bude město ve stavu, kdy by se dalo vzít útokem z chůze, zaútočí se na ně, protože je naprosto nutné být pánem nějakého místa na Loiře; že se tím odřízne dvůr, který zřejmě do Orléans nevstoupí a vydá se cestou na Gien; že jestliže se dají do boje, jsme silnější, protože maršál z La Ferté³⁵ se se svým vojskem ještě nepřipojil, ani Vaubecour s malým sborem, jemuž velel; že kdyby se, poznávající svou slabost, obrátili zpět, nenajdou v kraji, kudy prošli a který je celý zpustošen, žádnou obživu ani pro vojsko, ani pro dvůr; že by to zničilo jejich vojska; že kdyby se k nim La Ferté a Vaubecour chtěli připojit, napadne se jich; že z tisíce dobrých důvodů stejně pádných, jako jsou tyto, je Gergeau pro stranu nanejvýš užitečné; že pokud v něm bude mnoho lidí, útočit se nebude, protože se na začátku tažení nechceme vystavovat nebezpečí, že ztratíme mnoho pěchoty tak krásné, jako byla naše, a že obléhání nejsou k užitku v občanských válkách, a zvláště ve Francii; neboť kdo je pánem v poli, je pánem kraje, v němž se nachází, a malá města jsou dobrá jen k tomu, aby přispívala k obživě vojsk.

Pan z Nemours řekl, že vytáhne nazítří hned za úsvitu a že večer přijede do Orléans, aby mi podal zprávu o stavu, v jakém Gergeau zastihnou, a aby ode mne v té věci dostal ještě rozkazy, dříve než cokoli provede. Řekla jsem panu z Beaufortu, aby udělal totéž; odpověděl: „Mám rozkazy Monsieura v kapse a vím, co mám dělat.“ Pan z Nemours na něho naléhal, aby je ukázal, a řekl mu, že se mu zdá, že by mi je měl sdělit. Protože mě to jednání pana z Beaufortu unavovalo, řekla jsem mu, že nevěřím, že by Monsieur čtyři hodiny po mém odjezdu změnil úmysl, když on sám odjel jen tolik času po mně; že

³³ Jargeau (departement Loiret).

³⁴ To jest předměstí Saint-Denis bylo od Jargeau odděleno Loirou a leželo na druhém konci mostu, na té straně, kde byla Mademoiselle. Dřívější vydavatelé nahradili *deçà* (na této straně) slovem *Dieu* a otiskli: „na konci mostu Božího“. Vazba *de deçà* místo *en deçà* se v té době užívá velmi často.

³⁵ Henri de Senneterre neboli de Saint-Nectaire, vévoda z La Ferté, maršál Francie od roku 1651; zemřel roku 1681. – O něm viz výše, kap. I. Od 25. dubna 1655 byl manželem Madeleine d'Angennes, mladší ze slečen z La Loupe (viz výše, kap. IX).

nevěřím, že by mě Monsieur poslal vydávat rozkazy, o nichž nic nevím, a že je tedy může hodit do ohně, protože jsou zbytečné. Už o tom nemluvil a řekl, že mě poslechne. Dala jsem jemu a panu z Nemours, který odjížděl přenocovat do svého ubytování, rozkaz, aby dali vojska vytáhnout hned za prvního úsvitu. Večer jsem se zabývala prohlížením dopisů kurýra jedoucího z Orléans do Paříže, abych viděla, co se tam děje. Nenašla jsem v nich nic, co by mi mohlo posloužit; dozvěděla jsem se jen, jak malou vážnost má markýz ze Sourdis,³⁶ jejich guvernér, kterého před dvěma dny zadrželi, když obcházel stráže; a když se představil, nenechali ho projít, dokud se na něho nezeptali na strážnici; a že mu jedné noci zatarasili dveře a ráno nemohl vyjít. Nevěděla jsem, zda se z toho mám radovat, nebo se mrzet, protože Monsieur, kterého jsem se ptala, jak se k němu staví, mi to nedokázal říct.

Nazítří jsem vyjela velmi časně ráno, ale nebylo to k ničemu. Pan z Beaufortu totiž zapomněl dát večer rozkaz k doprovodu; vzpomněl si na to až ráno dost pozdě, takže jsem musela jet tři nebo čtyři míle krokem, abych na doprovod počkala. Když jsem byla v Artenay, zastihla jsem tam markýze z Flamarens, který mi jel naproti a řekl mi, že mi musí říct mnoho věcí, podle nichž bude třeba uvážit, co dělat. Susedla jsem v jednom hostinci, abych ho vyslechla; řekl mi, že páni z města Orléans mě nechtějí přijmout a že mu řekli, že když je král na jedné straně a já na druhé, jsou ve velkých rozpacích, komu otevřít; že aby se tomu vyhnuli, usoudili, že bude vhodné poprosit mě, abych se odebrala do některého domu nablízku a hrála tam nemocnou, a slibují mi, že tam krále nevpustí, a jakmile projede, budu tam vítána; že mě prosí, abych tam nebrala pana z Rohanu; že jsou velmi znepokojeni, co tam chtějí dělat rady parlamentu. Řekla jsem panu z Rohanu: „Pokud jde o vás, pane, jste příliš významný, než abych vás tam vzala proti jejich vůli; ale pokud jde o pány z Bermontu a z Croissy, ty nikdo nezná; až budou v kočárech mých štolbů, budou je pokládat za mé lidi. Pokud jde o mne, není o čem uvažovat, jedu rovnou do Orléans. Jestliže mi napoprvé odeprou bránu, nedám se odradit: snad zvítězí vytrvalost. Jestliže do města vstoupím, má přítomnost posílí mysl těch, kdo jsou službě Jeho královské Výsosti nakloněni; a ty, kdo nakloněni nejsou, přivede zpět. Neboť když lid vidí, jak se osoby mého postavení vystavují nebezpečí, strašně ho to povzbuzuje, a je skoro nemožné, aby se dobrovolně nebo nuceně nepodrobil lidem, kteří mají trochu odhodlání. Bude-li klika mazarinovců silnější, budu se jí bránit, jak dlouho to půjde; budu-li nakonec muset odejít, odjedu k vojsku, protože jinde pro mě bezpečí není. V nejhorším případě mě zatknou. Stane-li se to, padnu do rukou lidí, kteří mluví tímž jazykem jako já, kteří mě znají a kteří mi v mém zajetí prokážou všechnu úctu, jež náleží mému původu, a odvažuji se dokonce říct, že ta příležitost v nich vzbudí úctu ke mně; neboť mi jistě nebude k hanbě, že jsem se takto vystavila nebezpečí ve službě Monsieura.“

Všichni byli mým odhodláním udiveni a nezdálo se mi, že by ho měli tolik jako já; obávali se totiž všeho, co se mohlo stát, a říkali mi to, aby mě zadrželi. Ale aniž bych cokoli poslouchala, nasedla jsem do kočáru a nechala svůj doprovod za sebou, abych jela rychleji, a vzala jsem s sebou jen kompanie Monsieura a mého bratra, protože ta hrstka vojáků mohla jet stejně rychle jako já.

Potkala jsem mnoho dvořanů, kteří jeli do Paříže s průvodními listy od Monsieura; jinak bych je byla dala zadržet. Řekli mi, že marně tak spěchám; že král je v Orléans³⁷ a že můj podnik nebude mít úspěch, v jaký doufám. To mě nijak nevylekalo, protože jsem od přírody dost odhodlaná; což se v těchto Pamětech dostatečně ukáže na nejvýznamnějších činech mého života. Potkala jsem Pradina, kterého jsem ráno poslala do Orléans, aby obyvatelům oznámil, v kolik hodin přijedu, a ten mi přinesl dost pokorný dopis; ale od té doby, co ho napsali, změnili názor a žádali od Pradina dopis zpět, a on jim ho nechtěl vrátit. Řekli mu, že mě prosí, abych do Orléans nejezdila, protože budou nuceni, a s bolestí, odepřít mi bránu. Nechal je shromážděné, protože u brány byl pan strážce pečeti³⁸ a králova rada a žádali o vstup. Kolem

³⁶ Charles d'Escoubleau, markýz ze Sourdis a z Alluye, rytíř královských řádů od roku 1633, polní mistr (plukovník) lehké jízdy, polní maršál královských vojsk, guvernér Orléanska, Chartreska a Blésoiska; zemřel v Paříži 21. prosince 1666 ve věku 78 let. – Byl bratrem kardinála François d'Escoubleau de Sourdis a bordeauxského arcibiskupa Henriho d'Escoubleau de Sourdis. Příčina smrti v pramenech neuvedena.

³⁷ Ve starých vydáních bylo do závorky přidáno: „to nebyla pravda“. V autografním rukopisu nic takového není.

³⁸ Strážcem pečeti byl tehdy Mathieu Molé, první prezident pařížského parlamentu (viz výše, kap. IX). Titul strážce pečeti si podržel až do smrti.

jedenácté hodiny dopoledne jsem dorazila k bráně Bannière,³⁹ která byla zavřená a zatarasená. Když se jim dalo vědět, že jsem to já, neotevřeli; stála jsem tam tři hodiny. Když jsem se po celou tu dobu nudila v kočáře, vystoupila jsem do jedné komnaty hostince u brány, který se jmenuje Port-de-Salut.⁴⁰ Tím jsem věru pro to ubohé město byla; neboť beze mne byli ztraceni.

Protože bylo velmi krásně, šla jsem se projít, když jsem se předtím pobavila tím, že jsem dala otevřít dopisy kurýra z Bordeaux, v nichž nebylo nic zábavného. Pan guvernér mi poslal zavařeniny; to se mi zdálo dost zábavné, protože mi tím dával najevo, že nemá žádný vliv, když mi s nimi nic nevzkázal. Markýz z Alluye⁴¹ stál v okně strážní budky u brány a díval se, jak se procházím v příkopu. Ta procházka byla proti radě všech těch pánů, kteří byli se mnou a jimž jsem říkala své ministry; říkali, že radost, kterou bude mít prostý lid, až mě uvidí, vyleká zámožné měšťany; takže chuť jít mě přiměla, že jsem se radila jen sama se sebou. Val byl lemován lidem, který při pohledu na mne bez ustání volal: „Ať žije král, princové, a pryč s Mazarinem!“ Nemohla jsem si odpustit, abych na ně nezavolala: „Jděte na radnici, ať mi otevrou bránu,“ ačkoli mi moji ministři řekli, že to není vhodné.

Jak jsem tak šla dál, ocitla jsem se u jedné brány: stráž se chopila zbraní a seřadila se na valu do špalíru, aby mi vzdala čest; ale jakou čest! Zavolala jsem na kapitána, aby mi bránu otevřel. Dával mi znamení, že nemá klíče; říkala jsem mu: „Musí se vylomit,“ a že mi je povinen větší poslušností než pánům z města, protože jsem dcerou jejich pána. Nakonec jsem se rozohnila natolik, že jsem mu vyhrožovala: na to odpovídal jen poklonami. Všichni, kdo byli se mnou, mi říkali: „To si snad děláte žerty, vyhrožovat lidem, které potřebujete.“ Řekla jsem jim: „Je třeba vidět, zda udělají víc pro výhrůžky než pro přívětivost.“

V den, kdy jsem odjížděla z Paříže, si mě markýz z Vilaine, muž duchaplný a učený, který platí za jednoho ze zdatných astrologů této doby, vzal stranou v kabinetu Madame a řekl mi: „Všechno, co podniknete ve středu 27. března od poledne až do pátku, se vám podaří; a dokonce v té době vykonáte věci neobyčejné.“ Tu předpověď jsem si zapsala do zápisníku, abych zjistila, co se z ní splní, ačkoli jsem jí přikládala málo víry; vzpomněla jsem si na ni a obrátila jsem se v příkopu k paním z Fiesque a z Frontenacu a řekla jsem jim: „Dnes se mi přihodí něco neobyčejného: předpověď mám v kapse; dám vylomit bránu, nebo zlezu hradby města.“ Vysmály se mi, jako jsem se já smála jim, když jsem jim takové řeči vedla; neboť když jsem jim to říkala, nebylo po tom ani stopy. A přece jsem při té chůzi došla až k vodě, kde mi všichni lodníci, kterých je v Orléans velké množství, přišli nabídnout své služby. Přijala jsem je ochotně a řekla jsem jim tisíc pěkných věcí, takových, jaké je třeba říkat lidem toho druhu, aby se rozohnili k tomu, co se od nich žádá.

Když jsem viděla, že jsou dobře naladěni, zeptala jsem se jich, zda by mě mohli dovést lodí až k bráně de la Faux, protože ústila k vodě; řekli mi, že by bylo mnohem snazší vylomit jinou bránu, která byla na nábřeží, blíž k místu, kde jsem stála, a že pokud chci, půjdou na to. Řekla jsem jim, že ano, dala jsem jim peníze, a abych je viděla pracovat a povzbudila je svou přítomností, vystoupila jsem na dost vysoký hlíněný pahorek, který stál proti té bráně. Na cestu jsem věru příliš nehleděla; aniž jsem na to myslela, šplhala jsem totiž jako kočka, chytala se všech ostružin a trní a přeskakovala všechny živé ploty, aniž bych si ublížila. Když jsem tam byla, mnozí z těch, kdo byli se mnou, se obávali, že se příliš vystavuji nebezpečí, a dělali všechno možné, aby mě přiměli vrátit se; ale protože mě jejich prosby obtěžovaly, přikázala jsem jim mlčet. Paní z Bréauté, která je nejbojácnějším stvořením na světě, začala křičet na mne i na všechny, kdo mě následovali; dokonce nevím, zda ji rozčilení, v němž byla, nepřimělo i klít. Velmi mě to bavilo.

K těm lodníkům jsem zpočátku nechtěla poslat nikoho ze svých lidí, abych mohla popřít, že se to děje na můj rozkaz, kdyby se věc nezdařila. Byl tam jen jeden z lehkých jezdců Jeho královské Výsosti, kterého zasáhl kámen do hlavy a lehce ho zranil. Byl to mladík, který pocházel z města a který mě prosil jako o milost, abych mu dovolila jít se mnou; kompanie, které mě doprovázely, jsem totiž nechala čtvrt míle

³⁹ Této bráně se obvykle říkalo Banier nebo Baunier.

⁴⁰ Port-de-Salut znamená doslova Přístav spásy; na to naráží následující věta.

⁴¹ Paul d'Escoubleau, markýz z Alluye, byl synem Charlese d'Escoubleau, o němž byla řeč výše.

od města, aby obyvatelé nedostali strach, až uvidí vojsko; a ony na mne čekaly, aby mě následovaly do Gergeau, kdybych se nebyla dostala dovnitř.

Přišli mi říct, že věc postupuje; poslala jsem tam jednoho z exemptů Monsieura, kterého jsem měla u sebe, jménem de Visé, a jednoho ze svých štolbů, který se jmenuje Vantelet. Počínali si velmi dobře a já jsem krátce nato sestoupila z místa, kde jsem stála, abych se podívala, jak se všechno děje. Protože však bylo nábřeží v tom místě obezděné a byla tam pevnůstka, kam vnikala řeka a narážela na zeď, ačkoli voda byla nízko, postavili mi dvě lodi, aby mi posloužily jako most, a do té druhé mi postavili žebřík, po kterém jsem vystoupila. Byl dost vysoký; počet příček jsem si nevšimla. Pamatuji se jen, že jedna byla zlomená a že mi překážela při výstupu. Ale nic mi nebylo zatěžko, abych provedla věc tak výhodnou pro mou stranu, která se mi zdála velmi výhodná i pro mne.

Když jsem tedy vystoupila, nechala jsem své gardisty u lodí a nařídila jim, aby se vrátili tam, kde byly mé kočáry, abych pánům z Orléans ukázala, že do jejich města vstupuji se vší důvěrou a nemám s sebou ozbrojence; ačkoli gardistů bylo málo, přece se mi zdálo, že udělá lepší dojem, když je s sebou nevezmu. Má přítomnost povzbuzovala lodníky; pracovali na vylomení brány s větší vervou. Měšťané uvnitř města dělali totéž: Gramont je podněcoval, a stráž té brány stála se zbraní v ruce a přihlížela vylamování, aniž mu bránila. Radnice stále zasedala a všichni důstojníci našich vojsk, kteří se tehdy nacházeli v Orléans, vyvolali vzbouření, které by je bylo bez pochyby přimělo k rozhodnutí přijít mi otevřít bránu Bannière, kdyby se nebyli dozvěděli, že jsem do města vstoupila branou Brûlée; neboť tak se jmenuje ta slavná brána, která bude mým vstupem tolik proslulá. Když jsem viděla, že je vylomená a že z jejího středu vyňali dvě prkna (jinak by ji totiž nebylo možné otevřít, protože napříč přes ni vedly dvě železné závory nesmírné tloušťky), dal mi Gramont znamení, abych šla dál. Protože tam bylo mnoho bláta, vzal mě jeden lokaj, přenesl mě a prostrčil tou dírou, a sotva jsem prostrčila hlavu, začalo se bubnovat. Podala jsem kapitánovi ruku a řekla jsem mu: „Budete rád, že se budete moci chlubit, že jste mě vpustil dovnitř.“⁴² Volání „Ať žije král, princové, a pryč s Mazarinem!“ se zdvojnásobilo. Dva muži mě vzali a posadili do dřevěného křesla. Nevím, zda jsem seděla v něm, nebo na opěradle, tak mě radost, v níž jsem byla, vyvedla z míry: všichni mi líbali ruce a já jsem umírala smíchy, když jsem se viděla v tak zábavném stavu.

Když mě takto v triumfu donesli přes několik ulic, řekla jsem jim, že umím chodit, a poprosila jsem je, aby mě postavili na zem; což udělali. Zastavila jsem se, abych počkala na dámy, které dorazily o chvíli později, stejně zablácené jako já a stejně rozradostněné. Přede mnou šla městská kompanie a za víření bubnů mi dělala místo. V půli cesty od brány k mému domu jsem potkala pana guvernéra, který byl v dost velkých rozpacích (a člověk v nich bývá i z menších příčin), s pány z města, kteří mě pozdravili. Promluvila jsem k nim první: řekla jsem jim, že se domnívám, že je překvapuje, že mě vidí vstoupit tímto způsobem; ale že jsem od přírody velmi netrpělivá, že mě nudilo čekat u brány Bannière, a když jsem našla bránu Brûlée otevřenou, vstoupila jsem; že by z toho měli mít radost, aby jim dvůr, který je v Cléry, neměl za zlé, že mě vpustili; že když jsem vstoupila bez nich, zbavuje je to viny a že napříště nebudou za nic odpovídat, protože se za všechno bude pohánět mne, neboť dobře vím, že kde jsou osoby mého postavení, tam jsou paní, a to dost po právu. „A já jí zde musím být tím spíš,“ dodala jsem, „že je to město Monsieurovo.“

Složili mi své poklony, dost vyděšení; odpověděla jsem jim, že jsem pevně přesvědčena o tom, co mi říkají, že mi šli otevřít bránu; ale že důvody, které jsem jim řekla, způsobily, že jsem na ně nečekala. Celou cestu jsem s nimi rozprávěla, jako by se nic nestalo; řekla jsem jim, že chci jít na radnici, abych byla přítomna poradě, která se tam měla konat o vstupu rady do města; neboť mi dopisem, který mi přinesl Pradine, vzkázali, že na mne kvůli tomu čekají. Řekli mi, že rozhodnutí už padlo a že vstup odmítli; s tím jsem jim dala najevo svou spokojenost, protože to bylo to, co jsem si přála. Poslala jsem jednoho ze svých exemptů pro svůj povoz a od té chvíle jsem ve městě poroučela, jako by mě o to prosili. Když jsem přišla do svého domu, přijala jsem proslovy všech sborů a pocty, které mi náležely,

⁴² Mademoiselle vstoupila do Orléans na Škaredou středu 27. března 1652. Nazítří dostal Gaston tu zprávu v Paříži a veřejně ji oznámil, jak dokazuje depeše z 30. března 1652 adresovaná Mazarinovi.

jako jindy.

Ti páni, kteří zůstali v hostinci, dorazili: projeví mi nevýslovnou radost z toho, co jsem vykonala; ale uprostřed toho veselí mi přesto dávali najevo lítost, že mě při té příležitosti nedoprovázeli. Ten den jsem byla nemálo unavená; celý den jsem nic nejedla, ačkoli jsem vstala už v pět hodin ráno; a místo abych si po tom příjezdu odpočinula, musela jsem vypravit kurýra k Jeho královské Výsosti a jednoho k vojsku, takže jsem psala až do tří hodin. Ale má radost byla taková, že jsem nic necítila; a dokonce když jsem dokončila své listy, bavila jsem se s hraběnkami a s Préfontainem smíchem nad všemi příhodami, které nás potkaly. Pan guvernér mi dal večeři, protože mí lidé dorazili příliš pozdě, aby mi ji připravili; ale aby mi nepůsobil námahu chodit k němu, dal ji přinést do mého domu. Navštívila mě jeho žena, která byla velmi ošklivá, ale velmi duchaplná; byla dcerou hraběte z Cramailu.⁴³ Pozeptala jsem se, zda je ve městě pan intendant, abych mu poskytla plné bezpečí k odchodu; ale řekli mi, že z něho ráno odešel. Od pana biskupa jsem se dozvěděla, že je tam paní Le Tellierová⁴⁴ a že se uchýlila do kláštera. Pan Le Tellier se tehdy vrátil ke dvoru; a protože je to muž zasloužilý, stejně jako jeho žena, a protože je oba znám, byla bych jim z vlastní vůle prokázala mnoho zdvořilostí; ale věděla jsem mimoto, že je zvláštním služebníkem Monsieura. Pan z Orléans⁴⁵ se mě dal zeptat, zda souhlasím, aby zůstala ve městě; řekla jsem mu, že ano; takže jsem k ní hned poslala Préfontaina, aby jí vyřídil mou poklonu, a ten mi ji přivedl, a myslím, že byla se mnou velmi spokojena. Vídala jsem ji často, jak u sebe, tak v klášteře, kde bydlela. Dostala zprávu, že jeden z jejích synů je nemocen; poslala pro Préfontaina, aby se dozvěděla, zda souhlasím, aby odjela, a aby mě požádala o průvodní list: což jsem jí povolila. Přišla se se mnou rozloučit; vzkázala jsem k vojsku, aby ji doprovodili a prokázali jí všechny možné zdvořilosti.

⁴³ Markýzou ze Sourdis byla Jeanne de Montluc, která zemřela v Paříži 2. května 1657. – Její otec Adrien de Montluc (Monluc), hrabě z Carmainu, zvaný z Cramailu (1571–1646), vnuk maršála Blaise de Montluc, byl duchaplný dvořan a literát; v letech 1635 až 1643 byl vězněn v Bastile. Zemřel roku 1646 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁴⁴ Élisabeth Turpinová, zemřela 28. listopadu 1658.

⁴⁵ Patrně orléanský biskup Alphonse d'Elbène (viz výše), od něhož se Mademoiselle o paní Le Tellierové právě dozvěděla; svého otce, který byl tehdy v Paříži, Mademoiselle ve vlastním textu nazývá vždy Monsieur.

Kapitola XI (1652)

Nazítří po mém příjezdu,¹ což byl Zelený čtvrtek, mě přišli v sedm hodin vzbudit, abych se šla projít ulicemi a předešla tak pokusu, který chtěl učinit strážce pečeti,² aby vstoupil do města s radou. Ve velkém spěchu jsem se oblékla a poslala jsem pro starostu města a pro pana guvernéra,³ aby mě doprovodili. Protože byly v ulicích nataženy řetězy, nechtěla jsem, aby je spouštěli: šla jsem pěšky na mši do kostela Sainte-Catherine, který stojí nedaleko mostu. Když jsem ji vyslechla, šla jsem se projít na most a vystoupila jsem na věžičky na jeho konci, které hledí na Portereau, předměstí na té straně; potom jsem uviděla pana z Champlâtreux,⁴ který se procházel před augustiniánským klášterem s množstvím dvořanů. Protože jsem měla s sebou mnoho důstojníků našich vojsk, s potěšením jsem je dala vidět, aby bylo vidět jejich modré šerpy a aby se tím dalo najevo, že v Orléans jsem paní já. Všechny lid, který byl na mostě, křičel: „Ať žije král, princové, a pryč s Mazarinem!“ Lidé z Portereau odpovídali totéž; ty výkřiky tak neustávaly a myslím, že je slyšel i strážce pečeti, který byl odtamtud čtvrt míle. Stráž na mostě vypálila salvu, načež ty výkřiky zesílily, stejně jako stráž, které jsem dala posílit, protože jsem je shledala příliš slabými: mazarinovci tak poznali, že už nemají v co doufat.

Král toho dne odjel z Cléry přenocovat do Sully. Obědvala jsem u pana biskupa,⁵ muže zasloužilého, s jehož jednáním během té cesty jsem měla velký důvod být spokojena. Když jsem byla u něho, přinesl mi generální poručík, který byl velký mazarinovec, dopis, jež dostal od strážce pečeti, protože věděl, že jsem se dozvěděla, že ho dostal; spálila jsem ho a zakázala jsem mu na něj jakkoli odpovídat. Dala jsem v jednom hostinci zabavit koně, které koupil komisionář nepřátelského vojska; zkrátka jsem jednala s neomezenou mocí. Šla jsem na radnici, kde jsem nařídila, aby se konalo shromáždění. Mezitím jsem poslala Flamarense⁶ na předměstí, aby tam rozprávěl s panem z Nemours, který tam přijel, jak jsme se dohodli v Toury; totéž udělal předešlého dne, a pan z Beaufortu také; ale měla jsem příliš mnoho práce, abych tam mohla jet. Očekávali tam také pana z Beaufortu a řekla jsem Flamarensovi, aby mi přišel povědět, až tam dorazí, abych s nimi mohla jít promluvit.

Když jsem byla na radnici, usazená ve velkém křesle, a viděla jsem, jak se rozhostilo hluboké ticho, aby mě vyslechli, přiznávám, že jsem byla v krajních rozpacích, já, která jsem nikdy veřejně nemluvila a byla jsem velmi nevědomá; ale nutnost a rozkazy Monsieura mi dodaly jistoty i schopnosti dobře se vyjádřit. Začala jsem tedy:

„Jeho královská Výsost, protože nemohla opustit velké a důležité záležitosti, které má v Paříži, se domnívala, že vám nemůže poslat osobu, která by jí byla dražší než já a k níž by mohla mít větší důvěru, neboť mám tu čest být tím, čím jí jsem, aby vás chránila proti zlým úmyslům kardinála Mazarina, anebo aby s vámi zahynula, nebude-li se možno ubránit. Jeho královská Výsost je nejen přesvědčena o horlivosti, kterou máte pro její službu a pro zachování této země, ale nařídila mi také, abych vám dala najevo, že při této příležitosti jsou jí vaše vlastní zájmy stejně drahé jako její a že jsou tak spjaté, že by bylo nesnadné je oddělit. S velkou bolestí se dozvěděla o výtržnostech, kterých se vojska dopustila v Blois a v okolí, a velmi těžce nese, že pomsta kardinála Mazarina proti ní dopadá na tolik nevinných lidí, kteří se stávají jejími oběťmi.

Jeho královská Výsost nepochybuje, že kdyby to vojsko vstoupilo do Orléans, nakládalo by s tímto městem s mnohem větší přísností, protože je to hlavní město apanáže a město, jehož jméno Jeho královská Výsost nese; a protože by ji všechno, co by se tu stalo, citelněji zasáhlo, poslala mě, abych

¹ Jak bylo řečeno výše (kap. X), vstoupila Mademoiselle do Orléans 27. března 1652.

² Strážcem pečeti byl Mathieu Molé (viz výše, kap. IX).

³ Jak bylo řečeno výše (kap. X), byl tehdy guvernérem Orléanska Charles d'Escoubleau, markýz ze Sourdis a z Alluye.

⁴ Jean-Édouard Molé, syn prezidenta Mathieua Molého (viz výše, kap. IX). Roku 1657 byl přijat za prezidenta parlamentu (*président à mortier*) a zemřel roku 1682. – Narodil se roku 1615 a byl původně radou parlamentu; 21. srpna 1651 vysvobodil koadjutora Gondiho, kterého La Rochefoucauld sevřel ve dveřích Justičního paláce. Zemřel přirozenou smrtí.

⁵ Jde o orléanského biskupa Alphonse d'Elbène (viz výše, kap. X).

⁶ Hrabě z Flamarin neboli Flamarens byl komořím Gastona Orléanského. Padl v bitvě u brány Saint-Antoine (2. července 1652). – V kap. X i v líčení bitvy u brány Saint-Antoine ho Mademoiselle nazývá markýzem z Flamarens; Chérueľův titul hraběte je patrně nepřesný.

hájila čest, majetek a životy jeho obyvatel a abych k jejich zachování při všech příležitostech nasadila svůj vlastní; a protože jedinou cestou, jak toho dosáhnout, je nevpustit sem společného nepřítele, najdou se snad mezi vámi někteří, kdo by se domnívali, že by odepřením brány králi porušili svou povinnost: sloužit mu v tomto případě však znamená zachovat mu nejkrásnější a nejdůležitější město jeho království. Kdo neví, že v králově věku nemá mít v jeho radách nikdo větší podíl než Monsieur a pan Princ, protože na státu a na jeho zachování nemá nikdo větší zájem? Stačí tedy jen zdravý rozum, aby člověk poznal, že je třeba držet s jejich stranou a že je to strana králova, i když on sám v ní není; a právě to působí všechna naše nynější neštěstí, že ho vidíme v rukou cizince, který myslí jen na své zájmy a nedbá ani o krále, ani o stát.

A nyní se nemají poslušat rozkazy, které vycházejí od něho a v nichž zneužívá jména krále, nýbrž rozkazy Jeho královské Výsosti, v jejichž rukou mají právem být králova osoba i jeho autorita. Vy jste jí povinni poslušností víc než celá ostatní Francie, pro čest, kterou máte, že jí náležíte. Jeho královská Výsost mi nařídila, abych vám vyjádřila, že je spokojena s dobrým smýšlením, které k ní chováte, abych vás požádala, abyste v něm setrvali, a abych vás ujistila o její ochraně a dobré vůli, neboť doufá, že se jí dostane důkazů té vaší. Jeho královská Výsost mi také nařídila, abych vám řekla, že protože soudí, že blízkost jejího vojska a vojska pana Prince, které je s ním spojeno, by mohla město nějak obtěžovat, nařídila mi, abych je co nejdříve vzdálila; a proto jsem vzkázala pánům vévodům z Nemours a z Beaufortu, aby za mnou přijeli a abych se s nimi o tom poradila.“

Ti páni⁷ mi dali vzkázat, že by byli rádi, kdyby důstojníci, kteří byli ve městě, z něho odešli, protože jim myslím buvolí kabátce nahánějí strach; takže jsem jim potom řekla, že si přeji, aby dali ve městě vyhlásit mým jménem vyhlášku, neboť jsem soudila, že rozkazu města by se neuposlechlo, aby všichni ti důstojníci vojsk do čtyřiařiceti hodin odešli, ledaže by byli nemocní nebo že bych jim dala svolení zůstat, abych jim tak dala najevo, že se chce vzdálit všechno, co by jim mohlo být podezřelé; že je prosím, aby napříště nic nedělali bez mé účasti; že já ze své strany nebudu nic dělat bez jejich a že chci mezi námi nastolit největší důvěru. Poděkovali mi a potom jsem odešla.

Když jsem vycházela, uviděla jsem okna vězení na radnici plná našich vojáků, kteří mě prosili o svobodu. Zeptala jsem se těch pánů, kteří mě doprovázeli, co udělali; řekli mi, že jsou obviněni z několika věcí. Nabídla jsem jim, že je dám všechny oběsit na veřejných náměstích města; odmítli to a všechny mi je vydali. Ještě týž večer jsem je poslala k vojsku a tam jim dali vrátit zbraně a koně; byli mezi nimi totiž jezdcí a bylo jich čtyřicet až šedesát.

Když jsem se vrátila do svého domu, zeptala jsem se těch pánů, jak jsou se mnou spokojeni; před odchodem na radnici mi totiž říkali, že by bylo dobré dohodnout se, co řeknu. Řekla jsem jim: „Vím, o čem mám mluvit; kdybych o tom přemýšlela, nedokázala bych nic kloudného; musím říkat všechno, co mi přijde na mysl, a především se postavte za mne; kdyby se na mě totiž někdo díval, nevěděla bych už, kde jsem.“ Řekli mi, že bylo dobře znát, že jsem je neviděla, a že jsem mluvila velmi dobře.

Vrátila jsem se do svého domu, abych tam čekala na zprávy od pánů z Beaufortu a z Nemours; žádné nepřicházely, což mě velmi znepokojovalo. Pozdě večer mi pan z Beaufortu vzkázal, že nemohl přijet, protože zaútočil na Jargeau. To mě velmi rozhněvalo; udělal to na svou hlavu, aniž o tom mluvil s panem z Nemours. Ten čin byl velmi statečný, ale tak málo hodný vojevůdce, protože byl proveden v nevhodnou chvíli, že o něm nepovím nic jiného, než že jsme chtěli uchovat most, který jsme pak zbořili.

Ztratili jsme tam dost lidí, mezi jinými pana barona ze Sirot,⁸ muže dobrého rodu, zásluh a pověsti

⁷ Jde zde o městské úředníky Orléans.

⁸ Ve starých vydáních bylo toto jméno nahrazeno jménem barona z Vitaux. Sirot je velmi známý svou slavnou úlohou u Rocroi, jak Mademoiselle připomíná v dalším textu. Pod jeho jménem vyšly Paměti s tímto názvem: *Mémoires et vie de messire Claude de Létouf, chevalier, baron de Sirot, lieutenant général des camps et armées du roi* (Paměti a život pana Clauda de Létouf, rytíře, barona ze Sirot, generálporučíka královských táborů a vojsk; 2 sv. in-12, Paříž 1683). – Claude de Létouf, baron ze Sirot (1606–1652), velel u Rocroi (19. května 1643) záloze, jejíž protiútok zachránil levé křídlo a obrátil průběh bitvy. Zemřel na jaře 1652 v Orléans na následky zranění do brady, které utrpěl koncem března 1652 při útoku Beaufortova vojska na Jargeau. Prameny se rozcházejí: Benjamin Priolo píše, že padl v boji u Gien; Mademoiselle, která ho dala do Orléans přenést, uvádí Jargeau a smrt v Orléans.

mezi vojáky. Utrpěl tam zranění do brady, na něž o několik dní později zemřel v Orléans. Dala jsem ho tam přenést, aby se mu dostalo lepšího ošetření; ale všechna péče, kterou mu bylo možno věnovat, nebyla k ničemu. Byl to muž, který od mládí vyrůstal ve vojscích císaře v Německu; z toho lze posoudit jeho válečnou zkušenost; dostalo se mu tam dost neobyčejné pocty, hodné zmínky, jaké se dostalo jen málokomu: v bitvách vystřelil z pistole proti třem králům, totiž českému, polskému a švédskému;⁹ a tomu poslednímu dokonce prostřelil klobouk.

Lékaři říkali, že zemřel ze zármutku. Byl to muž zjizvený mnoha ranami, který velmi dlouho sloužil králi; a dokonce v bitvě u Rocroi velmi přispěl k vítězství, nakolik tam mohli posloužit důstojníci, kteří mají velitele tak statečného, tak velkého vojevůdce a tak bdělého, jako je pan Princ. Potom nebyl odměněn, jak by si zasloužil; odešel ze služby a odebral se domů do Burgundska, odkud si ho Monsieur povolal. Když bylo naše vojsko v Beauce, jak jsem řekla, bylo velmi dobře schopno něco podniknout; naše hlídky dojížděly až k Blois a šířily velký strach. Pan ze Sirot¹⁰ chtěl, aby se podniklo něco významného, a věřil, že pan z Beaufortu bude dbát jeho rad; což neudělal. Myslím také, že měl od Monsieura rozkaz nic nepodnikat. Ten dobrý muž se velmi mrzel, že nemůže ukázat, jak je ve válce schopný. Jargeau se nepodařilo dobýt ani podruhé, takže to všechno způsobilo jeho smrt víc než jeho zranění. Zemřel velmi křesťansky a s velkou odhodlaností. Postarala jsem se, aby se mu dostalo všech pohřebních poct, jaké byly možné, a dala jsem ho pohřbít v kostele Saint-Pierre-Ensentelée na Martroy¹¹ v Orléans. Dali mu náhrobní nápis, o kterém mnozí věřili, že jsem ho dala zhotovit já, protože je velmi frondérský; ale viděla jsem ho až dlouho potom.

Ale vraťme se k panu z Beaufortu: hněv, který jsem na něho měla, jsem si vylila na Briletovi, kterého mi poslal; řekli mu, aby o tom nic neříkal svému pánovi, jemuž jsem vzkázala, aby za mnou nazítří přijel, a panu z Nemours také. Když jsem od nich ráno dostala zprávu, rokovalo se o tom, zda mám pánům z města navrhnout, aby je vpustili; usoudila jsem, že to není vhodné a že by to v nich vzbudilo nějaké podezření, kdyby se do města vpustili naši generálové v doprovodu všech důstojníků, které nemohli nevézt s sebou; takže ta nesnáze byla vyřešena mým rozhodnutím jet si s nimi promluvit na předměstí. Z toho vznikla jiná: ti páni pochybovali, zda mám vyjít z města, ze strachu, že by mě nepustili zpátky. Já jsem o tom nepochybovala a byla jsem si jista, že mě zpátky vpustí, a že tedy nemám nijak váhat vyjít; a že při malé shodě, která mezi našimi generály panovala, nepřijmou jistě žádné rozhodnutí jinak než v mé přítomnosti; a že pochod vojska je věc tak nutná, že tam bezpodmínečně musím jet a dát o něm rozhodnout; a že abych rozptýlila všechna podezření, sesednu u městské brány; když tam nechám svůj kočár a své gardisty, nebude se čeho obávat.

Poslala jsem pro pány z města a řekla jsem jim: „Protože nechci nic dělat bez vaší účasti, chtěla jsem vás uvědomit, že jedu na předměstí Saint-Vincent za pány vévody z Beaufortu a z Nemours, abych dala vojsku hned zítra vytáhnout; a i když jsem si myslela, že byste je rádi viděli, nechtěla jsem to navrhnout, z obavy, že kdyby s nimi prostý lid viděl mnoho důstojníků, mohlo by to v něm vzbudit nějaké podezření.“ Poděkovali mi za mou laskavost; hned jsem odjela a u brány jsem provedla, co jsem si předsevzala. Pan hrabě z Fiesque a Gramont zůstali v bráně, aby rozprávěli s panem starostou a několika konšely. Vstoupila jsem do jednoho velmi ubohého domu, zbaveného všeho, kam všichni ti páni dorazili hned po mně. Pan z Beaufortu mě pozdravil dost chladně; pan z Nemours mi složil spoustu poklon k tomu, co se stalo při mém vstupu do města, stejně jako všichni důstojníci, kteří tam byli.

⁹ Tři králové, o nichž Mademoiselle v této pasáži mluví, jsou Fridrich V., český král, Vladislav VII., polský král, a Gustav Adolf, švédský král. – Polský král se správně jmenoval Vladislav IV. (Chéruel ho mylně nazývá Vladislavem VII.). O Fridrichu V. Falckém a o Vladislavu IV. Vasovi viz výše, kap. IV. Gustav II. Adolf (narozen 19. prosince 1594 ve Stockholmu), švédský král, padl 16. listopadu 1632 (6. listopadu podle juliánského kalendáře) v bitvě u Lützen, když se při jezdeckém útoku v mlze a dýmu oddělil od svých jezdců.

¹⁰ Stará vydání mají na tomto místě Monsieur (Gaston Orleánský) místo pana ze Sirot. Tím se tato pasáž stala nesrozumitelnou, protože Gaston u vojska nebyl a vévoda z Beaufortu by se mu v žádném případě nemohl postavit na odpor. O dva řádky níže se mluví o rozkazech, které dal Monsieur Beaufortovi, aby nic nepodnikal. To je v naprostém rozporu s tím, co se řeklo předtím, když se pan ze Sirot nahradil Monsieurem.

¹¹ Martroy je náměstí v Orléans. Jméno *martroy* pochází patrně z toho, že to bylo popraviště. V Orléans byly dva kostely zasvěcené svatému Petrovi; jeden z nich se jmenoval Saint-Pierre-Ensentelée. Mademoiselle píše *Ensentelay*.

Když jsme chvíli mluvili o mém dobytí, řekla jsem jim, že je třeba mluvit o věcech, kvůli nimž jsme přijeli; takže všichni, kdo se neúčastnili porady, odešli, a zůstali jen páni z Nemours a z Beaufortu, baron z Clinchampu, generálporučík cizích vojsk, hrabě z Tavannes, který byl generálporučíkem vojska pana Prince, a polní maršálové obou vojsk: Coligny,¹² Raré, Languey, Valon a Villars-Orondate;¹³ hrabě z Hollacu a Saumery jimi nebyli. Protože však první velel cizímu pluku Jeho královské Výsosti a druhý jejímu pěšímu pluku, ráda jsem je přizvala. Byl tam také Gouville, bitevní maršál vojska pana Prince; účastnili se také páni z Rohanu a Flamarens; paní z Fiesque, z Bréauté a z Frontenacu byly v jednom koutě, a s nimi páni z Croissy a z Bermontu. Clérambault se nechtěl porady účastnit, ačkoli byl polním maršálem, protože sloužil v Guyenne. Pradine, Préfontaine a La Tour byli rovněž v druhém koutě místnosti.

Hlavní otázkou bylo, kterým směrem vojsko potáhne. Valon hlasoval první pro Montargis; Clinchamp byl téhož mínění. Tavannes radil jít přes řeku u Blois, a pan z Nemours také; ten se velmi rozhněval na ty, kdo byli opačného názoru; chtěl, aby se řeka překročila za každou cenu, ačkoli mi slíbil opak. Málem jsem mu to řekla; rozzuřil se na mne strašlivě; stáli jsme, pan z Beaufortu, pan z Nemours a já, opření o starou dřevěnou truhlu, a Clinchamp, který nemohl pro staré zranění dlouho stát, seděl na pelesti.

Když všichni řekli svůj názor, zeptala jsem se těch pánů radů na jejich mínění. Zprvu to odmítli s tím, že to není jejich řemeslo; na což jsem odvětila, že není ani mým; takže se dali mým přemlouváním pohnout a přidali se k většinovému mínění, které bylo mým; i já jsem totiž hlasovala. Snadno se usoudí, že to nebylo dobře, neboť slečny obvykle o válce mluví špatně; ale ujišťuji vás, že v tom, jako v každé jiné věci, řídí všechno zdravý rozum, a že když ho člověk má, není dámy, která by dobře nevelela vojskům. Rozhodla jsem pro Montargis jako pro nejlepší, protože se šlo do velmi dobrého kraje, kde se vojska dobře užívají; že kdyby se tam přišlo dost brzy, bylo by možné poslat lidi do Montereau; že by se tak stali pány řek Loiry a Yonne a že by se tím odřízla cesta dvoru, kterému by se zabránilo jet do Fontainebleau; že mínění pro Blois se mi zdá špatné, protože by se šlo do kraje, kde nepřátelské vojsko bylo tři týdny a všechno vyplenilo; a že dát nepřítelům náskok deseti dní pochodu, když je bylo možné odříznout, se mi nezdá správné rozhodnutí; že všichni byli pro Montargis a že je třeba bezpodmínečně jít tam.

Pan z Nemours začal klít a láteřit, že se opouští pan Princ a že kdyby jednal správně, oddělil by se od Monsieura. Řekla jsem mu, že věřím, že pan Princ by ho za to, co říká, odsoudil, a že by se neměl tak rozčilovat nad věcí, která není proti zájmům pana Prince, jež jsou mi stejně drahé jako jemu. Řekla jsem mu všechno, co jsem mohla, abych ho přivedla k rozumu: vyhrožoval mi, že odejde; poprosila jsem ho, aby mě uvědomil, až to bude chtít udělat, protože když jsou nepřátelé blízko a silní, je dobré brzy vědět, zda se chce oddělit od vojsk Monsieura; že nechci, aby překročila řeku, a že se postarám, abych je umístila na bezpečném místě. Byl tak rozhněvaný, že nevěděl, co mluví; znovu začal láteřit a klít, že se pan Princ klame a že dobře ví, kdo to dělá. Pan z Beaufortu se ho zeptal: „Kdo to je?“ Odpověděl mu: „Vy.“ Načež se oba udeřili. Protože jsem však měla hlavu obrácenou a mluvila jsem s Clinchampem, neviděla jsem, kdo udeřil první; od těch, kdo tam byli, jsem se dozvěděla, že to byl pan z Beaufortu, a to je příčinou toho, co se stalo potom; tasili meče a lidé se na ně vrhli, aby je od sebe odtrhli.

V tu chvíli vstoupili všichni, kdo byli venku: byl to strašlivý hluk a zmatek, nad nímž se pan z Clinchampu velmi podivil. U cizinců se totiž chová větší úcta k lidem, jimž se úcta patří. Pan z Nemours nechtěl za nic na světě dát svůj meč nikomu jinému než mně, a to s velkou nevolí; dala jsem

¹² Patrně (?) Jean de Coligny-Saligny (25. prosince 1617 Saligny – 16. dubna 1686), důstojník pana Prince, od roku 1649 podplukovník (*mestre de camp lieutenant*) pluku Enghien, za Frondy polní maršál povstaleckého vojska, později Condého odpůrce; roku 1650 se s hrabětem z Tavannes zavřel v Seurre (Bellegarde) (viz výše, kap. VII). Roku 1664 velel francouzskému sboru, který se podílel na vítězství nad Turky u Svatého Gotthardu. Zemřel 16. dubna 1686 (příčina smrti v pramenech neuvedena). Nezaměňovat s Gaspardem z Coligny, vévodou z Châtillonu (viz výše, kap. VI).

¹³ Tento Villars, který zemřel roku 1698, vděčil za jméno Orondate neboli Orondat své statečnosti a kráse. Orondat je postava z románu *Cyrus*, proslulá svým pěkným vzhledem, která okouzlovala všechny hrdinky románu. Saint-Simon vyprávěl, za jakých okolností Villars k té přezdívce přišel (Paměti Saint-Simonovy, vyd. Hachette, sv. II, s. 104). – Pierre de Villars (1623 Paříž – 20. března 1698 Paříž), otec pozdějšího maršála Clauda-Louise-Hectora de Villars, později diplomat, v letech 1679–1681 vyslanec v Madridu. Zemřel 20. března 1698 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena). Nezaměňovat s Pierrem de Villars, advokátem v Bordeaux a vůdcem Ormée.

ho poručíkovi gardy Monsieura, který byl se mnou, stejně jako meč pana z Beaufortu, kterého jsem odvedla do jedné zahrady; poklekl přede mnou a s veškerou možnou lítostí mě prosil o odpuštění, že se ke mně zachoval neuctivě. Pan z Nemours nic takového neudělal; byl totiž celou hodinu v takové zuřivosti, že nic se jí nevyrovnalo. Domlouvala jsem mu a říkala jsem mu, že ten čin je pro stranu tou nejnevýhodnější věcí na světě a že se nepřátelé budou radovat, jako by nad námi dosáhli velkého vítězství;¹⁴ aby při této příležitosti ukázal horlivost, kterou má pro službu pana Prince, a obětoval svou vášeň jeho zájmům. Nic neslyšel.

Na druhé straně jsem byla velmi znepokojena, když jsem viděla, že je už hodinu noc a že se mám vrátit do města, kde se mohou měšťané vylekat, a bylo dost důvodů se toho obávat; přesto jsem nechtěla odjet, dokud je nesmírím. Nakonec Coligny a Tavannes na pana z Nemours tak naléhali, že s velkou námahou dosáhli toho, že se mi omluví. Poprosila jsem ho, aby objal pana z Beaufortu; slíbil mi to velmi nevlídně; ale bylo třeba vzít od něho, co se dalo. Šla jsem pro pana z Beaufortu a oběma jsem řekla všechno, co jsem soudila, že by si měli říct, abych jim zabránila mluvit, protože jsem dobře věděla, že pan z Nemours by neřekl, co jsem říkala za něho. Pan z Beaufortu projevil panu z Nemours největší něhu a velkou bolest, že se rozkřikl na svého švagra; ten druhý mu nic neřekl a objal ho, jako by objal lokaje. Něha pana z Beaufortu došla až k slzám, čemuž se společnost trochu zasmála, a já první ze všech; což jsem neměla dělat, ale nedokázala jsem se ubránit. Když jsem tedy viděla, že se věci trochu urovnaly, opustila jsem je a nařídila jsem všem důstojníkům, aby každý střežil svého generála a aby je neposlouchali, dokud se zcela neusmíří, a přikázala jsem jim, aby se přičinili o jejich dobrou shodu.

Vrátila jsem se do svého města, kde jsem zastihla množství měšťanů, kteří byli nadšeni, že mě opět vidí, a ani jeden se nezeptal, proč jsem se tak zdržela, ani neprojevil nedůvěru kvůli mému pobytu na předměstí; přesto jsem to řekla předním z nich, jako bych je o tom chtěla zpravit. Jakmile jsem byla doma, vypravila jsem kurýra k Monsieurovi, abych mu oznámila všechno, co se stalo. Nazítří jsem poslala vojsku rozkaz k pochodu a to vytáhlo den nato hned za úsvitu. Napsala jsem pánům z Nemours a z Beaufortu, abych je poprosila, aby spolu žili v dobrém; poslali mi kurýra, aby mě ujistili, že uposlechli mých rozkazů, jak v tom, tak v pochodu; a pan z Clinchampu mi vzkázal, že spolu obědvali.

Na Bílou sobotu¹⁵ mi ráno přišli říct, že v Saint-Mesmin jsou děla, která připlula po řece z Blois, a že se čeká na prostředky, jimiž by se dopravila k vojsku a doprovodila. Okamžitě jsem poslala pro ty pány a řekla jsem jim: „Tady je příležitost: musíme do Saint-Mesmin; pojedu na koni a všichni moji kočároví koně poslouží k tomu, aby sem ta děla přivezli. Všichni moji lidé sednou na koně: bude to sto dobrých, dobře jízdnicích mužů; vezmu dvě stě mušketýrů z města, doprovod tak bude dost silný a jejich děla budeme mít.“ Dali se všichni do smíchu, když viděli, jakou mám chuť něco podniknout; nic se mi nezdálo nemožné. Řekli mi, že kdybych měla vojsko, dalo by se to udělat, ale že když žádné nemám, je to nesnadné; což mě velmi mrzelo.

Týž den jsem dostala odpověď Jeho královské Výsosti na dopis, který jsem jí napsala, a ta mi způsobila velkou radost něhou, jíž se mi zdála naplněna; proto jsem povinná ji sem vložit:

„Má dcero,

můžete si pomyslet, jakou radost jsem měl z činu, který jste právě vykonala: zachránila jste mi Orléans a zajistila Paříž; je to radost veřejná a všichni říkají, že váš čin je hoden vnučky Jindřicha Velikého. O vašem srdci jsem nepochyboval; ale při tomto činu jsem viděl, že jste měla víc rozvahy než rady.¹⁶ Řeknu vám ještě, že mám radost z toho, co jste vykonala, stejně kvůli vám jako kvůli sobě. Napříště mi

¹⁴ Z dopisů Mazarinových agentů je skutečně vidět, že tuto zprávu spěchali rozšířit. Jeden z nich píše Mazarinovi 31. března 1652: „Vaše Eminence ví o hádce pana z Beaufortu a pana z Nemours, kteří proti sobě v přítomnosti Mademoiselle tasili meče. Monsieur poslal této noci Raré, aby je usmířil; což bude dost nesnadné, protože k sobě už dlouho nechovají náklonnost.“

¹⁵ Pasáž od slov „Na Bílou sobotu“ až po „což mě velmi mrzelo“ není ve vlastnoručním rukopisu Mademoiselle. Zdá se nezbytná pro srozumitelnost textu; proto jsem se rozhodl ji ponechat. Ostatně je v rukopisu Mademoiselle odkazovací znaménko a je pravděpodobné, že tato pasáž byla opsána na volný list, který se ztratil.

¹⁶ Ve starých vydáních byla tato věta změněna a nahrazena zcela jinou myšlenkou: „ale při tomto činu jsem viděl, že jste měla ještě víc rozvahy než odvahy.“ Věta, jak jsem ji otiskl, je přesnou reprodukcí rukopisu.

dávejte důležité věci psát rukou svého sekretáře, z důvodů, které znáte.

GASTON.“

Ten důvod je, že píšu tak špatně, že se mé písmo dá přečíst jen s největší námahou.

Po svém příjezdu do Orléans jsem dostala spoustu stížností od měšťanů a šlechticů z okolí na výtržnosti vojáků, kteří prý rolníkům brali dobytek a koně, bili je, zkrátka páchali všechna myslitelná násilí, jak se říkalo; pálili sedlákům chodidla, aby z nich vymámili peníze, zkrátka všechny ty báchorky, které se vyprávějí venkovským ženuškám. Protože jsem velmi citlivá k bídě chudých, dojalo mě to, a protože velmi miluji spravedlnost, obojí mě přimělo dát provést velká pátrání, abych tomu učinila přítrž. Dobytěk a koně se našli v ubikacích a dali se vrátit, a rolníci se čtyřicet hodin po mém příjezdu vrátili ke svým pluhům jako za hlubokého míru; také na trhy se opět jezdilo. Pokud jde o všechny ostatní výtržnosti, ukázalo se, že jsou smyšlené, a dala jsem vrátit všechno až do posledního kuřete; takže se mi na venkově dostalo stejně mnoho požehnání jako ve městě.¹⁷ Sůl¹⁸ se už neprodávala a ostatní královské poplatky se tam už neplatily; ti, kdo je obvykle vybírali, se skryli, protože se báli stejně o své osoby jako o peníze, které už vybrali: a nebylo to bez důvodu, podle příkladu toho, co se už stalo v jiných městech.

Lidé tak pevně věřili, že na ty peníze mám vztáhnout ruku, že mi přišli oznámit, že jsou tam značné částky a že si je mohu vzít; a aby mě o tom lépe přesvědčili, říkali mi, že to mám udělat, abych zaplatila naše vojska a naverbovala nová; že by to byla velká služba straně; že si je dokonce mohu ponechat pro sebe. Nejen že mě ten návrh rozmrzel, ale dokonce jsem se ho zhrozila. První z těch důvodů by na mě snad mohl zapůsobit, nebýt obavy, že by to mohlo poškodit soukromé osoby, které za ty peníze odpovídaly; proto jsem v té věci nic neposlouchala. Dala jsem si zavolat všechny výběřčí, kteří byli ve městě a v okolí, abych je uklidnila a řekla jim, aby se ničeho nebáli; že královské peníze budou v bezpečí; aby ve svých úřadech pokračovali. Vždycky jsem věřila, že je třeba v každé době dávat císaři, co je císařovo; to pravidlo bylo dáno stejně pro panovníky jako pro poddané a jsou povinni se jím řídit stejně. Všechny jsem je ujistila svou ochranou, pod níž znovu začali vybírat všechny královské poplatky, za což mi byli velmi vděční; a byla jsem vděčná i sama sobě, že jsem nezanedbala žádnou ze svých povinností. Bylo tam několik úředníků *presidiálu*,¹⁹ kteří měli příbuzné ve službách kardinála Mazarina a nevěděli, zda mají odejít, nebo zůstat; poslala jsem pro ně a řekla jsem jim, že pokud se do ničeho nebudou plést, nechám je v klidu doma; což udělali, a jsou to počestní lidé, kteří se jmenují Brachetové; jejich strýc jménem Belesbat byl městským výběřčím.

Když jsem se vracela z kompletáře u sester od Svaté Marie, řekli mi, že pan prezident z Nesmond²⁰ a páni radové, poslanci pařížského parlamentu ke králi, kteří mu měli předložit, jak je pro blaho státu nutné vzdát pana kardinála Mazarina, jsou u brány Orléans a už hodinu čekají, až budou vpuštěni. Okamžitě jsem dala rozkaz, aby se tam šlo, a páni z Croissy a z Bermontu jim vyšli naproti. Hned po svém příjezdu mě navštívili a sdělili mi důvod své cesty, ačkoli jsem jej dobře znala. Já jsem jim sdělila všechno, co se v Orléans stalo od chvíle, kdy jsem tam byla, a všechny věci, které jsem měla v úmyslu udělat; což velmi schválili.

Nazítří tam kvůli svátku zůstali, a když byli v mém domě, přišli jim říct, že je tu lokaj od krále, který je

¹⁷ Dopisy, které se dostávaly do Paříže, dokazují, že si lidé hořce stěžovali na výtržnosti, jichž se vojáci dopouštěli v okolí Orléans. V *Deníku Dubuisson-Aubenayově* se čte: „Dopisy z Orléans z 1. dubna paní Cornuelové, obsahující hrozné věci, znásilnění, svatokrádeže a bezbožnosti spáchané v místech kolem toho města.“

¹⁸ Celá pasáž od slov „Sůl se už neprodávala“ až po „Bylo tam několik úředníků *presidiálu*“ ve vlastnoručním rukopisu chybí.

¹⁹ *Presidiálem* se nazýval soud, který bez odvolání rozhodoval spory, v nichž sporná částka nepřesahovala dvě stě padesát liber jistiny nebo deset liber renty. U vyšších částek bylo možné odvolání k parlamentům. *Presidiály* měly také trestní pravomoc: bez odvolání soudily loupeže na velkých silnicích, ozbrojené krádeže, krádeže s násilím a vloupáním, vzpoury a ozbrojená sročení, verbování vojsk bez povolení a zločiny tuláků nebo vojáků na pochodu.

²⁰ François-Théodore de Nesmond byl přijat za prezidenta pařížského parlamentu (*président à mortier*) 20. prosince 1636. Zemřel 25. listopadu 1664. *Tableau du parlement* (Přehled parlamentu) ho charakterizuje takto: „Je zaujatý, jedná zbrkle, oženil se se sestrou pana prvního prezidenta (Guillauma de Lamoignon); je jí ovládan; dal panu prvnímu prezidentovi nad sebou velký vliv, stejně jako abbému, jeho synovi.“ Prezident z Nesmond zemřel za procesu s Fouquetem, jehož byl jedním ze soudců. O jeho smrti viz Conrartovy Paměti. – Narodil se roku 1598. Zemřel v Paříži na růži (erysipel), kterou dostal během Fouquetova procesu (přirozená smrt); den úmrtí se v pramenech rozchází (Chérueť 25., jiné prameny 29. listopadu 1664).

shání s dopisy; odešli, a hned jak je přečetli, poslali mi je ukázat po panu z Bermontu, svém kolegovi, který byl se mnou. Ty dopisy obsahovaly, že jim král nařizuje, aby na něho čekali v Gienu, kam za několik dní dorazí. Ti páni odpověděli, že až budou projíždět Sully, zastaví se tam, aby zjistili, zda by mohli mít tu čest být vyslechnuti Jeho Veličenstvem, a jinak že pojedou do Gienu. Odjeli nazítří; požádali mě o dva z mých gardistů, aby je doprovodili, dokud nedorazí doprovod, který jsem pro ně vzkázala poslat od vojska.

Ti gardisté přinesli zprávu, která mi způsobila velkou radost: byl to příjezd pana Prince k vojsku.²¹ Nemohla jsem tomu uvěřit, tak jsem si to přála; a ze strachu, že by to nebyla pravda, jsem nechtěla, aby se to říkalo. Nazítří, když jsem se probudila, jsem o tom získala jistotu od Guitauta, kterého mi poslal hned, jak dorazil k vojsku, a po němž mi napsal a vyřídil mi všechny možné zdvořilosti a ujištění o službách, jak můžete vidět z jeho dopisu:

*V táboře u Lori 2. dubna 1652.*²²

„Mademoiselle,

jakmile jsem sem dorazil, pokládal jsem za svou povinnost vypravit k vám Guitauta, abych vám vyjádřil vděčnost, kterou cítím za všechny laskavosti, jež mi projevujete, a zároveň se s vámi radoval ze šťastného úspěchu vašeho vstupu do Orléans. Je to čin, který přísluší jen vám a který má nejvyšší důležitost. Prokažte mi tu milost a buďte přesvědčena, že budu vždycky neodlučně oddán zájmům Monsieura a že vám ve vašich vždycky prokážu, že jsem se vši úctou a oddaností, jakou si lze představit,

Mademoiselle,

váš velmi pokorný a velmi poslušný služebník,

LOUIS DE BOURBON.“

Radost, kterou jsem měla z jeho příjezdu, byla velmi velká, neboť jsem doufala, že jeho obvyklé štěstí bude straně prospěšné a že ho v budoucnu při příležitostech neopustí, jak se to stalo v minulosti; což se brzy potom ukázalo. Dala jsem si od Guitauta vyprávět všechny příhody, které je potkaly na cestě: zázrakem unikl královým vojskům, neboť Sainte-Maure ho minul jen o čtvrt hodiny; kdyby byl zajat,²³ bylo by pro Francii velkým neštěstím ztratit prince, který jí tak dobře sloužil a který v tom každý den pokračuje tím, že vede válku proti kardinálu Mazarinovi, aby se ho pokusil vyhnat.²⁴ Je pravda, že služby, které jí nyní prokazuje, se nezdají na pohled takové jako bitvy u Rocroi, Freiburgu, Nördlingenu a Lens²⁵ a nesčetné množství míst, která dobyl; ale úmysly velkých musí být jako tajemství víry. Lidem nepřísluší do nich pronikat; je třeba je ctít a věřit, že vždy směřují jen k blahu a spáse vlasti. Tak je třeba soudit i úmysly pana Prince, neboť je to nejrozumnější člověk na světě.²⁶ V jednom hostinci se se svým převlekem dostal do dost velkých nesnází; hrál totiž sluhu, a když mu řekli, aby osedlal a uzdil koně, nikdy to nedokázal.

Během jeho vězení dostal pan z Vendôme pověřením guvernérství Burgundska, hrabě z Harcourtu

²¹ Condé odjel z Agenu 24. března a 1. dubna byl v čele vojska princů.

²² Mademoiselle píše Lauri místo Lori neboli Lorris v Gâtinais (departement Loiret). Toto místní určení bylo v předchozích vydáních Pamětí Mademoiselle vypuštěno.

²³ Předchozí vydání přidala: „nebyl by dostal pardon“, což je část věty, která ve vlastnoručním rukopisu není. Pozměněn byl i zbytek věty. Mademoiselle neříká, jak bylo otištěno, že by Francie „byla ztratila prince z Condé“, ale jen naznačuje, že by jí hrozilo nebezpečí, že ho ztratí.

²⁴ Tato část Pamětí Mademoiselle byla napsána v době, kdy Condé sloužil ve španělském vojsku.

²⁵ O bitvách u Rocroi, Freiburgu a Nördlingenu viz výše, kap. III; bitva u Lens (20. srpna 1648) viz výše, kap. V.

²⁶ Bylo by zbytečné vyvracet tento podivný názor Mademoiselle na jednání velkých, jejichž úmysly je prý třeba ctít stejně jako tajemství náboženství. Její úsudek o Condém, kterého pokládá za *nejrozumnějšího člověka na světě*, se nebude zdát méně podivný těm, kdo si dají práci přečíst ostatní Paměti z té doby. Z autorů, kteří Condého jednání vyličili v nejnepříznivějším světle, je třeba uvést Colignyho-Salignyho, jehož Paměti vydala Společnost pro dějiny Francie.

guvernérství Normandie²⁷ a maršál z L'Hôpitalu²⁸ Champagne, kde je královským místodržitelem.²⁹ Po jejich propuštění vyměnil pan Princ Burgundsko s panem z Éperonu za Guyenne a princ z Conti dostal zpátky Champagne, dokud vévoda z Enghien nedosáhne věku, aby ji mohl převzít; panu princ z Conti totiž patří Berry. V té době byla v Palais-Royal v přítomnosti Jejich Veličenstev uzavřena smlouva pana vévody z Enghien s mou sestrou, slečnou z Valois, třetí dcerou Monsieura z druhého manželství. Znovu jsem se zmínila o té výměně guvernérství, protože by nebylo možné pochopit, jak to, že panu Princ, ačkoli nebyl zadobře s dvorem, dovolili projet celou Francií, aby jel do Bordeaux; a protože už dlouho mluvil o tom, že tu cestu podnikne, aby tam byl přijat, nikoho to nepřekvapilo. Dal zhotovit nosítka pro svůj slavnostní vjezd, nejnádhernější na světě. Protože ještě nosil smutek, byla černá, celá protkaná stříbrem, a jeho kočár také.

Kromě výhod, v něž bylo možné z příchodu pana Prince doufat, byl, jak jsem už řekla, krajně nutný, protože páni vévodové z Beaufortu a z Nemours byli smířeni jen navenek, a ne v srdci. To mezi nimi neustále vyvolávalo spory, které působily rozkoly a stranicví mezi důstojníky a vnesly do myslí cizinců taková podezření, že byli skoro všichni připraveni odejít; a aby tomu odpomohli, pan z Clinchampu a ostatní generální důstojníci se rozhodli poslat mě prosit, abych přijela k vojsku, aby se jim všechny věci zdály dít s mou účastí, a že jen to by mohlo obnovit důvěru cizinců, kteří ke mně měli velkou důvěru. Ne že by ti páni generálové od té doby, co jsem byla v Orléans, cokoli dělali na svou hlavu: každý den ke mně posílali podávat zprávu o všech věcech, a já jsem nařizovala, co se mi líbilo. Pan z Clinchampu tam také každý den posílal a dbal pečlivěji než lidé Monsieura, aby mi prokazoval všechnu úctu a povinnosti; a když jsem posílala důstojníky jako ochranné strážce, aby chránili domy nebo vesnice, posílala jsem raději ty od pana z Clinchampu než naše.

Bůh je vysvobodil z nesnází, v nichž byli, tím, že jim poslal generála, nejschopnějšího a nejzkušenějšího, jaký je na světě. Při příjezdu ho zastavila stráž; nelíbilo se mu, že ho nenechávají projít, a nechtěl říct, kdo je. Jeden německý plukovník jménem Vestrein,³⁰ který měl stráž, když přijel, vytušil, že je to pan Princ, sesedl z koně a objal mu kolena. Okamžitě se to dozvědělo celé vojsko a byla to největší radost na světě. Usoudil, že je nutné svolat poradu, aby se rozhodlo, co dělat, protože dobře viděl, že na stanovišti, kde byli, nelze zůstat déle, jak kvůli místu, tak kvůli prospěchu věci.³¹ Pan z Nemours, který věřil, že změně všechno, co bylo rozhodnuto, a že se přikloní k jeho mínění, mu vyprávěl všechno, co se stalo na předměstí Orléans. Pan Princ řekl, že rozhodnutí přijatá na poradě, které jsem byla tak laskavá se zúčastnit, se musí dodržet, i kdyby nebyla dobrá; ale že ta, která byla přijata, jsou taková, že by se ani švédský král nemohl rozhodnout lépe, a že on sám by to udělal, i kdybych to nebyla nařídila; čímž byl pan z Nemours velmi zaskočen; takže dal okamžitě vytáhnout a táhl přímo na Montargis.

Když tam vojsko bylo předtím, nechal tam pan z Beaufortu sto mušketýrů Výsosti (tak se totiž říká plukům Monsieura) a padesát jezdců³² z jejího jízdního pluku, takže se věřilo, že ti lidé jsou pány Montargis; a já jsem poslala obyvatelům a guvernérovi rozkaz, aby tam vojsko přijali, takže pan Princ, když se to dozvěděl, nepochyboval, že tam bude přijat; ale lidé Monsieura, kteří jsou málo prozíraví a ne vždycky myslí na to, co dělají, dali panu Faurovi, který tam byl guvernérem, rozkaz Monsieura, aby poslal mušketýry a jezdce zpátky k vojsku.

Při odjezdu dali Monsieurovi sekretáři mému sekretáři blankety podepsané Jeho královskou Výsostí,

²⁷ Ve vlastnoručním rukopisu stojí: „A guvernerství Normandie hrabě z Harcourtu.“

²⁸ François de L'Hospital, hrabě du Hallier (1583 – 20. dubna 1660), maršál Francie od 20. dubna 1643; u Rocroi (1643) velel levému křídlu a byl raněn do paže. Od roku 1649 byl vojenským guvernérem Paříže, roku 1655 se stal generálním guvernérem Champagne. Zemřel 20. dubna 1660 v Paříži (přírozená smrt).

²⁹ Královskými místodržiteli (*lieutenants de roi*) se nazývali guvernéři důležitých měst, obvykle přístavů a pevností, kteří podléhali jen králi. Na guvernérech provincií nijak nezáviseli a byli do provincií dosazeni proto, aby oslabovali jejich moc.

³⁰ Jméno tohoto německého důstojníka se velmi těžko luští. Dalo by se číst také Vesfoun, Vestoun, Vestran nebo Vestrun. Jisté je, že Mademoiselle nenapsala d'Estouan, jak mají stará vydání jejich Pamětí.

³¹ V rukopise stojí: „ať už kvůli místu, nebo kvůli rovnosti záležitostí“.

³² Ve staré organizaci vojska se jezdcům říkalo *maîtres* (páni), protože je původně doprovázeli zbrojnoši a lučištníci a bojovali jako pán neboli *maître* doprovázený svými vazaly. Kdo se o tom chce přesvědčit, stačí, aby prostudoval organizaci ordonančních kompanií z doby Karla VII.

aby jich užíval, kdy to uznám za vhodné, takže jsem jich zpočátku někdy posílala. Byl to tedy jeden z nich, který jeden gardista donesl do Montargis; zastihl ta vojska teprve ráno odtáhlá, takže při zprávě o příchodu vojska nastal ve městě jakýsi strach; a Mondreville, šlechtic z toho kraje, který je člověkem pana kardinála, využil toho zděšení, aby je přiměl zavřít brány, takže pan Princ zastihl věci ve stavu, který popisují. Vzkázal jim, aby otevřeli brány, podíval se na hodinky a vzkázal jim, že jestliže brány do hodiny neotevřou, dá město vyplnit a všechny obyvatele oběsit; takže mu otevřeli, a my jsme říkali, že dobyl Montargis svými hodinkami. Napsala jsem Monsieurovu sekretářku pěkně od plic, a měla jsem jakýsi důvod se trochu hněvat; protože věděli, že jsem Montargis blíž než oni, měli mě nechat jednat; a velmi jsem kvůli tomu hrozila, že odjedu do Paříže a všeho nechám.

Poslala jsem Guitautu zpátky a s ním jednoho šlechtice, aby panu Princi vyřídil mé pozdravy. Pan hrabě z Fiesque a všichni ostatní ti páni ho jeli také navštívit. Během jejich nepřítomnosti projeli zpátky ti páni z parlamentu, kteří viděli krále v Sully a jimž jejich předložení výtek prospělo stejně málo jako ta předchozí. Protože je odpověď úkonem zapsaným v parlamentu, bylo by zbytečné ji sem vkládat. Pan z Nesmond se mě zeptal, kde jsou ti páni radové. Řekla jsem mu, že jeli navštívit pana Prince. Odpověděl mi: „Jestliže jste jim to nařídila, nemohou se dopustit chyby; ale mohla jste je té cesty ušetřit; lidem našeho řemesla se příliš nehodí chodit takto mezi vojska, stejně jako hlasovat ve válečné radě; což myslím neudělali.“ Řekla jsem mu, že by se toho jistě nedopustili.

Monsieur mi psal velmi pilně, někdy svou rukou a někdy rukou svých sekretářů; nerad totiž píše. Goulas mi vzkázal, že Monsieur pokládal za nutné poslat mi plnou moc, abych v celé jeho apanáži velela jako on sám a aby mě důstojníci vojska poslouchali. Vzkázala jsem, že to není nutné a že mě poslouchají velmi ochotně; a byla jsem natolik ješitná, že jsem věřila, že by urážel autoritu mého rodu, kdyby se psalo, že mi ji může dát kus pergamenu. Přesto však Monsieur o několik dní později ten patent poslal Préfontainovi, který ho uschoval ve své skřínce, aniž o tom kdo věděl, protože nepokládal za vhodné to říkat.

Po návratu těch pánů, kteří jeli vzdát úctu panu Princi, mi řekli, že si velmi přeje mě navštívit, ale že by rád věděl, zda by ho v Orléans dobře přijali. Poslal pro biskupa, který byl jeho velkým přítelem a bez jehož rady nic nedělal. Ten nepokládal za vhodné, aby pan Princ přijel do Orléans.³³ Markýz ze Sourdis se v celé té věci choval tak, že to dávalo dost důvodů věřit, že je mazarinovec. Ale protože je třeba soudit lidi podle jejich zájmu, jeho zájmem nebylo mazarinovcem být, protože skoro všechna jeho postavení závisela na Monsieurovi. Byl vždycky dost mým přítelem; vzala jsem si ho tedy jednoho dne stranou, abych se ho upřímně zeptala, ke komu se drží; že jeho chování k Monsieurovi je dost špatné, ale že chci také věřit, že mu někdo prokázal špatné služby, a že se napříště bude chovat docela jinak, a zvláště když bude mít co dělat se mnou; že tím odčiní minulost. Zahrnul mě tisícerými ujištěními o službách a ujistil mě, že je bude ve všem prokazovat Monsieurovi i mně, že bude spokojen a že já budu mít všechny důvody být s ním spokojena. Pevně jsem tomu uvěřila a věřila jsem, že při všech příležitostech udělá, co budu chtít. To mě vedlo k domněnce, že bude mít radost, když uvidí pana Prince; ale když jsem mu to navrhla, řekl mi, abych se o tom rozhodně nezmiňovala a že všechno zkazím, jestliže to navrhu městu; což mě nijak neodradilo.

Poslala jsem pro pány z města a dala jsem jim dopis od Monsieura, v němž stálo, že když se dozvěděl o příjezdu pana Prince k vojsku a že by snad bylo nutné, aby přijel do Orléans mě navštívit, mají ho v tom případě přijmout podle jeho postavení a jako toho, kdo je s jeho zájmy dokonale spojen. Řekli mi, že svolají městskou radu, aby ten dopis posoudila, o němž pochybovali, že přišel z Paříže. Měli v tom jakýsi důvod; neurazil totiž delší cestu než z Préfontainova pokoje do mého. Dozvěděla jsem se, že strach, který měl markýz ze Sourdis z příjezdu pana Prince, spočíval v tom, že se obával, aby ho nevyhnal. Ta myšlenka mě rozzlobila; kdybych ho totiž byla chtěla vyhnat, nepotřebovala bych k tomu pana Prince; měla jsem dost autority, a kde by šlo o to ji ukázat, nebyla bych chtěla, aby tam pan Princ byl, ze strachu, aby se nevěřilo, že ta má sama nebyla bez opory dost silná.

³³ Stará vydání vypustila tuto pasáž od slov „Poslal pro biskupa“ až po „přijel do Orléans“. Je to zjevně nepozornost opisovače, který, když našel slovo Orléans na konci této věty stejně jako na konci předchozí, vynechal to, co bylo mezi nimi.

Večer mi páni z města přišli říct, že nemohou přijmout pana Prince, aniž by poslali k Monsieurovi; to se mi velmi nelíbilo a řekla jsem jim, že není nutné posílat do Paříže; že Monsieur schválí všechno, co udělám, a bude mu velmi nelibé, jestliže neudělají to, co si přeji. Přitom jsem se trochu rozohnila; pořádně jsem jim vyhubovala, řekla jsem jim, ať odejdou, a že jim za hodinu pošlu Préfontaina, aby jim řekl, co chci, aby udělali. Řekla jsem těm pánům, kteří byli se mnou, že je třeba tu věc prosadit; a že jestliže pan Princ, když dal najevo, že si přeje mě vidět, nepřijede, protože bych neměla dost vlivu, abych ho do Orléans dostala, bude to vypadat, že tu žádný vliv nemám, a vystavilo by to v sázku mou autoritu i autoritu Monsieura; že vůči panu Princi musím na počátku usmíření udělat všechno. Pověděla jsem jim, že Préfontaine má ve skřínce plnou moc: šel pro ni, a když jim ji ukázal, radili mi, abych ji předložila na všeobecném shromáždění, které jsem navrhla svolat na příští den. Poslala jsem Préfontaina, aby městu řekl, že chci, aby se konalo shromáždění a že se dostavím na radnici. Poslala jsem pro pana ze Sourdis, ukázala jsem mu svou plnou moc a zeptala jsem se ho, zda v ní není něco, co by ho urazilo. Řekl mi, že ne a že nikdy nebude dělat potíže mě poslechnout. Dala jsem si zavolat jednotlivě všechny přední osoby, které měly být na tom shromáždění, abych jim sdělila své úmysly; našla jsem mezi nimi mnoho mazarinovců, jimž jsem pohrozila a s nimiž jsem mluvila jako slečna mého postavení. Jeden byl tak smělý, že mi řekl, že jméno pana Prince je městu Orléans nenávistné a že jeho děd³⁴ tu napáchal tolik zla, že se to tomu jménu nikdy neodpustí. Řekla jsem mu: „Můj děd byl v době, o níž mluvíte, na téže straně, a měšťanům z Orléans ani komukoli ve Francii nepřísluší mluvit takto o princích královské krve; je třeba je ctít jako lidi, kteří mohou být pány ostatních.“

Nazítří jsem šla na radnici, kde jsem nejprve řekla, že poslušnost, které se mi dosud dostávalo, mi bránila ukázat plnou moc, kterou mi Monsieur poslal; a že jsem ji opomněla ukázat, protože jsem byla přesvědčena, že mému rodu se náleží víc poslušnosti než všem patentům; ale že protože jsou tu lidé, kteří se nepodrobují, je dobré ji ukázat. Préfontaine ji dal městskému písaři; a když byla přečtena, řekla jsem shromáždění: „Nyní, když vidíte plnou moc, kterou mi Monsieur dává, myslím, že už nebudete dělat potíže poslouchat mé rozkazy. Přišla jsem vám říct, že pan Princ, který dorazil k vojsku, si přeje mě navštívit; nepochybuji, že mu prokážete všechnu úctu, která náleží jeho rodu, a ještě větší, je-li to možné, vzhledem ke svazku, v němž je s Monsieurem, a z ohledu ke mně. Je to princ, jemuž je celá Francie tak zavázána, že není města, které by mu samo za sebe nebylo dlužno všemožnou vděčnost.“ Rozvedla jsem víc, než to činím zde, co se náleží rodu a zásluhám pana Prince a jakou poslušnost jsou povinni mně; a to se stejnou hrдостí, jakou mi vyčítají ve všech mých činech. Zprvu jsem mluvila příliš potichu a nikdo mě neslyšel; dost mě to překvapilo, protože jsem čekala, že mi řeknou, že udělají všechno, co budu chtít. Nedala jsem se odradit; začala jsem znovu a řekla jsem, že dobře vidím, že jsem mluvila příliš potichu, když mi nikdo nic neodpovídá. Když jsem domluvila, všichni zvolali: „Všechno, co se bude líbit Mademoiselle, se musí udělat, a ať pan Princ přijede.“ Odešla jsem velmi spokojená a šla jsem vypravit kurýra k panu Princi. Večer se mnou chtěl mluvit markýz ze Sourdis; pořádně jsem mu vyhubovala a řekla jsem mu, že nemá důvod bát se pana Prince; že kdybych ho byla chtěla vyhnat, udělala bych to, a že na nikoho nečekám, když chci provést nějaký mocenský zákrok.

Protože jsem ukázala svou plnou moc městu, bylo nutné ji dát zapsat u presidiálu. Jakmile se o tom s tím sborem začalo mluvit, někteří dělali potíže, protože prý markýz ze Sourdis má svůj úřad od krále, a Monsieur mu sice může velet, ale nemůže tuto moc dát jinému, a že není příkladu, že by kdy některý syn Francie takto postupoval ve své apanáži. Poradila jsem se o tom s rady pařížského parlamentu, kteří byli se mnou, a řekla jsem jim, že se mi zdá, že ve stavu, v jakém jsem v Orléans, by mi nemělo být nic nemožné, a že i kdyby nebylo příkladu podobné věci, ráda bych ho vytvořila pro budoucnost; že je v tom sláva, být příkladem věci tak výhodné, jakou by to napříště bylo pro všechny syny Francie: moci jmenovat pověřením³⁵ v případech, kdy to dosud činil jen král. Protože ta věc nebyla nespravedlivá, souhlasili se mnou. Poslala jsem pro královské zástupce u presidiálu, do jejichž rukou

³⁴ Jde zde o Condého praděda, Ludvíka Bourbonského, narozeného roku 1530 a zabitého roku 1569. Vyznamenal se v náboženských válkách a byl nějakou dobu pánem Orléans. – Ludvík I. Bourbon, princ z Condé (1530–1569), vůdce hugenotů, praděd Velkého Condého. V bitvě u Jarnaku (u Bassacu na Charentě) dne 13. března 1569 byl zajat a potom, beze zbraně a pod stráží, zabit; vrahem byl podle tradice Montesquiou, kapitán stráže vévody z Anjou, který ho zastřelil zezadu.

³⁵ Francouzské *commettre* znamená zde jmenovat pověřením.

byl ten patent dán, aby k němu podali své návrhy; poslala jsem rovněž pro generálního poručíka, muže velmi mazarinovského, s nímž jsem byla velmi nespokojena.

Když byla ta věc v běhu, přijel Saujon, kapitán gardy Monsieura, který se mnou nebyl příliš zadobře kvůli jistým pletichám, které vedl s paní z Fouquerolles,³⁶ s nimiž jsem nebyla spokojena; nemám totiž ráda, když se někdo plete do mé domácnosti, nenařídím-li to. Chodil ke mně; snášela jsem ho; ale když to dojde až k tomu, je to velmi špatné. Když se mu dostalo jisté důvěry, namluvil markýzi ze Sourdis, že mě přiměje udělat všechno, co bude chtít; takže řečený markýz, přesvědčen o tom i o vlivu, jaký měl u Monsieura, usoudil, že bude velmi vhodné mě už nenavštěvovat a vzít si záminku z té plné moci, která urážela tu jeho, ačkoli ji schválil, a nechť, aby se zapsala; takže za mnou všichni ti páni přišli, aby mi řekli, že se nemám vystavovat, protože kdyby pan ze Sourdis vznesl proti zápisu námitku, buď bych byla nucena prosazovat věc s nejistým výsledkem, nebo mu ustoupit; a aby mě přesvědčili, že ta věc nic neznamená, opakovali mi neustále to, co jsem sama tolikrát řekla: že je ta věc tak pod mou úroveň, že je třeba s ní takto naložit. Souhlasila jsem s tím, ale shledávala jsem, že na tak schopné lidi mě do toho zatáhli nevhodně, protože to bylo dokonce proti mému názoru; ale že se mi zdá, že když jsem došla tak daleko, je ta věc tak málo důležitá, že je třeba ji dokončit, a že i v maličkostech je pro osoby jako já tvrdé odvolávat.

Rozhňovala jsem se a mluvila jsem o tom čtyři hodiny, obracela jsem tu záležitost ze všech stran a ukazovala jsem jim stále cíl, ať jsem ji obracela jakkoli. Nevím, zda jsem měla pravdu, ale hájila jsem svou věc tak dobře, že byli všichni velmi spokojeni a řekli mi, že mám pravdu; ale přesto se nevzdali; takže můj hněv neochaboval a dohnal mě až k slzám, a já jsem naříkala, že se bude věřit, že se se mnou pan ze Sourdis přetahuje o moc a že zvítězí. Nakonec, po spoustě panovačných nářků, mě nejvíc dopalovalo, že mě do toho všichni zatáhli a pak jeden po druhém změnili názor; radové parlamentu vytrvali nejdéle; zašli totiž dokonce tak daleko, že mi řekli, že by podle nich ani pařížský parlament nedělal potíže ji zapsat, aby se z toho stal příklad, o němž jsem mluvila. Ti páni mi namítali, že mám u presidiálu malý vliv; že jsou tam všichni velcí mazarinovci a že k tomu musím přihlížet. Nepřihlížela jsem k ničemu, protože jsem byla velmi zatvrzelá ve svém názoru; takže tak uplynul celý den a celý večer; a dokonce, protože jsem nespala, jsem je dala jednoho po druhém budit, aby za mnou přišli promluvit, a abych se je pokusila získat každého zvlášť, a tak je všechny našla na své straně, až je znovu uvidím pohromadě.

Ráno mi přišli říct, že jsem paní, že udělám všechno, co budu chtít; ale že je třeba podřídit se rozumu a že podřídím-li se, bude to rozumu, a ne jejich velmi pokorným prosbám, a že je pro službu Monsieurovi velmi důležité, abych tak jednala. Nakonec jsem se podvolila a poslala jsem Préfontaina, aby řekl pánům z presidiálu, ať za mnou přijdou, až se vrátím ze mše.

Když jsem přišla a dozvěděla jsem se, že jsou v mém domě, už jsem byla zase v slzách. Dala jsem zavřít okna svého pokoje; osušila jsem si slzy, dala jsem je uvést a řekla jsem jim, že vím, že o záležitosti, kterou jsem jim předložila, už jednali; že je prosím, aby u toho zůstali a nepokračovali dál, a to s usměvavou tváří, jako by to byla věc, která mě ze všeho na světě nejvíc uspokojila. To byl ten prostředek, který ti páni našli; s nímž jsem souhlasila. Ponechávám na úsudku čtenáře, zda bych nebyla udělala lépe, kdybych se v tom řídila svými prvními pocity, jako jsem to udělala v jiné věci. Pan ze Sourdis mě navštívil a usmířili jsme se. Měl ve zvyku dávat mi každý den balíček zavařenin, protože měl velmi dobré, a během našeho sporu jsem žádné nedostala; takže jsem řekla panu orléanskému biskupovi, který nás usmířil, aby mi dal vrátit všechno, co mi náleží; což udělal: nepřišla jsem totiž ani o jeden ze svých balíčků. Při smíření jsem jich tedy dostala hodně.

³⁶ Jeanne Lambert d'Herbigny, o níž byla řeč už výše (kap. II, V, VII a VIII).

Kapitola XII (1652)

Nazítří poté, co jsem byla na radnici kvůli příchodu pana Prince, rozhlásili mazarinovci, že jsem k tomu získala vynucený souhlas. Dala jsem si zavolat městskou radu, v níž je zahrnut i sbor kupců, a řekla jsem jim o té hloupé pověsti a že je to věc tak směšná, že vyvrací sama sebe, protože když jsem v jejich městě jen se svými lidmi, nejsem s to jim cokoli udělat násilím, a že to, oč jsem je žádala, bylo tak rozumné, že mi to nemohli odepřít. Souhlasili s tím, co jsem jim říkala.¹ Potom jsme spolu hovořili o veřejných záležitostech; to se nevynechalo nikdy, kdykoli ke mně přišli;² to totiž udržuje mysl v pohotovosti a v občanské válce je to velmi dobré. Přijala jsem také městské kapitány, kteří v Orléans tvoří samostatný sbor, a řekla jsem jim totéž; takže všechny hovory na náměstích Étape a Martroy se ten večer točily jen kolem toho, jak zesměšňovat mazarinovce, chválit mne a přát si příchod pana Prince, který nemohl přijet v době, kdy k němu dorazil můj kurýr; byl totiž zaměstnán v táboře u Bléneau.³

Zpráva o té bitvě přišla do Orléans ráno po jednom sedlákovi, který ji řekl kapitánovi, jenž měl stráž u brány, a ten mi ho okamžitě přivedl. Řekl mi, že pan Princ zvítězil v bitvě; měla jsem z toho velkou radost. Večer se změnila v neklid: dozvěděla jsem se totiž od lidí, kteří projížděli po vodě přes Gien, že pan z Nemours je smrtelně raněn; nevěděla jsem, co si o tom myslet, protože jsem od pana Prince neměla žádné zprávy. Celý den jsem byla na mostě, abych viděla přijíždět všechny lodi, které připlouvaly z Gienu; lidé, kteří na nich byli, říkali všichni totéž. Nazítří ve tři hodiny mi poslal kurýra a napsal mi zprávu o bitvě, v níž byla ta akce popsána lépe, než bych to dokázala já sama; proto jsem uznala za vhodné ji sem vložit.

„V Châtillon-sur-Loing 8. dubna 1652.

Mademoiselle,

dostávám tolik nových důkazů⁴ Vaší laskavosti, že nemám slov, jimiž bych Vám za ně poděkoval; mohu Vás jen ujistit, že není nic na světě, co bych pro Vaše služby neudělal; prokažte mi tu čest a buďte o tom přesvědčena a stavte na tom jako na jisté věci. Předevčírem jsem dostal zprávu, že mazarinovské vojsko překročilo řeku a rozdělilo se do několika ubytování. Ihned jsem se rozhodl napadnout je v jejich ubytováních; podařilo se mi to tak dobře, že jsem vpadl do jejich prvních ubytování dřív, než se to dozvěděli; nejprve jsem přepadl tři dragounské pluky a potom jsem vytáhl proti hlavnímu ubytování Hocquincourtovu, které jsem přepadl také. Byl tu trochu odpor; ale nakonec bylo všechno rozprášeno: pronásledovali jsme je tři hodiny a potom jsme táhli proti panu z Turenne; zastihli jsme ho však v tak výhodném postavení a naše lidi tak unavené dlouhým pochodem a tak obtížené kořistí, kterou nabrali, že jsme usoudili, že na něho v tak výhodném postavení nemáme útočit. Skončilo to dělostřelbou; nakonec se stáhl. Všechna Hocquincourtova vojska byla rozprášena; všechna zavazadla ukořistěna; a kořist činí dva nebo tři tisíce koní, množství zajatců a jejich válečné střelivo. Pan z Nemours tam dělal divy a byl zraněn ranou z pistole do horní části kyčle, která není nebezpečná. Panu z Beaufortu tam zabili koně a počínal si velmi dobře; pan z La Rochefoucauldu výborně; Clinchamp, Tavannes, Valon rovněž, a stejně tak všichni ostatní polní maršálové; Maré je zraněn dělovou koulí. Kromě toho jsme neztratili ani třicet mužů. Myslím, že Vás ta zpráva potěší a že nebudete pochybovat, že jsem,

Mademoiselle,

Váš nejponíženější a nejposlušnější služebník,

Louis de Bourbon.“

¹ Pasáž od slov „a že to, oč jsem je žádala“ až po „s tím, co jsem jim říkala“ ve starších vydáních chybí.

² Jde tu o radní města Orléans.

³ Bitva u Bléneau se svedla 6. dubna 1652, jak vyplývá z Condého dopisu, podle něhož se akce odehrála o dva dny dříve. Obvykle se tato bitva klade k 7. dubnu. – Pan Princ napadl Hocquincourtovo ležení v noci ze 6. na 7. dubna 1652 (viz výše, kap. X); odtud oba údaje.

⁴ Condého dopis neunikl o nic víc než Paměti Mademoiselle soustavě oprav, kterou si osvojili staří vydavatelé. Nahradili tu slovo *preuves* (důkazy) slovem *marques* (projevy). Dále nahradili *avant-hier* (předevčírem) slovem *hier* (včera), *puis* (potom) slovem *après* (poté) atd.

Má radost se zvětšila a můj neklid ustal, když jsem se dozvěděla, že pan z Nemours není raněn nebezpečně. Velmi mě mrzelo zranění ubohého hraběte z Maré, který na ně za nějaký čas zemřel. Padl tam jistý La Tour, podplukovník Languedocu,⁵ a markýz z La Chaise, první kapitán jízdního pluku Valois, oba velmi stateční a čestní lidé. Jakmile se v Paříži dozvěděli o tomto šťastném úspěchu, udělalo to velmi dobrý dojem a velmi to znepokojilo osoby, kterým na panu z Nemours záleželo, ačkoli jeho zranění nebylo smrtelné. Paní z Nemours se okamžitě vydala za ním; paní z Châtillonu jela s ní až do Montargis a říkala, že jede, aby uchránila svůj dům v Châtillonu; ale jakmile do Montargis dorazila, usoudila, že odtamtud své statky uchrání dobře a že je tam pro ni větší bezpečí, a uchýlila se do kláštera visitandinek, odkud vyšla jen dvakrát nebo třikrát navštívit pana z Nemours; ačkoli mi důstojníci, kteří v té době přišli do Orléans, říkali, že chodí každý večer za panem z Nemours úplně sama, se šerpou; že se domnívala, že je dobře skrytá, ale že ve vojsku nebylo vojáka, který by ji nepoznal.

Nic se nevyrovnalo zděšení dvora. V den té bitvy poslali všechna zavazadla za most, aby byli lépe s to se při prvním poplachu zachránit a most strhnout. Kdyby byl pan Princ dobře znal kraj, byl by věc, jakkoli byli vojáci unavení, dotáhl velmi daleko, a zahnal by tím i dvůr; nic by pro něho nebylo snazší. A protože Bléneau leží jen tři míle odtud a já jsem tudy často projížděla, když jsem jela do Blois a do Orléans, dala jsem si ukázat místo bitvy; ale dívám se na ně jen s lítostí, že⁶ věci nedopadly pro nás lépe; nebyli bychom totiž zakusili tolik trápení, kolik jsme jich zakusili od té doby. Byl to jeden ze spojovacích kanálů Briarského průplavu, co zabránilo, aby se pronásledoval pan z Turenne; protože pan Princ neměl s sebou nikoho z kraje, a v noci,⁷ nevěděl, zda je to řeka a zda se dá přebrodit; to ho zastavilo.

Hned nato musel odjet do Paříže, protože mu pan z Chavigny vzkázal, že je tam jeho osoba nezbytná, aby čelil tomu, co by proti němu za jeho nepřítomnosti mohl podnikat u Jeho královské Výsosti kardinál z Retzu. Vzal s sebou pana z Beaufortu a pan z Nemours tam odjel, jakmile ho bylo možné převézt.

Já jsem byla v Orléans, kde jsem se bavila tím, že jsem dávala zadržovat všechny kurýry, kteří tudy projížděli, protože jsem už neměla nic jiného na práci. Jedni vezli depeše, druzí milostná psaníčka a dost směšné rodinné dopisy; takže když jsem z nich neměla užitek pro stranu, měla jsem aspoň to potěšení, že jsem se jimi bavila. Zadrželi několik šlechticů z Poitou, po nichž pan Le Tellier psal intendantům, že do Guyenne, Angoumois a Poitou jede abbé z Guronu,⁸ který je pověřen všemi královými záležitostmi. Okamžitě jsem se rozhodla dát ho zatknout, protože jsem dobře usoudila, že tu bude mnoho věcí, které se týkají zájmů pana Prince v těch provinciích, a tedy i zájmů Monsieura, s nímž byl úzce spojen. Poslala jsem jednoho exempta Monsieurovy gardy, který byl se mnou, s rozkazem, aby ho zatkl, až bude projíždět.

V den, kdy odjel, přijeli do Orléans nějací biskupové a agenti duchovenstva, kteří se vraceli od dvora. Přišli mě navštívit; zeptala jsem se jich, zda abbé z Guronu odjel z Gienu; řekli mi, že jel s nimi až do Sully, ale že se neodvážil projet Orléans ze strachu, že ho dám zatknout; že dokonce nepojede ani přes Blois. Vzkázala jsem⁹ exemptovi, aby mu vyjel naproti do Saint-Laurent-des-Eaux. Dorazil tam tak šťastně, že zajal jeho sluhu i se skříňkou, v níž byly všechny jeho depeše. Dozvěděl se, že abbé právě odjel; hnal se za ním a dostihl ho u Chambordu, kam ho odvedl. Byl s ním Le Ralle, kterého zatkl také, protože věděl, že je to statečný muž a velký inženýr, který by mohl straně škodit. Hned mi to vzkázal a poslal mi skříňku, v níž se našlo mnoho patentů k verbování vojska; byly tam i rozkazy k vybírání peněz a rozkazy srovnat se zemí zámek Taillebourg, který patří panu princ z Tarentu,¹⁰ protože mu ho pan z La Trémoille dal při sňatku. Byl tam plán na obléhání Brouage,¹¹ dost špatně promyšlený

⁵ To jest podplukovník pluku Languedoc.

⁶ *De quoi* místo *de ce que* se v Pamětech Mademoiselle, jak už bylo vidět, užívá velmi často.

⁷ Věta je eliptická; mělo by stát *et comme il étoit nuit* (a protože byla noc). Ve starých vydáních ji doplnili slovy: „a protože mu noc nedovolovala obhlédnout terén“.

⁸ Toto jméno bylo ve starých vydáních zkomoleno a změněno na *de Guyon*.

⁹ Slovo *dépêcher* (vypravit) je tu užito ve smyslu *mander* (vzkázat).

¹⁰ Henri-Charles de La Trémoille neboli de La Tremouille, princ z Tarentu, se narodil roku 1621. Zemřel roku 1672. Jeho otec, o němž je řeč v téže větě, byl Henri de La Trémoille. Narodil se roku 1599, přežil syna a zemřel roku 1674. – Viz výše, kap. VIII; otec se narodil 22. prosince 1598.

¹¹ Brouage, malá pevnost a opevněný přístav v Saintonge uprostřed solných močálů u Marennes, naproti ostrovu Oléron;

a ještě hůř proveditelný. Kardinál Mazarin psal všem generálům guyennského vojska a guvernérům pevností v provinciích, které jsem jmenovala, a to všechno s tím, že mají věřit abbému z Guronu; z toho bylo vidět, že jeho zajetí bylo dost užitečné. Poslala jsem ho do Blois a vypravila jsem kurýra k Jeho královské Výsosti; napsala jsem také panu Princi, abych mu oznámila úlovek, který jsem udělala, a dala mu najevo, jakou radost bych měla, kdyby mu mohl být k užitku. Monsieur mi vzkázal, abych dala abbého z Guronu odvézt do Montargis; poslala jsem proto pro doprovod a Le Ralle zůstal na čestné slovo v Orléans, protože byl nemocný.

Zároveň jsem se dozvěděla, že Goville, který byl kapitánem jízdního pluku Condé, padl do zajetí, když doprovázel paní z Châtillonu, která se kvůli nebezpečí na cestách neodvážila vrátit do Paříže; jela s vojskem až do Étampes. Poslala jsem trubače k panu z Turenne a k maršálovi z Hocquincourtu a napsala jsem jim, že chci vyměnit Le Ralla za Govilla. Vzkázali mi, že Govilla propustili na prosbu paní z Châtillonu; a maršál z Hocquincourtu, který byl Le Rallovým zvláštním přítelem, mě prosil, abych mu ho poslala zpět, a psal, že tu milost ode mne jistě očekává; že mi za to vrátí naše zajatce, ať budou jakkoli vysokého stavu. Jakmile jsem dostala jeho dopis, poslala jsem pro Le Ralla a řekla jsem mu, že ho propouštím na svobodu, ale že bych byla ráda, kdyby proti nám nesloužil; to mi slíbil, s výjimkou svého guvernérství v Rethelu, kde si chtěl ponechat volnou ruku. Protože to byla spravedlivá věc, povolila jsem mu to. Odjel, aby pokračoval v cestě do Poitou, kde měl soukromé záležitosti. Protože já jsem v Orléans už žádné neměla, zmocnila se mě netrpělivost vrátit se do Paříže; ustavičně jsem psala Monsieurovi a panu Princi, aby na Monsieura naléhal, ať mi dá svolení.

Byla jsem zvědavá, zda v Orléans není někdo, kdo by si dopisoval se dvorem, a hledaly se cesty, jak to zjistit. Přišlo se na to, že k tomu je třeba dát zadržet pěšího posla, který chodí dvakrát týdně z Orléans do Briare a nosí tam dopisy posílané do Lyonu, kudy projíždí řádný kurýr. Ten návrh se mi zprvu nelíbil, protože jsem nechápala, jak by se mohly zabavit a otevřít dopisy tisíce kupců, čímž by se mohl přerušit obchod. Nakonec, když mi vylíčili, jaký užitek z toho strana může mít, rozhodla jsem se k tomu pod podmínkou, že se nebude vědět, že jsem to dala udělat já. Poslala jsem proto jednoho komorníka pana Prince, který projížděl Orléans, s několika jeho gardisty, aby tu výpravu provedli; vrátil se z ní šťastně, protože mi večer přinesl všechny dopisy. Bylo mezi nimi množství dopisů kupců, které jsem velmi nerada páčila, protože mi jich bylo líto pro nesnáze, jaké jim to způsobí. Bylo tam množství dopisů odevšad pro dvůr a mezi jinými jeden šifrovaný z Guyenne, který jsem poslala panu Princi; dal ho rozšifrovat a vzkázal mi, že mu byl velmi užitečný. Nebyl tam žádný z Orléans, ale zato z Paříže, a z místa, odkud bych nikdy nevěřila, že by někoho napadlo psát panu kardinálovi; když jsem totiž uviděla na adrese, že je určen jemu, měla jsem velkou radost, a zjistila jsem, že je datován v Saint-Sulpice. Byl od abbého z Valavoiru, bratra Valavoira, který velí pluku pana kardinála. Obsahoval toto: „Monseigneur,

nikdy bych nebyl věřil, že na tomto místě najdu příležitost posloužit Vaší Eminenci; ale paní ze Saujon, když se dozvěděla, že tu jsem, si přála mě vidět a vzkázala mi, že se mnou bude mluvit ve zpovědnici, aby si toho nikdo nevšiml. To bylo příčinou, že jsem se světu jevil zbožnějším, než jsem, protože jsem prodloužil své duchovní cvičení. Řekla mi tedy, abych Vaši Eminenci upozornil na její přání sloužit jí a že k tomu, aby toho dosáhla a aby jí dala prostředek, jak přimět Monsieura k návratu, stačí ho vábit sňatkem krále se slečnou orléanskou; že je to past, do které padne, kolikrát se jen bude chtít, a že o Mademoiselle se nestará; že Madame lze získat prostřednictvím její první komorné jménem Claude a že ji lze mít za málo peněz. Zkrátka, Monseigneur, přišla za mnou s tak dobrou vůlí, že nepochybuji, že v tom bude pokračovat; proto budu ten styk udržovat, a v tom jako ve všem ostatním jsem,

Monseigneur,

Vaší Eminence nejponížnější a nejposlušnější služebník,
abbé z Valavoiru.“

za Frondy byl jejím guvernérem Louis Foucault, hrabě z Daugnonu.

Mohlo tam být ještě něco jiného; ale to je podstata a to nejpodstatnější z té depeše. Poslala jsem ji Monsieurovi a opis panu Princi. Věřím, že se to Jeho královské Výsosti nelíbilo; odpověděla mi, že lidé, kteří věří tomu, co v tom dopise stojí, ho znají špatně a že žádný takový úmysl nemá; a o paní ze Saujon mi neřekla ani slovo.

Monsieur mi pořád vzkazoval, abych dosadila starostu a konšely; to už nebylo nutné, protože ti, kdo byli v úřadu, udělali všechno, co jsem si přála. Silná touha zavázat si pana Prince mě vedla k tomu, že jsem hledala prostředky, jak přispět na pomoc Montrondu; ale protože se mi jich nedostávalo, byl mi můj pobyt ještě nudnější. Dostala jsem také z Paříže zprávu o jednání, které měl pan z Rohanu vést v Saint-Germain, kde byl dvůr, s panem z Chavigny a s Goulasem. Ačkoli mi pan Princ pečlivě psal všechno, co se dělo, přesto jsem nepřestávala naléhat na Monsieura, aby mi dovolil přijet za ním. Na to mi neodpovídal a mluvil mi pořád o tom starostovi a o těch konšelech. Když jsem viděla, že můj návrat závisí jen na tom, a poznala jsem, že ta věc je naprosto zbytečná, poslala jsem trubače k panu z Turenne a k maršálovi z Hocquincourtu, kteří tábořili v Châtres¹² na hlavní silnici z Paříže do Étampes, abych je požádala o průvodní listy. Prosila jsem je, aby mi je poslali rychle, protože mám chuť jet do Paříže, a protože mě znají jako velmi netrpělivou, velmi by mě rozzlobili, kdyby mou cestu zdržovali. Zároveň jsem poslala k Monsieurovi a vzkázala mu, že jsem v Orléans vykonala všechno, co bylo k jeho službě zapotřebí, a protože se nudím tím, že nemám tu čest ho vidět, poslala jsem žádat o průvodní listy pány z Turenne a z Hocquincourtu; že kdyby se mi je neodvážili dát, prosím ho, aby o ně dal požádat u dvora a aby mi je poslal do Étampes.

Odjela jsem z Orléans 2. května a jela jsem do Étampes. V Angerville jsem zastihla doprovod, který mi poslali, a protože bylo velmi krásně, sedla jsem na koně s paními hraběnkami z Fiesque a z Frontenacu, které mě stále doprovázely; a proto jim Monsieur po mém vstupu do Orléans napsal poklony k jejich chrabrosti, že vystoupily po žebříku za mnou; a na adresu dopisu napsal: *Paním hraběnkám, polním maršálkám ve vojsku mé dcery proti Mazarinovi*. Od té doby si jich všichni důstojníci našich vojsk velmi vážili, takže Chavagnac,¹³ polní maršál, který velel mému doprovodu, jim řekl: „Je správné, aby vás přijali, když jste tím, čím jste.“ Zároveň dal zastavit eskadronu Němců, která jela přede mnou, a řekl plukovníkovi, který se jmenoval hrabě Quinski (Kinski), aby pozdravil hraběnkou z Frontenacu, která byla tou polní maršálkou. Všichni tasili meče a pozdravili ji po německu, a plukovník dal celou eskadronu vypálit na její počest; přistoupil na ten žert stejně ochotně, jako by byl Francouz. Ten hrabě byl muž vznešeného rodu a synovec zesnulého Valdštejna.¹⁴

Čtvrt míle před Étampes mi vyjeli naproti všichni generálové a množství důstojníků; vypálilo se z děl a ubytování cizinců, jímž jsem projížděla, jsem zastihla ve zbrani.

Když jsem dorazila do svého příbytku, dostala jsem odpověď od pana z Turenne, který mi vzkazoval, že poslal do Saint-Germain, kde byl dvůr, pro průvodní listy, o které jsem žádala, a že mi je pošle nazítří; proto jsem v Étampes zůstala jeden den. Chtěla jsem tam vidět celé vojsko v bitevním šiku; ale důstojníci proti tomu měli námitky, protože by se prý nepřítel tím způsobem mohl dozvědět, kolik jich doopravdy je; to mou zvědavost velmi rychle zarazilo, protože jsem se raději připravila o to potěšení, než abych udělala sebemenší věc, která by mohla straně uškodit. Celý ten den jsem měla velký dvůr ze všech důstojníků vojska, kteří se vyparádili; takže byli stejně skvělí navenek jako uvnitř.

Ráno jsem šla pěšky na mši do kostela, který byl tak blízko mého příbytku, že k jeho dveřím sahala má stráž, s nesčetným množstvím lidí, kteří šli za mnou; bubeník stráže bubnoval a přede mnou šlo mnoho

¹² Předchozí vydání tu opět mají Chartres místo Chastres neboli Châtres, dnes Arpajon.

¹³ Gaspard, hrabě z Chavagnacu, narozený roku 1624, zemřel roku 1679. Zanechal Paměti, které vyšly po jeho smrti a sahají od roku 1624 do roku 1695. – Chérueľův rok úmrtí je patrně mylný: Chavagnac (narozen 1624 v Blesle) žil ještě roku 1681, kdy mu Ludvík XIV. dovolil vrátit se do Francie; zemřel patrně roku 1695 (příčina smrti v pramenech neuvedena). Za Frondy stál při Condém, později přešel ke králi; od roku 1665 sloužil Španělsku a císaři, roku 1672 byl císařským vyslancem v Polsku. Jeho Paměti vyšly poprvé v Besançonu roku 1699.

¹⁴ Walstein, Waldstein neboli Wallenstein, slavný vojevůdce třicetileté války, byl zavražděn roku 1634. – Albrecht z Valdštejna, vévoda frýdlantský (1583–1634), byl zavražděn v noci na 25. února 1634 v Chebu důstojníky vlastního vojska (Gordon, Leslie, Butler a další).

trubačů a tympánistů; bylo to docela krásné. Odpoledne jsem si vyjela na koni k jednomu domu, který je jen čtvrt míle od Étampes, a v průvodu jsem měla všechny důstojníky vojska; dostala jsem chuť vyjet na jedno návrší, ale zabránili mi v tom. Kdybych se byla řídila svým popudem, byla bych viděla, jak napadají jeden nepřátelský oddíl; k tomu však nedošlo, protože hlídka,¹⁵ která ho uviděla, se domnívala, že je to předsunutá stráž, kterou tam postavili kvůli mně; a tak bylo mnoho koní našeho vojska zajato při pícování. Důvod, proč mi tam nedovolili jet, byl ten, že páni z Tavannes a z Valonu, kteří mě ani na okamžik neopustili, sesedli v tom domě, a já jsem z chuti cválat vjela tryskem do aleje toho domu; kdybych tam byla bývala, byli by měli stejnou lítost, že u té příležitosti nebyli, jako jsem měla já, že jsem ji neviděla.

Večer po návratu jsem zastihla trubače, kterého mi posílali pan z Turenne a maršál z Hocquincourtu s průvodními listy, a vzkázali mi, že doufají, že mě nazítří uvidí a že mě přijmou za svými ubytováními s vojskem v bitevním šiku. Clinchamp, který byl ve válce ostřílený starý voják, řekl: „Určitě na Mademoiselle čekat nebudou; vědí, že naše vojsko neviděla; myslí si, že budeme venku, a chtějí nás napadnout; ale na tom nezáleží, zítra je třeba ukázat Mademoiselle vojsko.“ Řekla jsem jim: „Ale kdyby to vedlo k bitvě, velmi by mě to mrzelo; vojsko vidět nechci.“ Clinchamp řekl: „Bylo by to nanejvýš směšné, kdyby nepřítel navrhl prokázat vám poctu, a my bychom ji neprokázali; postavíme se tak, abychom mohli bojovat, bude-li to vhodné, a jinak ustoupit.“ Zeptali se mě, v kolik hodin se na ně půjdu podívat; řekla jsem jim, že tam budu v šest hodin.

Probudila jsem se mnohem dřív, protože mě vzbudil budíček; vstala jsem, oblékla jsem se ve velkém spěchu a šla jsem ke kapucínům na mši. Když jsem vstoupila do kostela, zastihla jsem tam trubače, který přijel večer a kterého v noci poslali zpátky žádat o průvodní listy pro doprovod, který mě měl provázet až k jejich ubytování. Ten trubač mi řekl: „Už jsem nikoho nenašel; naše vojsko vytáhlo k Longjumeau.“ Nepochybovala jsem, že táhne proti nám, a okamžitě jsem poslala uvědomit naše generály a šla jsem na mši. Přiznávám, že jsem ji vyslechla s velkou zbožností a že jsem Boha velmi vroucně prosila, aby nám dal vyhrát bitvu, o níž jsem si vášnivě přála, aby se svedla; nepochybovala jsem totiž, že má přítomnost a přátelství, které ke mně celé vojsko chovalo, jim dodá mnohem více odvahy; a i při sebemenším přírůstku by to bylo něco neobyčejného: nikdy totiž nebylo tak dobrých vojsk ani tak dobrých důstojníků jako našich.

Když jsem vyslechla mši, sedla jsem na koně, abych jela tam, kde bylo vojsko. Cestou jsem potkala pány z Tavannes, Clinchampa a z Valonu, kteří mi jeli naproti; řekli mi, že nepřítel proti nám táhne a že času je jen tolik, kolik je ho třeba k rozhodnutí, zda bojovat, či nikoli; že by k tomu bylo dobré odejít stranou. Vzdálili jsme se od ostatních a zavolala jsem paní z Fiesque a z Frontenacu, jimž se říkalo mé polní maršálky, aby byly přítomny této válečné poradě. Hraběnka z Fiesque zvolala na deset kroků: „Nejsem pro to, aby se bojovalo.“ Valon mi řekl, že má výslovný rozkaz od Monsieura nebojovat; Tavannes řekl, že má podobný rozkaz od pana Prince. Pokud jde o Clinchampa, ten řekl: „Kde je Mademoiselle, tam rozkazy, které člověk má a které nejsou od ní, už neplatí; musí se uznávat jen ty její, a my všichni musíme být přesvědčeni, že Monsieur i pan Princ schválí všechno, co Mademoiselle udělá.“ Řekla jsem jim: „Kdybych se řídila svým sklonem, bojovalo by se; ale v tom je třeba se spolehnout na ty, kdo vědí, co to je: je to vaše řemeslo, a ne moje, a proto vás všechny žádám o vaše mínění.“

Clinchamp řekl, že naše síly jsou skoro stejné jako nepřátelské; že nemají o tisíc koní víc než my a že to není přesila tak veliká, aby se nedalo doufat v dobrý výsledek boje; že já jsem tu paní, že je na mně, abych rozhodla, a že věc spěchá. Řekla jsem jim, že se obávám výsledku bitvy a že bude lépe vrátit se do města; nařídila jsem jim proto, aby dali vojsku pochodovat; takže vojska zůstala v bitevním šiku jen krátce a viděla jsem je dost narychlo, protože jsem nechtěla, aby se zastavovala ani kvůli tomu, aby mě pozdravila. Všichni vojáci mě prosili, abych je nechala bojovat, a volali na mě: „Bitvu! Bitvu!“ Říkala jsem jim: „Není vhodné ji svést.“ Když jsem viděla celé vojsko zpátky ve městě, nasedla jsem do kočáru, abych pokračovala v cestě do Paříže.

¹⁵ Stará vydání nahradila slovo *la vedette*, tj. strážní hlídka, jménem La Valette.

Když jsem přijela do Chastres, kde stálo jejich vojsko,¹⁶ zastihla jsem na stráži polního maršála jménem baron z Apremontu, který mi složil poklonu a vyjádřil lítost pánů svých generálů, že na mne nemohli počkat, jak mi vzkázali; ale že spěšně odtáhli napadnout Étampes. Opravdu mě bolelo, že jsem odtud odjela; nikdy by se totiž do toho podniku nebyli pustili, kdybych tam byla. Nabídl mi oběd a řekl mi, že pan z Turenne dal rozkaz, aby mi v jeho příbytku připravili masité i postní jídlo, protože byl postní den; poděkovala jsem mu, protože jsem se nechtěla zdržovat. Řečený pan z Apremontu mi dal k doprovodu dvacet jezdců a korneta, který jim velel, z pluku La Marcousse; a sám mě doprovodil čtvrt míle za Chastres, které jsem shledala velmi obnažené od vojska: jízdní stráž byla velmi slabá a pěší rovněž; a v ubytování nezůstal žádný oddíl kromě pluku Couronne, který tam dorazil předešlého dne velmi zeslabený a velmi unavený dlouhým pochodem. Podplukovník, jménem Lajonis,¹⁷ mě doprovázel stejně jako pan z Apremontu; ale mluvil mnohem víc, což mě velmi těšilo, protože jsem si velmi přála najít někoho, kdo by odpovídal na mé otázky. Pan z Apremontu to dělal jen jednoslabičně, kdežto Lajonis ne.

Když mě opustili a projížděla jsem Longjumeau, dali tam nakrmit mé koně, a mezitím jsem rozmlouvala se svým důstojníkem, který nikdy neviděl Paříž a velmi si ji přál vidět; byl by se mi rád dal do služby, ale neshledala jsem, že by on nebo jeho oddíl nám byli k užtku, a horlivosti, kterou ke mně, jak se zdálo, projevoval, jsem si příliš nevšímalá. Projížděl tudy kurýr; a zvyk, který jsem měla dávat zadržovat všechny, které jsem viděla, způsobil, že jsem řekla, ať ho zadrží. Důstojník okamžitě poslal čtyři nebo pět jezdců, aby se za ním pustili. Přivedli mi ho. Zeptala jsem se ho, kam jede; odpověděl mi: „Do Taillebourg v Saintonge, dát ho srovnat se zemí.“ Řekla jsem mu: „Jednou jsem tomu zabránila; velmi mě mrzí, že nemohu udělat totéž; jeďte svou cestou: kdybych vás byla zastihla dál, nebyl byste projel tak volně.“ Když jsme byli u Bourg-la-Reine, zeptal se mě ten důstojník, který mě doprovázel, zda jsem při odjezdu z Étampes řekla, aby mu naše oddíly, které byly v poli, nic nedělaly; řekla jsem mu, že ne a že jsem nevěděla, zda mě budou doprovázet; a nato mě požádal o průvodní list. Poslala jsem pro svého sekretáře, který ho napsal na dvířkách mého kočáru, a já jsem ho podepsala. Bylo to pro mne dost čestné, že se dvě míle od svého ubytování a dvanáct od našeho neodvážil vykonat tu cestu bez průvodního listu.

V Bourg-la-Reine¹⁸ jsem zastihla pana Prince, který mi jel naproti; doprovázeli ho pan z Beaufortu, princ z Tarentu, pan z Rohanu a všichni urození lidé, kteří byli v Paříži. Sesedl z koně; pozdravil mě a přisedl do mého kočáru, a když mi složil tisíc poklon a ujištění o svých službách, řekl mi, že se na mne Monsieur zlobí, že jsem se vrátila bez rozkazu; že by ho přesto byl přivedl mi naproti, kdyby neležel v posteli s lehkou horečkou. Potom začal blahopřát hraběnkám z Fiesque a z Frontenacu, že byly účastny tolika krásných příležitostí. Potkala jsem paní vévodkyně z Épernonu a ze Sully, které mi také jely naproti; zastavila jsem, abych je vzala do svého kočáru.

Pan Princ a ony mě přiměly vyprávět všechno, co se dělo při mém vstupu do Orléans, a čím jsem se zabývala za pobytu, který jsem tam strávila. Řekla jsem jim, že jsem první týdny nevycházela; že jsem se procházela po náměstích; že jsem chodila do klášterů na mši a do kostelů na požehnání; že jsem hrála kuželky ve své zahradě; že jsem dvakrát nebo třikrát denně rozmlouvala s panem starostou a s konšely a jednou denně s policejním prévôtém; že jsem psala do Paříže a k vojsku a podepisovala tisíce průvodních listů; že jsem se dokonce sama sobě smála, když jsem se viděla zaměstnanou věcmi, k nimž jsem se tak málo hodila; a že pak jsem shledávala, že nemám pravdu, protože jsem si s nimi vedla dost dobře; a že ke konci jsem vyjížděla z města, projížděla jsem se na koni a svačila v pěkných domech v okolí Orléans, a že pan markýz ze Sourdis mi jednu svačinu vystrojil a pan biskup také; ale že všechny ty zábavy mi nezabránily mít chuť vrátit se ani pokazit¹⁹ lítostí, že o ně přicházím, radost,

¹⁶ Vojsko protivné strany.

¹⁷ Ve starých vydáních bylo vytištěno Laloin. V autografním rukopisu lze číst jen Lajonis nebo La Jonis.

¹⁸ Mademoiselle vjela do Paříže 4. května. V Deníku Dubuisson-Aubenayově se čte: „V sobotu 4. května přijíždí Mademoiselle, nejstarší dcera pana vévody orléanského z prvního manželství, z města Orléans do Paříže, do Orléanského paláce, v doprovodu prince z Condé a vévody z Beaufortu. Pan z Nemours ji přišel navštívit; do Orléanského paláce ho donesli v nosítku a tam chodil pěšky jako člověk ještě slabý.“

¹⁹ V rukopise skutečně stojí *de troubler* (pokazit). Ve starých vydáních se čte *redoubler* (zdvojnásobit).

kterou jsem cítila, že je vidím.

Když jsem přijížděla do Paříže, všichni lidé vyšli za město a cestu jsem zastihla na míli daleko lemovanou kočáry; všichni měli ve tváři radost z mého návratu a ze šťastného výsledku mé cesty. Orleánský palác jsem zastihla plný lidí; přistoupila jsem k Monsieurovi: zdál se mi dost usměvavý; šla jsem ho pozdravit k jeho lůžku. Pan Princ zůstal stále jako třetí, aby mi Monsieur neřekl nějakou tvrdost kvůli mému návratu. Chtěla jsem mu podat zprávu o své cestě; řekl mi, že je nemocný a nemůže poslouchat o záležitostech; že to bude jindy. Přesto jsem mu vyprávěla, co jsem se dozvěděla, když jsem projížděla nepřátelským ubytováním: že táhli napadnout Étampes; to jeho trochu znepokojilo, a pana Prince také; ale ujistila jsem je, že jsem důstojníky zanechala tak bdělé, že nemohu věřit, že by se jim přihodilo něco zlého.

Šla jsem pozdravit Madame do jejího pokoje; čekala tam na mne trpělivě, ačkoli neměla velkou radost, že mě vidí vracet se v triumfu z podniku, v němž jsem byla straně tak užitečná, ani z pomyšlení, že ona sama není k ničemu. Zavedl mě tam pan Princ; protože k němu neměla velké přátelství, zvolala, že jeho boty páchnou juchtou (ruskou kůží): je to vůně, kterou velmi nenávidí a která ji vyhání skoro z každé společnosti; takže pan Princ musel z jejího pokoje odejít. Odešel do kabinetu, kde byl v dobré společnosti; čekaly tam na mne totiž všechny přítomné dámy. Madame mě přijala dost dobře; vykonala jsem u ní svou návštěvu krátce, jak mám ve zvyku, a odebrala jsem se vykonat jinou všem, kdo na mne čekali v jejím kabinetu. Pan Princ mi řekl: „Musíte jet na Cours: všichni vás tam budou rádi vidět, a pro vzácnost té věci, že v jednom dni uvidíte vojsko i Cours.“ Paní z Nemours mě tam zavezla ve svém kočáře s paními vévodkyněmi z Épernonu, ze Sully a z Châtillonu a s paními z Fiesque a z Frontenacu. Chtěla jsem do kočáru vzít i pana Prince; ale řekl mi, že pojedje za mnou ve svém kočáře s panem z Beaufortu a mnoha dalšími lidmi.

Vyjela jsem tedy z Lucemburského paláce²⁰ a v ulicích se za mnou běhalo, jako by mě nikdy neviděli; styděla jsem se za to. Protože se tušilo, že pojedju na Cours, bylo tam tolik kočárů, že jsem se tam jen stěží dostala; všichni moji přátelé mi při míjení blahopřáli. Zkrátka, jestliže všeobecný potlesk a projevy dobré vůle mohou uspokojit, musela jsem toho dne být uspokojena; a také jsem byla, zcela.²¹

Když jsem přijela do svého příbytku, zastihla jsem tam pana Prince, který mi pomohl vystoupit z kočáru; v tu chvíli přijelo tisíc lidí, mezi jinými pan z Nemours, který vyšel z domu teprve toho dne. Šla jsem s ním pohovořit a řekla jsem panu Princovi a paní z Épernonu, aby dělali čest mému domu a bavili společnost, zatímco budu mluvit s panem z Nemours, který mi řekl: „Všechno se velmi změnilo od té doby, co jsem neměl tu čest vás vidět; tehdy totiž, kdyby se bylo pomýšlelo na mír, znamenalo by to pro nás podříznuté hrdlo; a nyní, jestliže se neuzavře, jsme ztraceni.“ Ta řeč mě udivila a velmi rozhodně jsem mu tvrdila opak, protože jsem neviděla, že by naše věci byly ve špatném stavu: dobyla jsem Orléans, pan Princ porazil nepřítele u Bléneau, naše vojska byla v nejlepším stavu na světě a byli jsme pány v Paříži. Když jsem mu to všechno uvedla, řekl mi: „Nevíte, co je pro vás dobré; když se totiž mír uzavře nyní, budete francouzskou královnou; a jestliže se s ním bude čekat, až už nebudeme pány, nebudete ničím, stejně jako ostatní.“ Na to jsem se trochu uklidnila a on mi řekl, že pan Princ má vůči mně zcela dobré úmysly.

Po tom rozhovoru jsem šla ke společnosti, kde mě pan Princ dlouho nenechal a řekl mi: „Je správné, abych měl tu čest s vámi mluvit, protože vám mám co říct.“ Začal: „Myslím, že vám hrabě z Fiesque řekl mým jménem mnoho věcí o vašem zaopatření: nyní jsou věci k tomu nakloněny víc než kdy jindy a slibuji vám, že se nebude jednat o žádné mírové smlouvě, do níž byste nebyla zahrnuta.“ A dodal, že je to věc na světě, kterou si nejvášnivěji přeje, vidět mě francouzskou královnou; že mě prosí, abych věřila, že je v tom i jeho zájem; že nic nemůže být pro něho výhodnější, když vidí, jak laskavá k němu jsem; a že důvěra, kterou ke mně má, ho přesvědčuje, že ho budu vždy pokládat za člověka na světě na mně nejzávislejšího; a že není nic na světě, co by neudělal, aby viděl, jak se ta věc daří; a že mi stačí poroučet a on mě bude ve všem poslouchat jako velmi věrný a velmi horlivý služebník, a že mě prosí,

²⁰ Už jsme poznamenali, že se v té době říkalo *Luxembourg*, a ne *le Luxembourg*.

²¹ Mademoiselle, která se o gramatickou správnost málo stará, napsala v téže větě: „Je *la* dus être; aussi je *le* fus tout à fait.“

abych o tom nepochybovala. Vzájemně jsme si dali mnoho ujištění o přátelství; z mé strany to bylo velmi upřímné a myslím, že z jeho také.

Paní z Châtillonu si od svého návratu velmi stěžovala na to, jak málo se pan Princ staral o její statky, a napsala mi, že se chce stát mazarínovkou, aby se mu pomstila; takže jsem se jí zeptala, zda její hněv trvá a zda mu neodpustila. Řekla mi: „Dělá mnoho kroků, aby se se mnou usmířil; ale nerada je přijímám.“ Přesto s ní přišel mluvit a zdálo se mi, že mu poskytuje dost dlouhé slyšení a příznivou pozornost; a od té doby spolu vycházeli dost dobře.

Nazítí²² přijel od vojska kurýr se zprávou, že nepřítel napadl jedno předměstí Étampes, že jsme tam byli těžce poraženi a že zajali mnoho zajatců. Největším neštěstím na světě se naši generálové, když viděli všechna naše vojska zpátky ve městě, s velkou důvěrou, že je tam nikdo nenapadne, rozešli každý do svého příbytku a velmi klidně obědvali. Nepřítel napadl ubytování cizinců a překvapil je; když šli uvědomit ostatní, každý se chopil zbraně, aby jim přispěl na pomoc;²³ ale tlačence a zmatek, v nichž byli, způsobily, že skoro nevěděli, co dělají. Přihodila se ještě jedna překážka, která zdržela pomoc, jež se dala poskytnout: zatímco totiž byla vojska ráno venku, odvezli všechna zavazadla do města; a protože Étampes je skoro jen jedna ulice, bylo tak plné a tak ucpané, že se dalo jen stěží projít.

Dalo by se říct, že od té doby, co se vojska vrátila, se mohla poslat zpět každé do svých ubytování; a stejně tak by se dalo myslet, že když byl nepřítel tak blízko, měli být připraveni ho přijmout, kdyby chtěl zaútočit; ale o věcech se dá znamenitě soudit, když se staly, a předem se často předvídá málo, a není to první chyba, která se ve válce udělala. Padlo jen málo urozených lidí i vojáků; ztratili jsme pouze pana z Broue, bitevního seržanta španělských vojsk, a hraběte z Furstembergu, kapitána jízdy pluku vévody Ulricha Württemberského, a kapitána pěchoty pluku l'Altesse jménem Rubel.

Přiznávám, že mě ta nehoda velmi zasáhla; byla jsem totiž velmi citlivá ke všemu, co se straně přihodilo, a přátelství, které mi projeví všichni naši důstojníci a celé vojsko, způsobovalo, že jsem k nim byla velmi citlivá. Důstojník, který přijel, jménem Despouis, podplukovník pluku l'Altesse, řekl Monsieurovi a panu Princ: „Je třeba děkovat Bohu, že tam toho dne Mademoiselle nebyla; jinak by zmatek byl větší.“ Myslel to tak; já si to však nemyslím. Zajatci byli skoro všichni cizí plukovníci: z Francouzů tam byl jen Montal, první kapitán Condé-pěchoty,²⁴ a markýz z Vassé, polní mistr pluku Bourgogne.

Jakmile jsem se to dozvěděla, rozhodla jsem se vyměnit abbého z Guronu, který byl mým zajatcem, za jednoho cizího plukovníka; a vybrala jsem k tomu barona z Barlo, plukovníka pěchoty, který sloužil jako bitevní seržant. Tak byl ve vězení krátce, a pan abbé z Guronu byl velmi rád, že se z něho dostal; a když mi přišel poděkovat za svobodu, řekla jsem mu, že mu to vynese biskupství; což se stalo, a krátce nato mu dali tullské. Zasloužil si to; je to totiž čestný muž.

Prvního dne po mém příjezdu mě navštívila celá Paříž; byla u mne taková tlačence, že se nedalo ani otočit. Navštívil mě anglický král; nestál na naší straně, protože poslal pana svého bratra, vévodu z Yorku, jako dobrovolníka do vojska pana z Turenne. Nemluvil se mnou však o tom, co se stalo u Étampes, protože dobře věděl, že by mi to nebylo příjemné.

Když se anglická královna dozvěděla, že jsem vstoupila do Orléans, řekla, že se nediví, že jsem zachránila Orléans z rukou jeho nepřátel, jako to kdysi udělala Panna orléanská, a že jsem jako ona začala vyhánět Angličany; chtěla tím říct, že jsem od sebe vyhnala jejího syna. To vzbudilo velkou pozornost a všechny dopisy, které jsem dva dny dostávala, nepsaly o ničem jiném. Vykonala jsem u ní svou povinnou návštěvu a shledala jsem ji velmi oddanou zájmům dvora; to mě přimělo, abych ji nenavštěvovala tak často, protože nemám ráda spory s osobami, jimž je člověk povinen úctou.

²²

5. května 1652.

²³ Boj se musel svést 4. května. V Deníku Dubuisson-Aubenayově se totiž k 5. květnu čte: „V neděli 5. zpráva, že maršál z Turenne porazil dva tisíce mužů z vojska princů, ať už ty, kdo se vraceli z doprovodu Mademoiselle, nebo ty, kdo zůstali ve svých ubytovních u Étampes.“

²⁴ Z pluku Condé (pěšího).

Dozvěděla se, že jsem si stěžovala na jakési nevhodné řeči, které paní z Fienne vedla proti naší straně, a dala se mi za ně omluvit; to mě přimělo, abych k ní znovu chodila.

Paní z Choisy jsem shledala stále velmi horlivou vůči mně; já jsem byla málo horlivá vůči ní: dozvěděla jsem se totiž, že mnoha lidem vyprávěla, jak mě falcká princezna a ona nachytaly na lep a že jsem jim nedodržela, co jsem jim slíbila. Bylo to však naopak a byly na mne rozhněvané jen proto, že jsem se jim nedala napálit, a právě to je tak dopalovalo. Takové řeči se mi nelíbily; poslala jsem pro ni a dala jsem jí najevo, že s ní nejsem spokojena, že jí zakazuji, aby o mně kdy mluvila tak, jak jsem se dozvěděla, že mluvila, a že ji prosím, aby ke mně už nechodila tak často, jak bývala zvyklá, a dokonce aby si nevybírala hodiny důvěrného styku, protože s ní nechci rozmlouvat, ani aby si to lidé mysleli; tak to nějakou dobu dělala a potom se snažila, jak jen mohla, se usmířit; ale bylo to marné. Přesto ji lidé snášeli, protože je velmi dobrou společnicí a velmi zábavná.

Za několik dní po mém návratu mi přišli říct, že pan Princ je v Saint-Cloud,²⁵ aby tam umístil lidi a zmocnil se toho postavení, jako se to udělalo s postavením u mostu v Neuilly; ale tím se nespokojil: odtáhl do Saint-Denis,²⁶ které dobyl bez velkého odporu, protože tam bylo málo lidí a město se dalo bránit jen průměrně. Zajal tam švýcarského kapitána jménem Dumont, kterého znám a který je velmi čestný muž, a několik dalších důstojníků toho národa. Velením tam pověřil Des Landese, který byl kapitánem v jeho pěším pluku. To místo bylo dobyto k ránu a kolem čtvrté hodiny odpoledne přišli říct, že ho nepřítel jde napadnout. Monsieur a pan Princ tam poslali pana z Beaufortu, aby mu přispěl na pomoc; to bylo k ničemu, protože dorazil příliš pozdě.²⁷ V tom střetnutí jsme nezvítězili, a takto se to odehrálo, jak jsem se to později dozvěděla od jednoho urozeného muže, který tam byl; protože totiž věc nedopadla ve prospěch těch, kdo tam byli, nevyprávěli ji tak, jak se odehrála. Při návratu se pan z Beaufortu málem dostal do zajetí, protože ho opustili. Všechno, co se dá říct na omluvu důstojníků, je to, že to byla nově naverbovaná vojska a že jim veleli pařížští měšťané.²⁸

Král a královna se o dobytí Saint-Denis dozvěděli od pana hraběte z Grandpré,²⁹ který byl s oddílem v poli nedaleko toho města a viděl, jak ho pan Princ bere útokem. Jejich Veličenstva ihned vyslala pány z Miossensu a ze Saint-Mesgrin, generálporučíky, se čtyřmi sty muži gardového pluku, se svými četníky a lehkými jezdci a se třemi eskadronami, v čele jedné z nich byl pan hrabě z Grandpré, druhou vedl pan z Renneville a poslední chorvatský³⁰ plukovník Ralle. Ta vojska dorazila před to místo kolem poledne a vnikla do něho bez velkého úsilí. Pan Des Landes, kapitán pěchoty pluku Condé, který tam velel, se stáhl do kostela, který svému pánovi s velkou odvahou udržel tři dny. Když se ho chystal vydat, objevil se pan z Beaufortu u vesnice La Chapelle s devíti eskadronami jízdy, které táhly ve velmi dobrém pořádku, a s množstvím pěšáků rozptýlených po celé pláni; na výjezdu z řečené vesnice se postavil do bitevního šiku za křížem, který je od ní vzdálen pět set kroků.

²⁵ Celá pasáž od slov „Za několik dní po mém návratu“ až po „Je dobré říct pár slov“ (viz níže) v autografním rukopisu chybí; je tam však odkazové znaménko, z něhož je vidět, že Mademoiselle připojila další listy, které se patrně ztratily.

²⁶ Saint-Denis bylo dobyto v sobotu 11. května podle Deníku Dubuisson-Aubenayova: „Condé je dal v deset hodin večer vytáhnout na Saint-Denis, které vzal z chůze a po žebřících... Město bylo nejprve vydáno plnění, které pak velitelé zastavili. Útočníci si odtud odnesli mnoho kořisti, a dokonce odvedli koně. Princ tam zanechal posádku ze své milice.“

²⁷ V pondělí 13. května dobyla Saint-Denis zpět královská vojska: „Útok tam velel hrabě z Miossensu, kapitán-poručík králových četníků. Pařížský lid vyhrožuje hraběnce z Miossensu, která bydlí u paní z Guénégaud, své matky, kvůli dobytí Saint-Denis... Mnoho Pařížanů v nepořádku vyšlo, jako by šli na pomoc obráncům Saint-Denis; ale když proti nim vyrazila nepřátelská jízda, dali se na útek a bylo mezi nimi mnoho raněných a zabitých.“ Deník Dubuisson-Aubenayův k 13. květnu 1652.

²⁸ Z Loretovy gazety (*Muze historique*, dopis z 19. května 1652) je vidět, že se v Paříži smáli těm měšťanům, kteří si hráli na vojáky: „...když byli doma se ženami a dcerami, nemluvili u džbánek při každé příležitosti o ničem jiném než o válečných slovech: hákovnice, dělo, kolubrina, půlměsíc, val, kurtina, stanoviště, násep, bašta, linie, cirkumvalace, můj vytěrák, má šerpa, předprseň, kontreskarpa a jiná taková vítězoslavná slova, která naháněla strach jejich dětem.“

²⁹ Hrabě z Grandpré z rodu Joyeuse, královský důstojník. Titul hraběte z Grandpré nesl Antoine-François de Joyeuse, guvernér Mouzonu, a jeho starší syn Charles-François († 1680), který roku 1650, když mu posádka Mouzonu odepřela poslušnost, přiměl Španěly k obléhání města a potom na Fabertovu přímluvu dostal milost; o kterého z nich tu jde, nelze s jistotou určit.

³⁰ *Cravate* (Chorvaté) se říkalo pluku Chorvatů v žoldu Francie. Tento pluk se obvykle označuje jménem Royal-Cravate.

V Saint-Denis se sedlalo, jak nejrychleji to šlo; a protože tři eskadrony vojska tam byly dřív než vojenská domácnost krále, nechali je vyjet branou Pontoise a táhnout podél řeky. Veleli jim páni z Grandpré a z Renneville. Vyslali pana rytíře z Joyeuse s třiceti předními jezdci, který se velmi prudce střetl s vojsky pana z Beaufortu; hnál je bojem až k jejich hlavnímu sboru; těsně za ním následovali ti, které vyslali, a zahnali pařížská vojska v nepořádku do La Chapelle, kde měli pěchotu. Páni z Grandpré a z Renneville vytáhli, nechali La Chapelle po levé ruce a chtěli je odříznout mezi Paříží a tou vesnicí; ale ti utíkali příliš rychle. Dostihli je přesto u větrného mlýna, který stojí na výjezdu z La Chapelle směrem k Paříži. Pronásledovali je až ke strážnici předměstí Saint-Denis; zajali skoro osmdesát z nich a od nich se dozvěděli, že jim velel pan Clérambault, kapitán jízdy pluku Condé, a pan du Buisson, důstojník četníků pana prince z Condé.

Když se stahovali, rozsekali asi pět set pařížských měšťanů, kteří se hloupě vrhli mezi královská vojska; ta s nimi naložila velmi nemilosrdně, a nebýt noci, která se snesla, byli by utrpěli mnohem víc. Fontaine-Chandré,³¹ poručík gard, padl při dobývání Saint-Denis, po němž propustili švýcarské důstojníky, kteří byli zajati.³²

Přišli mě navštívit, protože Švýcaři mě mají velmi rádi; a nesmím zapomenout na jednu věc, kterou pro mne udělali a která je velmi šlechetná. Nějaký čas před těmito posledními nepokoji se jim nedostalo žoldu, a jak říká staré přísloví: Bez peněz žádní Švýcaři; nechali zbraně na strážnici a odešli. Všichni nabízeli králi peníze; já jsem žádné neměla, a tak jsem přinesla velký diamant, který jsem měla po slečně z Guise, jež ho darovala mé matce, když ji vdávala; ten diamant dostal pan vévoda z Joyeuse, můj předek,³³ od Jindřicha III., jehož byl oblíbencem. Má cenu přes dvě stě tisíc livrů; aspoň mi ho za tolik dali. Král a královna mou dobrou vůli velmi dobře přijali a já jsem ho vložila do rukou kardinála Mazarina. Král dal Švýcarům jako zástavu za to, co jim dlužil, mnoho korunních diamantů. Dozvěděli se, že jsem dala svůj; přišli za mnou čtyři nebo pět z nich jménem všech kantonů, aby mi řekli, že když se dozvěděli, že mezi diamanty, které jim král dal, je jeden můj, přišli se mě zeptat, jak vypadá, aby mi ho vrátili, a že se spolehnou na mé slovo. Shledala jsem to velmi laskavým a měla jsem z toho příležitost poznat, že má poctivost je známa i v cizích zemích a že ti, kdo nejméně důvěřují, mají důvěru ve mne. Velmi mě to potěšilo; poděkovala jsem jim se vším možným vděkem, protože mě to, co mi říkali, velmi dojalo.

Diamant však v jejich rukou nebyl: kardinál Mazarin ho dal italskému dodavateli proviantu. Když se pak kardinál rozešel s Monsieurem, Jeho královská Výsost se velmi starala, aby se mě zeptala, zda mi ho vrátili; stalo se to pět nebo šest dní předtím. Ačkoli Švýcaři nikdy neslouží nikomu jinému než králi a ačkoli se v žádných dějinách nevidí, že by posílali pomoc stranám, aspoň ne v těch, které jsem četla, někteří švýcarští důstojníci mi řekli, že kdybychom chtěli vojska jejich národa, dali by je ze zvláštního ohledu na mne a že by měli velkou radost, kdyby mi mohli posloužit. Ale protože válka nespěla k tomu, aby pokračovala, nechťli jsme je; a poděkovala jsem jim s mnoha projevy přízně.

Je dobré říct pár slov o cestě, kterou páni z Rohanu, z Chavigny a Goulas vykonali do Saint-Germain.³⁴ Když tam přijeli a požádali královnu o slyšení, šli k ní: Její Veličenstvo je zavedlo do svého kabinetu a řeklo, ať se pošle pro kardinála Mazarina. Když vstoupil, chtěli odejít a říkali, že nemají rozkaz s ním jednat; dělali mnoho okolků, načež zůstali, a dokonce s ním byli tři hodiny zavřeni, když Jejich Veličenstva odešla. Shodli se na všem: Monsieur a pan Princ měli dostat všechno, co si přáli; kardinál

³¹ Protože pro toto místo nemám původní text, nemohu to jméno ověřit. Domnívám se však, že je třeba číst Chalandré.

³² „Švýcaři králových gard, přivedení jako zajatci ze Saint-Denis do paláce Condé v Paříži, jsou propuštěni pod podmínkou, že královi lidé propustí také posádku Saint-Denis.“ Deník Dubuisson-Aubenayův k 14. květnu.

³³ Oblíbencem Jindřicha III. byl Anne, vévoda z Joyeuse (asi 1560 – 20. října 1587), který padl v bitvě u Coutras dne 20. října 1587. Pradědem Mademoiselle byl jeho mladší bratr Henri (21. září 1563 Toulouse – 28. září 1608 Rivoli; příčina smrti v pramenech nevedena), hrabě z Bouchage, později kapucín otec Ange, který zdědil titul vévody z Joyeuse a byl otcem Henriette-Catherine de Joyeuse (viz výše, kap. I). Kterého z obou bratrů Mademoiselle míní, z textu jednoznačně nevyplývá; slovo *aïeul* znamená děda i předka obecně.

³⁴ *Muze historique* (dopis z 28. dubna) udává přesnou dobu této deputace: „Gaston, unaven našimi strastmi, vyslal Rohana a Goulase, minulý pátek, zdá se...“ Ten pátek připadl na 26. dubna. – Jiné prameny (mj. Benjamin Priolo) kladou jednání deputace v Saint-Germain k 28. dubnu 1652; údaje se rozcházejí.

Mazarin souhlasil, že se vzdálí od dvora, pokud odjede jednat o mír. Monsieur s tím nikdy nechtěl souhlasit, a na tom se jednání přerušilo, což velmi mrzelo pana Prince.

Monsieur a pan Princ chodili každý den do mého příbytku, a s nimi všechny významné osoby strany, muži i ženy, takže dvůr byl u mne a já jsem byla jako královna Paříže, protože Madame ráda viděla lidi stejně málo, jako lidé rádi chodili k ní. Trávila jsem čas velmi příjemně; byla jsem ctěna v nejvyšší míře a ve velké vážnosti; nevím, zda kvůli vážnosti, již jsem se těšila sama, nebo proto, že se myslelo, že mám velký podíl na záležitostech; byla to věc dost pravděpodobná, že jsem ho mít měla; ale věc velmi pravdivá a nesnadno uvěřitelná je to, že jsem ho neměla, protože mi Monsieur nikdy neprokázal tu čest, aby ke mně měl důvěru. Toto přiznání je pro mne tvrdé, ale mnohem víc kvůli němu než kvůli mně; neboť kdokoli mě znal, posoudí, že jsem si ji dost zasloužila; a ti, kdo budou číst tyto Paměti a budou mě znát jen z nich, snadno posoudí, že jsem si tu čest zasloužila.

Pan Princ to nedělal stejně: nevěděl nic, o čem by mi nedal vědět, a když přede mnou něco tajil, bylo to proto, že se domníval, že jedná nesprávně, a že by to byl rád tajil sám před sebou. Často mi chtěl vyprávět, co se děje, a já jsem mu říkala: „Už mě unavuje poslouchat pořád o tom samém“; a tyhle záležitosti mě dost nudily; nemám je totiž ráda a nikdo na světě nemá méně rád pletichy než já. To způsobovalo, že jsem zanedbávala věci, do nichž bych se byla mohla se slušností vmísit.

Kapitola XIII (1652)

Maršál z Turenne oblehl Étampes¹ proti svému přesvědčení, jak se říká, a bylo snadné tomu věřit: protože je to velmi velký vojevůdce a umí se velmi dobře rozhodnout, nebylo rozhodnutí obléhat Étampes dobré, neboť jeho vojsko nebylo dost silné, aby je mohlo obléhat podle všech pravidel; také se na ně útočilo jen z jedné strany, protože otevřel zákopy jen na straně od Orléans. Obkličovací val kolem Étampes byl příliš velký, než aby se dal postavit, když na útok bylo jen osm tisíc mužů (vojsko pana z Turenne se rozhodně nepokládalo za silnější); naše mělo pět tisíc mužů, jízdy i pěchoty dohromady. Francouzské oddíly pana Prince byly vybraní lidé: nebyl mezi nimi jediný nepoužitelný muž a nechyběl ani jeden důstojník kromě těch, kdo byli zraněni při útoku na předměstí nebo v boji u Bléneau. Ke cti našich důstojníků lze říci, že nikdy nebylo statečnějších. Toto obléhání nás nevyděsilo: počet vojska, o kterém jsem právě řekla, že jsme je měli, a způsob, jakým jsem je vylíčila, to musí dát pochopit. O nic potřebného neměli nouzi, stejně jako o odvahu; z toho lze posoudit, jak dobře toho byli zásobeni, až na střelný prach ke konci.

Každý den jsme od nich měli zprávy a vzkazovali nám, že je tíží jen obava, abychom se o ně v Paříži nestrachovali my. Toto obléhání zahubilo část vojska pana z Turenne: naši totiž podnikali hrozné výpady a získávali si u nepřátel dost cti. Každý den ztráceli lidi: rytíř z La Vieuville tam byl zraněn a odnesen do Melunu, kde byl dvůr, a tam na své zranění zemřel; velmi ho litovali, zvláště dámy. Kardinál Mazarin přivedl k obléhání krále a poslal tam trubače, aby řekl, že král nařizuje svému vojsku v Étampes nestřílet a že tam přijíždí.² Žádal mluvit s pány z Tavannes, z Clinchampu nebo z Valonu, aby jim tu řeč přednesl; ale všichni tři byli nemocní a nemohli s ním mluvit; takže protože se důstojník stráže, s nímž o tom mluvil, ukázal být cizincem a nerozuměl francouzsky, nedostal žádnou odpověď a stříleli dál tam, kde byl kardinál Mazarin: viděli totiž, že král tam není. Přesto *mazarinovci* vždycky tvrdili, že se střílelo na krále. Dost se divili tomu,³ že naše vojsko uznávají za královo, když ho každý den nazývají vzbouřenci; a abych řekla pravdu, vojsko Španělska, které se k němu připojilo, bylo něco trochu neobvyklého, a v této věci nikdo nechápal politiku kardinála Mazarina.

Paní z Châtillonu⁴ přestala na pana Prince žalovat; navštěvoval ji stejně pilně jako pan z Nemours a lidé se divili přátelství, které mezi nimi bylo, protože je pokládali za soky; ale další běh věcí dobře ukázal, že pan Princ zamilovaný nebyl. Protože k ní měl velkou důvěru, mluvil s ní o svých záležitostech, dával si u ní schůzky s těmi, s nimiž nějaké záležitosti měl, a konal tam své porady; a protože byl u Jeho královské Výsosti každý den zaměstnán mnoha jinými věcmi, trávil u ní téměř všechny noci a tohoto zvyku se vzdal jen proto, že ho varovali, že když se vrací domů pravidelně ve stejnou hodinu, mohli by mu ublížit, protože má co dělat s lidmi, u nichž není žádné bezpečí; to ho přimělo změnit hodinu návštěv. Všechny přesvědčovalo, že jde o lásku, to, že statek Marlou,⁵ který jí zesnulá paní Princezna odkázala závětí do doživotního užívání, jí pan Princ daroval do vlastnictví; ale slyšela jsem od lidí, kteří se domnívali, že to dobře vědí, že jí ten dar učinil jen proto, že myslel, že Marlou připadne při dělení na prince z Conti, který by jí takovou štedrost možná neprokázal. Já sama si myslím, že jí tu štedrost mohl prokázat, aniž by se o tom něco říkalo, protože je důstojné velkého knížete předstihnout štedrost druhých; ale u Bourbonů se to stává tak zřídka, že když nějakou štedrost prokážou, vykládá se jim to vždy ve zlé. Mně to nezabrání ji prokazovat, až k tomu najdu příležitost a až to uznám za vhodné.

Od té doby, co se Monsieur vyslovil, posílal několikrát k panu vévodovi lotrinskému, který mu stále

¹ Turenne vytáhl se svým vojskem k Étampes už 26. května 1652.

² Dne 29. května přivedl kardinál Mazarin Ludvíka XIV. k vojsku, které obléhalo Étampes.

³ V originále *de quoi* ve významu *de ce que* (tomu, že), jak jsme viděli už výše.

⁴ Paní z Châtillonu se právě vrátila do Paříže, jak dokazuje *Muze historique* (dopis z 28. dubna 1652). Loret tam zároveň svým podivným a téměř burleskním jazykem vyjadřuje obdiv, který vzbuzovala její krása: „Vévodkyně z Châtillonu, do jejíž tváře nemůže pohlédnout ani ten nejpřísnější a nejmoudřejší, aniž by ho bodl osten lásky, se vrátila do tohoto města v pěkném průvodu lidí princů i krále; ale kromě těch statečných mužů ve zbrani ji krok za krokem provázelo také deset tisíc lásek, deset tisíc půvabů, deset tisíc vnad a kouzel; a s tímto doprovodem, napůl půvabným a napůl silným, jak mi mnozí pověděli, vjela ta krasavice do Paříže.“

⁵ Městečko Marlou, Merlou neboli Mello leží na řídce Thérain nedaleko Clermontu v Beauvaisis (departement Oise).

dával naději, že přijde; pan Princ k němu posílal také. Nakonec přijel pan hrabě z Fiesque a řekl, že přijde doopravdy: stalo se to kvůli Španělům a vůbec ne kvůli Monsieurovi ani panu Princ. Jednoho krásného rána přišli říct: *Pan vévoda lotrinský je v Dammartinu*, který je jen osm mil od Paříže, aniž by se o něm na cestě vědělo. Jeho královská Výsost a pan Princ hned nasedli na koně, aby se s ním jeli setkat;⁶ nemysleli totiž, že by toho dne mohl přijet přenocovat do Paříže. Poslala jsem jednoho šlechtice, aby mu nabídl můj dům v Bois-le-Vicomte, který je v polovině cesty z Dammartinu do Paříže. Monsieur a pan Princ ho zastihli za Mesnil-Madame-Rance,⁷ a jakmile je spatřil, rozhodl se jet s nimi do Paříže; Monsieur to zároveň dal oznámit Madame, která mi to vzkázala.

Byla jsem na Cours: co nejrychleji jsem odjela do Lucemburského paláce; on přijel velmi pozdě. Když vstoupil do pokoje Madame, šel ke mně, aby mě pozdravil; ustoupila jsem, protože jsem nepokládala za vhodné, aby začínal mnou, když tam byla Madame. Začal s ní žertovat o všem, co se mu přihodilo od chvíle, kdy ji naposledy viděl, potom se mnou; pak přešel k vážným věcem, prokázal mi tisíc zdvořilostí a mluvil se mnou o úctě, kterou ke mně chovají Španělé kvůli záležitosti v Orléans. Zkrátka ten rozhovor byl víc k mé chvále než o čemkoli jiném. Shledala jsem ho nejpříjemnějším člověkem na světě, a nikdo se tomu nebude divit: je totiž dost příjemné slyšet o sobě mluvit dobře; ale doopravdy byl příjemný i ve všech ostatních řečech. Protože bylo už velmi pozdě, odešla jsem; doprovodil mě ke kočáru, a když jsem do něho nastoupila, šel pěšky s rukou na dvířkách až do poloviny ulice de Tournon a chtěl jít až k mému domu. Ta zdvořilost mě velmi uváděla do rozpaků; nakonec odešel.

Nazítří mě přišel navštívit: protože to bylo v době oktávu Božího těla, chystala jsem se, když přišel, na pozeňání; šel tam se mnou a potom na Cours. Paní z Frontenacu se mu velmi zalíbila. Monsieur pro nás poslal na Cours a vzkázal, že nás čeká v mém domě s panem Princem. Hned jsme tam jeli. Pan Princ mi řekl, že je s panem vévodou lotrinským dost v nesnázích, protože jeho vojsko urazí denně jen dvě míle, a tím nedává najevo, že by velmi spěchal Étampes na pomoc; že má dlouhé porady s přáteli kardinála z Retzu, s paní z Chevreuse a s panem z Châteauneufu; to se mu pranic nelíbilo. Na druhé straně Madame si nic nepřála tolik, jako vidět Monsieura odloučeného od zájmů pana Prince. Všechny tyto věci mu tedy působily dost starostí; a ačkoli věděl, že pan vévoda lotrinský slíbil Španělům přispět Étampes na pomoc, přesto se obával, že mu v tom jeho průtahy zabrání, protože si byl jist, že najde dost záminek, aby se Španělům omluvil.

Zůstal v Paříži šest dní, během nichž jezdil se mnou na Cours, velmi mě bavil a vyhýbal se poradám s Monsieurem a panem Princem, aby nemusel nic ujednat. Jednou jsem byla s Monsieurem, Madame a s ním; oba na něho velmi naléhali kvůli zprávám, které přišly z Étampes; ale bránil se co nejlépe, aby nemusel nic udělat, a přitom jim dával na srozuměnou, že má dobré úmysly; a když už nechtěl odpovídat, zpíval a dával se do tance, takže se všichni museli smát. Kdyby ho člověk neznal jako velmi obratného muže, pokládal by ho při pohledu na to všechno za blázna.

Monsieur pro něho jednou poslal, když byl kardinál z Retzu v jeho kabinetu, a chtěl s ním mluvit o záležitostech; řekl: „S kněžími se má modlit k Bohu; dejte mi ruzenec: nemají se plést do ničeho jiného než do modlení a do toho, aby se k Bohu modlili druzí.“ Za chvíli přišla Madame a paní z Chevreuse⁸

⁶ V Deníku Dubuisson-Aubenayově se k 1. červnu čte: „V sobotu, prvního dne června, rakety na Pont-Neuf, neustálé střelení z ručnic u stráží a všude a radost všeho lidu, pobaveného (v originále *beflé*) příchodem vévody lotrinského Karla... Princové mu vyjeli naproti za město a přijeli všichni spolu v počtu tří set koní. Přijel na koni mezi vévodou orléanským a princem z Condé a sesedl a ubytoval se s panem z Orléans a u něho.“ Tato pasáž upřesňuje datum příjezdu vévody lotrinského, které pan Bazin ve svých *Dějínách Francie za Mazarinova ministerstva* klade na 2. června. Upozorňuji na tento drobný omyl proto, že pan Bazin je historik úzkostlivě přesnosti.

⁷ Tento Mesnil neboli Ménil je patrně místo, které se dnes nazývá Le Ménil-Amelot (Seine-et-Marne).

⁸ Paní z Chevreuse byla v té době na straně dvora, kterému tajně sloužila u vévody lotrinského. Doklad toho nacházím v šifrovaném dopise ze 4. června 1652, který Mazarinovi poslal abbé Fouquet, jeden z jeho nejdůvěrnějších přátel (slova, která jsou v dopise šifrována, jsou zde vyznačena kurzívou). Šlo tehdy o to, zpomalit pochod vévody lotrinského, který měl přispět na pomoc Étampes: „*Paní z Chevreuse dostala od pana vévody lotrinského slib, že bude na pochodu šest dní; že pozítří zůstane celý den na místě a že dnes dal převést jen polovinu svého vojska u Lagny, ačkoli pro něho bylo snadné dát převést všechno; že kdyby se v té době podařilo skončit záležitost u Étampes, byl by tomu velmi rád; že je zcela oddán zájmům královny; ale jestliže se to v té době nepodaří, že je snadné učinit ve shodě s ním návrh všeobecného míru a že bude královně sloužit tak, jak si to ona bude přát. Paní z Chevreuse říká, že by bylo dobře, kdyby mu za to královna písemně poděkovala.*“

a z Montbazonu; zase s ním chtěli mluvit; vzal kytaru. „Tančeme, dámy; to vám sluší mnohem víc než mluvit o záležitostech.“

Když se vědělo, že v Étampes nemají střelný prach, pomýšlelo se poslat tam hraběte z Escars,⁹ který byl prvním kapitánem jízdního pluku Jeho královské Výsosti. Byl v Paříži, kam přišel z vězení ve Flandrech: byl zajat předešlého roku, když sloužil jako polní maršál v královském vojsku. Pan vévoda lotrinský, jehož byl zajatcem, ho vrátil Monsieurovi. Nabídl se, že ten náklad prachu doveze; což se podařilo co nejšťastněji: vykonal tím velmi krásný čin, velmi nebezpečný a pro stranu prospěšný; je to ostatně velmi dobrý a velmi statečný důstojník. Naši podnikali každý den ty nejzuřivější výpady na světě s kosami; chodili na ně všichni důstojníci jízdy. Padl tam markýz z La Londe; byl kapitánem-poručíkem gendarmů Jeho královské Výsosti; Yolet, kapitán jeho jízdního pluku, tam padl také. Po smrti markýze z La Londe přijel do Paříže Saint-Taurin,¹⁰ kapitán pěšího pluku, požádat o *guidon*¹¹ té roty. Dali mu promluvit s panem vévodou lotrinským, aby mu podal zprávu o stavu věcí; a když mu říkal, že pochodem ve dne v noci by se cesta do Étampes urazila za krátký čas, vykřikl: „Cože! Pochoduje se v téhle zemi i v noci?“ Saint-Taurin byl celý ohromen, když ho slyšel dávat odpovědi a klást otázky tohoto rázu. Nakonec ho vypravili zpět, aby řekl, že vévoda zcela jistě vytáhne jim na pomoc; a aby se cizincům víc věřilo, poslal s ním jednoho ze svých důstojníků.

Když toto vojsko přitáhlo do Villeneuve-Saint-Georges, jeli se na ně Monsieur a pan Princ podívat v naději, že je přimějí přejít Seinu, protože k tomu byl postaven most. Vzali mě s sebou. Když jsme přijeli ke stráži u mostu, řekli nám: „Jeho Výsost tu není.“ Zeptali jsme se, kterým směrem odjel; ukázali nám ho a jeli jsme tam. Potkali jsme ho samotného. Řekl, že právě zahnal nepřátelský oddíl, který se objevil; ve skutečnosti ale právě vyjednával s jedním člověkem kardinála Mazarina. Potom se vrhl na zem a řekl: „Umírám: chtěl jsem si dát pustit žilou; ale když jsem se dozvěděl, že mi vezete dámy, jel jsem se podívat, jestli nechytím nějakého kurýra s dopisy, abych měl čím je bavit; neboť co budou dělat u vojska?“ Paní vévodkyně ze Sully byla se mnou na koni, dále hraběnky z Fiesque a z Frontenacu a paní z Olonne, starší ze slečen z La Loupe, o nichž jsem mluvila, která se předešlé zimy provdala za pana hraběte z Olonne z rodu La Trémoille.¹² Divili se, že ji tam vidí, když byl její manžel u krále jako kornet jeho lehké jízdy; byla tam i její sestra, slečna z La Loupe. Byly tam i jiné dámy; protože však byly v kočáře, nejmenuji je.

Když pan vévoda lotrinský chvíli ležel na písku a vyprávěl tisíc historek, přiměl ho Monsieur znovu nasednout na koně a odjeli do malého lesíka, kde konali poradu, při níž jim pan vévoda lotrinský pevně slíbil, že dá svému vojsku přejít řeku. Zatímco mluvili o záležitostech, přešla jsem most a šla jsem se podívat na vojsko, které stálo celé v bitevním šiku. Jeho jízda byla velmi pěkná; ale jeho pěchota taková nebyla: měl Iry, kteří obvykle nejsou ani dobré, ani pěkné vojsko; jediné, čím se mohou pochlubit, jsou jejich dudy. Když jsme si všechno prohlédly, dal přejít řeku třem nebo čtyřem jízdním plukům,¹³ které se vrátily zpět, jakmile jsme odjely.

Zůstal na tom místě pět nebo šest dní; všichni pařížští kupci tam jezdili prodávat své zboží a v táboře

Paní z Chevreuse říká, že kdyby sem poslali pana z Laigues s jistým rozhodnutím o Vic a Moyenvic, byl by jistě spokojen, a říká, že ten, koho jí Bregy poslal, aby se s ní sešel, byl zabit; je třeba co nejdříve přesné odpovědi. Chce-li *Vaše Eminence* na tu věc pomýšlet, je třeba, aby dala panu vévodovi lotrinskému najevo, že se zasadí o jeho děti. To je celé jeho přání. Bylo by dobře, kdyby *Vaše Eminence* napsala paní z Chevreuse a poděkovala jí. Ona získala u výše jmenovaného muže, vévody lotrinského, dva dny.“

⁹ Mademoiselle píše toto jméno vždy *Des Cars*; drželi jsme se obvyklého pravopisu.

¹⁰ V autografu stojí Saint-Orin; na pravopis Mademoiselle se však nelze spolehnout. Myslím, že je třeba číst Saint-Taurin.

¹¹ To jest úřad praporečnicka (*guidon*) rot. *Guidon* byl totiž prapor nahoře široký a zakončený do špičky. V přeneseném smyslu se *guidon* říkalo i důstojníkovi, který ten prapor nesl. Markýz de Sévigné byl praporečnickem gendarmů dauphina. Jeho matka, když mluví o synově hodnosti, často užívá slova *guidonnage* (praporečnictví): „Můj syn je ze svého praporečnictví zoufalý... Náš ubohý praporečník v praporečnictví umírá nudou.“

¹² Louis de La Trémoille, hrabě z Olonne, narozený roku 1626, zemřel roku 1686 (příčina smrti v pramenech neuvedena). O jeho ženě, Catherine-Henriette d'Angennes, starší dceři Charlese d'Angennes, barona z La Loupe, byla řeč výše, kap. IX.

¹³ Dubuisson-Aubenay píše ve svém *Deníku* ke středě 5. června 1652: „Polovina vojska vévody Karla jde přes Seinu po lodním mostě, k tomu postaveném u Choisy mezi Athis a Vitry, kde bylo vidět Mademoiselle, jak jezdí na koni po mostě sem a tam.“

byl skoro jarmark. Všechny pařížské dámy tam také jezdily každý den. Pan vévoda lotrinský přijížděl čas od času do Paříže skrytě, takže ho nebylo možné najít. Viděl paní z Châtillonu, kterou shledal velmi krásnou: také pro to nic neopomněla; byla by ráda, kdyby mohla učinit ještě tento výboj, nebo aspoň kdyby se tomu věřilo. Jednoho dne, když ho navštívil anglický král, nám vzkázal, že je velmi tísněn, že bude nucen svést bitvu a ať mu pošleme pomoc. Pokazil nám zábavu: chystali jsme se totiž tančit, když ta zpráva přišla.

Pan Princ se šel převléknout, aby nasedl na koně a jel naproti naší jízdě: pan vévoda lotrinský totiž vzkázal do Étampes, aby vytáhli, jakmile nepřítel zruší ležení, a že se s nimi spojí; takže pan Princ zastihl naše vojsko v noci u Essonne; zůstalo tam po zbytek noci. Pan z Beaufortu odjel současně s panem Princem, aby přivedl panu vévodovi lotrinskému vojsko, které tu bylo, a to nebylo příliš značné, protože to byli jen rekruti. Jakmile přijel, řekl mu vévoda, že je tak tísněn, že tu už nemůže zůstat;¹⁴ že když je obléhání Étampes zrušeno, což byl jediný důvod jeho cesty, vyjednal s panem z Turenne a má průvodní list, aby se se svým vojskem vrátil.¹⁵ Vojsko, které mu pan z Beaufortu přivedl, dal doprovodit až k branám Paříže a sám vytáhl na zpáteční cestu.

Tuto novinu mi přišli říct, když jsem se probudila, a velmi mě ohromila a zarmoutila kvůli nesnázím, do nichž nás to mohlo uvést; neboť pokud jde o můj vlastní zájem, nebylo mi to líto, protože Madame mohla jeho prostřednictvím při nějakém smíru prosadit zájmy mých sester na mou újmu.

Když se pan Princ tuto novinu dozvěděl, nechal jízdu, kde byla, a jel naproti pěchotě; všechno to dovedl utábořit u Juvisy, potom přijel sem a přivedl s sebou mnoho důstojníků. Lze si představit, jak byli hrdi, že donutili pana z Turenne zrušit obléhání. Toho dne jsem byla v Lucemburském paláci, kde jsem, přiznávám, byla trochu v nepravu: Madame jsem totiž vyhubovala jako psovi a řekla jsem jí o jejím bratrovi to nejhorší; což jsem dělat neměla z úcty k ní i k panu vévodovi lotrinskému;¹⁶ ale strhla mě horlivost pro stranu. Ačkoli měla Madame u Monsieura velký vliv a myslelo se, že má u něho větší vážnost než já, při této příležitosti se to pranic neukázalo: dozvěděl se totiž, jak jsem s ní naložila, a já jsem s ním o tom mluvila s naprostou otevřeností, aniž by mi k tomu řekl slovo, a zacházel se mnou stejně dobře jako obvykle, to jest navenek se ke mně choval dost vlídně; ale pokud jde o důvěru, řekla jsem už, jak tomu bylo, a zdá se mi, že jednat zdvořile nestačí od otce k dceři, jako jsem já.

Celá Paříž strašlivě běsnila proti Lotrinským: nikdo se neodvážil říct, že je z toho národa, ze strachu, že by ho utopili. Neméně se běsnilo proti anglickému králi a královně, o nichž se věřilo, že vedli vyjednávání mezi dvorem a vévodou lotrinským.¹⁷ Byli zavřeni v Louvru, kde bydleli, a neodvážili se z něho vyjít, ani oni, ani nikdo z jejich lidí, protože lid říkal: „Chtějí nás udělat stejně ubohými, jako jsou sami,“ a že dělají všechno, co mohou, aby zničili Francii, tak jako zničili Anglii. Nad řečmi lidu člověk nemá moc: nebylo tedy možné jim zabránit, aby říkali všechno, co jim přišlo na mysl; ale anglický král a královna se jim vyhnuli s velkou opatrností, a s větší, než jakou bychom měli my, abychom je umlčeli: neboť Monsieur, pan Princ a já jsme byli proti Jejich britským Veličenstvům trochu rozhořčení.

Monsieur velmi vyčítal, že jeho sestra, s níž vždy výborně vycházel a projevoval jí přátelství a od níž se mu přátelství také vždy a při každé příležitosti dostávalo, jedná proti němu. Pan Princ byl přesvědčen, že jí při každé příležitosti projevoval velkou úctu, a dokonce, smí-li se to říci, věřil, že jeho paní matka jí pomáhala v situacích, kdy ji dvůr opouštěl; zkrátka myslel, že jak jeho chování, tak chování jeho paní matky a pana prince z Conti, který jí za pařížské války roku 1649 pomohl a dal jí od pánů z Paříže

¹⁴ V rukopise skutečně stojí *résister* (odolat). Sloveso je tu užito ve významu *rester* (zůstat).

¹⁵ Dne 7. června se Turenne při přiblížení vévody lotrinského stáhl k Étrechy. Šestého byla mezi vévodou lotrinským a markýzem z Châteauneufu podepsána smlouva, v níž byl ujednáán nejprve ústup královského vojska a potom ústup vévody lotrinského.

¹⁶ Vévoda lotrinský projevoval vůči Mademoiselle vždy velkou úctu. Dubuisson-Aubenay píše k 9. červnu o tomto knížeti: „Večer ho vidíme v Tuilerijské zahradě a v zahradě pana Renarda, šedě a nečistě oblečeného, jak tropí mnoho šaškáren a kejklřských kousků (počinání kejklře) v přítomnosti vévodů orleánského a z Beaufortu atd. a Mademoiselle, v jejíž přítomnosti měl vždy odkrytou hlavu.“

¹⁷ Vyjednávání dokončil markýz z Châteauneufu.

opatřit peníze,¹⁸ ji mohlo zavazovat aspoň k neutralitě. Pokud jde o mě, nezazlívala jsem Monsieurovi ani panu Princovi jejich stížnosti; křičela jsem proti nim¹⁹ ze všech sil: nemyslela jsem totiž, že bych měla brát v úvahu přátelství, které ke mně on choval.

Na druhé straně jim bylo třeba přiznat spravedlnost, uvážíme-li, že když mají všechnu svou obživu od dvora, měli by mu být vděční; ale po zralé úvaze měli zůstat neutrální, a dovolila jsem si to anglické královně říct a také jsem jí později, když jsem se dozvěděla podrobnosti, vytkla, že pro krále jejího syna i pro ni je velmi nemilé, že byli záminkou věci, která nebyla příliš čestná a v níž byli ošálení: byla to totiž paní princezna z Guéméné, kdo přiměl pana knížete lotrinského, aby Étampes na pomoc nešel a vrátil se, jak to udělal; ale protože v tom nechtěla být vidět, ze strachu, že by ji vyhnali z Paříže, kde velmi ráda pobývala, hledala, na koho by se ta věc dala svést. Poslali pro anglického krále, který jel do Melunu, potom do Villeneuve a myslel si, že dokázal divy, když uzavřel smlouvu, která byla uzavřena dřív, než přijel, a bez níž se jistě mohl obejít. Zkrátka pan Princ a zesnulá paní Princezna dali anglické královně během několika let sto tisíc franků,²⁰ takže se říkalo, že anglický král se prohršel zároveň proti lásce, proti příbuzenství i proti vlastnímu zájmu. Z toho se snadno pozná, že se tím mínil Monsieur, pan Princ a já.

Jeho královská Výsost jela k mlýnu v Châtillonu, který je mezi Montrouge a Paříží,²¹ podívat se, jak táhne to vítězné vojsko, které přicházelo od Étampes a odcházelo do Saint-Cloud, kam ho dovedl pan Princ, a ten se vrátil do Paříže; nocovat v ležení mu totiž příliš nepříslušelo. Protože bylo vojsko tak blízko, měli všichni důstojníci velkou radost. Přicházeli často; ale tato pohodlnost vojsko nezlepšovala: služba se zanedbávala a pařížské radovánky a prostopášnosti vojsko velmi kazily. Pan z Clinchampu jezdil často do Paříže, velmi pečlivě mě navštěvoval a vyptával se mě na věci, které se děly. Ani během obléhání Étampes mi nezapomínal posílat zprávy. Protože mi byl velmi oddán, nabyl ke mně velké důvěry: vyprávěl mi také všechno, co věděl nejdůvěrnějšího. Vyřizoval mi pozdravy od pana hraběte z Fuensaldañy²² a říkal mi, že Španělé ke mně chovají tak velkou úctu a tak zvláštní vážnost, že kdyby byl arcivévoda pro mě dost dobrým mužem, dali by mu svrchovanou vládu nad Nizozemím, jakou měli arcivévoda Albrecht a infantka Isabela, a že je to věc, kterou si celá země přeje ze všeho nejvíc. Na tyto řeči jsem přistupovala jen žertem a on se kvůli tomu zlobil; takže jsem byla nucena ho poslouchat s naprostou vážností. Říkal mi, že je to záležitost, k níž jsou Španělé nakloněni, jak jen si lze představit, a že jakmile se uvidí s hrabětem z Fuensaldañy, nepochybuje, že se ta věc pohne kupředu, budu-li s ní souhlasit.

Zatímco se naši důstojníci veselili v Paříži a v krásných domech v Saint-Cloud, paní z Châtillonu a pání z Nemours a z La Rochefoucauldu, kteří doufali, že smlouvou získají, ona sto tisíc tolarů, druhý guvernérství a třetí stejnou sumu, nemysleli na nic jiného, než aby nějakou smlouvu za každou cenu uzavřel pan Princ, a proto neustále vyjednávali s dvorem; nikdo tedy nemyslel na to, aby se odvádělo mužstvo nebo verbovalo nové vojsko. Kardinál Mazarin tyto lidi, horlivé spíš pro vlastní zájem než pro

¹⁸ Anglická královna byla v té době v takové nouzi, že její dcera Henrietta Anglická zůstávala v posteli pro nedostatek dříví na topení (leden 1649). Viz Paměti paní de Motteville k tomuto datu. – Henrietta Anglická (Henrietta Anna Stuartovna, 16. června 1644 starého stylu, tj. 26. června, Exeter – 30. června 1670 Saint-Cloud), nejmladší dítě Karla I. a Henrietty Marie; za Frondy žila s matkou v Louvru. Dne 31. března 1661 se provdala za Filipa Orleánského, bratra Ludvíka XIV. Zemřela náhle po krátkém záchvatu bolestí; mluvilo se o otravě, úřední pitva uvedla jako příčinu *cholera morbus*, dnes se většinou soudí, že šlo o zánět pobřišnice po proděravěném vředu (příčina smrti tedy sporná).

¹⁹ To jest proti anglickému králi a královně.

²⁰ Mademoiselle užívá často slova *franky* místo *livry*, jako většina autorů 17. století. Dřívější vydavatelé pokládali za nutné tento výraz změnit.

²¹ Ve starých vydáních bylo toto místo změněno a nahrazeno touto větou: „Jeho královská Výsost jela k mlýnu v Châtillonu, který leží za Montrouge.“ Ačkoli Châtillon skutečně leží, z pohledu od Paříže, za Montrouge, nepokládali jsme za správné měnit text autografu.

²² Alonso Pérez de Vivero, hrabě z Fuensaldañy (1603 Valladolid – 21. listopadu 1661 Cambrai), španělský velitel v Nizozemí; v letech 1648–1656 byl druhým mužem španělského vojska ve Flandrech. Roku 1650 se s ním Turenne spojil při vpádu do Francie, roku 1652 vstoupil se Španěly do Francie. V letech 1656–1660 byl guvernérem Milána a roku 1661 mimořádným španělským vyslancem ve Francii (Ludvík XIV. ho přijal 1. června 1661). Zemřel 21. listopadu 1661 v Cambrai (příčina smrti v pramenech neuvedena).

stranu a pro pana Prince, stále vodil za nos, ačkoli je zahrnoval svou přízní, a mezitím stahoval vojsko ze všech stran.

Nějaký čas po příchodu maršála z La Ferté poslal část svého vojska postavit most přes Sein u ostrova Saint-Denis,²³ aby mohli přitáhnout a napadnout Saint-Cloud. Pan Princ, když se to dozvěděl, tam velmi spěšně odjel. Bylo to už osm nebo deset dní, co jsem ho u sebe neviděla a co jsem s ním nemluvila; přesto si pro mě chodil každý den, ale v hodinách, kdy dobře věděl, že doma nejsem; pan z Nemours dělal totéž. Paní z Châtillonu jsem od svého návratu z Orléans vídala méně než v zimě: ona také měla mnohem víc záležitostí. Když jsem jedny i druhé zastihla v Lucemburském paláci, vyhýbali se mi a já jsem se vyhýbala jim; protože jsem totiž jejich počínání velmi neschvalovala, báli se, abych jim o tom neřekla svůj názor příliš otevřeně; a pan Princ, který dobře cítil, že dělá chybu, když se zdržuje s těmito lidmi, se bál, abych s ním o tom nemluvila: nevěřil totiž, že věci dojdou tam, kam došly.

Když se pan Princ podíval, co se děje na tom ostrově Saint-Denis, a dal tam postavit baterii, přijel za Monsieurem, aby mu řekl, že pokládá za vhodné zrušit ležení v Saint-Cloud a obsadit postavení u Charentonu, protože v Saint-Cloud by nemohl odolat, kdyby ho tam napadli. Monsieur to posoudil stejně jako on; takže pan Princ velmi spěšně odjel do Saint-Cloud, dal vojsku vytáhnout²⁴ a mezitím si zajel na ten ostrov, protože dobře usoudil, že má dost času, aby vojsko dohonil.

Už dva dny jsem nevyšla z domu, protože jsem zamýšlela užít z opatrnosti nějaké léky. Šla jsem se projít; u brány de la Conférence,²⁵ kde se držela stráž jako u všech pařížských bran (a tato stráž začala den po mém příjezdu z Orléans; myslela jsem si, že ji všude, kam jdu, přitahuji já), mi řekli, u brány de la Conférence mi tedy řekli, že na Cours je vojsko. To mě nevylekalo: pokračovala jsem v cestě. Potkala jsem barona z Langue²⁶ z rodu Choiseul, který byl polním maršálem, velmi zdvořilým mužem a dobrým důstojníkem; a lze říci, že on a hrabě z Escars udrželi obléhané Étampes a byli to dva nejlepší vyšší důstojníci, jaké jsme měli, a ti, kdo měli ve francouzském vojsku největší vážnost. Langue tedy vedl předvoj, složený z pěšího pluku Valois a ze všech gendarmů, za nímž jelo vozatajstvo. Zeptala jsem se ho, kam jde. Řekl mi, že do Charentonu, ale že se velmi obává, že to postavení nezíská příliš snadno, a že se ocitl ve špatném pověření, když musí vést vozatajstvo, jehož velkou část jsem viděla projíždět jak po Cours, tak po Renardově terase,²⁷ kam jsem se šla projít. Zastihla jsem tam paní z Châtillonu, která naříkala a říkala, že se bojí, aby se straně nepříhodilo něco zlého, a že se strašně bojí bitvy, a hrála si na horlivou, úplně jako by to nebyla ona, kdo uvedl věci do stavu, že mohlo dojít k tomu.²⁸

Byla jsem z tohoto pochodu trochu znepokojena: nepřítel byl silnější než my a mohl nás snadno rozsekat na kusy; není totiž na světě nic snazšího než porazit vojsko na pochodu, které stále ukazuje bok;²⁹ takže mě to velmi popuzovalo proti vyjednavcům, o nichž jsem věřila, že nás do tohoto nebezpečného stavu přivedli; takže jsem v obecných slovech hlasitě, před mnoha lidmi, pronesla dlouhé kázání. Lidé, kteří se do ničeho nepletli, mi dávali za pravdu; ostatní začínali ze strachu z toho, co se stane, věřit, že jejich věc není dobrá, a nepochybovali, že mluvím k nim; takže tu byli lidé, které uvádělo do rozpaků, že mě slyší mluvit tak otevřeně a tak pravdivě. Potom jsem společnost opustila a odešla domů a změnila jsem

²³ Část královského vojska přešla Sein 1. července 1652.

²⁴ K tomuto pohybu vojska princů došlo 2. července.

²⁵ Jak bylo řečeno výše, kap. V, stála tato brána na západním konci terasy Tuilerijských zahrad, která vede podél Seiny.

²⁶ Rukopis má toto jméno, a ne Lemèque, jak stojí ve starých vydáních. O této osobě byla řeč už výše, kap. XI (Languey).

²⁷ O této Renardově zahradě byla řeč výše, kap. VI; ležela na konci Tuilerijských zahrad, nedaleko místa, kde bylo později zřízeno náměstí Concorde.

²⁸ Ve starých vydáních byla vypuštěna pasáž od slov *a hrála si na horlivou až po dojít k tomu*. Nevím, jaký důvod mohl vydavatele vést k tomuto zmrzačení textu. Pokud jde o zradu paní z Châtillonu vůči straně, které se zdála sloužit, je pravděpodobná.

²⁹ V opačném táboře se upozorňovalo, že je třeba využít příležitosti a vrhnout se na vojsko princů. Lístek psaný vlastní rukou Nicolase Fouqueta, pozdějšího superintendanta, který tehdy vynikal mezi Mazarinovými přívrženci, zní takto: „Dává se důležitá a naléhavá zpráva, že vojsko princů prošlo pod branou Saint-Honoré, u nohou strážného, středem Cours, táhlo přes Ville-l'Évêque a jde kolem předměstí, aby dosáhlo Charentonu a přešlo řeku. Mají sedm děl, která byla spočítána, a táhnou v největším nepořádku na světě, vojáci a vozatajstvo páté přes deváté, takže pět set jezdců, vyslaných ve spěchu, může snadno všechno rozpráshit, bude-li se chtít. Mezitím se krále zdržuje hrstkou lidí, které ukazují. Je třeba pospíšet: musí projít dvěma úžinami; vyrazí-li se rychle, dorazí se tam včas.“

svůj úmysl vzít si lék, protože jsem usoudila, že bych mohla být k něčemu užitečná.

Nazítří táhlo všechno vojsko celou noc podél příkopu; a protože mezi mým domem a řečeným příkopem byly jen Tuilerie, které leží na jeho okraji, bylo zřetelně slyšet bubny a trubky a snadno se daly rozeznat různé pochody. Až do dvou hodin po půlnoci jsem zůstala opřená o okno a poslouchala, jak táhnou, s dosti velkým zármutkem, když jsem pomyslela na všechno, co se může stát; ale přitom jsem měla jakési tušení, že přispějí k tomu, abych je z nesnází vysvobodila, a dokonce jsem večer řekla Préfontainovi: „Zítří si lék nevezmu: mám totiž v hlavě, že zítří udělám nějaký nečekaný kousek, stejně jako v Orléans.“ Odpověděl mi, že si to přeje, ale že se velmi obává, že se to nestane.

Ubohý Flamarens, kterého jsem měla velmi ráda a s nímž jsem se velmi sblížila na své cestě do Orléans, mě přišel navštívit a řekl mi: „Nemám žádné obavy z toho, co se stane zítří; jsem totiž přesvědčen, že věci nejsou v takovém stavu, jak se myslí; a já sám věřím, že mír je uzavřen a že bude vyhlášen zítří, až se vojska setkají tváří v tvář.“ Se smíchem jsem mu řekla, že kardinál Mazarin tedy udělá jako u Casale: hodí svůj klobouk, aby zabránil boji a dal znamení k míru.³⁰ „Nechávejte se pěkně napálit, a my také, že jsme se zdržovali vyjednáváním místo toho, abychom dali do pořádku své vojsko. Všechno, co z toho vzejde, může být jen velmi nevýhodné, a ani na to nemám odvalu myslet, tolik mi to působí starostí kvůli vám, protože vždycky věříte všemu, co se vám řekne. Zasloužil byste si, abyste si zítří zlomil ruku nebo nohu.“ Smála jsem se a říkala jsem to, aniž bych to v nejmenším myslela vážně. Tak jsme se rozešli; on říkal: „Uvidíme, kdo z nás dvou se mýlí.“

V šest hodin ráno dne 2. července 1652³¹ jsem slyšela tlučení na dveře svého pokoje. Leknutím jsem se probudila a zavolala jsem své ženy, aby otevřely dveře. Vstoupil hrabě z Fiesque a řekl mi, že ho pan Princ poslal za Monsieurem, aby mu řekl, že byl za úsvitu napaden mezi Montmartrem a La Chapelle; že ho odmítli pustit branou Saint-Denis, když šel Monsieurovi podat zprávu o tom, jak se věci mají, a přijmout jeho rozkazy; že ho prosí, aby nasedl na koně, a že on bude pokračovat v pochodu, protože nemůže čekat na místě, kde je; že Monsieur odpověděl, že je mu zle, a že pan Princ mu také uložil, aby přišel za mnou a poprosil mě, abych ho neopouštěla.

Hned jsem vstala, jak nejrychleji to bylo možné, a odjela jsem do Lucemburského paláce, kde jsem zastihla Monsieura nahoře na schodech. Řekla jsem mu: „Myslela jsem, že vás najdu v posteli; hrabě z Fiesque mi řekl, že je vám zle.“ Odpověděl mi: „Nejsem tak nemocný, abych v ní ležel, ale jsem dost nemocný na to, abych nevycházel.“ Prosila jsem ho, jak jen jsem mohla, aby nasedl na koně a jel panu Princovi na pomoc; ale bylo to marné: všechny důvody, kterých jsem k tomu použila, na jeho mysl nijak nezapůsobily; a když jsem viděla, že nic nedosáhnu, prosila jsem ho, aby si lehl, protože jsem shledala, že musí buď hrát nemocného, nebo jednat, a že tím, jak si počíná, jde stejně o jeho zájem jako o zájem pana Prince. Neudělal nic z toho a mé slzy na něho neměly větší moc než mé řeči. Bylo těžké neprolévat je ve stavu, v jakém jsme se nacházeli: i kdyby tu nešlo o zájem pana Prince a o zájem množství přátel, které jsem tam měla, měla jsem velký soucit s mnoha důstojníky Monsieurova vojska, poctivými a statečnými lidmi, kteří mi jeden po druhém přicházeli na mysl. Paní z Nemours, kterou jsem viděla v žalostném stavu, do něhož ji přivedla úzkost o pana manžela a o pana z Beaufortu, svého bratra, mé trápení ještě zvětšovala.

Ve svém žalu jsem byla velmi rozhořčena, když jsem viděla Monsieurovy lidi ve velké veselosti v naději, že pan Princ zahyne. Říkali: „V takových případech ať se zachrání, kdo může.“ Byli to přátelé kardinála z Retzu, a to je vedlo k takovým řečem. Monsieur chodil sem a tam: mluvila jsem s ním, když šel kolem; naléhala jsem na něho tak, že jsem mu řekla: „Leda že byste měl v kapse uzavřenou smlouvu s dvorem, jinak nechápu, jak můžete být tak klidný; ale neměl byste snad nějakou, podle níž obětujete pana Prince kardinálu Mazarinovi?“ Neodpověděl; všechno, co jsem řekla, trvalo hodinu, během níž mohli být zabiti všichni přátelé, které jsme měli, a pan Princ stejně jako kdokoli jiný, aniž by o to kdo

³⁰ Dne 26. října 1630 se Jules Mazarin, tehdy důstojník v papežských službách, vrhl mezi francouzské a španělské vojsko a podařilo se mu je zastavit ve chvíli, kdy se šiky už chystaly srazit.

³¹ Bitva u předměstí Saint-Antoine. Vojsko princů se v noci z 1. na 2. července 1652 stahovalo od Saint-Cloud k Charentonu; za úsvitu je Turenne napadl a boj se přenesl do předměstí Saint-Antoine. Mademoiselle jej líčí v dalším textu.

dbal; to mi připadalo jako velká tvrdost.

Nakonec přišli páni z Rohanu a z Chavigny, k nimž měl pan Princ tehdy největší důvěru. Přišla za mnou hraběnka z Fiesque; paní z Frontenacu byla u svého manžela, který byl smrtelně nemocen. Páni z Rohanu a z Chavigny, když chvíli rozmlouvali s Jeho královskou Výsostí, přiměli ho k rozhodnutí poslat mě jeho jménem na radnici, abych požádala o věci, které byly třeba. K tomu dal panu z Rohanu dopis pro pány z města, v němž se odvolával na mě, abych jim sdělila jeho úmysl.

Odjela jsem z Lucemburského paláce v doprovodu paní z Nemours a hraběnek z Fiesque, matky a dcery; v ulici Dauphine jsem potkala markýze z Jarzé, který jel za Monsieurem od pana Prince, aby ho poprosil, aby skrz město nechal projít vojsko, které zůstalo v Poissy a čekalo u brány Saint-Honoré,³² až mu otevřou. Jarzé byl zraněn ranou z mušketu do paže, takže ji měl celou od krve, protože neměl čas dát si ji obvázat. Řekla jsem mu, že je zraněn galantně a že nosí svou paži velmi půvabně. Odpověděl mi, že by se bez té galantnosti docela obešel; protože měl ránu blízko lokte, trpěl totiž strašlivými bolestmi, ačkoli chodil jako kdokoli jiný. Všichni měšťané se srocovali v ulicích a ptali se mě, když jsem projížděla: „Co máme dělat? Stačí, abyste rozkázala; jsme zcela připraveni plnit vaše rozkazy.“ Zdáli se velmi horliví pro stranu a pro zachování osoby pana Prince.

Když jsem přijela na radnici, mi vyšli naproti na horní konec schodiště maršál z L'Hôpitalu, guvernér Paříže, a prévôt kupců, jímž byl tehdy pan Le Fèvre,³³ rada parlamentu, a omlouvali se mi, že nepřišli dál, protože o tom nebyli zpraveni. Řekla jsem jim, že věřím, že je můj příchod na toto místo musel v každém ohledu překvapit; ale že to způsobila Monsieurova indispozice. Když jsme byli ve velkém sále, zeptala jsem se: „Jsou tu všichni?“ Řekli mi, že ano.

Řekla jsem jim: „Monsieur, protože je mu trochu zle a musí každou chvíli dávat rozkazy, nemohl sem přijít; pan vévoda z Rohanu má za úkol odevzdat vám od něho dopis.“ Odevzdal ho a městský písař jej přečetl; byl pro mě velmi lichotivý, protože jim v něm Monsieur projevoval důvěru, kterou má v mé jednání na základě zkušenosti, kterou s ním nedávno měl. Po přečtení jsem jim řekla, že mi Monsieur nařídil vyřídít jim, že si přeje, aby se ve všech čtvrtích města chopili zbraní; řekli mi, že se to stalo; dále aby poslali panu Princovi dva tisíce mužů vyčleněných ze všech plukovníckých setnin³⁴ čtvrtí. Odpověděli, že měšťany nelze vyčleňovat jako vojáky, ale že přesto pošlou ty dva tisíce mužů, které Jeho královská Výsost nařizuje.

Řekla jsem jim, že jakmile dají rozkaz, nebudu mít o jeho provedení žádné starosti, protože znám náklonnost, kterou k nám všichni měšťané chovají, a vím, že budou nadšeni, že mohou vysvobodit pana Prince z nebezpečí, kterému je vystaven; a že jeho osoba má být drahá všem dobrým Francouzům a že věřím, že není jediného, který by nenasadil svůj život, aby zachránil jeho. Požádala jsem je o čtyři sta mužů, abych je rozmístila na náměstí Royale; což povolili. Velkou žádost jsem si nechala na konec, a ta zněla, aby našemu vojsku dovolili projít. Nato se na sebe všichni podívali. Řekla jsem jim: „Zdá se mi, že tu nemáte o čem dlouho rokovat. Monsieur vždy prokazoval městu Paříži tolik dobroty, že je velmi spravedlivé, aby mu za to v této chvíli, kdy jde o záchranu obou, byla projevována vděčnost; neboť si nesmíte namlouvat, že kdyby neštěstí chtělo, aby nepřátelské vojsko porazilo pana Prince, ušetřilo by Paříž o nic víc než vojáky. Kardinál Mazarin je přesvědčen, že ho nikdo nemá rád, a po pravdě řečeno mu toho bylo dáno dost důkazů; proto, má-li pomstu v rukou, nelze pochybovat, že si ji dopřeje. Je na nás, abychom tomu svou péčí předešli; a nemůžeme prokázat králi větší službu, než když mu zachováme největší a nejkrásnější město jeho království, a to, které bylo vždy nejvěrnější v jeho službách.“

Maršál z L'Hôpitalu se ujal slova a řekl: „Dobře víte, Mademoiselle, že kdyby se vaše vojska nebyla

³² Brána Saint-Honoré stála zhruba v místě, kde ulici Saint-Honoré protínají ulice Saint-Florentin a Richepanse. Stavba této brány byla zahájena roku 1631; zbořena byla roku 1733.

³³ Antoine Lefèvre, rada pařížského parlamentu, byl zvolen prévôt kupců roku 1652. Roku 1654 ho vystřídal Alexandre de Sève, pán z Châtignonville. – Podle seznamu pařížských prévôtů kupců zastával Antoine Le Fèvre tento úřad už od roku 1650 do roku 1654 (po Hiérômovi Le Féron); Chérueľův rok zvolení 1652 je tedy patrně nepřesný.

³⁴ Plukovníká setnina (*colonelle, compagnie colonelle*) byla ta, které velel přímo plukovník. Obvykle to byla první setnina každého pluku, ta, která nesla bílý prapor. Někdy slovo *colonelle* označovalo i celý pluk.

přiblížila k tomuto městu, nebyla by sem přitáhla ani vojska králova a že ta přišla jen proto, aby je odtud vyhnala.“ Paní z Nemours to nesla nelibě a začala se s ním hádat. Přerušila jsem ten rozhovor slovy: „Nejde o to, na koho kardinál Mazarin mřít, zda na ty, kdo jsou v Paříži, nebo na ty, kdo jsou venku. Lze věřit, že jeho úmysl není dobrý ani pro jedny, ani pro druhé; ale uvažte, pánové, že zatímco se tu bavíme hádkou o zbytečnostech, je pan Princ v nebezpečí na vašich předměstích, a jaká bolest a jaká hanba by to byla navždy pro Paříž, kdyby tam zahynul pro nedostatek pomoci! Vy mu ji můžete poskytnout, učiňte to tedy rychle.“

Nato odešli a šli se radit do jedné komnaty na konci sálu; a já jsem se mezitím modlila k Bohu u okna, které hledí na Saint-Esprit.³⁵ Sloužila se mše; ale nevyslechla jsem ji celou, protože jsem přecházela sem a tam, abych ty pány posílala pobízet a žádat o odpověď, neboť věc, kvůli níž byli shromážděni, vyžadovala spěch; a vzkazovala jsem jim, že nepovolí-li, oč se žádá, bude třeba pomýšlet na jiná opatření, a že mám v pařížský lid takovou důvěru, že věřím, že nás neopustí. Krátce poté, co jsem jim to dala vyřídit, vyšli a dali mi všechny rozkazy, které jsem žádala. Co nejrychleji jsem poslala vzkázat panu Princovi, že jsem pro naše vojska dosáhla vstupu do města, kdykoli bude chtít, a že jsem poslala markýze z La Boulaye³⁶ k bráně Saint-Honoré, aby vpustil vojska, která přicházela od Poissy.

Když jsem vycházela z radnice, zastihla jsem měšťany, kteří se shromáždili na náměstí de Grève a křičeli tisíc věcí proti maršálovi z L'Hôpitalu. Jeden z nich mi řekl, když se na něho díval zblízka (protože on³⁷ mě doprovázel): „Jak můžete snášet toho mazarinovce? Nejste-li s ním spokojena, utopíme ho.“ Chtěl ho bít; zabránila jsem mu v tom a vykřikla jsem: „Jsem s ním spokojena.“ Přesto jsem ho, aby byl v bezpečí, dala odvést zpět do radnice dřív, než se můj kočár rozjel. V ulici de la Tixeranderie³⁸ jsem spatřila ten nejohrovnější pohled, jaký si lze představit: byl to pan vévoda z La Rochefoucauldu, kterého zasáhla rána z muškety; vnikla mu u koutku oka na jedné straně a vyšla na druhé mezi okem a nosem, takže měl zraněné obě oči; zdálo se, že mu vypadnou, tolik tudy krvácel! Celou tvář měl od krve, a dokonce ustavičně foukal, jako by se bál, že ho krev, která mu vtékala do úst, udusí. Syn ho vedl za jednu ruku a Gourville³⁹ za druhou, protože vůbec neviděl; seděl na koni a měl bílý kabátec, stejně jako ti, kdo ho vedli, a ti byli celí od krve jako on; rozplývali se v slzách: neboť když jsem ho v tom stavu viděla, nikdy bych nevěřila, že z toho může vyváznout. Zastavila jsem se, abych s ním promluvila; ale neodpověděl mi: sotva dokázal slyšet.⁴⁰

Jeden šlechtic pana z Nemours⁴¹ přišel jeho paní říct, že ho posílá oznámit, že byl lehce raněn do ruky, že to nic nebude a že se jí vyhnul, aby ji nevylekal, kdyby ho viděla celého od krve; hned mě opustila, aby za ním šla. Mnoho lidí o zranění těch pánů říkalo, že je Bůh potrestal a že jejich vyjednávání, kvůli nimž se všechno zanedbalo, byla příčinou tohoto boje, v němž dostali na frak; a ačkoli mě ta myšlenka napadla stejně jako jiné, přesto jsem měla s panem z La Rochefoucauldu velký soucit.

Když jsem se s ním rozloučila, potkala jsem u vjezdu do ulice Saint-Antoine Guitauta na koni, bez klobouku, celého rozepnutého; podpíral ho jeden muž, protože by se bez toho neudržel; byl bledý jako smrt. Zavolala jsem na něho: „Umřeš?“ Dal mi hlavou znamení, že ne; a přitom měl v těle velkou ránu

³⁵ Špitál Saint-Esprit (Ducha svatého), o němž je tu řeč, stál na náměstí de Grève a přiléhá k severní části radnice.

³⁶ Maximilien Eschalart, markýz z La Boulaye, frondér; 11. prosince 1649 se pokusil vzbouřit Paříž. Zemřel roku 1668 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

³⁷ To jest: maršál z L'Hôpitalu mě doprovázel zpět.

³⁸ Tato ulice vedla severně od radnice, podél níž se táhla. Zmizela nedávno, když byla ulice de Rivoli prodloužena až na náměstí Bastilly.

³⁹ Jde patrně o Jeana Hérault de Gourville (10. července 1625 La Rochefoucauld – 14. června 1703 Paříž), od roku 1646 sekretáře La Rochefoucaulda, který mu za Frondy obratně sloužil. Později se obohatil ve finančních podnicích Nicolase Fouqueta; v dubnu 1663 byl odsouzen k smrti a popraven v podobizně a uprchl ze země. Zemřel 14. června 1703 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁴⁰ V této válce Frondy, v níž se všechno obracelo v žert, si nakonec ze svého zranění tropil žerty i sám La Rochefoucauld. Vypráví se, že dal pod portrét paní z Longueville napsat tyto verše: „Abych získal její srdce, abych se zalíbil jejím krásným očím, vedl jsem válku s králi; vedl bych ji i s bohy.“ Později, když se domníval, že ho paní z Longueville oklamala, tyto verše parodoval: „Abych získal její srdce, které teď znám lépe, vedl jsem válku s králi; přišel jsem přitom o oči.“

⁴¹ Ve starých vydáních byla tato věta spojena s předchozí a za slova *jeden šlechtic pana z Nemours* bylo do textu přidáno slovo *který*. Věta pak zněla takto: *sotva dokázal slyšet jednoho šlechtice pana z Nemours, který přišel atd.*

z muškety. Pak jsem uviděla Valona, který seděl v nosítkách a přiblížil se k mému kočáru; měl jen pohmožděná záda. Protože je velmi tlustý, bylo třeba ho rychle ošetřit. Řekl mi: „Nuže, má dobrá paní, jsme všichni ztraceni.“ Ujistila jsem ho, že ne. Řekl mi: „Vracíte mi život nadějí, že naše vojska budou mít kam ustoupit.“ Na každém kroku, který jsem v ulici Saint-Antoine udělala, jsem nacházela raněné, jedny do hlavy, jiné do těla, do paží, do nohou, na koních, pěšky, na žebřících, na prknech, na nosítkách, a mrtvá těla.

Když jsem byla blízko brány, poslala jsem pana z Rohanu, aby kapitánovi, který měl stráž, donesl rozkaz nechat naše lidi volně přicházet a odcházet a udělat všechno, co mu vzkáží, neboť rozkazy radnice zněly, aby se udělalo vše, co nařídím. Vešla jsem do domu jednoho mistra účetní komory jménem pan z La Croix, který mi ho přišel nabídnout; je to dům nejbližší Bastile a jeho okna vedou do ulice. Jakmile jsem tam byla, přišel mě navštívit pan Princ; byl v žalostném stavu: na tváři měl na dva prsty prachu, vlasy celé rozčuchané; límec a košili měl celé od krve, ačkoli raněn nebyl; jeho kyrys byl samý zásah a v ruce držel meč, protože ztratil pochvu; dal ho mému štolbovi. Řekl mi: „Vidíte zoufalého člověka; ztratil jsem všechny své přátele: páni z Nemours, z La Rochefoucauldu a Clinchamp jsou smrtelně raněni.“ Ujistila jsem ho, že všem třem je mnohem lépe a že je ranhojiči nemají za nebezpečně raněné, a že právě teď jsem dostala zprávy o Clinchampovi, který leží jen o dvoje dveře dál, než jsem byla já; že ho Préfontaine viděl; že není v žádném nebezpečí. To ho trochu potěšilo: byl velmi sklíčený; neboť když vešel, vrhl se na židli, plakal a říkal mi: „Odpusťte mému žalu“; a ať potom někdo říká, že nikoho nemiluje! Já jsem ho vždycky znala jako něžného k těm, které miluje.

Vstal a prosil mě, abych se postarala o průchod zavazadel, která byla za branou, a abych se nehnula z místa, kde jsem byla, aby se na mě mohli obracet se vším, co bude třeba udělat; a řekl, že tolik spěchá, že nemůže zůstat déle. Naléhavě jsem ho prosila, aby se svým vojskem vstoupil do města. Odpověděl mi, že se toho dobře vystříhá; abych si nedělala starosti, že už se bude jen potýkat v šarvátkách; že tedy už není nic, čeho bych se musela za své přátele bát, a že mi ručí za to, že přivede vojska Monsieura zpět zdravá a celá; on sám že si nedá vyčítat, že ustoupil za bílého dne před mazarinovci.

Když odešel, nesli kolem markýze z La Roche-Giffard,⁴² raněného do hlavy; úplně ztratil vědomí a ležel na žebříku jako mrtvý; velmi mě dojal: byl to muž urostlý a krásný, a i ve stavu, v jakém byl, vypadal pořád dobře; nejhorší na tom je, že byl z náboženství.⁴³ Celý ten den uběhl v tom, že jsem neviděla nic jiného než mrtvé a raněné, a nakonec jsem poznala, co říkají vojáci, že totiž člověka jejich množství tak otupí, že s posledními nemá tolik soucitu jako s prvními, a zvláště s lidmi, které nezná. Byli tam ubozí Němci, kteří nevěděli kam se vrátit ani jak si postěžovat, protože neuměli naši řeč; posílala jsem je do špitálů a k ranhojičům podle jejich hodností.

Všichni plukovníci čtvrtí posílali pro mé rozkazy, aby mohli vyslat část svých vojáků.⁴⁴ Myslela jsem, že jsem zase v Orléans, když jsem viděla, že rozkazují a že mě poslouchají. Dala jsem odvést zavazadla, jak mě pan Princ prosil, a nařídila jsem, aby je odvezli na Královské náměstí, protože jsem usoudila, že tam budou velmi dobře, že je postaví doprostřed a vypřáhnou koně, aby je mohli nakrmit pod podloubími; neboť pan Princ mi zapomněl říct, kam je mám poslat. Byla tam na místě, odkud se dalo pohodlně dostat kamkoli: neboť se tehdy ještě nevědělo, kde se bude večer tábořit.

Čtyři sta mušketýrů, které mi dali jako jakousi zálohu, abych je posílala panu Princovi podle toho, jak by je potřeboval, jsem poslala, polovinu na val u brány Saint-Antoine a druhou na val u Arzenálu, kde lidé velmistra dělostřelectva⁴⁵ dělali jistě potíže je přijmout; ale když jsem tam poslala podruhé, vešli tam. Zdálo se mi, že to udělá dobrý dojem, protože se ukáže, že měšťané brání nás i sami sebe; že mazarinovci podle toho usoudí, že jsou zcela na naší straně: neboť co do pomoci, kterou bychom z nich mohli mít,

⁴² Ve starých vydáních bylo otištěno *La Roche-Gaillard* místo *La Roche-Giffard*.

⁴³ Protestant.

⁴⁴ Z dopisu státního sekretáře Le Telliera z 2. července 1652 je vidět, že Mademoiselle měla v Paříži skutečně velký vliv. Čte se v něm: „Nelze se divit, že vojsko princů prošlo městem a že se to strpělo. Neboť když tam byli přítomni Monsieur, Mademoiselle a pan z Beaufortu, měšťan, který byl u brány, nebyl dost silný, aby se postavil na odpor.“

⁴⁵ Velmistrem dělostřelectva, který měl být v Arzenálu, byl maršál z La Meilleraye, o němž byla řeč výše (kap. II a VII).

tu jsem pokládala za nicotnou. Ale všechno, z čeho bylo vidět, že se Paříž prohlásila pro nás, nám bylo k prospěchu. Ten den jsem se strašlivě namáhala; ale neměla jsem důvod litovat své námahy, protože se tak dobře vydařila.

Zmatek, v jakém jsem ráno viděla naše věci, ve mně zanechal mnoho neklidu, ačkoli jsme z něho už byli venku. Chování, jaké Monsieur projevilo k panu Princi a které tolik škodilo jemu samému, mě přivádělo k zoufalství; takže jsem měla mysl strašlivě rozrušenou a nechápu, jak jsem v tom rozrušení dokázala udělat všechno, co jsem udělala; ale byl to jeden z účinků zázraku, který pro nás Bůh toho dne učinil: neboť bez zásahu nebes by se věci nebyly odehrály tak, jak se odehrály.

Pana Prince napadli poblíž předměstí Saint-Denis; poslal část jízdy, aby nepříteli zdržovala, zatímco sám spěšně táhl na předměstí Saint-Antoine, kde ho napadlo celé vojsko pana z Turenne, které tam dorazilo zároveň s ním. Na hlavní ulici se před očima nepříteli zabarikádoval, jak nejlépe mohl, a do ostatních přístupů poslal oddíly, aby je střežily. Je dobré říci (a je to věc dost známá), že toto předměstí je otevřené ze všech stran a že by bylo třeba dvakrát víc vojska, než měl pan Princ, aby se uhájil jediný přístup. Nepřátel bylo přes dvanáct tisíc mužů; pan Princ jich měl jen pět tisíc a odolával jim sedm nebo osm hodin, během nichž se strašlivě bojovalo: byl všude. Nepřátelé říkali, že kdyby nebyl ďábel, nemohl by lidsky vzato udělat všechno, co udělal: byl u všech útoků.

Nepřátelé prolomili velkou barikádu, která uzavírala křižovatku, odkud se jde na Picpus a do Vincennes. Naše pěchota si vedla dobře; ale jízdu se zmocnil takový děs, že utekla a strhla s sebou všechno, co jí přišlo do cesty, až k tržnici⁴⁶ před opatstvím Saint-Antoine. Ale pan Princ, rozrušený tím, se vrátil s mečem v ruce se stem mušketýrů z pluku Výsosti a s tím, co měl po ruce důstojníků jízdy či pěchoty, v počtu třiceti nebo čtyřiceti, a s několika dobrovolníky, dobyl barikádu zpět a vyhnal z ní nepříteli. Bránil ji gardový pluk, pluk Marine, Picardie a Turenne, což byly bezpochyby jejich nejlepší a nejsilnější pluky. Zkrátka vykonal věci, které přesahují představivost, jak svou velkou statečností, tak rozvahou, s jakou jednal, a chladnokrevností, kterou všichni obdivovali.

Pořád jsem se dívala, jak jdou kolem zavazadla, mrtví a ranění: byl tam jeden jezdec, který byl zabit a zůstal sedět na koni, a ten kůň šel za zavazadly se svým ubohým pánem; byl to žalostný pohled. Paní z Châtillonu přijela do domu, kde jsem byla, v kočáře paní z Nemours, která se vracela od svého manžela. Řekla mi: „Ach, jste velmi laskavá, že pro pana Prince děláte všechno, co děláte; neboť se mi zdá, že s vámi poslední dny nebyl zrovna zadobře a že jste měla důvod si na něho stěžovat.“ Odpověděla jsem jí: „Jestliže se pan Princ vůči mně provinil, bylo to jen v maličkostech; já se vůči němu neprovinila nikdy a tady jde o věc příliš důležitou, než abych myslela na cokoli jiného než na to, jak mu pomoci. Ale kdybych byla na jeho místě, uškrtila bych lidi, kteří mě do toho dostali kvůli svým soukromým zájmům.“ Neřekla ani slovo a zůstala u mne; velmi jsem si přála, aby odešla.

Přišel prezident Viole;⁴⁷ řekla mu, že se povídá, že Monsieur uzavřel s dvorem dohodu a že dobře ví, co se má stát, a že to je důvod, proč nevyšel. On⁴⁸ to řekl hraběti z Fiesque, který mi to přišel povědět. Promluvila jsem o tom s paní z Châtillonu a vyčetla jsem jí, že se na tak chytrou ženu dává velmi snadno nachytat, když věří tak směšné zprávě, a že si myslím, že kdyby Monsieur znal jejího původce, dal by ho vyhodit z okna; že stejně jako ona shledávám, že Monsieur udělal chybu, když nevsedl na koně; že jsem si to vášnivě přála; že jsem pro to udělala všechno, co bylo v mých silách; ale že z toho nelze vyvozovat, že by pana Prince klamal, a že není člověk, který by tak jednal. Byla trochu v rozpacích, a měla k tomu důvod, a měla se spokojit s tím, co sama udělala, a neobviňovat druhé. Ty rozpaky jí daly zapomenout na její půvaby: toho dne nevystavovala ani jeden; a protože je od přírody velmi snědá, za bílého dne to bylo velmi znát.

⁴⁶ Stará vydání mají *k pahorku před Saint-Antoine*. V rukopise stojí *k tržnici před opatstvím Saint-Antoine*. Na tom místě byla skutečně masná tržnice o deseti krámech, zřízená roku 1643.

⁴⁷ Pierre Viole, prezident vyšetřovací komory pařížského parlamentu, jeden z předáků Frondy a stoupenec pana Prince; po návratu krále do Paříže (22. října 1652) byl z parlamentu vypovězen. Podle genealogických údajů se narodil 23. dubna 1601 a zemřel 7. září 1667 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedená).

⁴⁸ Ve starých vydáních se čte *Je le dis* (Řekla jsem to) místo *Il (le président Viole) me le dit* (On, prezident Viole, mi to řekl). Tím se věta stává nesrozumitelnou.

Napadlo ji dát napsat panu Princi lístek, v němž mu vzkazovala, že musí bezpodmínečně přijít, že mu to radí všichni jeho přátelé a služebníci a že to jsou Mademoiselle a paní z Châtillonu, hrabě z Fiesque a prezident Viole. Ukázala mi ho a zeptala se mě, zda ho schvaluji. Řekla jsem jí, že je zcela zbytečné mu cokoli vzkazovat; že ví, co má dělat, a že kvůli jejímu lístku neudělá ani víc, ani méně. Odpověděla mi: „Aspoň z toho uvidíš, jak se o něho strachujeme.“ Ta horlivost se mi velmi znelíbila⁴⁹ a usoudila jsem, že až si vzpomene, že to byla ona, kdo mu tu zlou příhodu způsobil, přijme ten lístek nevlídně. Hrabě z Béthune, muž zasloužilý a poctivý, za mnou přišel; vyjádřila jsem mu svou nelibost nad tím, že Monsieur neudělal všechno, co by podle mého mínění udělat měl vůči panu Princi i pro sebe samého. Plně se mnou souhlasil a řekl mi, že jde za Monsieurem, aby se ho pokusil přimět, aby věci napravil.

Guvernér Bastily, jménem Louvière, syn pana Broussela,⁵⁰ mi vzkázal, že dostane-li od Monsieura písemný rozkaz, je mu k službám a udělá všechno, co se mu přikáže. Požádala jsem hraběte z Béthune, aby to řekl Monsieurovi, a ten mu rozkaz poslal po panu princ z Guéméné.⁵¹ Abbé z Effiatu,⁵² který mě přišel navštívit jako mnoho jiných, když viděl, že je pozdě a že jsem neobědvala, usoudil podle spěchu, s jakým jsem vyšla z domu, a podle hodiny, že jsem nic nejedla a že to potřebuji, a dokonce že bych si na to sama nevzpomněla, protože jsem měla v hlavě docela jiné věci. Nabídl mi jídlo; protože jeho dům byl hned vedle, přijala jsem, a on mi je dal přinést velmi rychle a velmi vhod: neboť jsem měla velký hlad. Paní z Châtillonu se mnou obědvala; dělala ty nejsměšnější obličejy na světě a byli bychom se jí dobře vysmáli, kdybychom k tomu byli naladěni.

Hrabě z Béthune mi kolem druhé hodiny vzkázal, že Monsieur přijde tam, kde jsem; ihned jsem poslala hraběte z Fiesque, aby to řekl panu Princi. Ten hrabě vykonal toho dne tisíc cest: neboť ustavičně přicházel a odcházel. Pan z Rohanu, kterému ráno pouštěli žilou, málem omdlel ze všech těch námah, které podstoupil; jeho žena zůstala celý den u mne a u něho. Pan Princ přišel; viděla jsem ho přicházet oknem a šla jsem mu naproti na schodiště. Připadal mi docela jiný, než byl ráno, ačkoli na sobě nic nezměnil; ale tvářil se usměvavě a vesele. Přistoupil ke mně s tisícem poklon a díky za to, že jsem mu podle něho dost posloužila. Řekla jsem mu: „Chci vás o jednu milost poprosit: abyste Monsieurovi nedával nijak najevo chybu, které se vůči vám dopustil.“ Odpověděl mi: „Mohu mu jen děkovat; bez něho bych tu nebyl.“ Dala jsem se do smíchu a řekla jsem mu: „Dost žertů; vím, jaké důvody máte si na něho stěžovat. Jsem z toho zoufalá; ale pro lásku ke mně o tom nemluvte.“ Vážně mi to slíbil, protože byl přesvědčen, že Monsieur k němu skutečně chová přátelství a že to byli přátelé kardinála z Retzu, kdo mu zabránili udělat, co si přál; řekl, že dobře ví, jakou úctu mu dluží, ale že také už dávno dobře ví, na čem je.

Vešli jsme do sálu, kde byla hraběnka z Fiesque s paní z Châtillonu a s panem z Rohanu. Přistoupil k nim; ale na paní z Châtillonu se podíval těma nejstrašnějšíma očima na světě a s nejpohrdavějším výrazem. Měla jsem z toho velkou radost, a ji to tak citelně ranilo, že málem omdlela; museli jí podat vodu; potom odešla. Když přijel Monsieur, objal pana Prince s tak usměvavou tvář, jako by se vůči němu v ničem neprovinil. Vyjádřil mu radost, že ho vidí venku z tak velkého nebezpečí, a dal si vyprávět o boji; ten přiznal, že nikdy nebyl v tak nebezpečné situaci. Litovalo se raněných a mrtvých. Markýz

⁴⁹ V rukopise stojí *me plut fort* (se mi velmi zalíbila); protože však smysl vyžaduje *me déplut fort* (se mi velmi znelíbila), ponechal jsem s upozorněním čtenáře opravu provedenou ve starých vydáních.

⁵⁰ Jérôme Broussel, pán z Louvière, syn Pierra Broussela, rady pařížského parlamentu. Velení Bastily mu frondéři svěřili po její kapitulaci v lednu 1649; podržel je i po míru a pevnost předal králi až 21. října 1652, po jeho návratu do Paříže.

⁵¹ Louis de Rohan, princ z Guéméné, zemřel 17. února 1667 ve věku 68 let. – Narodil se 5. srpna 1598; byl manželem Anne de Rohan, princezny z Guéméné (viz výše, kap. VI), a od roku 1654 vévodou z Montbazonu. Jiné prameny kladou jeho smrt na 18. února 1667 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁵² Jean Coiffier, abbé ze Saint-Sernin v Toulouse a z Trois-Fontaines; zemřel 19. října 1698 (příčina smrti v pramenech neuvedena). Saint-Simon ho ve svých *Poznámkách k Dangeauovi* k datu 18. října 1698 vystihl několika slovy: „Abbé z Effiatu byl bohatý na obročí a na vlastenectví (tak v Chéruelově tisku, *patriotisme*; patrně jde o tiskovou chybu za *patrimoine*, tj. „na dědictví“), býval velmi galantní, velmi světský a velmi okázalý a byl takový ještě, ačkoli byl velmi starý a už dlouho slepý, s tou pošetilostí, že si dával ohlašovat nábytek, šaty a jídla; neboť dával velmi dobře jíst, a to velmi dobré společnosti, a mluvil o tom všem, aby se nezdálo, že je slepý.“ Abbé z Effiatu byl mladší bratr Cinq-Marse, velkého podkoního a na čas oblíbence Ludvíka XIII.

z Loyne,⁵³ z náboženství, byl ráno nebezpečně raněn; hrabě z Bossu, Vlám, plukovník jízdy ve vojsku Clinchampově, večer zemřel. Sester, synovec pana maršála z Rantzau, který velel pluku Němců ve vojsku Monsieura, padl na místě; žádala jsem ten pluk pro synovce maršálky z Rantzau, který byl u něho majorem, jménem Baudits, syna zesnulého generála Bauditse,⁵⁴ který sloužil švédskému králi. Monsieur mu ten pluk na mou prosbu udělil. Mnoho dalších důstojníků padlo nebo bylo raněno; ale bylo by příliš dlouhé je jmenovat. Monsieur a pan Princ se rozhodli, že vojsko k večeru vstoupí do města; odtud jel Monsieur na radnici poděkovat městské radě a pan Princ se vrátil ke svému vojsku. Pan z Beaufortu se nesmírně činil a myslel si, že udělal všechno.

Když odešli, odebrala jsem se do Bastily, kde jsem nikdy předtím nebyla; dlouho jsem se procházela po věžích a dala jsem přemístit⁵⁵ děla, která byla všechna namířena na město: část jsem jich dala postavit na stranu k řece a na stranu k předměstí, aby bránila bastion. Dívala jsem se dalekohledem: na návrší u Charonne jsem viděla mnoho lidí, a dokonce kočáry; z toho jsem usoudila, že je to král, a později jsem se dozvěděla, že jsem se nemýlila. Viděla jsem také celé nepřátelské vojsko dole směrem k Bagnolet; zdálo se mi silné jízdou. Bylo vidět generály, aniž bylo možno rozeznat jejich tváře; ale dali se poznat podle svých průvodů. Viděla jsem, jak dělí jízdu, aby nás odřízli mezi předměstím a příkopem, jedni od Popincourtu⁵⁶ a druhí přes Reuilly⁵⁷ podél řeky; a kdyby to byli udělali dřív, byli bychom ztraceni. Poslala jsem pážete tryskem, aby to oznámil panu Princi; ten byl právě v tu chvíli nahoře na zvonici opatství Saint-Antoine; a protože jsem mu potvrdila totéž, co sám viděl, rozkázal, aby se táhlo do města.

Vrátila jsem se do domu, kde jsem byla celý den, abych viděla, jak jde vojsko kolem; neboť jsem dobře věděla, že všichni důstojníci budou rádi, když mě uvidí. Nechci zapomenout říct, že ráno byli všichni důstojníci i vojáci velmi zdrcení, protože usuzovali, že se jim nedostane milosti. Jakmile se dozvěděli, že jsem u brány, propukli v nevídaný jásot a říkali: „Dokažme divy; máme zajištěný ústup: u brány je Mademoiselle, ta nám ji dá otevřít, budeme-li příliš tísněni.“ Pan Princ mi vzkázal, abych jim poslala víno; to jsem udělala velmi rychle, a když šli kolem oken, u nichž jsem byla, křičeli: „Pili jsme na vaše zdraví; jste naše osvoboditelka.“ Nebylo počestného člověka, který by neřekl totéž, kdyby se byl odvážil.⁵⁸ Když šel kolem Sesterův pluk, zavolala jsem na Bauditse, který byl v jeho čele, velmi zarmoucený ztrátou svého plukovníka, který byl jeho přítelem, abych mu řekla, že jsem pro něho u Monsieura žádala ten pluk a že mi ho udělil.

Pan Princ mě při návratu do města navštívil; a protože jsem mu chtěla vyčíst všechno, co se stalo, řekla jsem mu: „To jsou krásná vojska; nezdají se mi nijak sešlá od doby, co jsem je viděla v Étampes, a přitom⁵⁹ vydržela obléhání a dvě bitvy; Bůh je chraň vyjednávání.“ Zčervenal a nic neodpověděl. Pokračovala jsem a řekla jsem mu: „Aspoň mi, bratranče, slibujete, že už žádná nebudou.“ Řekl mi: „Ne.“ Odvětila jsem mu: „Nemohu se zdržet, abych vám neřekla, že by vás tato příležitost měla naučit rozlišovat vaše opravdové přátele od těch, kdo jimi jsou jen kvůli svým soukromým zájmům a kdo vystavili vaši osobu nebezpečí v naději, že dostanou padesát tisíc tolarů. Já vám to říkám jen z přátelství, abyste o tom přemýšlel; neboť jiní se vám to neodvážejí říct.“ Do očí mu vstoupily slzy hněvu; ukončila jsem ten rozhovor slovy: „Dost už o té věci; doufám, že se polepšíte.“ Odešel a já jsem zůstala, dokud

⁵³ V rukopise Mademoiselle lze číst jen *Logne* nebo *Loyne*. Staří vydavatelé sem dosadili *Laigues*.

⁵⁴ Generálem Bauditsem je patrně míněn Wolf Heinrich von Baudissin (Baudis; nar. 1597, podle jiných údajů 1579, v Luppě v Horní Lužici), generál jízdy ve švédských službách, později saský polní maršál. Roku 1636 byl u Magdeburgu těžce raněn a vojenskou službu opustil. Zemřel 24. června 1646 na statku Belschwitz u Rosenbergu ve Východním Prusku (příčina smrti v pramenech neuvedena; jiný údaj uvádí 24. července). Pro ztotožnění mluví, že jeho druhou manželkou byla Sophia von Rantzau, dcera holštýnského místodržitele Gerharda Rantzaua; nejmladší dcera téhož Gerharda, Hedwig Margarethe Elisabeth, byla manželkou maršála z Rantzau. Baudissinův syn tedy byl synovcem maršálky z Rantzau, jak píše Mademoiselle.

⁵⁵ Ve starých vydáních se místo *changer* (přemístit), jak stojí v rukopise, otisklo *charger* (nabít). Další část věty dostatečně ukazuje, že šlo o to dát dělům nový směr a namířit je proti královskému vojsku.

⁵⁶ V rukopise stojí *Pincourt*.

⁵⁷ Stará vydání mají *Neuilly*; podle míst, kde se boj odehrával, je však zřejmé, že jde o Reuilly, a nikoli o Neuilly. Ostatně v rukopise stojí *Reuilly*.

⁵⁸ Ve starých vydáních se čte *kdyby tam byli*.

⁵⁹ *Et si* (a přitom) je, jak jsme už viděli, stará vazba ve významu *et cependant* (a přece). Často se vyskytuje u autorů 17. století, a dokonce i u Saint-Simona.

neprošla všechna vojska.

Oddíly, které páni maršálové z Turenne a z La Ferté poslali, aby naše vojska zatlačily, postoupily blízko k městu; ale z Bastily se vypálily dvě nebo tři salvy z děl, jak jsem to nařídila, když jsem odtamtud odcházela.⁶⁰ To je polekalo, protože to smetlo jednu řadu jezdců; bez toho by byla všechna cizí pěchota, četnictvo a část jízdy, které byly v zadním voji, poraženy, protože ty oddíly musely čekat na děla, pro něž se šlo až ke kostelu Sainte-Marguerite.⁶¹ Znepokojovalo mě, že jim průchod trvá tak dlouho; poslala jsem hraběte z Hollacu, který mě přišel navštívit, aby je popohnal; a když všechna prošla, šla jsem si na chvíli odpočinout do paláce pana z Chavigny.

Procházela jsem se s panem z Chavigny v zahradě, abych se osvěžila;⁶² neboť toho dne bylo strašné horko. Hodně jsme mluvili o všem, co se stalo; pak jsem odjela do Lucemburského paláce, kde mě všichni zahrnovali chválou za to, co se stalo. Pan Princ mi složil tisíc poklon a řekl Monsieurovi, že jsem si vedla dost dobře, aby mě mohl pochválit. Přišel mi říct, že je se mnou spokojen, ale ne s takovou něhou, jakou by měl projevit. Přičetla jsem to lítosti, kterou musel cítit nad tím, že jsem udělala to, co měl udělat on; takže jeho lhostejnost, kterou tak těžko snáším, mě toho dne utěšila, protože jsem věřila, že je v takovém smýšlení, v jakém bych si přála, aby byl vždycky.

Když jsem na to večer pomyslela, a pokaždé, když na to pomyslím ještě dnes, že jsem zachránila to vojsko, přiznávám, že to pro mne bylo velké zadostiučinění a zároveň velký úžas, když jsem pomyslela, že jsem do Paříže dala vjet i dělům španělského krále a projít červeným praporům s kříží svatého Ondřeje. Radost, kterou jsem cítila z toho, že jsem straně prokázala tak významnou službu a že jsem při té příležitosti vykonala věc tak neobvyklou, jaká se snad ještě nikdy nepříhodila nikomu mého postavení, mi zabránila uvažovat o tom, o čem lze uvažovat nyní a co by mi mohlo radost zkalit. Markýz z Flamarens padl, což mě velmi zarmoutilo, protože byl mým zvláštním přítelem od cesty do Orléans, kam mě doprovázel a kde mi velmi dobře posloužil. Kdosi mu předpověděl, že zemře s provazem na krku, a on to během cesty často opakoval, posmíval se tomu a říkal to jako něco směšného, protože si nedovedl představit, že by byl oběšen. Když šli hledat jeho tělo, našli ho s provazem na krku na tomtéž místě, kde před několika lety zabil v souboji Canillaca.

Celou noc jsem nespala: měla jsem v hlavě všechny ty ubohé mrtvé. Nazítří jsem nevyšla z domu, kam přišlo mnoho lidí, a hlavně důstojníků vojska; mluvilo se jen o statečnosti pana Prince a o všech skvělých činech, které vykonal; všichni byli plní obdivu. Přišel mě navštívit a chtěl si se mnou vyjasnit všechno, co se odehrálo před bitvou; a závěr byl, že si pro stranu nepřeje větší úspěch z jiného důvodu než proto, aby mohl přispět k tomu, abych byla provdána tak výhodně, jak si přál, a že je to věc, kterou si na světě přeje nejvážněji.

Dobrá vůle, kterou lid v den bitvy projevila, byla zcela mimořádná. Chodili sbírat mrtvé, aby je dali pohřbit; zdravým i raněným dávali pít, když šli kolem, a dělali všechno, co mohli, a křičeli: *Ar' žije král, a pryč s Mazarinem!* Dozvěděli jsme se, že markýz ze Saint-Mesgrin, generálporučík a poručík králových lehkých jezdců, padl; Mancini, synovec kardinála Mazarina, byl nebezpečně raněn;⁶³ a Fouilloux, praporečník královniny gardy. Byl to jakýsi oblíbenec, kterého kardinál prosazoval u krále.

⁶⁰ Současní autoři skoro všichni vyprávějí, že Mademoiselle sama dala z Bastily střílet z děl na královské vojsko. Nebudu připomínat tištěné texty. Dubuisson-Aubenay píše ve svém *Deníku* k 2. červenci: „Mademoiselle vystoupila na Bastilu a dala z ravelinu, který je před ní, vypálit sedm nebo osm ran z děl na královu lid, kteří přicházeli střílet z mušket až do brány Saint-Antoine.“ Podle Pamětí paní de Motteville se zdá, že se Mademoiselle snažila zmírnit, nebo dokonce úplně popřít čin, který jí dvůr vyčítal: „Řekla mi,“ píše paní de Motteville, „že se to nestalo na její rozkaz.“

⁶¹ Kostel Sainte-Marguerite byl založen roku 1624 jako filiální kostel farnosti Saint-Paul, v ulici Saint-Bernard, mezi ulicemi de Charonne a du Faubourg-Saint-Antoine; stojí dodnes.

⁶² Tato věta byla ve starých vydáních zkomolená a stala se nesrozumitelnou vynecháním slov *procházela jsem se v zahradě*. Je to jedna z chyb opisovačů, na které jsem už upozornil.

⁶³ O smrti Paula Manciniho, Mazarinova synovce, se složilo několik pamfletů. Viz mezi jinými *Zjevení stínu jeho synovce Manchinyho kardinálu Mazarinovi v Bouillonu* (*l'Apparition au cardinal Mazarin, dans Bouillon, de l'ombre de son neveu Manchiny*), *Mazarinova čepička převrácená* (*la Calotte de Mazarin renversée*) atd. – Paul Mancini (1636 Řím – 18. července 1652), syn Mazarinovy sestry Geronimy, byl v bitvě u předměstí Saint-Antoine smrtelně raněn a 18. července 1652 na následky zranění zemřel.

Markýz z Nantouillet, dobrovolník, tam padl; a Saint-Mesgrin padl v čele lehkých jezdců jako velmi čestný muž, jímž byl; sloužil už dlouho a získal si velké zásluhy. Mancinimu bylo teprve šestnáct let: byl to velmi hezký chlapec, který mnoho sliboval; v čele pluku Marine, jehož byl polním mistrem, dělal divy; velmi se po něm truchlilo.

Boj trval ráno dost dlouho a byl zarputilý: u dvora věřili, že mají vítězství jisté díky nepoměru vojsk, což je věc jistá, když Bůh slabší straně nepomůže svou ochranou, jako to učinil s naší. Královna, která zůstala v Saint-Denis, poslala některé ze svých kočárů, aby tam odvezly pana Prince, o němž se domnívala, že je zajat. Od jednoho muže, který byl s králem, jsem se dozvěděla, že když Jeho Veličenstvo uslyšelo střelbu z děl z Bastily, kardinál řekl: „Dobře, střílejí na nepřítele!“ a usuzoval tak podle svých tajných styků v Paříži; nepochyboval, že do ní vstoupí branou du Temple, kde měl toho dne mít stráž pan z Guénégaud, pokladník státní pokladny, jakožto plukovník své čtvrti. Když děla vypálila ještě několikrát, kdosi řekl: „Bojím se, že je to proti nám.“ Jiní řekli: „Možná je to Mademoiselle, která jela do Bastily, a vystřelili na její příjezd.“ Maršál z Villeroy řekl: „Je-li to Mademoiselle, bude to ona, kdo dal střílet na nás.“ Nějakou dobu o tom zůstávali v nejistotě.

Ale generálové, kteří, jak jsem už řekla, poslali svou jízdu, aby nás odřízla, táhli s celou pěchotou, aby prolomili barikádu, v naději, že nás tak sevrou ze všech stran, a nenašli už nikoho; nepochybovali, že naši vstoupili vítězně do Paříže. Šlo se to říct králi a kardinálovi, který ho odvezl zpět do Saint-Denis, kam dorazili až o půlnoci po stu falešných poplaších. Často zastavovali a řadili se do šiku v domnění, že je chce někdo napadnout; zkrátka nikdy nikdo neměl takový strach bez jakékoli příčiny. Vojska byla tak unavená, že nebylo důstojníka ani vojáka, který by myslel na něco jiného než na odpočinek.

Královně řekli, že jsme byli poraženi, že se do Paříže vrátili jen mrtví a ranění a že na tom králi nic nezáleží, že naše vojska našla útočiště; že malý počet lidí a špatný stav, v jakém byli, ukážou pařížskému lidu bezmoc princů a že ho tím princové omrzí. Hrabě Quinski (Kinski), německý plukovník, padl do zajetí, a s ním několik dalších důstojníků. I my jsme jich několik zajali, mezi jinými kapitány gardového pluku: ukořistilo se třináct praporů, z nichž většina patřila gardě, a když naše vojska vstupovala do města, nesly se ty prapory v čele pluku Jeho královské Výsosti. Vzkázala jsem jim, že není správné dělat z nich trofej, že patří králi, k němuž jsme všichni povinni úctou, a že je mají dát nést vedle svého vlastního, aby se myslelo, že patří k pluku.

Kapitola XIV (1652)

Už dlouho se mluvilo o tom, že se na radnici svolá všeobecné shromáždění, aby se město spojilo s parlamentem, s Monsieurem a s panem Princem, a také aby se hledaly peníze na výplatu vojsk a na verbování nových. To shromáždění bylo tedy svoláno a konalo se 4. července, den po boji,¹ v němž pan Princ dal všem svým vojákům vzít slámu, aby se navzájem poznali. Nevím, jak se to lid dozvěděl; zkrátka uvěřili, že kdo chce být pro stranu horlivý, musí ji mít; takže ráno 4. července se to rozšířilo tak, že ji museli vzít i řeholníci, a na ty, kdo ji neměli, se křičelo „mazarinovec!“ a byli biti.²

Po obědě jsem odjela do Lucemburského paláce; zastihla jsem Monsieura velmi rozhněvaného na pana Prince, který na něho naléhal, aby šel na radnici; on nechtěl. Nevěděla jsem, co celé to tajemství znamená; velmi mě to polekalo. Rychle jsem poslala pro pana Prince, který byl v Monsieurově pokoji, a zeptala jsem se ho, co znamená ten hněv, v němž Monsieur je a který se mi zdál obrácen proti němu. Řekl mi: „To nic není: Monsieur se bojí vzpoury kvůli slámě.“ Řekla jsem mu, že nechápu, oč jde, a ať mi to vysvětlí; což udělal tak, jak jsem o tom mluvila.

Dal mi na srozuměnou, že ve stavu, v jakém byly naše záležitosti, nebylo nic tak nutného jako shromáždění, které se konalo na radnici, a že kdyby tam Monsieur nešel, udělalo by to velmi špatný dojem; takže když se mnou o tom Monsieur přišel znovu mluvit, velmi jsem na něho naléhala, aby tam šel. Zdálo se mi však, že smýšlí zcela opačně než pan Princ. Najednou se rozhodl a šel tam, ale po pravdě trochu pozdě. Shromáždění mělo začít ve dvě hodiny a Jeho královská Výsost tam šla až ve čtyři; to bylo příčinou, že se kolem radnice shromáždilo velké množství lidu a spousta lůzy.

Na tomto shromáždění se měl Monsieur uznat za generálního místodržitele státu, jak se to stalo v parlamentu, s mocí rozhodovat o všech věcech, protože má v rukou královu autoritu, dokud bude Jeho Veličenstvo zajatcem v rukou kardinála Mazarina, který byl nálezy všech parlamentů prohlášen za nepřítele státu, zločince a rušitele veřejného klidu a navždy vypovězen z království, přičemž tyto nálezy byly potom potvrzeny několika královskými deklaracemi; že potom byla na jeho hlavu vypsána odměna; že všechny tyto věci ho činí nevhodným toho, aby měl ve své moci osobu tak posvátnou, jako je osoba králova; že vzhledem ke všemu tomu má ve Francii právo velet jménem krále jedině Monsieur; a že lid, který zná horlivost Jeho královské Výsosti pro stát a pro Jeho Veličenstvo, její lásku k vlasti a k obecnému blahu, uvidí, jak se pod její správou všemu bude dařit.

Pan Princ měl být rovněž, podle toho, co se stalo v parlamentu, prohlášen generalissimem královských vojsk. Ten úřad se k němu docela hodil a myslím, že nikdo nepochyboval, že by ho dobře zastával. Zdá se mi, že to všechno bylo dost nutné, aby to Monsieura přimělo nezdráhat se tam jít, ačkoli³ se on ani pan Princ porad na radnici neúčastnili, protože nepatřili k jejímu sboru; předtím však na plném shromáždění prohlásili, jak to učinili v parlamentu, že nemají jiný zájem než službu králi a obecné blaho; že vedou válku jen k tomuto cíli a jen proto, aby vyhnali kardinála Mazarina z království, a že jakmile z něho bude venku, složí zbraně.⁴

Zatímco byli na radnici, nevěděla jsem, co dělat, a šla jsem se projít ulicemi s kytíčkou slámy na vějíři, převázanou modrou stuhou, což byla barva strany. Všechn lid toho dne hlasitě křičel: „Ať žije král, princové, a pryč s Mazarinem!“ Vrátila jsem se do Lucemburského paláce, kam Monsieur o chvíli

¹ „Ve čtvrtek 4. července odpoledne velké shromáždění na radnici, kam je pozváno dvanáct osob z každé čtvrti, totiž šest královských úředníků ze svrchovaných soudních dvorů a šest významných měšťanů.“ (Deník Dubuisson-Aubenayův.) Z dobových zpráv o těchto událostech lze s užitekem nahlédnout do Conrartovy, otištěné v Pamětech, které nesou jeho jméno, a do relace písaře pařížské radnice v díle nazvaném *Registres de l'Hôtel-de-Ville de Paris pendant la Fronde* (Registra pařížské radnice za Frondy). Je to jedna z publikací Společnosti pro dějiny Francie. – Boj u brány Saint-Antoine se odehrál 2. července 1652 (viz výše, kap. XIII); shromáždění se tedy konalo dva dny po něm.

² Tvrdilo se, že tento poznávací znak zavedla sama Mademoiselle. Dubuisson-Aubenay píše ve svém Deníku k 4. červenci: „Právě toto odpoledne se zavedl způsob, jak se prohlásit za nemazarinovce: nosit na hlavě kytíčku slámy. Muže i ženy, kteří ji neměli, zastavovala lůza na ulici a hrozila jim smrtí. Měly ji dokonce i kočáry. A říká se, že nosit ji poručila Mademoiselle.“

³ Francouzské *comme* má zde význam *quoique* (ačkoli).

⁴ Násilí spáchané na radnici a odporné jednání princů nevystupují ve vyprávění Mademoiselle dost zřetelně. – Shromáždění skončilo vypálením radnice (tzv. *journée des Pailles*, „den slámy“); podle dobových zpráv při něm zahynulo přes sto lidí.

později přijel a vešel do svého pokoje převléknout si košili, protože mu na radnici bylo velké horko. Pan Princ zůstal se mnou v předpokoji, kde byly paní vévodkyně ze Sully, hraběnka z Fiesque a paní z Villars-Orondate. Bavil se čtením dopisů, které mu přinesl trubač pana z Turenne. Zeptala jsem se ho, co to je; řekl mi: „Jde o zajatce; kdyby to bylo něco, co by vás mohlo pobavit, ukázal bych vám ty dopisy.“

V tu chvíli přišel jeden měšťan, udýchaný a sotva schopný promluvit, tak ho zmohl spěch, s jakým běžel, a strach, který měl. Řekl nám: „Radnice hoří a střílí se tam; lidé se zabíjejí a je to ta největší bída na světě.“ Pan Princ vešel, aby to řekl Monsieurovi, kterého ta zpráva tak překvapila, že zapomněl, že není oblečen: vyšel a přišel v košili před všechny dámy, které jsem jmenovala. Řekl panu Princi: „Bratranče, jděte na radnici; zjednáte tam ve všem pořádek.“ Ten mu odpověděl: „Monsieur, není příležitosti, kam bych ve vaší službě nešel; ale nejsem člověk na vzpoury, nerozumím jim a jsem v nich velký zbabělec. Pošlete tam pana z Beaufortu: lid ho miluje a zná; prospěje tam víc, než bych mohl já.“

Poslali pana z Beaufortu. Monsieur a pan Princ se mi zdáli být tou nehodou velmi ohromeni a velmi si přáli ji napravit; dělali a říkali všechno, co bylo k tomu potřeba. Vešla jsem do Monsieurova kabinetu a navrhla jsem jemu i panu Princi, že jestli chtějí, půjdu se pokusit věci uklidnit, a že by to byl mistrovský tah, kdyby se té příležitosti využilo k tomu, aby se odstranil maršál z L'Hôpitalu a prévôt kupců; že lid by z toho měl velkou radost a že nemůžeme dát větší důkaz moci, kterou máme, než když je vysvobodíme z nesnáze, v níž jsou, z rukou lidu, který je proti nim rozhořčen. Řekli, že jestli se mi to podaří, bude to dobré, a ať tam jdu. Pan Princ chtěl jet se mnou: nechtěla jsem. Všichni lidé Jeho královské Výsosti a pana Prince, kteří se tam našli, i důstojníci vojska mě následovali; také paní ze Sully, která byla se mnou, a paní z Villars-Orondate. Hraběnky z Fiesque, matka i dcera, měly dost strach.

Když jsme vyjížděli z Lucemburského paláce, našli jsme na ulici mrtvého muže: to je neuklidnilo. Kdybychom byli dojeli až na náměstí de Grève, jak jsem zamýšlela, bylo by se podstoupilo nějaké nebezpečí, a mnohem větší než při krásnějších příležitostech; takže jsme se začali modlit, protože jsme věřili, že se jdeme vystavit nebezpečí, a každý doopravdy myslel na své svědomí. Když jsem byla na konci ulice de Gêvres,⁵ připravena zahrnout na most Notre-Dame, viděli jsme, jak přinášejí mrtvého pana Ferranda de Jenveri,⁶ radu parlamentu a našeho velkého přítele; velmi mě to mrzelo. Ti, kdo odtamtud přicházeli, říkali, že se střílelo dokonce i na Nejsvětější svátost;⁷ takže mi zabránili tam jet. Všichni lidé, kteří byli se mnou, sesedli z koní a obklopili můj kočár. Marně jsem posílala na radnici; nepřicházela žádná odpověď. Zabili tam ještě jiného radu, jménem Miron,⁸ velmi počestného muže a našeho velkého přítele. Nakonec, když jsem dlouho nemohla zjistit ani to, co se tam děje, rozhodla jsem se poslat tam trubače a vyzvat je; ale žádný se nenašel. Jela jsem nějakého hledat do paláce Nemours,⁹ kde jsem žádného nenašla. Pan z Nemours se ze svého zranění zotavoval docela dobře: bylo totiž velmi lehké.

Na Petit-Pont se mi přihodila nehoda, která by mě jindy, kdy bych měla v hlavě méně věcí, byla velmi vylekala: můj kočár se zachytil o vůz s mrtvými, který se každou noc vozí z nemocnice Hôtel-Dieu k Trinité.¹⁰ Jen jsem přesedla k druhým dvířkům, ze strachu, aby mě nějaké nohy nebo ruce, které z něho trčely, neuhodily do nosu.

Vrátila jsem se do Lucemburského paláce, kde jsem podala zprávu o své cestě; měla jsem málo co říct, protože jsem málo udělala. Monsieur chtěl, abych tam jela znovu: což jsem udělala se stejnými osobami

⁵ Ulice de Gêvres vedla souběžně s nábřežím de Gêvres; jedním koncem ústila k mostu Notre-Dame a druhým ke konci nábřeží de la Ferraille.

⁶ V rukopise stojí *de Ganvri*. Držel jsem se obvyklého pravopisu.

⁷ Vikář farnosti Saint-Jean-en-Grève dal donést Nejsvětější svátost na radnici, jak se to obvykle dělalo při požáru.

⁸ Miron byl radou účetní komory (*maître des comptes*) a horlivým frondérem.

⁹ Palác Nemours, zbořený roku 1671, stál mezi ulicí Pavée a ulicí des Grands-Augustins. Na jeho místě byla proražena ulice de Savoie, která dostala jméno podle toho, že palác Nemours patřil jedné větvi savojského rodu.

¹⁰ Nemocnice Trinité, o kterou tu podle mého soudu jde, stála v ulici Saint-Denis mezi ulicemi Grenetat a Guérin-Boisseau. Abbé Lebeuf v *Histoire de la ville et du diocèse de Paris* (Dějiny města a diecéze pařížské, sv. 1, s. 27) uvádí nález (*arrêt*) z 8. srpna 1545, které zakázalo pohřbívat mrtvé na hřbitově Trinité; bylo to však v době, kdy se lidé báli moru, a z tohoto místa Paměti Mademoiselle je vidět, že převládl starý zvyk. Staří vydavatelé slova *k Trinité* vypustili, a tím učinili větu nesrozumitelnou.

ve svém kočáře, kromě paní z Villars, která zůstala v paláci Nemours, a staré dobré hraběnky z Fiesque, která šla spát. Doprovod jsem měla menší než poprvé: všichni, kdo mě poprvé následovali, totiž usoudili, když viděli, že jsem o půlnoci v Lucemburském paláci, že už není co dělat.

Všechny ulice jsem našla plné strážních oddílů a bez lidí: všichni se uchýlili domů. Strážní oddíly mi dávaly družstvo vojáků, aby mě doprovázelo. Potkala jsem paní Richeovou, prodavačku stužek, v košili (toho dne totiž bylo velké horko a noc byla tak krásná, jak jen může být), s kostelníkem od Saint-Jacques-de-la-Boucherie, kterému říkala kmotříček Paquier: byl ve spodkách. Ta maškaráda mi připadala dost směšná; začali mi vyprávět tisíc historek svým nářečím pravých pařížských čumilů, které mě rozesmály navzdory nesnázím, v nichž jsme byli. Když jsem byla na náměstí de Grève, můj kočár se zastavil; přišel nějaký muž, položil ruku na dvířka, u nichž jsem seděla, a zeptal se mě: „Je tam Princ?“ Odpověděla jsem mu: „Ne.“ Odešel; byl bez pláště. Ve světle pochodní, které byly před mým kočárem, jsem tak viděla, že má pod paží nějakou zbraň, kterou jsem nemohla dobře rozeznat. Ale když jsem o tom po jeho odchodu přemýšlela, usoudila jsem, že to byl člověk, který chtěl zabít pana Prince. Velmi mě mrzí, že mě ta myšlenka nenapadla hned: dala bych ho totiž zatknout; ani nevím, jestli jsem mu to potom řekla.

Pan z Beaufortu mi vyšel naproti, dal můj kočár popojet a zavedl mě do radnice. Přecházeli jsme přes trámy, z nichž se ještě kouřilo po ohni, který tam byl; nikdy jsem neviděla místo tak opuštěné: obešli jsme to všude kolem, aniž jsme koho potkali. Když jsem byla ve velkém sále, bavila jsem se prohlížením tribun a toho, jak bylo uspořádáno shromáždění, které se tam konalo. Mezitím přišel jakýsi Le Fèvre, který je hofmistrem města a zároveň úředníkem Jeho královské Výsosti, a řekl mi, že pan prévôt kupců je v jednom kabinetu a že by mě rád viděl; šla jsem tam. Ty dámy jsem nechala v sále a vzala jsem s sebou pány hrabata z Fiesque a z Béthune a Préfontaina. Pana Le Fèvre¹¹ jsem zastihla v paruce, která ho měla přestrojit, s tváří tak klidnou a pokojnou, jako by se mu nic nestalo.

Řekla jsem mu: „Jeho královská Výsost mě sem poslala, abych vás dostala z nesnází; přijala jsem to posláním s radostí, protože jsem si vás vždycky vážila. Nebudu se pouštět do důvodů ke stížnostem, které na vás strana měla: já totiž věřím, že jste měl za to, že jednáte dobře, a že jestli jste se provinil, nebyl to váš úmysl; ale někdy má člověk přátele, kteří se pouštějí do nepěkných věcí.“ Odpověděl mi, že mi děkuje za velkou čest, že o něm tak smýšlím; že je nejponiženějším služebníkem Jeho královské Výsosti i mým a že nikdy nepřestane být vděčný za dobrodiní, jimiž nám je zavázán; a že jednal tak, jak věřil, že jedná čestně a podle svědomí; že dobře vidí, že ho chtějí zbavit úřadu; že je úplně ochoten dát mi svou rezignaci a že by se pokládal za velmi šťastného, kdyby v takové době, jako je tato, nebyl v úřadě. Požádal o papír a inkoust. Řekla jsem mu: „Podám Jeho královské Výsosti zprávu o tom, co mi říkáte: jestli bude chtít vaši rezignaci, pošle si o ni; ale já se toho ujímat nechci a nerada bych něco vymáhala od člověka, jemuž přicházím zachránit život.“

Pan z Beaufortu se ho zeptal: „Co chcete dělat?“ Odpověděl mu, že by rád odešel domů a že by se tam cítil v bezpečí; takže pro větší opatrnost šel pan z Beaufortu prohlédnout malá dvířka, kudy chtěl odejít s jedním ze svých lidí; potom si pro něho přišel. Ten dobrý stařec se mi zdál dost rád, že odchází, a při odchodu mi složil tisíc poklon za laskavost, kterou jsem k němu měla; po pravdě řečeno jsem ho vytáhla z dost zlé šlamastyky. Zůstala jsem tam, dokud se pan z Beaufortu nevrátil. Potom jsem šla do velkého sálu, kde jsem se od paní ze Sully dozvěděla, že mezi hraběnkou z Fiesque a jí proletěla mušketová kule z výstřelu, který padl na náměstí, a že je to velmi vystrašilo.

Šla jsem na konec sálu v úmyslu vejít do pokoje, kde podle toho, co mi řekli, byl maršál z L'Hôpitalu, abych ho zachránila stejně jako prévôta kupců; vzkázala jsem mu to a on mi odpověděl, že mu tím prokážu velkou čest. Nevím, zda to bylo tím, že nedůvěřoval panu z Beaufortu, o němž věřil, že celý ten zmatek způsobil, aby se stal guvernérem Paříže, nebo zda neshledával, že by bylo důstojné hledat bezpečí v náručí svých nepřátel. Místo aby na mě počkal, prolezl okny a utekl;¹² takže když jsem byla

¹¹ Výše bylo vidět, že tak se jmenoval prévôt kupců (viz výše, kap. XIII).

¹² Podle Deníku Dubuisson-Aubenayova „se maršál z L'Hôpitalu zachránil v šatech jednoho ze svých gardistů; ti gardisté se bránili a zabili přes dvacet lidí z davu, který zaplnil náměstí de Grève... Z gardistů nebyl nikdo zabit ani raněn kromě Le

hodinu u dveří a nikdo mi neodpovídal, omrzelo mě to. Už bylo dost světla; lid se znovu shromažďoval a bylo se co bát, že by v náladě, v jaké byli, mohli pojmout nedůvěru k mému dlouhému pobytu na radnici. Když jsem vycházela, všichni lidé, které jsem potkala, mi říkali: „Bůh vám žehnej! Všechno, co děláte, je dobře uděláno.“ Nejela jsem do Lucemburského paláce, protože byly čtyři hodiny ráno; šla jsem spát a nazítří jsem prospala celý den.

K večeru za mnou přišel pan hrabě z Fiesque a řekl mi, že podal Jeho královské Výsosti zprávu o tom, co se stalo, a že mu uložila, aby šel s hrabětem z Béthune k panu Le Fèvrovi požádat ho o rezignaci, kterou mi před nimi slíbil, a že chce, aby tam šel také Préfontaine, který toho byl svědkem. Ten se nijak nezdráhal ji dát, a den nato se konalo shromáždění na radnici, které zvolilo prévôtem kupců pana Broussela; ten potom přišel do Lucemburského paláce složit přísahu do rukou Jeho královské Výsosti, jak se to obvykle dělá do rukou krále; a pan prezident de Thou řídil volbu.¹³ Byla jsem v galerii Lucemburského paláce, když se to odehrávalo, a přiznávám, že mi to připadalo jako komedie.

O té záležitosti se mluvílo různě; ale vždycky se shodovali v tom, že za ni dávali vinu Jeho královské Výsosti a panu Princi. Nikdy jsem s nimi o tom nemluvila a jsem ráda, že to nevím, protože kdyby byli v nepravu, mrzelo by mě to vědět; a ten čin se mi tolik znelíbil, že by mi bylo velmi líto, kdyby byl nejen spáchán, ale i trpěn osobami, které jsou mi tak blízké.¹⁴

Uplynulo několik dní, aniž se stalo něco nového. Ta záležitost byla podle mého zdání¹⁵ pro stranu ranou palicí: zbavila důvěry lidi nejlépe smýšlející, zastrašila nejsmělejší, zchladila horlivost toho, kdo jí měl nejvíc; zkrátka měla všechny nejhorší účinky, jaké jen mohla mít. Mluvílo se o tom, že se zřídí rada s pevnějším řádem, než jaký byl dosud; k tomu bylo třeba určit, kdo v ní bude zasedat, a protože tu bylo mnoho princů, vznikly spory, jaké bývají v tomto království obvyklé, neboť v něm nic není upraveno a dokud tu budou cizí princové, bude nesnadné upravit pořadí přednosti, protože domy lotrinský a savojský v něm nikomu neustupují.

Od orléanské záležitosti se stále věřilo, že pan z Nemours má něco proti panu z Beaufortu. V den boje u předměstí Saint-Antoine si však projevíli tisíc přátelství: to velmi potěšilo ubohou paní z Nemours,¹⁶ která svého muže velmi milovala, ačkoli on ji příliš nemiloval, a která vždycky chovala velkou něhu ke svému bratrovi, jenž si ji dobře zaslouhoval svým chováním a vzájemnou něhou. Vznikl mezi nimi tedy nějaký spor o přednost. Pan z Beaufortu to vzal se stejnou mírností, s jakou to pan z Nemours vzal s hořkostí; to paní z Nemours velmi znepokojilo. Její manžel ještě nevycházel kvůli zranění, které utrpěl u brány Saint-Antoine. Když začal vycházet, její neklid se zdvojnásobil, a ještě téhož dne ho Jeho královská Výsost a pan Princ požádali o slovo, že po čtyřiaadvacet hodin neřekne panu z Beaufortu nic.

Byla jsem doma docela sama: byli u mě jen dva radové parlamentu, Le Coudray a Bermont, a jeden kapitán jízdního pluku mého bratra, který chodil o berlích, protože byl raněn při posledním střetnutí. Přišel nějaký muž a chtěl mluvit s jednou z mých komorných; řekl jí: „Prosím vás, řekněte Mademoiselle, že pan z Beaufortu má spor a že se prochází v Tuilerijské zahradě.“ Požádala jsem ty dva rady, aby tam šli: nebyl doma ani jeden z mých šlechticů, ani páže, ani lokaj, vůbec nikdo kromě jednoho komorníka, kterého jsem poslala k Bautruovi,¹⁷ kam Jeho královská Výsost často chodila hrát, aby ji varoval. Ta

Maira, který má čtrnáct nebo patnáct ran, aniž by se však o jeho život zoufalo.“

¹³ Stará vydání nahradila tuto poslední část věty touto: *pan prezident de Thou dělal státního sekretáře*. To nijak nevysvětluje zvyklosti při volbě prévôta kupců. Ten, kdo *řídil volbu* (*tenait le scrutin*), dával každému z voličů přísahat, že bude při volbě postupovat dobře a poctivě. Měl váček z karmínového sametu, do něhož každý volič vkládal svůj lístek. Všechny podrobnosti o volbě prévôta kupců najdeme v Deníku advokáta Barbiera k 17. srpnu 1750. – Broussel byl zvolen 5. července 1652. – Podle jiných údajů (Priolo a přehledy událostí roku 1652) dosavadní prévôt odstoupil 5. července a Broussel byl zvolen 6. července 1652; prameny se rozcházejí.

¹⁴ Konec této pasáže od slov „a ten čin“ až po „tak blízké“ byl ve starých vydáních vypuštěn. Činem, o němž tu Mademoiselle mluví, je masakr na radnici, a nikoli volba prévôta kupců.

¹⁵ V rukopise skutečně stojí *à ma fantaisie* (podle mého zdání); znamená to nepochybně *à mon avis* (podle mého mínění). Ve starých vydáních byla tato slova vypuštěna.

¹⁶ Výše bylo vidět, že vévodkyně z Nemours byla dcerou vévody z Vendôme, a tedy sestrou vévody z Beaufortu. – Élisabeth de Vendôme; viz výše, kap. I.

¹⁷ Nicolas Bautru, hrabě z Nogent a markýz du Tremblay-le-Vicomte, zemřel roku 1661. – Kapitán královské stráže u brány

prázdnost v mém domě byla dost neobvyklá; v tu hodinu mi totiž každý den chodilo dvorit sto důstojníků. Můj komorník mi přinesl zprávu, že Jeho královskou Výsost nenašel a že našel hraběte z Bury,¹⁸ který mu řekl: „Ujistěte Mademoiselle, že pana z Beaufortu neopustím.“

Ke mně domů přišlo jedno z jeho pážat: dala jsem si ho zavolat, abych se ho zeptala, kde je jeho pán; řekl mi, že mu nařídil, aby na něho přišel počkat ke mně. Ti páni radové, které jsem poslala do Tuileríí ho hledat, mi přišli oznámit, že ho nenašli,¹⁹ ale že je s ním čtyři nebo pět šlechticů; z čehož se dalo soudit, že žádný spor není. Zatímco jsme byli v tomto neklidu, vešla paní z Chavigny²⁰ a řekla mi, že to není bez důvodu, protože paní z Nemours právě napsala panu z Chavigny lístek, aby ho varovala, ať dá pozor na jejího muže a na jejího bratra.

Vtom přijela Jeho královská Výsost, které jsem řekla všechno, co jsem se dozvěděla; vysmála se mým varováním a řekla mi: „Vy pořád věříte, že lidé mají spory; a se strachem, který z toho máte, byste byla jako stvořená k tomu, abyste lidi přivedla na myšlenku nějaký mýt.“ Odešla do Tuileríí a k Renardovi, kam se obvykle chodilo na procházku od té doby, co se nejedlo na Cours. Šla jsem tam také; ale protože jsem šla pomaleji, zůstala jsem pozadu a mluvila s Jarzém. Když jsem vystupovala po schodech, které vedou na terasu u Renarda, zatahalo mě páže paní z Châtillonu za šaty a řeklo mi: „Paní vám vzkazuje, že pan z Nemours je u Petits-Pères²¹ a že se jdou bít; abyste to řekla Monsieurovi.“ Rozběhla jsem se až k lavici, na které seděl, a řekla jsem mu: „Neměla jsem pravdu, když jsem vás před chvílí varovala? Paní z Châtillonu mi vzkazuje to a to.“ Byl velmi překvapen a nařídil hraběti z Fiesque a Fontraillovi,²² kteří tam byli, aby tam šli; ale přišli příliš pozdě.

O chvíli později přišel jeden lokaj z paláce Vendôme a řekl: „Pan z Nemours právě zemřel; pan z Beaufortu ho zabil.“ Monsieur odjel hned do Lucemburského paláce a pan Princ k paní z Nemours, kam jsem jela i já; ležela v posteli bez sebe, v hrozném zármutku, s roztaženými závěsy a všichni kolem ní. Nic nebylo žalostnějšího, stejně jako způsob, jakým se o tom neštěstí dozvěděla: byla ve svém pokoji, jehož okno vede na nádvoří; uslyšela křičet: „Je mrtev!“ Omdlela. Uprostřed vši té žalosti řekla paní hraběnka z Béthune nevím co tak lkavým tónem, že to rozesmálo paní z Guise, která byla nejvážnější ženou na světě; takže když jsme to viděli, pan Princ a já, vyprskli jsme smíchy. Bylo to největší pohoršení na světě.

Šli jsme, paní z Guise, pan Princ a já, navštívit pana z Remeše, bratra pana z Nemours,²³ a i tam se nám dost chtělo smát: ležel v posteli se všemi závěsy zataženými a mluvil skrze ně.

Nad tou smrtí visel zlý osud; Monsieur a pan Princ si totiž nedali žádnou práci, aby jí předešli, protože věřili, že mají slovo pana z Nemours na čtyřiaadvacet hodin. Pan z Beaufortu udělal všechno na světě, aby výzvu odmítl, a Villars, který ji šel vyřídit, udělal všechno na světě, aby se toho zbavil,²⁴ až do té míry,

(*capitaine des gardes de la porte*), mladší bratr Guillauma de Bautru, hraběte ze Serrant; zemřel v září toho roku (příčina smrti v pramenech neuvedena).

¹⁸ Hrabě z Bury, syn markýze z Rostaing (patrně Charlese de Rostaing, 1573–1660, který roku 1633 koupil panství Bury); v souboji 30. července 1652 (viz níže) byl sekundantem vévody z Beaufortu a byl těžce raněn, ale přežil; datum a příčina jeho smrti nejsou známy. Nezaměňovat s Henrim de Neufville, hrabětem z Bury († 1628).

¹⁹ Věta se zdá nesrozumitelná, dáme-li slovu *trouvée* (nalezen) obvyklý smysl. Mademoiselle chtěla nepochybně říci, že ho neoslovili (*abordé*).

²⁰ Anne Phélypeaux, která žila do roku 1694. Viz Dangeauův Deník k 3. lednu 1694. – Manželka Léona Bouthilliera, hraběte z Chavigny (viz výše, kap. II).

²¹ Kostel Petits-Pères neboli bosých augustiniánů je dnes Notre-Dame-des-Victoires. – Souboj, v němž byl vévoda z Nemours zabit, se odehrál 30. července 1652 (viz výše, kap. III).

²² Louis d'Astarac, markýz z Fontrailles, zemřel roku 1677. Pod jeho jménem vyšla *Relation des choses particulières de la cour pendant la faveur de M. de Cinq-Mars* (Zpráva o zvláštních věcech u dvora za přízně pana z Cinq-Mars). – Viz výše, kap. VI.

²³ Henri Savojský, který v té době přijal titul vévody z Nemours a později se oženil se slečnou z Longueville, od níž máme Paměti o vládě Ludvíka XIV. – Henri Savojský (7. listopadu 1625 Paříž – 1659), od roku 1651 zvolený remešský arcibiskup, se po bratrově smrti stal vévodou z Nemours; církevního úřadu se vzdal roku 1657, kdy se oženil. Zemřel v lednu 1659 v Paříži, podle jedněch pramenů 4., podle jiných 14. ledna (příčina smrti v pramenech neuvedena). O slečně z Longueville, Marii d'Orléans-Longueville, viz výše, kap. I.

²⁴ Pasáž od slov „výzvu odmítl“ až po „aby se toho zbavil“ ve starých vydáních chybí.

že se na něho pan z Nemours málem rozhněval. Nakonec, když pan z Beaufortu už nemohl odmítnout, našel obtíže v provedení, protože měl s sebou mnoho šlechticů, kterých se nemohl zbavit, a řekl, že je třeba odložit to na jiný den. Když to pan z Nemours viděl, odešel domů, kde naneštěstí našel tolik šlechticů, kolik potřeboval; takže šel vyhledat pana z Beaufortu a bili se na koňském trhu za palácem Vendôme.

Pan z Nemours měl s sebou Villarse, rytíře z La Chaise, Campana a Luserche; a pan z Beaufortu hraběte z Bury, pana z Ris, Brilleta a Héricourta. Hrabě z Bury byl těžce raněn; pan z Ris a Héricourt zemřeli do čtyřadvaceti hodin. Pokud jde o ostatní, jestli byl někdo raněn, tedy jen lehce. Pan z Nemours přinesl kordy a pistole; byly nabity u něho doma. Když stanuli proti sobě, pan z Beaufortu a on, řekl první z nich: „Ach, bratře, jaká hanba! Zapomeňme na minulost; buďme dobří přátelé.“ Pan z Nemours na něho vykřikl: „Ach, ničemo, buď zabiješ ty mě, nebo já tebe!“ Vystřelil z pistole, která selhala, a vrhl se na pana z Beaufortu s kordem v ruce; takže ten se musel bránit: vystřelil a zabil ho na místě třemi kulemi, které byly v pistoli.

Přiběhli lidé, kteří byli v zahradě paláce Vendôme, a mezi nimi paní abatyše z Yères,²⁵ která tehdy pobývala v Paříži jako mnoho jiných řeholnic kvůli válce. Řekla, že když zvolala „Ježíš Maria!“, stiskl jí ruku, a jakýsi abbé ze Saint-Spire, který patří k panu z Remeše, řekl totéž; ale lékaři a ranhojiči řekli, že to byl křečovitý pohyb a že kromě zázraku musel zemřít okamžitě. Je třeba doufat, že mu Bůh chtěl dát tuto chvilku života, aby se vzpamatoval a měl čas Ho prosit o odpuštění, a že dopustil, aby dal toto znamení, že je při vědomí, aby se nad jeho spásou nemuselo zoufat a aby se člověk odvážil za něho modlit.

Pan pařížský arcibiskup zakázal konat za něho veřejné modlitby v jeho farnosti, totiž v Saint-André, kde jeho tělo leželo několik dní, než ho převezli do Nemours, což se stalo za několik dní, a odůvodnil to tím, že církev zakazuje modlit se k Bohu za lidi, kteří zemřou tímto způsobem. To paní z Nemours velmi zarmoutilo.

Mnoho lidí chtělo pana z Beaufortu obviňovat a říkali, že se mohl tomu nešťastnému střetnutí vyhnout; že pan z Nemours byl člověk zesláblý zraněním, který neměl sílu vystřelit z pistole. Na to lze odpovědět, že i pětileté dítě by vystřelilo; a pokud jde o jeho zranění, byl z něho tak dobře vyléčen, že předešlého dne, aby si vyzkoušel, zda se mu vrátily síly, vytrhl v zahradě Arzenálu malý strom. Přišel mě navštívit a ukázal mi ruku, na které nebylo znát, že by byla raněna, kromě toho, že byla trochu červená.

Pan z Nemours měl dobré vlastnosti: byl statečný jako nikdo na světě, měl ducha velmi příjemného v rozhovoru, byl veselý, zábavný; ale bylo by se dalo obávat, že by mu ta povaha nezůstala, až by stárnul: je totiž dobré, když duch lidí pokračuje spolu s jejich léty. Byl dost vrtkavý a nevyrovnaný, mrzutý, když věci nešly podle jeho gusta, a snadno opouštěl přátele, aniž věděl proč. V lásce byl nestálý; jediný přítel, kterého měl až do smrti, je pan z Belesbatu.²⁶ Velmi miloval paní z Choisy a měl k ní takovou důvěru, že před ní nic netajil: nevím, zda to mluví ve prospěch jeho úsudku. Byl celkově dobře urostlý, ale ne v podrobnostech: měl úzká záda a vysoká ramena; byl zrzavý, měl rovné vlasy a byl hodně podřobaný od neštovic; a přesto se se vším tím líbil.

Od jisté doby pojal proti panu Princi takovou zlobu, která mohla pocházet jen ze žárlivosti (dostávalo se mu totiž od něho všech dobrých zacházení, jaká si lze představit); dospěla tedy tak daleko, že se rozhodl s ním bít. Nevím, zda by ten úmysl provedl; říkal, že ho pojal, ale myslím, že by ho od toho odvrátili. Jeho mrzutost by ho spíš přivedla k tomu, aby stranu opustil, než aby se bil; často o tom mluvil a o tom, že odejde ke savojskému dvoru, kde by ho to bylo stejně brzy omrzelo jako u dvora francouzského.

Kdyby mu byl Bůh prokázal milost a dal mu čas vyzpovídat se, jeho přátelé by ho nebyli litovali, protože

²⁵ Abatyši v Yères neboli Hières (departement Seine-et-Marne) byla tehdy Claire-Diane d'Angennes, druhá dcera markýzy z Rambouillet. Tato pasáž od slov „a mezi nimi“ až po „lékaři“ patří k těm, které byly ve starých vydáních nejvíce pozměněny. O abatyši z Yères se v nich nemluví. Pasáž se tam omezuje na tato slova: *mezi jinými pan abbé ze Saint-Spire, který patřil k panu z Remeše; zvolal na něho: Ježíš Maria! Říká, že mu stiskl ruku.*

²⁶ Henri Hurault de l'Hospital, pán z Belesbatu neboli Belébatu, byl roku 1633 radou parlamentu, potom královským referendářem (*maître des requêtes*); zemřel roku 1684. Byl bratrem paní z Choisy.

ho svět omrzela a svět by brzy omrzela on: tak i když poprvé odešel do Flander,²⁷ vojska, která přivedl, ho milovala nade všechno; a když zemřel, všichni důstojníci na něho zuřili: v boji u Saint-Antoine si z nich totiž tropil posměch a řekl: „Nic se nevyrovná mým vojákům v tom, jak dobře utíkají, a nikdy nebylo tak dobrých důstojníků jako tihle na rychlý ústup.“ To je přivedlo do zoufalství: důstojníci totiž nemohou za to, když vojsko utíká. Po návratu z toho boje u Saint-Antoine se tedy naše vojska utábořila na předměstích Saint-Victor a Saint-Marceau, kde byla deset nebo dvanáct dní, a potom se vrátila do Saint-Cloud.

Pan Princ projevil nad smrtí pana z Nemours velkou lítost; ale skrze jeho zármutek bylo dost vidět, že se cítí zbaven člověka, kterého začínal mít dost. Někteří říkali, že je rád, že se zbavil soka; ale o to se on málo staral. Pan z Nemours platil jen půvaby, kdežto on²⁸ dával pozemky. Když paní z Châtillonu poprvé vyšla po smrti pana z Nemours, šla do kláštera visitandinek od Sainte-Marie v ulici Saint-Antoine, kam se uchýlila paní z Nemours a kde jsem ji navštívila, a potom přišla do Tuilerií. Měla úplně prosté šaty a velkou kápi jako závoj, která ji celou zakrývala. Když vešla do mého pokoje, šla jsem jí naproti a vyslovila jsem jí soustrast nad ztrátou dobrého přítele; což jsem už učinila lístkem hned nazítří. Šly jsme se posadit do kouta, kde mi hodně naříkala. Když jsme byly u pohrdání světem, vešla Jeho královská Výsost a pan Princ, kteří k nám přistoupili; zvedla závoj a začala dělat sladký a usměvavý obličej. Myslela jsem, že vidím jinou osobu; pod tou kápí byla totiž napudrovaná a měla náušnice; zkrátka nic nebylo upravenějšího. Jakmile pan Princ odešel na druhou stranu, spustila kápi a vzdychala tisíckrát. Ta fraška trvala hodinu a diváky velmi pobavila.

Nazítří po smrti pana z Nemours došlo mezi panem Princem a panem hrabětem z Rieux, synem pana vévody z Elbeufu,²⁹ k příhodě, která dost překvapila. Šlo o nějaký spor o přednost; myslím, že to bylo s panem princem z Tarentu, nejstarším synem pana vévody z La Trémoille. Protože se oženil s dcerou pana lankraběte Hesenského a protože kvůli tomu manželství byl dlouho v Německu, kde se s ním zacházelo jako s ostatními knížaty, nemyslel si, že by měl něco ze sebe slevit, když přijde do své země, kde dům La Trémoille vždycky zaujímal jedno z prvních míst mezi nejpřednějšími v království. Tihle páni dost nelibě snášejí cizí prince, a zvláště to množství mladších synů z větve Elbeuf; a zásluhy, které kdysi měli ve Francii Lotrinské v době Zjizveného³⁰ a všech těch slavných pánů z Guise, nepřetrvaly u všech, kdo z toho jména zůstali; a tak, protože jsou to osoby méně významné, upírá se jim přednost snáze.

Pan Princ se postavil na stranu prince z Tarentu, který je jeho velmi blízkým příbuzným, proti hraběti z Rieux, a když se ve sporu rozpálil, domníval se, že ho hrabě z Rieux strčil; to ho přimělo, aby mu dal políček. Hrabě z Rieux mu potom dal ránu. Pan Princ, který neměl kord, skočil po kordu barona z Migen, který tam byl; pan z Rohanu, který tam také byl, se postavil mezi ně a vyvedl hraběte z Rieux, kterého Jeho královská Výsost poslala do Bastily za to, že se odvážil porušit úctu k princovi královské krve v domě Jeho královské Výsosti. Mnozí říkali, že pan Princ udeřil první; ale jestli to udělal, jistě proto, že uviděl nějaké gesto hraběte z Rieux, které pokládal za urážku. Neboť ačkoli je velmi prudký, není tak prudký, aby udělal něco takového. Viděla jsem ho odpoledne a řekl mi: „Vidíte člověka, který byl poprvé zbit.“ Hrabě z Rieux zůstal v Bastile až do příchodu pana Lotrinského, který ho dal propustit

²⁷ Smysl věty je: *když odešel hledat vojska do Flander a přivedl je do Francie*. O této výpravě vévody z Nemours byla řeč výše, kap. X. Ve starých vydáních se místo *vojska, která přivedl* (*qu'il amena*) tisklo *vojska, která miloval* (*qu'il aime*).

²⁸ To jest pan Princ. Připomeňme, že dal paní z Châtillonu panství Marlou neboli Merlou (viz výše, kap. XIII). Ta donace vzbudila velký rozruch; *Muze historique* (dopis z 26. května 1652) o ní psala: pan Princ ... daroval velkomyslným srdcem té vzácné kráse svůj bohatý dům v Merlou, pozemek vhodný k honu na vlka, který v nynější hodnotě vynáší přes deset tisíc tolarů ročního důchodu.

²⁹ Charles Lotrinský, vévoda z Elbeufu, měl několik synů: Charlese, který po něm nesl titul vévody z Elbeufu, Françoise, od něhož pochází rod hrabat z Harcourtu, a Françoise-Marii, jímž začala větev Lislebonne, o níž Saint-Simon ve svých Pamětech tak často mluví. Nejstarší Charles nesl za otcova života titul hraběte z Rieux. – Charles III. Lotrinský, hrabě z Rieux, od roku 1657 vévoda z Elbeufu (1620 Paříž – 4. května 1692 Paříž); zemřel v pařížském paláci Elbeuf (příčina smrti v pramenech neuvedena). O jeho otci Charlesovi II. viz výše, kap. I.

³⁰ Henri Lotrinský, vévoda z Guise, zvaný Zjizvený (*le Balafré*) (31. prosince 1550 – 23. prosince 1588), vůdce katolické ligy; přezdívkou dostal podle zranění v obličeji z bitvy u Dormans (1575). Zavražděn dne 23. prosince 1588 na zámku v Blois z rozkazu krále Jindřicha III., jehož osobní stráž (tzv. Pětačtyřicet) ho ubodala, když ho král povolal k sobě.

a velmi pokáral, co udělal.³¹

Pro pana z Rohanu jsme udělali věc, která nemá obdoby: dostal, jak jsem řekla, při svém sňatku patent a listiny na vévodský titul, aby se v jeho osobě obnovilo vévodství Rohan; šlo však o jejich zápis v parlamentu. Myslel si, že doba je k tomu příznivá, získal si přátele, které měl v parlamentu, vedl svou agitaci, a když usoudil, že věc je připravena, prosil Jeho královskou Výsost a pana Prince, aby tam laskavě šli. Myslím, že dost nedůvěřoval mnoha lidem, i z naší strany; takže Jeho královská Výsost a pan Princ poslali³² za něho prosit teprve den předtím, než chtěli jít do parlamentu. Požádal mě, abych udělala totéž; napsala jsem všem radům, které jsem znala mezi svými přáteli, a šla jsem do Justičního paláce do lucerny,³³ podívat se, jak to půjde; paní z Rohanu, paní hraběnka z Fiesque a slečna z Chabot šly se mnou. Vešla jsem přes soudní kancelář, kde jsem mluvila s mnoha rady, jimž jsem se snažila pádnými důvody dokázat, že mi mohou slíbit, ještě než vejdou, že budou toho mínění, jaké si přeji, protože jde o věc přízně, při níž nejde o jejich svědomí. Odvolávali se na deklaraci z roku 1648:³⁴ já jsem jim uváděla případy, kdy byla porušena; ale odpovídali mi, že ne jimi.

Když odbýjelo devět hodin, bála jsem se, že se velká komora rozejde: vzkázala jsem panu prvnímu prezidentovi, že Jeho královská Výsost přijede a prosí sbor, aby na ni počkal, a okamžitě jsem poslala do vyšetřovacích komor, aby jim řekli, ať přijdou zaujmout svá místa; což udělali. Když Jeho královská Výsost přijela, rokovalo se, a věc prošla jen o dva hlasy, a to hlasy dvou radů z mých přátel, kteří to udělali na mou prosbu; takže složil přísahu v obvyklé formě a zaujal své místo vévody a paira; a lze dobře říci, že to byl velký důkaz vlivu, který jsme ve sboru měli: věc byla totiž velmi sporná a dlouho se hlasovalo. Bylo to dost zábavné: zvláštní služebníci Jeho královské Výsosti, přátelé pana Prince i moji, když dohlasovali ve prospěch pana vévody z Rohanu, se na nás dívali a jejich tvář celému sboru dost dávala najevo, že komu směřují své úmysly.³⁵

Navrhovalo se postavit nová vojska; ale protože v naší straně bylo mnoho princů a velkých pánů, kteří chtěli mít jízdní a pěší pluky a ordonanční kompanie, nepostupovalo se ze strachu, aby se nerozhněvali jedni nebo druhí, nikam. Pan Princ řekl, že k odstranění té nesnáze je třeba, aby je Jeho královská Výsost, on a pan princ z Conti všechny postavili pod jmény svých panství nebo svých guvernéřství. Napadlo ho ještě říci: „Je třeba nějaký postavit pod jménem Mademoiselle; v této válce vykonala tolik neobyčejných věcí, že musíme udělat nějakou, která bude zcela pro ni.“ Večer u sebe, když byl se svými důvěrnými přáteli a s lidmi ze svého domu, začal o tom návrhu mluvit a řekl: „Pomysleme, komu dá Mademoiselle svůj jízdní pluk.“ Pan Princ chvíli přemýšlel a řekl: „Bude to hrabě z Brancasu:³⁶ je to muž vznešeného rodu, který má tu čest být jejím příbuzným; měl by sloužit jako generálporučík a brání mu v tom jen jeho roztržka s panem z Beaufortu. To bude pro něho to pravé; a uvidí-li se, že Mademoiselle pracuje na jejich usmíření, stane se to.“

³¹ Tato hádka se odehrála 1. srpna 1652. Dubuisson-Aubenay ji ve svém Deníku líčí takto: „Téhož dne se dozvěděli o rozepři hraběte z Rieux s princem z Condé, která byla kvůli přednosti, již si zmíněný hrabě nárokoval ve válečné radě, jež se zřizuje v Orleánském paláci, jakožto princ lotrinského domu, před všemi ostatními po panu vévodovi orleánském a panu Princ; když o tom po obědě rozprávěl s vévodou z Rohanu, kterého potkal, jak přichází do galerie paláce, a potom s princem z Tarentu, o němž se domníval, že mu ji upírá pod ochranou prince z Condé, šel tudy ten princ, a když viděl, jak hrabě mluví s princem z Tarentu rozvášněně, a vévoda z Rohanu mu řekl příčinu, šel tam, aby zabránil, aby se nepohádali. Ale hrabě z Rieux se rozvášnil ještě víc, řekl princ z Condé, že stojí na straně jeho protivníka a že nikdy nebude jeho služebníkem, a udělal mu navíc jakési pohrdavé znamení natažením ruky, načež mu rozhněvaný princ z Condé dal velmi silný políček; hrabě chtěl oplatit, ale dokázal princovi dát jen pěstí zepředu do ramene, a když potom chtěl tasit kord, chytil ho vévoda z Rohanu kolem těla, zatímco princ z Condé hledal také kord u boku jednoho šlechtice, Millangena (Mademoiselle píše Migen), někdejšího královského místodržitele v Sedanu, který tam byl u okna, a nemohl ho dostat. Princ z Condé uchopil kord hraběte z Rieux, přičemž se trochu pořežal na ruce, a pak ho jeho jílcem udeřil do zubů.... Načež přišel vévoda orleánský, nařídil, aby hraběte odvedli jako vězně do Bastily, a poslal pro pana kancléře a některé rady parlamentu, aby ho soudili, ačkoli ho princ z Condé prosil, aby se tak nestalo.“ *Muze historique* (dopis z 5. října 1652) udává dobu, kdy hrabě z Rieux vyšel z Bastily.

³² Ve starých vydáních se tisklo *ne m'envoyèrent solliciter* (neposlali mě prosit). To je v rozporu s tím, co následuje. Mademoiselle nešla zpočátku prosit osobně; omezila se na psaní dopisů.

³³ Tribuna, z níž bylo vidět a slyšet všechno, co se dělo v sále parlamentu.

³⁴ Deklarace z 24. října 1648. – Viz výše, kap. V.

³⁵ Zápis listin vévody a paira ve prospěch pana z Rohanu se konal 15. července 1652.

³⁶ Henri de Brancas, zemřel roku 1656.

Téhož dne, kdy o tom pan Princ mluvil, přišel za mnou Brancas, aby mě poprosil, abych ten návrh předložila Jeho královské Výsosti a abych ho předtím sdělila panu Princi; řekl mi: „Budou až příliš šťastni, že v nesnázích, v nichž jsou se stavěním vojsk, mohou nějaká postavit pod vaším jménem; budete mít velmi pěkný pluk, který jim dobře poslouží.“ Když jsem otvírala ústa, abych o tom promluvila s panem Princem, uhodl, co mu chci říci, a pověděl mi všechno, co o tom řekl on. Večer jsme mluvili s Jeho královskou Výsostí; pan Princ o tom promluvil první, aby ji na to připravil, a dal jí poznat, jak by to bylo vhodné. Potom jsem s ní o tom mluvila já. Shledala to velmi dobrým a pan z Brancasu jí za to poděkoval.

Celých osm dní se nemluvalo o ničem jiném než o mém pluku: nebylo nikoho, kdo by v něm nechtěl mít kompanie, a bylo jich jen dvanáct, a já jsem nemohla nikoho odmítnout; takže jsme s Brancasem od rána do večera počítali, jak najít způsob, abychom nikoho nerozhněvali. Jeho královská Výsost mě požádala o kompanii pro jednoho kapitána svého pěšího pluku, jménem d'Alais; pan Princ mě požádal o jednu pro Du Bourga, který býval plukovním praporečnickem pluku Conti. Dala jsem kompanie rytířům z Béthune a ze Sourdis; na ostatní si nevzpomínám. Když to bylo rozhodnuto, požádal mě hrabě z Hollacu o kompanii četníků. Udělila jsem mu ji a pověřila ho, aby hraběti z Escars nabídl kompanii lehkých jezdců; což udělal a nazítlí ho ke mně přivedl, aby mi poděkoval.

Když se o tom mělo promluvit s Jeho královskou Výsostí, rozzlobila se a řekla, že ji všichni důstojníci opouštějí, aby se dali ke mně. Bylo jí připomenuto, že Hollac svůj pluk neopustí a že to bude nový svazek, který ho připoutá k její službě; že hrabě z Escars, který sloužil jako polní maršál, už v jejím pluku nesloužil, že mu Jeho královská Výsost slíbila postavit pod jeho jménem jiný pluk a dát mu ho, a že by stejně rád měl mou kompanii. Nakonec svolila: podporučictví svých četníků jsem dala languedockému hraběti z Lussanu, který byl kapitánem v jízdním pluku Jeho královské Výsosti. Praporečnictví jsem dala markýzi z Noë a korouhev rytíři z Brigueil,³⁷ bratru pana markýze z Humières,³⁸ který byl malý chlapec patnácti let a byl ještě v akademii.³⁹ Všechna tato opatření, když byla učiněna, zůstala neprovedena.

Zemřel pan z Valois, můj bratr,⁴⁰ což byl pro Jeho královskou Výsost velký zármutek. Nikdy jsem nebyla víc překvapena. Procházela jsem se u Renarda; přišli mi říci: „Váš bratr je velmi nemocen.“ Odjela jsem do Lucemburského paláce. Madame mi řekla, že mu bylo trochu špatně, ale že to nic není; že spí. Nazítlí jsem tam přišla velmi časně a šla jsem rovnou do jeho pokoje; drželi ho v náručí, protože mu byly teprve dva roky. Lékaři mi přesto řekli, že je mu lépe a že se z toho dostane; jeho nemocí byl průjem, který měl už šest týdnů. Večer jsem potkala na procházce pana Prince; řekla jsem mu, že můj bratr umírá: ta zpráva ho velmi překvapila. Večer jsem tam poslala; vzkázali mi, že je mu lépe. Ráno, když jsem se probudila, mi řekli, že zemřel. Spěšně jsem odjela do Lucemburského paláce, kde jsem našla Monsieura hluboce zarmouceného a Madame, jak jí polévku; řekla mi: „Musím se šetřit, protože jsem v jiném stavu.“ Šla jsem do pokoje toho ubohého dítěte, které leželo v kolébce, krásné jako andílek; kolem se modlili kněží, nebo lépe řečeno chválili Boha za milost, kterou mu prokázal.

To mě nesmírně dojalo: plakala jsem, až jsem vzlykala, a museli mě odtamtud odvést. Lidé velmi nesprávně litují děti, které umírají v tomto věku, a je to jistě známka toho, jak málo poznáváme pravé dobro, i naší přirozené slabosti: neboť bychom se z toho měli radovat. Pro svět to dítě nedávalo žádnou naději: ve dvou letech nemluvalo ani nechodilo a nemělo rozum, jaký mají jiné děti v tom věku. Kdyby bylo žilo, mělo by neobyčejnou vadu: jednu nohu zcela zkřivenou, aniž by kulhalo, a lékaři říkali, že to pochází z toho, že Madame za těhotenství ležela pořád na jednom boku.

³⁷ Část této věty byla ve starých vydáních vypuštěna, a to zejména to, co se týká markýze z Noë a rytíře z Brigueil.

³⁸ Markýz z Humières měl v maltézském řádu dva bratry: Rogera de Crevant, přijatého 18. září 1638, a Balthazara de Crevant, který byl do řádu přijat 8. února 1641. Jde tu patrně o druhého z nich. – Markýzem z Humières byl tehdy Louis de Crevant (asi 1628 – 30. srpna 1694), který titul zdědil roku 1648 po otci; Roger a Balthazar byli jeho bratři. Za Frondy stál na straně krále. Později maršál Francie (1668) a vévoda z Humières (1690). Zemřel 30. srpna 1694 ve Versailles (příčina smrti v pramenech neuvedena).

³⁹ Slovo akademie označovalo v 17. století jezdeckou školu pro mladé šlechtice.

⁴⁰ Vévoda z Valois zemřel 10. srpna. *Muze historique* (dopis z 11. srpna) udává den této události: „Jeho Milost pan vévoda z Valois, ve věku čtyřiaadvaceti měsíců, ... zesnul v sobotu ráno.“ – Viz výše, kap. X.

Dostala jsem k té smrti mnoho soustrastných projevů. Držel se co nejhlubší smutek: pan Princ měl plášť, který se vlekl až po zem; jestliže nebyl zarmoucen v duši, uměl to dobře předstírat, neboť při této příležitosti se zdál zarmoucený a choval se k Monsieurovi velmi úslužně. Tělo uložili dočasně v klášteře Calvaire. Monsieur to oznámil dvoru, a místo aby odtud dostal soustrastné dopisy, dostal dopis, v němž mu odepřeli pohřbit dítě v Saint-Denis, a psali mu, že ta smrt je zjevným Božím trestem za nespravedlivou válku, kterou vede, a mnoho dalších věcí toho druhu. Ten dopis připisovali panu Servienovi, protože prý byl v jeho stylu, a byl přijat dost špatně: všechny ty výčitky nemohou být na místě v době zármutku ani v žádné jiné. Co způsobuje, že je úplně neodsuzuji, ačkoli je to věc dost odsouzeníhodná, je to, že jsem k nim sama dost náchylná; a je to jedna z mých vad, stejně jako mnoho jiných.

Protože se nesmírně ráda procházím, byla jsem zoufalá, že se moje procházky omezují na to, že chodím každý večer k Renardovi, a že si netroufám jít dál: neboť velmi ráda jezdím na koni. Požádala jsem Jeho královskou Výsost o svolení jet do Boulogneského lesa s tím, že si pošlu pro doprovod; dovolila mi to. Poslala jsem tam tryskem páže, a abych řekla pravdu, jela jsem těsně za ním, protože jsem nesoudila, že by tam bylo velké nebezpečí; takže jsem se v lese dlouho procházela, než doprovod přijel, a posloužil mi jen při návratu, kdy mě doprovodil až na Cours; to potěšilo všechny, kdo se procházeli u Renarda, protože v doprovodu bylo mnoho trubačů, kteří spolu krásně hráli. Jela jsem tam ještě jednou; a protože moje páže nenašlo žádné francouzské generály, neboť se všichni odebrali na procházku do Rueilu, šlo do ležení cizinců, kteří mi tu službu rádi prokázali. Přiznávám, že když jsem pomyslela na to, že k procházce do Boulogneského lesa potřebuji doprovod z vojsk španělského krále a že ze všech, kdo byli se mnou, nebyl jediný Francouz kromě mých lidí, byla jsem udivena, a nemohla jsem si pomoci, abych svůj údiv nedala najevo důstojníkovi, který se jmenoval Barlon a mluvil francouzsky. Řekl mi na to vtipně, že se není třeba divit, když vidíme Španěly v parku Madridu.⁴¹

Měla jsem malou rozepři s panem Princem kvůli hraběti z Hollacu, protože Tavannes dal zatknout jednoho důstojníka z jeho pluku; a když se to Hollac dozvěděl, nelíbilo se mu to a říkal, že Němci měli vždycky to privilegium, že jsou pány svých lidí. Hollac se provinil tím, že si nešel stěžovat panu Princi a že prostřednictvím Lussana vyzval Tavannes na souboj, a to v paláci Condé. Lussan, který myslel, že se o tom nic neví, přišel ke mně, kde ho zastihl Monsieur. Ten ho velmi vyhuboval, poslal ho do Bastily a řekl, že totéž udělá s Hollacem; vzkázala jsem Hollacovi, aby se neukazoval, ba aby nebyl ani ve svém bytě, a aby přišel do mé stáje, do Préfontainova pokoje; což udělal.

Našla jsem u Renarda pana Prince, který si mi na Hollaca velmi stěžoval s velkým hněvem a rozčilením a říkal, že ho dá zavřít do Bastily. Tvrdila jsem mu, že nic takového neudělá a že má ke mně příliš velký ohled; chtěla jsem tu věc obrátit z vážnosti v žert. Když jsem viděla, že se pořád zlobí, rozzlobila jsem se také a trochu jsem mu vyčítala, čím je mi zavázán; že se Hollac ničeho nedopustil; že je to muž, kterého chráním, cizinec, kterého jsem získala do služeb Monsieura, a že každé špatné zacházení s ním budu pokládat za urážku sebe; a že jsem straně posloužila dost dobře na to, abych v ní měla takové postavení, že mohu chránit, koho se mi zlíbí. Nakonec jsme se rozešli ve velké rozladěnosti; ale ještě jsem nebyla doma, když se za mnou pan Princ rozběhl, aby mi řekl: „Je třeba usmířit Tavannes a Hollaca; pošlete pro oba, a až to bude hotovo, pošlete mi Hollaca, a slibuji vám, že ho přijmu vlídně, jako by se nic nestalo.“ Zvolala jsem: „To jste se ale udobřil; co vás to napadlo? Ted' nemáte pravdu, a před chvílí jste toho tolik napovídal.“ Dal se do smíchu a řekl mi: „Jestliže člověk na chvíli zapomene, co je povinen, věřte, že jste vždycky paní a že ho to velmi mrzí.“

Potom jsem poslala pro Hollaca, který zuřil, protože to přičítal pohrdání, jež k němu mají, a Němci jsou velmi pyšní; takže jsem s ním měla skoro tolik práce jako s panem Princem. Byl však velmi povolný ke všem mým přáním. Tavannes nemohl přijít, jak vzkázal pan Princ, protože byl jediným generálem v ležení; takže jsem smír skutečnila nazítří a potom jsem poslala Hollaca k panu Princi, který ho přijal velmi dobře, a Lussana propustili z Bastily. Velmi mě ta příhoda mrzela: Tavannes je můj příbuzný a můj

⁴¹ Zámek Madrid dal na okraji Boulogneského lesa u Neuilly, západně od Paříže, stavět od roku 1528 František I.; v 90. letech 18. století byl zbořen. Na jeho jméno naráží Barlonův vtip.

přítel; ale tentokrát jsem musela stát proti němu.

Ta záležitost vzbudila dost hluku a bylo dost znát, že zájmy lidí, kteří byli pod mou ochranou, hájím s jistou povýšeností. Ještě nějaký čas spolu nemluvili, a dokonce Hollac, který byl polním maršálem, posílal si pro rozkazy někoho jiného, když měl denní službu a Tavannes byl v ležení. Ale protože ten chlad mohl škodit službě a nezdál se mi slušný mezi dvěma osobami, které jsem usmířila, usmířila jsem je podruhé, a od té doby byli dobrými přáteli jako dřív.

Uznalo se za vhodné přivést vojsko ze Saint-Cloud blíž k Paříži; umístili ho u Salpêtrière za předměstím Saint-Victor.⁴² Protože už předtím byli ubytováni v tom předměstí a v předměstí Saint-Marcel, šlo tam mnoho německých jezdců, aniž věděli, zda mají jít do týchž ubytování. To rozhněvalo měšťany: některé z nich zbili; takže z toho byl rozruch a přišli to oznámit Monsieurovi, který se procházel u Renarda. Pan Princ tam ihned odjel a našel rozruch utišený; neboť Hollac, který byl v Paříži a jel do ležení, našel u brány Saint-Marceau takový nepořádek, že zbil několik jezdců a řekl měšťanům: „Chcete, abych je zabil? Poručte a naložíme s nimi, jak budete chtít;“ takže byli spokojeni.

Když odjížděl, potkal prapor pluku Languedoc, který táhl k městu; poslal ho zpátky. Posuďte, jaké neštěstí by to bylo bývalo, kdyby nikoho nepotkali! To všechno se stalo proto, že pan z Valonu, který měl ten den službu jako generálporučík a měl táhnout s vojskem, zůstal pozadu a jel v kočáře. Neboť kdyby byl býval při ubytování, nebylo by se to stalo; takže ho pan Princ velmi vyhuboval a výslovně mu nařídil, aby šel přespat do ležení, a řekl, že on sám tam přijede nazítří ráno.

Nazítří přišel Valon do paláce Condé; pan Princ se ho zeptal: „Jdete od vojska?“ Odpověděl, že ne a že tam teprve jde. Pan Princ mu řekl: „Tak tam jděte rychle, prosím vás, protože já tam jedu.“ Pan Princ nasedl na koně a odjel tam. Když přijel, myslel, že najde vojska v bitevním šiku, jak panu z Valonu nařídil, aby je tak postavil; on tam však nebyl. Rozkázal, aby se chopili zbraní; a když Valon přijel, řekl mu, že každý útvar musí dát jednoho vojáka k zastřelení za to, co se stalo, a že napříště budou všichni velitelé odpovídat za své útvary. Pan Princ měl s sebou konšely, pro které si poslal, aby viděli, jakou spravedlnost dá vykonat.

Valon mu odpověděl, ať nařídí, co chce, a že on nepůjde hledat lidi, aby je dal oběsit; že není kat. Pan Princ se doopravdy rozzlobil a chtěl ho zabít; ale šťastně pro oba se pan z Beaufortu postavil před Valona; a odvedli ho. Pan Princ o tom Jeho královské Výsosti nic neřekl, ani Jeho královská Výsost panu Princovi. Ta záležitost málem způsobila velmi velký nepořádek: Valon šel říci důstojníkům, že je pan Princ chce dát oběsit; takže když pan Princ dal spravedlnost vykonat a odjel, šli všichni důstojníci pěchoty, co jich tam bylo, vzdát hold panu z Valonu, a celý pluk Languedoc i pluk Valois odhodily zbraně a odešly. Kdyby byli nepřátelé v tu chvíli zaútočili, byli by našli málo lidí, kteří by se jim postavili: z pěchoty tam zůstaly jen pluky pana Prince. Pěchota cizinců byla tehdy velmi zchátralá.

Odpoledne jsem jela do Lucemburského paláce; mluvila jsem o tom, co se stalo, s panem Princem: přiznal mi, že mu pan z Beaufortu prokázal velmi velkou službu, když se postavil před Valona, protože dřív, než tasil meč, jeho hněv přešel a bylo by mu velmi líto, kdyby byl musel Valona zabít. Rozebírali jsme chybu, které se dopustil, a obdivovali jsme dobrotu Jeho královské Výsosti, že o tom neřekla ani slovo. Pan Princ říkal: „Kdyby se to bylo stalo někomu jinému, udělal bych všechno, co je v mých silách, aby se napravily nepříjemnosti, které z toho mohly vzejít; ale protože jde o mne, nechám všechno v nepořádku, když to Jeho královská Výsost tak schvaluje. Zdá se mi, že obvykle jsou

⁴² Události, o nichž Mademoiselle mluví, aniž zachází do podrobností, se odehrály v pátek 30. a v sobotu 31. srpna. Zde je úryvek z Deníku Dubuisson-Aubenayova, který může Paměti Mademoiselle doplnit: „V pátek večer 30. srpna přišla vojska princů, která opustila svá stanoviště u Saint-Cloud a v okolí, v šest hodin na předměstí Saint-Marcel a Saint-Victor a chtěla se tam ubytovat. Došlo k barikádám a k odporu obyvatel, ba i některých měšťanů, kteří z města, kde bydlí, přišli na zmíněná předměstí, kde mají domy, na pomoc, jako pan du Vassel, obchodník s plátnem a desátník čtvrti mezi oběma branami Justičního paláce, který se toho dne i nazítří v sobotu večer, kdy tatáž vojska v tutéž hodinu způsobila tentýž poplach, snažil je odrazit a šel za Jeho královskou Výsostí, které si stěžoval; a princ z Condé tam přišel nazítří v neděli a dal oběsit dva francouzské vojáky, z nichž jeden vyrval dveře jednoho domu a druhý se chlubil, že v předešlých dnech zabil několik měšťanů, mezi nimiž je oplakáván jistý Aimé, lékárník v Saint-Marcel; vydal je do rukou profousa pluků, aby byli popraveni nazítří v pondělí, a dokonce pokáral pana z Valonu a tasil na něho meč, protože svým vojákům nezabránil.“

důstojníci svému generálovi povinni jistou úctou a že je v zájmu Jeho královské Výsosti a její služby, aby se udržel pořádek; ale snad nejsem z dost dobrého rodu, aby mě poslouchali, nebo Jeho královská Výsost pochybuje o mých schopnostech a myslí si, že pan z Valonu jich má víc.“

Valon velmi hloupě odešel domů⁴³ a všichni důstojníci pluku Languedoc, kterému velel, ho následovali, když předtím odhodili zbraně; mnozí z pluků Altesse a Valois udělali totéž. Pan Princ o tom Monsieurovi nic neříkal: byl to strašlivý nepořádek. Poslala jsem pro hlavní důstojníky pluku Altesse; poprosila jsem je, aby se z lásky ke mně vrátili do ležení a nazítří šli k panu Princ. Byli rozhořčeni: bylo třeba mít nad nimi takovou autoritu, jakou jsem měla já, a oni museli mít ke mně takovou úctu, aby se tam vrátili. Šli tam a nazítří vzdali hold panu Princ, který s nimi jednal velmi dobře, s výjimkou důstojníků pluku Languedoc, kteří tam nešli.

Nechali Valonovu první vznětlivost vychladnout; potom mi pan Princ řekl: „Služba trpí neshodou mezi Valonem a mnou; kdyby Monsieur udělal, co náleží místu vrchního velitele vojska, které zastávám, i kdybych nebyl tím, čím jsem, byli by všichni důstojníci pluku Languedoc potrestáni a Valon v Bastile. To však není jeho způsob; nezměníme ho: abychom ničemu neuškodili, je třeba přehlédnout mnoho věcí.“ Řekl mi: „Prosím vás, pošlete pro Valona a usmířte nás;“ což jsem udělala. Přišel za mnou; řekla jsem mu, co bylo třeba. Odpověděl mi: „Jste mi podezřelá; vy princové se navzájem držíte.“ Když jsem viděla, že nic nezískám, budu-li s ním mluvit se vši myslitelnou vlídností a zdvořilostí, změnila jsem tón a mluvila jsem s ním tak, jak jsem měla: pohrozila jsem mu, že ho dám zavřít do Bastily; že by to Monsieur měl udělat; že mu to udělat dám; že mě poslechně; že jsem Monsieurovi posloužila dost dobře na to, abych ho zavázala vyhovět mi v tom, oč ho žádám, v tak naléhavé situaci, jako je ztráta jeho vojska; že jsem jim nezachránila život proto, aby se bouřili; že jestliže pluk Languedoc nazítří nevezme znovu zbraně a důstojníci nepůjdou do tábora, ručí mi za to hlavou; že protože si ho už dávno vážím, je mi líto stavu, v jakém ho vidím; ať myslí na to, aby nezneužíval dobroty Monsieurovy ani mé. Načež odešel.

Nazítří mě přišel poprosit za odpuštění a říci mi, že udělá všechno, co budu chtít. Pan Princ přišel ke mně; usmířila jsem je: říkám usmířila, protože pan Princ ho objal a jednal s ním, jako by byl jemu roven. Monsieur se mnou o tom nemluvil, ani s panem Princem. Tato příležitost, stejně jako mnohé jiné, ukáže, že pro ně nebylo neštěstím mě mít, protože jsem jim urovnávala mnoho věcí. Nemohu se zdržet, abych neřekla, že večer a nazítří po bitvě u brány Saint-Antoine jsem posílala ke všem raněným, abych se jménem Monsieura a pana Prince dozvěděla, jak se jim daří, a abych vzkázala pozdravy jejich příbuzným. Oni by na to nikdy nepomysleli, a takové pozornosti získávají srdce, udržují náklonnost, kterou lidé k velkým mají, a získávají jim přátele a služebníky.

Téhož dne přišla z Bordeaux zpráva, že paní Princezna umírá: měla trvalou horečku a byla v osmém měsíci. Monsieur se pana Prince na ni zeptal; ten mu řekl, že je v takovém stavu, že první zpráva, kterou o ní dostane, bude zpráva o její smrti. Pan z Chavigny rozmloval s paní z Frontenacu, která se začínala znovu ukazovat ve společnosti, protože jejímu manželovi bylo lépe. Bylo to na terase Lucemburského paláce, která je nad branou; šla jsem k nim a zeptala se jich, o čem mluví, což u mne bývá dost obvyklé. Pan z Chavigny mi řekl: „Mluvíme o ubohé paní Princezně a znovu žením pana Prince.“ Začervenala jsem se a odešla. Paní z Frontenacu mi potom řekla, že jí pan z Chavigny vyprávěl, že se pan Princ už utěšil v naději, že se se mnou ožení; že o tom spolu mluvili celé dopoledne a že se rozhodli udělat vévodu z Enghien kardinálem.

Šla jsem se projít k Renardovi: byl tam pan Princ; prošli jsme se dvakrát alejí, aniž jsme si řekli jediné slovo; myslela jsem, že si myslí, že se na něho všichni dívají, a měla jsem stejnou myšlenku jako on. Pokud jde o mne, měla jsem v hlavě všechno, co mi paní z Frontenacu vyprávěla; tak jsme byli oba velmi v rozpacích. O den nebo dva později, když jsem se procházela u Renarda, kde jsem čekala na Jeho královskou Výsost, uviděla jsem vstoupit jejího podkoního, který mi řekl: „Monsieur dnes večer nepřijde; je u pana z Chavigny a vzkazuje vám, abyste za ním přišla a abyste s sebou vzala jen paní

⁴³ Následující stránky, od slov „Valon velmi hloupě odešel domů“ až po „Téhož dne přišla z Bordeaux zpráva“, ve vlastnoručním rukopisu chybějí. Mají takový ráz pravdivosti a pravosti, že jsme se rozhodli je ponechat.

hraběnkou z Fiesque a paní z Frontenacu.“ První tam nebyla; poslala jsem pro ni.

Když mě lidé viděli odjíždět s takovým spěchem, všichni si představovali, že mě chtějí poslat někam, kde je třeba vykonat nějakou velkou věc, aby se ukázalo, zda tam budu mít stejný úspěch jako v Orléans; takže mě všichni chtěli následovat; ale ujistila jsem je, že nejde o nic, a že,⁴⁴ budu-li mít nějakou cestu, dám jim vědět, aspoň svým důvěrným přátelům. Cestou mi paní z Frontenacu říkala: „Myslím, že paní Princezna zemřela a že s vámi chtějí mluvit o sňatku, rozhodnout ho a rychle uzavřít, dřív než se to dozvědí u dvora, který by udělal všechno, aby tomu zabránil.“ Já jsem neříkala nic a nevěděla jsem, co si myslet. Když jsem vystupovala z kočáru, našla jsem pana z Clinchampu; vyšel tehdy poprvé z domu. Zeptala jsem se ho: „Co se mnou chtějí?“ Odpověděl mi: „Dozvíte se to tam uvnitř.“ Lze si představit, jak to ještě zdvojnásobilo mou zvědavost.

Monsieur a pan Princ přerušili hru, přišli ke mně a řekli mi: „Hádejte, co s vámi chceme.“ Nechápala jsem to a nikdy nic neuhodnu. Pan Princ, který držel dopis od vévody lotrinského, mi ho ukázal a stálo v něm: „Chcete-li, abych k vám přijel, vymozte mi odpuštění od Mademoiselle; a ať mi to nařídí ona a paní z Frontenacu také: neboť bez toho nepřijedu nikdy.“ Saint-Étienne, který ten dopis přivezl, mi řekl totéž; takže dali napsat dopis vévodovi lotrinskému, v němž jsem mu odpouštěla všechno zlé, co nám způsobil, v naději, že přijíždí, aby to napravil, a psala jsem, že ho velmi toužím vidět.⁴⁵ Paní z Frontenacu mu napsala také; a když byly naše listy hotové, vrátila jsem se, velmi spokojená, že má zvědavost byla ukojena.

Požádala jsem Monsieura o svolení jet se nazítří projít do Vincenneského lesa; chtěla jsem vidět své kompanie, které byly postaveny. Protože na jízdní pluk bylo třeba sto tisíc franků, byla ta částka trochu vysoká; ale na dvě kompanie bylo třeba jen dvacet tisíc. Nechtěla jsem, aby se vědělo, že jsem je dala já. Poslala jsem Hollaca a hraběte z Escars k panu Princ, aby mu řekli, že chtějí postavit mé dvě kompanie na vlastní náklady, a že ho prosí, aby jim k tomu vymohl svolení Jeho královské Výsosti; což nebylo příliš snadné, protože ji to nic nestálo. Nechtěla jsem, aby si pro mne kompanie přijely do mého bytu; přešly řeku. Vojsko bylo stále u Salpêtrière. Ti pánové nebyli tak rychlí jako já; takže mě mé kompanie dostihly až za předměstím Saint-Antoine. Přiznávám, že se mi zdály krásné; přijely mi naproti seřazené jako eskadrona, důstojníci v čele s tasenými meči: neboť Francouzi převzali tuto módu od Němců; potom se seřadily před mým kočárem a za ním. Moji lehčí jezdci neměli korneta, protože paní markýza z Bréauté mě o to místo požádala⁴⁶ pro jednoho ze svých synovců, který nepřijel. Jeden kapitán z Monsieurova pluku, jménem rytíř z La Motte, mě o ně velmi naléhavě žádal: dala jsem mu je.

Večer při návratu jsem dovolila, aby mě mé kompanie doprovodily až k mému bytu; takže to byla dost pěkná podívaná. Přiznávám, že jsem byla trochu dětinská, že mi to udělalo dost radosti a že mě zvuk trubek těšil: nikdy nebyla vojska tak dobře oblečena jako moje. Hrabě z Hollacu mě velmi nerad musel opustit u brány Saint-Antoine. Našel tam Monsieura, a jeho lokajové mu řekli, že jel do Charentonu prohlédnout ubytování, protože tam mělo vojsko nazítří táhnout; a protože hrabě z Hollacu měl denní službu, požádal mě o svolení tam jet. Kdyby byl opustil ležení kvůli něčemu jinému než kvůli tomu, aby mě doprovázel, pan Princ by ho byl vyhuboval; ale kvůli tomuhle by se toho rozhodně vyvaroval. Od Vincenneského lesa až k městské bráně jsem jela na koni a dala jsem si od hraběte z Escars a od Hollaca ukázat všechny útoky a jak se tam všechno sběhlo v den bitvy.

Sotva jsem přijela do Tuilerií, poslala mi Jeho královská Výsost Saint-Taurina, aby mi řekl, že právě dostala zprávy od vévody lotrinského a že je v Brie-Comte-Robert; že tam našel ubytovatele vojska La Ferté, kteří připravovali ubytování, a protože byla všechna hotová, ušetřilo mu to práci a usadil se tam se svými vojsky. Ta zpráva mě potěšila. Nazítří mě vzbudili, aby mi předali dopis od vévody lotrinského:

⁴⁴ Staří vydavatelé vynechali několik řádků od slov „jako v Orléans“ až po „že nejde o nic, a že“. Takto zmrzačená věta nemá smysl.

⁴⁵ *Muze historique* z 8. září 1652 mluví o přiblížení lotrinského knížete a o dopise, který mu Mademoiselle napsala: „Chtěl, aby mu Mademoiselle svou krásnou rukou jako ze slonoviny napsala malý rozkaz, aby sem rychle přijel; a aby ta líbezná dáma, jejíž duše je prý tak líbezná, Frontenacová, napsala také: ‚Milý pane, přijedte sem!‘“

⁴⁶ To jest požádala mě o místo korneta.

byla to odpověď na ten, který jsem mu napsala; doručil mi ho jeden šlechtic pana Prince, který mi řekl, že vévoda lotrinský bude ještě téhož večera v Paříži. O dvě hodiny později mi Jeho královská Výsost vzkázala, že vévoda lotrinský přijel a že mám kolem čtvrté hodiny přijet do Lucemburského paláce.⁴⁷

Protože jsem byla trochu v rozpacích kvůli všemu, co jsem o něm namluvila, ne kvůli němu (neboť je to velmi slušný člověk, který rozumí žertu), ale kvůli Madame, o níž jsem se bála, aby mě nepopichovala,⁴⁸ nejela jsem tam. Dvakrát pro mne poslali; vzkázala jsem, že je příliš horko a že se bojím, aby mi neublížilo vyjít ven. Kolem sedmé hodiny jsem se rozhodla vyjet v naději, že vévoda lotrinský už odjel.

Protože ho pan Princ naléhavě pobízel k návratu, neboť nebylo radno jezdit v noci bez doprovodu, vsedl na prvního koně, kterého našel u brány Lucemburského paláce, aby přijel ke mně. Potkala jsem ho nedaleko brány Saint-Germain;⁴⁹ sesedl s koně, poklekl na ulici a nechtěl vstát, dokud jsem mu neodpustila. Zvedla jsem ho a objala. Vtom přijel pan Princ, který ho pobízel k odjezdu; řekla jsem mu: „Nasedněte do mého kočáru, zavezu vás až k bráně Saint-Bernard.“⁵⁰ Naše vojsko tábořilo tehdy u Limé⁵¹ a ve vesnicích v okolí; vojsko vévody lotrinského bylo u Valentonu,⁵² nepřátelé byli ve Villeneuve-Saint-Georges a v okolních místech. Bylo tam několik malých opevnění na jedné výšině, která se jmenuje Gryfova hora neboli Černý kůň. Podle těch jmen by člověk mýsl, že to leží v nějaké velmi vzdálené krajině, a přitom je to jen čtyři míle od Paříže.⁵³ Vojska se opevnila, aby byla chráněna před náhlým útokem.

Když tam vévoda lotrinský pobyl dva dny, nechal tam pana Prince samotného a vrátil se do tohoto města. Jeho vojsku velel pan rytíř z Guise;⁵⁴ odjel s ním při jeho první cestě, kdy sem přijel. Někteří lidé mu vytýkali, že opustil Francii, kde má jeho rod tak velká postavení, a že nenašel způsob, jak se přidat na tu nebo onu stranu. Na straně dvora neměl žádný úřad. V prvních letech regentství doprovázel Jeho královskou Výsost na taženích ve Flandrech; potom byl na Maltě sloužit řádu. Doprovázet stále osobu krále v tom věku, v jakém byl, aniž by měl nějaké místo ve vojsku, bylo pro něho tvrdé; žádat o nějaké, aby sloužil proti Jeho královské Výsosti, jejímž byl švagrem, nebylo o nic snesitelnější; takže když se Jeho královská Výsost rozešla s dvorem, odjel z Poitiers a přijel do tohoto města, aby viděl, co by mohl dělat. Zjistil, že Jeho královská Výsost svěřila velení svého vojska panu z Beaufortu. Nenašel tedy jinou stranu, která by se mu hodila lépe, než následovat svého panovníka a hlavu svého rodu, který mu svěřil velení svého vojska.

První, co vévoda lotrinský v tomto městě udělal, bylo, že mě přišel navštívit. Bylo mi špatně; poklekl před mou postelí a řekl mi: „Až dosud jsem s vámi žertoval a nikdy jsem s vámi nemluvil vážně; vím, jakou máte cenu; chci být vaším služebníkem a mít k vám všechnu možnou důvěru. Proto se chci ospravedlnit ze všeho, co se stalo při mé poslední cestě, a povědět vám, jak se věci mají.“ Přiznal mi, že sem sice přijel s úmyslem sloužit Jeho královské Výsosti ve všem, co bude moci, ale že Španělům nic neslíbil; pokud jde o pana Prince, že neměl žádný úmysl přispět na pomoc Étampes, protože jakmile sem přijel, dal se ovládnout přáteli kardinála z Retzu, kteří mu to rozmluvili, a že také vyslechl návrhy

⁴⁷ Vévoda lotrinský přijel do Paříže ve čtvrtek 5. září podle Deníku Dubuisson-Aubenayova. Srov. *Muze historique*, dopis z 8. září 1652.

⁴⁸ Tato věta je zcela srozumitelná a staří vydavatelé ji neprávem nahradili touto: „Madame, která se bála, aby mě (vévoda lotrinský) nepopichoval.“ Ta změna je o to nešťastnější, že odporuje tomu, co Mademoiselle právě řekla o povaze vévody lotrinského.

⁴⁹ Brána Saint-Germain stála na západním konci ulice des Cordeliers, v místech, kde byla proražena ulice de Touraine (nyní ulice Dupuytren). Někdejší ulice des Cordeliers odpovídá části ulice de l'École-de-Médecine.

⁵⁰ Brána Saint-Bernard stála na břehu Seiny, kousek na východ od mostu de la Tournelle, u konce dnešní ulice des Fossés-Saint-Bernard.

⁵¹ Mademoiselle napsala Limé a text jsem ponechal; ale nepochybně je třeba číst Limeil, vesnice nedaleko Villeneuve-Saint-Georges.

⁵² Staří vydavatelé nahradili Valenton, vesnici nedaleko Villeneuve-Saint-Georges, Charentonem.

⁵³ Celá tato pasáž od slov „Bylo tam několik malých opevnění“ až po „čtyři míle od Paříže“ byla ve starých vydáních vypuštěna. Text Mademoiselle potvrzuje následující místo z Deníku Dubuisson-Aubenayova k 10. a 11. září: „Maršál z Turenne drží Villeneuve-Saint-Georges; tábořiště má na výšině nad ním, která se jmenuje Mont-Griffon, skalnaté místo, kde jsou vinice.“

⁵⁴ Rytíř z Guise, o němž Mademoiselle mluví, byl Roger Lotrinský, maltézský rytíř, zemřel roku 1653. – Viz výše, kap. II.

dvora;⁵⁵ že ho to všechno dohromady tak zmátlo, že odjel tak, jak jsem to viděla. Vyprávěl mi, co mu řekla paní z Guémené, což jsem uvedla už dříve.

Závěr jeho řeči byl, že tentokrát přichází v dobré víře; že bude jednat, jak jen bude moci, pro stranu i pro stranu pana Prince, protože je mým přítelem, a že oba udělají, co budou moci, aby věci dospěly k výhodnému smíru, při němž by mi bylo možno opatřit takové zaopatření, jaké si zasloužím; že Madame je jeho sestra, ale že mě velmi pokorně prosí, abych věřila, že si mě váží víc než svých dcer a že mé zájmy mají přednost před jejich; že ho velmi mrzí, že se s Madame nemáme v lásce; ale že ze strachu, aby si nikdo nemyslel, že nadřazuje jedné straně, se nechce plést do našeho usmiřování; že je zkrátka mým služebníkem a přítelem a že mi to dokáže při všech příležitostech. Odpověděla jsem na to, jak jsem měla. Dodal, že mi bude sdělovat všechno, co se bude dít; že mě prosí, abych nebyla proti tomu, že mě někdy požádá, abych panu Princi řekla jisté věci, protože on i pan Princ jsou velmi prchlíví, a bojí se, aby se nepohádali, a já jsem pravá osoba, která tomu může zabránit.

Přišly zprávy o paní Princezně, že je mimo nebezpečí; takže to umlčelo řeči, které se rozšířily. Nevím, zda to umlčelo i myšlenky pana Prince: neboť zůstala ve velké sklíčenosti, o níž všichni říkali, že není dobrá pro ženu v devátém měsíci.

⁵⁵ Vévoda lotrinský uzavřel smlouvu s markýzem z Châteauneufu, který jednal za dvůr.

Kapitola XV (1652)

Monsieur se vypravil k vojsku navštívit pana Prince a vévodu lotrinského, který tam jezdil sem a tam. Aby se vyhnul nesnázím s vydáváním hesla, dal jim ho Monsieur na osm dní. Přáli si, abych k vojsku přijela; to jsem ráda udělala. Neobešlo se to bez jistých nesnází: paní z Châtillonu se mnou chtěla jet, a také paní vévodkyně z Montbazonu. Omluvila jsem se tím, že jsem slíbila všechna místa ve svém kočáře; měla totiž se mnou jet paní vévodkyně ze Sully, paní z Choisy, hraběnka z Fiesque a paní z Frontenacu, slečna z Beaumontu, paní z Bonnelle¹ a paní z Raré, vychovatelka mých sester, protože paní hraběnka z Fiesque, matka, a paní z Bréauté, její dcera, truchlily nad smrtí pana hraběte z Tillières,² bratra té první, k níž došlo právě toho dne; k tomu vévoda lotrinský a já; to bylo devět osob: kočár by byl dobře zaplněn. Ty dámy měly chuť se kvůli tomu urazit; viděly však dobře, že má omluva je dost oprávněná. V duši jsem byla ráda, že jsem ji měla: ti cizinci by totiž měli mnoho co vytýkat, kdybych ty dámy přivezla, a nepochybně by byli řekli: „Cože! Mademoiselle s sebou přiváží milenku pana Prince a milenku pana z Beaufortu!“ Ti páni totiž věří všemu, co se jim řekne, aniž by to dál zkoumali.

Paní ze Sully se v noci udělalo zle; poslala se omluvit, a paní z Choisy udělala totéž; takže nás v kočáře bylo jen sedm. Jela jsem pro vévodu lotrinského do paláce Chavigny, kde jsem mu dala dostaveníčko; nechal mě tam nějakou dobu čekat a omlouval se tím, že chtěl jít na mši. Nosila jsem smutek po svém bratrovi: byla jsem tedy oblečena v černém; ale uvázala jsem si na rukáv modrou stuhu, a všechny dámy, které byly se mnou, také; a doprostřed modré, která byla dost hustá, jsme vložily malou žlutou stuhu, protože to byla barva Lotrinčanů. Řekla jsem jim: „Nemusíme se ostýchat přidat mezi ně i ohnivou barvu; ať si to vykládají, jak chtějí.“

Z paláce Chavigny jsme vyjeli v půl dvanácté: u mostu v Charentonu jsme zastihli pana Prince se třemi rotami vévody lotrinského, které nás přijely doprovodit, protože pan Princ nechtěl přivést nikoho z našich vojsk. Ty tři roty měly každá sto mužů na koních hnědácích, vranících a běloších; proto se jim říkalo hnědá, černá a bílá rota. Všichni měli kyrsy: byla to krása pohledět.

Pana Prince doprovázel pan z Beaufortu a mnoho důstojníků; pan Princ přisedl do mého kočáru; byl proti svému obyčejí velmi upravený: je to totiž nejnečistotnější člověk na světě. Měl oholenou bradu a napudrované vlasy, límec z buvolí kůže, modrou šerpu a bílý šátek kolem krku. Celá společnost mu k jeho úpravnosti blahopřála³ a on se z toho omlouval jako z velkého zločinu tím, že mu bylo řečeno, že ta nová cizí vojska, která přitáhla, říkají, že se od ostatních ničím neliší a že vypadá jako obyčejný jezdec. Vévoda lotrinský a on řekli, že je třeba poslat nepřátelům vzkaz, aby bylo příměří, dokud budu u vojska, protože by bylo směšné, aby se střílelo tam, kde budu já. Nechtěla jsem to; ale oni řekli, že je to z úcty, kterou mi jsou povinni. Tomu důvodu jsem se podvolila: mám velmi ráda, když se mi úcta prokazuje.

Přijeli jsme do Grosbois; hned jsme obědvali. Pan Princ nás hostil velmi bohatě, ačkoli mu vévoda lotrinský teprve ráno vzkázal, že přijedu na oběd. Obědvaly tam dámy, které přijely se mnou, pan Princ, vévoda lotrinský, vévoda z Beaufortu a rytíř z Guise, který mi vyjel naproti do Charentonu. Pili na mé zdraví vkleče, dali troubit na trubky, zkrátka tropili všechny ty obřadnosti, jaké se u vojska při takové příležitosti obvykle dělají; ba myslím, že dali vypálit i z několika malých děl, která byla v tom zámku. Pan Princ dostal odpověď od maršálů z Turenne a z La Ferté, kteří prokázali tisíc zdvořilostí vůči mně a vzkazovali mu, že mohu poroučet; že jsem v jejich vojsku paní stejně jako v našem.⁴

¹ Charlotte de Prie, provdaná za Noëla de Bullion, pána z Bonnelle, syna superintendanta Bulliona, čestného rady pařížského parlamentu.

² Hrabě z Tillières z normandského rodu Le Veneur. Chérueť ho v kap. II jmenuje Henri Le Veneur a uvádí, že se roku 1638 oženil s Claude Rouault (Rohaut), vdovou po Henrim de Bourdeille, hraběti z Mathas. Zemřel podle tohoto místa Pamětí v polovině září 1652 (příčina smrti v pramenech neuvedena). Mademoiselle píše jeho jméno Tillière.

³ V originále *le régala de sa propreté*, to jest blahopřála mu k jeho úpravnosti.

⁴ Mademoiselle navštívila vojsko vévody lotrinského a obědvala v Grosbois, které obsadil pan Princ, 16. září 1652. Viz Deník Dubuisson-Aubenayův k 16. září. – Chérueťův obsah kapitoly klade oběd v Grosbois k 13. září; datum z deníku je pravděpodobnější.

Během oběda řekl vévoda lotrinský panu Princi: „Už je to dávno, co jsme obědvali v tak dobré společnosti.“ On mu odpověděl, že by bylo dost nesnadné nějakou takovou najít. Ujala jsem se slova a řekla jsem jim: „Na mně nezáleželo, že nebyla ještě lepší; chtěla jsem totiž přivést paní z Montbazonu a z Châtillonu; ale nemohla jsem, protože jsem myslela, že paní ze Sully a z Choisy pojedou, a ony se poslaly omluvit teprve ve chvíli, kdy jsem nastupovala do kočáru.“ Pan Princ se nad tím strašně zatvářil a zdálo se mi, že to pochopil spíš jako rýpnutí než jako zdvořilost; pokud jde o pana z Beaufortu, ten to přijal v dobrém. Pan z Clinchampu, který se díval, jak obědváme, mi při vstávání od stolu řekl: „Jsem nadšen, že jste je nepřivezla: naši Němci totiž nerozumějí francouzsky, pokládali by ty dámy za něco jiného, než jsou, a divili by se, že vás vidí v takové společnosti.“

Hned po obědě jsem nasedla na koně a jela jsem si prohlédnout vojsko. Vojsko pana z Clinchampu jsem našla velmi rozrostlé: Španělé totiž poslali mnoho nových oddílů; přijel vévoda Ulrich Württemberský, ale ležel nemocen v Paříži v paláci Condé, kde ho pan Princ ubytoval. Měl dva bitevní seržanty, totiž hraběte z Hennin, nejstaršího syna vévody z Bournonville, a bratra hraběte ze Saint-Amour. Viděla jsem je v Paříži, kde mi přišli složit poklonu; neustále mě doprovázeli. Mluvila jsem s důstojníky, které jsem viděla v Étampes: mluvila jsem s nimi o té době. Ti páni se velmi divili, že je znám a že jsem si zapamatovala jejich jména. Myslím totiž, že princezny z rakouského domu mluví při takových příležitostech málo; obdivovali mou vlídnost a já jsem jim dávala příležitost říkat o mně tisíc dobrých věcí. Francouzskou pěchotu jsem neviděla.

Pan Princ mi řekl: „Znáte všechny naše pluky. Ačkoli je příměří,⁵ je přece dobré nechat někoho hlídat tábor, když je všechno venku; proto jsem z něho nikoho nevyvedl.“ Jízda byla venku se zbytkem vojska. Viděla jsem eskadrony, v nichž byli moji gendarmové a moji lehčí jezdci; tvořili eskadronu spolu s rotami Jeho královské Výsosti a pana z Valois. Není to nic příliš čestného k vyprávění, že tři roty tvoří jen jednu eskadronu; ale pravda mě nutí to říci.

Důstojníci, když mě pozdravili, přišli mi říct, jak je mrzelo, že mi nemohli vyjet naproti; že jim to pan Princ zakázal s tím, že protože je to čest mě doprovázet, je třeba ji přenechat Lotrinčanům. Když jsem projela naší hlavní stráží, jela jsem dál, a dokonce i za naší předsunutou stráž; dojela jsem až k předsunuté stráží nepřátel. Přijeli k nám tři nebo čtyři jezdci; myslela jsem, že je to pan z Turenne: byl to jen Montaulieu, první kapitán jeho pluku, který panu Princi vroucně objal nohy, a to se slzami v očích. Z toho činu jsem si o něm udělala dobré mínění, které se potvrdilo od té doby, co ho znám: je to velmi statečný a čestný muž. Byl tam také mladší hrabě z Quincey; chvíli jsem s nimi mluvila. Potom jsem pobídla koně, protože jsem měla velkou chuť dojet až do nepřátelského tábora; ale pan Princ vyrazil dopředu, chytil mého koně za uzdu a obrátil ho, abych jela do tábora Lotrinčanů, a říkal mi, že bych pana z Turenne přivedla do zoufalství, kdybych je jela navštívit. Tomu jsem nemohla uvěřit, protože jsem si nemyslela, že by člověka mohla uvést do rozpaků taková maličkost; ale od té doby, co jsem ho opravdu poznala,⁶ jsem shledala, že pan Princ měl pravdu.

Protože jsem zajela hodně daleko, bylo třeba ujet dost dlouhou cestu, než jsem se dostala do tábora Lotrinčanů; takže svítal měsíc dřív, než jsem si prohlédla všechna vojska. Shledala jsem je velmi krásnými a ve velmi dobrém stavu. Viděla jsem je už u Villeneuve-Saint-Georges, ale tam nebyla seřazena tak výhodně. Podle toho, co jsem o nich slyšela říkat, se na ně lépe dívá, než aby se bila; až dosud totiž žádné velké divy nevykonala. Pan Princ ke mně přišel a řekl: „Heslo, které vydal Monsieur, dnes končí; vydejte nám je vy; a abyste je nedávala jednomu nebo druhému dřív, přistoupím k vám, až budete mluvit s vévodou lotrinským, a vy nám je dáte oběma zároveň“; takže když jsme spolu s vévodou lotrinským rozprávěli, udělal pan Princ, co mi řekl, a požádal mě o heslo. Zdráhala jsem se jim ho dát; oba mě o ně prosili. Dala jsem jim: *Svatý Ludvík a Paříž*, a pan Princ řekl: „Zrovna takové jste mi dala toho dne, kdy jste přijela z Orléans a kdy jsem vyslal oddíl do pole.“ Ti páni mě o ně požádali na další den; dala jsem jim *Svatá Anna a Orléans*. Pan Princ řekl: „Mezi všemi svatými

⁵ V dřívějších vydáních se čte *bien qu'il y en ait une trentaine* (ačkoli jich je asi třicet) místo *quoiqu'il y ait une trêve* (ačkoli je příměří).

⁶ Ve starých vydáních byla vypuštěna část věty, totiž ta, která vysvětluje nepříteli příznivý soud o Turennovi.

a světicemi v ráji bych byl uhodl tu, kterou jste nám dala, a mezi všemi městy Francie Orléans; a jestli s vámi někdy povedu válku a vy budete vydávat heslo jen na dva dny, projdu všude najisto.“

Když jsem všechno prohlédla, vrátila jsem se do Paříže v doprovodu lotrinských oddílů. Nechtěla jsem, aby pan Princ jel až do Charentonu; nechala jsem ho u vojska a vévoda lotrinský se vrátil se mnou. Často ke mně chodil na večeri a po večeri jsme hráli drobné hry. Obvykle tam bývala paní vévodkyně z Épernonu. Paní z Choisy, která ke mně od té roztržky, o níž jsem vyprávěla, nechodila na večeri, ráda využila příležitosti zalíbit se vévodovi lotrinskému a pokusit se tak znovu dostat do mé důvěrné společnosti. Bývaly tam také paní z Fiesque a z Frontenacu a slečna z Mortemartu.⁷ Vyprávěl nám znamenité historky: je to totiž velmi zábavný člověk. Mezi jinými nám vyprávěl jednu o panu z Brégy,⁸ kterého k němu poslal dvůr, než sem přišel poprvé: sepsal články o dohodě o navrácení jeho zemí, o způsobu a podobě, jak se to provede; a u každého článku mu vévoda lotrinský říkal: „Kdo mi ručí za splnění?“ – „Já, pane.“ On mu říkal: „Tak to připište.“ Takže pan z Brégy psal: *A hrabě z Brégy za to ručí*. Dal mu to tak napsat u všech článků, aniž by pan z Brégy zpozoroval, že si z něho dělá blázný. Vyprávěl nám ten příběh dost zábavně. Když se pan z Brégy s ním loučil, řekl mu: „Nevracejte se, dokud věci nebudou hotovy; a až jednou odsud odjedete, neotáčejte ani hlavu na tuhle stranu.“ Nařídil dvěma důstojníkům svých vojsk, aby ho doprovodili, a řekl jim: „Jestli pan hrabě otočí hlavu, střelte ho z pistole; slíbil mi totiž, že se nebude ohlížet.“

Jednou ráno přijel pan Princ do Paříže na oběd: odpoledne mě navštívil; dávala jsem se právě malovat. Bylo u mě mnoho lidí: poslal mě poprosit, abych si s ním přišla promluvit ke dveřím. Když jsme tam byli, vstoupil anglický král: Monsieur se totiž smířil s královnou, svou sestrou, a smím říci, že jsem k tomu smíru přispěla, protože jsem měla tu čest ji navštívit dříve než Monsieur. Šli se projít; dali jsme je doprovodit až k městské bráně, a potom se vrátili. Anglický král vstoupil a pan Princ se omlouval, že se ukazuje tak neupravený, a vymlouval se tím, že přijel od vojska a že se tam vrací. Anglický král mu řekl, že se může dobře ukázat před ním, když se ukazuje přede mnou.

Poprosila jsem anglického krále, aby mi dovolil promluvit slovo s panem Princem, s nímž jsem měla co jednat; takže odešel s celou společností, která byla v mém pokoji. Pan Princ mi řekl: „Byl tu pan abbé Fouquet;⁹ Monsieur se s ním viděl u pana z Chavigny, a potom abbé napsal dopis, který vám pošlu: nemám totiž čas vám o tom říct víc.“ Toho dne pro mě paní z Choisy pořádala divadelní představení a pohoštění, na něž jsem pozvala anglického krále. Jela jsem do Lucemburského paláce, kde jsem ještě zastihla pana Prince, ačkoli bylo velmi pozdě; to mě překvapilo, protože mi řekl, že má odjet. Zeptala jsem se ho, co ho zdrželo a zda nepřijde k paní z Choisy; řekl mi, že ne, že ho bolí hlava, až umírá, a že mu to brání vrátit se k vojsku. Byla jsem zvědavá a poslala jsem se podívat, zda je doma, a zjistila jsem, že mluvil pravdu: když totiž vyšel z Lucemburského paláce, šel si lehnout. Slavnost u paní z Choisy byla velmi pěkná a přišli tam všichni muži, kteří byli v Paříži; pokud jde o ženy, byly tam jen ty, které jsem jmenovala a které u mě bývaly obvykle po večerech.

Monsieur se s abbém Fouquetem viděl, jak se říkalo, jednou v Lucemburském paláci a pan Princ tvrdil, že to bylo bez jeho vědomí. Monsieur zase říkal, že pan Princ udělal totéž. Pan Princ mi podle svého slibu poslal ten dopis po Jarzém a napsal mi lístek s prosbou, abych ho dala opsat, protože byl psán jeho rukou. Nevím, zda Monsieur chtěl mít originál; ale na tom nesejde; opsala jsem ho sama. Dopis zachytili jezdci z Hollacova pluku, kteří vyjeli na výpad; donesli ho panu z Beaufortu,¹⁰ ten ho dal panu Princi a ten ho ukázal Jeho královské Výsosti, která tím byla trochu překvapena; a tak vyšly najevo všechny

⁷ Jde tu patrně o Gabrielle de Mortemart, která se roku 1655 provdala za Clauda Léonora de Damas, markýze z Thiangés. Gabrielle de Mortemart byla starší sestrou Françoise-Athénaïs de Mortemart, z níž se stala paní z Montespanu. Saint-Simon mluví o Gabrielle de Mortemart ve svých Pamětech při zmínce o smrti jejího manžela. Se svou obvyklou vervou tam líčí ducha a chování této ženy, která se udržela ve velké přízni u dvora i po vzdálení své sestry (viz sv. VI, s. 158–159, Hachettova vydání in-8). Saint-Simon říká, že paní z Thiangés byla důvěrnou přítelkyní Mademoiselle. – Gabrielle de Rochechouart de Mortemart se narodila roku 1633 v Lussac-les-Châteaux a zemřela 12. září 1693 v Paříži (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁸ Brégy několikrát zastával úřad vyslance, mimo jiné v Polsku a ve Švédsku.

⁹ Basile Fouquet, bratr Nicolase Fouqueta a jeden z nejčinnějších Mazarinových agentů.

¹⁰ Ve starých vydáních stojí *M. Ide*. Mademoiselle napsala velmi čitelně *de Beaufort*, což podle svého zvyku píše *de Bofor*.

okolnosti, které byly až dosud utajeny.

DOPIS ABBÉHO FOUQUETA KARDINÁLU MAZARINOVÍ

„3...¹¹ slíbil, že dnes ráno přijde; dozvěděl se, že pan z Turenne poslal dva tisíce koní pro píci: jel za nimi. Byl jsem v Palais-Royal, kam přišlo velké množství měšťanů, kteří měli na znamení za klobouky papír. Když mě uviděli, přišli ke mně s nesmírnou radostí a ptali se mě, co mají dělat a jaký je pro ně rozkaz, protože chtěli jít k Orleánskému paláci a podněcovat po ulicích ke vzpouře. Nemyslel jsem, že by se ta věc měla špatně rozjet; myslel jsem, že je nutné, abych co nejrychleji poslal požádat o velitele, které jim chtějí postavit do čela. Nesmí se ztratit ani chvilka. Šel kolem maršál z Étampes:¹² přinutili ho vzít si papír, což ho dost uvedlo do rozpaků; a když jsem mu řekl, že uvidí ještě jiné věci, odpověděl mi, že se nemá chvástat a že je třeba uzavřít mír. Pan vévoda orleánský si přál se se mnou setkat.¹³ byl jsem u něho hodinu; shledal jsem jen, že trochu trval na vojscích a říkal, že chce z této záležitosti jen čestně vyjít. Řekl jsem mu, že i kdyby mu je povolili, budou při první příležitosti rozpuštěna. Řekl mi, že bude-li se propouštět jiná, souhlasí, aby byla propuštěna i ta. Řekl mi, že není toho mínění, aby se zvláštním článkem stanovilo, že pan z Beaufortu odejde z Paříže; že ho sám přiměje udělat, co uzná za spravedlivé, stejně jako pokud jde o náhradu, kterou se navrhuje dát synovi pana Broussela za jeho velitelství.¹⁴ Řekl mi, že pokud jde o parlament, byl by rád, aby se sjednocení stalo tak, aby neurazilo královu autoritu; ale že by byl rád, aby parlament nebyl s ním nespokojen. A nad to všechno mě pan z Chavigny ujistil, že i kdyby se pan Princ nedohodl, Monsieur se dohodne.

Viděl jsem, že chce být prostředníkem mezi dvorem a panem Princem, protože chtěl probrat podrobně všechny články. S článkem o La Rochelle a o daňovém dvoře (*cour des aides*) budeme spokojeni, jen ať nepřijdou z boku nějaké falešné ohledy, které by pana vévodu orleánského odvrátily. Všichni přátelé pana Prince schvalují zmíněné návrhy v té podobě, v jaké si dvůr přeje, aby prošly: doufám v příměří hned zítra. Je tu jedna věc, kterou mi navrhuje pan z Chavigny: že by pan vévoda orleánský jen nerad svolil, aby byl pan kardinál jmenován v amnestii; že považuje za dobré, aby se zrušila všechna usnesení, která byla vydána, a aby byl pan kardinál ospravedlněn zvláštní deklarací; a důvod toho je, že je nutné, aby Monsieur amnestii přijal, a že by raději o ospravedlnění žádal tajně, a že protože sjednocení je prvním článkem, nebylo-li by to ujednáno, nebylo by nic hotovo; tak by měl pan kardinál úplné bezpečí. Pan z Chavigny a pan z Rohanu odjeli do tábora, aby zítra přivedli pana Prince.

Pokud mohu soudit, věci dopadnou dobře; možná se bude žádat nějaký peníz na obnovení Taillebourg. Pokud jde o Jarzého, nemám rozkaz nic povolit, a budu proto v té věci pevný. Pan Broussel se vzdal úřadu prévôta kupců, čehož dvě hodiny nato litoval, a nad tou lítostí se pan vévoda orleánský zeptal pana z Chavigny, co má dělat. Ten mu odpověděl: ‚Vzdal se ho, aniž by s vámi mluvil; mluve s ním vy, ale nedosazujte ho zpět.‘ Jestliže se věci trochu vyostří, je to, jak dobře vidím, muž, kterého bude možné zdolat. Kardinál z Retzu byl včera dvě hodiny s vévodou lotrinským a dával mu naději na velké výhody, kdyby se s ním chtěl spojit, a zároveň dal říct papírovým hlavám (tak se nazývá nové sdružení), že u dvora všechno řídí a že nikdy neuspějí, nebudou-li ho žádat za svého vůdce; většina z nich se mě na to přišla zeptat o radu. Řekl jsem jim, že je dobré mít v čele vojáky; a že je třeba prokazovat kardinálu z Retzu mnoho zdvořilostí, a má-li přátele, dokonce ho požádat o pomoc; ale že nepokládám za nutné řídit se jeho rozkazy. Co bude podle mého nutné, je, abych se s ním naoko usmířil, budu-li mít za to, že chce sloužit. Zítra v deset hodin ráno budu znát konečné rozhodnutí o všem. Pan Princ, nebude-li mír uzavřen, odvede své vojsko, protože už nebude v Paříži věřit ve své bezpečí. Je nutné, aby nám byly poslány tištěné vyhlášky.¹⁵“

¹¹ Ponechali jsme šifru, která není rozluštěna.

¹² Jacques d'Étampes neboli d'Estampes, maršál Francie od roku 1651, zemřel roku 1668. – O něm viz výše, kap. III; narodil se v Mont-Saint-Sulpice. Nezaměňovat s Henrim de Senneterre, maršálem z La Ferté (viz výše, kap. I).

¹³ Ve starých vydáních byla vypuštěna tato část věty od slov *Pan vévoda orleánský až po se mnou setkat*, takže čtenář nemůže z vyjednávání abbého Fouqueta nic pochopit.

¹⁴ Byl velitelem Bastily.

¹⁵ Mazarin, jehož jedním z nejohroženějších a nejhorlivějších vyslanců byl abbé Fouquet, se podruhé vzdálil z Francie; přesto dál řídil záležitosti. Z Bouillonu napsal abbému Fouquetovi 5. října 1652 tento dopis, uložený v Císařské knihovně, fond

Vzpomínám si, že večer před tím, než došlo k té papírové vzpouře,¹⁶ byl vévoda lotrinský u mě. Bylo nám řečeno, že hraběnka z Fiesque leží v posteli a že k ní chodí hrát mnoho dam. Vévoda lotrinský mi navrhl, abychom tam šli: šli jsme tam a já jsem tam zůstala celý večer; poslala jsem si pro večeri a pro herce. Uprostřed představení přišli vévodovi lotrinskému říct, že ho Jeho královská Výsost volá; velmi nerad tam šel. Přišli podruhé; to ho přimělo od představení odejít a nedohrálo se. Čekali jsme na jeho návrat. Řekl nám: „Nebylo to nic; to vašemu otci nahánějí plané strachy. Pan z Chavigny přišel bez límce a bez manžet, k smrti vyděšený, aby ho varoval, že se zítra stane něco významného a velmi strašného a že je čeho se bát. Já si s tím hlavu nedělám; a kdyby se něco stalo, zahynu v dobré společnosti.“

Druhý den, když jsem se probudila, dozvěděla jsem se, že se v Palais-Royal sešlo shromáždění, o němž mluví ten dopis, a že lidé berou papír. Jela jsem do Orleánského paláce a řekla jsem Jeho královské Výsosti: „Tady je příležitost pro mě; prosím vás, dovolte mi jet tam se všemi lidmi, kteří jsou tady v domě. Zajmu hlavní vůdce; jestli mě poslechnou, několik se jich oběsí, a jestli jsou mezi nimi důstojníci vojsk, dají se do Bastily.“ Jeho královská Výsost mi nechtěla dovolit tam jet.¹⁷

Zároveň dostal Gramont, který je ve službách Jeho královské Výsosti, dopis od jednoho ze svých synovců, který byl kapitánem v pluku Piémont, a ten mu psal: „Sto z nás důstojníků bylo dáno pod velení pana z Pradelles s rozkazem vraždit bez výjimky; přeji si, abyste se této příležitosti vyhnul nebo aby ten záměr nevyšel. Varuji vás, abyste se mohl bránit.“

Pradelles přijel s paní z Fouquerolles bez průvodního listu pro sebe; ta dáma jeden měla od Jeho královské Výsosti, a to přičiněním pana Saujona, který ochotně podporoval lidi nepřátelsky smýšlející vůči straně. Monsieur se na paní z Fouquerolles velmi rozhněval a řekl jí, že za Pradelles ručí ona. Dali ho hledat, aby ho zatkli, ale nenašli ho. Ta záležitost vyšla naprázdno; měli z toho poznat, že mají menší vliv, než si myslí. Vyhlášky vzbudily hrůzu: říkaly totiž, že král tuto novou stranu schvaluje ke zničení naší a že udělí milost všem, kdo k ní budou patřit a kdo zabijí kohokoli bez výjimky osoby. Pan Princ ležel v posteli, nemocen velmi silnou bolestí hlavy. Mnoho lidí si myslelo, že má jinou nemoc; to nebyla pravda a křivdili jemu i dámě, o níž se říkalo, že mu ji dala.

Gaignières (č. 2799, fol. 43 recto): „Divím se, že jsem po panu Bloinovi nedostal žádné vaše dopisy, protože mi řekl, že vám oznámil svůj odjezd a ptal se, zda chcete psát. O to víc mě to znepokojuje, že nevím, zda jste dostal depeši, kterou jsem vám poslal a v níž jsem vám psal o různých důležitých věcech. Je snadno vidět, že si z nás pan Princ tropí žerty a nemá nejmenší chuť věc uzavřít. Vy jste si vůči Jeho královské Výsosti počínal velmi dobře a přivedl jste věci tak daleko, jak jsme si jen mohli přát, abychom si zajistili Jeho královskou Výsost, účastníky jednání i ostatní pro případ, že by pan Princ nebyl spokojen s podmínkami, které jste mu nesl, ačkoli zmíněná Jeho královská Výsost a ostatní vám dávají najevo, že podle nich by spokojen být měl; obávám se však, že neštěstí vaší depeše, která byla zachycena, zabrání tomu, abychom ze strany Jeho královské Výsosti získali všechny výhody, které jsme mohli rozumně očekávat. Chci nicméně věřit, že se najde nějaký prostředek, jak to napravit, a že nic neopomenete u pana z Chavigny a u pana Goulase, kteří dávají najevo dobrý úmysl a mají na věci zájem, aby naléhali na Jeho královskou Výsost, ať při této příležitosti už neváhá odloučit se od pana Prince, který jasně ukazuje, že nemá jiný cíl než pokračování války; a to by byla největší služba, kterou byste mohl státu prokázat. Pokud jde o pana Prince, i kdyby bylo v zájmu královských služeb, aby se mu povolilo všechno, co žádá – a je to zcela opačně –, připisovala by se taková povolenost netrpělivosti, s jakou bych toužil po mém návratu, protože už se říká, že mi ho dá zaplatit zajištěním jmění všech svých přátel; ale to by mě málo znepokojovalo: kdyby totiž pan Princ měl opravdovou chuť dohodnout se a kdyby zájem krále zavazoval Jeho Veličenstvo svolit ke všemu, co žádá, byl bych první, kdo by se odvážil Jeho Veličenstvu to poradit. Bylo by pro mě snadné ukázat, že by to nebylo z pohnutky mého návratu ke dvoru, protože bych se nehnul odsud nebo ze Sedanu. Panu Le Tellierovi píšu obšírně o všech věcech, o nichž jste podal zprávu. Proto vám nepíšu dlouhý dopis a prosím vás jen, abyste mě měl stále rád a věřil, že nikdy nebudete mít lepšího přítele, než jsem já, a abyste o tomtéž ujistil pana svého bratra.“

¹⁶ Dne 24. září bylo na shromáždění měšťanů konaném v Palais-Royal přijato za znamení, podle něhož se poznají, kus papíru připevněný na klobouku; stal se symbolem odpůrců Frondy. „V úterý ráno 24. září,“ píše ve svém Deníku Dubuisson-Aubenay, „shromáždění tří nebo čtyř set osob v Palais-Royal, chystané už od včerejška. Když tam šel maršál z Étampes jménem vévody orleánského zjistit, co je to za shromáždění a z čí moci se koná, odpověděli mu, že z moci královny a proto, aby ho přivedli zpět do jeho dobrého města Paříže, aby mu dal mír, a ukázali mu na kloboucích malé papírové odznaky a říkali, že *sláma je zlomena*.“

¹⁷ V dopise Marignyho Lenetovi z 25. září 1652 se čte: „Mademoiselle projížděla touto čtvrtí krátce potom. Lid ji zastavil a řekl jí, že je to zbytek mazarinovské cházky, který se uchýlil do Palais-Royal a který je třeba utopit. Její Výsost si počínala s nevidanou rázností, a dej Bůh, aby pan její otec měl té ráznosti tolik co ona.“ Také Dubuisson-Aubenay píše ve svém Deníku k 24. září: „Mademoiselle cestou dala sundat papír a vzít znovu slámu, a někteří měšťané se radili, že se vrhnou na to shromáždění, které nazývali *mazarinovským*.“

V Pontoise byl zřízen parlament, který už neuznával pařížský parlament,¹⁸ jemuž byl poslán rozkaz odejít do Montargis: neuposlechl ho. Od té doby se ten v Pontoise nazýval *pařížským parlamentem, přeneseným z králova rozkazu na uvedené místo*. Měl právě tolik soudců, kolik jich bylo třeba k vynesení usnesení. Myslím totiž, že jich tam nebylo víc než dvanáct; a na důkaz toho, jak jich bylo málo, řekl Benserade,¹⁹ duchaplný muž, který se v té době proslavil svými krásnými verši, jednoho dne královně, která se ho ptala, odkud jde: „Jdu z louky, madam, kde byl celý parlament v jednom kupé.“

Vévoda lotrinský dostával často dopisy od dvora. Navštívil ho Bartet²⁰ jménem pana kardinála: vévoda mi ukazoval všechny své dopisy a často na ně odpovídal v mém kabinetu. Chtěl mi dokonce ukázat i ty, kdo k němu přicházeli, ale neodvážila jsem se; Monsieur by mi totiž vyhuboval. Paní z Châtillonu umírala touhou padnout vévodovi lotrinskému do oka; přišla jednoho večera vystrojená, upravená, s odhaleným výstřihem, ukazovala se a říkala: „Aspoň nejsem hrbatá. Je mé šaty dobře ušité? Na to se vás neptám, pane, protože muži tomu nerozumějí; ale drahokamům rozumíte: prosím vás, řekněte mi, jak se vám líbí mé perly.“ Skoro si nedal tu práci jí odpovědět a říkal mi: „Nezdržujte ji na večeri, prosím vás; byl bych rád, aby už byla pryč.“ Nakonec odešla.

Jakmile odjela, řekl nám: „To je nejhoupější žena na světě; nesmírně se mi nelíbí.“ Vyprávěl mi, že ji před dnem nebo dvěma navštívil a že si k sobě pozvala obchodníka s množstvím drahokamů, a to, jak se domníval, v naději, že jí něco daruje. Ale dobře ji napálil, protože obchodníkovi řekl, že nemá peníze. Ona mu říkala: „Dají vám na úvěr, budete-li mít chuť na něco.“ Zkrátka nám ten příběh vyprávěl co nejzábavněji a pro ni co nejsměšněji.

Jednoho večera, když byl vévoda lotrinský u mě, přišel za mnou jeden z přátel maršála z Hocquincourtu, aby mi řekl, že maršál víc než kdy jindy zamýšlí s námi vyjednávat. Řekla jsem mu: „Nechápu proč: je to zajištěný muž, který nás nepotřebuje, a nikdy mě nepřekvapilo, když mi poté, co mi Monsieur nařídil mu psát, odpověděl, že pil na mé zdraví; nemyslela jsem totiž, že by mohl odpovědět vhodněji než tím, že neodpoví nic.“ Ten šlechtic, jménem markýz z Vignacourtu, mi řekl, že ho už unavuje být k ničemu a že chce za každou cenu vyjednávat, avšak ne s Monsieurem ani s panem Princem, nýbrž se mnou.

Mluvila jsem o tom s vévodou lotrinským, který mi řekl: „To je ta nejlepší věc na světě: Péronne totiž leží na cestě do Flander; bude se snadno jezdit tam i zpátky, a Španělé pro to udělají cokoli.“ Řekla jsem mu, že se Španěly vyjednávat nechci; on mi řekl: „Tady je řešení: vy budete vyjednávat se mnou a já se Španěly; udělejme tu věc, aniž bychom o tom mluvili s Jeho královskou Výsostí nebo s panem Princem. Budou příliš šťastni, až se to dozvědí, když to bude hotové.“ Vévoda lotrinský řekl panu z Vignacourtu: „Myslíte, že pan maršál z Hocquincourtu odevzdá Ham a Péronne do rukou Mademoiselle, to jest, že si přeje, aby nad nimi vládla ona, dostane-li sbor, kterému bude velet?“ Neměl s tím žádné potíže a řekl, že udělá všechno, co se bude chtít.

Vévoda lotrinský hned zavolal Clinchampa, který byl v mém pokoji; vešli jsme do mého kabinetu, abychom mu řekli, o čem jsme právě mluvili. Usnesli jsme se na mnoha věcech, totiž že se panu z Hocquincourtu bude platit posádka v Hamu a v Péronne; že se mu dají ještě tři jezdecké pluky, totiž jeho, pluk jednoho z jeho synů a další pro jednoho šlechtice z jeho přátel jménem Blainville, který by sloužil jako polní maršál; jeho pěší pluk a jeho dragouni a jedna rota gendarmů a lehkých jezdců. Já bych postavila svůj jezdecký a pěší pluk; ještě jsem nikoho neurčila za jejich plukovníka; moje dvě rotu gendarmů a lehkých jezdců by sloužily v tomto vojsku: bylo by totiž moje. Monsieur měl své a pan Princ také; takže to by se nazývalo *vojsko Mademoiselle*. Chtěla jsem, aby hrabata z Escars a z Hollacu opustila

¹⁸ Královská deklarace, která přenášela pařížský parlament do Pontoise, pocházela z 6. srpna 1652. Hned nazítří ji zapsal parlament zasedající v Pontoise, kde byli první prezident Mathieu Molé, prezidenti z Novion a Le Coigneux, noyonský biskup, pair Francie, maršálové z L'Hôpitalu a z Villeroy, osmnáct radů a čtyři královští referendáři (*maîtres des requêtes*).

¹⁹ Isaac de Benserade, narozený roku 1612, zemřel roku 1691, si získal velkou pověst jako básník. Jeho sonet o Jobovi soupeřil o prvenství s Voiturevým sonetem na Uranii. – Podle novějších údajů byl pokřtěn 5. listopadu 1613 v Lyons-la-Forêt v Normandii. Zemřel 10. října 1691 v Gentilly: podle Lériseva divadelního slovníku (1763) mu při preventivním pouštění žilou před operací močového kamene přetřeli tepnu.

²⁰ O Bartetovi viz Conrartovy Paměti, článek *Bartet, sekretář kabinetu*. Bartet byl jedním z nejoddanějších Mazarinových agentů; o tomto zbohatlíkovi a o jeho příhodě s panem z Candale bude řeč dále.

Monsieurovo vojsko a sloužila v něm, protože v Monsieurově vojsku bylo generálů dost. Španělé by byli dali vojska i věci k tomu potřebné, aniž by dali generála, který by jim velel.

Když byl náš plán s vévodou lotrinským a s Clinchampem hotov – Clinchamp mi ručil, že hrabě z Fuensaldañy bude nadšen, že má tuto příležitost dát mi najevo úctu, kterou ke mně chová –, zavolali jsme pana z Vignacourtu, který řekl, že odjede druhý den, a požádal mě o někoho z mých lidí, kdo by jel s ním. Řekl nám: „Myslím, že až²¹ přijdou odpovědi z Flander a všechna ta vojska budou postavena, pan maršál z Hocquincourtu bude rád, když se Mademoiselle zajede podívat do Péronne, aby se ukázalo, že pevnost odevzdává do jejích rukou a že je to ona, kdo ho staví do čela svého vojska.“ Řekla jsem mu: „Až do toho dojdeme, pojedu velmi ráda.“ Vévoda lotrinský a Clinchamp napsali hraběti z Fuensaldañy; šlechtic, kterého jsem tam chtěla poslat, onemocněl a nemohl jet.

Nedlouho potom odtáhl vévoda lotrinský s vojskem.²² Myslím, že tento pochod a králův návrat do Paříže²³ dali maršálu z Hocquincourtu poznat, že je příliš pozdě spojovat se s námi; takže jsme žádnou odpověď nedostali a celý ten krásný záměr padl.

Když jsem byla v Orléans, naskytla se skoro podobná příležitost v tom, že to byl velký záměr, který skončil stejně. Protože mi chodili hlásit všechny, kdo byli u bran, dříve než vešli, žádali mě o svolení pro jednoho šlechtice jménem Des Bruris,²⁴ který přijížděl od dvora a mířil do Paříže. Řekla jsem, ať mi ho přivedou. Zeptala jsem se ho na novinky od dvora; řekl mi, že žádné nezná a že tam jel, aby dostal na svobodu jednoho svého bratra, kterého měli uvězněného na zámku v Amboise kvůli něčemu, co se týkalo záležitostí v Breisachu,²⁵ kde měl dva další bratry důstojníky. Řekla jsem mu, že může jet dál; prosil mě, abych mu dovolila zůstat ten večer přes noc ve městě. Dělal jsem s tím mnoho potíží. Řekl mi, že mě prosí, aby mi směl říct slovo mezi čtyřma očima; vyslechla jsem ho.

Řekl mi: „Mám v Breisachu dva bratry, kteří tam mají jistý vliv, a byl bych rád, kdybych s vámi o tom mohl mluvit.“ Dovolila jsem mu zůstat a večer mi vyprávěl, že když Charlevoix nevěděl, ke které straně se přidat, navrhli mu jeho bratři, aby se dal do rukou Jeho královské Výsosti; že mu to psali a že mu to navrhl; že mu Jeho královská Výsost nařídila mluvit o tom s panem Saujonem a že mu ten řekl, že Monsieur nemůže dát peníze potřebné na zaplacení dlužného žoldu posádce, a že tím ta věc zůstala stát; že pokud je věc ještě v témž stavu a dvůr s Charlevoixem nic nesjednal, nepochybuje, že by se mi vzdali, budu-li o tom chtít jednat, s mnohem větší radostí, než by se byli vzdali Jeho královské Výsosti. Řekla jsem mu, ať jim napíše, že ze dne na den najdu peníze, abych zaplatila posádku a odškodnila Charlevoixe, bude-li chtít pevnost opustit, a že bych byla velmi ráda, kdybych nad ní vládla.

Pokládala jsem to za tu nejkrásnější věc na světě a za nejdůstojnější mé osoby: zajistilo by mi to totiž vážnost u dvora i v naší straně a při nějaké smlouvě bych z toho měla svůj prospěch. Neboť kromě toho, že by to bylo velmi přispělo k mému zaopatření, bylo by to krále přimělo, aby mi za odevzdání Breisachu dal zadostiučinění v mnoha záležitostech, které s ním mám vyřizovat, pokud jde o dědictví po zesnulém panu konetáblu z Bourbonu²⁶ a o mé nároky na Sedan na základě závěti Roberta de La Mark²⁷ ve prospěch pana z Montpensier.

²¹ V originále stará vazba *mais que* ve významu *lorsque* (až, jakmile).

²² Vévoda lotrinský opustil Paříž spolu s princem z Condé 13. října 1652.

²³ Ludvík XIV. se vrátil do Paříže 21. října, jak bude vidět dále.

²⁴ V rukopise nestojí *Des Brules*, jak psali dřívější vydavatelé, nýbrž *Des Bruris* nebo *Des Brures*.

²⁵ V březnu 1652 se vzbouřila breisachská posádka; v jejím čele stál Charlevoix, královský místodržitel v tomto městě. Charlevoix vyhnal guvernéra a byl nějaký čas pánem pevnosti. Breisach v Breisgau (dnes velkovévodství bádenské) byl Francii postoupen vestfálským mírem. – Charlevoix velel posádce v Breisachu po Erlachově smrti a odmítl pevnost předat nástupci, kterého poslal Mazarin. Maršálka z Guébriant (Renée du Bec-Crespin, vdova po maršálu Guébriantovi) ho nakonec z pevnosti vylákala a dala ho odvézt do Philippsburgu. Jiné prameny kladou spor už do roku 1650; datace se tedy rozcházejí. Datum a příčina Charlevoixovy smrti nejsou známy.

²⁶ Charles de Montpensier, vévoda z Bourbonu, který zradil Francii a přešel na stranu Karla V. Padl při obléhání Říma roku 1527 a jeho panství byla zkonfiskována. – Charles III. de Bourbon (narozen 17. února 1490), konetábl Francie od 12. ledna 1515, uzavřel roku 1523 smlouvu s císařem a přešel do jeho služeb; padl 6. května 1527 v Římě, když při útoku císařského vojska zlézal městské hradby.

²⁷ Jde, myslím, o Guillauma-Roberta de La Mark neboli de La Marck, vévodu z Bouillonu a knížete sedanského, který zemřel

Protože jsem zamýšlela provést tu věc, aniž bych o ní Monsieurovi řekla slovo, dokud nebude hotova, a protože jsem se bála, že kdybych mu o tom dala vědět, chtěl by jím být sám,²⁸ umínila jsem si, že až pan Des Bruris dostane odpověď od svých bratrů, pošlu tam hraběte z Hollacu, který je z kraje nedaleko Breisachu; ten by požádal Jeho královskou Výsost o dovolenou pod záminkou nějaké naléhavé záležitosti, kterou by měl ve své zemi; že ho učiním guvernérem a že posádka, kterou tam dám, bude ze Švýcarů a Němců, a že potom uvidím, zda tam dám i jiné, a že bude vypadat, že hrabě z Hollacu, když byl ve své zemi a našel příležitost zmocnit se Breisachu, to udělal a potom mi ho poslal nabídnout a že jsem na tom neměla jiný podíl. Tak jsem tu věc naplánovala, a nevyšla stejně jako ta s panem z Hocquincourtu, protože oni²⁹ už jednali s dvorem; a Jeho královská Výsost svým šetřením tento podnik zmeškala, kdežto já jsem ho zmeškala jen o málo: peníze mě totiž nikdy v žádném mém jednání nezdrží, protože mám vůli i možnost je dobře použít.

Pan Princ byl nějaký čas nemocen a během té doby přišla zpráva, že jeho choť porodila syna.³⁰ Poslala jsem mu blahopřání; vzkázal mi, že není z čeho se radovat, protože dítě nemůže žít. Za dva nebo tři dny nato přišla zpráva, že paní Princezna umírá: to velmi oživilo řeči o mém sňatku s panem Princem.

Pan z Chavigny se s ním velmi pohádal a téhož dne onemocněl nemocí, na kterou za deset nebo dvanáct dní zemřel.³¹ Mnoho lidí říkalo, že to bylo z leknutí nad tím, jak mu pan Princ vyčinil; jiní říkají, že z toho, že mu už nedůvěřoval. Toho dne, kdy umíral, pořádala hraběnka z Fiesque u sebe velmi pěknou slavnost, velmi skvělou večeři, divadelní představení a houslisty. Paní z Frontenacu nepřišla, protože pan z Chavigny byl jejím blízkým příbuzným. Nikdy nebyla žádná slavnost tak nudná: pan Princ měl špatnou náladu a vévoda lotrinský také. Monsieur tam nechtěl zůstat. Přišla tam paní z Châtillonu předvádět všechny své půvaby, jimiž pan Princ velmi pohrdl a ani se na ni nepodíval, a dokonce se říkalo, že ji během své nemoci dal pokaždé odbýt u dveří, když ho přišla navštívit; nevím, z jakého důvodu. Byl nanejvýš nedbale oblečen, měl sametový kabátec, přes něj plášť, bez pudru. Když se ho zeptali, chce-li jíst, odpověděl: „Beru si jen vývar; jsem ještě nemocen.“ Při představení si sedl za mne a říkal: „Budu dělat Mademoiselle kapitána stráže; nechci se totiž ukazovat, abych si nemusel nasadit klobouk: jsem starý a nemocný.“ Nikdy nebylo vidět hezčí slavnost, ani takovou, na které by se lidé víc nudili.

Během nemoci pana Prince se nepřátelé jednoho krásného rána zvedli z tábora; dali bubnovat k pochodu a odtáhli tak před očima našeho vojska, aniž by se je kdo pokusil napadnout; což by bylo bývalo velmi na místě, dost snadné a jistě velmi výhodné. Když se to pan Princ dozvěděl, byl nesmírně rozzloben a říkal: „Tavannesovi a Valonovi je třeba dát uzdu; jsou to osli.“ Pana z Turenne za tento ústup velmi chválili a ten krásný čin nepřekvapil: je to totiž velmi velký vojevůdce a ten z této doby, který je nejvíc chválen pro to, že se umí dobře rozhodnout a vyhnout se boji, když nemá nejvýhodnější postavení. Táhl k Melunu a dobyli Brie-Comte-Robert, kam jsme dali malou posádku. Od té doby se mluvilo o tom, že se zvedneme z tábora, protože blízkost vojska u Paříže vyvolávala velký křik; a dokud tam bylo vojsko nepřátel, říkali jsme, že jsme se tam postavili jen proto, abychom město bránili proti zlým úmyslům, které měli proti Paříži.

Vévoda lotrinský ode mne dál nevycházel; vzal si do hlavy, že mě provdá za arcivévodu a zařídí, aby mu španělský král dal Nizozemí. Říkal mi: „Budete nejšťastnějším člověkem na světě: do ničeho se nebude plést; bude celý den s jezuity nebo bude skládat verše a zhudebňovat je, a vy budete vládnout.

neženatý roku 1588 ve věku dvaceti šesti let. Ustanovil za svou jedinou dědičku sestru se substitucí ve prospěch vévody z Montpensier, svého strýce. Vévoda z Montpensier, François de Bourbon, zemřelý roku 1592, byl pradědem Mademoiselle. Viz, co Mademoiselle říká o svém otci a o pánech z Montpensier v kap. I. – Roku 1587 vedl s purkrabím Fabianem z Dohny německé pomocné vojsko pro hugenoty; po porážce u Vimory ustoupil do Švýcarska, kde těžce nemocen zemřel v lednu 1588 (podle jiného údaje 11. ledna; též pramen uvádí rok narození 1563).

²⁸ To jest: že by chtěl být pánem Breisachu sám.

²⁹ Charlevoix a breisachská posádka.

³⁰ Tento syn, pojmenovaný stejně jako otec Louis de Bourbon, zemřel krátce po narození. – Louis de Bourbon, vévoda z Bourbonu, se narodil 20. září 1652 v Bordeaux a zemřel tamtéž v útlém věku 11. dubna 1653 (příčina smrti v pramenech neuvedena).

³¹ Léon Le Bouthillier de Chavigny zemřel 11. října 1652 ve věku čtyřiceti čtyř let. Princ z Condé ho obviňoval, že ho zradil. Viz Saint-Simon (Paměti, Hachetovo vydání in-8, sv. I, s. 64–65).

Jsem si totiž jist, že Španělé k vám budou mít nejvyšší důvěru; a jediné omezení, které s ním budete mít, bude, že vám bude předvádět hudební divadlo, které vás bude nudit, protože ho nemáte ráda: jinak je totiž dost zábavné. Je to nejlepší člověk na světě; a vážně, nechcete ho?“ Odpověděla jsem mu: „Jsem z těch lidí, kteří vždy chtějí své výhody, a pobyt ve Flandrech by se mi velmi líbil.“ Každý den mi říkal: „Až budeme ve Flandrech, uděláme to a to.“ Byly dny, kdy mi říkal: „Ale dnes vás shledávám velmi vzdálenou mému záměru.“ Odpovídala jsem mu: „To proto, že sňatek je tak velká věc, že se o něm nedá slyšet tak často a poslouchat to pořád bez mrzutosti.“ Pan Princ do té věci zasvěcen nebyl; byl v ní jen vévoda lotrinský, paní z Frontenacu a já.³²

Nastal den jejich odjezdu;³³ večer předtím mi oba přišli dát sbohem a dali mi najevo, že jsou velmi spokojeni s ujištěními, která jim dala Jeho královská Výsost, že nebude vyjednávat bez jejich účasti a že je neopustí. V neděli ráno, v den jejich odjezdu, řekl pan Princ Préfontainovi, který se s ním šel rozloučit: „Jděte říct Mademoiselle, že ji prosím, aby nevycházela; vévoda lotrinský totiž chce, abychom si šli pro její rozkazy.“ Přišli oba; chvíli jsem s nimi rozmlouvala každým zvlášť, potom s oběma spolu. Řekli mi: „Jeho královská Výsost nám právě dala poslední ujištění, že nebude vyjednávat bez naší účasti; že nestrpí, aby čtvrtovní kapitáni šli do Saint-Germain prosit krále, aby se vrátil, a že udělá, co bude moci, aby jim v tom zabránil; takže odjíždíme spokojeni, abychom se pokusili ve zbývajícím pěkném počasí udělat něco významného; potom, až rozložíme vojska do zimních ubytování, vrátíme se k plesům a divadlu. Užili jsme si strašně mnoho trápení, je třeba si užít i zábavy.“

Byla to krása vidět velkou alej Tuilerií plnou lidí, všechny dobře oblečené v nových šatech, protože právě toho dne se odložil smutek po panu z Valois a protože to byla také doba, kdy se pořizují nové zimní šaty. Pan Princ měl velmi pěkné šaty, ohnivé barvy, zlato, stříbro a černou na šedé, a modrou šerpu po německu pod kabátcem, který nebyl zapnutý. Velmi mě mrzelo, že je vidím odjíždět, a přiznávám, že jsem plakala, když jsem se s nimi loučila. Vévoda lotrinský mě velmi bavil; kvůli nim jsem byla na mši, až když odbily dvě hodiny. Člověk si připadal tak sám; tak se divil, že už nikoho nevidí. To působilo velkou nudu; a ještě ji velmi zvětšila pověst, která se rozšířila, že král přijíždí a že budeme všichni vyhnáni.

Každý den jsem dostávala zprávy od pana Prince a od vévody lotrinského a posílala jsem jim zprávy z Paříže. Monsieur mi jednoho dne vzkázal, abych se s ním šla projet na koni na pláš Grenelle; řekla jsem mu o zlých řečech, které se šíří, a že se říká, že pokud jde o mě, budu vypovězena do Dombes; že se mi to nelíbí. Velmi mě ujišťoval o opaku.

Na straně dvora odstranili všechny překážky, které by mohly bránit tomu, aby byl král dobře přijat: kardinál Mazarin se totiž vrátil do Německa. Čtvrtovní kapitáni byli povoláni králem a oznámili Jeho královské Výsosti, že odjíždějí do Saint-Germain. Jela jsem do Lucemburského paláce, abych mu připomněla, co slíbil panu Princovi a vévodovi lotrinskému. Zastihla jsem pana z Rohanu zaneprázdněného; říkal mi: „Monsieur tomu musí zabránit.“ Když jsem s ním o tom mluvila, odpověděl mi: „Panu Princovi jsem nic neslíbil; je ve stavu, kdy může vyjednávat, kdy bude chtít, a já jsem tu úplně sám a opuštěný.“ To se mi nelíbilo; napsala jsem to panu Princovi.

Ti kapitáni odjeli³⁴ a pan z Rohanu mi řekl: „Jeho královská Výsost musí nasednout na koně a jet k branám, aby jim zabránila vrátit se.“ Pan z Rohanu poslal své koně, aby na něho čekali před Tuileriemi; nadělal mnoho rozruchu a hluku, ale nic nevykonal. V sobotu ráno, když jsem se česala, vstoupil do mého kabinetu Sanguin, řádný králův hofmistr, a řekl mi: „Zde je dopis, který mi král nařídil vám odevzdat.“ Stálo v něm, že protože jede do Paříže a nemá jiné ubytování, které by mohl dát Monsieurovi, svému bratrovi, než Tuilerie, prosí mě, abych se z nich do zítřejšího poledne vystěhovala, a že než si najdu dům, mohu se ubytovat u pana Damvilla³⁵ v ulici de Tournon. Řekla jsem Sanguinovi, že uposlechnu

³² Mademoiselle nemluví o hostině, kterou v té době uspořádala a kterou zasloužil opěvovat Loret (*Muze historique* z 19. října 1652): „Minulé pondělí Mademoiselle novým nápadem, ať už měla, nebo neměla kytici, uspořádala lahodnou hostinu atd.“

³³ Bylo už řečeno, že princ z Condé a vévoda lotrinský opustili Paříž 13. října 1652. Viz *Muze historique* (dopis z 19. října).

³⁴ Čtvrtovní kapitáni odjeli do Saint-Germain 18. října. Viz *Muze historique* (dopis z 19. října).

³⁵ Damville bydlel v paláci Ventadour, o němž byla řeč v kap. II. – François-Christophe de Lévis-Ventadour (1602–1661),

královy rozkazy a že jdu podat zprávu Jeho královské Výsosti a že ať se vrátí odpoledne; že si dám tu čest odpovědět Jeho Veličenstvu.

Jela jsem do Lucemburského paláce, kde jsem zastihla Jeho královskou Výsost velmi překvapenou. Zeptala jsem se jí, co mám dělat; řekla mi, ať poslechnu. Poslala jsem pro prezidenta Viola a pro Croissyho,³⁶ jimž mě pan Princ při odjezdu poprosil dávat zprávu o všem jako svým dvěma nejlepšími přátelům, k nimž měl největší důvěru. Prezident Viole mi řekl, že se říká, že Jeho královská Výsost je s dvorem dohodnuta, a ukázal mi články. Řekla jsem mu: „Znáte ho; neručila bych za něj. Ale jak mohu posloužit panu Princovi? To je třeba uvážit.“ Byl toho mínění, abych se odstěhovala do Arzenálu, a že tím dvoru udělám naschvál. Croissy byl téhož mínění.

Večer jsem jela do Lucemburského paláce, kde jsem ten návrh předložila Monsieurovi; řekl mi, že s ním souhlasí. Když jsem se vrátila, zastihla jsem paní z Épernonu a paní z Châtillonu, které na mě čekaly u mě doma a které byly velmi zarmouceny, stejně jako já, tím, že opouštím Tuilerie: je to totiž nejpříjemnější obydlí na světě a měla jsem je velmi ráda jako místo, kde jsem bydlela od svých osmi dnů. Ptaly se mě, zda pojedu k Damvillovi; řekla jsem jim, že ne a že pojedu do Arzenálu. Paní z Châtillonu řekla: „Nevím, kdo vám dal tu radu, ale nic není tak nevhodného ani tak neúčinného pro pana Prince; a jestli vám tu radu dali jeho přátelé, nevím, na co myslí.“ Řekla jsem jí, že to byli Croissy a prezident Viole. Odvětila: „Cože! Chtěla byste stavět barikády v tomto stavu věcí, a mohla byste se ubránit proti dvoru? Nevtloukejte si to do hlavy; myslete jen na svůj ústup: varuji vás totiž jako vaše služebnice, že pan váš otec se dohodl, že je srozuměn a že řekl, že za vás neručí a že vás opouští.“

Poděkovala jsem jí za radu, kterou jsem považovala za upřímnou, a nařídila jsem Préfontainovi, aby za časného rána zašel za těmi pány a řekl jim, co jsem se dozvěděla, a že mi na základě toho připadá, že bych měla změnit rozhodnutí. Souhlasili s tím. Někteří lidé byli toho mínění, abych se ubytovala v Mazarinově paláci, protože dvůr by mi dal nějaké krásné obydlí, aby mě odtamtud dostal. To nebylo mínění Jeho královské Výsosti ani moje. Chtěla jsem se ubytovat v domě zesnulého pana z Noyers, státního sekretáře, protože byl prázdný a pohodlný, měl branku do Tuilerií, abych se mohla procházet, a moje stáj, kde bydleli skoro všichni moji lidé, nebyla daleko. Ale pan z Noyers byl na venkově a odvezl všechny klíče; poslala jsem si pro ně. Rozhodla jsem se jet přenocovat k mladé hraběnce z Fiesque. Jela jsem se podívat na dům pana z Émery, který se chtěl pronajmout. Jeho královská Výsost mě viděla v té nesnázi, že nemám obydlí a skoro nevím, kde se ubytovat, a nenabídla mi pokoj v Lucemburském paláci. Byla jsem tak málo zvyklá dostávat od něho nějaký projev přátelství, že mě ani nenapadlo, že by mi měl obydlí nabídnout. Jela jsem přenocovat k hraběnce z Fiesque, dost omámená vším, co jsem viděla.

Druhý den, když jsem se vrátila ze mše u feuillantů, kam jsem šla pěšky přes Tuilerie, přišli mi říct, že Monsieur dostal rozkaz odjet.³⁷ Poslala jsem do Lucemburského paláce a napsala jsem mu lístek. Řekl pážeti, které mu ho odevzdalo: „Řekněte mé dceři, že neví, co říká.“ Když jsem obědvala, vstoupila paní z Châtillonu; hráli moji houslisté. Řekla mi: „Máte srdce poslouchat housle? Budeme všichni vyhnáni.“ Odpověděla jsem jí: „Na všechno je třeba být připraven a se vším se smířit.“ Přesto jsem se dala učesat, protože jsem nevěděla, zda uvidím královnu: když jsem totiž viděla, jak ji paní Princezna po odchodu z Bordeaux přijela navštívit do Bourgu, pokládala jsem všechno za možné. Šli jsme k paní z Choisy, jejíž dům má okno, z něhož je vidět na náměstí před Louvrem,³⁸ abychom viděli projíždět krále. Byl tam jeden muž, který prodával lucerny, které se dávají do oken, jak se to dělá ve dnech radováněk, a vykřikoval: *Lucerny po královsku!* Nerozvážně jsem na něho zavolala: „Nemáte nějaké po frondérsku?“ Paní z Choisy mi říkala: „Pane Bože! Chcete, aby mě umlátili.“

Monsieur jel ráno do Justičního paláce ujistit pány z parlamentu, že nemá uzavřenou žádnou smlouvu a že se neodloučí od zájmů jejich sboru; že s nimi zahyne. Mluvil k nim těmito slovy nebo ještě důrazněji;

původně hrabě z Brionu, první štolba Gastona Orleánského, později vévoda z Damville (d'Anville). Zemřel v září 1661; Chéruef v jedné z pozdějších poznámek uvádí 19. září, jiné prameny 9. září (příčina smrti v pramenech neuvedena).

³⁶ Croissy byl radou parlamentu; často se mu říká Fouquet-Croissy.

³⁷ Král poslal Gastonu Orleánskému rozkaz opustit Paříž 21. října, týž den, kdy do ní vjel.

³⁸ Paní z Choisy bydlela v paláci Blainville.

sbor mu poděkoval. Bylo to v pondělí ráno. K paní z Choisy nám přišli říct, že Jeho královská Výsost dostala rozkaz odjet. Rozběhla jsem se do Lucemburského paláce. Při vstupu jsem zastihla pana vévodu z Rohanu, kterého obviňovali, a dost oprávněně, že je zadobře s dvorem a že opustil zájmy pana Prince, k němuž měl dost závazků. Řekla jsem mu o tom své mínění dost ostře; potom jsem vešla do kabinetu Madame, kde jsem zastihla Monsieura, a zeptala jsem se ho, zda dostal rozkaz odjet. Řekl mi, že mi nemusí skládat účty. Řekla jsem mu: „Cože! Opouštíte pana Prince a vévodu lotrinského!“ Odpověděl mi znovu totéž. Prosila jsem ho, aby mi řekl, zda budu vyhnána; řekl mi, že se do toho, co se týká mne, neplete; že jsem si vůči dvoru počínala tak špatně, že prohlašuje, že se do toho, co se týká mne, plést nebude, protože jsem nedala na jeho rady.

Dovolila jsem si mu říct: „Když jsem byla v Orléans, bylo to na váš rozkaz; nemám ho písemně, protože jste mi ho dal sám ústně; ale mám vaše písemné rozkazy ke všem věcem, které tam bylo třeba vykonat, a dokonce i dopisy Vaší královské Výsosti, laskavější, než mi náleželo, v nichž mi projevuje city dobroty a něhy, které by mě nebyly nechaly uvěřit, že by Vaše královská Výsost se mnou mohla jednat tak, jak jedná nyní.“ – „A ta záležitost u Saint-Antoine,“ řekl mi, „nemyslíte, Mademoiselle, že vám u dvora pořádně uškodila? Byla jste tak ráda, že jste mohla hrát hrdinku a že vám říkali, že jste hrdinkou naší strany, že jste ji dvakrát zachránila, že ať se vám stane cokoli, utěšíte se, až si vzpomenete na všechny ty chvály, kterými vás zahrnuli.“

Velmi jsem se divila, že ho vidím v takové náladě. Odpověděla jsem mu: „Nemyslím, že bych vám u brány Saint-Antoine posloužila hůř než v Orléans. Obojí z těch dvou tolik vytýkaných věcí jsem udělala na váš rozkaz; a kdyby se to mělo opakovat, udělala bych to znovu, protože mou povinností bylo vás poslouchat a sloužit vám. Jste-li nešťastný, je spravedlivé, abych měla podíl na vašem neštěstí; a i kdybych vám nebyla sloužila, měla bych na něm podíl stejně. Proto je podle mého zdání lepší, že jsem udělala, co jsem udělala, než abych trpěla pro nic. Nevím, co to je být hrdinkou: jsem takového rodu, že nikdy nedělám nic jiného než věci velké a vznešené, ať se do čehokoli pustím, a ať tomu lidé říkají, jak chtějí; já tomu říkám následovat svůj sklon a jít svou cestou; narodila jsem se k tomu, abych žádnou jinou nevolila.“

Když ta jeho nálada přešla, vrátil se; prosila jsem ho, aby mi dovolil ubytovat se v Lucemburském paláci, protože jsem nepokládala za vhodné být tak blízko Louvru, když tam nechodím. Odpověděl mi: „Nemám žádné ubytování.“ Řekla jsem mu: „Není tu v domě nikoho, kdo by mi nepostoupil to své, a myslím, že nikdo nemá větší právo zde bydlet než já.“ Odvětil mi trpce: „Všichni, kdo tu bydlí, jsou mi potřební a nevystěhují se.“ Řekla jsem mu: „Když to Jeho královská Výsost nechce, odstěhuji se do paláce Condé, kde nikdo není.“ – „To nechci.“ – „Kam tedy chcete, Monsieur, abych šla?“ – „Kam chcete,“ a odešel.

Jela jsem také k hraběnce z Fiesque, která ležela v posteli; před dvěma dny se zranila. Zeptala jsem se jí, zda nikoho neviděla a zda se nic nedozvěděla od chvíle, kdy přijel dvůr; řekla mi, že jedni říkají, že budu vyhnána, druzí, že mě chtějí zatknout. Ani jedna, ani druhá z těch řečí se mi nelíbila. Byla přítomna její tchyně a řekla mi: „Dobře vidím, že se na základě toho chcete k něčemu rozhodnout; jsem stará a churavá: nechci si to u dvora pokazit. Sbohem, jdu do svého pokoje, abych, až se mě budou ptát, co je s vámi, mohla po pravdě říct, že to nevím.“

Zůstala tam paní z Frontenacu a Préfontaine, který mi řekl, že nevidí, proč bych se měla znepokojoval; že pokud jde o zatčení, je to planý strach, který mám, a že k tomu jistě nedojde; že pokud jde o vyhnání, král je pánem a že ať budu kdekoli, dobře mě najdou, aby mi předali jeho rozkazy; a že kdybych byla v Paříži ukrytá, vedla bych nepohodlný život, a že lidé mého postavení nemají z ničeho dělat tajnosti, a ještě zbytečně. Odpověděla jsem mu: „Uvidím, co udělá Monsieur; ale tady rozhodně přenocovat nechci.“ Hraběnka z Fiesque mi navrhla, abych šla přenocovat k paní z Bonnelle, která je její důvěrná přítelkyně; ale pomyslela jsem si, že je to hráčka, že její muž občas dává hostiny, zkrátka že je to dům, kam chodí mnoho lidí od dvora, a že by se tam proto člověk těžko skryl.

Paní z Frontenacu mi navrhla, zda bych nechtěla jít k paní z Montmortu,³⁹ její švagrové: že jsou to lidé žijící v ústraní, kteří skoro nikoho nevidí, a že je to velký dům. Shledala jsem, že je to velmi vhodné. Šla jsem do svého pokoje, poručila si večeři a řekla: „Ať všichni odejdou! Chci psát; ať tu zůstane jen paní z Frontenacu, Préfontaine a Pajotová,“ která je jednou z mých komorných.

Když byly dveře zavřené, vyšla jsem jinými, a všichni čtyři jsme nasedli do Préfontainova kočáru. Jeli jsme rovnou k paní z Montmortu, která nebyla doma; šla se dívat na králův příjezd s paní z Beringhenu.⁴⁰ Jeli jsme ke Croissymu, který bydlel hned vedle. Préfontaine vystoupil, aby s ním promluvil; ale nebyl doma. Přišel prezident Viole, pro kterého jsem poslala, a přisedl do našeho kočáru; byl strašně ohromen vším, co viděl, a tím, co bude s Monsieurem.

Nemohu si odpustit, abych sem nezapsala jednu věc, která je jen žert, ale která mě dost rozesmála a které se ještě dobře zasměji, až zase uvidím prezidenta Viola. Složili píseň, která říkala: Páni z černého dvora, vzdejte díky válce; jste bohy na zemi a tančíte v Lucemburském paláci. Malí lidé od soudních kliček, hůl na vás dopadne a uvidíte paní Annu, jak vás dá ztlouct.

Šel kolem malý chlapec, který ji zpíval. Najednou mi prezident řekl: „Ujišťuji vás, že si nemohu pomoci a musím říct, že tu píseň nepokládám za dobré znamení a že ji nerad slyším.“ Slíbila jsem mu, že mu druhý den dám o sobě vědět, a pověřila jsem ho, aby mi vzkázal nebo mi přišel říct, co se dozví. Vrátili jsme se k paní z Montmortu: paní z Frontenacu vešla první; já jsem zůstala v kočáře.

Za chvíli mě uvedli dovnitř a paní z Montmortu mi projevila velkou radost z důvěry, kterou jsem k ní měla. Jakmile jsem tam byla, požádala jsem ji o psací potřeby; zavedla mě do velmi pěkného kabinetu, kde jsem napsala panu Princi a vévodovi lotrinskému, co se děje, a jak by mě mrzelo, kdybych musela strávit zimu na venkově: pokládala jsem to totiž za nemožnou věc a nechápala jsem, jak se tam dá žít; takže jsem je prosila, aby dokázali tak mimořádné věci, aby byli schopni uzavřít mír, abychom všichni strávili masopust v Paříži ve velké radosti. Neprokazovala jsem u žádného z nich dobré služby Jeho královské Výsosti, naopak: psala jsem jim totiž pravdu, která mu u nikoho nebyla ke cti. Pokud jde o mé přání, bylo ve chvíli, kdy jsem jim psala, zůstat v Paříži ukrytá v naději, že dojde k nějakému hnutí, v němž zvítězím a v němž přivedu věci do stavu, kdy bude možné uzavřít výhodný mír: byla jsem totiž války unavená. Préfontaine, jemuž jsem ukazovala své dopisy, mi říkal: „Jsem zoufalý, že se Vaše královská Výsost, která má tolik ducha, sytí tak chimérickými představami a nemá pevnější myšlenky v situaci, na níž závisí vaše štěstí nebo vaše neštěstí.“ Odpověděla jsem mu: „Mlčte, nevíte, co říkáte.“ Zapečetila jsem dopisy a poslala je jednomu důstojníkovi pana Prince, který měl druhý den časně ráno odjet.

Paní z Montmortu se mi velmi omlouvala, že mi dá špatnou večeři; ale že protože už všichni u ní povečeřeli, kdyby poslala do města, poznalo by se, že je u ní někdo neobvyklý. Velmi jsem ji prosila, aby neposílala, a řekla, že ať mi dá cokoli, budu velmi spokojena. Povečeřela jsem tedy velmi dobré frikasé, studené maso a velmi dobré kandované ovoce; jedla jsem s velkou chutí. To mě trochu vzpružilo: ať jsem totiž ve svých dopisech projevovala sebekrásnější odhodlání, byla jsem zoufalá z toho, co se děje, a myslím, že oni⁴¹ to při jejich čtení dobře poznali: vím totiž dobře, že když jsem je znovu četla, velmi jsem plakala. Hrabě z Hollacu nenásledoval pana Prince kvůli těžké nemoci, která ho postihla v době jeho odjezdu. Zeptala jsem se Monsieura, co si přeje, aby udělal; řekl mi: „Ať se ubytuje blízko mne a ať je ve střehu.“

Večer u paní z Montmortu jsem po večeři začala hledat skrytá místa, kde bych mohla bydlet, aby mě dlouhý pobyt na každém z nich nemohl prozradit. Préfontaine mi řekl: „Nepomýšlíte, Mademoiselle, na to, že sedavý život je velmi škodlivý vašemu zdraví a že nevycházet z pokoje, kde nebudete na

³⁹ Marie-Henriette de Frontenac se provdala za Henriho-Louise Haberta, pána z Montmortu, královského referendáře (*maître des requêtes*). Louis de Montmort byl jedním z členů Francouzské akademie a zemřel roku 1679. – V Paříži se nevědělo, kam se Mademoiselle uchýlila. Loret psal k 26. říjnu: „Mademoiselle, jeho starší dcera, téhož dne zmizela, ale kam ta princezna odjela, ví jen málokdo.“ Viz také dopis z 2. listopadu v *Muze historique*.

⁴⁰ Anne du Blé, manželka Henriho z Beringhenu, prvního královského štolby.

⁴¹ Princ z Condé a vévoda lotrinský.

vzduchu, by vám uškodilo, a nastává roční doba, kdy vás skoro vždy přepadá vaše bolest v krku. Jestliže onemocníte, bude se stejně třeba prozradit. Proto se podle toho zaříďte, protože nejste paní svého zdraví tak, jako jste paní své osoby.“ Shledala jsem, že má pravdu. Na to mi paní z Frontenacu řekla: „Chcete-li jet do Pont,⁴² je tam paní Bouthillierová,⁴³ která bude mít největší radost na světě, že vás tam může přijmout: je tam dobrý vzduch, budete tam velmi v utajení a budete se procházet, kolik se vám bude líbit.“ Shledala jsem její návrh obdivuhodným a rozhodla jsem se tam jet. Uložila jsem Préfontainovi, aby mi druhý den přivezl všechno, co jsem potřebovala k odjezdu, a aby dal o tom vědět hraběti z Hollacu, protože odtamtud se mohl snadno vydat za panem Princem. Uložila jsem mu, aby nechodil do Tuilerií a aby nic neříkal nikomu z mých lidí.

⁴² Pont-sur-Seine v departementu Aube.

⁴³ Marie de Bragelogne neboli Bragelonne; byla provdána za Clauda Bouthilliera, který byl za Ludvíka XIII. superintendantem financí a zemřel 21. května 1652. – O Claudu Bouthillierovi viz výše, kap. V; podle tamních pramenů zemřel 13. března 1652.

Kapitola XVI (1652)

Druhý den ráno¹ mě Préfontaine přišel vzbudit v půl deváté a řekl mi, že mu Goulas právě napsal lístek, v němž mu sděluje, že Jeho královská Výsost odjela do Limours a že mu nařizuje, aby za ní přijel. Poslala jsem ho tam; zastihl Monsieura u Berny. Monsieur vystoupil z kočáru a řekl mi: „Dal jsem si pro vás poslat, abyste mé dceři ode mne vyřídil, ať odjede do Bois-le-Vicomte a ať se nezabývá všemi těmi nadějemi, které by jí mohli dávat pan z Beaufortu, paní z Montbazonu a paní z Bonnelle, že ještě poslouží panu Princi a udělá něco významného: neboť už není co dělat. Víte, že mě mají raději a váží si mě víc než jí; viděli mě odjíždět, a nikdo mi nic neřekl. Proto ať nic neočekává a ať odjede.“

Préfontaine mu řekl: „Mademoiselle má v úmyslu následovat Vaši královskou Výsost a neopouštět ji, anebo zůstat u Madame. I kdyby nešlo o slušnost, musí Vaše královská Výsost uvážít, že Bois-le-Vicomte je osamělý dům uprostřed polí a že všude kolem jsou vojska, která plní všechno, co projde. Tak by byli dodavatelé Mademoiselle oloupeni každý den; a za nynějších okolností není žádné potěšení být ve všem závislý na těch pánech generálech. Mademoiselle byla tak dobrá, že za této války dovolila mnoha lidem uchýlit se na zámek; bylo tam mnoho nemocných, takže by trvalo dlouho, než by se odtamtud dostala nákaza, která tam je.“ Monsieur mu řekl: „Nechci, aby jela se mnou ani aby jela s Madame; ta má brzy родit; moje dcera by ji obtěžovala. Pokud jde o Bois-le-Vicomte, jestli tam nechce jet, ať jede do některého jiného ze svých domů.“

Préfontaine na něj naléhavě doléhal, aby mi dovolil za ním přijet, a dokonce mu řekl: „Ať jí to Vaše královská Výsost zakáže jakkoli, myslím, že tam stejně pojede; neboť si nic nepřeje vášnivěji než být u Vaší královské Výsosti.“ Monsieur se rozhněval a řekl mi: „Ne, nechci ji tam; a jestli přijede, vyženu ji.“ Préfontaine šel za panem z Rohanu, který byl s ním, aby ho poprosil, aby se přimluvil, abych to svolení dostala; ten to nikdy nechtěl udělat: velmi mě rozhněvalo, když mi to Préfontaine řekl, že v nemilosti mě opustil ten, kdo mi ji způsobil. Tehdy se mi vybavilo, jak mi odepřel ubytování, a od té doby jsem na to nezapomněla.

Přišel za mnou Hollac, velmi znepokojený tím, že Monsieur odjel, aniž by se se mnou rozloučil; velmi se utěšil, když mě zastihl. Dala jsem mu schůzku na druhý den ráno u tržnice Saint-Antoine; uložila jsem mu, aby poslal do všech zařízených hostinců, kde podle svého vědomí obvykle bydlívali důstojníci pana Prince, ať Francouzi, nebo cizinci, a přivedl je, aby se mnou opustili Paříž. Cítila jsem neuvěřitelnou hanbu a bolest, že je Jeho královská Výsost nechala v Paříži vydané nebezpečí, že jim setnou hlavu, a zdálo se mi, že péče, kterou jsem o ně měla, jeho nedbalost do jisté míry omlouvá. Toho dne jsem dostala dvacet lístků psaných různými rukopisy, adresovaných hraběnce z Fiesque, které mi posílala, aby mě varovala, že mě chtějí zatknout a že pošlou kompanie gard obklíčit dům, kde mě budou předpokládat, abych neutekla.

Dala jsem prezidentu Violovi vědět o svém úmyslu odjet a o hodině, kdy chci odjet; ale vzkázal mi, že se mnou jet nemůže. Navštívil mě Croissy, který rozhodnutí, k němuž jsem dospěla, shledal velmi dobrým. Poslala jsem Préfontaine do města, aby se dozvěděl novinky. Když se vrátil, zastihl mě velmi vyděšenou všemi těmi lístky, které mi hraběnka z Fiesque poslala. Shledával je neopodstatněnými a dělal, co mohl, abych místo cesty do Pontu podnikla cestu do Bois-le-Vicomte; říkal mi, že se o svou svobodu nemusím ničeho obávat; že když se vzdám bez rozkazu, dám tím najevo svou úctu, což bude Jejich Veličenstvům milé; že z Paříže do Bois-le-Vicomte jsou jen čtyři míle; že dvořané mě budou navštěvovat; že si lidé na mě znovu zvyknou, když o mně budou často slýchat; že při dobrém chování se najde sto příležitostí, které mi umožní jezdit do Paříže a zpět; že až tam podniknu několik krátkých cest, aniž bych dávala najevo, že tam toužím být, nakonec uznají za dobré, abych tam zůstala. Zkrátka mi co nejlépe předestřel všechno, co pokládal za svou povinnost mi říci, jako dobrý a věrný služebník; ale právě takovým se někdy věří nejméně. Rozhněvala jsem se na něho a řekla jsem mu, že jestli se mu tak nechce vzdalovat

¹

22. října 1652.

od Paříže, dovoluji mu tam zůstat a že se bez něho dobře obejdu. Odpověděl mi, že bude mlčet a půjde za mnou na kraj světa, pokud bych tam šla a pokud bych mu to chtěla dovolit. Odešel do svého bytu.

Druhý den jsem se probudila velmi časně, protože jsem netrpělivě toužila být z Paříže venku. Préfontaine přišel teprve v devět; strašně jsem mu vyčínila. Když jsem domluvila, odpověděl mi: „Přece jste nemohla, a ani jste neměla, odjet z Paříže bez groše, a já jsem byl sehnat peníze, jak jste mi nařídila. Byl jsem u paní hraběnky z Fiesque mladší, abych její tchyni vyřídil, že jí nařizujete, aby odjela vaším kočárem a že vás zastihne v Pantinu. Dělal velké obtíže a chtěla, abych jí zaručil, že tam bude Vaše královská Výsost. Řekl jsem jí: *Mademoiselle mi nařídila prostě to, co vám říkám, a víc nevím.*² Dal jsem všechny potřebné rozkazy, aby váš dům vyrazil na cestu. Po tom všem si, Mademoiselle, nemyslím, že si zasloužím výčitky za to, že jsem přišel o čtvrt hodiny později, než jste mi nařídila.“ Uznala jsem, že má pravdu; nasedla jsem do kočáru bez erbů, který mi půjčila paní z Montmortu, se dvěma koňmi a s mým kočím oblečeným do šedého, s pěším sluhou oblečeným stejně, s lokajem paní z Frontenacu a s lokajem Préfontainovým. V kočáře jsme byli: paní z Frontenacu, dvě z mých komorných, jedna její společnice³ a Préfontaine.

Když jsme dorazili k tržnici,⁴ kde byla schůzka, našla jsem tam svých dalších čtyři koně a jednoho svého šlechtice jménem La Guérinière, který je mým hofmistrem; službu měl tehdy jeden velmi zbrklý štolba, kterého jsem nechtěla vzít s sebou.⁵ Byl tam ještě jeden šlechtic pana z Frontenacu, velmi čestný muž, čestnější než jeho pán, o kterého jsem stála, aby jel se mnou. Hraběte z Hollacu jsme tam nenašli: hned jsem byla velmi znepokojená. Préfontaine uviděl jezdce v červeném kabátci a usoudil, že patří k hraběti z Hollacu. Zavolal na něho německy a zeptal se ho, kde hrabě je; jezdec odpověděl, že ho ráno viděl a že mu hrabě řekl, že tu bude v devět. Poslali ho k bráně, aby se podíval, jestli nejede; přišel říct, že ne. Jeli jsme krokem. Když jsme byli v Picpus, Préfontaine viděl, že mě to znepokojuje, sedl na koně a vrátil se. Když jsem vyjížděla z mostu v Charentonu, přijel velmi unavený: skoro neměl sílu udržet se na nohou. Přesedl do kočáru.

Jakmile jsem překročila řeku Marnu, už jsem na Paříž nemyslela a cítila jsem se pevně odhodlaná snést všechno, co se mnou osud bude chtít udělat. Potkali jsme mnoho jezdců z posádky Melunu, kteří nám neřekli ani slovo. Koně jsme nechali nakrmit v Brie-Comte-Robert, v hostinci za městem. Hostinská nám řekla mnoho zlého o vojscích princů; my jsme ji ještě trumfovali. Když jsme se chystali jíst maso, které jsme měli v kočáře, bylo slyšet zvonit zvon, který nás polekal. Zeptali jsme se, co to je; hostinská řekla, že se tak zvoní, když přijíždějí kočáry nebo jezdci. Dostali jsme strach, odjeli jsme a oběd jsme dojedli v kočáře.

Hodinu po setmění jsme dorazili do jednoho domu paní Bouthillierové, který se jmenuje L'Épine; tam jsme byli v bezpečí, protože je obehnan příkopem. Paní z Frontenacu řekla správci: „Je se mnou jedna má přítelkyně; ať jí připraví pokoj.“ Povečeřeli jsme velmi dobře: z oběda nám totiž zbylo dost na pečínky na rožni. Protože paní Bouthillierová má ve všech svých domech hospodářství, udělali jsme si zadělávané kuře a holoubata, protože bylo příliš pozdě na to, abychom se zdržovali pečením pro lidi, kteří chtěli odjet časně ráno; na příští den se peklo celou noc. Byly tam znamenité sýry: nikdy jsem tolik nesnědla. Dala jsem se sebou jíst své komorné, hraběte z Hollacu i své lidi. Byli tak udivení, že sedí se mnou takhle u stolu, že kdyby ti, kdo nás obsluhovali, byli jen trochu bystří, poznali by, že jde o frašku. Každý z nás si vzal jméno: oslovovali jsme se můj bratře, má sestro, můj bratrance a má sestřenice. Ten žert nás bavil několik dní.

Odtamtud jsem poslala La Guérinière k panu Princi a k vévodovi lotrinskému, aby jim oznámil, jakým způsobem jsem opustila Paříž a jak se ke mně Monsieur zachoval; že odjíždím do Pontu, kde počkám na zprávy od nich, než odjedu do vzdálenějších provincií. Druhý den jsem odjela časně ráno a až do

² Celé toto místo od slov *Byl jsem u paní hraběnky z Fiesque až po víc nevím* bylo v dřívějších vydáních vynecháno.

³ Společnice paní z Frontenacu.

⁴ Jak jsme viděli výše, šlo o tržnici na předměstí Saint-Antoine.

⁵ Tato dosti nejasná věta znamená, že Mademoiselle našla na místě schůzky La Guérinière a vzala ho s sebou, kdežto štolbu vzít nechtěla.

Provins jsem nikoho nepotkala. Když jsem sešla z kočáru na jednom kopci, projel kolem praporečník královských četníků, který nás pozdravil, jak se obvykle zdraví ženy, které vypadají na lepší společnost; a když přešel, otočil se, podíval se na nás a potom se nám mnohokrát hluboce uklonil. Držela jsem se zpřímá, abych nedala najevo, že si myslím, že to patří mně. Koně jsme jeli nakrmit do vesnice dvě míle odtamtud, která se jmenuje Sourdun.⁶

Když jsme dorazili, sesedla jsem a vešla do kuchyně hostince; u stolu tam seděl jakobín, a protože neměl svůj černý plášť a byl oblečen do bílého, nevěděla jsem, z kterého je řádu. Zeptala jsem se ho na to; odpověděl mi: „Vy jste ale zvědavá.“ Odvětila jsem, že moje zvědavost je oprávněná; nato mi řekl: „Jsem jakobín.“ Zeptala jsem se ho, odkud jde: „Z Nancy; a vy, odkud jedete?“ – „Z Paříže.“ Zeptala jsem se ho, co se o vévodovi lotrinském říká v jeho zemi a jestli ho tam mají rádi; řekl mi, že ano a že je to statečný kníže. Potom mi řekl: „Jsou pravdivé zprávy, které jsem slyšel v Troyes, že král má přijet do Paříže?“ Řekla jsem mu, že ano, že tam přijel před dvěma dny a že pan vévoda orléanský a Mademoiselle odjeli. „To mě mrzí,“ řekl mi, „protože je to dobrák. Pokud jde o Mademoiselle, to je statečné děvče; uměla by nosit píku stejně dobře jako masku: má odvalu. Neznáte ji?“ Odpověděla jsem, že ne. Řekl mi: „Cože! Nevíte, že přeskočila hradby Orléans, aby se do města dostala, a že u brány Saint-Antoine zachránila panu Princi život?“ Řekla jsem mu, že jsem o tom slyšela mluvit.

Zeptal se mě: „Vy jste ji nikdy neviděla?“ Řekla jsem mu, že ne. Pustil se do toho, že mi ji popíše, a řekl mi: „Je to vysoké děvče, pěkné postavy, vysoká jako vy; docela hezká; má dlouhý obličej a velký nos; nevím, jestli se jí podobáte obličejem stejně jako postavou; kdybyste sundala masku, viděl bych to.“ Řekla jsem mu, že ji sundat nemohu; že jsem nedávno prodělala neštovice a že jsem ještě celá červená. Zeptala jsem se ho, jestli s ní mluvil; řekl mi: „Tisíckrát; poznal bych ji mezi stovkou lidí, kdybych s ní mluvil. Býval jsem často v Tuileriích, kde bydlela.⁷ Znal jsem jejího almužníka a ona chodívala skoro každou první neděli v měsíci s královnou do našeho domu v ulici Saint-Honoré.⁸

Zeptala jsem se ho: „Je zbožná?“ – „Ne; jednou ji popadla chuť být zbožná, ale omrzelo ji to a přešlo to; pustila se do toho příliš prudce, než aby to mohlo vydržet.“ – „A její macechu, znáte ji?“ – „Ovšemže; to je jedna z těch svatých, které nikdo moc neslaví. Je to žena, která pořád sedí v křesle, neudělá ani krok a je to *lendore*;⁹ kdežto Mademoiselle má ducha a je rychlá: je mezi nimi velký rozdíl. Ale kdo jste vy, madam, že se mě tolik vyptáváte?“ Řekla jsem mu, že jsem vdova po jednom šlechtici ze Sologne; že můj dům vyplenilo vojsko, když tím krajem táhlo. Že já sama jsem se uchýlila do Orléans, odkud jsem měla tu smůlu, že jsem odjela právě v den, kdy tam přijela Mademoiselle; že jedu do Champagne bydlet ke svému bratrovi¹⁰ a ke své švagrové, která tam byla. Řekl mi: „Jestli někdy přijedete do Paříže, přijďte nás navštívit do našeho kláštera v ulici Saint-Honoré.“ Řekla jsem mu, že jsem z „náboženství“. ¹¹ Chtěl mě obrátit; ale řekla jsem mu, že je to věc příliš vážná, než aby se o ní jednalo jen tak mimochodem; že doufám, že v zimě zajedu na skok do Paříže; že tehdy si o sporných otázkách víry pohovoříme. Řekl mi své jméno, ale zapomněla jsem je; potom jsme se rozloučili. Při odchodu si postěžoval, že je unavený; zeptala jsem se ho, jestli jakobíni nejezdí na koni nebo dostavníkem. Řekl mi, že ano; že když odcházel z Troyes, chtěl jet dostavníkem, ale protože kočí byl příliš drahý, urazil se; že ho potom potkal na cestě; že kočí nikoho neměl; že ho prosil, aby si přisedl zadarmo; že on nechtěl a že má hrdost; že hábit, který nosí, nebrání tomu, aby člověk cítil dobré i zlé. Ta příhoda mě opravdu pobavila a dala mi dobře doufat do dalšího průběhu mé cesty.

V noci jsme dorazili do Pontu. Paní Bouthillierová měla velkou radost, že mě vidí, a byla to jediná radost,

⁶ Sourdun neboli Sordun, departement Seine-et-Marne, arrondissement Provins, kanton Villiers-Saint-Georges.

⁷ Stará vydání mají: *u fuliánů, kam chodila na mši*. V rukopise o tom není ani slovo.

⁸ Klášter jakobínů neboli dominikánů v ulici Saint-Honoré byl založen roku 1611 a zrušen roku 1790. Stál mezi náměstím Vendôme a kostelem Saint-Roch. Tento dnes zbořený klášter se proslavil schůzemi revolučního klubu, kterému se říkalo klub jakobínů. Zčásti na místě jakobínského kostela byla zřízena tržnice Saint-Honoré.

⁹ Člověk pomalý a líný, který se zdá stále ospalý. Staří vydavatelé nahradili slova *une lendore* výrazem *une vraie cendreuse*. V rukopise nic takového není.

¹⁰ Část této věty byla ve starých vydáních vynechána, takže konec je nesrozumitelný.

¹¹ Protestantka.

kterou zažila od smrti svého syna, kterého něžně milovala, protože jiného než jeho nikdy neměla: byl to pan z Chavigny.¹² Byla jsem tam ve velkém klidu: je to dům, jak jsem už řekla, kde se dobře jí a kde je všechno co nejúhlednější. Nadále jsem jedla se všemi a nikdo mě neznal kromě jedné společnice paní Bouthillierové a několika starých služebníků; všichni ostatní mě pokládali jen za paní Dupré. Přijela tam jedna dobrá přítelkyně paní Bouthillierové jménem paní z Marsilly; byla v domě tak zabydlená, že kdyby ji odmítli, usoudila by, že se tu skrývá nějaké tajemství. Vešla tedy a přijela, když jsem byla v zahradě; přišli mě upozornit: nevrátila jsem se, dokud se nesetmělo, a odešla jsem nahoru do svého pokoje. Paní Bouthillierová jí řekla: „Už několik dní je mi zle; večerím a chodím spát brzy.“ Dala jí večeřet v šest hodin a uložila ji mezi sedmou a osmou, a potom ji v pokoji zamkli. Pak odvedli její lidi na nocleh do hospodářského dvora; a protože v kuchyni jsou okna do příkopů, uviděli při procházce, že se chystá další večeře, a ráno to řekli své paní, která ze zvědavosti řekla paní Bouthillierové: „Co se tu v noci dělo? Říkali mi, že se v kuchyni vůbec nešlo spát a že se připravovalo jídlo; máte čekat společnost?“ Paní Bouthillierová řekla, že o ničem neví, a vypravila ji na cestu, jak nejdřív mohla.

Byla jsem na jednom jarmarku dvě míle odtamtud, kde mě nikdo nepoznal; paní z Frontenacu, kterou v tom kraji dobře znali, tam pohostili a velmi mě nutili, abych si k jídlu sundala masku. Omlouvala jsem se tím, že jsem nedávno prodělala neštovice. Když se hraběti z Hollacu udělalo lépe, odjel za panem Princem; prosila jsem ho, aby si ponechal svůj pluk, až se vojska Jeho královské Výsosti budou vracet: nepochybovala jsem totiž, že zůstane s mou kompanií. Uložila jsem mu také, aby řekl hraběti z Escars, aby zůstal, ať už bych jim oběma poslala jakýkoli rozkaz k návratu, protože by mě snad mohli přimět, abych jim jej dala; ale že by to bylo z donucení; že mi tedy udělají radost, když zůstanou u pana Prince; a že kdybych změnila názor, dobře najdu způsob, jak jim to dát vědět.

V Paříži se velmi starali, kde jsem, a v Blois také. Při odjezdu z Paříže jsem napsala Jeho královské Výsosti dopis, v němž jsem mu sdělila, že protože mám tu smůlu, že mě nechce strpět u sebe, odjíždím na bezpečné místo k jedné urozené osobě ze svých přátel vyčkat, jak se věci vyvinou, a že věřím, že když mi Jeho královská Výsost odepřela svou ochranu, nebude mít za zlé, budu-li ji hledat mezi svými příbuznými a přáteli. Ráda jsem to tam napsala, abych v něm vzbudila neklid a podezření, protože jsem byla přesvědčena, že pod příbuznými a přáteli, které jsem měla na mysli, jistě pochopí pana Prince a vévodu lotrinského. Paní hraběnka z Fiesque, která dobře tušila, že do Bois-le-Vicomte nepojedu, se z Paříže nehnula a říkala každému, že jsem odjela do Flander; a přitom mě pomlouvala, jak se patří, místo aby mě omlouvala. O té domnělé cestě se mnoho napovídalo.

Dozvěděla jsem se o nehodě, která se stala, když můj průvod odjížděl do Bois-le-Vicomte, a která mi na několik dní způsobila neklid: čtyři nebo pět vojáků přepadlo kočár Préfontainův, který jel za mými; zdálo by se, že ho to mělo uchránit před jakoukoli příhodou. Přesto byla hloupost mých lidí příčinou, že byl vyloupen: při prvním výstřelu se totiž všichni moji lidé dali na útěk; jen jeden páže a jeden komorník se snažili přijít na pomoc. V tom kočáře byly všechny Préfontainovy skříňky, v nichž byly všechny mé nejdůležitější papíry; ale nejvíc mě znepokojoval jistý *Život paní z Fouquerolles*,¹³ který jsem napsala, jedno *Měsíční království*, verše paní z Frontenacu a papíry té důležitosti. Chtěla jsem poslat zvláštního kurýra k pánům z Turenne a z La Ferté, abych je dostala zpátky. Préfontaine se zlobil, že lituji jen těch věcí.

O dva dny později jsme dostali zprávu, že díky péči a úsilí, které vynaložili jeho lidé, mu vrátili koně, kteří se ještě našli u vojska v rukou zlodějů. Pokud jde o mé papíry, nechali je všechny ve skříňkách a spokojili se s tím, že vzali peníze, prádlo a šaty Préfontainovy, o což jsem se pramálo starala, jakmile jsem měla papíry, které mi ležely na srdci. On, který měl raději věci podstatné, by své peníze velmi oplakával, kdyby se byly našly jen tyhle papíry.

Paní Bouthillierovou přišli upozornit, že v L'Épine (což je ten malý dům, který stojí na cestě do Paříže) přenocoval jeden exempt, který mě hledal. To mě dost polekalo: měla jsem totiž ještě v hlavě, že mě chtějí zatknout. Paní Bouthillierová si toho všimla a řekla mi: „Uvažte, jestli nechcete odjet do Fougou

¹² Léon Le Bouthillier, jehož smrt byla zmíněna výše (kap. XV).

¹³ Byla o něm řeč v I. svazku Pamětí Mademoiselle.

(to je malý zámek obehnaný příkopem, půl míle od Pontu); jestli vás přijdou hledat, řeknu, že nevím, kde jste. Jestli chcete jet dál, mám dva statky, kde jsou v každém dva obyvatelné pokoje. Jestli se chcete přepravit přes vodu, bude tu vždycky loďka, která vás převezde do Brie.“ Vtom přišel Préfontaine, který se nelekal snadno. Řekl mi: „Nemůžete utíkat tak rychle, aby vás nedostihli, budou-li chtít; jestli se uchýlíte do jiných domů paní Bouthillierové, rozkmoťte ji s dvorem, až bude říkat, že neví, kde jste. To by bylo zneužití dobroty, kterou Vaší královské Výsosti projevuje. Proto radím, abyste trpělivě počkala, co vám řeknou.“

O hodinu později jsem dostala dopisy, v nichž mi psali: „Dominique vás jede hledat jménem Jeho královské Výsosti.“ Velmi mě to uklidnilo: byl to totiž mladík, kterého jsem poznala v Orléans a nad nímž jsem měla stejnou moc jako jeho pán. Vyšla jsem mu procházkou naproti. Dal mi dosti příkrý dopis od Jeho královské Výsosti, v němž mi oznamoval, že mám odjet do některého ze svých domů. Odpověděla jsem mu a napsala mu, že to je můj úmysl a že jsem velmi šťastná, že se shoduje s jeho rozkazy.

La Guérinière se vrátil; přinesl mi dopis od vévody lotrinského, nejlaskavější na světě, v němž mi nabízel všechno, co bylo v jeho moci, a ostatní svěřil La Guérinièrovi, aby mi to vyřídil. Byl toho názoru, abych se uchýlila na zámek, který patřil paní z Guise, jménem Encerville, který leží na hranici, dvě nebo tři míle od Stenay; že pan Princ a on mě budou často navštěvovat; že kdybych potřebovala vojsko k ochraně, dají mi je; a že jako důvod, proč nejedu raději do některého ze svých panství než tam, mám říkat: *Po tom, co se stalo, se ve vnitrozemí Francie necítím v bezpečí. To panství patří mé babičce a nikdo nemůže nic namítat proti tomu, že tam jedu.* Já jsem toho názoru nebyla.

La Guérinière mi vyprávěl, jak ho pan Princ a vévoda lotrinský přijali s největší radostí na světě, že slyší zprávy ode mne; že přijel ráno, právě když se chystali jet na oběd k hraběti z Fuensaldañy; že mu řekli: „Neptejte se, ke komu vás vezeme na oběd; ale jedte s námi na oběd.“ Hodně pili na mé zdraví. Hrabě z Fuensaldañy mu řekl, že ho prosí, aby mě ujistil o hluboké úctě, kterou ke mně chová, a že se mi neodvažuje nic nabízet; že mě prosí, abych věřila, že ve Flandrech jsem paní já a že by ho jeho pán, král, zapřel, kdyby si počínal jinak; a že jde do rady s panem Princem a vévodou lotrinským uvážit, co je třeba udělat, aby ho mohli odbavit. Když vycházeli, řekl mu pan Princ: „Po vás psát nebudu; pošlu k Mademoiselle Saint-Marse“ (který je prvním šlechticem jeho komory).

La Guérinière přijel okouzlen tím, jak o mně slyšel mluvit všechny ty lidi. Druhý den přijel Saint-Mars: paní Bouthillierové jsem řekla, že je to kapitán z pluku mého otce, aby mohla, kdyby jí vyčítali, že k ní přijeli lidé pana Prince, říci, že žádné neviděla. Přesto dobře věděla, kdo to je. Dal mi tento dopis:

„Od La Guérinièra jsem obdržel dopis, kterým jste mě ráčila poctit: věřím, že nepochybujete o citelném zármutku, který mi působí, co se stalo v Paříži; ale přísahám vám, že největší, který mám, je vidět, v jakém stavu jste. Je-li k tomu, abych vás z něho vysvobodil, třeba jen mého života, nabízím vám ho z celého srdce. Mezitím vám nabízím své pevnosti a své vojsko; vévoda lotrinský činí totéž a pan hrabě z Fuensaldañy také. Uložil jsem Saint-Marsovi, aby vám o všech věcech sdělil mé smýšlení a přijal vaše rozkazy, které věrně vykonám, i kdyby mě to mělo stát život. Zapřísahám vás, abyste tomu věřila a abyste mě měla za zcela vám oddaného.

V Sissonne, 26. října 1652.“

A na druhé straně dopisu bylo jeho rukou:

„Pánům hrabatům z Bouteville,¹⁴ z Meille a z Chamilly se nařizuje, aby poslouchali rozkazů Mademoiselle jako mých vlastních. Dáno v Sissonne 25. října 1652.

Ludvík Bourbonský.“

¹⁴ François-Henri de Montmorency-Bouteville (8. ledna 1628 Paříž – 4. ledna 1695 Versailles), syn Françoise de Montmorency, hraběte z Bouteville, který byl 22. června 1627 v Paříži sťat za soubor (viz výše, kap. V), a bratr paní z Châtillonu; důstojník pana Prince. Na straně princů byl zajat v bitvě u Rethelu 15. prosince 1650 a znovu v bitvě v dunách u Dunkerku 14. června 1658. Později maršál Lucemburk. Zemřel 4. ledna 1695 ve Versailles, kde po návratu z tažení onemocněl (přirozená smrt).

Tím dopisem jsem byla velmi spokojena a tím rozkazem velmi překvapena; potom jsme šli k obědu. Saint-Mars byl nejudivnější člověk na světě, že sedí se mnou u stolu; a místo aby mi vyprávěl o Paříži, odkud jsem prohlásila, že přijel, mluvil mi při každé příležitosti o vojsku. Bylo to dosti zábavné a paní Bouthillierová dělala, že to neslyší.

Po obědě jsem si s ním šla promluvit: začal tím, že mě tisíckrát ujistil o službách pana Prince a hraběte z Fuensaldañy; o zármutku, který pan Princ pociťoval nad tím, že jsem opustila Paříž, a nad tím, jak se Jeho královská Výsost zachovala ke mně a k němu. Ta kapitola byla dost dlouhá, aby se dalo říct mnoho věcí. Vyprávěla jsem mu o jedné věci, kterou Jeho královská Výsost udělala a která se mi zdála jí velmi nedůstojná: požádala o průvodní list, aby mohla odjet do Limours, jako by osoba jeho postavení nemohla projet všude; a ještě k tomu poté, co přijala amnestii! Ten průvodní list byl datován sobotou, a v pondělí¹⁵ šel do parlamentu skládat všechna ta krásná ujištění, že je bude chránit a podporovat. Saint-Mars říkal, že nechápe, jak mohla Jeho královská Výsost opustit Paříž, a že dvůr by ho z ní nebyl mohl vyhnat. Řekla jsem mu, co mi Jeho královská Výsost vzkázala po Préfontainovi, a řekla jsem mu, co jsem se dozvěděla, že se mezi lidmi povídá: že když viděl, že je král blízko, poslal několik lidí, mezi nimi Damvilla, dokonce už když byl král na Cours, aby požádali o svolení zůstat; ale nechtěli, a vím, že pan z Turenne řekl králi a královně: „Jde o autoritu Vašeho Veličenstva, aby ho přinutilo opustit Paříž; a nechce-li dobrovolně, je třeba ho k tomu donutit silou, i kdyby Vaše Veličenstvo mělo samo jít k Orleánskému paláci se svým gardovým plukem.“

Ta příkrá odpověď Jeho královskou Výsost tak polekala, že se s velkým spěchem vystěhovala. Řekla jsem mu: „Když už jsem u kapitoly o tom, jak se moji příbuzní provinili vůči panu Princ, promluvmu si o panu z Guise.“ Jel naproti králi do Saint-Germain, a druhý den poté, co král dal svolat parlament do Louvru, šel tam zaujmout své místo a byl přítomen všemu, co se tam proti všem dělo.¹⁶ Takové věci jsou zapsány na tolika místech, že není vhodné je uvádět zde. Zkrátka pan z Guise byl zajatcem ve Španělsku,¹⁷ střežen tak, že by se odtamtud nikdy nedostal. Pan Princ, aniž by s ním měl jakékoli bližší styky, ho z pouhé šlechetnosti vyžádal od Španělů místo velmi značných částek, které mu dlužili; španělský král mu ho přenechal: vrátil se do Paříže, a dva dny poté, co tam je, si počíná tak, jak jsem řekla. Saint-Mars, který lépe než kdokoli jiný věděl, čím je pan z Guise panu Princ zavázán, byl tím také udivenější než jiní. Potom jsme přešli k mé věci.

Řekl mi, že pan Princ je toho názoru, abych odjela do Honfleuru, což je mořský přístav v Normandii, který mi patří, a že kdybych to místo nenašla v dobrém stavu, dám je opevnit pod záminkou, že tam chci bydlet a dát dům do pořádku; že pan z Longueville, který se ještě nevyslovil, se vysloví, kdyby dvůr měl za zlé, že tam jsem. Řekla jsem mu: „To je krásný záměr; ale Honfleur je ve velmi špatném stavu, a ať si vezmu jakoukoli záminku, abych se tam ubytovala, je velký rozdíl mezi jedlovou přepážkou pro alkovnu a baštou. Kdyby to dvůr měl za zlé a přišel mě napadnout, nebyla bych schopna se tam bránit: kdybych totiž posílala posádku, znamenalo by to vyslovit se; a z Paříže do Honfleuru jsou tři nebo nanejvýš čtyři dny pochodu.“ – „Tehdy vám,“ řekl, „pan z Longueville přijde na pomoc.“ – „A s čím?“ odvětila jsem mu; „s vysloužilci¹⁸ ze svých zámků, které jsou od sebe čtyřicet mil? Pokud jde o normandskou šlechtu, to je chabá pomoc: po třech dnech totiž Normané nespí mimo domov, a pan z Longueville tam má tak málo přátel, že by v takové chvíli přišel úplně sám; a nechápu, jak může pan Princ na takové lidi spoléhat. Když jsme byli pány Paříže, když se Jeho královská Výsost vyslovila a když jsme byli v takovém stavu, že žádná strana ve Francii nebyla tak silná ani tak šťastná a na žádné nebylo možné založit jistější naděje na krásnou budoucnost, nechtěl se vyslovit; a teď, když je Monsieur v Blois a pan Princ ve Flandrech nebo na cestě, by se k ní přidal? Tak bláznivý není.“

¹⁵ Tato věta je dosti nejasná a dřívější vydavatelé ji opravili tak, že vypustili *dont* a za *lundi* přidali *suivant*. Zde je věta, jak ji otiskli: „Ten průvodní list byl datován sobotou; následující pondělí šel skládat tolik krásných ujištění atd.“ To je, myslím, smysl věty; nepokládal jsem však za správné text měnit.

¹⁶ Král zasedal na slavnostním soudním zasedání parlamentu (*lit de justice*) 13. listopadu 1652; princové z Condé a z Conti, vévodkyně z Longueville, vévoda z La Rochefoucauld, princ z Tarentu a jejich ostatní přívrženci byli na něm prohlášeni za stížené a usvědčené ze zločinu urážky Veličenstva.

¹⁷ V I. svazku Pamětí Mademoiselle jsme viděli, že vévoda z Guise byl zajat v Neapoli.

¹⁸ *Morte-paie* neboli *archers morte-paie* byli vysloužilí vojáci, kteří měli na starosti stráž málo důležitých míst.

Saint-Mars mi řekl, že všechno, co říkám, je velmi dobře řečeno; ale že pan z Longueville je člověk, který je schopen udělat něco neobyčejného, a že i bez něho mohu v Honfleuru zůstat, že přes Ostende mohu dostat pomoc a že v nejhorším případě se zachráním po moři, a že pak se bude ve světě říkat, že tyranie je pevně zavedena, když nutí osobu mého postavení opustit království. Odpověděla jsem na to: „Bojím se vody, a kdyby pan Princ věděl, jak moc, neradil by mi, abych se na ni odvážila.“

Když jsme se Saint-Marsem nesmírně dlouho rokovali, došli jsme k závěru, že bych se z žádného důvodu neměla pouštět do nepřátelských činů proti dvoru, ledaže by mě dohnal do krajnosti; že Jeho královská Výsost mi nařídila odjet do některého ze svých domů; že odjedu do Saint-Fargeau; že jsem jeho polohu pečlivě uvážila; že jsem shledala, že je blízko všemu; že je jen tři dny cesty od Paříže, abych odtamtud měla zprávy, a stejně daleko od Blois, aby se na té straně zachovalo zdání. Už tehdy jsem totiž dost dobře věděla, na čem jsem; a že ze Saint-Fargeau do Stenay a zpátky se dá dojet nanejvýš za čtyři dny, a Stenay bylo místo, kde pan Princ zřejmě bude trávit zimy; že tak budu blízko světa, svých přátel i těch, kdo jimi měli být, a přitom v největší pustině na světě, protože Saint-Fargeau je místo málo známé, takže si budou myslet, že jsem v jiném světě.¹⁹

To jsem mu uložila vyřídít panu Princ, spolu s dopisem, v němž jsem mu děkovala a projevovala mu svou vděčnost za všechny nabídky, které mi činil. Dala jsem mu také jeden dopis pro vévodu lotrinského, v němž jsem mu dávala najevo, jak mě dojaly projevy náklonnosti, které mi prokázal jak po La Guérinièrovi, tak svým dopisem. Zapomněla jsem říci, že když La Guérinière odjížděl, řekl mu hrabě z Fuensaldaña: „Pan Princ a vévoda lotrinský mi řekli, že si mohu dovolit uložit vám, abyste Mademoiselle vyřídil, že jí nabízím kteroukoli pevnost ve Flandrech, jakou si bude přát, bude-li nucena tam přijít; že z ní odvedu posádku a že ona tam dá takovou, jakou si bude přát; že se postaráme o všechny věci, které bude potřebovat ke své obživě. Nebude-li chtít mít se Španěly žádné styky, nebudeme mít tu čest ji vidět. Bude-li ochotna strpět naši úctu, prokážeme jí ji s nejvyšší radostí, neboť chováme k její osobě stejně jako k jejímu postavení všechnu možnou úctu.“ Uložila jsem Saint-Marsovi, aby mu poděkoval za všechny jeho nabídky a řekl mu, že je přijímám s velkou vděčností; že jsem ráda, že poznávám dobrou vůli, kterou ke mně chovají, ale že by mě mrzelo, kdybych byla nucena ji vyzkoušet.

Zůstala jsem v Pontu ještě den nebo dva, potom jsem odtamtud odjela do Saint-Fargeau. Na prvním noclehu za Pontem, v malém domě paní Bouthillierové jménem Micheri, za mnou přišel jeden z mých pěších sluhů, kterého mi poslala paní hraběnka z Fiesque, aby mi řekl, že poslala několik mých lidí do Saint-Fargeau; ale že celý můj dům neodjede z Paříže, dokud se nedozví, že jsem odjela z Pontu, aby nejel nadarmo, jako když jsem ho poslala do Bois-le-Vicomte. To mě velmi rozhněvalo, a ještě víc to, že můj dům byl v Paříži: nařídila jsem totiž, aby přes ni nejezdil, a dokonce jsem určila denní úseky, které urazí, i cestu, kterou má jet; a zdá se mi, že když je člověk vzdálen od dvora, a to takovým způsobem, jakým jsem byla vzdálena já, bylo směšné, aby můj průvod neustále projížděl Paříží sem a tam. Nebyla to jediná věc, která mě rozhněvala: ten pěší sluha mi totiž řekl, že požádala o královské gardisty, aby doprovázeli moje zavazadla, a že jí jich slíbili dvanáct. Ten strach, že mi vyloupí mezky s mými pokrývkami,²⁰ mi připadal velmi podivný, protože se mi zdálo, že právě ty je chrání před zloději i před vojáky, které by mohli cestou potkat. Zkrátka mi to připadalo stejného ražení jako ten průvodní list; rozdíl byl jen v tom, že já jsem o to nežádala, a myslím, že u dvora dobře usoudili, že mě to velmi rozladí a že paní hraběnka z Fiesque bude zapřena.

Poslala mi dopis od krále, o který podle mého mínění požádala ona (nechápala jsem totiž, proč by je napadlo mi psát), v němž mi král sděloval, že protože ví, že jsem si za své sídlo zvolila svůj dům v Saint-Fargeau, rád mi dává najevo, že je mu ta volba velmi milá, a zároveň mě ujišťuje, že tam mohu bydlet v naprostém bezpečí a svobodě. Odpověděla jsem na něj; poděkovala jsem mu za čest, kterou mi ráčil

¹⁹ V textu stojí *monde* (svět), a nikoli *maison* (dům), jak mají stará vydání. Že bylo Saint-Fargeau málo známé, dokazuje Loret, když o Mademoiselle píše: „... Od jednoho měšťana jsem se dozvěděl, že je v Bourbonnais, v jednom svém velmi starobylém sídle, postaveném z kamene a cihel. Ten zámek jsem zapomněl; vím ale dobře, že se rýmuje na *geau*, leží u velké vesnice, a víc nevím. Každou chvíli se modlím, aby se brzy vrátila; neboť, nelžu-li, je to pohroma, že dvůr už nemá tuto krásnou hvězdu.“

²⁰ Slovo *pokrývky* (*couvertures*) tu má význam livrej, podle nichž bylo možné poznat zavazadla Mademoiselle.

prokázat, když mi dal najevo, že na mne pamatuje; že jsem ráda, že je mu můj pobyt v Saint-Fargeau milý; že o bezpečnost své osoby jsem nikdy nepochybovala, protože nemám na svědomí nic, co by mě mohlo nutit obávat se opaku; že mé chování ve službě Jeho Veličenstva a mé úmysly byly vždy takové, že se ničeho nebojím, a že nejsem schopna udělat nic, co by bylo nedůstojné postavení, v němž mě Bůh dal zrodit, a dobré Francouzky.

Pokračovala jsem v cestě do Saint-Fargeau. Když jsem byla dvě míle od něho, přijel jeden z mých komorníků, aby mi řekl, že v Châtillonu, který je jen osm mil daleko, na cestě do Paříže, našli při průjezdu exempta královských gard se šesti gardisty, kteří tvrdili, že se tam zdržují jen proto, že jejich koně kulhají; což nebyla pravda, jak jim řekl hostinský. Ten exempt se jich²¹ důkladně vyptával, kdy přijedu a jestli bych mohla jet jinou cestou. To mě polekalo; řekl mi ještě, že celé okolí Saint-Fargeau je plné vojáků, kteří vymáhají daň *taille*.

Vystrašení lidé si vždycky vytvářejí přízraky, aby s nimi bojovali; řekla jsem: „Ta vojska jsou tam určitě kvůli mně, a ne kvůli dani; hraběnka z Fiesque jim nejspíš sedla na lep, když žádala o doprovod, a až se jejích dvanáct gardistů spojí s tím důstojníkem a s těmi, kdo jsou v Châtillonu, bude jich osmnáct.“ Byla jsem dost znepokojená; Préfontaine, který má pevného a rozhodného ducha, mě uklidňoval, a La Guérinière také. Říká se o mně, že mám ve všech věcech dosti pevného ducha, ale přiznávám, že při té příležitosti jsem byla tak zaujata myšlenkou, že mě chtějí zatknout, a měla jsem z toho takový strach, že jsem byla úplně bez sebe.

Do Saint-Fargeau jsme dorazili dvě hodiny po setmění; museli jsme sesednout, protože most byl rozbítý. Vešla jsem do starého domu, kde nebyly ani dveře, ani okna, a na nádvoří tráva až po kolena: zmocnila se mě velká hrůza. Zavedli mě do ošklivého pokoje, kde byl uprostřed sloup. Strach, hrůza a zármutek se mě zmocnily do té míry, že jsem se dala do pláče: připadala jsem si velmi nešťastná, že když jsem vzdálena od dvora, nemám krásnější sídlo než tohle, a že si musím říkat, že je to nejkrásnější ze všech mých zámků, protože nemám žádný postavený dům.

Když to přešlo, zavolala jsem paní z Frontenacu, Préfontaine a La Guérinière. Oba se byli zeptat, jestli nablízku není nějaké místo, kam bych mohla jet, abych se zbavila strachu, v němž jsem byla; řekli mi, že dvě míle odtamtud je malý zámek obehnaný příkopem, u jednoho jménem Davaux, který je kontrolorem mých domén na tomto panství, kam bych mohla odjet, než se věc vyjasní. Uložila jsem šlechtici pana z Frontenacu, kterého jsem měla s sebou, aby druhý den jel do Châtillonu zjistit, co tam ti lidé dělají.

Když jsem povečeřela, popřála jsem dobrou noc a řekla jsem: „Zítra chci prospat celý den; ať mě nikdo nebudí.“ Sedla jsem na koně, se mnou paní z Frontenacu, jedna z mých komorních, Préfontaine a La Guérinière. Posuďte, s jakým potěšením jsem urazila tenhle kus cesty! Vstala jsem dvě hodiny před svítáním; urazila jsem dvaadvacet mil a seděla jsem na koni, který jich urazil stejně. K tomu domu, který se jmenuje Dannery, jsme dorazili kolem třetí hodiny ráno; co nejrychleji jsem si lehla.

Druhý den se La Guérinière, který jel do Saint-Fargeau, vrátil a řekl mi, že můj dům je dobrý a pevný, že mě tam nemohou překvapit; že kdyby lidé vešli jednou branou, mohu utéct druhou, a dokonce že, když jich nebude mnoho, zadrží ty, kdo by mě chtěli zadržet. To se mi velmi líbilo; ale čekala jsem na zprávy z Châtillonu. Šlechtic, kterého jsem tam poslala, se vrátil a vyprávěl mi, jak po příjezdu oslovil exempta a zeptal se ho, kde je dvůr, protože prý jede z Itálie a jede tam v nějaké záležitosti. Exempt mu odpověděl, že je v Paříži; zeptal se ho, kde nocoval; šlechtic mu řekl: „V Saint-Fargeau.“ Exempt se zeptal, jestli tam neočekávají Mademoiselle; ten druhý odpověděl: „Přijela tam včera večer.“ Exempt se zdál překvapený a řekl: „Myslel jsem, že může projet jen tudy.“ Šlechtic se ho zeptal, jestli zůstane v Châtillonu dlouho; odpověděl mu, že čeká na nějaký rozkaz ode dvora, podle něhož se vydá na cestu.

Moji lidé na mě naléhali, abych odjela do Saint-Fargeau: dva dny mi trvalo, než jsem se k tomu odhodlala. V tom malém domě jsem se nenudila: našla jsem tam knihy; procházela jsem se; chodila jsem spát brzy

²¹ V autografním rukopise je zde přesmyk: od věty, která začíná slovy *Ten exempt se jich důkladně vyptával*, se náhle přeskakuje k jiné, která s ní nijak nesouvisí: *na koni, který jich urazil stejně*. Nic v rukopise ten přesmyk nevysvětluje; abychom našli souvislý text Pamětí, je třeba přejít z fol. 159 v. na fol. 161 v.

a vstávala pozdě. Tam jsem dostala zprávu, která mě velmi překvapila: o smrti slečny z Chevreuse,²² která přišla během tří dnů. Velmi jsem ji litovala: byla to krásná a dobrá dívka; neměla příliš mnoho ducha.

Konečně po těch třech dnech jsem jednoho krásného rána odjela do Saint-Fargeau; zavedli mě do bytu, který jsem předtím neviděla a který jsem shledala pohodlnějším. Dal ho upravit pan vévoda z Bellegarde, jemuž Monsieur přenechal užívání toho domu a právo v něm bydlet jako náhradu za ztráty, které utrpěl v jeho službách. Ten byt vznikl z části oddělené galerie, nad níž je tloušťka zdi. Hned téhož dne jsem chtěla změnit krby a dveře a udělat tam alkovnu; vyptávala jsem se, jestli v kraji není nějaký architekt; to byla velká chyba, kterou jsem udělala: pařížští řemeslníci jsou totiž vždycky lepší a pilnější; ale lidé, kteří nikdy nestavěli a nebyli na venkově, to nevědí; a kdyby mi to byl někdo řekl, byla bych se zlobila, protože jsem stokrát raději měla to, co bylo z venkova, než to, co bylo z Paříže.²³

Dala jsem tedy začít s úpravou vnitřku bytu, v němž jsem byla, a proto jsem ho musela opustit; odešla jsem bydlet na půdu nad ním. K té nepříjemnosti s ubytováním jsem ještě špatně spala: paní hraběnka z Fiesque totiž dokázala, že moje postel přijela teprve deset dní poté, co jsem byla v Saint-Fargeau, protože moji lidé byli tak hloupí, že ji poslechli. Když přijeli, vyčinila jsem jim, jak si zasloužili, za péči, s jakou za mnou přijeli, a pochválila jsem jejich statečnost, s jakou přišli na pomoc Préfontainovu kočáru, když byl vyloupen. Na mé štěstí se bailli ze Saint-Fargeau nedávno oženil; měl tedy novou postel.

Brzy po mém příjezdu mě přijely navštívit paní vévodkyně ze Sully a paní z Lavalu. Byla jsem v největších rozpacích na světě, že nemám v domě nic, kde bych je ubytovala; musely každý večer chodit spát k baillimu, kde byla postel, ve které jsem spala, než přijela moje. Přijelo ještě mnoho jiných dam, které se všechny ubytovaly ve městě. Poslala jsem do Bois-le-Vicomte pro nábytek, který jsem tam měla, abych už takovou hanbu nezažívala.

Když jsem byla v tom malém zámku,²⁴ zažila jsem velký strach: probudila jsem se, protože jsem slyšela, jak se rozhrnuje závěs u postele paní z Frontenacu, která spala na lůžku vedle mého, a hned nato jsem slyšela, jak se zase zatahuje. Zeptala jsem se jí: „Blouzníte, že v tuhle hodinu rozhrnujete závěs?“ Odpověděla mi: „To je vítr.“ Bydlely jsme v přízemním pokoji, kde byla okna jen na jedné straně, a toho dne nefoukal žádný vítr. Dostala jsem strach; řekla jsem jí: „Pojďte si lehnout ke mně.“ Nedala se prosit; a když přecházela ze své postele do mé, slyšela jsem, jak se závěs znovu rozhrnuje. Až do rozednění jsme nepromluvily, ani ona, ani já. Když nastal den, přiznala se mi, že když viděla, jak se její závěs rozhrnuje (v mém pokoji se totiž vždycky svítí), jejím prvním hnutím bylo vrhnout se do mé postele; ale že si zachovala dost rozvahy, aby se bála, že se proviní proti účtě a že mě vyleká, a že viděla, jak se její závěs dvakrát rozhrnul a zatáhl. Hodně jsme přemýšlely, co to mohlo být, ale nepřišly jsme na to. Za několik dní jsem se dozvěděla, že jeden mladík, který byl v mých službách a byl mým bratrem po kojné a který odešel s hrabětem z Hollacu do mé kompanie četníků, byl zabit; nepochybovala jsem, že to byl on, kdo se se mnou přišel rozloučit: dala jsem za něho sloužit mnoho mší.

²² Charlotte-Marie, slečna z Chevreuse, zemřela 7. listopadu 1652 ve svém dvacátém osmém roce. Viz *Muze historique*, dopis z 9. listopadu: „Ten tak brzy utržený květ oplakávala celá Paříž atd.“

²³ Stará vydání toto místo od slov *to byla velká chyba až po než to, co bylo z Paříže* vynechala.

²⁴ Mademoiselle má na mysli dům toho kontrolora svých domén, kde strávila několik dní, jak jsme viděli výše.

Kapitola XVII (1652–1653)

Pan Princ, když ode mě dostal zprávy z Pontu a věděl, že nechci jet nikam jinam než do Saint-Fargeau, dobyl cestou Château-Porcien, Rethel a mnoho jiných menších zámků. Vojsko pana vévody lotrinského dobylo Bar-le-Duc a rovněž několik zámků, přičemž padl Foye, jeden z jeho generálů; potom oblehli Sainte-Menehould.¹ Dvůr si přál, aby Jeho královská Výsost odvolala své oddíly od pana Prince. Za tím účelem pro ně Monsieur poslal Gédouina, praporečníka svých četníků. Ten přijel ve chvíli, kdy oddíly Jeho královské Výsosti dobývaly postavení, po jehož obsazení se měl podniknout útok. Pan Princ svolil, aby oddíly odtáhly nazpět; ale důstojníci nechtěli. Když s veškerou možnou statečností a štěstím to postavení obsadili, řekli Gédouinovi: „Chceme podniknout útok.“ To také udělali; a když se pevnost vzdala, místo aby do ní vstoupili, rozloučili se s panem Princem se vši lítostí, jakou si lze představit, že ho opouštějí, a se vši vděčností za pocty, jichž se jim od něho dostalo. On jim zase projevil, že si důstojníků i vojska velmi váží a že ho mrzí, že ho opouštějí.

Hollac dal svému pluku nastoupit do bitevního šiku a řekl mu: „Patříte Jeho královské Výsosti, máte tu čest nosit její jméno; jděte k ní. Já zůstanu u kompanie Mademoiselle.“ Jeho pluk se okamžitě, místo aby táhl s ostatními, vrátil do ležení, a za ním i Bauditsův, který řekl Gédouinovi, že je Jeho královské Výsosti k ničemu a že může sloužit panu Princ; že si myslí, že jí to nebude líto. Hrabě z Escars, který neměl jiné oddíly než mou kompanii, u ní zůstal.

Dvůr byl v Paříži, zavalený proslovy ze všech stran, a neměl dost uší, aby vyslechl všechny, kdo prosili o odpuštění. Pan kardinál z Retzu pozdravil krále a královnu a myslel si, že je u dvora v nejlepší přízni, když ho jednoho krásného rána, kdy přišel ke dvoru, zatkl Villequier, kapitán tělesné gardy,² a odvedl ho Louvreskou galerií k pavilonu, kde ho posadil do kočáru, a odtud do Vincennes. Od chvíle, kdy se to rozhodlo, uplynulo několik dní, než se to provedlo, protože do Louvru chodil málokdy. Kdo tam totiž vstoupí, sotva unikne, a nic není pravdivějšího než verš z *Nikoméda*, Corneillovy tragédie, která byla uvedena hned po propuštění pana Prince, kde stojí:³

Kdo vstoupí do paláce, nese králi svou hlavu.

Když si královna poslala pro Villequiera, aby mu dala rozkaz, byli u ní jen král a pan Le Tellier, jak jsem ji později slyšela vyprávět. Villequier jí řekl: „Ale, Madame, to je muž, který má stále kolem sebe spoustu zabijáků; bude-li se bránit, co mám dělat? Mám ho přivést živého, nebo mrtvého?“ Všichni se na sebe podívali. On odvětil: „Nuže, Madame, ať mi král dá vlastní rukou pár řádek o tom, co mám udělat.“ Král napsal, že mu nařizuje zajmout kardinála z Retzu jakýmkoli způsobem. Dozvěděla jsem se to od královny: když jsme spolu rozprávěly o minulých věcech, říkala mi často, že pan Princ má dobrou duši; že jí mnohokrát říkali, že udělala velkou chybu, když se ho nezbavila ve Vincennes; ale že toho nikdy litovat nebude; že by byla neschopná takové myšlenky, ať jí udělal cokoli zlého, a pan kardinál stejně tak.

Po příjezdu dvora do Paříže byl vypovězen pan z Beaufortu⁴ a stejně tak paní z Montbazonu a paní z Bonnelle; Frontenac dostal list⁵ pro svou ženu, ale ta odjela se mnou. Hraběnka z Fiesque dostala týž rozkaz, ale protože byla nemocná, dali jí stráž a nesměla nikoho přijímat.

U dvora se odehrála záležitost méně důležitá než uvěznění kardinála z Retzu, ale nadělala stejně mnoho hluku: byl to sňatek markýze z Richelieu se slečnou z Beauvais,⁶ dcerou první komorné královny. Byl to

¹ Pan Princ oblehl Sainte-Menehould 1. listopadu 1652.

² Kardinál z Retzu byl zatčen 19. prosince 1652, ve chvíli, kdy vycházel od královny.

³ Corneille, *Nikomédés*, 1. dějství, 1. scéna.

⁴ Tyto události předcházely zatčení kardinála z Retzu. Vévoda z Beaufortu a paní z Montbazonu opustili Paříž téměř hned po vjezdu krále, k němuž došlo 21. října. Viz *Muze historique*, dopis z 26. října 1652.

⁵ Zatykač (*lettre de cachet*), tedy rozkaz k vyhnání.

⁶ Jean-Baptiste-Amador de Vignerod, markýz z Richelieu, se 6. listopadu 1652 oženil s Jeanne-Baptiste de Beauvais. Viz *Muze historique*, dopisy z 16. a 23. listopadu. – Markýz (8. listopadu 1632 – 11. dubna 1662) byl mladším bratrem vévody z Richelieu (viz následující poznámku). Byl původně určen k duchovnímu stavu a byl komendatárním opatem mimo jiné v Marmoutier; později se duchovního stavu i obročí vzdal ve prospěch mladšího bratra Emmanuela-Josepha. Sňatek uzavřel

mladý a urostlý muž, duchaplný a odvážný a vychovaný ve vznešenosti, v jaké obvykle žijí lidé v přízni. Jeho starší bratr⁷ nemá děti a je velmi churavý: celá kořist té přízně tedy připadala jemu a připadá mu dosud, ale mnohem méně než tehdy, protože mu paní z Aiguillonu nejspíš vezme všechno, co bude moci. Ten sňatek všechny překvapil: ačkoli je ta dívka hezká a milá, není tak krásná, aby kvůli ní mohl přehlédnout tisíc ohledů, které ho měly zdržet, aby se takto neženil. Hned nazítří ho paní z Aiguillonu odvezla a poslala do Itálie, aby se ukázalo, zda ji bude milovat i nadále. Ale za nějaký čas se vrátil a vždycky ji velmi miloval. Ve svém žalu říkala: „Moji synovci jdou od desíti k pěti; doufám, že ten třetí si vezme katovu dceru.“ Je pravda, že měla jistý důvod si stěžovat, že ani jeden, ani druhý neuzavřeli dobrý a velký svazek. Ale paní z Beauvais jí nebyla ničím zavázána a nebyla povinna nehledat své štěstí na její účet, jako tomu bylo u paní z Pons, dcery paní du Vigean, jejíž matka je v jejím domě jakousi hospodyní. Zkrátka vše, co se o tom dá říci, je, že kdyby kardinál Richelieu mohl z onoho světa vidět, v jakém stavu je jeho rod, myslím, že by všichni, které pronásledoval, byli dost pomstěni.

Madame porodila čtvrtou dceru, které dali jméno slečna z Chartres.⁸ Monsieura to dost mrzelo, protože stále doufal, že bude mít chlapce. Madame byla nemocná na smrt. S velkou péčí jsem posílala do Paříže zjišťovat, jak se jí daří, a do Blois vyřídít Monsieurovi své pozdravy a prosila jsem ho, aby mi laskavě dovolil přijet ho navštívit; vzkázal mi, že ještě není čas. Během nemoci Madame ji královna s velkou laskavostí navštívila. Paní hraběnka z Fiesque jí dala vzkázat, zda by ji laskavě přijala; královna odpověděla, že ji přijme jako hraběnkou z Fiesque, ale ne jako mou vychovatelku. Aby té cti dosáhla, zapřela mě, a když s ní královna mluvila o mně, pomlouvala mě, co jen mohla.

Když se Madame ulevilo, myslela jsem, že Jeho královská Výsost, která byla v lepší náladě, mě ráda uvidí. Poslala jsem tam La Guérinière, a když jsem viděla, že nepřichází, a nemohla jsem uvěřit, že by mě Jeho královská Výsost odmítla vidět, odjela jsem s nadějí, že ho potkám na cestě. Tak se také stalo: potkala jsem ho u mostu v Gienu, kde jsem vystoupila z kočáru; dal mi dopis od Jeho královské Výsosti, v němž mě žádala, abych jí poslala dva dopisy, jeden hraběti z Hollacu a druhý hraběti z Escars, jimiž bych jim nařídila vrátit se s mými kompaniemi, a že dokud se tak nestane, nemůže mě vidět, protože dvůr by to nesl nelibě a říkal by, že tam zůstali s jeho souhlasem. Pokračovala jsem v cestě až do Sully, kde jsem měla nocovat, a jakmile jsem tam přijela, napsala jsem Jeho královské Výsosti. Vzkázala jsem mu, že je to pro mě velké neštěstí, že mě nechce vidět; že nemohu ručit za to, co udělají páni z Escars a z Hollacu; a že na důkaz, že chci přispět k jejich návratu, posílám Jeho královské Výsosti oba dopisy, které si přála.

Ty dopisy nebyly psány mou rukou a stálo v nich: „Jeho královská Výsost si přála, abych Vám napsala, že si přeji, abyste se vrátil; myslím, že její rozkaz má nad Vámi dost moci, takže mých rozkazů není třeba. Vše, co mohu udělat, je jednat tak, jak jedná, atd.“ Oba dopisy jsem podepsala vlastní rukou. To je zhruba to, co obsahovaly; zbytek si už nepamatuji. Myslím však, že tam ještě stálo: „Nevrátíte-li se, budu mít důvod si na Vás stěžovat.“ Sděila jsem Jeho královské Výsosti, že kdyby dvůr ani po těch dvou dopisech nebyl spokojen, bylo by to vůči mně velké tyranství chtít, abych v tom, zda smím vidět Monsieura, závisela na tom, co udělají Escars a Hollac.⁹

Odeslala jsem svého kurýra a žádala jsem po něm přípravné kočáry. Vrátil se nazítří a Monsieur mi vzkázal, že mi přípravné poslal. Na začátku prosince jsem jela za jediný den ze Sully do Blois, což je velmi daleko: měla jsem s sebou paní z Frontenacu a paní hraběnkou z Fiesque, o níž jsem zapomněla říct, že přijela jednoho rána, kdy nikoho nenapadlo cestovat v nosítkách. Řekla jsem jí: „Ach, madame, jak to, že jste přijela sem, vy, která jste si myslela, že jsem ve Flandrech?“ Mluvila se mnou dost pokorně; to mi rvalo srdce a zacházela jsem s ní laskavěji, než si zasloužila.

Přijela jsem do Blois, když už Monsieur povečeřel. Přiznávám, že jsem nevěděla, jakou tvář na mě

proti vůli rodiny. Matkou nevěsty byla paní z Beauvais (Catherine Bellier), první komorná královny (viz výše, kap. VI). Zemřel 11. dubna 1662 ve věku dvaceti devíti let (příčina smrti v pramenech neuvedena).

⁷ Armand-Jean Du Plessis, vévoda z Richelieu. O jeho sňatku s Anne Poussard du Vigean byla řeč už výše (viz kap. VI).

⁸ Vévodkyně Orleánská porodila už 9. listopadu 1652 Annu Marii Orleánskou, která zemřela 17. srpna 1656.

⁹ Viz *Muze historique* (dopis ze 14. prosince 1652).

udělá, a že jsem měla obavy; přesto jsem tušila, že mě přijmou dobře, protože jsem na přepřahací stanici našla strážu a Saujon by to neudělal, kdyby si myslel, že by to Monsieur nesl nelibě. Monsieur mi vyšel naproti ke dveřím svého pokoje a řekl mi: „Neodvažuji se vyjít, protože mám otekrou tvář.“ Pozdravil ty dámy a hned se paní hraběnky z Fiesque vyptával, jak je na tom Madame s nemocí. Já jsem mezitím stála u krbu a vyprávěla příhodu s dominikánem, kterého jsem potkala u Provins. Monsieur se vrátil, dal si ji vyprávět a smál se jí; pak mi řekl: „Jděte povečeřet, dobrou noc; už se nevracejte, je pozdě.“

Nazítří přišel do mého pokoje, jakmile jsem se probudila; jedla jsem s ním, protože jsem s sebou nepřivezla své dvorní úředníky. Vyprávěl tisíc věcí, ustavičně se mnou mluvil o panu Princi; a všichni jeho lidé si všimli, že ho od chvíle, kdy opustil Paříž, nejmenoval. Při té návštěvě se ke mně choval docela dobře; je pravda, že netrvala dlouho, protože jsem byla v Blois jen dva dny. Přijel tam hrabě z Béthune; potom mě Monsieur doprovodil až do Chambordu, kde jsme byli dva dny. Poděkoval paní z Frontenacu, že u mě zůstala, a paní hraběnka z Fiesque dal najevo, že neudělala dobře, když mě opustila. Préfontainovi řekl: „Jsem s vámi velmi spokojen, a když mi říkali, že jste to byl vy, kdo mé dceři radil, aby odjela, nevěřil jsem tomu.“

Když jsme byli v Chambordu, řekl Préfontainovi: „Chci vás všude provést,“ a s potěšením mu ukázal svůj zámek; i mně to dělalo velkou radost, protože ráda vidím, když se prokazuje úcta lidem, kteří mi dobře slouží. Večer mu řekl: „Préfontaine, chci vás časně ráno vzít na procházku do svého parku.“ Při procházce mu řekl: „Mám svou dceru velmi rád, ale musím brát jisté ohledy: budu rád, když tu dlouho nezůstane.“ Préfontaine mu odpověděl: „Vaše královská Výsost vidí, že se nechovala jako někdo, kdo tu chce zůstat; přijela totiž bez doprovodu a zavazadel.“ Pustil se do vyprávění stovky věcí, aby mu dokázal, že v životě na nic nemyslel s takovou vášní jako na mé zaopatření sňatkem, ale že jsem byla tak vybíravá, že jsem nechtěla ani pana bavorského kurfiřta.¹⁰ To je pravda, ale nepokládala jsem to za dobrou partii: měl ještě otce i matku, bylo mu teprve patnáct let a v tom domě se žilo o něco osaměleji než v klášteře. Zkrátka celý jeho rozhovor směřoval jen k tomu, aby Préfontainovi dal najevo, jakou ke mně chová něhu a jak si přál, dokud měl moc, zjednat mi zaopatření; ale že já jsem na jeho dobré úmysly neodpověděla a že v jeho nynějším postavení od něho nemám žádat víc, než může. Préfontaine se vrátil pevně přesvědčen, že mluví pravdu a že je to muž dobrého srdce.

Během té návštěvy se mluvilo o tom, jak je můj zámek v Saint-Fargeau ošklivý; že bych si měla hledat nějaký, který by byl krásný a blíž k Blois. Říkalo se, že Châteauneuf-sur-Loire, který patřil dětem pana d'Émery, je na prodej. Monsieur mi řekl: „Je-li to tak, musíte jej koupit.“ Řekla jsem mu, že si jej prohlédnu cestou zpátky. Myslela jsem, že budu v Orléans jen jednu noc; pan ze Sourdis mi tam večer vystrojil večeři a nazítří ráno pan biskup oběd. Ale paní hraběnka z Fiesque se udělalo zle, což mě přinutilo tam zůstat, a toho dne jsem si jela prohlédnout Châteauneuf, který jsem shledala krásným sídlem. Je to jen jedno křídlo, ale velmi velké, s krásnými zahradami a partery s fontánami, s velkým kruhovým bazénem, malým kanálem a s řekou Loirou, která tvoří velký kanál, jenž je vidět z domu. Ta procházka mi způsobila velké potěšení; byl ten nejkrásnější mráz na světě. Paní ze Sully a paní markýza z Lavalu,¹¹ které za mnou přijely do Orléans, jely se mnou. Paní ze Sully si velmi vroucně přála, abych to sídlo koupila, protože leží blízko Sully. Spřádaly jsme mnoho plánů, jak postavit pavilony a upravit interiéry; ale jedna věc se mi velmi nelíbila: že tam není vůbec žádný stín, a všechen stín, který tam je, poskytují dva malé, velmi špatně vzrostlé habrové háje.

Po návratu do Orléans jsem tam zastihla pana z Beaufortu, který mě už nezastihl v Chambordu, a tak se za mnou na zdař bůh vydal. Večeřel s námi a hodovali jsme tak dobře, jak jen to šlo, aniž jsme měli dvorní úředníky, protože v Orléans je velmi dobrý kuchař. Projela jsem zpátky přes Sully, kde jsem

¹⁰ Ferdinand Maria (31. října 1636 – 26. května 1679), syn bavorského kurfiřta Maxmiliána I. a Marie Anny Rakouské, dcery císaře Ferdinanda II.; kurfiřtem se stal po otcově smrti 27. září 1651, ještě nezletilý. Poručnicí a regentkou byla matka, zemi spravoval jako administrátor jeho strýc vévoda Albrecht. Zemřel 26. května 1679 na zámku Schleissheim, kde ho po náhlé srdeční slabosti zaopatřili svátostmi (přirozená smrt).

¹¹ Markýza z Lavalu a paní ze Sully byly dcery kancléře Séguiera: první byla Marie Séguierová, která zemřela roku 1710, druhá Charlotte Séguierová, která se druhým sňatkem s Henrim de Bourbon stala vévodkyní z Verneuil. Viz Saint-Simonovy *Paměti*.

zůstala ještě jeden den, a usadila jsem se natrvalo v Saint-Fargeau; po příjezdu jsem změnila pokoj. V pokoji, kde jsem bydlela, bylo třeba prorazit komíny, takže jsem si vzala Préfontainův, který už byl vytopený a měl krásný výhled. Což u půdní komůrky není nic neobvyklého.

Od rána do večera jsem pracovala na svých ručních pracích a ze svého pokoje jsem vycházela jen k obědu dolů a na mši. Protože ta zima byla tak ošklivá, že se nedalo chodit na procházky, jezdila jsem na koni, jakmile se na chvíli udělalo hezky, a když příliš mrzlo, procházela jsem se pěšky a chodila se dívat na své dělníky. Nejdřív jsem dala zřídit dráhu pro hru mail; byly tam vysázené stromy, ale bylo tam tolik ostružin a děr, že by nikdo nevěřil, že se tam dá udělat alej. Ale tím, že se dalo vysekat křoví a navézt zeminu, vznikla krásná alej; protože jsem ji však nepokládala za dost dlouhou na dráhu pro mail, dala jsem ji prodloužit o sto kroků na terase. Má to velmi pěkný účinek: z té terasy je totiž vidět zámek, jedno předměstí, lesy, vinice a louka, kterou protéká říčka, jež je v létě rybníkem; ta krajina není nijak nepříjemná. Saint-Fargeau bylo divoké místo, kde se v době, kdy jsem tam přijela, nedala sehnat ani zelenina do hrnce.¹²

Zatímco jsem pracovala na svých ručních pracích, dávala jsem si předčítat; a právě tehdy jsem začala mít ráda četbu, kterou mám od té doby vždycky velmi ráda. Když jsem uklízela své skříňky a papíry, vzpomněla jsem si na *Život paní z Fouquerolles*, který měl Préfontaine ode mě. Vrátil mi jej a já jsem jej dokončila; a protože jsem měla velkou chuť říct něco o všem, co se stalo, našla jsem způsob, jak do něho vložit malou zmínku. Nakonec mě popadla chuť dát to dílo vytisknout spolu s manifestem, v němž jsem se ospravedlňovala proti stížnostem, které na mě vznesla, s manifestem, který sepsala, aby na něj odpověděla, s jistým dopisem paní z Frontenacu z Měsíční říše a s jedním, který jsem rovněž napsala já, s verši jejího díla; já totiž verše skládám velmi špatně; a má-li se věřit mnoha lidem, ani všechny verše, které jsou v té knížečce, ačkoli jsou velmi pěkné, nejsou jejího díla: říká se, že je skládal jistý pan Du Châtelet. Zkrátka všechny ty snůšky jsem dala vytisknout; poslala jsem pro tiskaře do Auxerre, dala jsem mu pokoj a bavilo mě chodit se dívat, jak tiskne. Bylo to velké tajemství: věděly o tom jen paní z Frontenacu, Préfontaine, jeho písař a já.

Pan Princ mi psal s každou poštou a sděloval mi, co věděl, a já jemu také. Poslal ke mně ubytovatele mých četníků, aby se dozvěděl, co si přeji, aby Hollac a Escars udělali, a v jeho dopise stálo: „Nemohu totiž uvěřit, že byste doopravdy chtěla, aby mě opustili. Ale chcete-li to, jste paní a poslechnu Vás, aniž bych cokoli namítl.“ V témž dopise mi psal, že přátelé kardinála z Retzu o něho usilují; že mě prosí, abych mu poradila, co má dělat. Všem v Saint-Fargeau jsem řekla, že Saint-Germain pana Prince opustil. Když zůstal v Saint-Fargeau čtyři nebo pět dní, řekl, že jede domů. Napsala jsem panu Princ, že by mě mrzelo, kdyby Escarse a Hollaca propustil; že musel podle toho, jak jsem jim psala, poznat, že by mě velmi mrzelo, kdyby mě byli poslechli; že co se týče kardinála z Retzu, má jednat, jak uzná za vhodné, a brát své výhody tam, kde je najde. Gardista, kterého Jeho královská Výsost poslala doručit mé dopisy Hollacovi a Escarsovi, přijel do Saint-Fargeau; vyprávěl mi, že projížděl přes Sedan, kde byl kardinál Mazarin, který mé dopisy četl; a že když je těm pánům odevzdal, nechtěli je číst; že je odnesli panu Princ; že se s nimi zavřel a že mu dali odpovědi, které mu pan Princ nadiktoval: „Ujistěte Monsieura a Mademoiselle o mé nejponížejší úctě a o tom, že ať dělají cokoli, věřím, že mi nechtějí nic zlého.“

Escars a Hollac mi psali krásné dopisy, v nichž mě prosili, abych věřila, že nikdy neporuší úctu a oddanost, kterou ke mně chovají, ale že když jsou mi k ničemu, myslí si, že jim nemohu mít za zlé, že dál slouží knížeti tak zasloužilému, jako je pan Princ, a který je mi tak blízký; že dobré mínění, které jsem jim prokázala tu čest projevít, se zakládalo na pověsti, kterou měli to štěstí získat, a že by ji ztratili, kdyby pana Prince opustili, a že by se podle svého přesvědčení s její ztrátou připravili o čest mé přízně, která je jim tou nejdražší věcí na světě. Tutéž odpověď dali Jeho královské Výsosti a zůstali.

Navštívila mě paní vévodkyně z Vitry¹³ a mnoho jiných dam z okolí; v Saint-Fargeau byla často společnost. Když se hraběnce z Fiesque ulevilo, poslala ke mně jistého svého sluhu, který se povýšil

¹² Viz *Histoire du château de Saint-Fargeau* (Dějiny zámku Saint-Fargeau) od pana Chaillou des Barres.

¹³ Marie-Louise-Aimée-Élisabeth Pot, dcera Charlese, pána z Rhodes, provdaná roku 1646 za Françoise-Marii de l'Hôpital, vévodu z Vitry.

na šlechtice, jménem Apremont (uvádím jeho jméno, protože provedl mnoho věcí, kvůli nimž o něm budu mluvit častěji, než mu přísluší), aby mi řekl, že doufá, že bude brzy schopna za mnou přijet; vzkázala jsem jí, že bude vítána. Napsala paní z Frontenacu, aby se dozvěděla, zda bych byla ráda, kdyby s sebou přivezla jistou slečnu z Outrelaise¹⁴ z Normandie, která u ní bydlela už několik let. Řekla jsem paní z Frontenacu, že ne a že jí má vzkázat, že by byla na obtíž, protože není takového stavu, aby mohla stále jít se mnou jako všechny ty dámy ani jezdit v mém kočáře; že by tedy sama byla v rozpacích a uváděla by do rozpaků ostatní. Paní z Frontenacu a Préfontainovi jsem řekla: „Byli bychom velmi šťastni, kdyby ta překážka mohla paní hraběnce z Fiesque zabránit, aby sem přijela: je to dobrá žena, ale velká intrikánka, a takové povahy jsou v domácnostech nebezpečné.“ Tu překážku překonala a přijela.

V den, kdy přijela, jsem řekla paní z Frontenacu: „Zapřísahám vás ve jménu Božím, abyste s hraběnkou nenavazovala žádné spojení a nepouštěla se do žádných jejích pletich, protože – jelikož si vás velmi vážím a mám vás velmi ráda – cítím dobře, že bych ztratila obojí.“ Préfontainovi jsem zakázala totéž, a to tak přísně, že kromě první návštěvy nesměl chodit do jejího pokoje; řekla jsem mu: „Lidé jako vy se mohou snadno vymluvit z návštěv; máte své záležitosti a budete ji vídat každý den v mém pokoji.“

Když přijela, byla s ní její snacha, paní z Piennes;¹⁵ ta řekla paní z Frontenacu: „Nepůjdu spát do svého pokoje, byla bych příliš daleko; budu spát s vámi.“ Paní z Frontenacu spala v mém pokoji, protože tam spala od chvíle, kdy jsme přijely; byla jsem na to zvyklá a byla jsem tomu ráda, protože jsem bojácná. Vyprávěla nám tisíc novinek; je to žena v každém ohledu dost příjemná: má pěknou postavu, je dost krásná, je dobrou společnicí a ve svém chování má něco vznešeného; je zdvořilá a nejlépe na světě dělala čest mému domu. Paní z Frontenacu si naopak nedávala tu práci s kýmkoli mluvit.

Vedly jsme dost příjemný život prostý nudy; jsem člověk, který se nudí nejméně, protože se stále něčím zaměstnávám a bavím se dokonce i sněním. Nudím se jen tehdy, když jsem s lidmi, kteří se mi nelíbí, nebo když jsem k něčemu nucena.

Když byl *Život paní z Fouquerolles* vytištěn, shledala jsem, že mě ta práce bavila. Četla jsem paměti královny Markéty;¹⁶ to všechno spolu s návrhem, který mi hraběnka z Fiesque, paní z Frontenacu a její manžel dali, abych psala paměti, mě přimělo, abych začala psát tyto. Préfontaine mi také řekl, že jestli se mi to líbí, mám je psát. Za krátký čas jsem napsala vše od začátku až po události na radnici;¹⁷ a protože píšu velmi špatně, dávala jsem to, co jsem napsala, průběžně Préfontainovi, aby to přepsal načisto.

Dozvěděla jsem se, že Madame odjíždí z Paříže;¹⁸ vzkázala jsem Monsieurovi, že ji přijedu navštívit do Orléans. Monsieur mi vzkázal, abych tam nejezdila; že by se dvoru zdálo, že se scházíme na místě, kde se staly věci, které mu nebyly příjemné, a že až bude hezky, přijedu navštívit Madame do Blois. Touto odpovědí jsem se nedala odbýt; odjela jsem ze Saint-Fargeau a jela jsem do Orléans. Monsieur a Madame mě přijali velmi dobře; byla jsem tam jen jeden den. Zastihla jsem tam herce; byla to velmi dobrá společnost, která byla celou předchozí zimu s dvorem v Poitiers a v Saumuru a sklídila velké

¹⁴ Několik podrobností o slečně z Outrelaise se nachází u Saint-Simona: „Hraběnka z Fiesque, tak důvěrná přítelkyně Mademoiselle, přivezla s sebou z Normandie slečnu z Outrelaise a ubytovala ji u sebe. Byla to dívka velmi duchaplná, která si získala mnoho přátel, a ti ji nazývali Božskou; to jméno později přenesla na paní z Frontenacu, s níž se pak odstěhovala bydlet do Arsenálu a s níž nerozlučně strávila život.“

¹⁵ Gillonne d'Harcourt, vdova po Louisi de Brouilly, markýzi z Piennes, se podruhé provdala za Charlese-Léona, hraběte z Fiesque (viz výše, kap. IV). Byla snachou Anne Le Veneur, hraběny z Fiesque, o níž tu mluví Mademoiselle. Za života své tchyně je mladá hraběnka z Fiesque často označována jménem svého prvního manžela, markýze z Piennes. Jméno královna Gillette získala díky písni hraběte z Gramontu: „Markýzo z Piennes, srdce mé, tolik obdivuji vaši veselou mysl, že nemám dokonalejší rozkoše než váš kabinet. Odvážuji se vás prosit, má královno Gillette, abych se stal rytířem moquetty.“ Nábytek markýze z Piennes byl potažen moquettou (vlněným plyšem); odtud jméno rytíři moquetty, po němž toužili její ctitelé.

¹⁶ Markéta z Valois (14. května 1553 Saint-Germain-en-Laye – 27. března 1615 Paříž), dcera Jindřicha II. a Kateřiny Medicejské, od 18. srpna 1572 první manželka Jindřicha Navarrského, pozdějšího Jindřicha IV.; jejich manželství prohlásil papež Klement VIII. za neplatné (bula z 24. října 1599, rozsudek vyhlášen 17. prosince 1599). Zemřela 27. března 1615 v Paříži po nemoci, která ji postihla počátkem března (přirozená smrt).

¹⁷ Tj. až po shromáždění na pařížské radnici 4. července 1652 (viz výše, kap. XIV).

¹⁸ Madame opustila Paříž v lednu 1653. Viz *Muze historique* (dopis z 25. ledna 1653).

uznání celého dvora. Dala jsem je jednoho večera hrát ve svém příbytku, kam přišla i Jeho královská Výsost.

V té době se nemluvalo o ničem jiném než o návratu kardinála Mazarina¹⁹ ke dvoru, s nímž Jeho královská Výsost nebyla příliš spokojena.

Do Orléans přijel jistý otec jezuita jménem Jean-François, který už byl v Blois, aby Monsieurovi navrhl můj sňatek s panem vévodou z Neuburgu.²⁰ Ten dobrý otec byl v Paříži už sedm nebo osm měsíců, ale nenašel příležitost promluvit s Jeho královskou Výsostí dříve. Ta si mě jednoho dne zavolala do svého kabinetu, za přítomnosti Madame, a předložila mi ten návrh. Odpověděla jsem jí, že si myslím, že si ze mě dělá legraci, nebo že od té doby, co už není u dvora, zapomněla, kým je, když mě chce provdat za malého německého panovníka. Madame mi řekla, že si brali dcery z rakouského a lotrinského rodu. Odpověděla jsem jí, že ostatní se vdávají, jak chtějí, a že já nejsem rozhodnuta vdát se takovým způsobem. Víc jsme o tom nemluvili.

Monsieur a Madame odjeli do Blois a já do Saint-Fargeau. Jela jsem přes Sully, kde jsem zůstala jeden den. Po příjezdu jsem nemyslela na nic jiného než na to, abych dala v rychlosti upravit divadlo. V Saint-Fargeau je velký sál, který je k tomu velmi vhodný; poslouchala jsem komedii s větším potěšením než kdykoli předtím. Jeviště bylo dobře osvětlené a dobře vyzdobené; společnost sice nebyla velká, ale byly tam docela urostlé ženy. My dámy jsme měly kožešinové čepice s péry; ten nápad jsem převzala od čepice, kterou nosila paní ze Sully na hon. Něco se přidalo nebo ubralo, takže to bylo velmi hezké. Pan z Bellegarde,²¹ který bydlí jen deset nebo dvanáct mil od Saint-Fargeau, tam často jezdil. Po zábavě s komedií, kterou ukončil púst, nastoupil míček s pérky. Protože mám ráda pohybové hry, hrála jsem ji dvě hodiny dopoledne a stejně dlouho odpoledne. Moje dráha pro mail byla dokončena a hrála jsem na ní s paní z Frontenacu, která se se mnou ustavičně přela, ačkoli mě vždycky porazila: ačkoli jsem totiž hrála obratněji, její síla převážila.

Jeho královská Výsost mi při odjezdu z Orléans řekla: „Záležitosti vašeho poručenského vyúčtování ještě nejsou vyřízeny; chci tu věc s vámi skončit: naříd'te to svým lidem.“ Napsala jsem o tom do Paříže, potom do Blois. Vzniklo o tom mnoho písemností, které začínaly být z obou stran trochu ostré. Protože jsem tam o svých záležitostech slyšela mluvit často, a víc než v Paříži, kde jsem o nich nechtěla nic slyšet, docela jsem se jim oddala a nacházela jsem v nich zalíbení.

Préfontaine mi ukazoval všechny dopisy, které dostával s každou poštou, a dokonce i odpovědi, které psal; často jsem psala sama. Jednoho dne jsem mu řekla: „Nestačí dohlížet na mé spory a na rozmnožování mých důchodů; je třeba se dívat i na výdaje mé domácnosti. Jsem přesvědčena, že mě okrádají; a abych tomu zabránila, chci, aby mi skládali účty, jako se to dělá u soukromé osoby. Není to pod důstojnost velké princezny: čím méně ji okrádají, tím víc může činit dobro; a když je činí s rozvahou, jsou jí za ně vděční. Vždycky jsem slyšela říkat, že zesnulá infantka Isabela, vladařka Flander, se starala o všechny své záležitosti až do těch nejmenších, a stejně tak jedna toskánská velkovévodkyně z lotrinského rodu,²² obě velmi proslulé svými zásluhami, ctnostmi a schopnostmi stejně jako svým původem, a já budu velmi ráda, když je budu napodobovat.“

¹⁹ Mazarin se vrátil ke dvoru 9. února 1653.

²⁰ Filip Vilém, falckrabě neuburský (24. listopadu 1615 – 2. září 1690 Vídeň), syn a nástupce Wolfganga Viléma, falckraběte neuburského a vévody z Jülichu a Bergu; za otce vládl v Neuburgu už od roku 1644 a po jeho smrti (20. března 1653 v Düsseldorfu) nastoupil vládu sám; od roku 1685 falcký kurfiřt. Prameny se rozcházejí v místě narození (Neuburg an der Donau, podle jiných Gießen), ve dni narození (24., podle jiných 25. listopadu) i ve dni smrti (2., podle jiných 12. září 1690). V roce 1653 mu tedy bylo třicet sedm let, ne třicet, jak níže tvrdí hraběnka z Fiesque. Zemřel ve Vídni (příčina smrti v pramenech neuvedena).

²¹ Jean-Antoine de Pardaillan de Gondrin, markýz z Montespanu, který se oženil s Marií-Annou de Saint-Lary, neteří Rogera de Saint-Lary, vévody z Bellegarde, zemřelého roku 1646. Statky a tituly rodu Bellegarde přešly na Jeana-Antoina de Pardaillan, který zemřel roku 1687 ve věku 85 let.

²² Kristina Lotrinská (16. srpna 1565 – 20. prosince 1636), dcera lotrinského vévody Karla III. a Klaudie z Valois, od roku 1589 manželka toskánské velkovévody Ferdinanda I. Medicejského. Zemřela ve vile Castello u Florencie (příčina smrti v pramenech neuvedena). Datum smrti 20. prosince 1636 uvádí Dizionario Biografico degli Italiani (Treccani); některé prameny mají 19. prosince 1636, jiné (mj. BnF) 19. prosince 1637 i v místě narození (Nancy, podle jiných Bar-le-Duc).

Préfontaine z mého rozhodnutí měl velkou radost a řekl mi, že udělám velmi dobře; a za tím účelem se snažil získat znalosti potřebné k tomu, aby odhalil, co jsem chtěla vědět. Zjistili jsme, že mi sloužili velmi špatně a že mohu buď výdaje značně omezit, nebo za stejné peníze dosáhnout mnohem okázalejšího účinku. Poslala jsem pro své lidi i s jejich úcty: přinesli mi falešné; ukázala jsem jim ty pravé a oni byli zahanbeni a nuceni mě prosit o odpuštění a o to, abych jim darovala, co mi ukradli. Jeden z nich se mi přiznal, že mu zpovědník odepřel rozhřešení, dokud to nevrátí. Velmi ochotně jsem jim odpustila pod podmínkou, že se budou napříště chovat lépe. Paní z Frontenacu mi dala, když můj vlastní zemřel, správce, který měl dělat divy; dělal všechno stejně jako ostatní.

Když jsem napsala a dostala mnoho dopisů z Blois, poslala Jeho královská Výsost pana Des Ouchese, aby mě přemluvil, abych za ní přijela o Svatém týdnu do Orléans; omluvila jsem se. Byl v Saint-Fargeau dva dny a velmi mě obtěžoval. Hraběnka z Fiesque a paní z Frontenacu se spolu začaly přátelit navzdory tomu, co jsem té druhé řekla; a protože mi mé záležitosti působily mnoho trápení a nevěděla jsem, na kom si to vybit, zlobila jsem se někdy na Préfontaina, protože byl příbuzným pana z Choisy,²³ kterého jsem pokládala za původce všech nesnází, v nichž jsem se ocitla. Velmi jsem se mýlila, jak jsem později poznala: on to totiž vůbec nebyl, a Préfontaine se s ním nestýkal od té doby, co jsem mu to zakázala.

Jednoho dne, kdy jsem ho vyhubovala, odjel, když viděl, že mám špatnou náladu, přenocovat k jednomu šlechtici jménem La Salle, který bydlí jen dvě nebo tři míle od Saint-Fargeau a který je nyní guvernérem Saint-Fargeau. Během jeho nepřítomnosti ty dobré dámy, které proti němu něco měly, aniž věděly proč, navedly mého štolbu La Toura, aby mi o něm přišel říct tisíc věcí, aby se ke mně už nevrátil. Protože jsem dost nedůvěřivá a věděla jsem, že k tomu mám dost důvodů, La Toura jsem důkladně odbyla; a abych jim dala najevo, že nejsem člověk, který by tak lehce přijímal dojmy o lidech, kteří mi dobře slouží, poslala jsem pro Préfontaina tryskem jednoho muže, ačkoli bylo deset hodin večer a lilo jako z konve. Přijel o půlnoci celý promoklý. Když vstoupil, řekla jsem mu: „Nejlepší způsob na světě, jak lidi se mnou usmířit, je, když je někdo uráží.“ Vylíčila jsem mu všechno, co mi La Tour řekl, a zároveň jsem mu také řekla: „Je to ubožák, který neví, co dělá, a kterého hraběnky z Fiesque, matka a snacha, k tomu všemu navedly, jako když kočka tahá kaštiny z ohně; přesto jsem ráda, že vidíte, jaký je to člověk: ustavičně mě totiž obtěžujete, abych mu prokázala nějaké dobrodiní, a vidíte, jakou vděčnost za to má.“

Pokud jde o hraběnku z Fiesque, tu mladou, nechápala jsem, jaký zájem na tom má: ani jsem příliš nevěřila, že by v tom měla prsty; ale její další chování mi dobře ukázalo opak. Paní z Frontenacu jsem nijak neobviňovala, protože jsem nevěřila, že je s hraběnkou z Fiesque spřátelena do té míry, jak tomu bylo. Pokud jde o starou hraběnku, už dávno jsem dobře viděla, že Préfontaina nemá ráda, a důvodem bylo, že ji skoro nenavštěvoval a mluvil s ní vždy jen o lhotejných věcech, kdežto ona by chtěla, aby jí podával zprávy o všem, co jsem mu říkala, a o všech mých záležitostech, jichž by chtěla být paní a provozovat s nimi pletichy a drobné kšeftíky; byla totiž velmi zrádná, a od té doby, co poznala, že on není člověk, který by na to přistoupil, smrtelně ho nenáviděla; ale její útěchou bylo, že by nenáviděla kohokoli jiného na jeho místě, kdo by mi sloužil stejně; byla jsem to totiž já, kdo nechtěl, aby s ní o čemkoli mluvil. La Tour v Saint-Fargeau po tom kousku dlouho nepobyl; požádal mě o svolení odjet domů, které jsem mu s velkou radostí dala.

Když jsem jednoho dne vešla do pokoje paní hraběnky z Fiesque, té matky, našla jsem její psací pult otevřený a v něm dopis, který psala paní vévodkyni z Aiguillonu a který nebyl zapečetěný. Vyjadřovala jí v něm svou nelibost nad tím, že pan hrabě z Fiesque stojí na straně pana Prince; že si se vši vášní, jakou si lze představit, přeje, aby ho od toho bylo možné odvrátit, a že je k tomu třeba navrhnout dvoru nějaké vyjednávání za pana Prince prostřednictvím hraběte z Fiesque, a že hrabě z Fiesque je dobrý člověk, plný cti, ale že je stejně snadné ho oklamat jako kohokoli jiného; že nad ním má velkou moc, a kdyby byl jednou zde, že by ho dobře přiměla říct různé věci nebo by je z něho vytáhla prostřednictvím

²³ Pan z Choisy, o němž byla řeč už v dřívější části Pamětí (viz výše, kap. IV), byl kancléřem Gastona Orleánského. – Jean de Choisy, pán z Balleroy, státní rada, manžel paní z Choisy. Zemřel v Blois (rok a příčina smrti v dostupných pramenech neuvedeny).

svých kmoter, kdyby se tu jednou usadili; a že pod záminkou služby panu Princi, jen když se to s ním umí a mluví se s ním stále o cti a poctivosti, se ho dá přimět, aby přes to přešel. Ty pěkné city mě nepřekvapily, neboť jsem znala nízkost její duše a její touhu plést se do pletich na účet kohokoli.

Po návratu Des Ouchese do Blois mi poslali lokaje, který mi přinesl smír, který jsem měla podle vzkazu podepsat, a pokud bych chtěla, mohla jsem ho poslat k posouzení do Paříže. Odpověděla jsem, že k tomu není třeba žádné porady a že stačí umět číst, abych poznala, že je pro mě velmi nevýhodný. Napsala jsem Goulasovi a prosila jsem Jeho Výsost, aby laskavě přibrala rozhodčí. Vzkázal mi, že přibere pány Le Boulteze²⁴ a z Cumontu.²⁵ Odpověděla jsem mu, že na důkaz, že chci své záležitosti s Jeho královskou Výsostí rychle vyřídit, jiné nechci, protože je pokládám za poctivé lidi. Potom mi vzkázal, že pro syna Francie není důstojné dávat své záležitosti rozhodcům a že jsem si jeho dopis špatně vyložila. Zkrátka všechno, co jsem psala, se bralo naruby; a když mi jednou odpověděli rozumně a já s něčím souhlasila, hned to odvolali.

Vineuil byl zajat, když přijížděl z Flander; vzali mu všechny dopisy. Mezi jinými měl jeden bez adresy, v němž se mluvilo o panu vévodovi lotrinském a o hraběti z Fiesque. Jakmile se to ve Flandrech dozvěděli, pan Princ mi napsal a vzkázal: „Nebud’te znepokojena kvůli dopisům, které Vineuil vezl, neboť v tom, který jsem psal Vám, nic nebylo.“ U dvora však usoudili, že ten dopis byl určen mně. Ať už proto, aby se zalíbili Jeho královské Výsosti, nebo spíš proto, aby si z nás obou udělali legraci, pověřili arcibiskupa z Embrunu,²⁶ který je prelátem stále nepřítomným ve své diecézi a velmi dychtivým po špatných posláních, jak lze posoudit podle tohoto, aby jel do Blois s opisem toho krásného dopisu a nabídl Jeho královské Výsosti, že mi kvůli tomu odejmou právo nakládat s mým majetkem a svěří ho jí,²⁷ pod záminkou, že posílám peníze panu Princi. Jeho královská Výsost tu nabídku odmítla, ale už to, že ji vyslechla, bylo příliš; neboť nebýt jeho duchovní hodnosti, měla by dát vyhodit oknem každého člověka, který byl tak nerozvážný, aby jí učinil takový návrh.

Napsali mi to, aby mě zastrašili a přiměli mě pospíšet si s cestou do Orléans. Vzkázala jsem, že mi můj majetek nemohou vzít, leda by mě prohlásili za šílenou nebo za zločinnou, a já jsem dobře věděla, že nejsem ani jedno, ani druhé. Ubohý arcibiskup z Embrunu (tak ho nazývám z lítosti nad jeho počínáním) mi napsal, že měl velkou radost, když viděl dobrotivou povahu Jeho královské Výsosti vůči mně podle toho, jak přijala návrhy, které proti mně přijel učinit. Nikdy se nikdo nechlubil něčím podobným; neodpověděla jsem mu. Měla jsem větší důvod stěžovat si, že to poslání přijal on, než kdyby to byl někdo jiný, protože pochází z rodu La Feuillade, který byl odjakživa oddán Jeho královské Výsosti – jeho otec a tři z jeho bratrů zemřeli v jejích službách – a protože on sám se vždy zvlášť okázale hlásil k mým přátelům a já jsem s ním jednala velmi dobře.

Jeho královská Výsost se vrátila do Blois. Naše záležitosti šly stále svým během, to jest nepostupovaly kupředu, ačkoli jsme si psali mnoho dopisů tím způsobem, o němž jsem mluvila. Jeho královská Výsost na mě velmi naléhala, abych přijela do Blois, a říkala, že si dvůr přeje, abych byla u ní, a že mi má říct mnoho věcí. Vzkázala mi, abych tam poslala Préfontaina. Vzkázala jsem jí, že by to k ničemu nebylo; že ve svých záležitostech nikomu nedůvěřuji. Z Paříže mi všichni psali, že paní Princezna umírá; že se z toho nemůže dostat, a že dvůr, protože se bál, že kdyby k tomu došlo, pan Princ by si pro mě přijel do Saint-Fargeau a unesl mě, dostal od Monsieura slib, že jakmile budu jednou v Blois, zatknou mě tam jako vězně a už odtamtud neodjedu. To mou obavu tam jet ještě zdvojnásobilo.

²⁴ Staří vydavatelé jméno tohoto soudce zkomolili; byl to rada páté komory pařížského parlamentu, kterého *Tableau du parlement de Paris* (Přehled pařížského parlamentu) charakterizuje takto: „Muž bystrého, osvětleného, zaníceného a činorodého ducha, který zná velké zásady a nikdy se od nich neodchyluje; neúnavně pracovitý; muž čestný a bezúhonný, který pro všechny dobré vlastnosti, jež v něm jsou, býval a dosud by mohl být rozhodcem v těch největších záležitostech.“ Ve starých vydáních Pamětí Mademoiselle bylo jméno tohoto rady změněno na De Bous.

²⁵ Pan z Cumontu byl rovněž radou pařížského parlamentu.

²⁶ Už výše bylo uvedeno, že tento arcibiskup pocházel z rodu La Feuillade (viz kap. VIII). Dochovaly se dopisy, v nichž podává zprávu o svém poslání u Mademoiselle; slouží ke kontrole a opravě Pamětí této princezny.

²⁷ Dopis arcibiskupa z Embrunu z 31. března 1653 skutečně dokazuje, že šlo o to svěřit správu majetku Mademoiselle komisařům jmenovaným vévodou Orleánským.

Hraběnka z Fiesque a paní z Frontenacu mi ustavičně říkaly, že nemám opouštět Saint-Fargeau; že svoboda je krásná věc. Préfontaine naopak dělal všechno, co mohl, aby mě přiměl jet do Blois, a ustavičně mi říkal, že je ode mě velmi nepěkné, že Jeho královské Výsosti neposlechnu; že co se týče strachu z vězení, kdyby mě král chtěl dát zatknout, může to udělat v Saint-Fargeau stejně jako v Blois; zlobila jsem se na něho, a to bylo všechno, co z toho vzešlo. Když přijel někdo z Blois, dělala jsem nemocnou; říkala jsem, že mám horečku, a nemohla bych mít větší radost, než kdybych ji měla doopravdy. Ale bohužel jsem byla zdravá; ustavičně jsem říkala: „Podívejte se, jak jsem žlutá!“ a měla jsem tu nejlepší plet' na světě.

Pěší pluk Jeho královské Výsosti byl tehdy posádkou v Nivernais; a protože se říkalo, že mě přijdou zatknout do Saint-Fargeau, říkala jsem jim: „Přijďte mi na pomoc a nebudete přemýšlet o následcích“; takže každý den posílali jednoho důstojníka pro rozkazy, aby se dozvěděli, zda je nepotřebuji. Bavila jsem se vymyšlením všeho, co bychom dělali, kdybychom byli obleženi, opevnění, která by bylo třeba postavit, a tisíce podobných hloupostí, jimž se smějeme, ačkoli je to věc dost trudná. Préfontaine na ty žerty nepřistupoval: byl zoufalý z toho, že je dělám.

Jezuita vévody z Neuburgu přijel do Saint-Fargeau, ubytoval se u augustiniánů a dal o svém příjezdu vědět paní hraběnce z Fiesque, která ráno přišla s mazanou a veselou tváří a řekla mi: „Otec jezuita je tady; Jeho královská Výsost mu dovolila sem přijet. Ujišťuji vás, že ačkoli se tomu smějete, vévoda z Neuburgu je velmi dobrá partie: je to kníže z bavorského rodu, je mu teprve třicet let, je urostlý, duchaplný, zasloužilý a má krásné državy. Jeho hlavní město Düsseldorf je velmi krásné a dobře položené; jeho palác je velmi krásný a nedaleko odtud. Je to kníže, který se klidně může stát císařem. Ve vašem postavení u dvora se o vás bude ucházet málokdo, a on vás chce se vši horlivostí, jakou si lze představit. I kdyby šlo jen o tuto okolnost, je dost zavazující. Nepřijmete-li ho, bude si Jeho královská Výsost myslet, že máte závazky k panu Princi; když jste totiž byla navštívit Madame v Orléans, řekl mi: „Jsem si jist, že zemře-li paní Princezna (a to se stane, má totiž plicní nemoc, z níž se ještě nikdo nevyléčil), moje dcera si ho vezme, a myslím, že si to slíbili, a dokonce že se dohodli, že zruší sňatek mé dcery z Valois a že z vévody z Enghien udělají kardinála.““

Vyslechla jsem ji velmi trpělivě; zeptala jsem se jí: „Řekla jste všechno?“ Odpověděla mi: „Ne; chci vám totiž říct, abyste dobře věděla, že bych stokrát raději viděla, abyste si vzala pana Prince: nehnula byste se z Francie, a kromě toho bych si to přála kvůli oddanosti, kterou k němu chová můj syn; a pokud to máte tak zuřivě v hlavě, a tolik, jak si všichni myslí, zapřísahám vás, abyste mi to řekla. Ze všech důvodů mi můžete důvěřovat, a ujišťuji vás, že není nic, co bych pro vás v té věci u Jeho královské Výsosti neudělala.“

Ujala jsem se slova a řekla jsem jí: „Vévodu z Neuburgu nepokládám v žádném ohledu za partii, která by se pro mě hodila: nikdy nebyla žádná dcera Francie provdána za malé panovníky; proto ho rozhodně nechci. Na pana Prince vůbec nemyslím a odpřísáhla bych vám na evangelium všemi přísahami, jaké si lze představit, že se mnou nikdy nemluvil o té věci, o níž chce Monsieur, abychom byli domluveni. Lidé, kteří mají zdravý rozum, nedělají takové plány na smrt osoby, která je stejně mladá jako oni; paní Princezna je totiž v mém věku. Kdyby zemřela, kdyby se pan Princ vrátil do králových milostí, kdyby to chtělo Jeho Veličenstvo i Jeho královská Výsost a kdyby mi ho pro dobro královského rodu navrhl, myslím, že bych si ho vzala, protože v jeho osobě není nic než velikost, hrdinství a to, co je hodno jména, které nosí. Ale myslet si, že se vdám jako slečny z rytířských románů a že si pro mě přijede jako Amadis na koni a rozsekne všechno, co mu bude na cestě překážet, a že já na své straně nasednu na jiného koně jako paní Oriana, to vás ujišťuji, že nejsem toho rozpoložení, abych si tak počínala, a že se cítím velmi uražena lidmi, kteří si o mně něco takového myslí.“

Ta dobrá žena odešla rozmlouvat se svým otcem jezuitou, který jí dal dopis, jež mi vévoda z Neuburgu napsal a který byl trochu starého data. Když mi ho ta dobrá žena chtěla dát, řekla jsem jí, že si myslím, že si ze mě dělá legraci, když mi dává takový dopis; ona mi řekla: „Přečtěte si ho, pak mu ho vrátím a řeknu mu, že jsem ho otevřela já.“ Za takových okolností jsem si ho ochotně přečetla a opsala jsem si ho:

„Mademoiselle,

protože vzácné ctnosti a dokonalosti, které nebe spojilo s vznešeností původu Vaší královské Výsosti, rozhlásily její chválu všude, doufám, že mi odpustí, jestliže se ocitám mezi těmi, kdo usilují o čest jí sloužit. Bylo by to skutečné štěstí, po němž s vášní toužím, kdyby mi již nyní bylo dovoleno prokázat Vaší královské Výsosti úctu a poslušnost, které bych jí rád zasvětil. Ale protože nepříznivé časy a nynější okolnosti mi zatím nedovolují toto přání naplnit, prosím Vaší královskou Výsost nanejvýš pokorně, aby laskavě dovolila ctihodnému otci Jean-Antoinovi²⁸ z Tovaryšstva Ježíšova, aby jí o tom podal ujištění mým jménem, a aby věřila, že mezi všemi, kdo se hlásí k jejím službám, nebudu nikomu ustupovat ve věrnosti ani v horlivosti, abych o tom podal pravdivé důkazy, a že netoužím po větší slávě než po svolení nazývat se, jako jsem a celý život budu zcela opravdově,

Mademoiselle,

Vaší královské Výsosti

nejponíženejší, nejposlušnější a nejvěrnější služebník a bratranec

Filip Vilém, falckrabě.“

Když jsem ten list přečetla a opsala, řekla mi paní hraběnka z Fiesque: „Není duchaplný? Nepíše galantně?“ Odpověděla jsem jí, že se v milostných psaníčkách vyznám tak málo, že jsem člověk na světě nejméně způsobilý takovou věc posoudit.

Nazítří ráno poslala pro Préfontaina a hodně s ním o té záležitosti mluvila, protože ho chtěla přimět, aby mi ji radil. Odpověděl jí, že když se ho na něco ptám, dává mi radu jako čestný a poctivý člověk, ale že když se ho neptám, nevměšuje se, aby mi nějakou dával, a že jsem v takovém věku, abych věděla, co mám dělat, a že mým lidem nepřísluší dávat mi rady a hrát si na chytré. Řekla mu: „Myslím, že ho Mademoiselle bude ochotna přijmout,²⁹ a dokonce myslím, že by měla; ale protože jsem užila projímadlo, odveďte ho k ní vy.“ Pokládal to za velmi vhodné a řekl, že udělá, co mu nařizuje. Přišel mi o tom vyjednávání podat zprávu, když jsem šla na mši, takže jsem se po návratu šla podívat za hraběnkou z Fiesque. Řekla mi totéž, pokud jde o tu návštěvu, jen dodala, že Préfontainovi řekla: „Kdybychom tak našli způsob, aby ho nikdo neviděl!“ Myslela jsem, že jen žertuji, když jsem jí řekla: „Když jsem sem přijela, prošla jsem celý zámek: dá se jít po půdách, všude; ale dveře tam jsou velmi malé a nechodí tudy nikdy nikdo jiný než pokrývači nebo zedníci a podobní lidé; a jestli se nemýlím, dají se vylomit zazděné dveře a dojít až do mého kabinetu.“

Ten návrh shledala obdivuhodným; takže odpoledne přišel ctihodný otec do jejího pokoje. Préfontaine ho vedl po všech těch půdách, kde si málem zlomil vaz; a když toho člověka přivedl ke dveřím, vrátil se mi to oznámit a já jsem vešla do svého kabinetu a Préfontaine mu otevřel dveře. Paní z Frontenacu jsem schovala pod stůl. Jeho vstup byl dost k smíchu: jezuita v holínkách a v cestovním šatu je věc dost šaškovská; držel si plášť oběma rukama s výrazem k popukání; a když byl blízko mě, mhouřil jedno oko, aby se na mě lépe podíval; umírala jsem chutí se smát. Préfontaine už nemohl a odešel z uctivosti; řekla jsem mu však, aby u dveří poslouchal všechno, co se bude říkat.

Ten ctihodný otec začal poklonami od pana vévody z Neuburgu; potom mi řekl: „Myslím, že vám Jeho královská Výsost řekla o návrzích, které jsem jí učinil, které velmi dobře přijala a projevila mi, že by byla ráda, kdybych měl tu čest vás navštívit a přednést vám je sám.“ Odpověděla jsem mu, že pan vévoda z Neuburgu mi prokazuje velkou čest, a protože jeho úmysly se mnou jsou známkou jeho úcty, budu mu za ně vždy zavázána; ale že ve stavu, v jakém jsme, sotva je naděje, že bych se vdala; že celá moje rodina je rozdělená; že Jeho královská Výsost je u dvora v nemilosti; že pan Princ je mimo Francii a že se nechci vdávat, dokud nebudou všichni na mé svatbě, aby se všechno mohlo konat s leskem a důstojností, které mi přísluší.

²⁸ Mademoiselle výše napsala Jean-François, což dřívější vydavatelé změnili na Jean-Antoine, aby uvedli v soulad text Pamětí Mademoiselle a dopis vévody z Neuburgu.

²⁹ Jde tu o jezuitu, který žádal, aby byl Mademoiselle představen.

Vytáhl z kapsy malý portrét pana vévody z Neuburgu, potom další v podobě obrázku, a řekl mi: „Budiž. Je to nejlepší člověk na světě; budete s ním až příliš šťastná: jeho žena, která byla sestrou polského krále, zemřela radostí, když ho viděla po návratu z jedné cesty.“³⁰ Odvětila jsem mu: „Naháníte mi strach; bála bych se, že ho budu příliš milovat a zemřu; proto si ho nevezmu.“ Celou hodinu mi vyprávěl veselé historky. Potom mi řekl: „Myslíte si, že jste příliš mladá na to, abyste se vdávala?“ Řekla jsem mu, že ne, ale že jsem dost mladá na to, abych nemusela spěchat. Když viděl, že ničím, co mi říká, mě nepřesvědčí, rozloučil se se mnou; a já jsem zavolala Préfontaina, aby ho odvedl zpátky. Zůstal v Saint-Fargeau ještě den nebo dva a chodil navštěvovat paní hraběnkou z Fiesque, ale já jsem ho už neviděla. Nikdy jsem nepochopila, odkud se v hraběnce z Fiesque vzalo to velké přátelství k panu vévodovi z Neuburgu, ledaže by jí slíbili peníze; a protože je měla velmi ráda, byly by ji přiměly udělat cokoli na světě.

³⁰ Anna Kateřina Konstancie Vasa (7. srpna 1619 Varšava – 8. října 1651 Kolín nad Rýnem), dcera polského krále Zikmunda III. Vasy a Konstancie Rakouské, tedy sestra polského krále Jana Kazimíra a nevlastní sestra Vladislava IV.; s Filipem Vilémem se oženila 8. června 1642 ve Varšavě (podle jiných pramenů 9. června). Jejich jediný syn zemřel v den narození roku 1645. Zemřela 8. října 1651 v Kolíně nad Rýnem (příčina smrti v pramenech neuvedena; pověst, kterou zde Mademoiselle zaznamenává, prameny nepotvrzují).